

DUPKA GYÖRGY
MAGYAR IRODALMI ÉLET ÉS ÍRÁSBELISÉG
KÁRPÁTALJÁN

Kárpátaljai Magyar Könyvek
245.

Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: **Dupka György**

Megjelenését támogatta

A kézirat a Nemzeti Kulturális Alap
Szépirodalom és Ismeretterjesztés Kollégiuma
támogatásával készült

© **Dupka György, 2017**
© **Intermix Kiadó, 2017**

Szerkesztő: **Nagy Zoltán Mihály**
Korrektor: **Kövy Márta**
Műszaki szerkesztő és borítóterv: **Dupka Zsolt**
A könyv elektronikus változata:
www.kmmi.org.ua (Könyvek)

Készült a Shark Kft.-ben

ISBN 978-963-9814-74-5
ISSN 1022-0283

DUPKA GYÖRGY

**MAGYAR IRODALMI ÉLET
ÉS ÍRÁSBELISÉG
KÁRPÁTALJÁN**

*Kultúrtörténeti vázlat,
az írástudókat adó táj kulturális jellegzetességei,
kortárs írók,
irodalmi életet generáló intézmények
adattára*

INTERMIX KIADÓ
Ungvár – Budapest
2017

TARTALOM

Bevezető helyett	9
I. A MAGYAR SZELLEMI ÖRÖKSÉG	15
1. Középkori kultúrközpontok, könyves műhelyek, könyvmásolók, fordítók.....	16
2. A régi magyar irodalom számon tartott képviselői.....	19
3. A kuruckor irodalma	27
4. Vidékünkre látogató írók a magyar felvilágosodás korában	31
5. A Petőfi-kultusz	37
6. Az irodalom ikonjai vidékünkön.....	39
7. Írók, költők, művek a századforduló után	46
II. IRODALMI ÉLET A KIEGYEZÉSTŐL AZ I. VILÁGHÁBORÚ VÉGÉIG (1867–1918)	55
1. Az ungvári Dayka Gábor Önképzőkör	56
2. A Gyöngyösi Irodalmi Társaság.....	58
3. A munkácsi Eötvös Irodalmi Önképzőkör	60
4. A Bereg megyei Uri Kaszinó.....	61
5. A Bereg megyei Irodalom- és Műpártoló Egyesület (BIME).....	62
6. A média és könyvkiadás bölcsőhelyei.....	62
III. SZELLEMI ÖRÖKSÉGÜNK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN (1918–1944)	65
1. Az első Csehszlovák Köztársaságban (1919–1938)	65
1. 1. A „ruszinszkóiság”-ból és a „szlovenszkóiság”-ból eredő irodalmi szemléletek	66

1. 2. <i>A kulturális élet magyartalanítása</i>	69
1. 3. <i>Magyar irodalmi centrumok Ruszinszkóban</i>	70
1. 4. <i>A Magyar Írás Munkáson</i>	70
1. 5. <i>A Mozaik Kultúregyesület Ungváron</i>	77
1. 6. <i>Irodalmi és kultúregyesületek Beregszászban</i>	84
2. A Kárpátaljai Kormányzóság időszakában (1938–1944)	90
2. 1. <i>Az újjászervezett Gyöngyösi Irodalmi Társaság</i>	91
2. 2. <i>A Kárpátaljai Tudományos Társaság (KTT)</i>	92
2. 3. <i>A „múltat folytató” írók a „magyar korszakban”</i>	94

IV. IRODALMI ÉLET A SZOVJET

IDŐSZAKBAN (1944–1991)	97
1. Kommunista diktatúra és etnikai tisztogatás Zakarpatszka Ukrajnában (1944–1946)	97
1. 1. <i>A „lefejezett” értelmiség</i>	102
1. 2. <i>Lágerirodalom a „semmi” korszakában</i>	109
1. 3. <i>A Munkás Újság a háború után</i>	118
2. Irodalmi élet a Sztálin-korszakban (1946–1953)	120
2. 1. <i>A „szovjet szellemű” irodalmi élet úttörői</i>	123
2. 2. <i>A Kárpátaljai Magyar Irodalmi Egyesület</i>	124
3. Szovjet–magyar évkönyvek, almanachok (1954–1958)	127
3. 1. <i>Az Új Hang</i>	127
3. 2. <i>A Szovjet Kárpáton túl</i>	129
3. 3. <i>A Kárpátok</i>	130
4. Irodalmi élet a „desztalinizáció” korszakában (1953–1965)	133
4. 1. 1956: „elhajló” magyar írók, politizáló csoportok	134
5. Könyvkiadás, évkönyvek	139
5. 1. <i>A Kárpáti Kiadó magyar szerkesztősége</i>	140
5. 2. <i>A Kárpáti Kalendárium</i>	142
6. Az értékelhető irodalom kialakulása, fejlődése (1965–1991)	143
6. 1. <i>Együtt: az első szamizdat folyóirat</i>	146
6. 2. <i>A Forrás Stúdió</i>	148
6. 3. <i>A hatalom minősített támadásai</i>	150
6. 4. <i>A polgárjogi mozgalom „beadvány-háborúja”</i>	155
7. A stagnálás évei	160
7. 1. <i>A Területi József Attila Irodalmi Stúdió (1971–1981)</i>	160
8. Összefogás irodalmunk „felnőtté válásáért”	164

8. 1. <i>József Attila Irodalmi Stúdió: az elmozdulás, a Lendület évei (1981–1987)</i>	164
8. 2. <i>A József Attila Alkotóközösség, 1988</i>	167
8. 3. <i>József Attila kiadványai a Kárpáti Kiadónál</i>	170
8. 4. <i>Az Évgyűrűk-sorozat</i>	171
8. 5. <i>Vergődő szél: az első hiteles antológia</i>	172
8. 6. <i>Írók a nemzetiségi önszerveződés útján</i>	174

V. IRODALMI ÉLETÜNK UKRAJNÁBAN (1991–2016)

1. Válságban vagyunk, de „lobognak őrtüzeink”	177
2. Az állami könyvkiadás monopóliumát megtörő magánkönyvkiadók	182
2. 1. <i>A Kárpáti Kiadó magyar szerkesztőségének felszámolása</i>	183
2. 2. <i>Galéria Kiadó, UngBereg Alapítvány</i>	184
2. 3. <i>Mandátum, Hatodik Síp Alapítvány (Hatodik Síp Könyvek sorozat)</i>	185
2. 4. <i>A Tárogató Lap-és Könyvszerkesztőség</i>	186
2. 5. <i>A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) kiadványai</i>	187
2. 6. <i>Az Intermix Kiadó, Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozat</i>	188
3. Irodalmáraink anyaországi szellemi műhelyekben	192
3. 1. <i>A Magyar Írószövetségben</i>	193
3. 2. <i>A Tokaji Író táborban</i>	194
3. 3. <i>A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportja</i>	195
3. 4. <i>A Hármashatár Irodalmi Társaság</i>	198
4. Folyóiratok a rendszerváltás előtt és után	199
4. 1. <i>A Hatodik Síp</i>	200
4. 2. <i>A Pánsíp, Pánsíp-almanachok</i>	205
4. 3. <i>A Véletlen Balett</i>	209
4. 4. <i>A rendszerváltás alatti független sajtótermékek Kárpátalján</i>	211
4. 5. <i>A Kárpátaljai Minerva</i>	214
5. Fórumok, irodalmi szerveződések az ezredforduló után	215
5. 1. <i>A netPánsíp, BDK-blog</i>	216
5. 2. <i>Vélemények a kárpátaljai magyar irodalomról</i>	218
5. 3. <i>Az Együtt</i>	221
5. 4. <i>Az Együtt-író tábor</i>	226
5. 5. <i>A Kárpátaljai Hírmondó</i>	227

5. 6. Tehetséggondozási szinterek, újabb írógenerációt indító kiadványok	231
5. 7. Kovács Vilmos Irodalmi Társaság: az új írógeneráció szellemi műhelye	235
Epilógus	239
Függelék	247
Az irodalmi élet fontosabb eseményei 1918–2016.....	247
Az Intermix Kiadó Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozatában megjelent ki- adványok katalógusa 1992–2016.....	323

BEVEZETŐ HELYETT

Mint azt Vári Fábián László költőnk remekül megfogalmazta, „a felnégyelt Haza”¹ előtti „négymegyéni” régió irodalmi öröksége mindig az egységes magyar irodalom és műveltség része volt és maradt mindmáig. Az egykori Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyék területén kialakult szellemi-kulturális örökséget ma is tudatosan őrzi a kárpátaljai magyar közösség. Ugyanakkor nem beszélhetünk teljesen önálló, autentikus kárpátaljai magyar irodalmi hagyományról, mivel Kárpátalja² politikai története, kulturális önszerveződése lényegében az I. világháborút követően, 1918, illetve 1919 végén kezdődött, amikor a nagy történelmi-társadalmi fordulatok következtében vidékünk megyéinek határai és az országhatár többször megváltozott.

A magyar irodalom, a szellemi kultúra egységét azonban Kárpátalján sem a trianoni szerződés, sem a későbbi kommunista diktatúra nem tudta megtörni. A politika által mesterségesen kialakított soknemzetiségű régióban élő közel kétszázezer fős „új arcú magyarság” – kényszerhelyzetbe kerülve, már az első kisebbségi korszakban – hozzálátott a magyar kultúrára és önmagára jellemző kultúrtáj kiépítéséhez. Egymást váltó, elkötelezett értelmisége – anyaországi támogatással – nemzeti identitást erősítő szellemi barikádokat, fellegházakat épített és épít ma is, intézményeket, műhelyeket, érdekvédelmi szervezeteket stb. hoz létre, hogy az itteni magyarság szláv tengerbe való beolvadását meggátolja.

Az egymást váltó generációk képviselői, alkotói mindig is jól ismerték az általuk belakott táj gazdag magyar múltját, örökségét. A táj koronája a magyar mitológiában kiemelkedő helyet elfoglaló Vereckei-hágó, a honfoglaló magyarok élő emlékműve. A szakrális táj Kovács Vilmos *Verecke* című költe-

¹ Vári Fábián László: *Ady alkonya*. In: Vári Fábián László: *Széphistóriák*. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1991, 45. old.

² A régió megnevezésére a történelem során több fogalom is volt használatban: Podkarpatszka Rusz, Ruszka Krajna, Ruszinszko, Kárpátalja, Kárpátontúli terület, Kárpát-Ukrajna stb.

ményében foglalta el méltó helyét; ezt a költeményt 2000-ben a szakirodalmárok nemzetünk legszebb alkotásai közé emelték.³

*Ez hát a hon... Ez irdatlan
hegyek közé szorult katlan.
S az út... Kígyó vedlett bőre.
Hány népet vitt temetőre.
S hozott engem, ezer éve,
Árpád török szava, vére
bélyegével homlokomon...*

*Szerzett ellen, vesztett rokon
átka hull rám, mint a rontás.
Perli-e még ezt a hont más?
Fenyő sussan, lombja lebben:
besenyő-nyíl a mellemben,
szakadékok; szakadt sebek,
útpor-felleg: megy a sereg,
elmegy, s engem hagynak sírnak...*

*Ágyékomból most fák nyílnak,
fényes szemem kivirágzik,
szájam havas vihart habzik,
málló szirtbe temessetek,
fejem alatt korhadt nyereg,
két lábamnál lócsont sárgul –
ősi jognak bizonyosságul,
mert ez az út, kígyó bőre,
kit nem vitt már temetőre,
s ki tudja még, kit hoz erre,
menni vele ölre, perre.*

Az idézett költemény mellett Matl Péter szobrászművész Vereckén felállított és sokszor meggyalázott millenniumi emlékműve vált a Kárpát-medencei magyarság sajátos, üzenethordozó jelképévé. Honfoglaló őseink „Ez irdatlan hegyek közé szorult katlan”-ban hozták létre első szálláshelyeiket, településeiket,

³ *Ezer esztendő*. Millenniumi olvasókönyv. Dinasztia Kiadó, Budapest, 2000.

templomaikat és kolostoraikat, hírhedt híres lovagváraikat és kastélyaikat. Elszenvetdék a tatárdulást, az elnéptelenedett vidékre szászokat, ruténokat, románokat és más nemzetiségű embereket telepítettek, akik a megfogyatkozott magyarokkal századokon át békésen éltek együtt. A történelmi eseményekből (Thököly Imre és II. Rákóczi Ferenc szabadságharca, az 1848/49-es szabadságharc, az I. és II. világháború) egyaránt kivette részét mind a magyar, mind a rutén nép. Nyelvük, szokásaik, kultúrájuk összefonódott, kölcsönösen gazdagították egymást, tiszteletben tartották a különbségeket.

A különböző nemzetek irodalmát, tudományát stb. művelő számos egyénisége itt született, vagy munkássága révén kapcsolódik a vidékhez. Kovács Vilmos és S. Benedek András a szovjet ideológusok körében nagy vihart kavart tanulmánya az elsők között vette számba a vidékhez kapcsolódó fontos eseményeket és jeles történelmi személyiségeket: „...itt minden egy évezredes történelem szellemét idézi: a vereckei szoros a honfoglaló őseket és Batu kán országdúló hordáit; az ungvári vár a meghódolt Laborc slávl fejedelmet és Anonymus költői képzeletét; a huszti várom a kun betöréseket; a beregszászi domonkos rendi kolostor az itt időző Erzsébet királynét, Zsigmond magyar és Erik dán királyt, II. Ulászlót és II. Lajost; nagytemplomának felirata II. Rákóczi Györgyöt és a lengyel–tatár betörést; templomtere a zászlóbontó Rákóczi fejedelmet és Esze Tamást; a munkácsi vár Zrínyi Ilonát; a szerednyei romvár és pince a törökverő Dobó Istvánt. Földvárait, ősi kastélyait és kápolnáit legendák lengik körül.”⁴ A krónikásoktól is tudjuk, hogy „nótázó igricek, ferde kucsmás kurucok, s magas homlokú hitvitázók is éltek e tájon, de az irodalom furcsamód kevés ösztönzést, kevés ihletet pillanatot nyert általuk” – állapítja meg egyik tanulmányában Balla Gyula.⁵ Az elmúlt évszázadok tárgyi kultúrájának fennmaradt ereklyéit múzeumaink őrzik. Folklorkutatóink összegyűjtötték és megjelentették a népi és epikai költészet, hitvilág fellelhető kincseit.

A két világháború közt vidékünkön a „ruszinszkóiság” névjegye alatt kialakult irodalmi életet egyben a kárpátaljai magyar irodalom előzményeként is felfoghatjuk, tudván, hogy 1938-ig a csehszlovákiai kisebbségi magyar irodalom szerves részét is képezte. Önállósuló irodalmunk „kárpátaljiságának” kialakulása az 1944 utáni szovjet korszakban következett be, amikor a hatvanas-hetvenes évekbeli első megmozdulása önazonosságteremtő erővé vált. A 90-es évekbeli második megmozdulás a független Ukrajna kikiáltá-

⁴ Kovács Vilmos–S. Benedek András: *Magyar irodalom Kárpát–Ukrajnában*. In: Tiszatáj, 1970, 10., 965. old.

⁵ Balla Gyula: *A kárpátaljai (kárpát–ukrajnai) magyar irodalom regionális hagyományairól*. In: http://www.adatbank.transindex.ro/regio/html/alcim_pdf24.pdf (2013-11-02).

sától napjainkig ível. Kötetünkben a különböző korszakokban végbemenő fejlődés leírását kíséreljük meg, ezért az alkotói munkásság és a szépirodalmi művek elemzésétől eltekintünk. Ez a tematika a művészek, irodalomtörténészek feladatkörébe tartozik majd.

Történelmünk, hagyományaink gazdagságát, az irodalmi és kulturális eseményeket, a különböző korok szellemi örökségének leltárát tudós elődeink, helytörténészeink, irodalmáraink (Mészáros Károly, Balajthy József, Tabódy József, Lehoczky Tivadar, Sass Andor, Szirmai Antal, Doby Antal, Komáromy András, Szilágyi István, Simonchich Ince, Mihályi János, ifj. Pap József, Váradi-Sternberg János, Keresztyén Balázs, S. Benedek András, Soós Kálmán és mások) eddig kiadott műveikben már rég bemutatták.

Az újabb nemzedékhez tartozó Csató György és Zubánics László helytörténész, Penckófer János és Csordás László irodalomtörténész és mások folytatják az elődök kutatói munkásságát, eredményeiket rendszeresen publikálják. Penckófer János kárpátaljai magyar író, költő, kritikus, irodalomtörténész teljesítménye rendkívül fontos, hiszen Pál Györgynek a kárpátaljai magyar irodalom történetét ismertető monográfiáját⁶ meghaladva, Eperjesi Penckófer János néven *Tettben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében*⁷ címmel megírta az eddigiekhez képest legalaposabb irodalomtörténeti munkát, amit az anyaországi szakmabeliek is nagyra értékelték. Idézet Márkus Béla irodalomtörténész recenziójából: „Eperjesi Penckófer János úttörő szerepű kötetében tűnődésre okot adó paratextusok szerepelnek. Ilyen a cím is, a felcím is, a mottó is. A cím többszörösen. Egyrészt mert elűt a várttól, a szokásostól – nem a 'kárpátaljai magyar irodalom' mára már elfogadott fogalmát használja, hanem az elkülönítés helyett az egybetartozás tényét érzékeltető 'magyar irodalom... Kárpátalján' kifejezést. Illyés Gyula 'ötágú síp' metaforáját nem úgy gondolja tovább, hogy a 'hatodik síp' lenne az Ungváron, Beregszászon megszólaltatott, hanem hogy 'síp' ez is, csak éppen nem Pozsonyban, Újvidéken, Kolozsvárott vagy Budapesten, nem a Felvidéken, a Délvidéken vagy Erdélyben, netán Magyarországon fújják. Kárpátalja itt tájat, tájegységet jelöl, mondhatni úgy, mint Kemenesalja jelölt egykor, vagy Bükkalja jelölhetne például. A vidék másokétól elütő, jellegzetes vonásai hangsúlyozódnak: a különbséget a couleur locale, a helyi szín mutathatja. A természeti környezet, nem pedig a hatalom

⁶ Pál György: *A magyar irodalom Kárpátalján (1945–1990)*. Nyíregyháza, Szabolcsi Téka, 1990.

⁷ Eperjesi Penckófer János: *Tettben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében*. Magyar Napló, Budapest, 2003. A monográfia tárolt fejezetei: <http://karpatszemplu.uz.ua/irodalom/index2.htm>

természete. S ez az, másrészt, ami a címben jelzett magyar irodalmat mintha kivonná az államhoz tartozás, az állami intézményi létezés keretei közül. A történelemnek olyan kényszere alól is, mint amilyenre a szocializmus hosszú évtizedeiben a hivatalos elnevezés, a 'kárpáton túli' utalt, Moszkva (vagy Kijev) irányából, nem pedig Budapest felől szemlélve ugyan e nemzetiségi kultúrát, de sohasem követelve meg, hogy – a többi szomszéd államéhoz hasonlóan – ennek az országnak a neve is szerepeljen a megnevezésben, valahogy ekképp: szovjetunió(bel)i magyar irodalom. A cím, harmadrészt, úgy hívja fel magára a figyelmet, hogy jelzős főnevű bővítménye, a 'sajátos kezdeményei' az alánya – vagyis mintha a magyar irodalom egésze helyett csupán a kárpátaljai különös próbálkozásokat vizsgálná (a kezdemények régies formában ezt jelentik), nyomatekositva, hogy léteznek ilyenek.”⁸

Ezzel szemben Balla D. Károly lesújtóan vélekedett internetes naplójegyzetében: „...munkája tendenciózus, szakmaiatlan, sok helyen rosszindulatú. Esztétikai értékelés helyett inkább erkölcsi ítéletekre épül, ráadásul eközben kettős-hármas mércével mér. (Egyébként ez, több évvel a megjelenése után, már alig kelt bennem rossz érzést. Még az sem, hogy miközben már írta a monográfiáját, magánbeszélgetéseinkben nagyjából az ellenkezőjét vallotta annak, mint amit a könyvébe beleírt.)”⁹ Egy korábbi naplóbejegyzésében gúnyolódva élcelődött, miszerint öbenne „szánalmat kelt a szerzőnek az a görcsös igyekezete, hogy bizonyítson. Ráadásul nem is magának, hanem nagyjából Görömbei tanár úrnak...” Másik lekicsinylő véleménye szerint Eperjesi Penckófer János „a népnemzeti trendnek” való elvtelen megfelelni-akarással írta meg könyvét. Az avantgárd-kísérleteiről ismert Balla D. Károly megkérdőjelezi „az irodalom pótlólagos feladatait”, szűk baráti körével együtt szembefordul az úgynevezett „kollektivista kárpátaljai hagyományokkal”, elveti azokat.

Vajon mit ért Balla D. a „kollektivista kárpátaljai hagyományok” fogalma alatt? Ha létezik ilyen hagyomány vidékünkön, miért kell elvetni? Mikor és hogyan alakult ki irodalmunkról és irodalmi életünkéről kétféle vélemény? Kinek jó ez? Ezekre és hasonló kérdésekre keresek választ, amikor megpróbálom számba venni a magyar irodalmi élet és írásbeliség „életrajzát” és kiteljesedését Kárpátalján. Azzal a szándékkal, hogy jobban megismerhessük

⁸ Márkus Béla: *Irodalom erkölcsi szempontból. Tettben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a 20. század második felében*. In: Hitel, 2004/március. Tárolt változata: <http://epa.oszk.hu/01300/01343/00027/szemle.html>

⁹ Balla D. Károly: *Penckófer János megkövetése*. http://bdk.blog.hu/2007/05/06/penckofer_janos_megkovetese; lásd még: Balla D. Károly: *A három nemző*. 2004. jan. 23. : http://www.hhrf.org/up/manz/0401/23_i.htm

múltunkat, „leltárba” vehessük hagyományainkat, s hogy az eddigi sikerek és kudarcok tudatában, szellemi értékek birtokában tegyük tovább dolgunkat az itt élő magyar közösségért.

A több évtizedes itteni történetek alaposabb elemzése és a munkásságukkal Kárpátaljához kapcsolódó írástudók szellemi teljesítményének az egyetemes magyar irodalom tükrében való hiteles értékelése a jövő irodalomtörténetészeinek feladata.

I. A MAGYAR SZELLEMI ÖRÖKSÉG

Az 1945 előtti magyar írásbeliség hagyományát képletesen szólva az egymást követő államfordulatok után „megörököltük”, de nem tekinthetjük irodalmi életünk előzményének. Pál György találóan jegyezte meg: *„...a mai kárpátaljai területnek a múltban önálló irodalmi élete és arculata, a kontinuitást is biztosító hagyományai nem voltak, annak ellenére, hogy e táj több jelentős író és költő adott a magyar irodalomnak.”*¹⁰

Ennek ellenére jó tudni és büszkének lehetünk arra, hogy a vidék magyar írásbelisége az egyetemes magyar irodalom hagyományait tekintve a középkorig nyúlik vissza. Azt megelőzően *„...forrásaink tanúsága szerint az itt ’megvallatott’ falvak a honfoglalás korában keletkezettek. Legalábbis a magyarság akkor vetette meg lábát e tájon. Szabad honfoglalóként gyepűigyzók, örök, nomád állattenyésztők, szabad harcosok lehettek, akik a Kárpátok délre hajló lankáit felváltó síkságon telepedtek meg állataikkal, ahol a Tisza, Ung, Latorca és a Laborc folyók és mellékvizeik jóvoltából itató vizet és jó legelőt találtak állataiknak.”*¹¹ Tehát őrizték a „gyepűt”, a „kaput”, amely utat nyitott az északra elterülő hegyek völgyein keresztül a magyar Alföldre. Ebben a dolgozatban nem foglalkozunk a vidék népének történelmével, minket azok a személyiségek, centrális helységek, szellemi műhelyek érdekelnek, akik/amelyek a századok országútján e tájegységnek is olyan mérföldkövei voltak, mint az Ungvár/Radváncon született Gyöngyösi István (1629–1704) magyar költő, az ugcsoi Nyalábvárban működött Ilosvai Selymes Péter (1520 körül – 1580 körül), illetve kortársa, Komjáthy Benedek (16. századi bibliafordító, erasmista), aki a Bibliának egy részét itt for-

¹⁰ Pál György: *A magyar irodalom Kárpátalján* (1945–1990). Nyíregyháza, Szabolcsi téka, 1990, 18. old.

¹¹ Takács Péter, Udvari István: *A nagykaposi járás népelete Mária Terézia korában*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998, 6. old.

dította le.¹² Ezeket az értékeket számon tartjuk, egymásnak átadjuk, mert magyarságtudatunk alappillérei.

1. Középkori kultúrközpontok, könyves műhelyek, könyvmásolók, fordítók

A vidék kultúrtörténetének eddig feltárt „szellemi rétege” szerint a tatárjárást követően a kisebb tájegységek központjaiban szervezett kolostorokban a tudós szerzetesek könyves műhelyeket hoztak létre, megjelentek az első kódexmásolók, fordítók is. A legmagyarabb városnak tekintett Beregszászon¹³/Lamprechtszászán¹⁴ a XIV–XV. században alakult ki az első regionális kultúrközpont. Mint ismert, a várost I. Béla király harmadik fia, Lampert herceg¹⁵ alapította 1095–1096 körül, melyet az első évszázadokban *Lampertházának* neveztek. A krónikások „királynéi” városként is jegyezték, mivel Nagy Lajos király (1326–1382) anyja, Lokietek vagy Piast Erzsébet (1305–1380) királyné birtoka volt. Özvegyisége és lengyelországi kormányzósága során egy ideig fényes udvart tartott a Vérke-parti városban, amelynek kiemelt része volt a pezsgő művészeti, irodalmi és kulturális élet. Íródeákja János fráter volt, aki a feltételezések szerint azonos az ismert János krónikaíróval. Erzsébet királyné nevéhez fűződik 1327–1370 táján a Domonkos-rendi, majd 1377-ben a ferencesek kolostorának alapítása. A két kolostor egyben a vidék könyves kultúrájának központja lett. A kolostorok könyvmásolói közül 1478–1489 táján hírnévre tett szert többek között az orgonán kiválóan játszó Szász Lőrinc perjel, a könyvtáros, könyvgyűjtő és egyben neves hitszónok Besztercei Balázs fráter, Malomtai Ambrus, Imre fráter, Székesfehérvári Tamás fráter.¹⁶

¹² Komjáthy Benedek: *Epistolae Pauli lingua hungarica donatae. Az zenth Paal leueley magyar nyeluen*, 1533.

¹³ Az okmányokban a várost 1504-től írják következetesen Beregszásznak. Pápai Páriz Ferenc református orvos és író 1708-as kiadású *Dictionarium Latino-Hungaricum*-ában azt állítja, hogy már jóval a magyarok bejövetele előtt római telep létezett itt, amelyet *Peregium*-nak neveztek; állításának helytállóságára nincs bizonyíték.

¹⁴ A XI. század második felében I. Béla fia, Lampert herceg birtokolta a vidéket, a néphagyomány szerint ő alapította a települést. Eredetileg róla nevezték el *Villa Lampertinek*, majd *Lampertházának*, *Lampertszásznak*, *Lamprechtszásznak*, *Luprechtházának*, *Luprecházának*. Lásd bővebben: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Beregszász>

¹⁵ Ma Beregszász megjelölt emlékhelye: Lampert herceg emléktábla (a II. Rákóczi Ferenc téren, a római katolikus templom falán), 1995. 09. 16. (Ortutay Zsuzsa alkotása)

¹⁶ Lásd bővebben S. Benedek András: *A tettenérhető történelem*. Kárpátaljai nemzetiség- és kultúrtörténeti vázlat. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993, 83–90. old.

Az 1512-ben Krakkóban kiállított oklevél szerint a Bereg-vidéki Halábor községből származott „halábori Dobos Gergely fia, Dobos Bertalan pap, királyi közjegyző és nyilvános íródeák.” A 15–16. század között élt és tevékenykedett katolikus pap egyik legszebb nyelvi-irodalmi emlékünknél, a Döbrentei-kódex másolója, egyúttal az *Énekek énekének* fordítója, átköltője.¹⁷

A második legfontosabb kultúrközpont a IV. László uralkodása idején épült királyházi vár, más néven ugocsai Nyalábvár¹⁸ volt. Perényiné Frangepán Katalin nyalábvári udvara otthont adott a török előtt (először Husztra) menekülő Komjáthy Benedeknek¹⁹, aki 1532-től itt munkálkodván (az úrnő fiának tanítója lett) 1533-ban Krakkóban megjelentette az első nyomtatott bibliarészletet, Szent Pál leveleit²⁰, amelynek – pártfogójának Perényi Gáborné Frangepán Katalin kérésére – fordítója volt.²¹ A nyaláb-romvár hegyen épségben megmaradt római katolikus kápolna a kárpátaljai magyarság zarándokhelyévé vált.

¹⁷ 2014. október 3-12. között került első alkalommal megrendezésre az *I. Kárpátaljai Kösztörbrász Tábor* Borzsován, ahol – Matl Péter ötletét felkarolva – *Gúgyela Tamás* felvidéki szobrász vinnyicai homokkőből elkészítette Dobos Bertalan pap emlékének szentelt alkotását. Az alkotás egy faoszlopon az ég felé nyitott könyvet ábrázol, ami a Mindenható és a Föld népének kapcsolatát szimbolizálja. A boltívesre mélyített oszlop alján szintén egy kisebb nyitott könyvvel kívánta szimbolizálni a szobrász, hogy a Szentírás nemzeti nyelvre való fordításának pillanatától kezdve az Istennel való párbeszéd a hívő és Bibliát olvasó ember számára a mindennapok fontos részét kell, hogy képezze. Halábor község főterén 2014. október 12-én avatták fel. Az avatásról készült beszámolót lásd: <http://www.karpatinfo.net/hetilap/kultura/kozossegepites-es-arcutalvaltas>

¹⁸ A vár elnevezését sajátos formájáról kapta (nyaláb=búzakéve), bár a *Szépaszony dombja* című helyi monda mást tart erről.

¹⁹ A *Pro Cultura Subcarpathica civil* szervezet a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség Nagyszőlősi Járási Szervezetével együttműködve és Magyarország Beregszászi Konzulátusának támogatásával 2013. november 24-én emlékünnepeket szervezett „a magyar bibliafordítás megalapozójának” tiszteletére. A rendezvény kezdetén felavatták a vár területén található római katolikus kápolna falán elhelyezett emléktáblát. Azóta a helyszínen gyakran rendeznek megemlékezéseket a nagyszőlősi ferences rendház és a királyházi református egyház szervezésében. Lásd: <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/kultura/emlektabla-avatassal-es-konferenciaival-emlekeztek-komjathy-benedek-bibliaforditora/> (2016.06.22.)

²⁰ 2013-ban, 480 évvel az eredeti után a kárpátaljai ferencesek közreműködésével, a mai magyar nyelvre átültetve megjelent a Szent Pál leveleit tartalmazó Komjáthy-bibliafordítás. Az új kiadvány szerkesztője: Mezey András. Lektorai: Kocán Béla és Pelczéder Katalin nyelvészek. Komjáthy fordítása azért is nagy volumenű alkotás, mert ez volt az első magyar nyelvű nyomtatott könyv. Az első magyar bibliafordítás az 1430 körül keletkezett huszita Biblia volt, amely három kódexben maradt fenn. Ezeket a kódexeket Komjáthy is felhasználta munkája során a Döbrentei mellett. A fordítás újbóli megjelenésével a szerkesztőknek az volt a legfőbb céljuk, hogy Komjáthy szövegeit elérhetővé tegyék a laikusok számára is. Ezért az átírásnál a hosszú mondatokat felbontották, jelölték az idézeteket. Nyomon követhető az is, hogy a szövegben három nyelvjárás figyelhető meg: i-zó, é-zó és ó-zó, s a kiejtés szerinti írásmód a domináns. A szakértők szerint korszakválasztó mű is, hiszen az ómagyar és középmagyar kor határán keletkezett, s erasmista hatások is megfigyelhetők benne. *Az zenth Paal leueley magyar nyeluen* című mű megtekinthető és megrendelhető az alábbi honlapon: <http://ideafashion.hu/szentpal/>

²¹ A Kárpátaljai Református Egyház (KRE) Zsinati Tanácsa 2009-ben Komjáthy Benedek-sajtdíjat alapított, amellyel minden évben azokat a médiamunkatársakat jutalmazza, akik az egyház életét bemutató magas szakmai szinten elkészített anyagaikkal a legkiemelkedőbb teljesítményt nyújtják.

A homonnai Drugethek nevickei vára²² is jelentős kulturális kisugárzással bírt. Falai között élt és alkotott Göröcsönyi Ambrus (XVI. század), a Mátyás királyról szóló históriás ének szerzője. Ambrus 1568 előtt Homonnai Drugeth Gáspár diákja, lantosa volt. A korabeli vagyoni leltár szerint a Drugeth-család tulajdonát képező ungvári várpalotának²³ gazdag könyv- és műkincsanyaga volt. Korábban egy 1399-es keltezésű okirat az ungvári plébániatemplom mellett működő iskola rektora, János mester könyvről tesz említést, aki azt testvérétől, Lukács paptól sürgető levélben követeli vissza.

A munkácsi vár²⁴ neves humanista várkapitányai közt említhetjük Geréb Pétert, Raskai Balázst, Kézy Balázst, rajtuk kívül Szilassy Vincét, Hunyadi János (1407–1456) magyar kormányzó, majd Mátyás király (1443–1490) tudós főpapját, akik a könyves kultúra művelői, a várkönyvtár létrehozói, gyarapítói voltak.

A huszti várpalotának²⁵ szintén értékes könyv- és műgyűjteménye volt.

Az említett központok, nagyobb települések, különösen a kolostorok könyves kultúráját elsodorta az előretörő reformáció, a kuruc hadak járása. Az írásos kultúra jól megerősített várkastélyokba, fejedelmi várakba szorult vissza. Egy XIX. századi leírás szerint a nagyszőlősi Perényi-kastély könyv- és levéltárának állománya a XVI. századtól kezdve 15-20 000 példány volt, a családi levéltár pedig egészen a 13. századtól őrzött anyagokat. Sajnos, ez a gyűjtemény is felbomlott.

Több olyan neves íróval, költővel büszkélkedhetünk, akik a fentebb említett beregszászi, ungvári, munkácsi, nyalábvári, huszti kultúrközpontokban megfordultak, vagy műveikkel szorosan kötődtek a Kárpátok alján elterülő vidékhez.

²² A nevickei vár romjai Ungvártól 12 km-re északra, az Ung partján, magas sziklahegy tetején állnak. Egykor fontos stratégiai szerepe volt, az Uzsoki-hágóhoz vezető utat őrizte. Építése a 13. század végén Aba Amadénak tulajdonítható. A várat 1664-ben II. Rákóczi György romboltatta le. A XIX. század végén megkezdték helyreállítását, amelynek befejezését megakadályozta az I. világháború. Forrás: <http://jupiter.elte.hu/terkep+lista2.php>

²³ Az ungvári vár vagy Drugeth-vár Ungvár nevezetessége, Kárpátalja egyik leghíresebb műemléke. Első írásos említése a *Gesta Hungarorum*-ban található, keletkezéséről azonban több elmélet is létezik. Lásd bővebben: https://hu.wikipedia.org/wiki/Ungvári_vár

²⁴ A munkácsi vár (a honfoglaláskor cölöpökből emelt erődítmény állt a mai várhegy csúcsán) Kárpátalja legnevezetesebb, legszebb történelmi műemléke, amely fontos szerepet játszott a magyar történelemben. Lásd bővebben: https://hu.wikipedia.org/wiki/Munkácsi_vár

²⁵ A huszti vár a középkori Magyarország egyik legerősebb és legjelentősebb vára volt. A mondák szerint a várat 1090-ben, Szent László korában, kezdték építeni és 1191-ben, III. Béla idején fejezték be. A vár első írásos említése 1353-ból való. 1766-ban tűzvész pusztította el. A várrom a mai Huszt város külterületén található. Lásd bővebben: https://hu.wikipedia.org/wiki/Huszti_vár

2. A régi magyar irodalom számon tartott képviselői

Az Erdős-Kárpátok vidékén egykor élt neves írástudók, alkotók, irodalmárok élete és a művelődést is hatékonyan támogató tevékenysége a fiatalabb nemzedék előtt szinte teljesen ismeretlen. A hivatalosan is nyilvántartott régi magyar költők, írók XVIII. sz. végéig terjedő listája²⁶ szerint a legnagyobb klasszikusok közül többek munkássága kötődik a Felvidék eme tájegységéhez. A régi magyar irodalom számon tartott képviselőit az alábbiakban tekintjük át.

Anonymus²⁷, vagy Bele Regis Notarius (XII. század vége – XIII. század eleje) feltehetően III. Béla magyar király Névtelen Jegyzőjének és krónikásának *A magyarok cselekedeteiről (Gesta Hungarorum)*²⁸ című műve részletesen bemutatta a honfoglalás-kori Munkács, Ungvár és Borzsova vidékét. Szakértők a mű alapján azt is feltételezik, hogy a titokzatos „P. mester” a Felső-Tisza-vidékről származott, és szoros kapcsolat fűzte az itt birtokos Abákhoz. Az előszóból az is kiderül, hogy iskolai tanulmányait többek között Párizsban végezte, valószínűleg az itt megismert gesta-műfajt vette mintául a magyar honfoglalás történetének megírásához.²⁹

A már említett Komjáthy Benedek³⁰ (XVI. század) bibliafordító, erasmista a bécsi egyetemen folytatott tanulmányait félbeszakította, mert a Szulejmán vezette török hadak 1529 szeptemberében ostrom alá fogták a várost. Mivel egy török csapat a szülőfaluját is felperzselt, 1530-ban a Nádasdy Tamás későbbi nádor birtokához tartozó Huszt várába menekült. Innen feltehetően Nádasdy ajánlatára a megözvegyült Perényi Gáborné Frangepán Katalin hívta a királyházi Nyalábvárba fia, Perényi János mellé nevelőnek.³¹ A vár ura, Perényi Gábor királyi kamarásmester az ország több más zászlósurával és II. Lajos magyar királlyal együtt 1526. augusztus 29-én a mohácsi csatamezőn lelte halálát. Komjáthy a grófnő kérésére régi fordítások, a Döbren-tei-kódex és más „szent magyarász doktorok” műveinek figyelembe vételével itt fordította magyarra Szent Pál leveleit. Munkája, az első magyar nyelvű

²⁶ *Régi magyar költők és írók listája*: http://hu.wikipedia.org/wiki/Régi_magyar_költők_és_írók_listája

²⁷ Keresztyén Balázs: *Kárpátaljai művelődéstörténeti kislexikon*. Hatodik Síp Alapítvány, Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 2001, 11. old. A továbbiakban: Keresztyén Balázs, 2001.

²⁸ Anonymus: *Gesta Hungarorum*. Fordította: Pais Dezső. In: <https://docs.google.com/viewer?url=http://vmek.oszk.hu/02200/02245/02245.pdf>

²⁹ Bácsatyi Dániel: *Gesta eorum digna aeternitate laudis*. Századok, Budapest, 2013, 147. évfolyam 2. szám.

³⁰ Keresztyén Balázs, 2001, 139-140. old.

³¹ Keresztyén Balázs: *A nyelv művelés egyik úttörője*. In: Kalendárium '86, Uzshorod, 1985.

nyomtatott könyv 1533-ban a vár úrnőjének költségén jelent meg a krakkói Vietor Jeromos (Hieronymus Vietor) nyomdájában. A fordító további sorsa ismeretlen. Komjáthy műve egyike a kor legszebb nyomtatványainak. Fametsetes képekkel és figurális iniciálékkal díszítették. A mester hosszas gondolkodás után döntött a klasszikus betűkészlet mellett; latin nyelvű előszavában büszkélkedik az első, az ő nyomdájában nyomtatott magyar nyelvű kiadvánnyal. Komjáthy ezzel a munkájával új fejezetet nyitott a bibliafordításban: ő nyitotta meg az utat a magyar nyelvű mű megalkotásáig, amely a vizsolyi Biblia formájában valósult meg 1590-ben.³² Hasonmás kiadása Szilágyi Áron utószavával 1883-ban jelent meg az MTA gondozásában. Modern átiratának kiadását 2013-ban a Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány kezdeményezte³³ az Országos Széchényi Könyvtár tulajdonát képező 1533-as kiadás, a Komjáthy Benedek által fordított könyv fotóinak felhasználásával. Szerkesztők: Mezey András (eredeti szöveg átírása, jegyzetek, szójegyzetek, történeti bevezető), Pelczéder Katalin és Kocán Béla (lektorálás, szójegyzék, nyelvészeti bevezető). A latin nyelvű elő- és utószót Lázár István Dávid fordította. Hangoskönyv: Kacsur András, a Beregszászi Illyés Gyula Nemzeti Színház színművésze. Mezey András egyértelműen meghatározta, hogy Komjáthy szülőfaluja a Nyitra vármegyei Komjáthy volt, nem az ugocsai Komját.

Nemeskürty István *A magyar népnek, ki ezt olvassa* című könyvében részletesen méltatta Nyalábvár történelmi jelentőségét, Komjáthy kéziratának krakkói megjelenését. Véleménye szerint ezzel a teljesítménnyel „*A magyar irodalom történetében új korszak kezdődik.*”

A közelmúltban a királyházi református templom falán elhelyezett márványtábla így őrzi emlékét: „*E mellett a templom mellett emelkedő dombon állt a most romokban heverő 'Nyaláb-vár', amelynek falai között fordította magyar nyelvre Pál apostol leveleit Komjáthy Benedek az Úrnak 1532-ik esztendejében.*”³⁴

Sylvester János, azaz Erdősi Sylvester (Szinérváralja, 1504 körül – ?) humanista tudós, bibliafordító, a magyar esszéirodalom megteremtője szoros baráti kapcsolatban állt Komjáthy Benedekkel. A feljegyzések szerint Krakóban, Vietor Jeromos nyomdájában Pál apostol leveleinek korrektúráját is ő végezte el. A könyv megjelenése után hazatért Lengyelföldről és átmenetileg

Perényi János főispán pártfogolt vendége volt a Nyalábvárban. 1534-ben Nádasdi Tamás újsziget-sárvári birtokára került, ahol lefordította és 1541-ben kinyomtatta a teljes *Újszövetséget*.

A Perényiek uralma alatt működő Komjáthy Benedek és Sylvester János mellett kialakult a fiatal erasmisták köre is. Ugyanakkor tévesen sorolják az Ugocsában tartózkodó csoporthoz Pesti (Mizsér) Gábor meseíró, szótárszerzőt és bibliafordítót.³⁵ Az utóbbi kutatási eredmények szerint Pesti nem azonos hasonló nevű kortársával, aki gyulafehérvári kanonok és ugocsai főesperes volt, és akivel Bod Péter, valamint utána számos irodalomtörténészünk, köztük Keresztyén Balázs helytörténész is összetévesztette.³⁶

Valószínűleg az ugocsai Verbőcön³⁷ született a magyar reneszánsz irodalom (XV–XVII. század) tudományos irodalmának kiváló művelője, Werbőczy István³⁸ (1460–1541) jogtudós, királyi ítélmester, királyi személynök, majd Magyarország nádora. A közpályán először Ugocsa vármegyében³⁹ működött, ahonnan mint országgyűlési követ az egész ország színe előtt ragyogtatta tudását és bámulatos ékesszólását.⁴⁰ Életének fő műve a latin nyelvű *Hármas-könyv* („*Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae*”), amit, mint szokásjogi forrást, 300 éven át törvényként használtak. Ady Endre szerint Werbőczy az úri Magyarország tipikus képviselője volt, mindenféle haladás ellensége. Verbőcön emlékjelet állítottak tiszteletére.

A „deákirodalom”-hoz sorolt históriás ének, mint történelmi tárgyú verses epikai műfaj a török hódoltság idején terjedt el vándorló énekmondók segítségével. A vidék ismert históriás énekszerzője Göröcsöni Ambrus⁴¹ (XVI. század) volt, aki Homonnai Drugeth Gáspár nevickei udvarához tartozott. 1568 körül itt írta meg a Hunyadiakról szóló híres krónikáját.⁴² Munkája nem teljes, mivel Mátyás király történetét csak 1485-ig verselte meg.⁴³ Feltételezhető, hogy pártfogója, Homonnai Drugeth Gáspár üldöztetése gátolta meg a költemény befejezésében, mivel a császár haddal foglalta el a nevickei várat. Munkácsra menekült, később császárpárti lett, a bécsi udvartól szülőbirtokot kapott. Kéziratban terjesztett művét 1571 és 1573 között nyomtat-

³⁵ Pesti Gábor. In: http://hu.wikipedia.org/wiki/Pesti_Gábor

³⁶ Keresztyén Balázs, 1993, 182. old.

³⁷ Újabb írók inkább *Kerepes* községet (Bereg vármegye) vélik születése helyének.

³⁸ Keresztyén Balázs, 2001, 279-280. old.

³⁹ Keresztyén Balázs, 1993, 199-200. old.

⁴⁰ Werbőczy István. In: http://hu.wikipedia.org/wiki/Werbőczy_István

⁴¹ Keresztyén Balázs, 2001, 94. old.

⁴² Keresztyén Balázs: *Mátyás király históriája*. In: Égyűrűk '90. Ungvár, 1991.

⁴³ Keresztyén Balázs, 1993, 32. old.

³² http://hu.wikipedia.org/wiki/Komjati_Benedek

³³ *Epistolae Pauli lingua hungarica donatae. Az Zenth Paal leueley magyar nyeluen*. Idea Fontana Kft, Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, 2013.

³⁴ Keresztyén Balázs: *Irodalmi barangolások a Kárpátok alján*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993, 181. old. A továbbiakban: Keresztyén Balázs, 1993.

ták ki a debreceni Komlós-nyomdában. Költeményét a korszak legolvasottabb, legnépszerűbb munkái közé sorolták.

Göröcsöni Ambrus félbehagyott verses krónikáját, Mátyás király történetét az erdélyi Bogáthi (Bogáti) Fazekas Miklós⁴⁴ (1548–1592 v. 1598) unitárius lelkész, költő, tanár fejezte be és adta ki 1577-ben.⁴⁵

Az ugcsoi Perényi István főispán pártfogását élvezte Ilosvai Selymes Péter⁴⁶ (1520–1580) epikus énekszerző, aki egy ideig a főúr nagyidai birtokán élt, majd Nagybányán tevékenykedett református iskolamesterként. A Perényiekkel való kapcsolatát élete végéig ápolta. Erdélyi kortársánál hamarabb, 1575-ben fogalmazta meg Göröcsöni Ambrus Mátyás királyról szóló történetének folytatását, amely két részből, 185 versszakból áll és ezeket a család nyalábvári, illetve nagyszőlősi udvarában elő is adta.

A feljegyzések szerint *Az híres-neves Tholdi Miklósnak jeles cselekedeteiről és bajnokságáról való história* című munkáját Ilosvai a királyházi Nyalábvárban fejezte be.⁴⁷ A Toldi-história témájára feltehetően a Perényiek levéltárában bukkan rá. Szilády Áron irodalomtörténész sejtése szerint az 1574-ben Debrecenben nyomtatásban is megjelent költeményét Perényi István ugcsoi főispánnak ajánlotta. Ez kiolvasható a versfejek kezdőbetűiből is: „MAGNIFICO DOMINO STEPHANO DE PÉRÉN COMITI COMITATVS VGOCENSIS PETRUS JLOSVANUS SERVICIT”. A 101 négysoros versszakból álló mű Ilosvai Selymes Péter, s talán a XVI. század egyik legnevezetesebb költője műve, hiszen fenntartotta a Toldi-mondát. Ilosvai utolsó munkáit is a Nyalábvárban írta meg.⁴⁸ A Perényiekkel rokoni kapcsolatban álló Balassi Bálint *A Toldi Miklós nótájára*⁴⁹ címmel 1578 előtt írta meg 28 versszakból álló költeményét. Feltételezhető, hogy személyesen ismerte Ilosvait, akitől első kézből értesült a Toldi-énekről. Ilosvai Toldi-históriáját használta fel Arany János is a Toldi-trilógia⁵⁰ megírásánál. Ady Endre 1908-ban írta *Ilosvai Selymes Péter* című költeményét.⁵¹

⁴⁴ Bogáthi (Bogáti) Fazekas Miklós. In: http://hu.wikipedia.org/wiki/Bogáthi_Fazekas_Miklós

⁴⁵ *Az ötödik része Mátyás király dolgainak mind haláláig.* (Kolozsvar, 1577). Lényegében folytatása és befejezése Göröcsöni Ambrus verses krónikájának. Mátyás király utolsó évein kívül II. Ulászló és II. Lajos uralkodásáról is megemlékezik. A szerző Bonfini munkája mellett Heltai Gáspár krónikáját és Brodaries István művét is használta. Tordán írta 1576-ban.

⁴⁶ Keresztyén Balázs, 2001, 116–117. old.

⁴⁷ Keresztyén Balázs, 1993, 165–166. old.

⁴⁸ Keresztyén Balázs: *Mostan emlékezem az elmúlt időkről.* In: Kalendárium '87, Uzshorod, 1986.

⁴⁹ *Balassi Bálint összes költeményei.* MEK. In: <http://mek.oszk.hu/00600/00609/00609.htm>

⁵⁰ Arany János. Toldi trilógia. Magyar Elektronikus Könyvtár. In: <http://mek.niif.hu/00500/00597/html/toldi.htm>

⁵¹ Ilosvai Selymes Péter. In: http://hu.wikipedia.org/wiki/Ilosvai_Selymes_Péter

A reneszánsz korának magyar nyelvű írói közül Felső-Tisza-vidéki nemes udvarokban nevelkedett a korán árvaságra jutott Bornemissza Péter⁵² (Pest, 1535. február 22. – Rárbok, 1584 tavasza), későbbi evangélikus lelkész, szuperintendens, író, Balassi Bálint nevelője. Művei tanúsága szerint járt Ungváron, Beregszászon, Nagyszőlősen és a „felföld” más településein is. Írásaiban említést tesz például a Homonnai Drugeth László által 1384-ben alapított ungvári pálosok gazdag kolostorának kifosztásáról, lerombolásáról, amely gyalázatos tett 1553–1556 között Homonnai Drugeth Ferenc nevéhez fűződött. Ismeretségi körébe tartozott Kálmáncsehi Sánta Márton, Komjáthy Benedek, Gálszécsi István, Farkas András, Székely Balázs, Dobai András, Benczédi Székely István, Radán Balázs és más írástudók, prédikátorok, különböző felekezetekhez tartozó papok, akik ismerték egymás írásait, ezekből Bornemissza néhányat ki is nyomtatott. Mint már említettük, a vidéken akkoriban, elsősorban a Perényiek pártfogása alatt élénk irodalmi élet folyt, miközben az uraságok egymással hadakoztak. Bornemissza diákként lehetett jelen az ostromlók seregében, amikor Izabella királynő katonái elfoglalták Huszt várát.⁵³ A véres küzdelmet és a halálos járványt később szemtanúként örököltette meg *Ördögi kísértetek* című munkájában. A vár 800 védőjéből az ostrom után mindössze negyvenen maradtak életben. Itt, ilyen körülmények között írta meg 1557-ben a *Cantio de szent János látásáról* című éneket, valamint a *Cantio optima* című és *Síralmas énnéköm* kezdetű búcsúversét. A műtípusok a világi témájú magyar líra egyik első remekének tartják.⁵⁴ Mindkét vers befejező strófája így hangzik: „ez éneköt szörzék jó Husztnak várában”.⁵⁵ A nyomtatásban is megjelent Bornemissza-vers később nagy hatással volt Balassi Bálintra és más magyar költőkre is.

Balassi Bálint⁵⁶ (Zólyom, 1554 – Esztergom, 1594) a magyar reneszánsz nagy költőjének *Kristina nevére (az Lucretia éneke nótájára)* szerzett verse feltehetőleg Huszt várában született. Ihletője nem volt más, mint Hagymássy Kristóf huszti várkapitány fiatal felesége, Sanyiki Krisztina⁵⁷. A fiatal, pályakezdő költő fogolyként került a várba. Apja, Balassi János 1575-ben 200 lovassal Bekes Gábor megsegítésére küldte, aki szembeszállt a Báthory István erdélyi fejedelemhez hű Kornis Gáspár huszti alkaptány vitézeivel. Balassi elvesztette a csatát, sebesülten hurcolták a várba, ott tartották felgyógyulásáig.

⁵² Keresztyén Balázs, 2001, 38. old.

⁵³ Keresztyén Balázs, 1993, 204–205. old.

⁵⁴ Keresztyén Balázs: „Ez éneköt szörzék jó Husztnak várában”. Kárpáti Igaz Szó, Lendület, 1985. szeptember.

⁵⁵ *Bornemissza Péter összes költeménye (1535–1586)*, <http://mek.oszk.hu/00600/00621/00621.htm>

⁵⁶ Keresztyén Balázs, 2001, 15. old.

⁵⁷ Keresztyén Balázs: *Balassi Bálint életének szép története.* In: Kárpáti Igaz Szó, Lendület, 1987. febr.-jún.

Az ifjúba beleszeretett a várkapitány felesége, mint írja: „*Mert szeme nyilával, nagy igazságával / mint célt, engem már meglőtt, / Bévelt szerelmében, kívül mintha engem / ő úgyan idvőzített.*”⁵⁸ A lírai költeményt a környezete előtt eltitkolt kölcsönös vonzalom, szerelem emlékére írta. Feltehetően az 1577 körül költött *Eurálius és Lucretia* széphistória is ezt a szerelmi idillt örököltette meg.⁵⁹ A kardforgató költő a krónikások feljegyzése szerint otthonosan járt-kelt a Felső-Tisza vidékén, szoros barátság kötötte Mágocsi Gáspár beregi főispánhoz, Munkács urához, Sövényházi Móríz Balázshoz, Ung és Zeplén vármegyék adórovójához és más közéleti személyiségekhez, akik költeményeit és vitézi erényeit ismerték, kedvelték. Ezen kívül rokoni kapcsolatban állt az ugocsi Perényiekkal, ugyanilyen szálak fűzték a szerednyei várban élő Dobókhoz. Feleségül vette a szerednyei lovagvárban megismert, később megözvegyült unokahúgát, Dobó Krisztinát, Dobó Ferenc felső-magyarországi főkapitány nővérét. Négyévi házasság után elváltak. Majd Ugocsa várura, Perényi István Zsófia lányát ostromolta udvarló verseivel; ekkor ismerkedhetett meg Ilosvai Selymes Péterrel és a Toldi-históriával. Emléke köztünk él, a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Községe kezdeményezésére a huszti magyar tannyelvű általános iskola felvette Balassi Bálint nevét, az iskola falán emléktábla örököltette meg emlékét.

Telegdy Kata⁶⁰ (Kisvárdai Szokoly Miklósné) (1550 után – 1599 után), az első ismert magyar költőnő Beregszentmiklóson, az egykori erdélyi alvajda, Telegdy Mihály birtokában lévő várkastélyban⁶¹ látta meg a napvilágot. Sógornője révén rokona volt Balassi Bálint Júliájának, Losonczy Annának. Telegdy Kata egyetlen, „ágyához” írt „stilizált pásztorregény-világkép”-et tükröző verses levele maradt fenn, amelyben többek között eldicsekedett az általa létrehozott, „Pállásnak-Minervának” szentelt irodalmi ligettel. Elemzői szerint poétikai fölfogása alapján Telegdy Kata Balassi tágabb köréhez tartozhatott. Azt írták róla, hogy „*művelt, öntudatos reneszánsz asszony volt, férje, Szokoly Miklós Balassi műveinek értő olvasója.*”⁶²

Koháry István gróf (1649–1731) országbíró, hadvezér, politikus, költő⁶³ a barokk főúri udvari költészet művelője volt. Fülek várának császárpárti kapitá-

nyaként 1682-ben Thökölly Imre⁶⁴ fogságába került. Egy ideig Tokajban, Sárospatakon, Ungváron raboskodott. Később a munkácsi várba vitték, a kurucok saját pártjukra kívánták állítani, ezért rendkívül szigorú őrizet alatt, kenyéren és vízen tartották, de nem tudták megtörni. Életét Thökölly felesége, Zrínyi Ilona⁶⁵, a munkácsi vár úrnője mentette meg.⁶⁶ A vártömlőcben keletkezett verseinek egy részét emlékezetében őrizte meg. Háromévi fogság, illetve Thökölly bukása után, 1685-ben Caprara tábornok kiszabadította, a későbbiekben papírra vetette verseit, amelyek főleg börtönéveiről, viszontagságairól szóltak, vallásos és erkölcsi tartalmúak. Ekkortájt írt műveit a következő címmel jelentette meg: *Sok óhajlás közben, inségviselésben, éhségszenvedésben, keserves rabságban Munkács köváránban szerzettetett versek* (5 füzet, 1720).

Koháry István mecénásként támogatta korának legkedveltebb íróját, a gazdag eperjesi prókátor családjában született Gyöngyösi Istvánt⁶⁷ (Radvánc, 1629. augusztus 25. – Csetnek, 1704. július 24.), aki alispánként, országgyűlési követként, jogászként és költőként először vidékünkön, majd országos szinten vált ismertté. Iskolai tanulmányait Ungváron kezdte, Ung megyéből származott az első felesége, Baranyai Ilona. Munkácson ügyvédként szolgált Zrínyi Ilonát, majd füleki, illetve Homonnai Drugeth Zsigmond ungvári birtokainak fiskusa volt. 1683-ban Thökölly Imre oldalán állt. A „magyar Ovidiusnak” nevezett költő még ebben az évben elbeszélő költeményt írt a kuruc vezér és a munkácsi vár úrnőjének egybekeléséről *Ének Thökölly Imre és Zrínyi Ilona házasságáról. Az ki régen fegyvert fogott hazájáért* címmel⁶⁸. Többek között II. Rákóczi Ferencet is támogatta. Több más műve alapján az irodalomtörténet őt is a barokk, illetve a főnemesi udvari irodalom (XVII–XVIII. század) markáns alakjai közé sorolja.

Régi okiratok bizonyítják, hogy kisebb-nagyobb megszakításokkal Radváncon (a 20. század elején Ungvárhoz csatolták), a családi házban hosszabb

⁶⁴ Késmárki gróf Thökölly Imre (Késmárk 1657. szeptember 25.–Izmit, 1705. szeptember 13.) kuruc hadvezér, 1682–1685 között Felső-Magyarország, majd 1690-ben Erdély fejedelme.

⁶⁵ Zrínyi Ilona (1643–1703), II. Rákóczi Ferenc édesanyja, 1682-ben feleségül ment Thökölly Imréhez. Munkács várának általa irányított védelmét számos festmény is megőrököti (például Madarász Viktor *Zrínyi Ilona a vizsgálóbíró előtt* című képe). A munkácsi tanítóképző magyar tagozata felvette Zrínyi Ilona nevét. A munkácsi várban domborműves emléktábla, Zrínyi Ilona emlékszoba, Zrínyi Ilona és II. Rákóczi Ferenc szobra (Matl Péter alkotása), a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán belül mellszobor, Tiszabökényben és más településen utcanevek őrzik emlékét. Kovács Vilmos, Fodor Géza, Tárczy Andor és más kárpátaljai költők versben emlékeztek meg róla.

⁶⁶ Keresztyén Balázs, 2001, 136–137. old.

⁶⁷ Uo., 98–99. old.

⁶⁸ Gyöngyösi István: *Thökölly Imre és Zrínyi Ilona házassága*. Palinódia (Kesergő Nimfa). Copyright © 2000 Jankovics József, Nyerges Judit. Készült az Oktatási Minisztérium támogatásával, a felsőoktatási tankönyv- és szakkönyvkiadási program keretében. Balassi Kiadó. In: <http://mek.oszk.hu/06000/06096/html/> (2013-11-03)

⁵⁸ *Krisztina nevére az Lucretia éneke nótájára*. In: Balassi Bálint összes költeményei - MEK

<http://mek.oszk.hu/00600/00609/00609.htm#2>

⁵⁹ Keresztyén Balázs, 1993, 207–208. old.

⁶⁰ Zubánics László: „*Perli-e még ezt a hont más?*” Ezer évig tényleg nem volt itt semmi? Vagy mégis? Honismereti tanulmányok. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2010, 83–87. old.

⁶¹ Beregszentmiklósi várkastély. http://www.kmmi.org.ua/muemlekek?menu_id=9&submenu_id=18&mu_id=7

⁶² S. Sárdi Margit: *A magyar női költészet történetének első fejezete*. 1690: *Nőköltők színrelépése*. /Telegdy Kata (1550u.—1599u.). In: <http://villanyspenot.hu/?p=szoveg&n=12375>

⁶³ [http://hu.wikipedia.org/wiki/Koháry_István_\(országbíró\)](http://hu.wikipedia.org/wiki/Koháry_István_(országbíró))

időt töltött.⁶⁹ Az Ung-vidéki értelmiség a költő tiszteletére 1906-ban Ungváron megalakította a Gyöngyösi Irodalmi Társaságot⁷⁰, amely 1908. szeptember 20-án emléktáblát helyezett el a XVI–XVII. század között épült kiskastély falára a következő szöveggel:

Itt született
RADVÁNCZI GYÖNGYÖSY ISTVÁN
1620⁷¹ körül † 1704
a Murányi Vénus és egyéb művek XVII.
századbeli nagy költője.
Emléke poraiból megelemedett phoenixként
támadt föl honfűi szívekben és emlékeiben, melyet
A GYÖNGYÖSY IRODALMI TÁRSASÁG
közreműködésével a költő szülőhelye
RADVÁNCZ KÖZSÉG
emelt hazafias kegyeletből 1908-ban.⁷²

A homonnai és ungvári Drugethek fiágának kihalásával, a Thököly szabadságharc bukásával az ungvári vár visszaszállt a koronára, névleges örököse, Homonnai Drugeth Krisztina gróf Bercsényi Miklós⁷³ (1665–1725) első felesége lett. Bercsényi mint Ung vármegye főispánja⁷⁴, házasság révén megszerezte a hatalmas uradalmat, a várpalotát, ahol többek között a vidék leggazdagabb könyvtárát rendezte be.⁷⁵ A könyvvállomány gondozója az irodalmi, művészeti

élet egyik fő szervezője, Kőszeghy Pál⁷⁶ (1665 körül – 1703 után) költő volt, aki egyébként gróf Bercsényi Miklós Ung megyei főispán titkáraként szolgált. A széleskörű olvasottsággal rendelkező irodalmár az ungvári várban három részből álló elbeszélő költeményt írt Gyöngyösi István modorában Bercsényi Miklósról és első két házasságának történetéről (Bercsényi második felesége a szintén Drugeth-örökös Csáky Krisztina lett, míg a harmadik Kőszeghy Pál lánya, Zsuzsanna). A Bercsényi-trilógiának csak a harmadik része maradt fenn. Teljes címe: *Harmadik könyv, mely íratott a méltóságos székesi gróf Bercsényi Miklós úrnak négy esztendő forgása alatt való özvegyeskedéséről és az ötödik esztendőben a méltóságos keresztszegi gróf Csáky Krisztina asszonnyal való istenes házasságáról 1695-ik esztendőben.* A Varsóban felbukkant kéziratot 1894-ben Thaly Kálmán adta ki a következő cím alatt: *Bercsényi házassága.* (Történeti ének 1695-ből. Írta Kőszeghy Pál. A Varsóban levő eredeti kéziratból közli Thaly Kálmán. Budapest, 1894.) A főnemesi udvart, a főúri társas életet ábrázoló nagyértékű történeti forrást is közlő költemény 797 strófából áll, kultúrtörténeti értéke jelentős.⁷⁷

3. A kuruckor irodalma

Vidékünk historiájának legnagyserűbb fejezetei közé tartozik a közel 40 esztendőig tartó kuruckor. Történészek szerint a mozgalom kezdő mérföldköve az 1671. esztendő volt, amikor a Wesselényi-összeesküvés résztvevőit kivégezték. A záró mérföldkő 1711, amikor II. Rákóczi Ferenc hadai Nagymajténynál letették a fegyvert. Tágabb értelemben a kuruc mozgalom előtörténete és utóélete ennél jóval nagyobb időszakot ölel fel, amelyben kialakult a kuruckor irodalma. Létrehozói nemesek és parasztok, protestánsok és katolikusok, írástudók és írástudatlanok, magyarok és nem magyarok voltak. Prózaik anyagai közé tartoznak a levéltárakból előkerült naplók, feljegyzések, levelek, beszámolók, felhívások stb. A változatos műfajú kuruc költészet legszebb énekeit (szerelmes dalok, táncdalok, toborzók, katonadalok, alkalmi dicsőítő, búcsúztató, sirató énekek, csúfolódó énekek, tréfás-moralizáló énekek, illetve feddő- és buzdító énekek, politikai versek, gyászénekek, bujdosó- vagy hazafias kesergők, fohászok, búcsúzó énekek stb.) a népméleket őrizte meg, a pásztoroktól az írástudókig századokon keresztül énekelték és éneklük ma is. Ezek az egyetemes magyarság örökségei.

⁶⁹ Keresztyén Balázs, 1993. 16-17. old.

⁷⁰ Az irodalom és művészpártoló egyesület 1906-ban alakult, elnökévé miszticei Románecz Mihály műfordítót, irodalmárt választották meg, aki 1899. október 30-tól az ungvári királyi Katolikus Főgimnázium (ma: az UNE kémiai kara) igazgató-tanára volt. A Románecz Mihály által irányított Gyöngyösi Irodalmi Társaság kezdeményezte 1911-ben az ungvári Petőfi-emléktábla felállítását is. Alapítói között neves személyiségek voltak, köztük Fülöp Árpád (1863–1953) költő, Magyar Bálint ungvári katolikus papköltő és mások. A társaság aktív irodalmi és kulturális tevékenységet fejtett ki vidékünkön.

⁷¹ Az emléktáblán a költő születési évszáma pontatlanul van feltüntetve.

⁷² Gyöngyösi István költő szülőháza Radváncon. http://www.kmmi.org.ua/muemlekek?menu_id=9&submenu_id=18&mu_id=8

⁷³ Lásd: Bercsényi Miklós kuruc főgenerális, II. Rákóczi Ferenc közeli harcostársa, a Rákóczi-szabadságharc egyik irányítója. Bercsényi Miklós 1691-től Ung vármegye főispánja, királyi tanácsos és bányavidéki vicegenerális volt. Háromszor nősült, de gyermekei csak első feleségétől születtek. Első felesége Homonnai Drugeth Krisztina (1659-1691) volt, gyermekeik: László, Ignác (1689–1778), Rákóczi testőrségének századosa, később Franciaország marsallja; Zsuzsanna (1691–1745). Második felesége Csáky Krisztina grófnő (1654–1723) volt, akivel később együtt vonult száműzetésbe Rodostóba. Második feleségének halála után a 60 éves főúr 1723-ban harmadszor is megnősült. Kőszeghy Pál költő leányát, Kőszeghy Zsuzsannát, Mikes Kelemen szerelmét vette feleségül.

⁷⁴ Gálóczy Zoltán: Ung vármegye főispánjai és tiszviselői a legregibb kortól 1867-ig. Szerkesztette és a bevezetőt írta: Csáthy György. Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 2000, 37. old.

⁷⁵ Keresztyén Balázs, 1993. 20. old.

⁷⁶ Keresztyén Balázs, 2001, 147. old.

⁷⁷ Kőszeghy Pál. In: http://hu.wikipedia.org/wiki/Kőszeghy_Pál

A magyarokkal együtt élő rutén népköltészetben – a gens fidelissima dalaiban – valóban él a kuruckor emléke; ennek bizonyítéka – Balla László költő 1954-es lejegyzésében – az a dalszöveg, amelyet Jurko Bercik ukrán pásztor-tól hallott:

„Cserez pole vereckoje
Igye vojszko kuruckoje.
Na peregyi kony tureckij,
Na nyom szigityi chlopec ruszkij.
V pravej ruci szablju gyerzsity,
Dolu szabljou krov szja cigity.
Nad horami vorom krjacse,
A v dolinye nyimec placse.”

Prózai fordításban: A vereckei mezőn át jön a kuruc csapat. Elöl jön egy török ló, melyen rutén fiú ül. Jobb kezében szablyát tart, a szablyáról vér csorog. A hegyek felett holló károg, a völgyben a német sír.⁷⁸

Árpa István folklorista többek között a ruszin és magyar kuruc nóták gyűjtésével, feldolgozásával és ismertetésével foglalkozott.⁷⁹ Neki köszönhetően az iskolákban ma is éneklik a következő dalokat: *Dobosom, dobosom...* (Rákóczi Ferenc dobosának dala), *Alszol-e, hallod-e, igaz gazduram!* (Vereckei induló 1703-ból) stb. Az utóbbi szövege így hangzik:

Alszol-e, hallod-e, igaz gazduram!
Labancok csapata udvarodon benn van.
Elhajtják ökreid, elviszik mindened,
Labancok csapata udvarodon benn van!

Ereszd ki méheid, csípjék-szúrják sorba.
Jönnék a kurucok, megsegítenek nyomba.
Bújj elő házadból, vedd elő kaszádat,
Induljunk ellenük, védjük meg hazánkat (házunkat).

⁷⁸ Csanda Sándor: *A törökellenes és kuruc dalok költészetének magyar-szlovák kapcsolatai*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1961, 72-73. o. Lásd még: <http://www.balogvolgy.polgarinfo.hu/modules.php?name=News&file=print&sid=1476>

⁷⁹ Dr. Árpa István: *Ének-zene*. Módszertani segédkönyv. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1995, 83. old.

A kuruckor haladó hagyományaink része. A két szabadságharc népünk és legtöbb akkori nemzetiségünk összefogásának szép példája. A Rákóczi-kultusz identitástudatunk megőrzésének egyik biztosítéka.

A kor kegyességi irodalmának művelői közül vidékünkhez szorosan kötődött II. Rákóczi Ferenc (Borsi, 1676. március 27. – Rodostó, 1735. április 8.) magyar főnemes, a Rákóczi-szabadságharc vezetője, erdélyi fejedelem, kinek gyerekkorából egy-egy életszakasz Munkács várához kötődik. Anyja, Zrínyi Ilona oltalma alatt 1685–1688 között a császári seregek által ostromlott vár lakója, a várvédők lelkes buzdítója volt. 1686. május 22-én, Ilona napján a tízéves fiú verssel köszöntötte édesanyját: *„Rabság bilincseit kerülő magyarság / Egy Munkács várába szorult az szabadság. / Kit egy Zrínyi-szívű tartott meg asszonyság. / Hol vagy s hálát nem adsz az egész magyarság?”* Később az emigrációban áhítatos elmélkedéseit, visszaemlékezéseit francia és latin nyelven fogalmazta meg, így megőrkítette a vidékünkkel kapcsolatos eseményeket, harci cselekményeket is. Rákóczi és szabadságharca a helyi magyarságra⁸⁰ és a ruszin népre⁸¹ nagy hatást gyakorolt, ebből az időből Kárpátalján is számos magyar és ruszin kuruc nótát, legendát, mondát gyűjtöttek össze.⁸² Számos emléktábla és emlékmű, út és tér őrzi a fejedelem emlékét⁸³, illetve több intézmény, szervezet vette fel a nevét.⁸⁴

⁸⁰ Dupka György–Horváth Sándor: *„A Rákóczi fejedelmek leghívebb emberei.”* Feljegyzések egy krónikából. In: *Kalendárium '84*. Uzshorod, Kárpáti Kiadó, 1983, 104. old.

⁸¹ A ruszinok lakta Alsóvereckénél, azon a helyen, ahol a fejedelem örökre elhagyta hazáját, emlékoszlop állt. 1903. július 8-án a dolhai csata kétszázadik évfordulóján a ruszin település központjában állítottak emlékoszlopot. A ruszinok lakta Kövesliget és Alsókalocsa között épült telepet egykor *Bóczárnak* nevezték az itt élő ruszinok, mert úgy tudták, hogy itt *„buv cár”*, vagyis itt volt a fejedelem, ivott az itteni forrásvízből. 1896-ban a forrás fölé márványtáblát emeltek ezzel a felirattal: „Itt volt II. Rákóczi fejedelem 1711. február 18-án.” Alsószínevir mellett a Töcska-telepen sokáig állt egy kunyhó, amelynek mestergerendájában ez a latin felírás ékeskedett: „Hic fuit Rákóczi anno 1703.”

⁸² *Rákóczi virágai*. Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Összeállította, a jegyzeteket és az utósózt írta: Keresztyén Balázs. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992.

⁸³ Munkács központjában még áll az egykori Rákóczi-kastély (Fejérház) egy része, amit Schönborn Frigyes építtetett át. Az épület falán 1989 májusában helyezték el II. Rákóczi Ferenc domborműves emléktábláját, melynek alkotója Matl Péter szobrász. A munkácsi magyar középiskola felvette a fejedelem nevét. A tanintézet udvarán 2006. május 13-án felavatták mellszobrát is, melynek alkotója szintén Matl Péter. Tiszaújlaknál emlékoszlop hirdette az 1703. június 7-i csata és a tiszabecsi átkelés helyét, amit 1945 után a sztálinisták leromboltak. 1989. július 16-án a turulmadaras emlékművet újraépítették és felavatták. Azóta az emlékműnél megemlékezéseket szerveznek. 1989 májusában a mezővári templom falán helyezték el emléktáblát a kuruc sereg zászlóbotlásának emlékére. Tiszabökényben 2005 nyarán avatták fel II. Rákóczi Ferenc egész alakos faszobrát, melynek alkotója Frech Ottó (Budapest). Salánkon 2003. május 25-én leleplezték le II. Rákóczi Ferenc egész alakos faszobrát, Koltay László fafaragó (Püspökhartva) alkotását. A munkácsi vár Rákóczi-kultuszát öregbíti Zrínyi Ilona és II. Rákóczi Ferenc szobra a fellegrvár Lorántffy-bástyáján, amit 2006. február 27-én avattak fel, alkotója Matl Péter. Viskén 2003. október 15-én állították fel II. Rákóczi Ferenc kopjafáját, alkotója Balázs István helyi fafaragó.

⁸⁴ Beregszászon a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Munkácsra a II. Rákóczi Ferenc Művelődési Kör stb.

Koháry Istvánhoz hasonlóan a munkácsi várban raboskodott, de már II. Rákóczi Ferenc tisztes fogságában 1707–1710 között gróf Forgách Simon⁸⁵ (1669–1730) kuruc tábornagy, aki itt írta imáit, verseit, álmolátásait és *Rákóczi discursusai, avagy II Rákóczi Ferenc fejedelemnek a magyar nemzet örökösétét tárgyazó gondolatai* című munkáját, amelynek köszönhetően visszanyerte szabadságát, a fejedelem bizalmát. Emlékiratainak latin nyelvű töredékét Váradi-Sternberg János az 1960-as évek végén az Ukrán Tudományos Akadémia Központi Könyvtárának kéziratárában találta meg.⁸⁶ Forgách a szabadságharc leverése után Lengyelországba emigrált, Visnyovecen halt meg.⁸⁷

A kegyességi költészet egyéni hangú, tehetséges művelője volt Petrőczy Kata Szidónia⁸⁸ (Kaszavár, 1662 – Beregszentmiklós, 1708. október 21.), gróf Pekry Lőrinc kuruc generális felesége, akit a szakirodalom a magyar barokk első kiemelkedő költőnőjének tart és Balassi, Zrínyi költészeti hagyományait folytatta. Családjával 1707-ben menekült Erdélyből Husztra, itt a Rákóczi kastélyban Arn János német nyelvű könyvének fordításával vigasztalódott. A Tisza-parti városban a *Nyomorúságidban kesergő bús szívem és Vala haszontalan sok könnyhullatásaim* kezdetű énekeket szerzte, valamint itt készült el a *Jézus életem világa* című fordítás. 1708-ban a fejedelem beregszentmiklósi várkastélyában kapott véglegesen otthont, de még ez év októberében meghalt. Később a huszti református templomban helyezték örök nyugalomra. Sírja és a tiszteletére nemrég felállított emlékjel ma is megtekinthető. Sokan tévesen úgy tudják, hogy Huszton halt meg.⁸⁹ Versei a magyarózdai kastélyban maradtak fenn, nagyrészt saját kézírásával, összesen 45 darab.⁹⁰

A nemesi rokokó irodalom elismert literátora, Mikes Kelemen⁹¹ (1690–1761) II. Rákóczi Ferenc íródeákja, kamarása, a régi magyar próza legkiválóbb művelője, a *Törökországi levelek* írójának nevét is megőrizte az emlékezet.⁹² A nagyságos fejedelem oldalán többször volt lakója az itteni váraknak,

kastélyoknak. Szép emlékeket őrzött a Rákócziak munkácsi és a Bercsényi birtokolta ungvári várról. Az utóbbiban ismerkedett meg Kőszeghy Pál költő leányával, Kőszeghy Zsuzsannával (1700–1750), akihez élete végéig reménytelen szerelem fűzte. Jól ismerte az ugocsai Perényi-familiát, köztük barátjának tartotta a fejedelem udvarát szolgáló Perényi Imre hadnagyot. Az egyik helyi monda⁹³ szerint legemlékezetesebb itt-tartózkodása mégis az ugocsai Salánkhoz fűződik. 1711. február 10-18. között Rákóczi Salánkra hívta össze a felvidéki és erdélyi szenátorokat, tanácsosait. A fejedelem és a kíséretében lévő Mikes Kelemen a Helmec-hegy alatti Károlyi-kastélyban⁹⁴ szállt meg. A népemlékezet szerint az épülettől alig 2 km-re található a Mikes-forrás, amelyről a salánkiak úgy tudják, hogy Mikes innen hordta urának a vizet. A forrásból később kút lett, amit szintén Mikes-kútnak neveztek el, a mellette levő dombot pedig Mikes dombjának.⁹⁵ Mikes kapcsán Vári Fábán László 1983-ban gyönyörű verset írt *Útban Törökország felé* címmel, amit Dinnyés József⁹⁶ daltulajdonos megzenésítésében az iskolai irodalmi rendezvényeken ma is énekelnek.

4. Vidékünkre látogató írók a magyar felvilágosodás korában

Gvadányi József⁹⁷ (1725–1807) a nemesi-nemzeti ellenállás eszméinek hirdetője a hubertsburgi béke után, 1763–1766 közt, a Bereg megyei Badalón állomásoszó Nádor-huszárezred főstrázsamestereként tartózkodott vidékünkön⁹⁸. Dévaj kalandokkal és bravúros vadászatokkal űzte el unalmát, nyílt házat tartott, a földesurakkal mulatott és megismerkedett a helybéliekkel. Ezenkívül sokat írt a lakosság életéről, foglalkozásáról, erkölcséről és a kör-

⁸⁵ Keresztyén Balázs, 2001, 86-87. old.

⁸⁶ Váradi-Sternberg János: *Forgách Simon kuruc tábornagy emlékiratai*. In: Századok, 1968, 1038–1074., Váradi-Sternberg János: *Forgách Simon kuruc tábornagy emlékiratai*. Századok öröksége, Budapest–Uzgorod, 1981.

⁸⁷ Keresztyén Balázs, 1993, 58. old.

⁸⁸ Keresztyén Balázs, 2001, 212-213. old.

⁸⁹ Keresztyén Balázs, 1993, 86-87. old.

⁹⁰ Petrőczy Kata Szidónia összes költeménye. Magyar Elektronikus Könyvtár In: <http://mek.oszk.hu/01000/01015/>

⁹¹ Keresztyén Balázs, 2001, 178-179. old.

⁹² Keresztyén Balázs, 1993, 168., 198. old. Lásd még: Horkay Lajos/Antal: *Beszélő kövek* című kismonográfiáját. Rozsnyó, 1936; György Horváth László – Lajos Mihály: *A Hömlóc lábainál*. Salánki, Feketepatak és Verbóc történetéből. Falumonográfia, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1998, 10-13. old.

⁹³ *Rákóczi virágai*, 98. old.

⁹⁴ A salánki kastélyt 1717-ben feldúlták és lerombolták a vidékünkre betörő krími tatárok. A tanácskozás emléket és a fejedelem itteni tartózkodásának emléket a salánki református templom karzatára 1935. április 8-án, a fejedelem halálának 200. évfordulóján vésett felirat őrzi.

⁹⁵ Váradi-Sternberg János történész kezdeményezésére, a KMKSZ támogatásával egy nemzetközi történészkonferencia keretében, 1991. május 26-án Salánki község lakossága felújította a kút és a budapesti Zichy Galériával közösen emlékművet állítottak Mikes Kelemennek. Lásd bővebben: Váradi-Sternberg János: *Mikes Kelemen nyomában*. In: Kárpáti Igaz Szó, 1990. november 23., 24.; Bornemissza Eszter: *A fejedelem örökösei*. In: Kárpáthalja. 1991. jún. 10. sz.. Mikesről utcákat, tanintézményeket neveztek el, pl.: a Beregszászi 8. Számú Mikes Kelemen Középiskola, a Salánki Mikes Kelemen középiskola.

⁹⁶ Vári Fábán – Dinnyés: *Útban Törökország felé*. In: <http://www.youtube.com/watch?v=ZDgi7VujDsk>

⁹⁷ Keresztyén Balázs, 2001, 97. old.

⁹⁸ Lásd bővebben: Váradi-Sternberg János: *Melly faluban estem, a neve Badalón...* Gvadányi József a Tiszaháton.. Századok öröksége. Budapest–Uzshorod, 1981.

nyező tájról. Itteni emlékeit 1765-ben *Badalai kvártélyozás*⁹⁹ címen számon tartott írásának 510 négysoros költeményében örökítette meg. „Így töltöttem én itt harmad-fél esztendőt, / Minden társaságtúl ’s barátságtúl meddőt...” – írta befejezésül művében, amely értékes kultúrtörténeti és néprajzi forrásmunka. Egyik méltatója, S. Benedek András szerint ez a mű nem más „...mint a hiányzó magyar elbeszélő próza verses álrühában. Ha ezt elfogadjuk, akkor a Badalai kvártélyozás a reformkor egyik meghatározó műformáját, a táj- és népleírást előlegezi meg.”¹⁰⁰ A falu lakosainak örök emléket állító Gvadányit a jelenkor is magáénak érzi, a helyi tanintézet 1990-ben felvette a Badalói gr. Gvadányi József Általános Iskola nevet.¹⁰¹

Vidékünkön is vállalt tanári állást Dayka Gábor¹⁰² (1769. március 21. –1796. október 20.) költő, katolikus pap, gimnáziumi tanár, aki a magyar szentimentalisták csoportjába tartozott. 1795. december 20-án Ungváron helyezkedett el a katolikus gimnázium tanáraként. Az első félévi szemeszter után súlyosan megbetegedett, 1796-ban pedig, alig 27 évesen tüdőbajban meghalt. A Kálvária-hegyen elterülő városi temetőben temették el. Nagy tisztelője, Bajza József a 19. század 30-as éveiben költészetét méltatva jegyezte meg: „... A domb, amely egykor fölötte emelkedett, lesüllede, s nincs ki a szent helyet kimutassa többé”¹⁰³. Sírját valószínűleg rátemetéssel tüntették el. A kutatók megállapították ugyan, hogy az egykori parochiális kert fölött temették el, de sírhelyét azóta sem tudták pontosan meghatározni.¹⁰⁴ Műveit barátja és tisztelője, Kazinczy Ferenc gyűjtötte össze és rendezte sajtó alá; verseskötetet 1813-ban jelent meg. A Drugeth Gimnáziumban 1870-ben költészetének rajongói Dayka Gábor Önképzőkört alakítottak, a tagok minden év október 20-án irodalmi műsorral tisztelegtek névadójuk emléke előtt. A Dayka-kultusz 1907-ben újabb lendületet kapott, ekkor Romanecz Mihály főigazgató indítványára gyűjtés indult és a nagybereznai születésű Szamovolszky Ödön¹⁰⁵ szobrászművész kapott megbízást, hogy készítse el carrarai már-

ványból Dayka mellszobrát.¹⁰⁶ Ennek ünnepélyes leleplezésére 1909 októberében¹⁰⁷ került sor a gimnázium előtti parkban.¹⁰⁸ Az ungvári magyar alkotó értelmiség a XX. század végén újra felélesztette a Dayka-kultuszt. 1991-ben a magyar tannyelvű Zalka Máté Középiskola felvette Dayka Gábor nevét¹⁰⁹. A MÉKK 1994. április 16-án Ungváron Dayka-emlékkonferenciát tartott, és az Intermix Kiadó gondozásában Dayka-emlékkönyvet¹¹⁰ jelentetett meg. A könyv 32 Dayka-verset tartalmaz, függelékében közli a konferencián elhangzott előadások szerkesztett szövegét: Laki Lukács László (Edelény): *Dayka Gábor és Eger*; M. Takács Lajos (Edelény): *Európaiság Dayka szentimentalizmusában*; R. Bulecza Rozália: *Szoborsors. (Újra a régi helyen)*; Ármósné Kiss Alice (Záhony): *Szamovolszky Ödön*; Árpá Péter, a 10. Sz. Dayka Gábor Középiskola igazgatója: *Gondolatok az Ungvári Dayka Gábor Középiskola 50. évfordulója kapcsán*.

Kazinczy Ferenc¹¹¹ (Érsemjén, 1759. október 27. – Széphalom, 1831. augusztus 23.) író, költő 1786-tól a kassai tankerület elemi iskoláinak felügyelőjeként gyakran ellátogatott Ungvárra. Többször váltott levelet Bacsinszky Andrással, a munkácsi görög katolikus megyéspüspökkel, a XVIII. századi ruszin történelem és művelődés kiemelkedő alakjával. Később a Martino-vics-féle összeesküvésben való részvétel miatt elítélt Kazinczy Ferenc legmegrázóbb élménye a munkácsi várfogsághoz kötődött.¹¹² Életének ezt a szakaszát legteljesebben *Fogságom naplója*¹¹³ című művében dolgozta fel, amely a XIX. századi magyar emlékirat-irodalom kiemelkedő alkotása.

Naplójában többek között Bereg megyébe való érkezésének és útvonalának dátumokra lebontott eseményeit is megörökíti. 1800. augusztus 1-jén fogolytársaival érkezett Beregszászba. A vásárra gyűlt emberek gyűmölcsöt adtak a foglyoknak, az alispán tokaji bort, kenyeret, húst, édességet küldött nekik. Augusztus 23-án Gáton ebédeltek. Augusztus 25-én

⁹⁹ Kárpátaljai kiadása a Kárpátaljai Minerva közreműködésével készült. Felelős kiadója, az utószó írója S. Benedek András. Gvadányi József: *Badalai Kvártélyozás*. Minerva Műhely, Budapest–Beregszász, 1999.

¹⁰⁰ S. B. A (S. Benedek András): *Gvadányi a Tiszaháton*. In: Gvadányi József: *Badalai Kvártélyozás*. Minerva Műhely, Budapest–Beregszász, 1999, 94. old.

¹⁰¹ A Badalói gr. Gvadányi József Általános Iskola honlapja: <http://badaloiiskola.5mp.eu/web.php?a=badaloiiskola>

¹⁰² Keresztyén Balázs, 2001, 51-52. old.

¹⁰³ Keresztyén Balázs, 1993, 22. old.

¹⁰⁴ Mazuch Ede: *Dayka Gábor*. In: *A Gyöngyösi Irodalmi Társaság Évkönyve, 1912*. Uő: *Dayka Gábor ungvári tanársága*. In: *Irodalomtörténet*, 1913.

¹⁰⁵ Dupka György: *Magyar művészet Kárpátalján*. Kultúr- és művészettörténeti vázlat. Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 29. old.

¹⁰⁶ Fedák László–Dupka György: *Emlékezés Szamovolszky Ödönre*. In: *Kalendárium '87*, Uzshorod, 1986.

¹⁰⁷ Lásd: Csátary György: *Egy szoboravatás 80. évfordulója. Dayka Gábor emlékére*. In: Kárpáti Igaz Szó, 1989. október 22., Továbbá: Keresztyén Balázs: *Dayka Gábor Ungváron*. In: *Kalendárium '92*, Ungvár, 1991.

¹⁰⁸ A költő mellszobrát 1945 után a szovjet hatalom helyi, túlbuzgó képviselői eltüntették a térről, a talapzatra Lenin-mellszobrot tettek, amit csak a rendszerváltás után vettek le az ungvári magyar értelmiség követelésére. 1994-ben Dayka mellszobrát visszahelyezték a talapzatra.

¹⁰⁹ A Dayka Gábor Középiskola honlapja: <http://www.dayka.uzhgorod.ua/>

¹¹⁰ *In memoriam Dayka Gábor*. Gortvay Erzsébet összeállítása. Intermix Kiadó, 1994, Ungvár–Budapest, é. n.

¹¹¹ Keresztyén Balázs, 2001, 130-131. old.

¹¹² Dupka György: *Kazinczy Ferenc nyomában Kárpátalján*. In: *Művelődés (Kolozsvár)*, 2009/7/8:58. <http://www.muvelodes.ro/index.php/Cikk?id=812>

¹¹³ Kazinczy Ferenc: *Fogságom naplója* Magyar Elektronikus Könyvtár, *Versék, műfordítások, széppróza, tanulmányok* című kötet, <http://mek.oszk.hu/07000/07016/html/#85>

érkeztek meg Munkácsra. 1800. augusztus 25-26-án a vár nyugati részén lévő épület harmadik emeletének negyedik cellájában kezdte meg büntetésének letöltését. 1801. június 28-án szabadult. Összesen 2387 napot töltött fogságban. A munkácsi várbörtönhöz kötődő Kazinczy-ereklyék között őriznek egy kis piros bőrkötésű könyvet, amelyben ez a bejegyzés olvasható: „*Dolgozásaim a' munkácsi várban 1800–1801. Minthogy az Országlás rabjainak tintát nem engednek, vasdarabokat hánytam eczetbe, a' papírost pedig Kufsteinből Munkácsig tartó utunk alatt lopva szereztem.*” A vasrozsárával írt kézirat Lessing, Osszián és Marmontel egy-egy művének fordítását tartalmazza.¹¹⁴

A rebellis író szoros rokoni és baráti kapcsolatban állt több Bereg megyei családdal, vidéki értelmiségivel is. Húga, Julianna például Dercsényi János Bereg vármegyei táblabíró felesége volt, akitől gyakran értesült a vidéken zajló eseményekről. Jól ismerte Balugyánszki Mihályt, a véletei orosz pap fiát, aki később a pétervári egyetem tanára lett, illetve Beregszászi Nagy Pált. Bay György Bereg megyei főszolgabíróval, majd alispánal és más kiváló személyiséggel is levelezett. 1831-ben értesült az Ugocsa, Bereg és más vidéken kitört és rohamosan terjedő kolerajárványról, amit Máramarosból hurcoltak be a tutajokon sőt fuvarozó oláhok. Sok ezer felföldi honfitársával együtt Kazinczy is ennek a járványnak lett az áldozata. Itt-tartózkodásának, levelezéseinek már kapcsolattörténeti irodalma is van Kárpátalján.¹¹⁵ A munkácsi várban Kazinczy kiállításával és emléktáblával jelölték meg az itt raboskodó költő szenvedésének színhelyét. A szépirodalom is megörökítette emlékét, például Csokonai Vitéz Mihály *Kazinczyhoz, mikor kiszabadult* című költeménye. A „rabok honát” 1847-ben Petőfi Sándor is megörökítette *A munkácsi várban* című versében. Szabó Magda *A rab* című színművében (1966) erről a világról rajzolt eleven képet. A nyelvújítás vezéralakjának emléke örökké él az anyaországtól elszakított Kárpátalja magyarságának körében is.

Kazinczy Ferencel szinte baráti kapcsolatban állt Kölcsey Ferenc (Sződemeter, 1790. augusztus 8. – Szatmárcseke, 1838. augusztus 23.) költő, politikus és nyelvújító. Magyarország és a magyar nép nemzeti himnuszának szerzője

(*Hymnus, a' Magyar nép zivataros századaiból*¹¹⁶, 1823. január 22.¹¹⁷) 1827 után hazaköltözött Szatmárcsekébe. A közeli Beregszászon is gyakran megfordult, hogy a postán átvegye a nevére címzett leveleket. Ennek okán látogatta meg beregi és ugocsa barátait, rokonait. Szükséges dolgait a tiszaujlaki piacon szerezte be. Országgyűlési követként jól ismerte a felföld négy megyéjének követeit, akik közül jó barátja volt Bay György, Bereg vármegye főszolgabírója. Szerteágazó kapcsolatairól, utazásairól Gortvay Erzsébet irodalomtörténész egyik dolgozatában bőven írt.¹¹⁸ Tiszabökényben, Viskén már kihaltak a rokon családok. Az utolsó kárpátaljai Kölcseyek (Kölcsey Jánosné, született Markó Gizella és kisebbik lánya, Kölcsey Natália) Kovászáron él.¹¹⁹ Tőlük tudjuk, hogy a költő Munkácsra keresztül járt el a szobranci fürdőbe. Az ősi várhoz is köthető régmúlt korszak dicső tettei ösztönözték 1830-ban a *Zrínyi dala* című vers, majd 1931. december 30-án a *Munkács* című epigramma megírására. Az 1831 nyarán Máramaros, Ugocsa, Szatmár megyékben hirtelen kitört kolerajárványról és a magyarok, ruszinok körében egyre több emberi áldozatot szedő kór továbbterjedéséről is készített hiteles, megrázó feljegyzést, amely a helytörténészek sokszor idézett forrása.¹²⁰ Kezeltette magát a viski fürdőben is; a huszti romvár csodálatos látványa ihlette 1831. december 29-én a máig ismert és gyakran idézett *Huszt* című epigramma lírai megfogalmazására:

*Bús düledékeiden, Husztnak romvára, megállék;
Csend vala, felleg alól szállt fel az éjjeli hold.
Szél kele most, mint sír szele kél; s a csarnok elontott
Oszlopi közt lebegő rémalak inte felém.
És mond: Honfi, mit ér epedő kebel e romok ormán?
Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?
Messze jövendővel komolyan vess össze jelenkort:
Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!*¹²¹

¹¹⁶ Kölcsey Ferenc: *Himnusz*. In: <http://hu.wikisource.org/wiki/Himnusz>

¹¹⁷ Ezt a napot 1989 óta a magyar kultúra napjaként ünnepeljük. Kárpátalján Pomogáts Béla, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaság – Anyanyelvi Konferencia elnökének javaslatára és részvételével 1993-tól a MÉKK hagyományos szervezője a magyar kultúra napja rendezvénysorozatnak, amelynek főbb mozzanatai: himnuszmondó verseny az Ungvári Dayka Gábor Középiskolában, Kölcsey beregszászi emléktáblájának megkoszorúzása, hagyományos zenés-irodalmi összeállítás a Beregszászi Művészeti Iskolában, ungvári illetve beregszászi értelmiségi fórum, a kultúra napszámásainak kitüntetése, könyvbemutatók, író-olvasó találkozó, képzőművészeti és fotókiállítás Ungváron és a Péterfalvai Képtárban stb.

¹¹⁸ Gortvay Erzsébet: *Kölcsey a Kárpátok alján*. In: Kalendárium '90, Uzsgorod, 1989.

¹¹⁹ *Kölcseyék a kárpátaljai Kovászáron*. In: Magyar Irodalmi Lap. <http://www.irodalmilap.net/?q=cikk/koelcseyek-karpataljai-kovaszaron> (letöltve: 2013-11-10.)

¹²⁰ Keresztyén Balázs, 2001, 146. old.

¹²¹ Kölcsey Ferenc: *Huszt*. In: <http://hu.wikisource.org/wiki/Huszt>

¹¹⁴ Keresztyén Balázs, 1993, 58-59. old.

¹¹⁵ Lásd bővebben: Váradi-Sternberg János: *Ismeretlen Kazinczy-levelek és jegyzetek* című dolgozatát, amely *Századok öröksége* című tanulmánykötetében jelent meg. Foglalkozott Kölcseyvel több cikkében Keresztyén Balázs helytörténész is, ezek közül figyelemre méltó *Kazinczy Ferenc kapcsolata vidékünkkel* című dolgozata (Kalendárium '92, Ungvár, 1991).

Kölcsey Ferenc idézett költeménye mellett, korábban Bornemissza Péter „jó Husztnak várában” írta meg a magyar irodalom első világi témájú versét, a *Síralmas énnekem* című költeményt; mindketten halhatatlanná tették a várat. Kölcsey tiszteletére a huszti várban emléktáblát avattak.

A Himnusz költőjének nevét Kárpátalján több tanintézmény is felvette: a Péterfalvai Kölcsey Ferenc Középiskola, a Viski Kölcsey Ferenc Középiskola.¹²² Kárpátalja magyar nyelvű pedagógusainak talán legfontosabb továbbképzési lehetősége a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola által 1999-től megszervezett *Kárpátaljai Nyári Kölcsey Pedagógusakadémia*. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Kölcsey Ferenc Szakkollégiuma Beregszász központjában, a főiskola szomszédságában található.¹²³

Kölcsey-emlékhelyek: emléktábla Visken (kivitelezője: Jendrék Tibor ungvári kőfaragó, avatás 2002-ben, MÉKK); emlékoszlop Visken (Balázs István, avatás 2006. november 11-én); szobor a viski középiskola bejáratánál; emléktábla a beregszászi posta épületének falán (alkotója Bíró Lajos, avatás 1992. szeptember 6-án). A tábla felső harmadában Kölcsey Ferenc domborműve látható, alatta kétnyelvű szöveg:

„HASS, ALKOSS, GYARAPÍTS!”
KÖLCSEY FERENC
1790–1838
A HUSZT KÖLTŐJE
BEREGSZÁSZI LÁTOGATÁSÁNAK EMLÉKÉRE
ÁLLÍTTATTA 1992-BEN
A KÖLCSEY TÁRSASÁG
ÉS A KMKSZ BEREGSZÁSZI
SZERVEZETE.

A Kazinczy-féle nyelvújítás retrográd szemléletű ellenfele és a finnugor nyelvrokonság tagadója volt Beregszászi Nagy Pál¹²⁴ (Nagymuzsaly, 1750 körül – Beregszászvégardó, 1828. május 18.) nyelvtudós, sárospataki tanár, aki 1803-ban megvált a katedrától és 1806-ban Muzsalyba vonult vissza, ahol egy ideig szőlősgazda volt, később pedig Beregszászvégardóban báró Perényi Zsigmond

¹²² A Viski Kölcsey Ferenc Középiskola honlapja: http://visk.ucoz.hu/index/a_viski_kolcsey_ferenc_kozepiskola/0-24

¹²³ A beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola honlapja: <http://www.kmf.uz.ua/hun114/index.php/component/content/article/37-a-foiskola-egysegei/105-koelcsey-ferenc-szakkollegium>

¹²⁴ Keresztyén Balázs, 2001, 31. old.

családi levéltárosa lett, szabad idejét a nyelvészetnek szentelte, több értekezése, vitairata jelent meg a korabeli kiadványokban. Máramaros, Zemplén és Ugocsa vármegyék választott táblabírója volt, 1826-ban szélhűdés érte. Kétévi betegeskedés után meghalt, a beregardói köztemetőben helyezték örök nyugalomra.¹²⁵ Sírhelye ismeretlen, emlékét kopjafa őrzi a beregardói Perényi-kastély parkjában.

5. A Petőfi-kultusz

Minden kárpátaljai büszke arra, hogy második felső-magyarországi útja során, 1847 nyarán Ungváron, Munkácson, Beregszászban és Badalóban járt Petőfi Sándor (Kiskőrös, 1823. január 1. – Segesvár, 1849. július 31.), az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc költője. *Útirajzok*¹²⁶ című bejegyzései szerint 1847. július 10-én Miskolcon és Sárospatakon keresztül utazva július 11-én este érkezett Ungvárra.¹²⁷ Innen írta barátjának, Kerényi Frigyesnek *XII. Úti levelét*, amelyben bizony nem nagyon hízelgően nyilatkozott az Ung-parti városról: „Ungvár egyébiránt nagyon komisz város. Piszkos és rendetlen. Éppen olyan, mint a részeg ember, ki pocsétába bukott, s most sárosan tántorog hazafelé”.

Ungvárról július 12-én délelőtt indult el és Szerednyén keresztül érkezett Munkácsra, ahol rövid pihenőt tartott: „Míg kocsisom megkapatta lovait, én hirtelen megebédeltem, s siettem ki a státusbörtönné alakult várat megtekinteni, mely a várostól jó negyedóránnyira fekszik a róna közepén. A domb oldalán szőlőt természetnek... nem szeretnék a borából inni... azt gondolnám, hogy a rabok könnyét iszom”. A munkácsi várban berendezett börtön, amelyben az osztrák abszolutizmussal szembehelyezkedő státusfogylokat őrizték, a felis-

¹²⁵ Emlékezete: Kopjafa Beregszászi Nagy Pál híres magyar nyelvtudós emlékére. Helyszín: Beregardó. Avatás: 1990. Alkotója: Schmidt Sándor (Vásárosnamény) népművész, fafaragó mester.

¹²⁶ Petőfi Sándor: *Útirajzok*. Budapest, 1962.

¹²⁷ Petőfi Sándor az egykori Fekete Sas vendégfogadóban szállt meg, ennek emlékére 1911. október 15-én az azóta lebontott vendéglő helyére épített iskola homlokzatára a Gyöngyösi Irodalmi Társaság emléktáblát helyezett el, amelyet babérkoszorú vesz körül, bal oldalán kard, lant, puska alakja van megformálva. Petridesz János szobrász alkotása. A leleplezési eseményt egy 24 oldalas kiadvány is megörökítette: „Petőfi Sándor ungvári emléktáblájának leleplező ünnepe 1911. okt. 15-én. Kiadja az Ungvármegyei Közművelődési Egyesület. 1911.” A rendszerváltás után a tér felvette Petőfi nevét, az épületben ma az ukrán 2. Számú Művészeti Iskola található, ahol a rendszerváltás idején Petőfi Emlékszobát rendeztek be. A Petőfi téren felállított Petőfi Sándor-szobor alkotója: Ferenczy Béni. Felavatták: 1990. szeptember 29-én. A szobrot Magyarország ajándékozta Ungvárnak. A Petőfi-szobrot eddig többször meggyalázták: festékekkel öntötték le, eltörték kardját. A város vezetősége és Magyarország ungvári főkonzulátusa felújította az emlékművet és a teret bekameráztatta. Az emléktáblánál és a szobornál kezdődnek minden évben Ungváron a március 15-i ünnepek, a város lakói minden év január elsején, a költő születésnapján, megkoszorúzzák azokat.

merés, a látvány és a felkavart érzés versírásra ösztönözte a költőt, amely *A munkácsi várban* címmel született meg, ennek kezdő sorai velőtrázóan hangzanak, aktualitása máig hat:

*Itt tűzé föl piros zászlaját a
Szabadságnak Zrínyi Ilona?
A szabadság hősinek tanyája
Íme, íme most rabok hona.”¹²⁸*

A munkácsi várnak vers-emlékművet állító költemény közismertté vált a kárpátaljaiak körében: iskolai ünnepségeken gyakran szavalják.¹²⁹

Munkácson csak rövid pihenőt tartott, éjszakára már Beregszászban szállt meg.¹³⁰ Július 12-én valószínűleg a délutáni órákban érkezett meg Beregszászra. Erre így emlékezett: „*Munkáctól egy jó etetés Beregszász. Közönséges mezőváros, van benne gót templom, megyeháza és magyar kocsmáros.*” Beregszászban verset is írt *Meleg dél van* címmel. Másnap, 1847. július 13-án tovább indult Koltóra menyasszonyához, Szendrey Júliához. Hogy miképp, erről a már Szatmáron írt *XIV. Úti leveléből* szerezhetünk tudomást: „*Folyó hó 13-án indultam el Beregszászról oly rossz lovakon, amilyeneken még nem jártam idei utamban. Hajam fölmeredt a borzalom miatt, mikor e szerencsétlen gebéket megpillantám, de válogatnom nem lehetett, mert dolog ideje lévén, az egész városban nem kaptam más lovakat. Kétségbeesve ültem a szekérre; az igaz, hogy csak szeptemberben esküszöm, de azt hittem, hogy akkorára ide nem érek az élő csontvázakon. Hanem, barátom, a kétségbeesés csakúgy csal, mint a remény. E rossz csikók úgy idetettek Szatmárba, hogy szénán-zabon telelt arisztokratikus lovaknak is becsületére vált volna. Bizony-bizony mondom tinéktek, ne ítéljete a külszínről, mert történni fog, hogy nem lesz igazságtok. Badaló*

¹²⁸ Petőfi Sándor: *A munkácsi várban*. In: http://mek.oszk.hu/09400/09496/html/#Page_323

¹²⁹ A munkácsi várban több Petőfi-emlékkel és emlékhely van: emlékszoba a felső várban, emléktábla (Rákóczi-falva ajándékozta Munkácsnak), mellszobor (alkotója: Mihajlo Beleny, felavatták 2008. szeptember 18-án.)

¹³⁰ Beregszászban 1987. november 28-án az egykori Oroszlán vendégfogadó falán emléktáblát avattak Petőfi itt-tartózkodása emlékére. Anyaga: terrakotta. Alkotói: Ortutay Zsuzsa és Horváth Anna. Az egykori Oroszlán vendégfogadó épületében ma az Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház és üzletek foglalnak helyet. 1991. március 15-én a II. Rákóczi Ferenc téren, az Arany Páva étterem (egykori Uri Kaszinó) épülete előtt felavatták a költő szobrát is (Körösenyi Tamás budapesti szobrászművész alkotása). 1991. október 4-én Volodimir Dankunics helyi lakos vasrúddal támadt a szoborra és letörte a karját. Ezután Nyíregyházára vitték, ott helyrehozták. Másodszori felállítás: 1992. március 15. A március 15-i beregszászi ünnepségek minden évben az emléktáblánál és a szobornál kezdődnek, és a város lakói a költő születésnapján mindig megkoszorúzzák azokat.

mellett, Bereg és Szatmár megye közt jöttem át a Tiszán, a szép Tiszán. Úgy szeretem e folyót!”

Petőfi útja tehát 1847. július 1-től 13-ig, vagyis 13 napig tartott Pestről Koltóig szekéren. Ebből két éjszakát és egy napot töltött Kárpátalján, s közben szakított időt arra, hogy megírjon két verset és két úti levelet. Beregszászról a költő valószínűleg Búcsút, Asztélyt, Macsolát és Csomát érintve jutott el a badalói révig.¹³¹

Kárpátalja majdnem minden magyarlakta településén neveztek el közterületet (teret, utcát) Petőfiről. Több helytörténész, irodalmár (Sándor László¹³², Keresztyén Balázs¹³³, Gortvay Erzsébet¹³⁴, Váradi-Sterberg János¹³⁵, Csanádi György¹³⁶ és mások) foglalkozott Petőfi Sándorral. Az ungvári Jurij Skrobinec¹³⁷ műfordító közel száz Petőfi-verset fordított ukrán nyelvre. A Petőfi-kultusz zászlóvivője az ungvári Dayka Gábor Középiskola, ahol a MÉKK szervezésében 1995-től minden év március 15-e előtt megrendezésre kerül a Nemzeti dal-mondó verseny, a győztes a verset a Petőfi téri megemlékezésen is elmondja.

6. Az irodalom ikonjai vidékünkön

Petőfi Sándor kebelbarátja, Arany János – mint a *Koszorú* című folyóirat szerkesztője – nagy figyelemmel kísérte a vidék magyar és rutén/orosz népének életét, kultúráját. Többek között a folyóirat 1864. október 23-i számában részletesen ismertette a *Magyar–orosz népdalok*¹³⁸ című, 1864-ben Sárospatakon megjelent népdalgyűjteményt, amelynek gyűjtője, fordítója Lehoczky Tivadar (Fucsine, 1830. október 5. – Munkács, 1915. november 25.), az ismert munká-

¹³¹ Badaló község református templomának falán a Kárpátaljai Magyar Faluszövetség által 1938 nyarán felavatott emléktábla őrzi ennek az eseménynek az emlékét. Anyaga: szürke márvány, körülötte rózsaszín betonkoszorú, felette fehér gipsz díszítés.

¹³² Sándor László: *Petőfi Kárpátontúlon*. In: Naptár 1958. Kárpátontúli Területi Könyvkiadó, Uzshorod, 1957, 36-37. old.; Uő: *Gyöngyösi, Dayka és Petőfi nyomában. Irodalmi emlékhelyeink Kárpát-Ukrajnában*, Új Tükör, 1982, 38. sz., 18-19. old.

¹³³ Keresztyén Balázs, 1993, 22-23., 59-60., 105-106., 153-154. old.; Keresztyén Balázs, 2001, 210-212. old.

¹³⁴ Gortvay Erzsébet: *Emlékezni szükséges*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2004.

¹³⁵ Váradi-Sternberg János: *Utak és találkozások* Tanulmányok az orosz–magyar kapcsolatok történetéből. Kárpáti Könyvkiadó, Uzshorod, 1971.; Uő: *Utak, találkozások, emberek*. Írások az orosz–magyar és ukrán–magyar kapcsolatokról. Kárpáti Könyvkiadó–Gondolat Könyvkiadó, 1974.; Uő: *Századok öröksége*. Tanulmánykötet, Budapest–Uzsgorod, 1981.

¹³⁶ Csanádi György: *Régi beregszásziak*. In: <http://mek.oszk.hu/02100/02131/html/02.htm>

¹³⁷ Jurij Skrobinec: *Ugorszka arfa*. Fordítások a klasszikus és kortárs magyar költészetből. Izdatyelsztvo Karpati, Uzsgorod, 1970.

¹³⁸ *Magyar–orosz népdalok*. Gyűjtés és fordítás Lehoczky Tivadar. Kiadja Erdélyi János, Sárospatak, 1864.

csi történész, néprajzkutató volt.¹³⁹ A kötet nagy támogatója, kiadója Erdélyi János (Kiskapos, 1814. április 1. – Sárospatak, 1868. január 23.) népköltészeti gyűjtő, kritikus, költő előszót írt a népdalgyűjteményhez. Recenziójában Arany János megállapította, hogy a magyar irodalomban először kerül sor ruszin népdalgyűjtemény bemutatására, a ruszinoknak pedig „*ép észjárásuk van, hogy az eszmemenetőkben sok az elevenség, frissesség, tréfa, sőt gyakran gúny és ironia is. (...) tudtak lelkesülni..., büszkéek nemzetiségükre*”, vagyis dalaikban megnyilvánul nemzeti öntudatuk. Arany hét népdalt is közöl a folyóiratban.¹⁴⁰ Megjegyzendő: Arany János költeményeit az ukrán olvasóknak először Jurij Skrobinec műfordító mutatta be, aki többek között a *Toldi*¹⁴¹ című elbeszélő költeményt is lefordította.

A Beregszász keletkezéséről szóló regéjével örökre beírta nevét történelmünkbe Tompa Mihály (Rimaszombat, 1817. szeptember 28. – Hanva, 1868. július 30.) költő, a nép-nemzeti irodalmi irányzat egyik legjelentősebb képviselője. A szakirodalom szerint életművének két legsikeresebb alkotása *A madár, fiaihoz*¹⁴² és *A gólyához*¹⁴³ című költemény. A régi népregék folytatásaképpen a lírai versek mellett regéket is írt. *Beregszászról*¹⁴⁴ című, versformájú regéje a város keletkezéséről szól; egy Szász nevű pásztorember ezen a tájon legeltette gulyáját, amikor előtört a szomszéd bikája és rátámadt nyájának vezérbikájára. A két hatalmas állat élet-halál harcot vívott egymással, patáikkal feltúrták a gypet. A kimélyített gödörből egy kád arany került elő. Szász pástor a kincsből templomot építtetett, s körülötte lassan benépesült a környék. Részlet a költeményből:

*S kiirttatván tövestől
Körülötte a berek:
Ott települtek le
a pásztoremberek.*

¹³⁹ Lásd: Váradi-Sternberg János: *Vidékünk lelkes kutatója*. In: Kárpáti Kalendárium 1965, Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 1964. 145. old.; Kobály József: *Élete egybeforrt vidékünkkel*. In: Kárpáti Igaz Szó, 1990. október 6., Szakáll Mihály: *Bereg megye tudós kutatója*. In: Kárpátalja, 1990. október.

¹⁴⁰ Váradi-Sternberg János: *Magyar költő az ukrán népdalokról*. In: Naptár 1962, Kárpátontúli Területi Kiadó, Uzshorod, 1961, 128-129. old.

¹⁴¹ Arany János: *Toldi* (elbeszélő költemény magyarul és ukránul). Magyarból fordította: Jurij Skrobinec. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1994.

¹⁴² Az allegorikus költemény szövege: http://hu.wikisource.org/wiki/A_madár_fiaihoz

¹⁴³ Az allegorikus költemény szövege: http://hu.wikisource.org/wiki/A_gólyához

¹⁴⁴ Zubánics László: „*Túl a Tiszán van egy város, Beregszász...*” Tanulmány. Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet. KMMI-füzetek IV. Beregszász, 2009. In: <http://www.kmmi.org.ua/uploads/books/KMMI-fuzetek/04-KMMI-fuzetek-Beregszasz.pdf>

*És a vén beszéde
Maradt firól fira,
Miként épült a város
A Borzsa partira;
Mely, minthogy Szász a kincset
Berekben lelte fel:
Emlék gyanánt Beregszász
Nevet kapott s visel.*¹⁴⁵

145 évvel ezelőtt, Tompa Mihály halála után a város patriótáinak kezdeményezésére Beregszászban utcát¹⁴⁶ neveztek el róla. Csanádi György visszaemlékezése szerint „1945-ben a város akkori vezetői új neveket adtak Beregszász utcáinak. A Tompa utca neve azonban megmaradt. Ezt egy véletlennek, pontosabban az akkori vezetők műveletlenségének, mondhatnánk, ostobaságának köszönhetjük. Az 'illetékesek' ugyanis bizonyára soha nem hallottak Tompa Mihályról, az utca nevét a tompa melléknévből származtatták, ezért hagyták változatlanul, minden beregszászi öszinte öröme, akik között egy sem akadt, aki felhívta volna az akkori városatyák figyelmét tévedésükre.”¹⁴⁷ Tompa Mihály nevét emléktáblán is megörökítették.

Lehoczky Tivadar¹⁴⁸, vidékünk neves néprajzkutatójának és történészének véleménye szerint Beregszász eredetmondájának történelmi valóságot tulajdonítani nem lehet, azonban a monda ma is él a helybeliek körében, a város krónikaírói is hivatkoznak rá. Művészi megjelenítése *Horváth Anna* beregszászi képzőművész nevéhez fűződik. A Beregszászi Polgár Info baráti köre kapcsolatban áll a Rimaszombati Tompa Mihály Klub Polgári Társulással.¹⁴⁹

A XIX. század második felének kiváló klasszikusai közül szintén többen megjelenítették műveikben itteni tájélményeiket, személyes tapasztalataikat. Az emigrációban élő Kossuth Lajos (Monok, 1802. szeptember 19. – Turin, 1894. március 20.) vidékünk képviselőivel is tartotta a kapcsolatot. Sőt, az államférfi iránti tisztelet jeléül 1874-ben Csanády Sándor, Kossuth

¹⁴⁵ Tompa Mihály összes költeménye a MEK hasábjain. In: <http://mek.oszk.hu/01100/01101/html/02.htm#314>

¹⁴⁶ 1988. október 13-án Beregszászban Tompa Mihály tiszteletére egy szerény kivitelezésű emléktáblát avattak fel a róla elnevezett utca sarkán. Anyaga terrakotta. Ortutay Zsuzsa alkotása.

¹⁴⁷ Csanádi György: *Régi beregszásziak*. <http://mek.oszk.hu/02100/02131/html/02.htm>

¹⁴⁸ Lehoczky Tivadar: *Bereg vármegye monographiája I-III*. Ungvár, 1881/1882. (ism. Századok, 1876., 1882.).

¹⁴⁹ Beregszászi PolgárInfo: In: <http://www.beregszasz.polgarinfo.hu/modules.php?name=News&pagenum=15>

seregének egykori századosa a Bereg megyei Heteny község határában lévő földjéből 6 holdat Kossuth nevére íratott¹⁵⁰, abból a megfontolásból, hogy ha a politikus hazatérne, indulhasson a képviselőválasztásokon. Hat év múlva, 1881-ben Kossuth a földet visszaadta, mivel a kiegyezés utáni politikai folyamatban nem kívánt részt venni. A 80 éves politikust Ung és Bereg megye képviselőtestülete levélben is köszöntötte, aki a Bereg¹⁵¹ megyeieknek 1883. június 15-i, az Ung¹⁵² megyeieknek 1883. december 31-i keltezéssel küldött válaszeleket, amit a helyi lapok is közöltek. A Kossuth-párti értelmiség közül többen a levél másolatát bekereteztetve otthonukban is kifüggesztették. Rajongóinak kezdeményezésére több település (Ungvár¹⁵³, Beregszász¹⁵⁴, Munkács¹⁵⁵, Mezővári¹⁵⁶, Técső¹⁵⁷, Heteny¹⁵⁸, Nagypalád¹⁵⁹ stb.) díszpolgára lett, illetve a Kossuth-kultusz ápolói szobrot, emléktáblát állítottak, a magyarlakta településeken utcákat neveztek el, ami bizonyítja, hogy alakja továbbra is él az utókor emlékezetében.¹⁶⁰ A Kossuthot ábrázoló első szobor alkotója Schossel András, a Munkácshoz közeli frigyessfalvi vashámor szobrásza, aki Barabás Miklós portréja alapján 1848 októberében készítette el művét. Dalmay Árpád helytörténésznek köszönhetően közkinccsé vált Kossuth Ferenc Beregszász város polgárainak írt levele, amelyben elhunyt apját, Kossuth Lajost, „a szabadság eltűnt apostolát gyászolja.”¹⁶¹

¹⁵⁰ Balla László: *Kossuth Lajos hetenyi hat holdja*. In: Naptár 1962, Kárpátontúli Területi Kiadó, Uzshorod, 111. old.

¹⁵¹ Lásd: *Bereg* című lap, 1883. december 30.

¹⁵² Lásd a Kossuth-levél publikációját: *Ungvár* című lap, 1883. december 31.

¹⁵³ Lásd: a MÉKK által állított *Kossuth-emléktábla* (Ungvár, Petőfi tér, 2002.)

¹⁵⁴ A Beregszászi 4. Sz. Középiskola Kossuth Lajos nevét vette fel. A tanintézet bejáratánál 1991 júniusában *Kossuth-mellszobrot* avattak, melynek alkotója Somogyi Árpád szobrászművész. Ezenkívül a város díszpolgárának tiszteletére emléktáblát is elhelyeztek az egykori Törvényszéki Palota falán.

¹⁵⁵ A munkácsi képviselőtestület 1886. november 25-én Kossuth Lajost a város díszpolgárává választotta. 1998. március 15-én a város magyar civilszervezetei a Kárpátaljai Magyar Cserkész Szövetség székházának falán *Kossuth-emléktáblát* helyeztek el.

¹⁵⁶ Lásd: a MÉKK által állított *Kossuth-emléktábla* a polgármesteri hivatal falán (Mezővári, 2002. december 14.)

¹⁵⁷ Balázs Endre: *Kossuth Lajos*. (A közölt felvételen a técsői Kossuth-szobor.) In: Naptár 1959, Kárpátontúli Területi Kiadó, Uzshorod, 33. old., Kossuth Lajos bronz mellszobrát 1896. május 8-án avatták fel. Alkotója: Gerendey Béla szobrász (Máramarossziget).

¹⁵⁸ Heteny község központjában emléktábla tanúsítja az utókor tiszteletét Kossuth Lajos iránt, abból az alkalomból, hogy Csanády Sándor hetenyi földbirtokos 1874-ben 6 hold földet ajándékozott Kossuth Lajosnak.

¹⁵⁹ Kossuth Lajos egész alakos bronz szobra Nagypaládon, a református templom előtti téren. Alkotója Kő Pál szobrász (Budapest), 1993. augusztus 21-én avatták fel.

¹⁶⁰ Dupka György: *Az 1848-49-es szabadságharc emlékei*. In: Kalendárium 1988, Uzsgorod, Kárpáti Kiadó, 1987, 42-43. old.

¹⁶¹ Bagu Balázs: *Az 1848/49-es szabadságharc Kárpátalján*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2010, 161-162. old.

Jókai Mór (Komárom, 1825. február 18. – Budapest, Erzsébetváros, 1904. május 5.) első emlékezetes találkozása vidékünkkel és a táj embereivel 1882. március 2. – március 4. között zajlott le, amikor részt vett a Párizsból Munkácsra látogató Munkácsy Mihály tiszteletére rendezett ünnepségen, a festő szülőházán elhelyezett emléktábla felavatásán, a Csillag vendéglőben adott díszebéden. Az utóbbi eseményen beszédet is mondott, délután pedig bekapcsolódott a táncmulatságba. Másnap a vidék történelmi nevezetsségeivel ismerkedett, délután pedig Munkácsy társaságában visszautazott Budapestre. Minderről a vidéki és a székesfővárosi lapok bőven beszámoltak.¹⁶²

Jókai érdeklődését vidékünk múltja iránt a huszti születésű György Aladár (Huszt, 1844. április 11. – Budapest, 1906. január 16.) író, újságíró, kultúrpolitikus keltette fel, aki az író *Hon* című lapjának munkatársa volt, és akitől valószínűleg *A huszti beteglátogatók*¹⁶³ című elbeszélésének előzményeként szolgáló történetét hallotta. György Aladár élete végéig fenntartotta kapcsolatát szülővárosával. Írásaiban számtalanszor emlegette Husztot és környékét, többek közt azt is, hogy Máramarosszigeten tartózkodó családját 1847 augusztusában Petőfi is meglátogatta; mint írta, Petőfi az ölébe kapta, s édesatyja jelenlétében a térdén lovagoltatta.¹⁶⁴

Máramaros vármegye történetét Jókai az általa szerkesztett, *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képekben* című, 21 kötetből álló sorozatból is ismerhette. A történelmi elbeszélésben az író „a kuruc–labanc tematikára épít, közkedvelt mulatságos történeti téma, amelyben a magyar nép furfangosságát hangsúlyozza.”¹⁶⁵ Írói munkásságának 50. évfordulója alkalmából Jókait egy 1893. november 20-án keltezett határozat szerint Beregszász díszpolgárává választották.¹⁶⁶ Az erről szóló díszoklevelet a város akkori polgármestere és főjegyzője az író otthonában személyesen nyújtotta át, aki megköszönte a beregszásziak figyelmességét, amely városról kijelentette: „... ott a határszélen a közművelődés védőbástyájául tekinthető.”¹⁶⁷

¹⁶² Dupka György: *Munkácsy Mihály látogatása szülővárosában*. In: Kalendárium '87, Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 1986, 33. old.

¹⁶³ Jókai Mór: *A huszti beteglátogatók*. Történelmi elbeszélések. A kötet elbeszéléseit válogatta és szerkesztette, Besenyei György. <http://mek.oszk.hu/07300/07315/07315.htm#4>

¹⁶⁴ Váradi-Sternberg János: *György Aladár*. In: Kárpáti Kalendárium 1972, Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 1971, 78-79. old.

¹⁶⁵ Jókai Mór: *A huszti beteglátogatók*. In: <http://hu.shvoong.com/humanities/1811829-huszt-beteglátogatók/>

¹⁶⁶ Csáth György: *Díszpolgáraink voltak*. In: Levéltári kalászatok, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993.

¹⁶⁷ Keresztyén Balázs, 2001, 123. old.

Jókai művészetének orosz és ukrán visszhangját vidékünk irodalmárai, történészei közül többen elemezték, munkáit lefordították. Mélyreható tanulmányokat adott közre Váradi-Sternberg János ungvári történész: *Csehov és Jókai*¹⁶⁸, *Jókai és Pugacsov, Egy dekabrista lánya – Jókai Mór orosz tolmácsolója*.¹⁶⁹

A Munkácsy Mihályt ünneplők körében ott volt Mikszáth Kálmán (Szklabonya, 1847. január 16. – Budapest, Józsefváros, 1910. május 28.) író, újságíró, szerkesztő is, aki a *Pesti Hírlap* munkatársaként tudósította az olvasókat a lap 1882. március 3-i számában *Munkácsy útja* címmel a neves festő szülővárosába tett utazásáról. A palócok¹⁷⁰ istápolója vidékünkön többször is megfordult, mivel Máramarossziget országgyűlési képviselője volt. Az itt nagy szegénységben élő ruszinok körében szerzett szomorú és lehangoló élmények, hallomások hatására írta meg *Farkas a Verhovinán*¹⁷¹ (1892) és *A fekete kakas*¹⁷² (1909) című elbeszéléseket.

Ung megyében Mikszáth jó barátja volt képviselőtársa, Bernáth Dezső. *A fekete kakas* című elbeszélésében az Ung megyei Bernáth-család életét mutatta be. Bernáth képviselőtől sok érdekes történetről értesült. Valószínűleg a *Különös házasság*¹⁷³ (1900) című regényének témáját is tőle halotta, amelynek korabeli fogadtatása hűvös volt. A regény eseményeinek színhelye Ung-vidéki helységekhez, így Palágyhoz¹⁷⁴ és Tarnóchoz¹⁷⁵ (a regényben: Bornóc) kötődnek, köztük az Ungvár környéki Ördarmához tartozó Bozdos-tanyához, ahol gróf Buttler Jánosnak kastélya volt. Az író művéhez megtörtént eseményt vett alapul. Bár később kiderült, hogy az általa készen kapott történet a valóságban másképp alakult, ez semmit nem von le a műalkotás értékeiből. A történelmi regény cselekménye a XIX. század elején játszódik.

¹⁶⁸Váradi-Sternberg János: *Utak, találkozások, emberek*. Írások az orosz–magyar és ukrán–magyar kapcsolatokról. Kárpáti Könyvkiadó–Gondolat Könyvkiadó, 1974, 194–201. old.

¹⁶⁹Váradi-Sternberg János: *Századok öröksége*. Tanulmányok az orosz–magyar és ukrán–magyar kapcsolatokról. Gondolat Kiadó–Kárpáti Kiadó, 1981, 299–314., 315–322. old.

¹⁷⁰Videkünkön Nagydobrony község tekinthető palóc tájnyelvi szigetnek.

¹⁷¹Mikszáth Kálmán: *Farkas a Verhovinán*, 1892. In: <http://mek.oszk.hu/00900/00905/html/>

¹⁷²Mikszáth Kálmán: *A fekete kakas*, 1909. In: <http://mek.oszk.hu/00900/00905/html/>

¹⁷³Mikszáth Kálmán: *Különös házasság*. Magyar Elektronikus Könyvtár, <http://mek.oszk.hu/00900/00944/>

¹⁷⁴A palágykomoróci református templom alatti sírboltban temették el gróf Buttler Jánost is, akinek a nevét Mikszáth Kálmán *Különös házasság* című regénye tette különösen ismertté. (A gróf nagy pártfogója és segítője volt a helyi református gyülekezetnek.) Holttestét 1908. november 23-án Kapun Ede nagyszentmihályfai lakos exumáltatta, arra hivatkozva, hogy Buttler János az ő dédapja volt.

¹⁷⁵Gróf Buttler Jánosnak kiterjedt uradalma volt Ungtarnócon is. A Buttler család – erről is megemlékezik a krónikák – igen bőkezűen támogatta a környék református gyülekezeteit.

Mikszáth Ugocsa vármegye történelmi múltjának egy korszakát dolgozza fel *Akli Miklós*¹⁷⁶ (1903) című regényében. Főhőse Ráthonyi alispán, aki meghívottként részt vett Ferenc császár egyik udvari bálján, ahol halála jeléül egy szál rózsáért Akli községet a császár udvari mulattatójának, Akli Miklósnak ajándékozta. A tréfás kedvű mulattató történetesen az ugoccai Halmiból, egy tímár családból származott, majd Münchenben a piktorok akadémiáján tanult, beutazta fél Európát, majd a császár udvarában kötött ki, aztán az ugoccai alispánnak köszönhetően Akli birtokosa lett.

Regényeiben Mikszáth feldolgozta vidékünk ismert mondáit, történeteit, gyakran emlegette a híres tiszaujlaki bajuszpödrőt és a gálócsi dohányt.

Helytörténeteink, irodalmáraink (Fodor Géza¹⁷⁷, Soós Kálmán¹⁷⁸, Keresztyén Balázs¹⁷⁹, Gortvay Erzsébet¹⁸⁰ és mások) több dolgozatot közöltek a vidékünkhez kötődő Mikszáth Kálmánról.

A korszak kevésbé jelentős költői közé sorolták az Ungvárhoz közeli Ördarmán kisnemesi családban született Darmay Viktort, családi nevén: Viczmándy Győzőt (Darma, 1850. december 2. – Kozma, 1878. március 28.), aki Szemere Miklós költő hatására szintén Kossuth rendíthetetlen híveként fordult az irodalomhoz, versei 17 éves korától jelentek meg, köztük a *Communeről* című versciklusában a párizsi kommünt éltette. Fiatalon, 28 éves korában halt meg. Tiszteletére a Gyöngyösi Irodalmi Társaság 1912. június 3-án az ördarmai általános iskola falán emléktáblát helyezett el, amit a cseh uralom alatt eltávolítottak, nyoma veszett.¹⁸¹

Egán Ede (Csáktornya, 1851. július 3. – Ungvár, 1901. szeptember 20.) mezőgazdasági szakember, szakíró nevéhez fűződik az úgynevezett hegyvidéki akcióterv kidolgozása és beindítása.¹⁸² 1897-től mint a hegyvidéki kirendeltség miniszteri biztosa fellépett a Kárpátalján élő zsidók agresszív gazdasági tevékenységével szemben is. A galíciai zsidók növekvő beáramlása nem kedvezett a ruszin mezőgazdaság fellendítésének. Sokat tett a ruszinok szarvasmarha-tenyésztése és tejgazdálkodása, a szövetkezeti mozgalom fellendítéséért is. 1901. szeptember 20-án Ungvár és Munkács között, Lázi község mellett – uzsorások

¹⁷⁶Mikszáth Kálmán: *Akli Miklós* (1903). In: <http://mek.oszk.hu/00800/00894/index.phtml>

¹⁷⁷Fodor Géza: *Járt-e vidékünkön Mikszáth?* In: Kárpáti Kalendárium, 1972.

¹⁷⁸Soós Kálmán: *Járt-e Mikszáth területünkön?* In: Kárpáti Igaz Szó, 1986. augusztus 16.

¹⁷⁹Keresztyén Balázs, 1993, 39–40. old.; Keresztyén Balázs, 2001, 180. old.

¹⁸⁰Gortvay Erzsébet: *Előszó*. In: Mikszáth Kálmán: *Válogatott elbeszélések*. (Válogatták és a szöveget gondozták: Bagu Balázs, dr. Deák Ferenc). Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1997, 5–10. old.

¹⁸¹Váradi-Sternberg János: *A párizsi kommun első magyar dalnoka*. In: Kárpáti Kalendárium 1971. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 45. old.

¹⁸²Dupka György: *Örtüzeket fogunk gyűjteni a hegyeken. Száztíz évvel ezelőtt gyilkolták meg Egán Edét, a ruszinok jötevőjét*. In: Együtt 2011/4., 73. old.

által megbízott – bérgyilkos áldozata lett, néhány óra múlva az ungvári kórházban halt meg. Egán temetésén Ungváron a ruszinok ezrei vettek részt.¹⁸³ Más források szerint Egán Edét több mint 12 ezer ruszin földműves kísérte el utolsó útjára.¹⁸⁴ Munkásságát Bartha Miklós (Rugonfalva, 1848 – Budapest, 1905) magyar jogász, publicista, politikus, országgyűlési képviselő méltatta *Kazár földön* (Budapest, 1901) című könyvében. Az ezredforduló után Ungváron, az ősi várhoz vezető utcában Egán Ede kávézó nyílt. A KMKSZ által 2016-ban meghirdetett gazdaságfejlesztési programot Egán Edéről nevezték el.

7. Írók, költők, művek a századforduló után

A magyar irodalom 1900–1945 közötti korszakának nagy klasszikusát, Ady Endrét (Érmindszent, 1877. november 22. – Budapest, Terézváros, 1919. január 27.), a 20. század egyik legjelentősebb magyar költőjét elsősorban baráti és rokoni szálak fűzték vidékünkhez.¹⁸⁵ Többször váltott levelet a Beregszászból elszármazott Kaczér Vilmossal, a nagyváradi *Színházi Újság* szerkesztőjével. Ismerősei közé tartozott a Nagyszőlősen született Nagy Endre, a huszti születésű Szép Ernő és az ungvári származású Pásztor Árpád. Rokoni kapcsolatai révén a fiatal költő meglátogatta a Nagydobronyban¹⁸⁶ tanítóskodó Csighy Sándor családját, akinek a felesége Csighy Sándorné Török Margit, az érmindszenti református pap, Ady keresztapjának lánya, Csighyék lánya, Róza pedig Ady keresztlánya volt.¹⁸⁷

Másodszor 1913-ban kereste fel vidékünket, amikor familiáris összejövetelre tartott Vásárosnaményba; a csapi vasútállomáson csatlakozásra várva megírta *Vendégségben Bottyán vezérnél* című, Justh Gyulának ajánlott versét.

¹⁸³ Nem sokkal halála után emlékművet állítottak az őt ért tragédia helyszínén (*Börvingesen*). Az emlékmű a 20. század során elpusztult ugyan, ám a rendszerváltás után újat emeltek az Ungvárt Munkáccsal összekötő autót mentén, nem messze az eredeti emlékjel helyétől. A ruszinok napjainkban is nagy tisztelettel emlékeznek rá. Munkácsan a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség állított Egán Ede-emléktáblát 2011 szeptemberében. Az emléktáblán kétnyelvű (magyar és ukrán) szöveg emlékezik Egán Ede munkásságára: „Ebben a házában működött a magyar királyi földművelésügyi minisztérium Egán Ede vezette heggyvidéki kirendeltsége, amely a ruszin nép gazdasági felemelkedésén munkálkodott.”

¹⁸⁴ Mágócsi Pál Róbert: *A nép, amelyik sehonnan sem jött*. A kárpáti ruszinok képes története. Magyarra fordította Varga Béla. V. Pagyak Kiadója, Ungvár, 2014, 61. old.

¹⁸⁵ Keresztyén Balázs, 2001, 9. old.

¹⁸⁶ A Magyar Értelmiségek Kárpátaljai Közossége 2001. április 24-én a Nagydobronyi Református Líceum falán állított emléktáblát, annak a háznak a falán, amelyben Ady Endre 1901-ben vendégeskedett. Az ezredforduló után többször volt itt emlékkonferencia, Ady-versekből szavalóverseny. Lásd bővebben: *Ady-emléktábla Nagydobronyban*, MNO. In: <http://mno.hu/kulturpult/adyemlektabla-nagydobronyban-837677>

¹⁸⁷ Gortvay Erzsébet: *Ady Endre Nagydobronyban*. In: Naptár 1961. Kárpáton túli Területi Kiadó, Uzshorod, 1960, 83. old. Lásd még Uő: *Ady Endre Kárpáton túlon*. In: Kárpáti Igaz Szó, 1977. november 20.

A költő a magyar nép mellett elkötelezett újságíróként is jól ismerte és cikkeiben is megörökítette vidékünket, az itt élő népeket. Móricz Zsigmond köszöntő írásában fogalmazta meg, hogy „...erre felé nem koronáz Ugocsa, ezen a tájon verődött össze Esze Tamás kuruchada, ez itt magyar föld, az első foglalóké, magyar, tehát véres, szomorú, fáradt, sivár, de harcos, de szép, de elpusztíthatatlan.”

Ady cikket írt arról, hogy Beregszászon 1906-ban „nemzetiszínű égi jelet láttak.” Megemlékezett Hollósy Simon Técsőn bekövetkezett haláláról. A nagy háború idején tudósítást közölt arról, hogy az orosz cári csapatok betörték a Kárpátokba, elfoglalták Rahót, veszélyeztették Máramaros szigetét.

A megoldatlan problémákat, sérelmeket sorra a publikum elé tárta és hatósági úton való megoldásukat sürgette. *Egy nagy vagyron átka* című cikkében védelmébe vette Molnár Jenő klenóci bereg megyei körjegyzőt, aki tehetetlen haragjában be akarta perelni a „Rákóczi-dominiumban basáskodó Schönborn grófok” birodalmát, amiért koldussá és földönfutóvá tették a ruszinok lakta vidéket, rabszolgát csináltak az itt lakókból. Védelmébe vette a szegény, robotoló rutén népet, amely, mint írta: „...megfagyhat, fához nem juthat, nehogy csak ezer holddal is kevesebb legyen a Schönbornok erdős vadászterülete.”

A *Nagyváradi Napló* 1901. szeptember 21-i számában őszintén, együttérzően ír a felvidéki ruténság helyzetének javítására indított akció kormánybiztosa, Egán Ede „öngyilkosságáról”¹⁸⁸, amelynek híre megbolygatta az országot.

Több költeményében említi az egykor dúsgazdag „Werbőczi ugocsaik közurat”, aki vérbe fojtotta a Dózsa György vezette parasztfelkelést, akiről „az úri Magyarország, a világ leghaszontalanabb, kitartott osztálya” jelképes alakját rajzolta meg néhány versében (*Werbőczi és az ő népe, Jövel, Werbőczi, Űlj törvényt, Werbőczi!*).

Ady kortársa, Móricz Zsigmond¹⁸⁹ (Tiszacsécse, 1879. június 29. – Budapest, Józsefváros, 1942. szeptember 5.) író, újságíró, szerkesztő, a XX. századi realista prózairodalom legismertebb alakját szintén családi, rokoni szálak fűzték vidékünkhez.¹⁹⁰ Anyai nagyapja, Pallagi József Csetfalva község református papja volt. Édesanyja, Pallagi Erzsébet 1859-ben Csetfalván született.

Móricz fiatal korában felkereste Csetfalvát, írásában megörökítette a helyi református templomot, sőt, a templom famennyezetének virágait is lerajzolta, a lakosok körében népdalokat gyűjtött. A nép alkotásait „a szellem gyön-

¹⁸⁸ *Ady Endre összes prózai műve*. Újságcikkek, tanulmányok, <http://mek.oszk.hu/00500/00583/html/>

¹⁸⁹ Lásd bővebben: Keresztyén Balázs, 1993, 7., 66., 136., 138-139., 186-189., 192-193., 195. old.; Keresztyén Balázs, 2001, 183-184. old.

¹⁹⁰ Gortvay Erzsébet: *Móricz Zsigmond rokonai területünkön*. In: Kalendárium '84, Uzshorod, 1983.

gyeinek” nevezte el. *Életem regénye*¹⁹¹ (1939) című önéletírásában írói képet rajzolt Beregújfaluról is, ahol 1867-ben nagyapja paposkodott. Feljegyzései szerint a falusi „...öreges üstököt hordtak, befönték hajukat és fésűt viseltek benne.” A Kisfaludy Társaság megbízásából 1903–1905 között Szatmár, Ugocsa és Bereg megyében népdalgyűjtő falujárásai során rengeteg dalt, köszöntőt, találós mesét, játékot gyűjtött. Tiszabökényt is felkereste, ahol Fóris Istvántól 33 dalt jegyzett le. *Vallomás* című írásából tudjuk, hogy Nagypaládon¹⁹² 64 népdal került a noteszébe, itt Illés Sándortól 24 dalt írt le, további adatközlője volt Sarkadi Róza, Gál Pista és Sándor, Deák Terca, Bagó Lászlóné.

A vidék településein, köztük Tiszaújlakon¹⁹³, Péterfalván¹⁹⁴ és más falvakban szerzett élményeit többek között *A boldog ember*¹⁹⁵ (1935) című riportkönyvben és más íásaiban örökítette meg.¹⁹⁶ Többek között gyakran meglátogatta egyik tiszaujlaki közeli rokonát, Orlóczy Gézáné Ombódi Ilonát és nagybátyját, Papp Mihályt, akiről a „boldog embert” mintázta Joó György néven.

1926 őszén és a 30-as évek elején sikeres előadói körúton vett részt. A helyi lapok krónikásai szerint kassai szereplése után, 1926. november 14-én Ungváron és Munkácson, november 15-én pedig Beregszászban tartott előadást. Mindenütt zsúfolt terem fogadta és nagy ünneplésben részesítették. Itt-tartózkodását felhasználva Ungváron találkozott Fülöp Árpád költő-tanárral, Rácz Pál íróval és más alkotókkal. Szlovákiai és kárpátaljai körútjának tapasztalatait, benyomásait – amelyek kormánykörökben is nagy felzúdulást váltott ki – így összegezte: „*Találkoztam egy csodálatos magyar ifjúsággal... Ők már semmit sem tudnak az extra Hungariam jelszaváról, ők már nem mondják, hogy Magyarországon kívül nincs élet, s ha van élet, az nem élet. Ők már úgy tudják, hogy a magyar világon kívüli élet okosabb és emberségesebb élet.*”

Második felolvasó körútja során Munkácson Simon Menyhért költővel, a *Magyar Írás* című irodalmi, művészeti, társadalmi, kritikai folyóirat szerkesztőjével lépett kapcsolatba. A folyóirat 1932 februári, első száma elé biztató hangú írást küldött. Örömmel vette tudomásul, hogy „*a mi vidékünk fő-*

városában indul meg a Magyar Írás.” Meg volt győződve arról, hogy nemcsak nekünk, hanem „*az egész emberiségnek szüksége van rá, hogy ilyen folyóiratok teremjenek, s az a nép, amely nem tud fenntartani ilyeket, arról tesz tanúbizonyságot, hogy nincs benne elég életerő.*”

Móricz emléke elevenen él vidékünkön, Jókai mellett az egyik legolvasottabb, legismertebb epikus. Válogatott elbeszéléseit 1955-ben magyarul, a következő években pedig Ivan Csenedj fordításában ukránul adta ki az ungvári Kárpáti Kiadó. *Légy jó mindhalálig* című ifjúsági regényét Jurij Skrobinec ültette át ukrán nyelvre 1963-ban.¹⁹⁷

Az Erdős-Kárpátok ruszin népének nagy tisztelője volt Krúdy Gyula (Nyíregyháza, 1878. október 21. – Budapest, Óbuda, 1933. május 12.) író, hírlapíró, a modern magyar prózaírás kiváló mestere, aki már fiatal korában megismerte a Kárpátok hegyes-dombos vidékét, lakóit, leírta mondait, bemutatta vásárait, várait. Elbeszéléseiben (*Utazás a Tiszán, Tisza fia* stb.) meg is jelenítette a máramarosi táj szépségeit. Néhány fiatalkori műve az *Ugocsa* (1894) című lapban is megjelent.¹⁹⁸ Leírta azt is, hogy ez a vidék „*Európa árva, Magyarország mostohagyermeké*”, mégis Közép-Európa legcsodálatosabb vidéke. A Ruszka-Krajna Népbiztossága által 1919-ben Budapesten kiadott *Havasi kürt. Ruszin-Krajna kistűkre* című munkájában az itt élő ruszinok életéről, szokásairól, emberségéről, az általuk belakott tájról, hegyi folyóiról írt. Ezt a munkáját az ungvári Ivan Kercsa ruszin nyelvre is lefordította.¹⁹⁹ Egyik recenzense találóan írta, hogy „*A mű Kercsa szerint ma sem veszítette el aktualitását, mert most újból előtűnik áll a feladat, hogy immár az ideológiai korlátoktól megszabadulva ismertessük meg a társadalommal a szomszéd népek kultúráját. A ruszinok is csak az utóbbi években kaptak lehetőséget arra, hogy tanulmányozzák saját történelmüket, néprajzukat és kultúrájukat. Most örömmel és csodálkozva olvassák, milyennek látta nagyapáikat a magyar író, s ezt összevethetik azzal, hogy milyennek látják most ők saját magukat.*”²⁰⁰

Dsida Jenő erdélyi költő (Szatmár, 1907. május 17. – Kolozsár, 1938. június 7.)²⁰¹, akinek nagyapja a beregszászi vasútállomás főnöke volt, a Bereg-vidéken töltötte diákeveinek korai szakaszát; gyermekkorában került

¹⁹¹ Móricz Zsigmond: *Életem regénye*. In: <http://mek.oszk.hu/01200/01204/index.phtml>

¹⁹² A Nagypaládi Központ felfedezte Móricz Zsigmond nevét. Lásd a honlapot: <http://npaladi-iskola.hupont.hu/>

¹⁹³ Tiszaújlakon emléktábla őrzi Móricz Zsigmond emlékét.

¹⁹⁴ 2000 júniusában Péterfalván megalakult a Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület. Honlap: <http://www.karpatinfo.net/hasznosinformaciok/moricz-zsigmond-kulturalis-egyesulet>

¹⁹⁵ Móricz Zsigmond: *A boldog ember*. In: <http://mek.oszk.hu/00900/00988/index.phtml>

¹⁹⁶ Magyar Elektronikus Könyvtár, <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/human/szepirod/magyar/moricz/index.html>

¹⁹⁷ Sándor László: *Móricz Zsigmond és Kárpáton túl*. In: Naptár 1964, Kárpáton túli Területi Kiadó, Uzshorod, 1963, 88. old.

¹⁹⁸ Keresztyén Balázs, 2001, 148-149. old.

¹⁹⁹ Дюла Крудин: *Наши добрі Русині. З малярського потовмачив Ігорь Керча. Ужгород, 2002.*

²⁰⁰ Zoltán András: *A ruszinok Krúdy Gyula műveiben*. In: Kisebbségkutatás. 2004. 2. szám. http://www.hhrf.org/kisebbssegkutataskk_2004_02/cikk.php?id=891

²⁰¹ Összes költeménye a MEK-ben

ide édesanyjával, Csengeri Tóth Margittal együtt. 1917-ben iratkozott be a Beregszászi Állami Főgimnázium első osztályába Binder Jenő néven. Beregszászban²⁰² eltöltött diákévei meghatározó szerepet játszottak életében, itt írta első verseit, amelyeket Benedek Elek azonnal publikált a *Cimbora* című gyermekfolyóiratban.

Szabó Lőrinc (Miskolc, 1900. március 31. – Budapest, Józsefváros, 1957. október 3.) Kossuth-díjas költő, műfordító, a modern magyar líra egyik nagy alakja diákkorában a nyári vakációkat az ugcsoi Tiszaújlakkal, Tiszabökénnyel szomszédos Tiszabecsen²⁰³ töltötte lelkész nagybátyjánál. Itt szerzett élményeit idillikus, lírai emlékezéseiben, a *Tücsökzenében*²⁰⁴ örökítette meg: „*Gyalog mentünk, vagy, hogyha szekeret / kaptunk, Bökénynek, a vashídon át. / Révész és komp szelte a Tiszát: / a becsi part még Szatmár volt, s az a / másik, az északi, már Ugocsa...*”

Németh László (Nagybánya, 1901. április 18. – Budapest, 1975. március 3.) Kossuth-díjas író, esszéista, drámaíró 1943-ban járt Beregszászban Joanovics Aurélné Sós-kúti Margitnál²⁰⁵, akinek *A nők a jövő társadalmában* című tanulmányával Veres Péter révén ismerkedett meg, s akiről azt írta: „*Volt valami tisztaság, szenvedély benne, ami rokon volt a Gyász, az Iszony hősnőjével*”. Ígérete ellenére nem sikerült kiadnia a halálos beteg tanítónő önéletrajzi írásait.²⁰⁶

Móra Ferenc (Kiskunfélegyháza, 1879. július 19. – Szeged, 1934. február 8.)²⁰⁷ író, újságíró, múzeológus írói munkásságának 30. évfordulója alkalmából 1932. május 28-án „közönséget lekötő” előadást tartott Ungváron, majd Munkácson. A Latorca-parti városban felkereste a Lehoczky-gyűjteményt, bejegyzést írt a vendégkönyvbe.²⁰⁸ Második körútjára 1933. május 19-én került sor, ezúttal Havasi Emil, az ungvári *Új Közlöny* című liberális lap szerkesztőjének vendége volt. Vidéki élményeket gyűjtő autókiránduláson megfordult Szolyván, a barkaszoói fürdőben, ismerkedett a táj embereivel. Később

is tartotta a kapcsolatot a Havasi családdal²⁰⁹. Havasi Emil által ismerkedett meg az ungvári Kiss László költővel, az *Új Közlöny* munkatársával is, akinek *A nagy párbaj* (1933) verseskötetéhez „levél-előszót” írt.²¹⁰

A XX. század eleji magyar irodalom nagyhatású képviselője volt Szabó Dezső (Kolozsvár, 1879. június 10. – Budapest, 1945. január 13.)²¹¹ író, kritikus, publicista, akit magyar–francia szakos tanárként 1914 szeptemberében helyeztek át Sümegről Ungvárra. A pákói Csutak Károly²¹² (1889–1950) néptanítóval 1914 októberétől együtt tanított az Ungvári Állami Főreáliskolában. 1916-ban innen is „fegyelmi eljárás miatt távozott”. Kirívóan élt, a sajtó is kiteregette itteni nőügyeit.²¹³ 1940-ben írt feljegyzése szerint „*A háború első három évében Ungvárt voltam tanár. (...) Mert ott ismertem meg minden emberi szenvedést, ott láttam meg a tragikus ember minden útját*”.²¹⁴ Itt-tartózkodása idején két tanulmánya és 18 elbeszélése született.²¹⁵ Az utóbbiak között van a *Tanárok* című, 1916-ban a *Nyugaton* is megjelent elbeszélés, amelyben bemutatta Ungvár hétköznapijait, a tanintézetet, egyes tanár kollégáit. Az Ung-parti város Korona kávéházában kezdte el *Az elsodort falu* című könyvének írását (1918-ban fejezte be), amelynek cselekménye Erdélyben és Budapesten játszódik „és a kor általa magyarpusztítónak tartott irányzatait ecseteli”. Az 1919-ben Budapesten megjelent könyv egycsapásra ismertté tette.²¹⁶ Szabó Dezső a harmincas években, előadókörúton járt ismét Ungváron.²¹⁷ Megvan még az átalakítás alatt lévő Korona étterem épülete is, amely a század eleji Ungvár irodalmi és művészeti életének egyik központja volt.

2005-ben a 60 éve elhunyt író tiszteletére emlékülést tartottak az ungvári Hungarológiai Központban. Pomogáts Béla irodalomtörténész *Szabó Dezső Ungváron* címmel tartott előadást, bemutatva az író itt töltött éveit. Elmondása szerint ez az időszak meghatározó volt Szabó Dezső pályafutásában. Ekkor kezdett társadalom- és nemzetpolitikai tanulmányokat írni, ekkor bontakozott ki elbeszélő művészete. Ungváron, az Ung megyei könyvnyom-

²⁰² A Beregszászi Magyar Kulturális Szövetség (BMKSZ) 1994. november 5-én emléktáblát avatott a beregszászi vasútállomás épületén Dsida Jenő költő tiszteletére. 1914-től 1918-ig, tehát négy éven át lakott ebben az épületben. Az emléktábla Pálffy Árpád alkotása. A beregszásziak küldöttsége évről évre részt vesz a kolozsvári Dsida-ünnepségen, a költő sírjának megkoszorúzásában. In: <http://www.karpatinfo.net/latnivalok/dsida-jeno-erdelyi-magyar-kolto-emlektablaja-beregszasz>

²⁰³ Lásd bővebben: Keresztyén Balázs, 1993, 193. old.; Keresztyén Balázs, 2001, 248. old.

²⁰⁴ Szabó Lőrinc: *Tücsökzene*. In: <http://mek.oszk.hu/01000/01068/01068.htm#115>

²⁰⁵ Keresztyén Balázs, 2001, 190–191. old.

²⁰⁶ Váradi-Sternberg János: *A rejtélyes S. M. avagy Németh László beregszászi ismerőse*. In: Hatodik Síp, 1993, 3. sz.

²⁰⁷ Keresztyén Balázs, 2001, 182. old.

²⁰⁸ Lásd bővebben: Váradi-Sternberg János: *Móra Ferenc ismeretlen bejegyzése*. In: Kalendárium '79, Uzsgorod, 1978.

²⁰⁹ Váradi-Sternberg János: *Az író visszatért...* In: Kárpáti Igaz Szó, 1979. július 15.

²¹⁰ Móra Ferenc *Levél előszava*. In: Kiss László: *A nagy párbaj*. Versek. Uzsgorod, Bécsi Európa Könyvtár, 1933. In: [http://hu.wikipedia.org/wiki/Szabó_Dezső_\(író\)](http://hu.wikipedia.org/wiki/Szabó_Dezső_(író))

²¹¹ Kisgyörgy Zoltán: *Pákében tudnak áldozni*. In: Háromszék, 2011. május 12. http://www.3szek.ro/load/cikk/39109/pakeban_tudnak_aldozni

²¹² Szakáts Erzsébet: *Szabó Dezső ungvári vőlegénysége*. In: Hatodik Síp, 1990. 1. sz. 24. old.

²¹³ Szabó Dezső: *Életeim*. Nagy Péter előszavával, I–II., Budapest, 1965.

²¹⁴ Szöcs Zoltán: *A mindent láttató város. Szabó Dezső Ungváron*. In: Kárpáti Igaz Szó, Új Hajtás, 1990. május 29.

²¹⁵ Fülep Lajos: *Szabó Dezső regénye*. Az elsodort falu. Regény két kötetben, Táltos kiadása, 1919. In: Nyugat, 1919, 16–17. szám. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00271/08012.htm>

²¹⁶ Keresztyén Balázs, 1993, 26–27.; 2001, 247. old.

da kiadásában 1917-ben jelent meg *Nincs menekvés* című műve, amely legnagyobb alkotása, *Az elsodort falu* előfutára. Utóbbi művének első fejezeteit szintén itt írta. Itt kezdett levelezni Kassák Lajossal. A résztvevők az emlékülést követően Szabó Dezső egykori kertés házához vonultak, és a Kálvária utcai épület falán leleplezték az író emléktábláját, amit a MÉKK állíttatott.²¹⁸

Vidékünkéről származott el Budapestre és ott vált ismertté Szép Ernő (Huszt, 1884. június 30. – Budapest, 1953. október 2.)²¹⁹, a Nyugat nagy nemzedékének sajátos hangú írója, költője, aki egyik elbeszélésével együtt (*Lopni*) a felvidéki magyar írók antológia-sorozatának második kötetében ezeket üzeni a vidék olvasóinak: „*Az is jól esik, ha az írásom megy oda, ahová magamhúz mindig menni, arra a gyönyörű tájakra, melynek drága népéhez a sóhajaink vándorolnak, mint a négy évszaknak vándormadarai.*”²²⁰

Ady és Móricz közeli barátja, harcostársa, Nagy Endre²²¹, született Grósz Endre (Nagyszőlős, 1877. február 5. – Budapest, 1938. május 5.)²²² újságíró, író, a magyar kabaré atyja. 1924-től a beregrákosi születésű (Fedák Sárival egy megyéből származó) Salamon Béla (1885. március 4. – Bp., 1965. június 15.)²²³ kabaré-színésszel együtt igazgatta a Teréz-körúti színpadot. Később egyik elbeszélésével együtt (*A kéményseprő neje*) a fentebb említett elszármazott írók antológiájában szintén közzétette földijeinek címzett üzenetét: „*Jó azt tudni, hogy ha lelkeimmel hazalátogatok, még mindig vannak, akik rám emlékeznek.*”²²⁴

Az elszármazott írók gyűjteményében *Falusi emlék* című írásával szerepelt Halász Gyula (Sárosoroszi, 1881. április 17. – Bp., 1947. november 10.) író is, akit emlékei Ugocsa és Bereg vidékéhez kötöttek, mint írta: „*Ugocsa, Bereg! Boldog nyarak emléke fűz hozzátok, mennyi feledhetetlen, kedves falu neve zsong emlékezetemben, Nagypaládtól Sárosorosziig. Hívogató tornyokról rátok ismeretek, egy emberöltő messzeségéből.*”²²⁵ Sárosorosziban a helyi általános iskola falán 2008. június 1-jén a KMKSZ kezdeményezésével emléktáblát²²⁶ avattak a te-

²¹⁸ Tóth Viktor: *Emléktábla az elsodort falu írójának*. In: Kárpáti Igaz Szó, 2005. december 3. In: <http://www.hhrf.org/karpatiigazszo/051203/ke01.html>

²¹⁹ Keresztyén Balázs, 1993, 226., 2001, 254. old.

²²⁰ *Szlovenszkói magyar írók antológiája*. (Elszármazott írók). Második kötet. A négykötetes sorozatot szerkesztik: Dallos István, Martonvölgyi László. Az elszármazott írók kötetének magyarországi társszerkesztője Marék Antal. Nyitra, Löwy Antal és fiai könyvnyomdája, 1937, 176. old.

²²¹ Keresztyén Balázs, 1993, 176., 2001, 188. old.

²²² Szülei sírja a nagyszőlősi református temetőben van.

²²³ Keresztyén Balázs, 1993, 89-90., 2001, 238. old.

²²⁴ *Szlovenszkói magyar írók antológiája...* 1937, 140. old.

²²⁵ Uo., 189. old.

²²⁶ *Halász Gyula-emléktáblát avattak*. In: Kárpátinfo.net, 2008. június 6. <http://www.karpatinfo.net/hetilap/belfold/2008/06/halasz-gyula-emlektablát-avattak>; lásd még: izz: Halász Gyula-emléktábla Sárosorosziban. In: Kárpátja. 2008. június 6. <http://www.karpatjalap.net/2008/06/06/halasz-gyula-emlektablát-sarosorosziban>

lepülés neves szülöttének, aki Katona Tamás történész anyai nagyapja volt. A földrajzi író, nyelvész és tudós könyvet írt az Antarktisz meghódításáról, Afrika számos országáról, feltérképezte az egykori cári Oroszország hegy- és vízrajzát. Nevéhez fűződik az *Édes anyanyelvünk* rovat életre keltése. A népszerű anyanyelvi rádióműsort később Lőrincze Lajos tette országosan ismertté.²²⁷

A mások mellett vidékünkéről elszármazott írástudók közé sorolt Pásztor (Pikler) Árpád (Ungvár, 1877. április 12. – Bp., 1940. október 26.)²²⁸ zsidó író, költő²²⁹, *Az Est* című napilap egyik alapítója, a modern magyar utazó-ríporter megteremtője egy írása kíséretében (*Még egyszer... utoljára!*) szintén üdvözlétét küldi „szlovenszkói testvéreinek”.²³⁰

Dr. Pataky Mária beregszászi írónő, néprajzkutató, a magyar modern nőmozgalom egyik vezető egyénisége, több folyóirat munkatársa, a ruszin–magyar kapcsolatok kutatója *A ruszin lélek és a ruszin zene* című tanulmányával van jelen az említett kötetben, amelyhez a következő tartalmú levelét fűzte: „*Othagyja az ember a szülőföldjét, az ismerős baráti hajlékot, a megszokott szilaj kárpátaljai meleget, a zúzmarás fagyasztó hidegséget, a szénatartó aborakat, amik a vihorláti szélben titkosan zizegnek, mindazt a sok kedves embert, akik az egy-fészekalja melegségével néztek rá. Mégis milyen különös, ha az a sok későbbi muszáj-helyzet, tájkép, kedves és kiábrándító arc – ami az ember felnőtt sorsa – lepereg előttünk, mögötte és utána lelkünkben egy örök visió, egy állandó ihletett lobogás marad: a kárpátaljai szőlőhegyek, sötét, illatos, zúgó erdők, s a havasok reszkető arany csillagokkal teleszórt hideg éjszakája. Olyan örök fényforrás ez az elszármazott emberben, mint édesanyánk mély, kristálytisztá tekintete...*”²³¹ A 40-es évek elején a Kárpátaljai Tudományos Társaság tagja. *A ruszin népzene* című írása a Gyöngyösi Irodalmi Társaság 1942-es évkönyvében jelent meg. *Rákóczi földje* címmel írt egy kismonográfiát is.²³²

A század első évtizedeiben megfordult ezen a tájon a népdalokat gyűjtő Bartók Béla és Ortutay Gyula. Kodály Zoltán Budapesten fogadta a nagy-

²²⁷ Forrás: oszk.hu

²²⁸ Keresztyén Balázs, 1993, 27-28., 2001, 202. old.

²²⁹ Kovács Imre Attila megjegyzése szerint Lenin kárpátaljai „jelenlétének” művelődéstörténeti hagyományát Gortvay Erzsébet egyetemi tanár filológiai felfedezése alapozta meg, miszerint „itt született Pásztor Árpád, a világirodalom elsőként számon tartott Lenin-versének szerzője”. (*Sugaras utakon*. A kárpátontúli magyar nyelvű irodalom antológiája (1945–1985). Szerk.: Petro Lizanec, Gortvay Erzsébet, Vaszőcsik Vera. Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 1985, 312. old.) Lásd még: Kovács Imre Attila: *Thézeusz vagy Ikarosz? Tűnődő jegyzetek a kárpátaljai magyar líra egy némely sajátosságáról (60-as, 70-es, 80-as évek, röpke kitekintéssel a 90-esekre)*. <http://hhrf.org/netpansip/ungparty/netpansip/2001-1/kiatanulm.htm>

²³⁰ *Szlovenszkói magyar írók antológiája ...* 1937, 116. old.

²³¹ Uo., 103. old.

²³² Keresztyén Balázs, 2001, 203. old.

dobronyi nótafákat. 1939–1940 között Munkácson tanított Takáts Gyula (Tab, 1911. február 4. – Kaposvár, 2008. november 20.) Kossuth-díjas költő, író, műfordító, kritikus, tanár, aki a helyi irodalmi élet alakítója, formálója lett (a munkácsi Sáfáry László költő támogató barátja) és korábbi ismerőseivel, Babits Mihállyal és feleségével, Török Szofival innen, a városból is levelezett.²³³ Amint 2002-ben megjelent *Emlékek Életrajza* című könyvében írta: „Zsindely Ferenc aláírásával 1939 márciusában 'óraadó-helyettes tanárnak' a munkácsi állami gimnáziumhoz neveztek ki. Jellemző, hogy 1934-ben szerzett diplomáim után csak öt évre történt ez a tanári alkalmazás. Oka ennek részben a Nyugathoz, a Válaszhoz, a Kelet Népehez és a Márciusi Fronthoz fűződő kapcsolatom volt. Ezt a minisztériumból többször is tudatták velem.

1939 március indusán érkeztem Munkácsra. A munkácsi Árpád Fejedelem Gimnáziumban csonka másfél évet tanítottam, de utána is gyakran visszajártam. Nekem, a Kaposvárról érkezőnek, Munkács városának és környékének társadalma ugyanazt sugározta a Kárpát-medencei világban, mint a Szekszárdról érkező Babits Mihálynak Fogaras. Bertók Jánostól, az Eötvös Kollégium eltávolított hallgatójától hallottam először Kárpátalja 'hagymás kurucairól'. Arról a zsidó értelmiségi, kereskedő és munkás – iparos rétegről, amely a cseh világban mindig a magyar közép- és elemi iskolák fenntartása mellett szavazott. Így lettek ők, a Munkács környéki magyarok szerint, 'Rákóczi kurucai'. Igen, a ruszinok után a zsidók! Érdekes volt számomra a város többnyelvű zsongása, sok vendéglője, ahonnan minden este cigányzene szólt. Esténként a korzó sűrű hullámzása a fiatalsággal és a kiöltözött polgársággal frissen lüktetett. Mindezt körbevette a városszéli, hegyi szegénység. A templomok: a görög- és a keleti katolikus, a református, a római katolikus és a zsidó hívőkkel. Itt dolgozott akkor Zsebők Zoltán, a későbbi államtitkár, egyetemi tanár, akinek úttörő anatómia-röntgenkönyvét Európa-szerte forgatták, és Csermely Hubert, a kórboncnok tudós... Munkács igen szép város. Modern európai és jiddis, kaftános keleti és orosz keverék... A gimnázium délelőtt a magyar a/ osztályokat, délután a b/ az orosz osztályokat fogadja. (Megj.: 'orosz' alatt 'ruszin' kell érteni. RT.) Kétnyelvű a diákság is. Az osztályok fiúk-lányok közösek.... sajnos, könyvek nélkül tanítok, ami rettentő a gyerekekre és rám is... Kétnyelvű a tanári kar is.”

²³³ Elmer István: *Akit körülvesz a szín és a szó*. Látogatóban Takáts Gyulánál, a harmónia költőjénél. In: Új Ember, 2005. január 16. <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2005.01.16/1201.html>

II. IRODALMI ÉLET A KIEGYEZÉSTŐL AZ I. VILÁGHÁBORÚ VÉGÉIG (1867–1918)

A kiegyezés utáni korszakban tett engedmények függvényében ezen a vidéken is sajátos, a fővárostól távol eső provinciális irodalmi élet kialakulásának lehetünk tanúi. A elszegényesedéssel járó „peremvidéki sors negatív hatása”, a „drámai méreteket öltött” kivándorlás ellenére az újrakezdésből fakadó életerő felszínre hozta ezen a vidéken is az új törekvéseket. Ennek folyamatában jelentek meg a polgári eszmekört képviselő városi, megyei hírlapok, szaklapok, irodalmi kiadványok, amelyeknek a helyi irodalmi társaságok, társaskörök, önképzőkörök, kaszinók, olvasókörök írástudói lettek az életrehívói, táplálói.

A lapkiadások mellett nagy szerepet játszott a különféle könyvsorozatok kiadása. Mindegyik műhely behatárolt mozgáskörben saját arculatát igyekezett megmutatni és hatást gyakorolni környezetére, valamennyien a vidéki közösség magyar művelődésének fellendítésére törekedtek. A dualista rendszer válságba torlódásának fél évszázadában kialakult helyi magyar irodalmi élet főbb jellegzetességének és mozzanatainak mérlegét az alábbiakban vázoljuk fel. A könyv jellege nem engedi meg, hogy alkotói életpályákat, műveket elemezzünk, hosszabban írjunk egy-egy korszak, műhely vagy egyesület lezártnak tekintett időszakáról.

A lokális adatok túlhangsúlyozása, túlértékelése, utólagos kisajátítása nélkül tekintjük át a helyi irodalmi életet, a kulturális értékű eseményeket. Ráirányítjuk a közfigyelmet a közösségért önzetlenül cselekvő, nevesített közszereplőkre, akik a lehetőségekhez mérten is nemzetünk történelmének helyi formálóihoz tartoznak. A „tárgyasult történelmet”, az épített örökségbe tartozó műemlékeket, a településekhez kötődő, az építmények falai közt keletkezett szellemi értékeket azonban – kultúrtörténeti szinten is – tudomásul kell vennünk és meg kell becsülnünk, fel kell frissítenünk a „porladozó

emlékezetet” is. Bizonyíték erre, hogy mostanában a történelmi jelentőségű földrajzi pontokon (Vereckei-hágó), csatatereken (Rákóczi turulos emlékoszlopai), a történelmi események színterein (szolyvai honfoglalás kori lovassír, Szolyvai Emlékpark, csomai honfoglaláskori temető stb.) egyre inkább szaporodnak az emléktáblák, domborművek, szobrok, emlékoszlopok és kopjafák. Mindez elvitathatatlanul a tájat belakó magyar közösség számon tartott, ráhagyományozott, emlékeztető értéke, életerőt generáló szellemi muníció további küzdelmes utunkon.

1. Az ungvári Dayka Gábor Önképzőkör

Az Ungvári Királyi Katolikus Főgimnázium az ország egyik legrégebbi középiskolája volt, melyben 1867-től 1918-ig a magyar nyelv dominált²³⁴, és az irodalmi hagyományok ápolásában elévülhetetlen érdemei voltak: több neves növendéke és tanára volt, akik magasabb szintre igyekeztek emelni a helyi kultúrát.

A Drugeth család által 1613-ban alapított jezsuita kollégium a közeli Homonnán nyílt meg, Ungváron csak 1646 óta – 1773-ig a jezsuiták vezetése alatt működött. 1795–1796-ban a gimnáziumban tanított Dayka Gábor költő-tanár, és itt is halt meg. A tanintézményt 1857-ben főgimnáziumi rangra emelték. A Dayka halála utáni 74. évben az ungvári gimnáziumban 1870 szeptemberében megalakult a Dayka Gábor Önképzőkör, amely minden év október 20-án irodalmi műsorral tisztelgett névadója emléke előtt. Egyik alapítója Zoltsák János, az ungvári főgimnázium magyartanára volt, aki 1857-től a Dayka-kultusz elkötelezett ápolója, egyben a költő életével és sírjának felkutatásával is serényen foglalkozott. Később Varannai István főgimnáziumi tanár foglalkozott a Dayka-életmű gondozásával, többek között az ő nevéhez fűződik Dayka születési dátumának pontosítása 1768. március 22-ről 1769. március 21-re. A lebonyolított irodalmi programokat, a pályakezdő tollforgatókat is Dayka eszmeisége hatotta át. A gimnáziumi értesítőkből tudjuk, hogy az önképzőkörösök irodalmi műveiket rendszeresen értékelték.

Gyöngyösy László irodalomtörténész 1877-ben fejezte be a gimnáziumot. Az 1887/88-as tanévtől kezdve itt tanult²³⁵ Szabó Ervin (Szalnica, 1877. au-

gusztus 23. – Budapest, 1918. szeptember 30.) ismert szociológus, könyvtárigazgató, aki fiatal korában, apja halála után Árva megyéből Ungvárra költözött a családjával. Nevét 1895 júniusában az ungvári jeles érettségizők között találjuk, az év eseménye volt az is, hogy újonnan épített tanodába²³⁶ vonult át a gimnázium. 1894-ben, nyolcadik osztályos korában a Dayka Gábor Önképzőkör alkönyvtárosaként kiadta első nyomtatott munkáját, a vezetése alatt álló könyvgyűjtemény tudományos repertóriumát.²³⁷

A kilencvenes évek első felében a vidék elitképző gimnáziumában 550-600 diák tanult. Az önképzőkört jól képzett tanárok²³⁸ irányították: Laudon István (1862–1922) magyartanár, Schönger Ferenc történész, Heverdle Ferenc képzőművész. Tarnóczy Tivadar gimnáziumi tanár Kármér név alatt adta ki költeményeit. Mazuch Ede, a magyar irodalom tanára a XVII. századi irodalomról és Petőfiről írt munkákat. Ő volt a Dayka Gábor nevét viselő diák-önképzőkör vezetője, amelynek munkájában részt vállalt Szabó Ervin is, aki később a kör titkára lett, de később erről a megbízatásáról lemondott.²³⁹ Ungvári osztálytársa volt László Aladár, a későbbi újságíró, színpadi szerző. Itt tanult a nagykaposi születésű Somló Sándor, eredetileg mogyorósi és bánóczi Hlavathy Ödön (Kapos, 1859. – Budapest, 1916. szeptember 2.) színész, drámaíró, a Nemzeti Színház egykori igazgatója, aki Dayka Gáborról színművet írt (1912). Itt érettségizett Fincziczky Mihály (Csepely, 1842 – Ungvár, 1916) műfordító, folklórgyűjtő, aki 1890-től 1894-ig, majd 1904-től 1916-ig Ungvár polgármestere volt. Innen származott el Janovics Jenő (Ungvár, 1872. december 8. – Kolozsvár, 1945. november 28.) szíinigazgató, a Kolozsvári Nemzeti Színház vezetője, továbbá Aczél Endre, született Alter Ármin (Ungvár, 1865. március 13. – Budapest, 1935. június 11.) újságíró, a *Borsszem Jankó* szerkesztője.

A Dayka-kör fénykora Románecz Mihály (Kőrösmező, 1854. február 13. – ?) főgimnáziumi igazgatósága alatt teljesedett ki, amikor 1907-ben gyűjtés indult a Dayka-szobor felállítására. A szobor elkészítésére a megbízást a nagybereznai születésű Budapesten élő Szamovolszky Ödön szobrászművész kapta. A carrarai márványból készült mellszobor felállítására 1909 októbe-

²³⁶ Jelenleg ebben a patinás épületben az Ungvári Nemzeti Egyetem vegyi kara működik.

²³⁷ Az Ungvári Kir. Kath. Főgimnázium ifúsági önképző Dayka-körének könyvtárában lévő folyóiratok és gyűjteményes művek tudományos repertórium. Többek együttműködésével összeállította Szabó Ármin VIII. o/osztályú/ t /tanuló/. Székely és Illés ungvári könyvnyomdája, Ungvár, 1894.

²³⁸ Dáni Endre: *Gimnáziumunk története az 1884–1894. években*. Az Ungvári Katolikus Főgimnázium Értesítője az 1894–1895-ös tanévről. Ungvár, 1895.

²³⁹ Váradi-Sternberg János: *A gimnazista Szabó Ervin*. Lásd uő: *Századok öröksége*. Tanulmányok az orosz–magyar és ukrán–magyar kapcsolatokról. Gondolat Kiadó–Kárpáti Kiadó, 1981, 351–357. old.

²³⁴ Blánár Ödön: *Az Ungvári Királyi Katolikus Főgimnázium háromszázados története 1613–1913*. Ungvár, 1913.

²³⁵ Az Ungvári Katolikus Főgimnázium Értesítője az 1887–1888 tanévről. Közli: Hodoly László. Ungvárott, 1888, 86. old.

rében került sor a gimnázium előtti parkban. Az ünnepségen képviseltette magát a Magyar Tudományos Akadémia, a Kisfaludy és a Petőfi Társaság. A gimnáziumnak jeles tanára volt a Székelyföldről ide került Fülöp Árpád magyar–latin szakos tanár, költő, aki az avatáskor versben is emlékművet állított Daykának.

A magyar nyelv és irodalom, a kultúra pártolására, a kezdő irodalmárok képzésére szervezett önképzőkör utolsó emlékezetes rendezvényét 1913. szeptember 21-én tartotta meg.

Mazuch Ede kollégája volt a gimnáziumba vezényelt Szabó Dezső író-tanár is, aki 1914–1916 között közreműködött a Dayka-kör működtetésében, a fiatal tehetségek gondozásában is. Mazuch alakját a gimnázium más tanáraival együtt megörökítette *Tanárok* című, a *Nyugat*-ban is megjelent elbeszélésében. Később a háborús idők háttérbe szorították az irodalmi életet is. Az I. világháborút lezáró békeszerződés után Ungvárra bevonult a csehszlovák állami közigazgatás, amely megszüntette a magyar tannyelvű gimnáziumot, és ruszin gimnáziummá nevezte át; ebben a formában működött az első bécsi döntésig.²⁴⁰

2. A Gyöngyösi Irodalmi Társaság

Gyöngyösi István költő Ung-vidéki rajongói, itteni kultuszának ápolói 1906. november 10-én az Ung megyei Közművelődési Egyesület keretén belül 36 taggal a vármegye nagytermében létrehozták a Gyöngyösi Irodalmi Társaságot, amely a Kisfaludy Társaság akadémikus szellemiségét felvállalva irodalmi és művelődési egyesületként működött, fejlődést hozott a helyi irodalmi életbe. A környék irodalmárait tömörítő társaság ápolta az irodalmi hagyományokat, emléktáblákat állított, felolvasó- és irodalmi esteket tartott. Évkönyveket adott ki, amelyekben konzervatív, mélyen nemzeti szellemű irodalmat művelő tagjainak írásait jelentette meg.

A Gyöngyösi-kultusz és más klasszikusunk szellemi értékeinek terjesztése, emlékének megörökítése nagyra értékelhető tevékenységnek számít. Példul Gyöngyösi radvánci szülőházát 1908. szeptember 20-án országos méltóságokat is megmozgató nagy ünnepség keretében emléktáblával jelölték meg. Petőfi Sándor ungvári tartózkodásának tiszteletére 1911-ben em-

léktáblát helyeztek el az egykori Fekete Sas vendéglő helyén épült ház falán. Mindkét tábla alkotója Petridesz János ungvári szobrász volt. A Petőfi-táblánál Mazuch Ede irodalomtörténész, gimnáziumi tanár tartott avatóbeszédet²⁴¹, aki a társaság évkönyvében közreadta Dayka-kutatásait is.²⁴²

A Társaság ismertebb tagjai²⁴³ közül Románecz Mihály (elnök) állami főgimnáziumi tanár lefordította és 1891-ben Budapesten külön gyűjteményben megjelentette Gyerzsavin *Ódáját*, Lermontov verseit, Turgenyev elbeszéléseit és Krilov meséit, magyarra fordította a szerb népköltészet legszebb alkotásait is; mint irodalomtörténész, tudományos igényű portrét rajzolt Bárd Miklós költőről, Somló Sándor drámaköltőről, Gyöngyösi Istvánról és Dayka Gáborról.²⁴⁴ A társaság aktív tagja volt Gyöngyösi István „*családi irodalomtörténész*”: Gyöngyösi László²⁴⁵ (Baranya, Ung megye, 1861. január 13. – Bpudapest, 1925. február 23.) író, költő, újságíró, drámaszerző és tanár, aki irodalomtörténeti munkásságának egy részét az őseihez sorolt költő²⁴⁶ életművének kutatására áldozta. 1905-től 1912-ig a beregszászi magyar gimnáziumban is tanított magyar, latin és német nyelvet. Az alapítók közé tartozott Vidor Marcell (1876–1945) költő, író, újságíró, a *Határszéli Újság* szerkesztője. Bárd Miklós, született Kozma Ferenc (Marcali, 1857. február 26. – Budapest, 1937. május 4.) költő, Kozma Andor testvére. 1897-ben az Ung megyei Turjaremetén parancsnokoskodott, ekkor kezdett ismét verselni, az évkönyvben is szerepelt. Versekkel jelentkezett Szabó Albert, Kovássy Elemér, Magyar Bálint, Kiss Géza, Fülöp Árpád. Elbeszéléseket írt Mocsári Miklós, Usz Irén.

Ungváron a Korona étterem épülete a század eleji megyeközpont irodalmi és művelődési életének egyik centruma volt, amelynek falai között gyakran megfordult Mácza János és Szabó Dezső is.

²⁴¹ Mazuch Ede: *Hódolat Petőfi géniuszának (Petőfi Sándor ungvári emléktáblájának leleplezésünnep)*. Ungvár, 1911.

²⁴² Mazuch Ede: *Dayka Gábor*. In: Gyöngyösi Irodalmi Társaság Évkönyve II. Ungvár, 1912). Uő.: *Dayka Gábor ungvári tanárkodása*. In: Irodalomtörténet, 1913.

²⁴³ Dupka György: *Akik az úttörők szerepét vállalták*. In: Kárpáti Igaz Szó, 1986. október 18.

²⁴⁴ Románecz Mihály: *Tanulmányok, beszédek, költemények*. Ungvár, 1910.

²⁴⁵ Jankovics József: *Gyöngyösi István családi irodalomtörténész: Gyöngyösi László*. In: „Nem sülyled az emberiség!”... Album amicorum. Szőrenyi László LX. Születésnapjára. Főszerkesztő: Jankovics József. Nyitólapp: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html. MTA Irodalomtudományi Intézet Budapest, 2007, 754-766. old. <http://www.iti.mta.hu/Szorenyi60/Jankovics.pdf>

²⁴⁶ Gyöngyösi László: *Gyöngyösi István*, in: Gyöngyösi Irodalmi Társaság Évkönyve, Ungvár, 1909, 49-55. Uő.: *Az Andrássyak és Gyöngyösi István*, in: Gyöngyösi Irodalmi Társaság Évkönyve, Ungvár, 1915, 23-40. Uő.: *Gyöngyösi István tanuló évei*, in: Gyöngyösi Irodalmi Társaság Évkönyve, Ungvár, 1912, 67-77. Uő.: *Gyöngyösi István ifjúsága*, in: Gyöngyösi Irodalmi Társaság Évkönyve, Ungvár, 1918, 83-113.

²⁴⁰ Bujdosó István: *Az Ungvári Drugeth Gimnázium története*. (A 19. század második felétől az 1945-ös felszámolásig). In: Együtt, 2013. sz., 69-83. old., http://www.kmmi.org.ua/uploads/books/books-pdf/egyutt_2013_1.pdf

3. A munkácsi Eötvös Irodalmi Önképzőkör

A XIX. század közepétől a XX. század elejéig többen is szorgoskodtak Munkácson az irodalmi élet megerősítésén.

Balajthy József²⁴⁷ református lelkész, tudós történész önálló munkában kiadta Munkács leírását (1836). Tabódy József (Budapest, 1837. május 11. – ?) főispáni helytartó, mint helytörténész, 1860-ban kiadta *Munkács múltja és jelene Magyarország történetében* című művét.²⁴⁸ Karlovsky Ida (1833. május 10. – 1898), Karlovsky Bertalan jeles festő irodalmárkodó édesanyja, aki kétkötetes regényt írt *A munkácsi rab* címmel, írásainak témáit a Rákóczi-korszakból merítette.²⁴⁹ Kortársa volt Lehoczky Tivadar (1830–1915) a vidék tudós kutatója, Uszaky Bálint (Tiszakerecseny, 1857. december 25. – ?) városi főjegyző, újságíró, színműíró²⁵⁰, később a *Munkács* című lap szerkesztője, a fővárosi lapok tudósítója, valamint Siegmeth Károly (Znaim, Morvaország, 1845. szeptember 11. – Munkács, 1912. április 21.) vasúti mérnök, aki turistaíróként vált ismertté.

Az önképzőkör szellemi bázisát az 1865-től Munkácson élő Csomár István (Ladmócz, 1839. január 14. – ?) gimnáziumi tanár, lapszerkesztő alapozta meg, aki magángimnáziumot szervezett. Könyvtárának alapját Román Ferenc közel ezer példányból álló könyvadománya képezte. Később ez lett az alapja az állami gimnáziumnak, ahol szintén magyar nyelvet és irodalmat tanított. A munkácsi Eötvös Irodalmi Önképzőkörben tehetséggondozással foglalkozott. Irodalomtörténeti és nyelvészeti cikkei a Munkácsi Gimnázium értesítőjében jelentek meg: *Párhuzam Zrínyi és Gyöngyösi, mint eposzköltők közt* (1874); *Kisfaludy Sándor és jelesebb kortársai lyrai költészete 1772-től 1808-ig* (1877). 1881-től a *Magyar Nyelvőr* népnyelvi gyűjtője lett. Részt vállalt a helyi politikai életben, a *Munkács* (1884) és a *Kárpátalja* (1889) társadalmi lap tudósításában, szerkesztésében.²⁵¹

A város polgárait megszólító irodalmi rendezvények, felolvasások lebonyolításában közreműködött Hrabár Mihály (Munkács, 1841. december 6. – Munkács, 1891. április 23.), az alreálgimnázium igazgatója, akit az ungvári főreálgimnáziumból irányítottak ide, ezt a posztot 1868–1875 között töltötte be, közben megírta az alreálgimnázium történetét is.²⁵²

²⁴⁷ Lehoczky Tivadar: *Beregvármegye monographiája*. II. kötet., Ungvárott, Nyomtatott Pollacsek Miksa Könyvnyomdájában, 1881, 130. old. A továbbiakban: Lehoczky, II., 1881.

²⁴⁸ Lehoczky, II., 1881, 157-158. old.

²⁴⁹ Uo. 142. old.

²⁵⁰ *Bujdosó* című népszínművét 1880 januárjában mutatta be a Budapesti Népszínház.

²⁵¹ Keresztyén Balázs, 1993, 64., 2001, 48. old.

²⁵² Hrabár Mihály: *Történelmi adatok a munkácsi alreálgimnáziumról*. In: A munkácsi állami főgymnázium Értesítője, Munkács, 1872.

Az önképzőkör tehetségesebb tagjai közé tartozott Szunyogh Sándor (Munkács, 1852. március 21. – Munkács, 1880) joggyakornok, író, aki elbeszéléseket, románcokat, költeményeket írt a *Bereg* című lapba, de 28 évesen váratlanul meghalt;²⁵³ Gottier Lajos (Munkács, 1861. február 21. – ?) gyógyszerész, regényíró, Lehoczky Tivadar unokaöccse francia nemesi családból származott. Egy ideig a *Munkács és Vidéke* főszerkesztője, majd a budapesti *Egyetértés* belső munkatársa volt, 1894–1910 között hat regénye jelent meg a magyar földbirtokosok életéről; Huszár Vilmos (Munkács, 1872 – Budapest, 1931) író műfordító, egyetemi tanár, a spanyol akadémia tagja, a modern román nyelvek európai szakértője.

Mácza János (Alsóharbóc, 1893. augusztus 4. – Moszkva, 1974. november 14.) esztéta, író, művészettörténész, egyetemi tanár 1910-ben a gimnáziumban működő Eötvös Irodalmi Önképzőkör pályázatára írta *Boszorkányá-lom* című tündérajátékát. Az érettségi megszerzése után, 1912-től Ungváron élt és a helyi gyógyszertárban dolgozott, 1912–1915 között az *Ungvári Köz-löny* munkatársa, ahol több műfajban megírt anyagokat publikált. 1916-ban Ungváron jelent meg *A modern magyar dráma* című könyve. Ungvári éveire némi iróniával emlékezett vissza: „Míg élek, büszke leszek rá, hogy voltam én is ungvári lakos, mert elvitathatalan, hogy híres-nevös város. Annyi nevezetessége van, hogy no!”²⁵⁴

A XIX. század végén az írástudó, irodalomkedvelő értelmiség tartotta fenn a munkácsi kaszinót, a Munkácsi Társas Kört is, amely az irodalmi élet egyik színtere volt, s amelynek könyvtára négyezer kötetből állt. Ezenkívül a városban háromezernyi kötettel rendelkező kölcsönkönyvtár is működött.²⁵⁵

4. A Bereg megyei Üri Kaszinó

A XIX. század derekán Beregszász irodalmi élete is polgári kezdeménnyel kezdett kialakulni. Az évtizedek folyamán közművelődési, irodalmi egyesületek, műkedvelő színtársulatok, hírlapok alapítására került sor. A kulturális-irodalmi élet első színterét az Eötvös Tamás (1800–1867) másodalispán által 1841. március 5-én létrehozott Beregszászi Kaszinó testesíti meg.

²⁵³ Lehoczky, II., 1881, 156. old.

²⁵⁴ Fedák László–Dupka György: *Keresője a szépnek, jónak*. Mácza János születésének 90. évfordulójára. In: Kalendárium '83. Uzshorod, 1982; Továbbá: Dupka György: *Városunkból csábították el a „piros dalok”*. In: Kárpáti Igaz Szó, Lendület, 1983. augusztus.

²⁵⁵ Lehoczky, II., 1881, 119-120. old.

A későbbi évtizedekben Beregi Olvasóegyesületként vonult a köztudatba. A helyi sajtókiadványok a megyei közélet és a reformgondolat kedvelt centrumaként emlegették.

A megyei művelődés és irodalmi élet támogatói között kell megnevezni a bécsi magyar testörként ismert Bay György (1792–1849) költőt, aki a kaszinó könyvtárának gyarapodását adományokkal segítette. Hasonló módon járult hozzá a könyvtárfejlesztéshez Kazinczy és Fáy András levelező társa, Vay Ábrahám, (1789–1855), a Bereg megyei főispán helytartója és Deák György beregszászi könyvnyomda-tulajdonos.

5. A Bereg Megyei Irodalom- és Műpártoló Egyesület (BIME)

Ezen a néven 1893-ban új irodalmi egyesület jött létre, amelynek Kóródy Sándor²⁵⁶ (Daróc, 1843. január 6. – ?) ügyvéd volt az alapítója, ő lett az első elnöke is. Korábban Pesten került kapcsolatba írókkal, művészekkel, színészekkel. Ennek hatása alatt cselekedett, amikor létrehozta a beregszászi állandó műkedvelő társaságot is. A társulat jövedelmének egy részét az iskolára és az irodalmi életre fordította. Ebbe a kultúrkörbe bevonta a sajtót is, így 1874-től főmunkatársa, majd segédszerkesztője volt a *Bereg* című lapnak, amelyben több mint 200 írása jelent meg.

A továbbiakban irodalomszervező tevékenységét átadta fiának, Kóródy Zoltánnak, aki a BIME titkára lett, egyben a *Pesti Napló* állandó levelezőjeként a *Bereg* című lapnak is munkatársi gárdájához tartozott.

A BIME alkotói közül említésre méltó Gáthy Bálint (Beregszász, 1865. november 5. – ?) jogász, író, költő, akinek *Verseny* című vígjátékát bemutatták Beregszászban. A *Bereg* felfedezettje a beregszászi Regőczy Győző, akinek országos kiadványok is közölték elbeszéléseit, költeményeit, bemutatták színműveit.

6. A média és könyvkiadás bölcsőhelyei

Ungváron a XIX. század közepétől lendületes fejlődésnek indult a hírlapkiadás. Hetente átlagosan 3–4 polgári lapot hoztak forgalomba. Mészáros Károly ügyvéd alapította és szerkesztette a *Kárpáti Hírnököt* 1861-ben, az *Ungvári Hírlapot* (1875–1878), az *Ung* című hetilapnak is 16 esztendőn át volt szerkesztője és munkatársa.

²⁵⁶ Lehoczky, II., 1881, 144. old.

Jovánovits János a század végén, 1880-ban alapította az *Ungvár* című hetilapot, s majd ehelyett 1881 decemberében az *Ungvári Közlönyt*. Ő szerkesztette még az *Ung megyei naptárt* és az *Ungvári Naptárt* szépirodalmi tartalommal. Mácza János 1912-től 1915-ig az *Ungvári Közlöny* munkatársa volt. A *Határszéli Újságot* Vidor Marcell költő szerkesztette.

Az első kézi szedésű nyomdák között említik a Székely és Illés ungvári könyvnyomdát, amely folyamatosan adta ki a főgimnázium értesítőit, tankönyveit is.

Munkácson a helyi közvéleményt formáló sajtókiadványok közül kiemelkedik a *Munkács* című vegyes tartalmú hírlap. Legnagyobb szenzációja a szülővárosába 1882. március 2. – március 4. közt hazalátogató Munkácsy Mihály világhírű festő itt-tartózkodásával kapcsolatos tudósítás-sorozat volt. 1884-ben a lap munkatársa és szerkesztője Csomár Zoltán, a helyi gimnázium tanára volt. Rövid ideig Uszkey Bálint közjegyző, író is szerkesztette a lapot, amely 1892 nyarán Feszty Árpád és művésztszársai látogatásáról, *A magyarok bejövetele* című körkép kiállításáról tájékoztatta az olvasókat.

A *Munkács*, majd a *Munkács és Vidéke* című hírlapot a vidék írástudói a századforduló után is ellátták különböző témájú cikkekkel, tárcákkal, színírástokkal, könyvrecenziókkal, szépirodalmi írásokkal, helytörténeti dolgozatokkal.

Beregszászban Janka Sándor²⁵⁷ (Beregsom, 1847. március 16. – Beregszász, 1914. augusztus 28.) tanár, református lelkész, lapszerkesztő, a BIME elnöke, a Bereg megyei Közművelődési Egyesület választmányi tagja, a Bereg megyei Kaszinó tagja 1874-ben indította útjára a *Bereg* című, vegyes tartalmú lapot, amely hosszú ideig jelentős szerepet játszott a megye kulturális életében. Kisebbség-nagyobb megszakításokkal három ízben is szerkesztője volt a közkezdelt lapnak: 1874–1876, 1879–1890 között és 1895-ben (1996. november 29-én a BMKSZ emléktáblát avatott egykori házának falán). 1874-től Kóródy Sándor, majd fia, Kóródy Zoltán volt a lap főmunkatársa. 1876-ban Gulácsy Dezső is besegített a szerkesztésbe. A lap gyakori szerzői: Bloksay István (1826. április 26. – ?) egykori 1848/49-es honvéd százados, beregdéai birtokos, királyi közjegyző, Papp Zsigmond (Péterfalva, 1856. július 21. – 1889) joggyakornok. Itt közölte szépirodalmi munkáit Gáthy Bálint író, Regőczy Győző költő és sokan mások. A *Bereg* című hírlap szerkesztői, munkatársai, szerzői és levelezői a kultúra terjesztéséért az áldozatvállalást kötelességüknek érezték.

Beregszászban az első könyvnyomda beindítása Deák György nyomdász nevéhez fűződik, aki 1846-ban kezdte el működését. Ő találta fel a nyomda-

²⁵⁷ Lehoczky, II., 1881, 140-141. old.

festéknek henger által történő alkalmazását. 1880-ban Nagy Lajos és Sallay Gyula vette meg tőle a nyomdát és újonnan felszerelte.²⁵⁸ 1876-tól a *Bereg* című hírlap és más kiadvány (egyházi, gazdasági, szépirodalmi munkák stb.) az ő nyomtatásukban jelent meg.

Paulay Zsigmond (Pest, 1848. május 2. – ?) postamester, szakíró Bányában 1879 januárjában saját munkái kiadása céljából könyvnyomdát szervezett, itt adta ki 1880-ig többek között a *Postai Szemlész* című lapot.²⁵⁹

Nagyszőlősen a XIX. század második felében az *Ugocsa* című lap volt a vezető hírközlő újság, amelyet 1885. június 28-án Lator Géza (1857–1888) jog- és államtudományi doktor, megyei főjegyző alapított, s egy ideig szerkesztett. 1886. január elsején Papp Zsigmond megyei aljegyző vette át a szerkesztést, akinek több cikke, verse jelent meg. 1888-tól Spolarich János, a polgári iskola korábbi tanára volt a lapszerkesztő, aki 1896-ban megírta az *Ugocsa* hírlap történetét.

1892. május 1-jén ez a lap az első között számolt be Bartók Béla első nyilvános hangversenyéről. Bartók a vármegyeháza nagytermében mutatta be a *Duna folyása* című saját szerzeményét. A lap névtelen tudósítója „*fiatal genie*”-nek nevezte a kis művészt, akinek a zongoraművészetre „*nagy hivatottsága van*”. A névtelen tudósító mögött – Váradi-Sternberg János feltételezése szerint – Nagy Gábor állt, aki Bartókot magyarra, földrajzra és énekre tanította a nagyszőlősi polgári iskola első osztályában, s egyben a lap külső munkatársa is volt. Egyébként a lap tudósítása szerint Bartók Béla a művészet iránt fogékony ugoccai embereket 1911. november 1-jén is felkereste, ezúttal népdalgyűjtő körúton vett részt.

Az *Ugocsa* című lap szerzői közösségéhez tartozott többek közt: Mihalik József (1860–1925), a polgári iskola tanára, aki műtörténeti és archeológiai értekezéseket írt, később az MTA levelező tagja lett; Láng Mihály, a polgári iskola igazgatója, tankönyvíró; Baranyai Gyula, a nagyszőlősi polgári iskola igazgatója, tankönyvíró; fia, Baranyai Zoltán (1888–1948) irodalomtörténész, diplomata, Bartók későbbi svájci és amerikai útjának előkészítője; Hagara Viktor ügyvéd, országgyűlési képviselő, aki kiemelten foglalkozott az oktatásügygel; Nagy Zoltán técsői aljárásbíró; Ráthonyi Lajos országgyűlési képviselő; Aczél László, Ugocsa megye tanfelügyelője, akinek munkáira ma is hivatkoznak (*Ugocsa megye ismertetője*, Miskolc, 1902), *Ugocsa vármegye népoktatásügye 1880–1902*, (Budapest, 1908).

²⁵⁸ Keresztyén Balázs, 1993, 107. old.

²⁵⁹ Lehoczky, II., 1881, 152-153. old.

III. SZELLEMI ÖRÖKSÉGÜNK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN (1918–1944)

1. Az első Csehszlovák Köztársaságban (1919–1938)

*A szerencse úgy forog:
Ungvárból lett Uzsgorod,
Munkácsból lett Mukacsevó.
Isten látja, egyik se jó!*

Fülöp Árpád: *A szerencse úgy forog (Csonka dal)*²⁶⁰

Fülöp Árpád versének részlete találoan érzékelteti az impériumváltozás lezajlását vidékünkön, a vers keletkezésének ideje ugyanis egybeesik „*négymegyényi*” régióink Magyarországtól Csehszlovákiához való csatlolásával. A terület-rabló trianoni békeszerződés dátuma (1920. június 4.) a földkerekség minden magyarja emlékezetében fájó visszhangokat vet, mert a „*felnégyelt haza*”²⁶¹ trianoni keresztjével – akarata ellenére is – mindennap azonosul. Azóta ez a dátum korszakhatárt is jelent a magyarság történelmében és irodalmában.

Irodalmunk számos óriása foglalkozott Trianonnal²⁶², köztük a vidékünkön is megfordult Juhász Gyula, Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula; csak

²⁶⁰ *Kisebbségi ének a beregi rónán*. Kárpátaljai írók antológiája 1919–1944. Összeállította: Váradi-Sternberg János, Dupka György. A jegyzeteket, az utószót és a kronológiát írta: Dupka György. Előszó: Rosner Árpád. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992, 47. old.

²⁶¹ Lásd: Vári Fábán László: *Ady Alkonya*. In: *Széphistóriák*. Versek. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1991, 45. old.

²⁶² A „Trianon-kultusz” ápolásának példjaként említhető a Kosztolányi Dezső által szerkesztett, *Vérző Magyarország – Magyar írók Magyarország területéért* című antológia, amelynek 1928-as újabb kiadásához Horthy Miklós írt előszót.

a rendszerváltás után vált ismertté József Attila, Babits Mihály, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső és más alkotók Trianon-ellenes tartalmú írása. József Attila a *Nem, nem soha!* című versének sorai a Trianon²⁶³ felülvizsgálatát követelő mozgalmak jelszavává vált:

*Szép kincses Kolozsvár, Mátyás büszkesége,
Nem lehet, nem, soha! Oláhország éke!
Nem teremhet Bánát a rácnak kenyeret!
Magyar szél fog fújni a Kárpátok felett!*²⁶⁴

A történelmi Magyarország államisága és a magyar nemzet egysége – diplomáciai csataterén is – végérvényesen felbomlott. Szembesülnünk kellett azzal is, hogy „*az elszakított területek magyar irodalmát évtizedeken át nem számították a magyar irodalmi kánonba, sőt, manapság is magyarázni kell, hogy ezek az írók miért számítanak magyaroknak.*”²⁶⁵

1945 után ez a felfogás a rendszerváltásig alig változott. Ennek bekövetkezése után került sor a szellemi újraegyesítésre, kerülhettek külföldi magyar írók frissen kiadott művei a magyar olvasók könyvespolcára, az iskolai és egyetemi tananyagba is, bár maga a törzsanyag nem követeli meg, hogy határon túli írókkal foglalkozzanak az órákon.

1. 1. A „ruszinszkóiség”-ből és a „szlovenszkóiség”-ből eredő irodalmi szemléletek

A rendszerváltás előtt sem a három, sem a hatkötetes magyar irodalomtörténet nem vett tudomást a Kárpátok alján kialakult magyar irodalomról és kulturális önszerveződésről. A későbbi irodalomtörténeti munkák szerzői egymástól eltérő véleményeket hangoztattak. Az önálló irodalom létét egyesek tagadják, mások elismerik stb.

A két világháború közti időszak kisebbségi magyar irodalmáról azt a következtetést lehetne levonni, hogy nem választható külön a kárpátaljai (ruszinszkói) és a szlovákiai (szlovenszkói) magyar irodalom. Képletesen szólva, Ruszinszko és Szlovenszko húsz éven át szíamí ikreként nőtt össze, „*szellemi vérkeringésük*” közös volt. Mindkét terület azonos gondolkodású alkotói ebben a sorsközösségben elválaszthatatlan jó barátok, akik sülvé-főve együtt

voltak, kisebbségi irodalmat teremtettek, amely „*csehszlovákiai magyar irodalom*” néven egybetartozik és mint „*kisebbségi, nemzetiségi irodalom, az egyetemes magyar irodalom szerves része*”²⁶⁶. Detre János szerint értelmezhetjük úgy is, hogy „*a magyar irodalom egységét... nem tördelte szét a trianoni szerződés. Aki magyarul ír s maradandót alkot, az a magyar irodalom munkása.*” Egyetértünk Schöppflin Aladár vallomásával is, miszerint a regionális irodalmaknak van létjogosultságuk: „*Az egyetemes magyar irodalom csak nyer velük: új színt, polifóniát.*” A mai kárpátaljai magyar irodalom vitathatatlanul a két háború közti csehszlovákiai magyar irodalomban eresztett gyökeret. Az ungvári, munkácsi és beregszászi „irodalmi centrumok” képviselői egyidőben szlovákiai, illetve kárpátaljai magyar írókként tették meg az első lépéseket a viszonylagos önállóság felé, akkor alakultak ki az általuk művelt irodalomban a „kárpátaljaiság” jellegzetes táji-regionális színei. Tagadhatatlan, hogy a két világháború közti irodalmi élet sokszínű, a publikált irodalmi művek egy része konzervatív, a másik része modern szellemiségű, és a minőségi irodalom mellett olyan írások is születtek, amelyeket a vidékiség és dilettantizmus is jellemzett; a megvizsgált művek zöme formai, művészi szempontból nem haladta meg a két világháború közötti csehszlovákiai magyar költészet, prózairodalom, drámai irodalom, gyermek- és ifjúsági irodalom átlagos színvonalát. Ezeket a művelődéstörténeti kordokumentumok közé soroljuk.

Az utókor számára fontos, hogy csakis a minőségi irodalom programját teljesítő írástudók szellemi értékeit tartsa számon, akiknek művei tükrözik az „*európaiság*” (Fábry), az „*új mentalitás*” (Szvatkó) és az „*új arcú magyarság*” (Győry) igényeinek megjelenítésével²⁶⁷ kapcsolatos kor mércéjét. Mindezek figyelembevételével a „*többes kötődésű*” alkotókat (szlovenszkóiség, ruszinszkóiség, egyetemes magyar irodalmiság), akik hozzájárultak vidékünk pezsgő irodalmi életét megtestesítő irodalmi centrumok formálásához és támogatásához, azok teljesítményét – Kovács Vilmos, S. Benedek András, Pál György és mások – az 1945 után kialakult kárpátaljai kisebbségi magyar irodalom előzményének tekintik. Fedinec Csilla következtetése szerint „*nem hagyható ki a magyar irodalomból az a fejezet sem, amely sajátos színt képvisel, megke-
rülhetetlen eleme a kárpátaljaiságnak.*”²⁶⁸

²⁶⁶ *A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 1918–2004.* Főszerkesztő: Fónod Zoltán. Második javított, bővített kiadás. Madách-Pozsonium, 2004, 249. old.

²⁶⁷ Fónod Zoltán: *Magyar irodalom Cseh/Szlovákiában, 1918–2004... A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 1918–2004.* Madách-Pozsonium, 2004, 249. old.

²⁶⁸ Fedinec Csilla: *Irodalom, zene.* In: Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra. Főszerkesztő: Fedinec Csilla, Vehes Mikola. Argumentum MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010, 131. old.

²⁶³ Móricz Kálmán: *Trianon békéje.* In: Hatodik Síp, 1996/Nyár, 4. old.

²⁶⁴ József Attila: *Nem, nem soha!* http://hu.wikipedia.org/wiki/Nem,_nem,_soha!

²⁶⁵ Bence Attila: *Trianon a magyar irodalomban.* <http://szempontom.blogspot.com/2012/06/trianon-magyar-irodalomban.html#sthash=EFdHild.dpbs>

A harmincas évek elején vidékünk legtehetségesebb költője, Sáfáry László összeállította a kárpátaljai, az akkori ruszinszkói magyar írók listáját: Tamás Mihály, Bellyei (Zapf) László, Simon Menyhért, Demjén Ferenc, Kiss László, Ják Sándor, Ilku Pál, Prerau Margit, Sáfáry László és mások.²⁶⁹ Egyedüli mércének az értéket tartotta, s kimutatásában ugyanúgy szerepeltek a szocialista nézetű, mint a polgári írók, urbánusok és népiesek, avantgárdok és realisták, magyarok és magyar zsidók, magyar ruszinok. Azokat tartotta igazi irodalmároknak, akik a kárpátaljai magyar kisebbség sorskérdéseit alkotásaikban művészi erővel jelenítették meg.

Ebből az elgondolásból adtuk ki a kárpátaljai írók antológiáját, amely az 1919–1944 közti időszakot öleli fel.²⁷⁰ Az itt felvonultatott 18 író, költő a kárpátaljiság mellett vállalta kötődését a csehszlovákiai magyar irodalomhoz és tágabb értelemben az egységes magyar irodalomhoz. Ennek a könyvnek elsősorban a kultúrtörténeti jelentősége szembeűnő, mivel bemutatja egy kisebbségi létbe kényszerült közösség kultúrateremtési szándékát, irodalmi életének önszerveződését. Egyben kiinduló mintát, alapot, üzenetet is közvetített az 1944 utáni, második kisebbségi korszakban tevékenykedő alkotóknak is.

A kárpátaljai és felvidéki alkotók „együtt és külön” szereplésének elvi problematikája az egymástól eltérő megnevezésű gyűjteményekből is egyértelműen kiolvasható. A földrajzi területhez kötött kisebbségi helyzet tudatosítását címükben is jelzik: *Ruszinszkói almanach* (szerkesztette: Bíró Gyula és Dankó Mihály, Munkács, *Kassai Újság*, 1922); *Kárpátaljai magyar almanach* (szerkesztette: Hamvai Kún István, Ungvár, Lám, 1924); *Új magyar líra 1919–1937*. A szlovenszkói és a kárpátaljai magyar költők lírai antológiája. (Szerkesztette Wallentinyi Samu. Nyomtatott: „Karpatia” nyomda, Kassa–Kosice, é. n.). A megszólaltatott 30 költőből vidékünkön élt és alkotott Győry Dezső, Mécs László, Prerau Margit, Sáfáry László stb.

A Szlovenszko és Ruszinszko földjén született, illetve onnan elszármazott írók közös gyűjteményének (négykötetes sorozat) a szerkesztők elgondolása szerint az volt a célja, hogy hidat verjenek az irodalmi táborok felé: *Szlovenszkói magyar írók antológiája*. Szerkesztik: Dallos István és Mártonvölgyi László. Nyitra, *A Híd*, 1937. Lásd még: *Szlovenszko almanachja*. Komárom, *Magyar Szó*, 1933.

²⁶⁹ *Kisebbségi ének a beregi rónán*. Kárpátaljai írók antológiája 1919–1944.

²⁷⁰ Uo. Az antológia szerzői: Bellyei (Zapf) László, Demjén Ferenc, Fülöp Árpád, Győry Ferenc, Győry Dezső, Herpay Ferenc, Ilku Pál, Ják (Jakubovits) Sándor, Kiss László, Mécs László, Nátolyáné Jaczkó Olga, Prerau Margit, Sáfáry László, Simon Menyhért, Sütő Kálmán, Vaskó István.

A harmadik csoportba sorolhatók azok a gyűjtemények, amelyek címükben nem jelzik a földrajzilag egymástól eltérő tájegységeket, mégis a két tájegységhez kötődő alkotók együtt szerepelnek bennük: *Lírai antológia*. (Szerkesztette: Sziklay Ferenc, Berlin, 1926.; *Kazinczy Évkönyv* 1898–1928, szerkesztette: Sziklay Ferenc, Berlin, 1926.) Az utóbbi társszerzője a Kárpátalján is élő Mécs László, Győry Dezső, N. Jaczkó Olga, Simon Menyhért, Rácz Pál.

Az említett kiadványok többségében a szerkesztők elkülönítették egymástól Szlovenszskót és Kárpátalját, ami arra enged következtetni, hogy a kárpátaljai alkotók másként fogalmazták meg mondanivalóikat. Vonatkozik ez a megállapítás a sajtókiadványok megnevezéseire is: *Ruszinszkói Magyar Hírlap* (1920–1928), *Kárpáti Magyar Gazda*, *Kárpátaljai Közlöny* (1939–1944), *Kárpáti Híradó*, *Kárpáti Magyar Hírlap* (Ungvár, 1931–1944), *Határszéli Újság*, *Öslakó* (Munkács), *Kárpátalja* (Beregszász, 1936–1944), *Karpatoruszkij Golosz*, *Ruszinszkói Népszava* (az 1925-ben megszűnt kárpátaljai lap jogutódja: *Csehszlovákiai Népszava*) stb.

1. 2. A kulturális élet magyartalanítása

Ami a kárpátaljai politikai viszonyokat illeti, a prágai kormány 1919 novemberében úgynevezett Általános Alapokmányt adott ki az ideiglenes kormányzás megszervezésére Kárpátalján. Alighogy aláírták ezt a szerződést, rá egy napra megjelentek a cseh hivatalnokok Kárpátalján, bezárták a magyar gimnáziumokat, a könyvtárakból kisöpörték a számukra nem kívánatos irodalmat. (Ez az esemény könnyen párhuzamba állítható az 1945–46-os eseményekkel, amikor is a szovjetek vonultak be Kárpátaljára). Céljuk minden esetben a magyar identitás megkérdőjelezése, felszámolása volt. A középületekről leverték a magyar címet, eltávolították a szobrokat, meggyalázták a dolhai kuruc emlékművet stb. Ezt látván, az értelmiség nem akarta elhinni, hogy ide jutottak, hogy ez a cseh „demokrácia”.

Még inkább felkavarta a kedélyeket, amikor tudatosult az emberekben, hogy a magyar falvakba szláv tanyákat, egész szláv közösségeket telepítenek a magyarok teljes asszimilációja végett. Ezt tapasztalva kezdtek a magyar közösségek szervezkedni: civil szervezetekbe tömörültek, lapokat indítottak, harcoltak a magyar kulturális intézményekért. Verseket írtak, regényeket adtak ki. Természetesen – az akkori helyzetet figyelembe véve – ezekkel a művekkel még nem elsősorban a magas esztétikai elvárásoknak kívántak eleget tenni. Hogy mégis miért születtek akkor ezek a művek? Azért, mert a cenzúra megtiltotta a kisebbségi nyelveken kiadott könyvek behozatalát

az anyaországból, az embereket viszont valamilyen szellemi táplálékkal el kellett látni.

A 20-as évek az átmenet, a konszolidáció, a csehszlovákiai polgári demokrácia kibontakozásának évei voltak. Egyre-másra tűntek fel Kárpátalján is a magyar írók, vagy azzá válni akarók, akik a polgári élet kifejezői voltak az új viszonyok között. Az alább méltatott írástudók a kárpátaljai magyar kisebbségi lét művelődési és közéletének kulcsfigurái, a magyar kulturális érdekvédelem szószólói voltak, akik újságot szerkesztettek, könyveket adtak ki, pedagógiai munkát végeztek, különböző egyesületekben tevékenykedtek.

1. 3. Magyar irodalmi centrumok Ruszinszkóban

Miután a csehek megszállták Ungvárt, Munkácsot és Beregszászt, az irodalmi élet egy időre lebénult: akadályozták az irodalmi összefüggéseket, nem engedélyezték az irodalmi társaságok működését.

Petőfi Sándor születésének 100. évfordulóján az ungvári rendőrség nem engedélyezte a Kossuth-téri állami elemi iskola falán levő Petőfi-emléktábla megkoszorúzását, amelyet a Mozaik Kultúregyesület irodalmi szakosztálya szervezett. Ennek ellenére Ungváron Mécs László római katolikus papköltő és Rácz Pál író, Beregszászban Tamás (Tvaroska) Mihály író, Munkácson Bertók Béla református esperes, későbbi püspök, Viskén, Nagyszőlősen, Tiszaújlakon Hokky Károly, a *Határszéli Újság* főszerkesztője ünnepi beszédet mondott. A demonstratív jellegű Petőfi-ünnepségeket a helyi magyar pártok és civilszervezetek aktivistái kezdeményezték. A *Határszéli Újság* megszólaltatta a Petőfi-megemlékezéseket koordináló Sziklay Ferencet, a magyar párt-szövetség akkori kultúrreferensét, aki szerint 1922. december 31. mérföldkő a szlovenszkói és a kárpátaljai ébredő magyarság körében: „Ez az első egységes és országos megmozdulás támasztotta fel a lelkekben az országos szervezkedés, a biztos alapokra fektetett kultúr munka szükségérzetét, az egyesületi jog igénybevételeének kívánságát.”

1. 4. A Magyar Írás Munkácson

Az első kisebbségi korszakban a csehszlovákiai magyar irodalom egyik meghatározó centruma Munkács lett. Itt jelent meg 1932 márciusától a két világháború közötti csehszlovákiai magyar irodalom első jelentősebb folyóirata, a *Magyar Írás*.²⁷¹

²⁷¹ Keresztyén Balázs: *Az oszthatatlan s egységes magyar nemzeti kultúra folyóirata, a Magyar Írás*. In: Hatodik síp. 6. 1994/Tél, 25-28. old.

Az irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat első főszerkesztője Darkó István volt. Főmunkatársak: Győry Dezső, Mécs László, Sebesi Ernő. Rovatvezető: Duka-Zólyomi Norbert, Bellyei (Zapf) László. Felelős szerkesztő és lapkiadó-tulajdonos: dr. Simon Menyhért költő. A központi szerkesztőség Kassán, majd Tornaalján, a munkácsi szerkesztőség és a kiadóhivatal a Körösvég utca 33. alatt volt. Szlovenszkói szerkesztő: Szombathy Viktor (Komárom), ruszinszkói szerkesztő: Rácz Pál (Ungvár). Magyarországi (budapesti) szerkesztők, a szerkesztőbizottság tagjai: Simándy Pál, dr. Possonyi László, Féja Géza, Muhoray Elemér, Szitnyay Zoltán, dr. Vécsey Zoltán, Ártinger Imre (képzőművészet), dr. Marék Antal (Budapest). A lap erdélyi szerkesztője Tamási Áron (Kolozsvár), a jugoszláviai Szentelky Kornél (Stari-Sivac, Backa), az amerikai *Reményi József* (Cleveland, Ohio, USA).

A kiadvány fő terjesztője a Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet – a csehszlovákiai magyarság irodalmi kiadóvállalata – megbízásából a Kazinczy Könyvbarátok Társasága volt, amely a lap számait eljuttatta „szlovenszkói és kárpátaljai előfizetőihez”, az anyaországi, külhoni főbizományosokhoz is. Beregszászi terjesztője Ják Sándor újságíró, költő. A *Magyar Írás* kiadóhivatalának felhívása szerint „a megalapításkor az a cél vezetett bennünket, hogy a szlovenszkói és kárpátaljai magyar intelligenciának s a mi területünkön kívül élő magyar intelligenciának is olyan irodalmi, művészeti és kritikai lapot adjanak, amely a nyomott gazdasági viszonyok között árban is hozzáférhető.”²⁷²

A szerkesztőségi névsorból látható, hogy a kiadvány gondozói megpróbálták összefogni a kisebbségbe került magyar és az anyaországi kortárs irodalmat. Ezt a gondolatot fogalmazta meg bevezető cikkében Darkó István: „A kisebbségi magyar irodalom hajlékát fenyőgerendákból építik, hazai anyagból, mert márványunk, faragott kövünk, téglánk nincs, sárral, vályoggal pedig nem elégedhetünk meg.”²⁷³

Az első számban olvashatjuk Móricz Zsigmond buzdító sorait: „...ha előkerült Munkács neve, Zrínyi Ilona és Rákóczi Ferenc életével kapcsolatban mindig megdobogott a szívem, hogy az a Munkács, az valami csodálatos hely lehet, onnan még valaha nagy dolgok fognak indulni. – És íme, itt a nagy dolog: Munkácson indul meg a Magyar Írás.”²⁷⁴

²⁷² *Magyar Írás*, 1932, I. évf. 4. sz., 249. old.

²⁷³ *Magyar Írás*, 1932, I. évf. 1. sz.

²⁷⁴ Uo.

A *Magyar Írás* tehát a szlovenszkói és ruszinszkói írástudók közös vállalkozása lett és az irodalom általános szempontjai között jelölték meg, hogy az általuk művelt irodalom „hegyeink között és völgyeinkben él, lankáinkon lépked, a Dévénytől Husztig terjedő északi perem-magyarság életének tikkadt levegőjében bontott rügyeket.”

A kisebbségi magyar irodalmi élet ideológia úttörői programjukban többek között leszögezték: „*A csehszlovákiai magyar irodalom, de az egész itteni magyarság is magyarságában óriási módon megtisztulva és megdagodva, helyesen átértékelődve, kiszélesedett horizonttal felfrissülve új hivatását be tudja tölteni. Az új hivatás: a reális életkellékek általánosítása az egész kisebbségi életben, az aránytalanságok kiküszöbölése, önsegélyező szolidaritás kialakítása, a társadalmi elkülönülések ütköző felületeinek lecsökkentése, megszüntetése s a magyarság egészének a történelmi társadalom-szemlélettel ellentétben a néptől, a falutól s a kisemberek tömegeitől elinduló értékelése.*

Az új magyar ideológia előcsatározásainak idejéből származik az a költői meglátás, hogy a kisebbségi magyarság sorsa életiskola, amely okosabb, belátóbb, ügyesebb életforma kialakítására neveli a magyarság töredékét. Az alárendelt helyzetben, a magárahagyatottságban, a nagy versenyben, a megmaradásért folytatott fokozott küzdelemben hasonulnia, átalakulnia, ügyesednie, mozgékonyra, körülnézőre, szívóssá és letiporhatatlanná kell válnia. Társadalmi összefogásait, első életkereteit, a családot, az ifjúságot nem segíti a kisebbségi életben az állami tekintély mindenható ereje.

Az irodalomnak kell átvennie, a kulturális, művészi, tudományos hatás erejével kitermelnie azt a szívósságot, amely a kisebbségi népet nyelve, tudása, kultúrája, nevelődése, sőt gazdasági érdekei védelmére képessé teszi. Az irodalomnak ezért hiány és ferdítés nélkül kell ismernie és feltárnia a megbántalmazott élet tényeit, hiányait, hibáit, s néhány biztató jelenséget...

*Ezek a tervek végeredményben nem mások, mint: a kisebbségi magyarság életének előrelátó, okos megvédelmzése, belső erejének, külső tömör egységének, ellenálló- és fejlődési-képességének megeremtése.”*²⁷⁵

Részlet a *Felhívás a Magyar Írás olvasóihoz* című, a folyóirat decemberi karácsonyi számához csatolt szórólapból: „...a Magyar Írás megtalálta és összefogta a csehszlovákiai magyarság számára a célba találás lendületes erejét... Az 1933. esztendő már a nagyobb szabású szellemi építkezésünk éve lesz. Az első eredményeknél a Magyar Írás nem áll meg, az irodalom és a művészet, a

²⁷⁵ Darkó István: *Élet és irodalom*. In: Magyar Írás, 1932, I. évf., 3. sz. 172-173. old.

*kritika fegyvereivel küzdő tudomány és haladás, az európai értékű magyar kultúra védelmében és megerősítésére akadályt nem ismerve folytatja azt a munkát, amelyet I. évfolyamával diadalmasan megindított.”*²⁷⁶

A *Magyar Írás* által meghirdetett „új hivatáshoz” a ruszinszkói írók döntő többsége csatlakozott. A lap közölte a vidékhez kötődő Sáfáry László (Munkács), Mécs László (Ungvár), Simon Menyhért (Bátyú) verseit, Ilku Pál (Beregszász) írásait, Bellyei (Zapf) László (Beregszász) kritikáit, tanulmányait és Rác Pál (Ungvár) prózáit, tanulmányait, Győry Dezső (Beregszász) esszéit, költeményeit, Demjén Ferenc (Beregszász) elbeszéléseit (*A lélek, Optimisták*), Tamás Mihály (Beregszász) novelláit (*Családirtás, Prágai kaland, Budapesti találkozó*), folytatásokban jelent meg *Halálugrás* című regényének első változata, amely később *Két part közt fut a víz* címmel önálló kötetben látott napvilágot. Narancsik Imre²⁷⁷ nagymuzsalyi lelkipásztor szociológiai írásaival, esszéivel mutatkozott be.

A *Magyar Írás* a Szentiváni Kúria köré csoportosult írókkal²⁷⁸ és a Magyar Munkaközösséggel karöltve több helyen, így Kárpátalján is előadásokat, hangversenyeket rendezett. Együttműködött a helyi Művészklubbal és tagjával (Beregi Sámuel, Boksay József, Erdélyi Béla, Virág Gyula), ami erőteljes indulást jelentett Kárpátalja képzőművészetében.

Vozáry R. Aladár (Munkács) meghívásának eleget téve, 1932. május 29-én itt tartott gondolatébresztő előadást Móra Ferenc író. Itt-tartózkodása alkalmával született *Madárcseresznye* című elbeszélése.

A fennállásának 100. évfordulóját ünneplő Munkácsi Úri Kaszinó ekkor nyitotta meg termeit a magyar értelmiségiek előtt. Irodalmi és kultúresteket rendezett. 1932. december 18-án a *Magyar Írás* tartott Munkácson kultúrestet, többek között Bellyei (Zapf) László, Tamás Mihály és Simon Menyhért részvételével.

A Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet a magyar írók eredeti és idegen írók fordított műveinek, szépirodalmi, tudományos, ifjúsági könyveknek és időszaki folyóiratoknak kiadására alakult. Könyvpártoló szervezete a Kazinczy Könyvbarátok Társasága volt, amely évente 4–6 eredeti művet (kb. 1200 oldal terjedelemben) és a *Magyar Írás* tíz számát (egyenként 128 oldal terjedelemben) adta tagjainak. A tagdíjat negyedévenként fizették a helyi ter-

²⁷⁶ *A Magyar Írás szerkesztősége: Felhívás a Magyar Írás olvasóihoz!* In: Magyar Írás, 1932, I. évf., 10. szám.

²⁷⁷ Lásd: Narancsik Imre ref. lelkész, történész emlékezete: Soós Katalin: *Megnyílt a Narancsik Imre Református Könyvtár – Kárpátalja mártír lelkipásztoráról neveztek el az új intézményt*. In: Református.hu (2009) <http://www.reformatus.hu/mutat/megnyilt-a-narancsik-imre-reformatus-konyvtar-karpatalja-martir-lelkipasztorrol-neveztek-el-az-uj-intezme>

²⁷⁸ A Magyar Nemzeti Párt kulturális gárdájához tartozó írók.

jesztőknél, a szerkesztőknél, a kiadóhivatalnál és bizományosoknál. Kiadásában többek közt Győry Dezső (*Hol a költő?*), Jaczkó Olga (*Virágzó cseresznyék*), Mécs László (*Az Ember és Árnyéka, Vigasztaló*), Rácz Pál (*Szomorú ember*), Tamás Mihály (*Mirákulum*) című kötete jelent meg

Munkácson a *Magyar Írást* a Welber nyomdában állították elő, amely ki nyomtatott mindennemű irodalmi művet, röpiratot, tanulmányt stb. 1934–1937 között a Pozsonyi Concordia Könyvnyomda és Kiadóvállalatnál látott nyomdafestéket.

A folyóirat 1937-ben anyagi okok miatt megszűnt, azonban ötéves fennállása alatt jelentős fórumot biztosított vidékünk íróinak. Turczel Lajos értékelése szerint „*szépirodalmi anyagának színvonala közepes volt, s a hazai művek folyamatos kritikája többnyire rövid ismertetésekre, recenziókra szorítkozott. Kapcsolattartása a szlovák és cseh irodalmi élettel rendszeres volt, gyakran közölt versfordításokat, Farkas István folyamatosan végezte a folyóiratszemlét, s néhány nagyobb felmérő tanulmány is megjelent a folyóiratban.*”²⁷⁹

Az érkező próza jelentősebb képviselője, Sas Andor (1887–1962) irodalomtörténész, publicista tevékenysége szintén Munkáchoz kötődik, aki 1920-ban lett a kereskedelmi iskola tanára. Felvállalta az ifjú tehetségek gondozását, számukra létrehozta a Berzeviczy-önképzőkört. A tudományos irodalom ma is számon tartja Munkács történetének mélyebb megismerését elősegítő munkáit.²⁸⁰

Munkács irodalmi életének színes egyénisége volt Sáfáry László (1910–1943) költő, aki Budapesten szerzett tanári képesítést, egy ideig ott élt. 1938-tól a munkácsi tanítóképzőben, majd a gimnáziumban tanított, ahol Takáts Gyula költő is a tanárkollégája és barátja volt.²⁸¹ Még diákkorában bekapcsolódott a Sarló-mozgalom²⁸² falujáró programjába. Csoportjának tagjaival, Balogh Edgárral (Pozsony), Bertók Jánossal (Munkács) és Lőrincz Gyulával (Dunaszerdahely) 1930-ban falukutatást végeztek a következő településeken: Izsnyéte, Barkaszó, Szernye, Nagydobrony, Bányó, Rafajnaújfal, Búcsú, Ma-

²⁷⁹ *A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 1918–2004*. Madách–Posonium, 2004, 249. old. <http://mek.niif.hu/05200/05244/05244.pdf>

²⁸⁰ Lásd Sas Andor fontosabb műveit: *Szabadalmas Munkács város levéltára 1376–1850* (Munkács, 1927), *Egy magyar nagybirtok történetéhez* (Budapest, 1931), *Egy kárpáti latifundium a hűbériség alkonyán* (Pozsony, 1955).

²⁸¹ Finta Éva (Sárospatak): *Sáfáry László kárpátaljai költő irodalmi munkássága és barátsága Takáts Gyulával*. (Elhangzott: Kunszentmiklós, a KITÁSZ 22. Vándorgyűlése, 21. július 17.) In: http://www.aranyhomok.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=603&Itemid=2

²⁸² Sarló: a csehszlovákiai magyar egyetemi ifjúsági mozgalom szervezete. Lásd bővebben: *A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 1918–2004*. Madách–Posonium, 2004, 356. old. <http://mek.niif.hu/05200/05244/05244.pdf>

csola, Badaló, Halábor, Vári, Csetfalva, Tiszaújlak, Tiszaököny, Szőlősgyula. Mórnicz Zsigmond rokonszenvét is kivívó, őszinte helyzetjelentést készítettek a településeken feltárt bajokról, problémákról.²⁸³

Sáfáry balladai hangszerelésű, expresszionista – Sándor László és Tamás Mihály szerint szürrealista – szabadverseit még életében két kötetben²⁸⁴ jelentette meg, költeményeiről Féja Géza írt 1935-ben recenziót a *Magyar Írásban*. Költészetét ünnepelték a baloldali kritikusok is – Barta Lajos, Fábry Zoltán és mások –, akik a szociális gondolat szószólójának tartották. Sáfáry Lászlót még életében nagyra értékelte kötetekre írt recenziókban Illyés Gyula és Radnóti Miklós a *Nyugaton*. Szlovenszkói és ruszinszkói irodalmár kortársai: Győry Dezső, Tamás Mihály, Kováts Miklós, Bellyei (Zapf) László, Jakab Antal, Demjén Ferenc.

Sáfáry a ruszin/ukrán költők verseit is lefordította magyarra.²⁸⁵ Munkácson irodalmi kört szervezett, és bátran szembe mert szállni az akkori cseh ideológusokkal.

A II. világháborúban hősi halált halt lírikus költőt övező csendet Magyarországon 1965-ben a tanár-kolléga, Takáts Gyula törte meg és hívta fel az irodalmárok figyelmét avantgárd-költészetére.²⁸⁶ Görömbei András 1968-ban már érdemben foglalkozott vele. Kárpátalján a költő kortársa, Sándor László már 1958-ban az ungvári *Naptár* című periodikában nyíltan leszögezte: „*Ő az első olyan magyar költő, akinek lírája a kárpátontúli tájban gyökerezik, mondanivalóját a Verhovina sorsvalósága határozza meg. (...) Költői öröksége az emberibb jövőért folytatott harc dokumentumai közé tartozik.*”²⁸⁷ Később, amikor áttelepült Budapestre, Sáfáry hagyatékát a Debrecenben élő Sáfáry Jolán (Sáfáry húga) közreműködésével, *Korforduló* címmel rendezte – előszó-tanulmány kíséretében – sajtó alá és a Szépirodalmi Kiadó 1969-ben adta ki.²⁸⁸ A Sáfáry-kötet megjelenésére Görömbei András így reagált:

²⁸³ Balogh Edgár: *Tíz nap Szegényszállóban* címmel számolt be az itteni eseményekről.

²⁸⁴ Sáfáry László: *Lendület*. Versek. Munkács, 1931; *Verhovina*. Versek. Munkács, 1935.

²⁸⁵ Váradi-Sternberg János, Dupka György: *A költő ismeretlen versfordításai. (Sáfáry László)*. In: Kárpáti Igaz Szó, 1985. december 28. 3. Lásd még: Balczyk Emil (1919–1981): *Kalina*. In: <https://sites.google.com/site/baltoslavica/balczykemil>

²⁸⁶ Takáts Gyula: *Sáfáry László*. In: Kortárs, 1965, VII. sz., 1152. old.

²⁸⁷ Sándor László: *A Kárpátontúl két költője. Dmitrij Vakarov, Sáfáry László*. In: Naptár, 1958. Kárpátontúli Területi Könyvkiadó, Uzshorod, 65. old.

²⁸⁸ A munkácsi temetőben névleges sírkövet állítottak Sáfáry emlékére. Kultuszának elindítása Sándor László irodalom- és művészettörténész nevéhez fűződik, aki a költő hagyatékát kiadta. Takáts Gyula a *Kortárs* 1965. egyik számában Sáfáry László címmel írt esszét. Több kárpátaljai költő (Balla Gyula stb.) verset írt hozzá. Finta Éva tudományos igénnyel monográfiát írt róla, amelyből az *Együtt* című folyóirat 2013/6. sz. részletet közölt. 2016-ban könyvalakban is megjelent *Hazamegyek. A Kárpátaljai Sáfáry László* címmel az Intermix Kiadó gondozásában. *A csaknem százéves újhelyi diák Sáfáry László* címmel életrajzát és verseiből készült összeállítást a világhálóra is feltelepítették: http://users.atw.hu/itarsalgo/kedvenc/safary_kedv.swf

„A Korforduló könyvsiker lett, jó alkalom arra, hogy a magyar lírai avantgárd történetét új színnel gazdagítsuk.”²⁸⁹ M. Takács Lajos a költő emlékezetére hívta fel a közfigyelmet.²⁹⁰ A Sáfáry-gyűjteményt méltatta Botka Ferenc (*Népszabadság*, 1970. április 10.), Ilia Mihály (*Irodalomtörténeti Közlemények*, 1971, 2.). Ungváron Balla László, a *Kárpáti Igaz Szó* főszerkesztője az általa vezetett pártlapban (1980. november 23.) portrét írt a 70 éve született Sáfáry Lászlóról.²⁹¹ Sáfáry munkásságának ismertetésébe e sorok írója is bekapcsolódott. Életének és művének további feltárására vállalkozott, fényt derített érdekes kapcsolataira, rábukkant ismeretlen írásaira, tisztázta indulásának egyes mozzanatait.²⁹² Teljesebb képet ad életművéről az S. Benedek András szerkesztésében és utószavával 1995-ben megjelent *Hómezők előtt* című versgyűjtemény.²⁹³ Sáfáry László költői munkásságának tudományos igényű elemzésével és összegyűjtött műveinek kiadásával legújabbán a beregszászi születésű Finta Éva²⁹⁴ költő, irodalomtörténész foglalkozik, aki a sárospataki Comenius Főiskolai Kar tanára. Legutóbbi tanulmányában Sáfáryt, a pályakezdő latinos műveltségű költőt veszi górcső alá: „Kutatásommal a munkácsi születésű, felvidéki, globálisan magyar és egyetemes ember, ifjan és tragikus körülmények között elhalálozott költő korai, eddig az olvasó előtt rejtve maradt írásait kívántam feltárni és közreadni.”²⁹⁵

Torzóban maradt, ám minősített életművének kutatói, életrajzírói, recenzensei, méltatói (Csanda Sándor, Dobossy László, Takács Gyula, Sándor László, Kovács Vilmos, E. Penckófer János és mások) Sáfáryt a határon túli

²⁸⁹ Görömbei András: *Sáfáry: Korforduló*. In: *Alföld*, 1970, 4. sz., 154. old.

²⁹⁰ M. Takács Lajos: „Két elsötétítés közt résnyi nagyogás...” Sáfáry László emlékezete. *Napjaink*, 24. évf., 1985, 11. sz.

²⁹¹ Lásd még: Balla László: *Szegények gondjait vállalva. 75 éve született Sáfáry László*. In: *Kalendárium* '85, Uzshorod, Kárpáti Kiadó, 1984, 133-135. old.

²⁹² Dupka György: *Elfelejtett Sáfáry László-versek*. In: *Kárpáti Igaz Szó*, 1982. április 18.; Uő: *Sáfáry László indulása*. In: *Kárpáti Igaz Szó*, 1983. február 26.; Uő: „Móricz Zsigmond is szerette...” Sáfáry Lászlóról egy levél kapcsán. In: *Kárpáti Igaz Szó*, 1983. szeptember 30.; Uő, társszerző Popovics Béla: *Újabb adalékok Sáfáry Lászlóról*. In: *Kárpáti Igaz Szó*, 1984. március 23.; Uő, társszerző Váradi-Sternberg János: *Sáfáry László születésének 75. évfordulójára*. A költő ismeretlen versfordításai. In: *Kárpáti Igaz Szó*, 1985. december 28.

²⁹³ Sáfáry László: *Hómezők előtt*. Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kvk., Budapest–Beregszász, 1995. Ismertette Legeza Ilona: *Sáfáry László: Hómezők előtt*. <http://legeza.oszk.hu/sendpage.php?rec=li2813>

²⁹⁴ Sáfáry László: *Köztetek vagyok*. Összegyűjtött versek. Szerk.: Finta Éva. Budapest, 2008. Ismertette Legeza Ilona: <http://www.fintaeva.extra.hu/safary.htm> Finta Éva kutatási témája: Sáfáry László költészete, különös tekintettel a trianoni eseményeket követően kialakuló kisebbségi irodalmak alakulására; Sáfáry ismeretlen, nyomtatásban meg nem jelent korai verseinek felkutatása, munkásságának kiértékelése. Első tudományos vezetője: professzor Dr. Kabdebó Lóránt (2013).

²⁹⁵ Finta Éva: *A Köztetek vagyok című Sáfáry-kötet előzményei*. A munkácsi születésű költő halálának 70. évfordulójára. In: *Együtt*, 2013, 6. sz. 31-62. old. Lásd még uő.: *Hazamegyek*. A kárpátaljai Sáfáry László, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2016. <http://kmmi.org.ua/books>

magyar líra jelentős alakjának tartják. Balla Gyula és Habán Mihály mély gondolatiságú verset írt hozzá.²⁹⁶

A Sáfáry által létrehozott Munkácsi Körhöz tartozott a nagy műveltséggel és tehetséggel megáldott Herpai Ferenc novellista, aki inkább műfordításokkal tűnt ki a kor átlagából. Egyetlen könyve jelent meg *Mozgóképek* címmel, amely regényrészletet, útleírásokat, novellákat tartalmaz.

Kortársai közül a helyi irodalmi élet aktív szereplője volt Simon Menyhért költő, szerkesztő, a *Magyar Írás* felelős szerkesztője, tulajdonosa, aki hat verseskötetet jelentetett meg. Kapcsolatban állt Móricz Zsigmonddal, Kosztolányi Dezsővel, akiknek kárpátaljai előadókörútját is megszervezte. Életművének gondozója, Bagu Balázs²⁹⁷ 1998-ban kötetbe rendezte válogatott verseit, amely Ungváron jelent meg az Intermix Kiadó gondozásában.²⁹⁸

A munkácsi magyar sajtót is több lap képviselte. 1921. március 9-én megindult a *Keleti Újság* című lap, amely később a magyar kisebbségi önvédelmi harc egyik legnagyobb gátja lett.

1. 5. A Mozaik Kultúregyesület Ungváron

A régió második nagy irodalmi centruma Ungvár volt. A város irodalmi életének egyik botrányos eseménye azzal kezdődött, hogy a csehszlovák hatóság cenzorai nem engedélyezték az országosan elismert, nagy múltú Gyöngyösi Irodalmi Társaság alapszabály szerinti működését. A tagok számára erősen szűkített tevékenységi kört írtak elő, csak műkedvelő előadások szervezőjeként működhetett.

A *Mozaik Kultúregyesület* (a későbbiekben: Podkarpatszka Ruszi Magyar Kultúregyesület, PRMK) meghatározó szerepet játszott Ungvár magyarságának életében. Vezetői a rendőri tiltások ellenére bátran megszervezték Petőfi Sándor születésének 100. évfordulója méltó megünneplését. Ebből az alkalomból Mécs László a zsúfolásig megtelt városi színházban előadta *Szellemidézés* című, Petőfihez írott költeményét. 1924. november

²⁹⁶ Balla Gyula: *In memoriam Sáfáry László*. Vers, *Képes Ifjúság*, 1973. február 24.; Habán Mihály: *Üzenetváltás*. Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1980.

²⁹⁷ Bányában, a szülőfalujában utcát neveztek el Simon Menyhértről. Az utcában ma is álló szülőházának falán pedig emléktáblát helyeztek el. Simon Menyhért költő és hírlapíró (1897–1952) életművének adatait Bagu Balázs helyi nyugalmazott magyartanár gyűjtötte össze, dolgozta fel, és ő kezdeményezte az emléktábla felállítását, a Simon Menyhért Önképzőkör létrehozását. Simon Menyhért verseit, köztük a *Munkács* címűt beemeltette a Bányai Költészeti Napok szavalóverseny programjába. Forrás: Beregszászi Anikó: *A kárpátaljai Bányai település*. In: <http://www.mtaki.hu/data/files/1186.pdf>, Továbbá: <http://www.karpataljalap.net/2002/04/19/hid-szetszort-magyarsag-kozt>

²⁹⁸ Simon Menyhért: *Írtam lelkes ifjú bittel*. Válogatott versek. Összeállította: Bagu Balázs. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1998, 102. oldal.

5-én a Mozaik Kultúregyesület Ungváron megkísérelte a Gyöngyösi Irodalmi Társaság újraélesztését, amikor ugyanezen a néven elindította irodalmi szakosztályát. A bemutatkozó Mécs László-est a költő személyes részvételével gyér számú érdeklődőt vonzott, ezért a próbálkozásnak nem lett folytatása; az irodalmi élet szervezését a továbbiakban a Mozaik Kultúregyesület vállalta fel.

Ebben az időben a kulturális élet színterei a városi színház, az ungvári magyar kaszinó, a Korona Szálló étterme volt. A Mozaik másik legrangosabb rendezvényének lebonyolítása Rácz Pál író nevéhez kapcsolódik. 1926. november 14-én Ungvár magyarsága nevében üdvözölte és fogadta Móríc Zsigmondot, aki telt ház előtt tartotta meg előadását. A kárpátaljai magyar alkotó értelmiség képviselői történelmi jelentőségűnek értékelték a nagy magyar íróval való találkozásukat, hiszen további küzdelmükhöz a trianoni békeszerződést követő években először kaptak magyarországi írótól lélekerősítő hitet, kitartást és bátorítást. Móríc Zsigmond Rácz Pál kalauzolásával felkereste otthonában a *Hunyadiász* költőjét, Fülöp Árpádot. Móríc elismerően nyilatkozott az ungvári irodalmi társaságról: „Nagy, nemes és igazi kultúr-hivatást teljesít itt a Mozaik, amely előtt kalapot kell emelni minden kultúremlernek. Bár volna minden magyar városnak olyan kulturált, magas fajsúlyú irodalmi testülete, mint Ungváron a Mozaik!”²⁹⁹

Az ungvári irodalmi életet a továbbiakban is a munkácsi születésű Rácz Pál irányította, aki szintén a *Magyar Írás* szerkesztő-gárdájához tartozott. Ezenkívül az ungvári *Kárpáti Híradót* szerkesztette. Kisebbségi mindenes volt, aki íróként parlamenti képviselőt is vállalt. Az ő nevéhez fűződik a magyar írástudók ruszinszkói csendjének megtörése. Mintegy öt kötetet³⁰⁰ adott ki, regényeket, verseket. „Regényei a két világháború közötti csehszlovákiai magyar irodalom figyelemre méltó alkotásai. Naturalista ábrázolásmóddal írt elbeszéléseiben főként a társadalom számkivetettjeinek életét mutatta be. 1945 után nem jelentek meg írásai.”³⁰¹ Az első kárpátaljai előadó-körút írói élményként Móríc műveiben is tetten érhető.³⁰²

²⁹⁹ *Ruszinszkói Magyar Hírlap*, 1926. november 17.

³⁰⁰ Lásd: *Bereg vármegye földrajza és történelme* (iskolai vezérkönyv, Beregszász, 1910); *A rongyszedő* (elb., Ungvár, 1923); *Furcsa emberek* (elb., Ungvár, 1924); *A könyvnyitó asszony* (r., Berlin, 1926); *A szomorú ember* (r., Kassa, 1928); *A bányarém* (r., Kolozsvár, 1933); *A gép* (r., Arad, 1933); *Hangyaboly* (r., Arad, 1934).

³⁰¹ Rácz Pál. In: Magyar Életrajzi Lexikon: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC12527/12557.htm>

³⁰² Móríc Zsigmond: *Magyar kompassz*. (Felolvasás a Nyugat jubileumi estjén). In: Nyugat, 1927, 1. sz., <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00410/12744.htm>

Rácz Pál közreműködött Móríc Zsigmond második kárpátaljai előadó-körútjának megszervezésében is. A korabeli sajtóhírek szerint Ungváron, Munkácson, Beregszászban a Móríc-rajongók zsúfolásig megtöltötték a termeket. A szlovenszkói és ruszinszkói írástudók biztatást kaptak az írófejedelemtől, hogy „magyar irodalmi centrumok”-ba tömörüljenek és az egyetemes magyar irodalomhoz kötődve értékteremtő, a magyar nyelvi kultúrát szolgáló tevékenységet fejtsenek ki, az elnyomatás ellenére váljanak közösségeik fáklyavivőivé. Móríc az egyik mérvadó magyar lapnak adott interjújában nemcsak összegezte a felvidéki körútján szerzett tapasztalatokat, hanem jövőbe mutató, üzenet értékű véleményt is nyilvánít a kisebbségi magyar irodalmi életéről, kezdeményeiről, írástudóiról: „*A szlovenszkói és ruszinszkói irodalmi élet fejlődését egészségesnek találom. Már régebben hirdetem, hogy az irodalom szempontjából a decentralizációnak óriási jelentősége van, s most, hogy Pozsonyban, Kassán, Ungváron és Kolozsváron magyar irodalmi centrumok alakultak, az utódállamok magyar irodalmának kialakulása helyes útra terelődött.*”

A Mozaik Kultúregyesület szervezői az irodalmi, ismeretterjesztői programokon kívül a zeneművészet értékeinek terjesztésével is foglalkoztak. Az 1934-ben elhunyt Plotényi Nándor kárpátaljai hegedűművészre, Ady Endre költőre is emlékeztek. Nagy sajtója volt 1937. december 6–8. között az erdélyi magyar írók kárpátaljai előadó-körútjának is, amelyet a Mozaik Kultúregyesület a PRMKE-vel közösen szervezett Ungváron, Munkácson és Beregszászban. Itt járt Janovics Jenő, Kacsó Sándor, Ligeti Ernő, Molter Károly, Szentimrei K. Jenő, Tamási Áron.

1938 tavaszán Várnai Zseni lépett fel az Asszonyok és Lányok Egyesületének szervezésében. A költők megzenésített műveit is előadó, nagy múltú, aranyéremmel kitüntetett Dalárda Ungvár büszkesége volt³⁰³, szervezésében került sor a magyar dalárdák gyakori seregszemléjére is.

A Mozaik Kultúregyesület, majd a Podkarpatszka Ruszi Magyar Kultúregyesület tevékeny közszereplői közé tartoztak az Ungváron élő írók is. Közöttük volt a kimagasló teljesítményt nyújtó Fülöp Árpád³⁰⁴ költő, aki Székelyföldről magyar–latin szakos tanárként telepedett át Ungvárra, a helyi gimnáziumban tanított, kedvenc cimbalmán zenét költött. Hatalmas teljesítményét – székely-motívumú faragott bútordarabjait leszámítva – mi sem mutatja jobban, minthogy huszonöt évnyi előtanulmány után megírta

³⁰³ *Emléklapok az Ungvári Aranyérmes Dalárda 70 éves jubileumára 1864–1934*. Viktória nyomda, Uzhorod-Ungvár, 1934, 16. old.

³⁰⁴ Sándor László: *Egy székely szépműves. Fülöp Árpád születésének 100. évfordulójára*. In: Naptár, 1963. Uzsgorod, 1962, 55. old.

a negyvennyolc énekből, 41 544 sorból álló, gigászi *Hunyadi eposzt*.³⁰⁵ A hagyományos nép-nemzeti irányzathoz kötődő költő elbeszélő költeményeit, színdarabjait az ungvári színházban gyakran bemutatták. 1923: *Megváltó*, drámai költemény; 1927: *Kapisztrán*, ötfelvonásos színjáték; 1934: *Megváltó*, drámai költemény (négy estén telt házzal). 1930–31 között főszerkesztője volt az ungvári *Színházi Élet*, (majd *Ruszinszkói Színházi Élet*) című kiadványnak, amit az önálló Ruszinszkói Magyar Színpártoló Egyesület adott ki. Mindezen felül aktívan vett részt az egykori Gyöngyösi Irodalmi Társaság munkájában is, amelynek alapításától kezdve lelkes tagja volt. A négy impériumváltást átélő költő kilencven éves korában halt meg, miután hatvan esztendő volt a városban „az Ung vize mellett.”³⁰⁶

A rendszerváltás után az ungvári Lengyel Tamás költő, irodalmár behatóan foglalkozott a Fülöp-életmű elemzésével. Publikációi a kárpátaljai periodikákban jelentek meg.³⁰⁷ Szerinte a gigantikus eposz szerzőjét „*halálát követően méltatlanul elfeledték*”, pedig „*Fülöp a magyar Homérosz*.” Újrafelfedezését sürgette: „...itt az ideje, hogy munkássága méltó helyre kerüljön a kárpátaljai és az egyetemes magyar irodalomban.”³⁰⁸

A Magyar Írás szerzői köréhez tartozott Nátolyáné Jaczkó Olga³⁰⁹ író, aki a polgári iskolát Ungváron fejezte be, az itteni környezet hatására elbeszéléseiben bukkan fel először a verhovinai ruszin falu, az érzelmekkel, kacérsággal, szexualitással átitatott női lélek bonyolultságának ábrázolása. A ruszin–magyar gyökereket megpróbálta irodalmi szintre emelni. Több írását a budapesti *Nyugat* című folyóirat is publikálta. Írói teljesítményét a szigorú Komlós Aladár kritikus „*a helyi irodalom érdekes színfoltjának*”³¹⁰ tartotta. Mécs László római katolikus pap-költő Ungváron 1923-ban kiadott *Hajnali harangszó* című verseskötete és címadó költeménye Ruszinszkóban és Szlovénzkóban is ismertté tette a nevét.³¹¹ A tiszaujlaki származású György Ferenc költő, lap-

szerkesztő, mint az *Igazság* című heti riportújság szerkesztője, az oknyomozói újságírás úttörője volt.³¹² Kiss László *A nagy párbaj* címmel 1933-ban Ungváron megjelent verseskötetéhez Móra Ferenc írt előszó-levelet.³¹³ Sáfáry László köréhez tartozott Prerau Margit³¹⁴ királyhalmeci baloldali költő, akinek *Minden pária nevében* című második verseskötete 1938-ban Ungváron jelent meg. „*Verseiben szüntelenül a 'hazug, torz rendet' ostorozta, amelyben minden emberi érték árúvá válik.*”³¹⁵ Versei formailag kimunkálatlanok voltak. Köteteit megjelenésük után elkobozták. A zsidóüldözések idején az USA-ba menekült. A nagy háborúban súlyosan megsebesült ungvári Vaskó István *Miért?* címmel frontnaplót írt és jelentetett meg Ungváron³¹⁶. Önéletírása olyannyira népszerűvé tette, hogy *Proc?* címmel 1933-ban Munkácson cseh nyelven is megjelent Jan Dusának és Vaclav Rybárik fordításában.³¹⁷

Az ungvári irodalmi élet felpozíciójához a helyi sajtó és könyvkiadás nagyban hozzájárult. Az 1934-es felmérés szerint Ruszinszkóban a csehszlovák „polgári demokrácia” 37 magyar nyelvű újság, folyóirat kiadását engedélyezte, de szigorúan cenzúrázta. Az államot, a kormányt és a helyi hatalmat sértő-támadó, élesen bíráló ellenzéki kijelentéseket, megfogalmazásokat, véleményeket töröltették, gyakran előfordult, hogy a lapok, a könyvek szerkesztői a tiltakozás jeléül üresen hagyták a cenzor által törölt sorokat.

1936-ban csupán Ungváron 44 időszaki kiadvány, köztük 10 magyar nyelvű lap jelenhetett meg. Jó néhány lap kérészetének bizonyult, anyagi vagy hatósági tiltás miatt szűnt meg. Sorrendben a következő „hosszú életű” hírlapok álltak az ungvári magyar közösség szolgálatába. 1920. január 31-én jelent meg a *Munkás Újság* első száma, amely 1938-ig a szocialista eszmék és a szocialista irodalom terjesztője volt. Szerkesztői: Gáti József (1885–1944), Fejér Herman (1892–1935), Török Pál (1898–1936). A lap többször foglalkozott a kárpátaljai magyarsággal és számos követeléssel állt elő. Többek között emiatt tiltották be hat hónapra 1930 júliusában. Gyakran tudósított a város- és környékbeli irodalmi rendezvényekről, matinékről, amelyeken Petőfi, Ady, Kiss József, Balázs Béla, Gábor Andor, Gyóni Géza, Kassák Lajos, Várnai

³⁰⁵ Dupka György–Fedák László: *Ecsetvonások egy eposzíró arcképéhez. 120 évvel ezelőtt született Fülöp Árpád*. In: Kárpáti Igaz Szó, 1983. szeptember 3. Fedák László–Dupka György: *Egy eposz és írója*. In: Kalendárium '85. Uzshorod, Kárpáti Kiadó, 1984, 46–47. old.

³⁰⁶ Ungváron a mai Szobránc utca 24. szám alatt lakott. Gondozott sírja a közeli Kálvária temetőben található. Hagyatékát megőrzésre a Kárpátaljai Megyei Honismereti Múzeum könyvtárának adták át. Ivaskovics József ungvári zeneszerző megzenésítette és a Credo versének csoport programjába is felvette *A szerencse úgy jörog avagy Csonka dal* című versét.

³⁰⁷ Lengyel Tamás: *Provincializmus és egyetemeség*. In: Hatodik síp, 1993, 3. sz., 4–7. old.

³⁰⁸ Lengyel Tamás: *Száz éve került Ungvárra Fülöp Árpád*. In: Kalendárium '93. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 34–35. old.

³⁰⁹ Váradi-Sternberg János–Dupka György: *Arccal napkelet felé. Egy készülő antológiából. N. Jaczkó Olga*. In: Kalendárium '84. Uzshorod, Kárpáti Kiadó, 1983, 19. old.

³¹⁰ Komlós Aladár: *Magyar költészet Szlovénzkón*. In: Nyugat, 1926, 396. old.

³¹¹ S. Benedek András: *Magyar irodalom Kárpáton túl a két világháború között*. In: A Kárpáti Kalendárium Irodalmi Melléklete. 1971, 19–22. old.

³¹² Dupka György: *Arccal Napkelet felé. György Ferenc elfelejtett kötetei*. In: Kárpáti Igaz Szó, 1980. december 6.

³¹³ S. I. (Váradi-Sternberg János): *Egy készülő gyűjtemény műhelytitkaiból. Móra Ferenc alig ismert levelének nyomán. Kiss László kapcsán*. In: Kárpáti Igaz Szó, 1982. január 31.

³¹⁴ Dupka György: *Prerau Margitról*. In: Kárpáti Igaz Szó, 1983. november 12.

³¹⁵ *A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 1918–2004*. Madách–Posonium, 2004, 336. old.

³¹⁶ Dupka György: *Csirizes Remarque-nak apostrofálták... Mit tudunk az uzshorodi regényíró cipészről*. In: Kárpáti Igaz Szó, 1984. június 13.

³¹⁷ Dupka György: *Figyelmeztető kérdőjel maradt utánuk. Miért? Proc?* Vaskó István naplója csehül. In: Kárpáti Igaz Szó, 1984. november 30.

Zseni és más alkotók írásai hangzottak el. Az író-olvasó találkozók előadói között leggyakrabban Mácza János, Andics Margit, Illés Béla, Fábry Zoltán, Barta Lajos, Balázs Béla nevét említette. Publikációi között mindössze húsz vers – ebből tíz helyi dilettáns szerző alkotása –, öt versfordítás, és hét elbeszélés jelent meg. Ezek az írások nem haladták meg a két világháború közti csehszlovák magyar líra és próza átlagos színvonalát.

Magyar polgári értékeket képviselő lapként jegyezték be 1920. augusztus 3-án a *Ruszinszkói Magyar Hírlapot*. A napilap felelős szerkesztője dr. Zombory Dezső lett. Az újság a Ruszinszkói Magyar Jogpárt szócsöve volt, 1922. július 5-től a kárpátaljai pártszövetség hivatalos lapja, az újraindított *Ungvári Közlöny* pedig a Magyar Jogpárt hivatalos lapjává alakult át. Egy év sem telt el, 1923. november 4-én az ungvári rendőrkapitányság betiltotta az *Ungvári Közlönyt* és pártját. Ugyanakkor a Vidor Marcell (1876–1945) költő, író által a század elején alapított *Határszéli Újság* a keresztényszocialista párt újságja lett. A *Kárpáti Híradó* szerkesztője Rácz Pál író volt, Kiss László költő a polgári liberális *Új Közlöny* újságíró-gárdájához tartozott. Ezek a lapok szintén a kárpátaljai magyarság létérdekeivel foglalkoztak, irodalmi életéről tudósítottak, a *Magyar Írás* ruszinszkói szerzőinek is publikációs lehetőséget biztosítottak.

A lapok többsége azonban különböző pártpolitikai irányzatok kiszolgálója volt, nem játszottak különleges szerepet a helyi irodalom fejlődésében, az irodalmi hagyományok ápolásában. A bennük közölt, gyenge minőségű írások zöme aktuál-politikai célokat szolgált.

Az 1919-től 1939-ig terjedő időszakban 31 könyv- és újságyomda működött. Ebből Ungváron tizenhét foglalkozott nyomdaipari termeléssel. Általában két-, illetve három-, négy nyelvű kiadványokat jelentettek meg. Munkácson tíz, Beregszászban öt könyvnyomda volt, köztük a Kálvin Nyomda nemcsak a református egyház különféle anyagait, hanem a helyi költők, írók, szociográfusok, nyelvészek, helytörténészek munkáit is megjelentette.

A Fedinec Csilla³¹⁸ által készített bibliográfiában láthatjuk, 1919 és 1944 között mintegy kétszáz kiadvány jelent meg Kárpátalján (a lista nem teljes). A bibliográfusok egész Csehszlovákia területén kb. 2000 megjelent magyar könyvről tudnak, de ezekből csak igen kivételes esetben került néhány darab a kárpátaljai olvasó asztalára. A vidékünkön kiadott 200 könyvcím-ből,

³¹⁸ Fedinec Csilla: *Íratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918–1944*. Politika, államigazgatás, kisebbségek. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Liliium Aurum Könyvkiadó, Somorja–Dunaszerdahely, 2004, 653–647., 663. old. Bibl. 639–652. o. *Kárpátaljai magyar nyelvű könyvtérkép 1918–1944*. 653–663. old. Tárolt változat: <http://fedinec.tortenelem.mtaki.hu/>

változatos műfajban: sorozatok 41 db, időszaki kiadványok 14, könyvkatalógus 2, szervezetek és testületek 6, orvostudomány és egészségügy 2, technika 1, teológia, vallás 18, szociológia, szociográfia 2, politika 10, történelem 17, életrajzok 6, gazdaság, jog, közigazgatás 14, társadalompolitika 12, oktatás 10, népművelés, kultúra 6, nyelvtudomány 4, szépirodalom 47, riport 4. Tovább bontva az adatokat: Ungváron 123, Munkácson 37, Beregszászban 30 és egyéb települések nyomdáiban 16 könyv látott nyomdafestéket.

A listán mindössze harmincöt olyan szépirodalmi kiadvány van, amely valóban közkezen forgott és nem volt köze a politikához. Másik része a klasszikus magyar szerzők (Petőfi, Jókai stb.) műveiből került ki. Azért volt szükség a klasszikus magyar szerzők újradíjazására, mert 1919 és 1938 között Kárpátaljára nem engedték behozni a magyar nyelvű könyveket. Ebből az intézkedésből is kitűnik, hogy a cseh demokrácia csupán papíron létezett, mert rendkívül erős cenzúrát gyakorolt a valóságban: félig kicenzúrázott könyvek és újságok jelentek meg (akár üresen hagyott lapokkal is). Ezeknek a cenzúrázott kiadványoknak kultúrtörténeti értékük van.

A kárpátaljai hírlapok és könyvek kiadásával 24 nyomda foglalkozott. Ungváron a 12 nyomdából piacvezető volt a Lám, Földesi, Viktória, Skolnaja Pomocs és a Szent Bazil Rendiek kisüzeme. Kisebb kapacitásúak: Székely–Illés, Unió, Svoboda. A magyar fordulat után kezdte el működését a Miravcsik, Magyar Királyi Állami Nyomda, Ung Megyei Nyomda, a Kárpátaljai Tudományos Társaság.

Munkácson 9 nyomda üzemelt: a Welber, Reform Könyvnyomda, Nekudah, Grosz, Grunstein, Novina, Typographia, Pannónia és Kárpátia. Beregszászban két nyomdáról van adatunk: a Kálvin és a Merkur nyomda. A Kálvin nyomda a Kárpátaljai Református Egyházhoz (püspök: Bertók Béla) tartozott, 1923–1939 között 25 könyvet jelentettek meg. A fent említett nyomdák által kiadott könyvekből a könyvtárak is kaptak, illetve vásároltak. Egyébként Ruszinszkóban 1935-ben 190 magyar könyvtárat tartottak nyilván. Az olvasási szokás-felmérés listáját Jókai Mór, Móricz Zsigmond és Gárdonyi Géza vezette. Őket Zilahy, Harsányi, Makkai, Gulácsy művei követték. Az olvasási kultúra meglehetősen igénytelen volt, legtöbbször a ponyvaregényeket, naptárakat és a hírlapokat olvasták.

A kárpátaljai alkotók állandó kapcsolatban álltak az anyaországi és az erdélyi írókkal. A helyi kultúrszervezetek részükre író-olvasó találkozót rendeztek. Például az Erdélyi Szépművés Céh-től 10 kötetből álló, felvidékiek számára készült válogatást lehetett rendelni a helyi terjesztőknél. A vidék

alkotói közül többen az 1931-ben megrendezett első budapesti könyvnap vendégei voltak, ahol bemutatták a *Koszorú* című, az elszakított országrészek íróinak antológiáját. 1935-ben Budapesten az első Kisebbségi Esten Kárpát-alját Tamás Mihály író képviselte. Az irodalmi élet szervezői 1936-tól felkarolták a budapesti kezdeményezést, Ungváron, Munkácson és Beregszászban is könyvheti rendezvényeket tartottak, könyvstandokat is felállítottak.

1. 6. Irodalmi és kultúregyesületek Beregszászban

A cseh uralom idején Beregszász „a kárpátaljai magyar politikai és kultúrélet tiszta magyar központjává vált” – állította egyik tanulmányában³¹⁹ Bellyei (Zapf) László. Indoklásában a város két olyan kultúregyesületét nevezte meg, amely „magyar nemzeti alapon” kultúrpolitizál. Az egyik csoporthoz tartozott az 1933. július 1-jén alakult Kárpátaljai Akadémikusok Egyesülete (KMAE), és a Kárpátaljai (Podkarpatszka Ruszi) Magyar Kultúregyesület (PRMKE) beregszászi helyi szervezete. Mindkettő országrészi magyar kutúrszervezet volt, s valamennyi kárpátaljai településen helyi szervezetük működött.

A PRMKE a szlovákiai SZMKE-vel párhuzamos országos magyar kultúrszervezet volt, amelynek minden kárpátaljai magyar településen létrejöttek helyi szervezetei. A beregszászi PRMKE 1935 tavaszától a Bereg megyei Kaszinó nagytermében a nyár kivételével hetenként szervezett magyar szellemű ismeretterjesztő előadást, irodalmi matinét, író-olvasó találkozót. A PRMKE elnöke Benda Kálmán, a Bereg megyei Kaszinó elnöke, titkára Bellyei (Zapf) László volt. A KMAE megrendezte többek között a Széchenyi Mozgalom szabadegyetemi hetét, kezdeményezte a kárpátaljai egyetemi hallgatók egyetlen magyarországi tanulmányútját.

A másik csoporthoz tartoztak a baloldali népfront hívei, akik a magyarság kultúrmozgalma ellen, a PRMKE munkájának ellensúlyozására életre hívtak Beregszászon egy régen elfeledett helyi egyesületet, a Bereg megyei Irodalmi és Műpártoló Egyesületet (BIME). Elnöke Klein Jenő ügyvéd (írói neve: Kis-pál János), titkára 1937-ig Demjén Ferenc író volt. Szervezésükben baloldali szellemű előadások, irodalmi rendezvények váltották egymást.

A két csoport versengéséből néha éles kultúrharc fejlődött ki. Ettől függetlenül a beregszászi magyar kulturális és irodalmi élet legfontosabb formálóiaként vonultak a város krónikájába. A helyi sajtókiadványok, a Stéger László szerkesztette *Bereg*, a *Beregi Újság* (Ják Sándor), a *Kárpátalja* (Nádas

³¹⁹ Bellyei (Zapf) László: *Beregszász*. In: Bereg vármegye ismertetője. Szerkesztette és összeállította Réti Béla. Nyomtatott Ludvig István Könyvnyomdájában Miskolcon, 1940, 18. old.

Józsefné sz. Schmidt Etelka), a *Tisza-háti Magyar Gazda* (Balogh Sándor), *Hadirokkantak lapja* stb. általában mindkét csoport rendezvényéről hírt adott. A sajtóból összeállított névsor szerint itt járt Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső³²⁰, Szabó Dezső, Markovits Rodion, Szép Ernő, Barta Lajos, Fábry Zoltán, Balogh Edgár író, Beregi Oszkár, Fehér Artúr, Gellért Lajos színművész, Zathureczky Ede hegedűművész, Zádor Dezső zeneszerző.

Az egyesületek a Beregszász környéki településeken is szerveztek kultúr-programokat. Például 1923. december 31-én Bótrágyon, az uradalom dohánysimítójában 600 főnyi hallgatósággal rendeztek Petőfi-émlékünnepséget.

A beregszászi irodalmi élet formálói, az alkotók nagy része a *Magyar Írás* szerzői köréhez tartozott. A prózaírodalom jeles képviselője a beregszászi gimnáziumban érettségizett Tamás (Tvaroska) Mihály (1897–1967) volt, „...a szlovenszkói magyar prózának ... első úttörője és Szlovenszko sajátos humánumának első felmutatója”. Hosszú ideig szülővárosában tartott fenn irodát. Építészmérnöki szakmája mellett minden idejét az írásnak szentelte, több lap munkatársa volt, előadó-körutakon vett részt, mozgalmas életet élt. Rangos lapokban, így a *Nyugatban*³²¹ is megjelentek írásai. Móricz Zsigmond munkáin iskolázott regényei közül kiemelkedik a *Két part közt fut a víz* című műve, amely „elsőként közelítette meg a Fábry által igényelt és szorgalmazott 'szlovákiai regény' fogalmát.”³²² A polgári demokrácia eszméit hirdető író naturalista és realista elemeket ötvözve hiteles képet rajzolt a Bereg-vidékről, az itt élő kisemberekről és az értelmiség világáról. Amikor Munkácson gazdasági okok miatt megszűnt a *Magyar Írás*, az elsők közt hozott áldozatot, hogy író társainak továbbra is fóruma legyen, ebben a szellemben indította el 1937-ben a *Tátra* című folyóiratot, amelynek megszűnéséig (1938) főszerkesztője és az azonos nevű könyvkiadó igazgatója lett. Együttal meghirdette *Tátra*-beli programját: „Mi nem szlovákiai irodalmat akarunk: ez a meghatározás provincializmust, enyhébb elbánást, egzotikumot és alacsonyabb rendűséget jelent. A mi ideálunk: dúsan termő magyar irodalmi élet Szlovenszkon, melynek eredményei, ha nyakukon hordják is a szlovenszkói magyarság kisebbségi sorsának és az együtt élő népek egymásrahatásának lelki és szellemi nyomait, mégis osztatlan részei a velük kiteljesedő magyar irodalomnak. Ebben a jegyben indulunk.”³²³

³²⁰ Itt szavalta el először *Ilona* című versét.

³²¹ Dupka György: *Vidéünk írói a Nyugatban*. In: Kárpáti Igaz Szó, 1986. február 22.

³²² Szeberényi Zoltán: *Tamás Mihály*. In: A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 1918–2004, 407–408. old.

³²³ Tamás Mihály: *Indulásunk elé*. In: *Tátra*, 1937, I., 1. old.

1947-ben kivándorolt Ausztráliába, haláláig a melbourne-i egyetem építész-mérnöki karán tanított. Életművének kutatásával, műveinek elemzésével Kárpát-alján is többen foglalkoztak: S. Benedek András³²⁴, Sándor László³²⁵, Balla Gyula³²⁶. A rendszerváltás után újra kiadták *Két part közt fut a víz* című regényét³²⁷, elbeszéléseit. Kisprózait antológiákba is beválogatták. Beregszászon ápolják a Tamás Mihály-kultuszt³²⁸, szülőházának falán emléktáblát helyeztek el.

A gimnázium növendéke, majd meghatározó egyéniségű tanára³²⁹ volt Bellyei (Zapf) László irodalomtörténész, író, a drámairodalom helyi művelője. Jelentősebb munkának tartják a *Magyar irodalom Csehszlovákiában* című egyetemi szakdolgozatát, amit 1933-ban publikált a pozsonyi Akadémiai Kiadó gondozásában megjelenő *Bujnák-emlékkönyv. Nagy érzések és Bujdosók* című drámáit sikerrel vitték színpadra a beregszászi műkedvelő csoportok. A kortárs írókról írt kritikai tanulmányai a *Magyar Írásban* és más kiadványokban jelentek meg. Magyarságának vállalása miatt állandó üldöztetésnek volt kitéve. Az orosz hadifogságból hazatérve Kaposváron telepedett le, haláláig a *Somogyi Írás* és a *Somogyi Szemle* szerkesztőbizottsági tagja volt.³³⁰

Beregszászban járt gimnáziumba Ilku Pál (1912–1973), a későbbi néptanító, író, baloldali politikus, miniszter. Diákkorában aktívan bekapcsolódott a Sarló-mozgalomba³³¹, a primőr élmények hatására kezdett el írni. A műítészek szerint „*szerkezeti és stilisztikai fogyatékos*”-gal megírt *Lendület* című ifjúsági regényét a cseh cenzúra nem akarta megjelentetni, de végül csonkítva napvilágot láthatott könyv alakban³³², az eredeti szöveggel – áttelepülése után – 1947-ben Budapesten is kiadták.³³³

³²⁴ S. Benedek András: *Partok és áradások*. In: A Kárpáti Kalendárium irodalmi melléklete, 1970.

³²⁵ Sándor László: *Három arcképvázlat. Dömötör Teréz, Selleyi József, Tamás Mihály*. In: Uő, Hazánk: Kelet-Európa. Irodalmi tanulmányok, cikkek, dokumentumok. Gondolat, Budapest, 1979, 146–149. old.

³²⁶ Balla Gyula: *Korlátok és Korlátok ellen. Tamás Mihály munkássága*. In: Az Állami Gorkij Könyvtár Évkönyve, 1986, Budapest, 1988.

³²⁷ Tamás Mihály: *Két part közt fut a víz...* Regény, Budapest, 1936; Pozsony–Budapest, 1970., Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2011 (a szerző születésének 115., halálának 45. évfordulójára). Ismertetés: Tátyi Tibor: *Elfeledett felvidéki íróink I. – Tamás Mihály*. In: <http://tatytibor.blogspot.com/2012/05/elfeledett-felvidéki-iroink-i-tamas.html>

³²⁸ Beregszászban utcát neveztek el róla és emléktáblát is avattak tiszteletére. A kétnyelvű (magyar–ukrán) domborműves emléktábla bal oldalán – amit a Sztefanik utcában álló egykori gimnázium falán helyeztek el – az író domborműve látható, jobb oldalt a következő szöveg: E gimnáziumban tanult /1906-tól 1914-ig /TAMÁS MIHÁLY /író/ KMKSZ JSZ – 1994.

³²⁹ *A beregszászi magyar gimnázium története 1864–1989*. Budapest, 1990.

³³⁰ Bellyei (Zapf) László. In: <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/27-kalendarium/487-2011-februar-25-pentek>

³³¹ Sándor László: *A Sarló írói és művészei*. In: Alföld, 1978, 8. sz.

³³² Dupka György: *Valami hiányzott ebből a regényből*. (Ilku Pál regényéről). In: Kalendárium '86. Uzshorod, 1989.

³³³ Csanádi György: *Régi beregszásziak*. Tárolt változata: <http://mek.oszk.hu/02100/02131/html/01.htm>

Gyerekkorában került Beregszászba Ják (Jakubovics) Sándor³³⁴ (1898–1980) zsidó származású költő, újságíró, aki a *Magyar Írás* itteni terjesztője, a helyi *Beregi Újság* munkatársa volt. Beregszászban adta ki *Neked írom* című verseskötetét. Verssorokba tördelt rimes prózájában a kárpátaljai szegény nép, köztük a zsidóság életét ábrázolta. 1944-ben koncentrációs táborba hurcolták, az ott átélt borzalmakat később *Ember a máglyán* című (Táncsics Könyvkiadó, 1959) emlékiratában örökölte meg. Két kötete jelent meg Demjén Ferenc³³⁵ írónak, költőnek, aki kissé nehézkes, darabos költeményeiben a kisebbségben élő magyar értelmiség sorsán tűnődött. A BIME titkáraként 1936-ban Féja Géza, Veres Péter, Sinka István társaságában részt vett a budapesti könyvhéten. Szervezte a magyarországi írók előadókörútjait, egyengette a beregszomi Sütő Kálmán parasztköltő útját, és támogatta első verseskötetének megjelentetését, amelyről így írt: „*Gondolatainak nemessége és mélysége ott csillog, bujkál a verssorok között és az teszi értékessé, vonzóvá költészetét*.”³³⁶ A *Magyar Írásban* Kossányi József mutatta be a Sütő-kötetet.³³⁷

A Balogh Edgár vezette Sarló-mozgalomba – 1930 nyarán – beregszászi fiatalok is bekapcsolódtak. Haba Ferenc és Komlósi János diákok elkísérték szociográfiai gyűjtőútjukra Balogh Edgárt, Lőrincz Gyula festőt, Sáfáry László költőt, Bertók János főiskolai hallgatót, a munkácsi püspök fiát, Morvay Gyula író. Közülük Balogh Edgár *Tíz nap Szegényországban* című írásában örökölte meg tapasztalatait. Később Morvay Gyula (1905–1998) *Falu a havasok alatt* (Budapest, 1940) címmel írta meg regényét, amelybe beszötte kárpátaljai élményeit. A falukutató mozgalom, a szociográfiai kutatások egyik hiteles produktuma Mónus Gyula– Szerényi Ferdinánd *Bene község jelene és múltja* című tanulmánykötete, amely 1934-ben Beregszászban jelent meg és amelyre a *Magyar Írás* recenzense is felfigyelt.³³⁸

A demokratikus erők összefogása jegyében 1938. augusztus 14-én Badalón megtartották a Petőfi 1847-es átutazását megőrzítő emléktábla avatónnepségét, amelyet a Kárpátaljai Magyar Faluszövetség rendezett.

A beregszászi irodalmi élet meghatározó központja volt a magyar gimnázium is. Tanárai és tanítványai közül sokan a helyi irodalmi élet, illetve az egész magyar irodalom jelesei lettek. Erre vonatkozóan az 1989-ben Bu-

³³⁴ Váradi-Sternberg János–Dupka György: *Arccal napkelet felé*. In: Kalendárium '84. Uzshorod, 1983.

³³⁵ Dupka György: „*Szociális rajzok*” egy Beregi-vidéki költő műveiben (Demjén Ferencről). In: Kárpáti Igaz Szó, 1988. július 11.

³³⁶ Demjén Ferenc: *Sütő Kálmán versei*. In: Egyetértés, Beregszász, 1936.

³³⁷ Kossányi József: *Sütő Kálmán versei*. In: Magyar Írás, 1938., 4. sz., 50–51. old.

³³⁸ Sz. V. (Szombathelyi Viktor): *Bene község jelene és múltja*. In: Magyar Írás, 1935, I. sz.

dapesten megjelent *A beregszászi magyar gimnázium története* című gyűjteményben bőven találunk adatokat. A tanárok közül kiemelkedik Gyöngyösy László (1861–1925) irodalomtörténész, író. A diákok közül említésre méltó Dsida Jenő (1907–1938) erdélyi magyar költő és Pálóczy Horváth Lajos (1899–1974) közgazdász, író.

A gyermek- és ifjúsági irodalom egyik számon tartott művelője volt a beregszászi 2. sz. elemi iskola néptanítója, Czabán Samu (1878–1942), a *Jó Barátom* című gyermeklap, a *Baráti Szó* folyóirat és az *Új Korszak* szerkesztője és kiadója; társkiadója a veje, Ilku Pál volt, aki az ifjúságnak írt regényt és folytatásokban közölte.

Beregszász nevét a magyar irodalomban és a művelődési életben sokan azzal tették ismertté, hogy a város szülöttei voltak. Itt született Halász Ferenc (1849–1910) pedagógus, az *Ung* című lap segédszerkesztője, Exner Kornél (1867–1910) jogász, szakíró, a *Pénzügyigazgatás* szerkesztője, Kontz Endre (1873–1938) közlekedésszakíró, Reichard Piroska (1884–1943) költő, műfordító. Beregszász híres szülötte volt *Fedák Sári* (1879–1955), aki néhány évig Molnár Ferenc író felesége volt, a házaspár többször Beregszászba látogatott és előadást tartott. Beregszászban kezdődött az életútja Lajta Edit (1926–1970) művésztörténésznek, Osváth Erzsébet és Szepesi Attila költőnek is.

Az ugocsaiai is Beregszászt tartották kultúrcentrumuknak, gyakori résztvevői voltak az itt szervezett irodalmi rendezvényeknek is. A tehetősebb szülők az elítélő beregszászi gimnáziumba adták gyermeküket, akik közül jó néhány a későbbiekben ismert személyiségként vonult a vidék kultúrtörténetébe. Nagyszőlősen született a korábban már említett Nagy Endre író, aki Ady és Móricz belső baráti köréhez tartozott. Nagyszőlősen látta meg a napvilágot Neufeld Béla (1909–1962) orvos és közíró, akit a „szegények orvosaként” ismertek; ő a *Huszádi Század*, a kolozsvári *Korunk*, a pozsonyi *Az Út és Új Szó* című lapok munkatársa volt, Fábry Zoltán politikai harcostársa. Baráti köréhez tartozott az utolsó éveiben Nagyszőlősről került és itt elhunyt Czabán Samu, a Fancsikán tanító Ilku Pál, aki a fancsikai Kutlán István festő, tankönyvíró pedagógus kollégája. Ebben a városban temették el Révész Imre festőt, Munkácsy Mihály tanítványát is.

A két világháború között a fentebb felsorolt személyiségek – Ady szavait idézve –, „a magyar intellektuális forradalom vitézei” voltak.

A szlovenszói és ruszinszói magyar irodalmi centrumok kialakításánál bábáskodó Sziklay Ferenc vallomása ma sem veszített aktualitásából: „Egy szempont irányít minket, a nemzeti irodalom tisztasága s az a biztos tudat,

hogy ha marad magyar élet a Kárpátalján, lesz ennek az életnek írásos dokumentuma is az irodalomban anélkül, hogy ez szellemben, érzésvilágban valaha is ellentétbe kerülhessen az egyetemes magyar irodalommal, írják azt a *Duna-Tisza* közén, vagy túl a Királyhágón. Amit szétszórta a végzet, összekovácsolja lassan a kisebbségi egy-sors s lassan érik a gondolat a lelkekben, hogyha a Tisza tája, Garam mente, Hernád partja, Vág völgye testvér lett a szenvedésben, testvérré kell, hogy legyen gondolatban, érzésben, irodalmi, szellemi és művészeti életének minden megnyilatkozásában is.”³³⁹

Kárpátalján a két világháború közti magyar irodalmi élet a mostoha körülmények ellenére is kimutatta vitalitását és fejlődőképességét. Az utókor nagyra becsüli Sáfáry Lászlót,³⁴⁰ Tamás Mihályt³⁴¹, Simon Menyhértet, Ilku Pált, Sütő Kálmánt. Műveik újabb kiadásai³⁴², a próza- és versválogatásokat tartalmazó antológiák³⁴³, szavalóversenyeken tovább élő írásaik, az emlékeztüket megörökítő emléktáblák, utcanévek azt bizonyítják, hogy ezek az alkotások bőven tartalmaznak mondanivalót és üzenetet a történelmi meg rázkódtatások túlélő, a hasonló kisebbségi „kutyaszorítóba” kerülő 21. századi nemzedékeknek is. Györy Dezső átköltött szavaival újra elmondhatjuk „*Európát érzem, de Kárpátjáért fájok...*”

Összefoglaló taulászként a korszakról megállapítható: nem szabad meghátrálni semmiféle hatalom előtt. Ennek az ellenállásnak a bástyái a papokkal, a civil szervezetek vezetőivel egyetemben az írástudók voltak,

³³⁹ Sziklay Ferenc: *A kárpátaljai magyar irodalom tíz éve*. In: Erdélyi Helikon, 1929, 815. old.

³⁴⁰ Sáfáry-verseket Magyarországon, az ezredforduló után kiadott reprezentatív antológiákba is beválogattak: *Fiatalkor*. In: *A magyarokhoz*. Magyarországi és itthoni versek az Örmény Mária-síralomtól Trianonig és napjainkig. A második kiadás javított bővített, kötött változata. Szerkesztette: Medvigy Endre. Felsőmagyarország Kiadó–Kiskapu Kiadó, 2003, 477. old.

³⁴¹ Tamás Mihály prózai munkáiból több válogatás jelent meg az anyaországban, a Felvidéken és Kárpátalján: *Szép Angéla háza és más történetek*. Hatodik Síp Könyvek, Mandátum Kiadó, Beregszász–Budapest, 1994. A Hatodik Síp két írását újraközölte: *Budapesti találkozás*, 1993/Ősz; *(Móricz Zsigmond)*, 1994/Nyár.

³⁴² Újra kiadott fontosabb könyvek: Sáfáry László: *Korforduló*. Összegyűjtött versek. Sándor László szerkesztésében és bevezető tanulmányával. Budapest, 1969; Tamás Mihály: *Két part közt fut a víz, Mirakulumból, Drótvásút*. Bratislava, Madách, 1983; Simon Menyhért. *Írtam lelkes, ifjú hittel*. Válogatott versek. Összeállította: Bagu Balázs. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1998; Ilku Pál: *Az osztály zendül* (a cenzúrázott Lendület eredeti szövege). Budapest, 1949. (A cseh, szlovák, lengyel és ukrán fordítások 1951-ben, illetve 1971-ben jelentek meg.) Sütő Kálmán: *S az életem most széjjelosztom...* Válogatott versek. A költő előszavával, Balla László elemző utószavával. Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 1984; *Holdarcba nézve*. Összegyűjtött versek. Nagy Zoltán Mihály szerkesztésében és utószavával. Galéria Kiadó, Ungvár, 1992.

³⁴³ Antológiák: *Lecke*. Kárpátaljai magyar elbeszélők a XX. századból. Összeállította és az utószót írta: Gortvay Erzsébet. Az antológia szerzői: Demjén Ferenc, Herpay Ferenc, Nátolyáné Jaczkó Olga, Rácz Pál, Tamás Mihály stb. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2001. *Verecke*. Kárpátaljai magyar költők a XX. századból. Összeállította és az utószót írta: Gortvay Erzsébet. Az antológia szerzői: Demjén Ferenc, Fülöp Árpád, Györy Ferenc, Györy Dezső, Ják (Jakubovits) Sándor, Kiss László, Mécs László, Prerai Margit, Sáfáry László, Simon Menyhért, Sütő Kálmán. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2003.

akik a nehéz korszakban is életben tartották a magyar nyelvet és kultúrát. Sajnos, minden kulturális értéket, amit az ezeréves magyar tradíció létrehozott, ők sem tudtak megvédeni, ez a feladat a későbbi generációk vállára nehezedett.

2. A Kárpátaljai Kormányzóság időszakában (1938–1944)

„A szerencse-kerék úgy jár:
Uzshorodból lett már Ungvár,
Azt kiáltja úr és munkás,
Mukacsevó ismét Munkács!”

Fülöp Árpád: *A szerencse úgy forog* (Csonka dal)

A bécsi döntés következtében 1938–1944 között Kárpátalja visszakerült Magyarországhoz.³⁴⁴ A visszacsatolás után megszűntek a csehszlovák hatalom idején kiépített magyar kisebbségi intézmények, fórumok, sajtószervek. Sok esetben az 1918 előtt bejegyzett, később a csehszlovák hatóságok által betiltott szervezetek újraindultak, működésüket hatóságilag engedélyezték. A látókörben új kultúrszervezetek töltötték be az űrt. A valamikori *Podkarpatszka Ruszi Magyar Kulturális Egyesület* jogutódja, a *Kárpátaljai Magyar Kulturális Egyesület* továbbra is a legaktívabb formáció, az irodalmi élet szervezője, amelynek területi vezetői között ott van Sáfáry László, Simon Menyhért, Rácz Pál is.

Több kárpátaljai nyomda eltűnt, illetve beolvadt más nagyobb nyomdaüzembe. 1944-ben a 12 ungvári nyomdából már csak 7 létezett.

Ideológiai és gazdasági okok miatt a sajtókiadványok területén is nagy átrendeződés ment végbe. A megszűnt és hatóságilag beszüntetett újságok helyébe új napi- és hetilapok jöttek létre. Néhány újság politikai arculatot váltott. A *Kárpáti Magyar Hírlap* (szerk. Kováts Miklós, Rácz Pál) politikai napilapként került az olvasók asztalára. A könyvkiadás stagnált, a szépirodalmi művek közül csak magánkiadásban jelent meg egy-egy kötet.

Az öt év irodalmi életének néhány olyan megmozdulására került sor, amely Magyarország közvéleményének figyelmét Kárpátaljára terelte.

³⁴⁴ Lásd Brenzovics László: *Nemzetiségi politika a visszacsatolt Kárpátalján 1939–1944*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2010.

2. 1. Az újjászervezett Gyöngyösi Irodalmi Társaság

Antal Miklós pápai kamarás elnökletével először a Gyöngyösi Irodalmi Társaság kezdte újra működését 1939. november 4-én, 21 évi szünet után. A konzervatív elvek szellemében folytatta, illetve meghirdette a kultúra, a Gyöngyösi-kultusz³⁴⁵ ápolását. A 24 tagú egyesület vezetőségébe Fülöp Árpád, Rácz Pál, Mécs László, Kováts Miklós (*a Kárpáti Magyar Hírlap* főszerkesztője), Kontratovics Irén (*a KTT Zorja-Hajnal* című tudományos folyóiratának főszerkesztője), Szénássy Barna irodalmár, Zádor Dezső zeneszerző személyében hét új tagot választottak. A társaság ülésén előadást tartott Baktay Ervin orientalista, Györffy István, a kolozsvári egyetem botanikusa, Herczeg Ferenc író és mások.

Az egyesület társrendezője volt az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács által Művészeti Hetek névvel kezdeményezett nagyszabású kulturális rendezvénysorozat 1941. május 17. – június 8. közötti megvalósításában Ungváron.³⁴⁶ A budapesti szervezők a Kassára, Ungvárra, majd Komáromba és Kolozsvárra tervezett Művészeti Hetek sorozatát különös jelentőségűnek tartották, hiszen itt a visszatért országrészek kulturális integrálása került előtérbe. Erre az alkalomra kiadták a rendezvénysorozat programfüzetét is.³⁴⁷ A programot Hóman Bálint kultuszminiszter nyitotta meg, akinek kíséretében megjelentek a magyar irodalmi és művészeti élet kiválóságai. A rendezvények színvonalát olyan jeles személyek emelték, mint Sík Sándor, Tamási Áron, Mécs László, Bartók Béla, Dohnányi Ernő, Márai Sándor, Szelezky Zita. Négy művészeti ág kapott publicitást: az irodalom, a szépművészet, a zeneművészet és a színművészet. Hodinka Antal elnökletével a Kárpátaljai Tudományos Társaság díszközgyűlését is megtartották, amelyen többek között meghívott díszvendégként ott volt Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter is.

A programok között kiemelt helyet foglalt el a Gyöngyösi Irodalmi Társaság felolvasóestje, amelynek zenei aláfestéséről Zádor Dezső zeneszerző gondoskodott. Az ungvári kormányzósági palota üvegcsarnokában rendezték meg a képzőművészeti és textilművészeti kiállítást. A szakmai szervezésbe Erdélyi Bélát, a Kárpátaljai Képzőművészek Egyesületének elnökét is bevonták. A kárpátaljai képzőművészekon kívül olyan jeles festőművészek is

³⁴⁵ Antal Miklós: *Gyöngyösi István és a Gyöngyösi Irodalmi Társaság*. In: Gyöngyösi Irodalmi Társaság Évkönyve. Ungvár, 1942, 3–12. old.

³⁴⁶ Kopin Katalin: *Az Ungvári Művészeti Hetek*. In: Kárpátalja, 2005. december 9. Táralt változata: <http://www.karpatszemele.uz.ua/kepzmuv/km060202.htm>

³⁴⁷ Lásd: *Művészeti hetek*, Ungvár, 1941. május 17.– június 8./Országos Irodalmi és Művészeti Tanács. Atheneum, Budapest, 1941.

szerepeltek a tárlaton, mint Aba-Novák Vilmos, Bernáth Aurél, Egry József. A Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete a kortárs magyar irodalom legjavából rendezett könyvkiállítást.

1942 folyamán a Társaság megjelentette a Gyöngyösi Irodalmi Társaság Évkönyvének 5., egyben utolsó számát. Az egyre nagyobb méreteket öltő háborús hangulat végérvényesen meggátolta a társulat további kibontakozását.

1941 nyarán Erdélyi Béla festőművész a „gyöngyösi tagok” támogatásával újjászervezte a Kárpátaljai Képzőművészek Egyesületét³⁴⁸, amelynek tagjai bekapcsolódtak az országos vérkeringésbe, és az Ungvári Művészeti Hetek lebonyolításából is kivették részüket. 1943-ban a kassai Kazinczy Társaság szervezésében Budapesten megrendezték a felvidéki és kárpátaljai festők munkáit bemutató kiállítást, ahol Erdélyi 4 olajfestményével képviselte vidékünket.

2. 2. A Kárpátaljai Tudományos Társaság (KTT)

A ruszin–magyar kultúra és tudományosság ápolására Kozma Miklós³⁴⁹ (1884–1941) kormányzói biztos támogatásával, „a kárpátaljai és rutén népi kulturális érdekek és értékek tudományos szolgálatára és védelmére” 1941. január 26-án létrehozták a Kárpátaljai Tudományos Társaságot (KTT)³⁵⁰

A társaság munkájába magyar kutatók is bekapcsolódtak. A *Зоря-Хайнал* című, kétnyelvű folyóiratban (főszerkesztője Kontratovics Irén, felelős szerkesztője dr. Harajda János) számos fontos publikáció jelent meg. A *Zorja-Hajnal* tudományos folyóiratnak számított, amelynek minden anyagát háromnyelvű rezümé tette hozzáférhetővé a szélesebb szakmai közönség számára. Három évfolyama jelent meg négy darabban (1941/1–2, 1942/1–2 és 3–4, 1943/1–4).

A *Literaturna Neděla* (Irodalmi Vasárnap) című lap, a *Rus'ka Molodež'* (Rutén Ifjúság) a diákságnak szólt, irodalmi és népszerű tudományos anyagokat tartalmazott, és a kalendáriumok mellett a KTT könyvkiadással is foglalkozott. Alig több mint 3 év alatt 92 könyv jelent meg, ebből 42 az *Irodalmi és Tudományos Könyvtár* sorozat részeként. Kozma Miklós támogató ajánlására a kiadványok magyar és ruszin nyelvűek voltak, mert „a cél nem csak az, hogy a rutén nyelv kultiváltassék, hanem az is, hogy a művelt magyar közönség érte-

sülve lehessen Kárpátalja művelődési törekvéseiről, és figyelemmel és szeretettel tudja kísérni a rutén nép kulturális munkáját”³⁵¹

A magyar és ruszin kutatók (Bacsinszky Tivadar, Hrabár Sándor, Sztripszky Hiador, Balogh Beéry László, Balázs Vilmos, Papp György, Sípó István, Jankovich József, Szova Gmitrov Péter, Zádor Dezső, Borsos-Kumjatszki Gyula, Györffy István, Gáspár János, Potusnyák Fegyir, Ihnát András) történelmi, ruszin–magyar és orosz kapcsolattörténeti, antropológiai és régészeti, népköltészeti és néprajzi, egyháztörténeti és teológiai, természet-tudományi és botanikai stb. tárgyú munkáit könyv alakban is megjelentették.

Nagy köszönet illeti Lelekács Miklóst és dr. Harajda Jánost, akik 1944-ig összeállították a kárpátaljai magyar könyvek bibliográfiáját. Ebből kiderül, hogy a korábbi évtizedekben milyen szépirodalmi, társadalomtudományi témájú könyvek, folyóiratok, tanulmányok és cikkek jelennek meg.³⁵²

A rendszerváltás után a beregszászi Csátary György történész tanulmányozta a KTT tevékenységét, ennek a problematikának teljes kötetet szentelt.³⁵³ Káprál Mihály elkészítette a KTT önálló kiadványok, periodikák és a *Зоря-Хайнал* folyóirat teljes repertóriumát és az önálló kiadványok bibliográfiáját – összesen 1521 tételben –, amelyhez Udvari István írt előszó-tanulmányt.³⁵⁴ A kiadvány megjelenését a Nyíregyházi Főiskola Bölcsész-tudományi és a Művészeti Főiskolai Kar Tudományos Bizottsága támogatta.

Az 1938–1944 között keletkezett magyar szakirodalom fontos témákra, két évtizeddel azelőtt elkezdett kutatások folytatására és problémákra összpontosított. Réti Béla szerkesztésében és összeállításában kiadták Bereg vármegye monográfiáját³⁵⁵, amely Belyei (Zapf) László *Beregszász* című tanulmányát is tartalmazza. Szeghalmy Gyula (1876–1963) tanító, régész, szakíró *Felvidék* című nagymonográfiájában³⁵⁶ közel 200 oldalnyi *Kárpátalja* fejezet szerepel, amelyhez dr. Fenczik István országgyűlési képviselő írt előszót.

³⁵¹ Részlet Kozma Miklós beszédéből a KMT-alakuló ülésén: Káprál, M.: *Pudkarpats'koe obšestvo nauk. Publikácii: 1941–1944.* Káprál M.: A Kárpátaljai Tudományos Társaság. Kiadványok: 1941–1944. *Speredslovo i redakciá Ľtvana Udvari. Užgorod, PoliPrint, 2002, 146. old.* Tárolt változata: <http://zeus.nyf.hu/~kapral/pdf/PONruskij.pdf>

³⁵² *Kárpátalja általános bibliográfiája*. I. rész. Összeállították: Lelekács Miklós, Harajda János. A Kárpátaljai Tudományos Társaság Kiadása, Ungvár, 1943. Második, bővített kiadás: 1944.

³⁵³ Csátary György: *A Kárpátaljai Tudományos Társaság. Zorja-Hajnal, 1941–1944.* Hatodik Síp Könyvek, Mandátum Kiadó, Beregszász–Budapest, 1995, 176. old.

³⁵⁴ Káprál, M.: *Pudkarpats'koe obšestvo nauk. Publikácii: 1941–1944.* — Káprál M.: A Kárpátaljai Tudományos Társaság. Kiadványok: 1941–1944. *Speredslovo i redakciá Ľtvana Udvari. Užgorod, PoliPrint, 2002, 172 old.* Tárolt változat: <http://zeus.nyf.hu/~kapral/pdf/PONruskij.pdf>

³⁵⁵ *Bereg vármegye ismertetője*. Szerkesztette és összeállította Réti Béla. Nyomattatott Ludvig István Könyvnyomdájában Miskolcon, 1940.

³⁵⁶ Szeghalmy Gyula: *Felvidék*. Az előszót írta: József királyi herceg Öfensége, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke. Kiadja a Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, Budapest, 1940.

³⁴⁸ Erdélyi Béla: *Képzőművészet*. In: Ungvár és Ung vármegye. Szerkesztette: Csíkvári Antal. A Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala, Budapest, 1940, 152–154. old.

³⁴⁹ Kozma Miklós: *Kárpátalja visszavétele*. Napló. Közreadja Brenzovics László. Clio-sorozat. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1999.

³⁵⁰ Csátary György: *A Kárpátaljai Tudományos Társaság 1941–1944*. In: Hatodik síp. 6. 1994/ Tavasz. mell. 1–11.

Az *Ung vármegye monográfiája* az említett kiadványokhoz viszonyítva a legszínvonalasabb, amely a *Vármegyei Szociográfiák IX-X.* köteteként³⁵⁷ látott napvilágot, máig sokat idézett mű, forrásmunka. A monográfia munkatársai közül többen a *Gyöngyösi Irodalmi Társaság* tagjai voltak: Tar Zoltán főlelvtáros, Deák Gyula tanár és kutató, Kaminszky József felsőházi tag, árvaszéki elnök, Kontratovics Irén gör. kat. esperes-lelkész, szakíró, Rácz Pál író, újságíró tanügyi szakértő, Sirokay Zoltán tanár, helytörténész. Továbbá Erdélyi Béla, a korszak kiváló festőművésze, Csomár Zoltán (Ungpinkóc, 1906 – Eger, 1991) ráti református lelkész, egyháztörténész és néprajzos, akinek alapos honismereti és helytörténeti kutatómunka van a háta mögött.³⁵⁸ *Húsz év Ungvár történetéből 1918–1938* című könyvével az országos pályázaton díjat nyert. Az egyháztörténet és a művelődéstörténet terén Fehér Mátyás Jenő (1913–1978) domonkos rendi szerzetes, történetíró³⁵⁹, Harsányi András³⁶⁰, Voith György³⁶¹, Pataky Mária³⁶², R. Vozáry Aladár³⁶³, Hubay Imre³⁶⁴, Fodor István³⁶⁵, Ortutay Gyula³⁶⁶ munkái is forrásértékűek.

2. 3. A „múltat folytató” írók a „magyar korszakban”

E korszak komoly kutatómunkájának eredményei, a szakirodalom művelői felülmúlták a szépírók teljesítményét. A kutatókhoz viszonyítva ugyanis az írókból hiányzott a regionalizmus kényszerítő-teremtő ereje. Az alkotók többségének szépirodalmi publikációi nem képviseltek maradandó értéket, csupán művelődéstörténeti kordokumentumoknak tekinthetők.

Ilyenek az ungvári Drugeth Gimnázium Dayka Gábor Önképzőköreinek diák-irományai is, ahol az intézmény magyar tanárai, köztük Csaplár János,

³⁵⁷ *Ungvár és Ung vármegye*. Szerkesztette: Csikvári Antal. A Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala, Budapest, 1940.

³⁵⁸ *Ungvári magyarok a megszállás alatt*, Budapest, 1939; *Húsz év Ungvár történetéből 1918–1938*. A csehszlovák uralom elnemzetietlenítő törekvéseinek története. A Magyar Társaság Könyvei I. Hollósy nyomda, Budapest, 1939; *A csehszlovák államkeretbe kényszerített református keresztyén egyház húszéves története 1918–1938*. Ungvár, 1941. Lásd még: Csomár Zoltán. In: Wikipédia.

³⁵⁹ Fehér Mátyás Jenő: *A beregszászi domonkosok története a reformációig*. Kassa, 1942. Uő: *A beregszászi domonkos rendi kolostor története 1327–1556*. Kassa, 1944. Lásd bővebben: Fehér Mátyás Jenő. In: Wikipédia.

³⁶⁰ Harsányi András: *A beregi Református Egyházmegye Könyvtára*. Tanulmány. Tárolt változata: http://epa.oszk.hu/00000/00021/00206/pdf/MKSZ_EPA00021_1941_65_03_245-269.pdf

³⁶¹ Voith György: *Hodzsza, a dunai gondolat és a magyarság*. Munkács–Mukačevo: Pannónia, 1937, 77. old. Uő: *20 év története*. A Felvidék húsz éve a cseh államban. Társadalmi, gazdasági és kulturális viszonyok. Magyar Élet Kiadóvállalat, Munkács, 1939, 175. old.

³⁶² Pataky Mária: *Rákóczi földje*. Kárpátalja. Officina, Budapest, 1939.

³⁶³ R. Vozáry Aladár: *Munkács*, 1943.

³⁶⁴ Hubay Imre: *Adatok Kárpátalja gazdasági földrajzához, 1919–1939*. Nekudah nyomda, Munkács, 1940.

³⁶⁵ Alapvető vizsgálatokat végzett a Szernye-mocsárral kapcsolatosan.

³⁶⁶ Ortutay Gyula: *Rákóczi két népe*. Magyarok könyvtára, 4. Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége, Budapest, 1939.

Szabó József, Vízi Albert, Martinkó András (utóbbi később neves nyelvész, akadémikus lett) tehetséggondozással foglalkoztak. Ekkor tűnt fel diákköltő-tanítványuk, Balla László, akire 14 évesen rábízták a *Hajrá* című diákújság szerkesztését, és aki tanárai buzdítására később az írást választotta mesterségül. A megnevezett tanár-mesterek hatására a diákirók és Balla László ekkori írásain a „*magyar impresszionisták és a második Nyugat-nemzedék hatása érhető tetten*”.³⁶⁷ Az irodalmi életet felpörgető diáklap nyomdai úton, havonta 16 oldalon jelent meg. A publikált és jónak tartott költeményeket, kisprózákat az ungvári *Kárpáti Híradó* című politikai napilap (felelős kiadója, felelős szerkesztője Bártfai László) is közölte, amelynek szerkesztői között 1941-től ott találjuk Saitos Gyula³⁶⁸ újságírót, a későbbi életrajzkutatót, József Attila közeli barátját, műveinek értő terjesztőjét.

A „magyar korszakban” kimagaslott Sáfáry László költői teljesítménye, aki Takáts Gyulával, a Dunántúl jeles költőjével a munkácsi gimnáziumban tanított. Takáts itt fogalmazta meg *A munkácsi vár* című gyönyörű versét.³⁶⁹ Sáfáry egykori tanítványa, Komlósi János beregszászi helytörténész értékes adatokat tartalmazó közléséből tudjuk, hogy először a munkácsi tanítóképző magyar tagozatán oktatott magyar nyelvet és irodalmat. Megszervezte és vezette a Széchenyi István Önképzőkört, *Végvár* címmel lapot adott ki helyet adva abban a diákok irodalmi próbálkozásainak. Az intézet cserkészparancsnoka volt, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Egyesület elnökségének és az egyesület munkácsi szervezetének tagja. A Csillag Szálló nagytermében a *Nyugat* íróinak, köztük Kafka Margitnak bemutató estet szervezett. A további irodalmi rendezvényeknek (Vass László, Harsányi Zsolt író, dr. Pataki Mária néprajzos és mások előadásai) is ő az ötletgazdája. A Munkácsi Népművelő Bizottság, a helyi kaszinó rendezvényein Ady Endre, Reményik Sándor, Sinka István és Mécs László művei, a magyar irodalom értékeit bemutató előadások hangzottak el, amelyekről főleg a munkácsi *Kárpáti Híradó* (főszerkesztő dr. Simon Menyhért) politikai napilap és *Az Őslakó* című politikai és társadalmi heti hírlap (főszerkesztő dr. Gergely Albert) krónika rovata tudósított.³⁷⁰

³⁶⁷ Horváth Sándor: „*Időmet és erőmet az írásra akarom felhasználni*” Interjú Balla Lászlóval. In: Kárpáti Igaz Szó, 2007. július 28. Tárolt változat: <http://www.hhrf.org/karpatiigazszo/070728/ej01.html>

³⁶⁸ Lásd a Wikipédiát: Saitos Gyula a szovjet érában a *Kárpáti Igaz Szó* irodalmi szerkesztője, és az ukrainai írószövetség magyar tagozatának lektora lett. 1959-ig a Szovjetunióban élt, majd 1960-ban Erdei Ferenc közbenjárásával hazatérhetett Magyarországra.

³⁶⁹ Takács Gyula: *A munkácsi vár*. In: Hatodik Sip, 1991, 1. sz., 32. old.

³⁷⁰ Popovics Béla: *Munkács kultúrtörténete a korabeli sajtó tükrében*, 1. kötet. Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetség, Munkács, 2005, 273-304. old.

Sáfáry tanított a helyi Árpád gimnáziumban, foglalkozott a báró Eötvös József Önképzőkör tehetséges diákjaival. Tanárként került a Don-kanyarba, bevonulása előtt *Hé, hegyoldalak* című versében megjósolta saját halálát: „*Én talán még harcban égek el!*”³⁷¹

Erre az időszakaszra esik az ugocsai Sásváron született Lator László költő, műfordító indulása is, aki a Tiszahát kultúrközpontjának számító Beregszászon, a város gimnáziumában folytatta tanulmányait.³⁷² Már gyerekként is verselgető, a 30-as években a *Prágai Magyar Hírlap*ban debütáló Lator László egyik szerkesztője az *Együtt* című beregszászi diáklapnak, amelyben olvashatók zsenge írásai.³⁷³ Költészetének meghatározó élménye a gyerekkor, a Tisza-menti szülőfalu természetközelsége egyik legfontosabb alapélményévé vált.

1939-től itt tanult a tiszapéterfalvai születésű Kiss Ferenc, a későbbi akadémikus irodalomtörténész is.

A Fábry által „par excellence” szlovákiai magyar költőnek tartott Győry Dezső (1900–1974)³⁷⁴ 1940 őszén települt át Pozsonyból Beregszászra. Közel tíz évig élt itt. Levelezett Móricz Zsigmonddal, aki a *Kelet Népe*ben közölte egy-egy költeményét. Itt vészelte át a háborús éveket és „szellemi ellenállóként” egy sor versében elítélte a nyilasok rémtetteit.³⁷⁵ Ez által vált a magyar antifasizmus egyik legjelesebb költőjévé. Győry Dezső kultuszát Beregszászban is ápolják.³⁷⁶

A jelentősebb írók szétszóródtak, másutt publikáltak vagy elhallgattak (Tamás Mihály, Bellyei (Zapf) László, Rácz Pál, Simon Menyhért, Herpay Ferenc).

A háborús viszonyok közti „szellemi csendben”, a frontvonal közeledtével öt év magyar reménye „rommá változott”. Kárpátalja a harmadik államfordulat, az itt lakók életének legnagyobb sorsfordulója küszöbén állt. Pár hónap múlva a szovjet hadsereg megszállta Kárpátalját.

³⁷¹ Komlósi János: *Tanárom volt Sáfáry László*. In: Kalendárium '93. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1993, 22–23. old.; Logojda Eszter: *Sáfáry László emlékére*. In: Kárpáti Igaz Szó. 1991. július 31.

³⁷² Dr. Lator László: *A Beregszászi Magyar Gimnázium története 1864–1989*. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1990.

³⁷³ Lator László családja a háború foratagában szétszóródott, leventeként került fogságba, nagy szerencsével szabadult ki a breszt-litovszki szovjet fogolytáborból. Kalandos úton talált rá a szüleiére 1945. december 24-én Makón, ahol új életet kezdett és folytatta tanulmányait.

³⁷⁴ Dalmay Árpád: *Győry Dezső beregszászi kézírataiból*. In: Hatodik Sip. 1989, Próbaszám, 27. old.

³⁷⁵ Glodán Erzsébet. „...az alkotó beleolvad népébe.” Portrévázlat Győry Dezsőről. In: Kalendárium '90. Uzshorod, 1989.

³⁷⁶ 1989. június 17-én a beregszászi zeneiskola falán emléktáblát avattak Győry Dezső emlékére. Tiszteletére szavalóversenyeket is rendeznek.

IV. IRODALMI ÉLET A SZOVJET IDŐSZAKBAN (1944–1991)

„*A szerencse úgy forog:
Ungvárból lett Uzsgorod,
Munkácsból lett Mukacsevó
Isten látja, egyik se jó!*”

Fülöp Árpád: *A szerencse úgy forog* (Csonka dal)

1. Kommunista diktatúra és etnikai tisztogatás Zakarpatszka Ukrajnában (1944–1946)

1944 őszén Kárpátalján elhallgattak a fegyverek, de Európa még hangos volt tőlük. Ugyanakkor egymást érték a régió magyarsága (németisége, ruszinsága) gerincét megroppantani kívánó megpróbáltatások. A sztálinisták a magyar nép háborús felelősségét hangoztatva, a „kollektív bűnösség” és a „bűnös nép” elvét alkalmazva a kárpátaljai magyar közösséget is a teljes jogfosztottság állapotába kényszerítették. Mégis miért? Erre több hiteles tárgyi bizonyíték, levéltári irat is választ ad, amelyek alapján levonhatjuk a konzekvenciát: a foglyszédő akciók, letartóztatások, az elhurcolások hátterében „*a munkaerő-szükséglet kielégítésén túl ott volt a kollektív büntetés szándéka is.*”³⁷⁷ Az egyik ilyen – történészek sora által sokat idézett – dokumentum Vjacseszlav Mihajlovics Molotov szovjet külügyi népbiztos 1943. június 7-én kelt, a moszkvai brit nagykövethez, Archibald John Clark Kerrhez küldött levele,

³⁷⁷ Stark Tamás: *Magyarok szovjet kényszermunkatáborokban*. In: Kortárs. Tárolt változat: <http://www.kortarsonline.hu/regiweb/0202/stark.htm>

amelyben többek közt így fogalmaz: „*A szovjet kormány úgy véli, hogy azért a fegyveres segítségért, amelyet Magyarország Németországnak nyújtott... a féltelőséget nemcsak a magyar kormánynak kell viselnie, hanem kisebb-nagyobb mértékben a magyar népnek is.*”³⁷⁸

A következő forrásanyag – Stark Tamás történész szerint – öt hónappal később keletkezett, amikor 1943. december 14-én Molotov külügyi népbiztos Eduárd Benešnek, a londoni székhelyű csehszlovák emigráns kormány miniszterelnökének, egyébként a szovjet titkosszolgálat ügynökének³⁷⁹ magyarellenes kirohanásaira válaszul ismét kijelentette: „*A magyarokat meg kell büntetni.*”³⁸⁰

A háború utáni berendezkedésre felkészülő Beneš nemzetállamban gondolkodva a csehszlovák függetlenség biztosítása érdekében fordult Moszkvához, és megszerezte a Kreml vezetőinek jóváhagyását a szudéta-németek és a felvidéki magyarok elűzésére, illetve kitelepítésére; ennek fejében felajánlotta Sztálinnak Kárpátalját, hivatalos nevén Podkarpatszka Ruszt. Sztálin a maga részéről elfogadta Beneš javaslatát. Ennek megvalósítása érdekében 1944 augusztusában megszervezték a 4. Ukrán Frontot, amelynek egyik feladata Kárpátalja megszállása volt. A háború befejezése előtt, a szövetségesek bevonását mellőzve Petrov³⁸¹ tábornok és Mehliusz³⁸² vezérezredes hadserege következetesen végrehajtotta a régió megtisztítását, szovjetizálását. Az őslakos magyarok feltételezett ellenállásától tartva, a magyar területeken bevezették a kollektív büntetés elvét. Az etnikai népiertást két, központilag jóváhagyott parancs tette

³⁷⁸ V. Molotov levele Sir A. C. Kerrhez, a moszkvai brit nagykövethoz. Moszkva. 1943. június 7. In: *Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban*. Összeállította, sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta: Juhász Gyula. Fordította Kallós Pál, szerkesztette Szuhay-Havas Ervin). Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978, 158-159. old.

³⁷⁹ Pavel A. Sz. NKVD és KGB tábornok visszaemlékezéseiben (*Special tasks. The memoirs of an unwanted witness – A Soviet spymaster*) ír arról, hogy a csehszlovák elnök 1938-tól kezdve a szovjet titkosszolgálat ügynöke volt, akit Pjotr Zubov titkosszolgálati rezidens szervezett be. A német megszállás idején Prágából is az NKVD mentette ki Londonba, ahonnan Moszkvába utazott.

³⁸⁰ Gosztynyi Péter: *Háború van, háború!* Népszava Kiadó, Budapest, 1989, 26. old.

³⁸¹ Ivan Juhimovics Petrov (1896–1958). Hadsereg-tábornok, a Szovjetunió Hőse (1945). A 2. világháború alatt Szevasztopol, Odessa védelmét irányította, továbbá az észak-kaukázusi, a 2. Belorusz Front parancsnoka. Mint a 4. Ukrán Front parancsnoka, nevéhez fűződik Kárpátalja elfoglalása, a Szovjetunióhoz történő csatolása, az általa irányított NKVD-csapatok népiertő tevékenysége, a repressziós akciók keretén belül magyar, német férfiak és nők internálása.

³⁸² Lev Zaharovics Mehliusz (1889–1953). Pártfunkcionárius, vezérezredes (1944). 1937-től a RCZCSA politikai főparancsnokságának parancsnoka, az SZSZKSZ Honvédelmi Bizottsága vezetőjének helyettese. A 2. világháború alatt a 2. Belorusz Front, 1944 augusztusától a 4. Ukrán Front haditanácsának tagja, ezen belül a SZMERS-csapatok egyik kárpátaljai irányítója. Sztálin bizalmi köréhez tartozott, a vezér iránti hűségét abban mutatta ki, hogy ellenségeivel és ellenfeleivel szemben kegyetlen és könyörtelen volt. Kárpátalja Szovjetunióhoz történő csatolása az ő szigorú és következetes közreműködésével ment végbe, emellett egyik fő irányítója volt a magyar és német civil lakosság elhurcolása megszervezésének. 1944–1946 között könyörtelen, brutális hozzáállással közel félezer kárpátaljai magyar, ruszin és ukrán patriótát végeztetett ki.

gyakorlattá. Az első hírhedt parancs, a 4. Ukrán Front november 12-én kiadott 0036-os számú határozata kimondta, hogy Kárpátalján „*számtalan településen katonaköteles magyar és német nemzetiségű személyek élnek, akiket, csakúgy, mint az ellenség katonáit is, le kell tartóztatni és fogolytáborba küldeni.*”³⁸³ Ehhez mellékeltek a városparancsnokság 2. számú parancsát.³⁸⁴

A túlélők visszaemlékezései szerint a begyűjtési akció alatt a hatóságok azzal hitegették az embereket, hogy „*ideiglenes, három napos munkáról*” van szó, iratkozzanak fel a listára, élelmzésüket útközben fogják megszervezni. Sok ezren indultak el a gyűjtőhelyekre őszi öltözetben, három napra elegendő eleséggel. Sokan kételkedés nélkül bedőltek a mesének, hogy három nap múlva hazatérnek szeretteik körébe. Erre a propagandára – az NKVD kötelékének védelme alatt – az őrnagyi rangban Munkácsra érkezett Illés Béla kommunista író is ráerősített. Az „új honfoglalás” agitátora a *Vörös Újság* című frontlap szerkesztőségét a Csillag szállodában rendezte be. Tisztában volt azzal, hogy milyen sors várja az elhurcoltakat a szovjet haláltáborokban. A *Vörös Újság* nevében a munkácsi Rákóczi kastély udvarán kijelölt gyűjtőhelyen „*egy listát készített, és tizenhat magyar kommunista felmentését kérte a közmunka alól. A listát felolvasták a kastélyban...*” – írta visszaemlékezésében Dobos Ilona munkácsi lakos; a névsorban volt a munkácsi református püspök fia, Bertók János műfordító (lefordította Tolsztoj *Háború és béke* című művét), Sáfáry László közeli barátja, egykori CSKP-tag, a baloldali érzelmű fiatalokat tömörítő Sarló-mozgalom egyik szervezője. A fegyveresen őrzött csoportból helyette unokatestvére, a szintén Bertók János nevű asztalos szabadult ki, mert ő – mivel két gyermeke volt – nem szólt a tévedésről. A súlyosan beteg Bertók János elindult a menetszloppal, és „*már az út elején meghalt.*”³⁸⁵ Nagy Jenő túlélő az emlékiratában felidézte Illés Béla ámitó jellegű beszédét: „*Munkácson aztán egyszer megálljt parancsoltak. Azt mondták, hogy egy szovjet tiszt kíván szólni hozzánk, mégpedig magyarul. Valóban egy őrnagy lépett az erkélyre. Kiderült, hogy Illés Béla magyar író. Ez a raccsoló, kopasz őrnagy, vagyis Illés Béla, ahogy emlékszem, azt mondta nekünk: 'Nem kell elkeseredni! Benneteket nem lemészárolni visznek! Mentek fel ide a Kárpátokba. Helyreállítjátok az útvonalakat. A fasiszta németek meg a magyarok a hidakat felrobbantották...,*

³⁸³ Dupka György: *A mi Golgotánk*. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben (A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946). Szolyvai Emlékparkbizottság–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2012, 32. old. A továbbiakban: Dupka György: *A mi Golgotánk...*

³⁸⁴ Dupka György: *A mi Golgotánk*, 33. old.

³⁸⁵ Keresztyén Balázs, 1993, 72-75. old.; Keresztyén Balázs, 2001, 32-33. old.

meg az utakat is. Mindez akadályozza a szovjet hadsereg előrenyomulását, az ellenség üldözését. Ti odamentek ezeket felépíteni, és maximum egy hónap múlva otthon lesztek. Tartsatok ki! Nem kell elkeseredni!..”³⁸⁶

Illés Béla a *Honfoglalás* című regényében ugyan megörökítette Munkács és a vidék felszabadításának történetét, de a kárpátaljai magyar és német férfiak szovjet hadsereg általi elhurcolását elhallgatta. Néhány más, tekintélyt élvező magyar agitátor, köztük a Dercenben megfordult Uszta Gyula partizánvezér (később hadügyminiszter a magyar kormányban) földijeinek szintén buzdító beszédet tartott, erről kiadott emlékiratában nem írt. Hasonlóan viszonyult az elhurcoltakhoz Ilku Pál, a későbbi magyar kultuszminiszter is.

A magyar- és zsidómentők közül Weisz Sámuelnek, az ungvári szovjet közigazgatás egyik szektorvezetője igazoló papírjának köszönhetően Sándor Lászlót „kilencedmagával” elengedték az ungvári toborzó-épületből, mint emlékiratában írta: „...ahol akkorra már több mint száz-százötven magyar katonaköteles férfi várt sorsára.”³⁸⁷

Sándor László később, Magyarországra történő áttelepülése ügyében, felereste a moszkvai magyar nagykövetséget, ahol az őt fogadó Horváth Imre nagykövetségi helyettest első kézből informálta a kárpátaljai magyarok sorsáról: „Elmondtam, hogy milyen sokkoló hatással volt a kárpátaljai lakosságra a kárpátaljai hadköteles férfiak elhurcolása az ország belsejébe. Nyíltan kijelentettem, hogy nagy csalódást okozott számunkra, hogy háborús bűnösöknek nyilvánítottak bennünket, amikor a legkevésbé sem tehetünk róla, hogy Magyarország hadba lépett a Szovjetunió ellen.”³⁸⁸

Az 1944. december 16-án a Szovjetunió Állambiztonsági Bizottságának 7161. számú határozata a német nemzetiségű polgárok összegyűjtéséről rendelkezett. Idézet a rendeletből:

„1. A Szovjetunióba történő munkára irányítás céljából mozgósítani és internálni kell Csehszlovákiának a Vörös Hadsereg által felszabadított területén tartózkodó valamennyi munkaképes németet – a 17 és 45 év közötti férfiakat és a 18 és 30 év közötti nőket.

Le kell szögezni, hogy a mozgósítás mind a német és magyar állampolgárságú, mind pedig a román, jugoszláv, bolgár és csehszlovák állampolgárságú németekre vonatkozik.

³⁸⁶ Nagy Jenő: *Megaláztatásban*. A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992, 10. old.

³⁸⁷ Sándor László: *Három ország polgára voltam*. Egy évszázadnyi élet emlékei, 1909–1993. Madách–Posonium, 2009, 82–83. old.

³⁸⁸ Uo. 100. old.

2. A mozgósítás irányítását a Szovjetunió Belügyi Népbiztossága (Berija elvtárs) végezze. A Szovjetunió Belügyi Népbiztosságát kell megbízni a gyűjtőhelyek megszervezésével, az internáltak fogadásával, a szerelvények összeállításával és indításával, valamint útközben történő őrzésével.

Az internált németek gyűjtőhelyekre érkezésének üteme szerint kell a Szovjetunióba indítani a szerelvényeket.

3. Kötelezendő Malinovszkij és Vinogradov elvtárs – Románia, Tolbuhin és Birjuzov elvtárs – Bulgária és Jugoszlávia vonatkozásában:

A) az adott ország kormányzati szervein keresztül hajtsák végre az első pontban említett németek mozgósítását és internálását...”³⁸⁹

Az első nagyszabású tisztogató akcióról készített NKVD-beszámoló szerzője Fagyjev³⁹⁰ vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front hátországát biztosító NKVD-csapatok parancsnoka, akinek 1944. december 17-i jelentésében az áll, hogy „...november 18-tól december 16-ig az NKVD-osztagok a Kárpátalja területén összesen 22 951 személyt tartóztattak le és továbbítottak hadifogolytáborokba... A tisztítóakció folytatódik a hátországban.”³⁹¹

A harmadik parancs a németeket, magyarokat és más nemzetiségek képviselőit érintette. Az SZSZKSZ NKVD № 0016., 1945. január 11-én kelt rendeletének értelmében³⁹² 1945 januárja-februárja során Kárpátalján, a vele határos szlovákiai, magyarországi és lengyelországi területeken elkezdődött a hadművelet, melynek során tömegesen tartóztatták le a területi és kerületi vezető struktúrák egykori munkatársait, akik a csehszlovák, a „volosini” és a magyar rendszer idején tevékenykedtek (az iparvállalatok, kiadók és bankok igazgatóit, az újságok szerkesztőit, a közjegyzőségek és bíróságok munkatársait, párt- és társadalmi szervezetek egyes vezetőit, illetve aktivistáit), akiket nacionalista és szovjetellenes tevékenységgel gyanúsítottak. Természetesen az így letartóztatottak túlnyomó többsége is magyar és német nemzetiségű volt.

1945. február 17-től több ezer letartóztatott magyart és németet a Donyec-medencei Jenakijevóba szállítottak. A szovjetellenes egyéneket ki-

³⁸⁹ Dupka György: *A mi Golgotánk*, 83. old.

³⁹⁰ Fagyjev Szergej Makszimovics (1905 – ?) vezérőrnagy. 1942. december 3-tól a Fekete-tengeri Hadseregcsoport, a Tengermelléki Hadsereg, majd a 4. Ukrán Front hátországának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok parancsnoka.

³⁹¹ Dupka György: *A mi Golgotánk*, 48. old.

³⁹² Dupka György: *A Kárpát-medencei németek és magyarok internálásával, deportálásával kapcsolatos fontosabb dokumentumok az orosz levéltárakban 1944–1945*. In: „Messze voltam én fogságban, nagy Oroszországban...” Magyarországi németek szovjet kényszermunkán 1944/1945–1949. „Malenkij robot” interjúkötet. Szerkesztette Márkus Beáta. Kiadja a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 1913, 354. old.

végezték, a többieket hosszú időtartamú szabadságvesztésre ítélték, további sorsuk ismeretlen.

Az eddigi felmérések szerint az elhurcoltak teljes létszáma elérte a 40 ezer főt. A kárpátaljai akció kiterjedt a Felső-Tisza-vidékre és a háború alatt Magyarországhoz tartozó Kelet-Szlovákiára valamint Csonka-Beregbe is.

A tervszerű kommunista népiirtás és etnikai tisztogatás áldozatait a Munkács közeli Szolyván, a haláltáborban tartották fogva. Az embertelen bánásmód, a fagyos környezet, az éhezés miatt körükben „aratott a halál”; akik túléltek a járványos betegségeket is, marhavagonokban elvitték a távoli szovjet hadifogolytáborokba, akiknek egyetlen bűnük volt: magyarok voltak. Három év múlva, megtizedelve kerültek haza.³⁹³

1. 1. A „lefejezett” értelmiség

Magyar szemszögből nézve a „*Jaj a legyőzötteknek!*” korszakban a háború, a szovjetizálás jóvátehetetlen veszteséget okozott a vidék szellemi életében. A szovjet hatóság erőszakkal számolta fel a korábban jól működő magyarságin-tézményeket, a kultúrát terjesztő magyar szervezeteket, az elitképző gimnáziumokat, a hírlap- és a könyvkiadást. Könyvtárakat, színházakat zártak be, könyveket égettek.

A hosszabb-rövidebb ideig vidékünkön élő és alkotó írástudók közül Tamás Mihály kivándorolt Ausztráliába, Mécs László Magyarországon telepedett le, ahol később koholt vádak alapján letartóztatták, meghurcolták, majd kiengedték a börtönből. Demjén Ferenc Királyhelmeceken húzta meg magát, Nátolyáné Jaczkó Olga és Rácz Pál az irodalmi élettől visszavonultan élt Budapesten, Sass Andor, Neufeld Béla, Szabó Imre, Szerényi Ferdinánd a front közeledtével elhagyta Kárpátalját. A zsidó írók közül Ják Sándort 1944 májusában németországi koncentrációs táborba hurcolták. Túlélőként Budapestre költözve a deportálás tragikus élményeit *Ember a máglyán*³⁹⁴ című művében örökítette meg. Rosner Árpád és György Ferenc Angliában vészelte át a zsidóüldözéseket és a háborút. Az utóbbi végül Budapesten állapodott meg. Prerau Margit az USA-ba emigrált, Sáfáry László a Don-kanyarban életét vesztette. Bellyei (Zapf) László és Lator László szovjet hadifogságba került, a szabadulásuk után Magyarországon telepedtek le. A 81 éves Fülöp Árpád elhallgatott, Sütő Kálmán a hadifogságból hazatérve csak a „fióknak” írt. Herpay Ferenc szintén elhallgatott, Bertók Jánost és sarlós társait háromnapos

³⁹³ Dupka György: 1947 – a magyar, német internáltak hazatérésének esztendeje. In: Együtt, 2012/2., 82. old.

³⁹⁴ Ják Sándor: *Ember a máglyán*.. Emlékezés. Budapest, 1959.

munkára hurcolták, további sorsuk ismeretlen. A magyar kultúra és irodalom szervezője volt Beregszászon a 62 éves marczinfalvi Benda Kálmán felsőházi tag is, akit 1944 őszén, beregszászi lakásán hazaárulás vádjával tartóztattak le. A szovjet 8. légi hadsereg háromtagú rögtönítélő hadbírósága koholt vádak alapján halálra ítélte, s 1945. január 25-én Ungváron kivégezték, beregszászi házát elkobozták, családja kénytelen volt Magyarországon menedéket keresni. Beregszász egyik krónikásának megfogalmazása szerint: „Ő volt a sztálini terror első és sajnos nem utolsó beregszászi áldozata.”³⁹⁵ A beregszászi Vérke-parti öregdiákok Benda Kálmán tiszteletére emléktáblát avattak szülőháza falán.

A magyarbarát ruszin vezető- és alkotó értelmiségiek közül saját életüket mentve, sokan örökre elhagyták Kárpátalját. Marina Gyulát a kanadai ruszin diaszpóra fogadta be, ott írta meg *Rutén sors – Kárpátalja végzete*³⁹⁶ című emlékiratát, amely máig fontos kordokumentum. A rendkívül igényes munkát 1999-ben Kárpátalján újra kiadták. Az itthon maradottakat meghurcolták és kivégezték, illetve javító-nevelő munkatáborba kényszerítették.

Az NKVD javaslatára a szovjetizálásban kulcsszerepet játszó Ivan Turjanica³⁹⁷ pártvezérnek és az átmeneti bábállam, Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa vezetőjének rendeletére 1944. december 18-án Ungváron felállították a Rendkívüli Bíróságot (elnöke: Vaszil Ruszin³⁹⁸ partizánvezér, a vádló főügyész: Ivan Andrasko³⁹⁹ jogász), amelynek célja az volt, hogy megtizedeljék Kárpátalja magyar, ruszin és más nemzetiségű szovjetellenesnek bélyegzett értelmiségét.

³⁹⁵ Csanádi György: *Sorsfordító évek sodrásában*. Fejezetek Beregvidék történelmi múltjából. PoliPrint, Ungvár, 2004, 165. old.

³⁹⁶ Marina Gyula: *Rutén sors – Kárpátalja végzete*. Patria Publishing Co. Ltd., Toronto, 1977. A rendszerváltás után Marina munkáját Clio-sorozatában újra kiadta a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1999.

³⁹⁷ Ivan Ivanovics Turjanica (1901–1955). A kárpátaljai kommunista mozgalom vezető személyisége. Magyar katonaként részt vett az első világháborúban. 1925-től a Csehszlovák Kommunista Párt tagja. 1930–1933 között a Harkovi Kommunista Újságírói Főiskola hallgatója, Kárpátaljára visszatérve bekapcsolódott a szakszervezeti mozgalomba, különböző tisztségeket töltött be. 1939-ben a Szovjetunióba emigrált, ahol különböző beosztásokat kapott. Jelentkezett az I. Csehszlovák Hadtestbe, annak egyik kötelékében harcolt. Hazatérése után Karpatszka Ukrajna Kommunista Pártja Központi Bizottságának első titkára, majd a Népi Tanács elnöke (1944–1945) lett. Kárpátalja Szovjetunióhoz történő csatlóása után a megyei pártbizottság és a megyei tanács vezetője, ezen kívül az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsának képviselője (1946), az USZSZK Legfelsőbb Tanácsának képviselője, elnökségének tagja (1947) volt.

³⁹⁸ Vaszil Pavlovics Ruszin (Lecovica, 1918). 1940-ben az NKVD 5 évre ítélte mint szovjet határsértőt. 1944 szeptemberében ugyancsak az NKVD partizán parancsnokként vetette be Kárpátalján. A Rendkívüli Bíróság elnöke, a megyei bíróság elnöke, a megyei végrehajtó bizottság elnöke volt.

³⁹⁹ Ivan Vasziljevics Andrasko (1919–1984). A háború előtt a prágai Károly Egyetemen szerzett jogi diplomát. 1944-től 1946-ig Zakarpatszka Ukrajna, 1946-tól 1952-ig Kárpátalja megye főügyésze. 1952-ben kizárták a pártból, mivel a csehek alatt egy polgári lap munkatársa volt. Ezt követően haláláig különböző bírósági, ügyvédi feladatokat látott el.

Az első perek tárgyalását már 1945 telén beütemezték, aztán megszülettek az ítéletek. A korábbi rendszerrel való „kollaborálás és szovjetellenesség” vádjával az országgyűlési képviselők, felsőházi tagok, újságírók, egyesületi vezetők, lapszerkesztők, szakírók, könyvkiadói igazgatók közül Bródy Andrást és sorstársait ítélték el és végezték ki, köztük dr. Fenczik István⁴⁰⁰, Demkó Mihály⁴⁰¹ és Kricsfalussy-Hrabár Endre⁴⁰² képviselőt, Demjanovics Péter Pál⁴⁰³ és Benda Kálmán⁴⁰⁴ felsőházi tagot. Illiczky Sándor⁴⁰⁵ felsőházi tag, Riskó Béla⁴⁰⁶, Bencze György⁴⁰⁷, Spák Iván⁴⁰⁸, Zsegora Ödön⁴⁰⁹ Ortutay Jenő⁴¹⁰, Földesi Gyula⁴¹¹ parlamenti képviselő sorsa máig ismeretlen, nyilván a GULÁG lágereiben pusztultak el.⁴¹² A Szolymai Emlékparkbizottság a szolymai siratófalra felvésette a sztálinisták által meghurcolt, elítélt, illetve kivégzett áldozatok, országgyűlési képviselők, felsőházi tagok névsorát (a Szolymai Emlékparkban 2016. december 7-én került felállításra a meghurcolt képviselők emlékkeresztje, alkotója Mihajlo Beleny).⁴¹³

⁴⁰⁰ Dr. Fenczik István (1892–1945). Görög katolikus teológiai tanár, autonomista politikus, kárpátorosz miniszter, képviselő, az igazságügyi bizottság tagja volt.

⁴⁰¹ Demkó Mihály (1894–1946). Tanító, író, autonomista politikus, pénzügyminisztériumi miniszteri tanácsos, Kárpátalja kormányzó biztosa, gazdasági tanácsadó, képviselő, a gazdasági, pénzügyi, véderő, földművelésügyi bizottság tagja volt.

⁴⁰² Kricsfalussy-Hrabár Endre (?–1946). Nyugalmozott csendőr ezredes, majdankai lakos, 1943-ban költözött Ungvárra.

⁴⁰³ Demjanovich Péter Pál, egyes forrásokban ruszinosan Demjánovics Péter (1869–1945). Rahói lakos, tb. kanonok, görög katolikus esperes, a magyar parlament örökös felsőházi tagja volt.

⁴⁰⁴ Marczinfalvi Benda Kálmán. Beregszászi lakos, a Bereg Vármegyei Vízszabályozó és Ármentesítő Társulat igazgató főmérnöke volt.

⁴⁰⁵ Illiczky Sándor (1889–1947). Görög katolikus kanonok, székeskáptalani nagyprépost, 1939 végén főtanácsadónak nevezték ki Kárpátalja kormányzó biztosa mellé.

⁴⁰⁶ Riskó Béla. Kövesligeti ügyvéd, autonomista politikus. 1923-ban Kurtyák Ivánnal az AFSZ párt egyik alapítója volt. Az 1924. március 16-án megtartott első csehszlovák parlamenti választásokon szenatori mandátumhoz jutott. 1939. július 7-én Perényi Zsigmond kárpátaljai kormányzó biztos felterjesztésére a belügyminiszter kinevezte a máramarosi közigazgatási kirendeltség vezetőjévé.

⁴⁰⁷ Bencze György (1885–?). Gazdálkodó, tímármester, tartományi képviselő, az ungvári hitelszövetkezet központi igazgatóságának tagja, az AFSZ vezető autonomista politikusa volt, országgyűlési képviselővé történt meghívására ilosvai járási miniszteri biztосként dolgozott.

⁴⁰⁸ Iván Spák (1900–Budapest, 1980). Újságíró, autonomista politikus, 1933-tól az AFSZ *Ruszkije Visztyi* című lapjának felelős szerkesztője, képviselő, jegyző, naplóbíró, a közigazgatási bizottság tagja volt.

⁴⁰⁹ Zsegora Ödön (1895–?). Vasutas, autonomista politikus, képviselő, a közigazgatási és közlekedési bizottság tagja volt.

⁴¹⁰ Ortutay Jenő (1889–?). Görög katolikus főesperes, szentszéki tanácsos, Beregszász város főbírója, polgármestere, magyar pártpolitikus volt.

⁴¹¹ Földesi Gyula (1875–?). Ungvári nyomdász, könyvkiadó, autonomista politikus, képviselő, a gazdasági, zárszámadást vizsgáló bizottság tagja volt.

⁴¹² A GULÁG Emlékében a sztálini rezsím áldozatául esett parlamenti képviselőknek először Tiszabökenyben, az Árpád-házi Szent Erzsébetről elnevezett templom falán a Bencze-család és a helyi római katolikus egyházközség támogatásával Bencze György és sorstársainak emléktáblát, majd Ungváron a Szolymai Emlékparkbizottság kezdeményezésére mind a 13 áldozatnak (Bródy András, Bencze György, Benda Kálmán, Demjanovics Péter Pál, Demkó Mihály, dr. Fenczik István, Földesi Gyula, Illiczky Sándor, Kricsfalussy-Hrabár Endre, Ortutay Jenő, Riskó Béla, Spák Iván, Zsegora Ödön) emléksobrot állítottak, alkotójuk Mihail Beleny ismert szobrász.

⁴¹³ Dupka György: „Keresétek fel a sírom...” Szolymai emlékkönyv 1944–1959. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2004, 98. oldal.

Nem kímélték a nyugdíjas állami tisztviselőket sem. Fekesházy Zoltánt⁴¹⁴, Bereg és Ugocsa vármegye volt alispánját 64 éves korában, 1945 tavaszán letartóztatták, koholt vádak alapján hadbíróság elé állították és 10 évi kényszermunkára ítélték. Egyik beregszászi rabtársa szerint valahol Lemberg közelében az elítélteket szállító vonaton halt meg, sírhelye máig ismeretlen.

Mészáros Sándorné⁴¹⁵ ungvári tanítónő és családját rettenetesen meghurcolták. Erdész férjét 1945-ben hamis vádak alapján letartóztatták, elítélték, egy donyeci bányában halt meg. A szovjet terror áldozata lett fivére, Murányi Miklós, Romzsa Tódor görög katolikus püspök irodaigazgatója is, akinek 64 éves apját, Ivan Murányi görög katolikus lelkészt szintén a vérengző rezsím vitte sírba: infarktust kapott, amikor megtudta, hogy közeli jó barátját, dr. Ivan Harajdát (dr. Harajda Jánost), a *Literaturna Negyilja* című folyóirat főszerkesztőjét, a Kárpátaljai Tudományos Társaság aktív tagját letartóztatása után egy éjszakai kihallgatás alkalmával agyonverték.

1945–1946 között kevés híján félezer magyar, ruszin/ukrán, lengyel, német közeleti személyiséget ítélték el, végeztek ki hamis vádak alapján. Bírói úton „lefejezték” a történelmi egyházakat, leszámoltak vezetőikkel, papjaikkal. Kárpátalja értelmiségének jeles képviselőit és tisztségviselőit az NKVD kihallgató tisztjei kegyetlenül megfélemlítették, rettegésben élték napjaikat, aki idegileg nem bírta, otthonában vagy a fogságban öngyilkos lett. Az erőszakos szovjetizálás miatt, még a határ lezárása előtt sokan örökre elhagyták Kárpátalját.

A református egyház Keleti Baráti Körének szókimondó és elszánt papjai levelet intéztek Sztálinhoz. A levél írói Sztálin magatartását *Nabukodonozoréval* hasonlították össze, és figyelmeztették Sztálint Isten előtti felelősségére. Az akcióról Zimányi József részletesen beszámolt emlékiratában.⁴¹⁶ Emlékezetből a levél tartalmát is közreadta, egyik első változatát szöveghűen idézzük: „*Hatalmas Sztálin! – Isten a német fasizmust sok orosz és más nép fiainak vérével törte le. Te a győzelem dicsőségét is magadnak tulajdonítottad. Mindenben Isten helyére helyezted magad. Hatalmas búzamezők mellett nagy táblákon hirdette a dicsekvő felírás: Isten nélkül és imádság nélkül, de műtrágyával és traktorral!*”⁴¹⁷ Ezért az Úr meg fog alázni, mint Nabukodonozort. Sa-

⁴¹⁴ Fekesházy Zoltán (1881–1946). Jogász, 1938–1942 közt Bereg és Ugocsa vármegye alispánja. Lásd: *Magyar politikai és közigazgatási compass (1919–1939)*. Szerk. Madarász Elemér, Budapest, é. n., 413. old.

⁴¹⁵ Mészáros Sándorné: *Elrabolt éveim a GULÁG-on*. Emlékirat. 2000, 98. old.

⁴¹⁶ Hargita Árpád: *Tűzszlopoddal a jéghegyek között*. Zimányi József életútja. Fundamentum Alapítvány, Budapest, Éjféli Kiáltás Misszió, Budapest, 1995, 77. old.

⁴¹⁷ A Baráti Kör tevékenységét feldolgozó Orbán Marianna lentebb idézett munkájában a levélben szereplő „traktor” szóhoz lábjegyzetet írt.

*ját fiaid fognak megvetni téged. – Amíg időd van, szállj magadba, adj dicsőséget a felséges Istennek! Ez a népednek is javára lesz. A gögös Belsazar egy éjszaka birodalmával együtt elveszett. – Zimányi József és Horkay Barna*⁴¹⁸

A Sztálinnak írt levelet „felségsértésnek” ítélték meg, és értelmi szerzőit, aláíróit, támogatóit szigorúan megbüntették. 1947. október 16-án először Zimányi Józsefet gecsei, Horkay Barnát nagyszülősi otthonában tartóztatták le. 1948-ban begyűjtötték Asszonyi Istvánt, Pázsit Józsefet, Simon Zsigmondot, Kovács Zoltánt. Rajtuk kívül még négy embert vittek el a Keleti Baráti Kör tagjai közül: Györke Istvánt, Huszti Bélát⁴¹⁹, Fekete Gyulát és Gulácsy Lajost.⁴²⁰

Koholt vádak alapján, szovjetellenes tevékenység vádjával ítélték el Gönczy Pál (Nagydobrony), Zsurki József (Nagypalád), Vass József (Técső), Tárczy Dániel (Kisdobrony) lelkészt. Hasonló sorsra jutott Csok József és Petneházy Gyula. Hamis váddal ítélték el Forgon Pált⁴²¹, a későbbi püspököt. Papp Istvánt és Csík Józsefet 3 évre felfüggesztették szolgálatukból. A lágerben halt meg Narancsik Imre és Szutor Jenő. Szibériában raboskodott Balogh Sándor⁴²² református kántortanító, aki lágerverssekben örököltette meg szenvedéseit. Sztálin halála után 1956–1957 között a lágerekben sínylódó lelkészek amnesztiával szabadultak. Visszatértek gyülekezetükhöz és folytatták szolgálatukat. Visszaemlékezve Gulácsy Lajos elmondta: „A nehéz körülmények próbára tették az Isten iránti hűséget, ezért a hosszú és nehéz évek alatt hasznára lehettünk rabtársainknak: Istennek ígéjét hirdetve erősíthettük hitüket, reményüket a szabadulásra. Próbákkal teli küldetés volt ez: sok lelkész életét adta hitéért.”⁴²³ A meghurcolt református lelké-

⁴¹⁸ Lásd Orbán Marianna, a Verbőci Középiskola történelem szakos tanára, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának PhD-hallgatója dolgozatát: *Ébredési mozgalom a Kárpátaljai Református Egyházban (1936–1947)*. In: http://epa.oszk.hu/01600/01626/00002/pdf/acta_beregsasiensis_EPA01626_2009_02_239-244.pdf (Letöltés: 2013-03-24.)

⁴¹⁹ Huszti Béla beregszászi lelkész egyik lágerben írt verse itt jelent meg: *Istenhez fohászkodva...* Verses levelek, imák a sztálini lágerekben 1944–1957. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1992, 53-54. old.

⁴²⁰ *A mélységből a magasba. Egy önéletrajz: Gulácsy Lajos*. A Kárpátaljai Református Egyház Sajtóosztálya, Munkács, 2005.

⁴²¹ Forgon Pál később a Kárpátaljai Református Egyház püspöke lett. Száműzetéséről könyvet írt: *Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak...* Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 1992. *Abeltől Antipásig* című verses Biblia-értelmezéseket tartalmazó kötetét az Intermix Kiadó adta ki 1994-ben, Nagy Zoltán Mihály szerkesztésében.

⁴²² Id. Balogh Sándor szernyei református kántortanító jelentős értékű népköltészeti gyűjtőmunkát fejtett ki. Gyűjtését rendszerezte, színpadra írta és vitte a szernyei fiatalokkal az 1930-as években elismerten híressé vált Gyöngykalárist, azaz a gyöngybokrétá kárpátaljai változatát, amely a Galéria Kiadó gondozásában *Gyöngykalári. Tiszaháti társas mulatságok* címmel jelent meg 1993-ban. Balogh Sándort 1947-ben perbe fogták, szovjetellenesség vádjával 25 évre ítélték. Lágerverszeit „fejben” fogalmazta meg és hozta haza; *Lágerből lágerbe* címmel 1993-ban jelentek meg a Galéria Kiadónál. Id. Balogh Sándor tiszteletére a szernyei faluközösség 1991. június 17-én emlékművet állított a helyi iskola udvarán.

⁴²³ F. Zs.: *Emlékmű a lelkészeknek*. In: Kárpátalja, 2008. november 28.

szeknek az egyházkerület beregszászi központjának kertjében emlékművet állítottak.⁴²⁴

Ungváron az NKVD mellett működő különleges tanács, illetve a „trojka”, a katonai törvényszék, a Kárpátaljai Területi Bíróság szovjetellenes tevékenység vádjával 1948-tól többnyire 25 évi Szibériában letöltendő kényszermunkára ítélt 19 római katolikus papot⁴²⁵: Árvay Dezső, dr. Bujaló Bernát, Bakó Zoltán, Bártfay Kálmán, Csáti József, Galambos József, Haklik Sándor, Heveli Antal, Homolya Péter, Horváth Ágoston, Hudra Lajos, Lőrincz István, Pásztor Ferenc, Plackinger Pál, Sörös János, dr. Temfli István, Tindira Ernő, dr. Tóth József, Tőkés György. Csáti József vikáriust például halálra ítélték. A kivégzéstől az isteni gondviselés mentette meg. Nem tért vissza és idegen földben nyugszik Haklik Sándor (1884–1945) kisérti esperes és Pásztor Ferenc⁴²⁶ (1880–1949) beregszászi főesperes, vikárius⁴²⁷. Az 1990-ben elhunyt Horváth Ágoston római katolikus ungvári plébános az üldöztetésekre így emlékezett vissza: „Negyvenben, amikor engem szenteltek, negyvenkilenc pap volt Kárpátalján. Ma (1989-ben) kilenc van. Volt jelentkező, de a hatóság nem engedte őket Rigába... Aztán negyvenhatban már gyűjtötték a papokat. Szovjetellenes magatartásért. Pedig ártatlanok voltunk. Jöttek az orosz ávósok és letartóztattak, bevitték az ávós központba. Akkor az a kapitány – ma is tudom a nevét – összerugdosott... Aztán a bíróságon meghozták az ítéletet: 58-as paragrafus, szovjetellenes agitáció... A lágerben is tartottunk szentmisét... A hit tartotta bennünk a lelket. Eleinte jeleztük is, hány misét mondtunk, de aztán sok száz lett belőle... Tíz évig voltam oda... Lágerben. A kínai határ mentén. Állítólag hatvanezer volna a katolikusok száma... Nagyon üldözték őket. Papokat, híveket. Lágerekben pusztultak el, betegségben, kínzásokban. Volt olyan eset, hogy felakasztva találtak egy papot vagy elgázolta egy autó. Ez a múlt. Reménykedni kell.”⁴²⁸

⁴²⁴ 2008. november 23-án Beregszászban, a Kárpátaljai Református Egyházkerület (KRE) Püspöki Hivatalának kertjében Zán Fábián Sándor püspök kezdeményezésére emlékművet állítottak a szovjet diktatúra idején mártírhaltat halt, börtönt szenvedett és egy időre lelkipásztori szolgálatuktól megfosztott kárpátaljai református lelkészeknek. Alkotója Matl Péter szobrászművész. A gránitszobor szimbolikája nem más, mint egy, az időspirálhoz hasonlóan fölfelé csavarodó életfa. Az életfán három gömb, melyek a lélek fejlődésének három stádiumát – a születést, a megpróbáltatást és az Istennel való egyesülést – ábrázolják.

⁴²⁵ A tiszabökényi római katolikusok 1993. november 19-én, Erzsébet napján emlékkeresztet szenteltettek fel Árpád-házi Szent Erzsébet és a meghurcoltak emlékére, amelyre a megtorlásban részesült 19 pap nevét is felvésték.

⁴²⁶ A Beregszászi Római Katolikus Egyházközség 1993. október 13-án emlékezett meg az egykori plébános, Pásztor Ferenc halálának évfordulójáról, ebből az alkalomból felavatták mellszobrát. Alkotója: Szilágyi Sándor beregszászi szobrász. Létrehozták a Pásztor Ferenc Alapítványt. Kezdeményezik sírjának felkutatását, tetemének hazahozatalát és boldoggá avatását.

⁴²⁷ Csáti József–Dióssi Géza Kornél: *A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház*. In: Extra Hungariam. A hatodik Síp antológiája. Hatodik síp, Budapest–Ungvár, 1992, 176. old.

⁴²⁸ Horváth Ágoston: *A lágerekben is szentmisét tartottunk*. In: Dupka György Konceptios perek magyar elítélteinek emlékkönyve, 1944–1955. Intermix Kiadó, Budapest–Ungvár, 1993, 43–45. old.

A kommunista diktatúra kemény ökle, az NKVD kíméletlenül szétzúzta, felszámolta a görög katolikus egyházat, ingó és ingatlan vagyonát elkobozta a pravoszláv egyház javára. A „bezpeka” pribékjei 1947. október 27-én sikertelen merényletet követtek el Lavki község határában Romzsa Tódor (1911–1947) görög katolikus püspök ellen. A megghiúsult merénylet után 5 nappal munkácsi kórházi ágyán, november 1-jén – Sztálin parancsára⁴²⁹ – Romzsa Tódor főpásztort megmérgezték. Halálának híre megrendítette egész Kárpátalját.⁴³⁰ Azokat a görög katolikus papokat, akik nem írták alá a pravoszláv egyházzal való egyesülésről szóló nyilatkozatot, elhurcolták. Az eddigi Bendász-feldolgozások⁴³¹ szerint az akkor működő 265 plébánia 350 lelkészéből 129-en utasították el az aposztáziát, őket népbírói tárgyalás után lágerekbe toloncolták, egyeseket kivégeztek. Több mint harmincan nem tértek vissza.⁴³²

A görög katolikus püspökök, főpapok, teológusok, parochusok, szerzetesek közül 34-en vértanúhalált haltak.⁴³³

Dr. Ortutay Elemér teológus, a lágerek egyik túlélője egyik írásában⁴³⁴ valamennyi történelmi egyház nevében kimondta, hogy senkinek sem kegyelmeztek. „*Gondolván esztelenségükben: nem lesznek pásztorok, szétszéled a nyáj...*”

A régi elit, majd a másként gondolkodók elüldözése, megfigyelése, zaklatása majdnem a Szovjetunió összeomlásáig zavartalanul zajlott. Példaerejű bizonyíték Cecse Endre gálócsi-husztai református lelkész sorsa, akit hamis

váddal, 56-os izgatásért tartóztattak le, és 1959. január 7-én vallatás közben agyonvertek a KGB ungvári börtönében.⁴³⁵

1. 2. *Lágerirodalom a „semmi” korszakában*

A fentebb ismertetett okok miatt csak később, 1951-től indulhatott meg a magyar irodalmi élet, a különböző műfajok művelése, fejlődése, a szépirodalmi művek kiadása.

Fölmerül a kérdés, mi történt 1944–1951 között, az irodalmiság-nélküli „semmi” korszakában?

A kárpátaljai magyar irodalom „*korszakolásának problémája*” és a „*jellegetességek kialakulásának kezdete*” kapcsán Eperjesi Penckófer János neves irodalomtörténészünk elfogadta Pál György⁴³⁶ megállapítását, miszerint „*az 1944–1951 közötti időszakot nem tekinti önálló szakasznak, hiszen a semmi valóban nem értékelhető.*” Görömbei András⁴³⁷, Kovács Vilmos, Benedek András⁴³⁸, Balla D. Károly⁴³⁹, M. Takács Lajos⁴⁴⁰ szerint „*több más szerzővel egyetértve az 1951-es évet lehet a kezdet időpontjának nevezni. Még ha irodalmi minak nem is, de kultúrtörténeti eseménynek mindenképp. Ekkor látott napvilágot Balla László Zengj hangosabban című verseskötete, amely a szovjet hatalom diktálta irodalom-felfogásban született és a kötelező optimizmus hangján szólalt meg.*” Penckófer János Görömbei Andrásal egybehangzóan jelentette ki: „*Ez a tendencia adta meg az alaphangot, kifogásolta a hagyományos magyar irodalmi gondolkodást-magatartást, és hatalma csak a világrend összeomlásával érhetett véget.*”⁴⁴¹

A kárpátaljai magyar irodalmi közvélemény csak a rendszerváltozás előtt szembesült azzal az elhallgatott igazsággal, jelenséggel, hogy a szovjet terror korszakában az emberi szenvedés produktumaként létezett egy elhallgatott lágerirodalom. Az írások egyéni és kollektív szerzői a fogságban tartott kár-

⁴²⁹ Dupka György: *Adalékok Boldog Romzsa Tódor püspök életéhez.* (Részletek egy készülő monográfiából). In: Együtt, 2011/3., 63. old.

⁴³⁰ Romzsa Tódor (1911–1947) püspököt 2001. június 27-én az Ukrajnába látogató II. János Pál pápa boldoggá avatta.

⁴³¹ Bendász István–Bendász Dániel: *Helytállás és tanúságtétel. A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai.* Galéria-Écriture, Ungvár–Budapest, 1994.

⁴³² *Vértanúink-hitvallóink.* Kárpátaljai római- és görög katolikus vértanúk életrajza <http://www.mindszenty.katolikus.hu/koszoru/boldava.html>

⁴³³ A kommunista terror áldozatai: Antonisán István (1901–1948), id. Bacsinszky Dániel (1879–1951), Chira Sándor (1897–1983), Czibere Tódor (1906–1950), Choma Viktor (1891–1953), Csépes János (1918–1953), Csubáti József (1909–1949), Demjánovics Péter Pál (1869–1945), Dubiczki András (1877–1950), Duliskovics Viktor (1917–1954), Durnevics Tódor (1904–1954), Fedeles Cirill (1881–1950), dr. Fenczik István (1892–1945), Ferencsik Tivadar (1915–1949), dr. Hadzsaga Gyula (1902–1947), Holis Antal Konstantin (1894–1953), Illiczky Sándor (1889–1947), Jankovszky Illés (1902–1948), Kesely János (1904–1949), Kohutics Tivadar (1881–1955), Legeza István (1893–1955), Legeza Péter (1912–1946), Mózer Mihály (1915–1955), Orosz Péter (1917–1953), Ortutay Jenő (1889–1950), Petrik Jenő (1892–1953), Ruzinkó Miklós (1886–1955), Sereghy András (1893–1950), Simsa Andor (1882–1952), Thegze Miklós (1905–1953), Tivadar István (1895–1954), Zavagyák Bazil József (1911–1958), Zselvay Fedor (1886–1951).

⁴³⁴ Ortutay Elemér: *A kárpátaljai görög katolikus egyház helyzete, a vallás és a kisebbségi magyar sors.* In: „Sötét napok jöttek...” Konceptuális percek magyar eliteltjeinek emlékkönyve 1944–1955. Dupka György közreadásában, Intermix Kiadó, Budapest–Ungvár, 1993, 70–78. oldal.

⁴³⁵ Dupka György: *Kárpátaljai magyar Gulag-lexikon.* Lefejezett értelmiség 1944–1959. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1999, 40. old.

⁴³⁶ Pál György: *A magyar irodalom Kárpátalján (1945–1990).* Nyíregyháza, Szabolcsi téka, 1990.

⁴³⁷ Görömbei András: *A kárpátaljai magyar irodalom fő sajátosságai.* In: *Létértelmezések, Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1999.*

⁴³⁸ Kovács Vilmos–S. Benedek András: *Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában;* a Kovács Vilmosról szóló részt Benedek András írta. In: *Tiszatáj*, 1970., 10. és 12. sz. A tanulmány anyaga lényegében átmementődt a *Magyar irodalom története 1945–1975* című akadémiai sorozat IV. kötetébe.

⁴³⁹ Balla D. Károly: *Előítéletek és beilleszkedési zavarok.* A kárpátaljai magyar irodalom esélyei. In: *A hontalanság metaforái.* A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest, 2000.

⁴⁴⁰ M. Takács Lajos: *Utószó.* In: *Vergődő szél.* A kárpátaljai magyar irodalom antológiája 1953–1988. Magvető Könyvkiadó–Kárpáti Könyvkiadó, Budapest–Ungvár, 1990, 585–595. old.

⁴⁴¹ Eperjesi Penckófer János: *Tettben a jellem.* A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében. Magyar Napló, Budapest, 2003. Tárolt változat: <http://www.karpatszeme.uz.ua/>

pátaljai magyar rabok voltak. A hallgatás falát a múlt század nyolcvanas éveinek végén a korábban hatóságilag némaságra kötelezett túlélők döntötték le. Megeredtek a nyelvek, felszínre kerültek a szenvedéstörténetek, előkerültek a lágerből hazacsempészett írások, levelek. A fogság idején megformált verses szövegek lejegyzésre kerültek, ezeket a volt rabok évtizedekig fejben hordozták. 1989. november 18-án Nagy Zoltán Mihály író a sztálinizmus áldozatainak szentelt beregszászi emlékkonferencián a szervezők felkérésére felolvasta az általa ismert lágerversokról, imádságokról és levelekről készített tanulmányát⁴⁴², ami a résztvevők körében nagy megdöbbenést váltott ki. Többen tamaskodva csóválták a fejüket arra vonatkozóan is, hogy szűkebb pátriánkban ilyen lágerműfaj is létezik, és együtt él a túlélőkkel.

Az eddig birtokunkba került, lágerben fogant drámai dokumentumok megidézésével igyekszünk kitölteni a „semmi” korszakát. A sztálini táborokban raboskodott kárpátaljai magyar hadifoglyok sajátos lágerfolklorjában és lágerköltészetében, -leveleiben, -naplóiban nyomon követhetők az Istenhez fohászzkodó szabadságvágy és az éltető szerelem, szeretet motívumai. Meggyőző példaként idézzük a névtelen szerzőtől származó *Azt írták* című, 1947 körül keletkezett írást, amit rab-apáink a barakkok homályában kórusban is énekeltek:

*Azt írták a donbászi vidékről,
Véresen ment le a nap az égről,
De sok vér folyt az idegen földre,
De sok bányász aludt el örökre.*

*Azt írta egy kislány levelébe,
Él-e még a régi szeretője?
Él-e még vagy gondol-e még rája
Valahol ott a nagy Oroszországba.*

*Válasz jött a kislány levelére,
Hogy öltözzön a szíve feketébe.
Szeretője hűségesen várja
Odafenn a fényes mennyországba.*

⁴⁴² Nagy Zoltán Mihály szerkesztett, rövidített előadása. In: *Egyetlen bűnük magyarságuk volt*. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944-1946). Dupka György közreadásában. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993, 232-234. old.

Több mint negyedszázada kezdtük el gyűjteni és kiadni a 2. világháborús hadifogoly- és munkatáborok akkor még a tabutéma kategóriába besorolt „oral history”-jellegű emléanyagát, szóbeli visszaemlékezéseket, az úgynevezett „fejben írt lágerverseket”, amelyek ma már jelen vannak a magyar folklórban, és a szakirodalom⁴⁴³ lágerfolkloorként, a hagyományos magyar népköltészet szerves részeként, illetve modern folklorként tartja őket nyilván. Névtelen, illetve egyes esetekben nevesített szerzői azok köréből kerültek ki, akik magyar katonaként orosz fogságba estek vagy internált civilként „háromnapos munkára”, politikai elítéltként a GUPVI és a GULAG szögesdróttja mögé kényszerítették.

Az *Istenhez fohászzkodva* című gyűjtemény első, 1992-es kiadásából befolyó összeget a Szolyvai Emlékpark építésére ajánlottuk fel. Második kiadására 1996-ban került sor, amelyhez felkérésünkre S. Benedek András nemrég elhunyt irodalomtörténész írt előszót. Idézet ebből: „Évtizedekig a legnagyobb bűnük közé tartozott Kárpátalján a magyarság 1944-es tömeges elhurcolásának felemlgetése. Egyetemre, főiskolára csak az az árva fiatal juthatott, aki lehetőleg nem magyarnak vallotta magát, s legfőképpen a német fasiszták áldozatának tüntette fel édesapját az akkoriban még patikamérlegen mért ön-életrajzban.

Az emberek, az özvegyek és árvák, a barátaikat a lágerek jeltelen temetőiben hagyó hazatértek azonban nem felejtethetnek. Épp az illegalitás miatt vált mindez sajátos folklórrá. A szájról szájra, kézről kézre terjedő emlékezők, az ott átélt szörnyűségek ’irodalmi’ lenyomata először több mint két évvel ezelőtt látott napvilágot, a független kárpátaljai magyar könyvkiadás első produktumaként.

Nem az irodalmi érték az elsőrendű tehát ebben a gyűjteményben, amely inkább drámai dokumentum, mint antológia. Napjaink drámai eseményei azonban arra figyelmeztetnek, hogy csak a hiteles, megszenvedett tanúság válhat tanulssággá.”⁴⁴⁴

Sajnos, az ismert lágerkrónikások, a lágerverseket hazahozó túlélők közül kevesen érték meg a szovjet birodalom összeomlását. Az általunk közreadott lágerversekre a szakma mégis felfigyelt. Köztük Küllös Imola, Vasvári Zoltán, Tarczai Béla és más elismert folklórkutatók, akik ezeket az alkotásokat a 2. világháborús hadifogság és a sztálini lágerek sajátos folklórként érték-

⁴⁴³ Küllös Imola: *A II. világháborús hadifogság és a sztálini lágerek folklórja*. http://www.otka.hu/index.php?akt_menu=1191

⁴⁴⁴ *Istenhez fohászzkodva*. Verses levelek, imák, a sztálini lágerekből 1944–1957.

kelték. *Áldozatok*⁴⁴⁵ címmel Kárpát-medencei szintű gyűjteményt is kiadtak, amelyekbe a mi gyűjtésünkéből, a fogoly- és munkatáborok prózai és verses emlékanyagából is többet átvettek. Ezek a ránk maradt közköltészeti versek, szóbeli vagy írott visszaemlékezések közelmúltunk tragikus kordokumentumai, amelyek érzelmi oldalról világítják meg a haláltáborok embervilágának egyéni és közösségi tragédiáit. A táborokban keletkezett fogolyköltészet esztétikai szempontból nem mérhető a Radnóti Miklós kockás füzetében fennmaradt költeményekhez, Pilinszki János lágerköltészetéhez, sem a klasszikus népköltészet értékeihez. Osztom Tarczai Béla álláspontját, miszerint ezek az alkotások „azért fontosak, mert hűen tükrözik sok ezer fogoly akkori lelkiállapotát, érzésvilágát... Akik a fogságban verseket, dalokat írtak, nem voltak költők, még csak gyakorlott versfaragók sem (néhány kivételtől eltekintve). Őket a körülmények tették költővé, mondhatni: alkalmi költővé, mert legtöbbjük azóta se vett tollat a kezébe. A lágerköltészet gyökere az a rendkívül gazdag népköltészeti, népzenei hagyomány, amelyet minden táborlakó tudata mélyén ismert és amelyre támaszkodott.”⁴⁴⁶

A túlélőktől tudjuk, hogy a szovjet fogolytáborokban elsősorban elővigyázatosság miatt, illetve papír és írószer híján – fejben készült a vers, a lágerima, a lágerballada és más fogolyvers, hírvér. Balogh Sándor, a szernyei kántortanító és rímfaragó, akit nyolc évre ítélték, szintén fejben írta rigmusait; *Kemény, konok ember* című költeményében olvashatjuk: „Gondolatban írok, / Az ör idelásson?! / Emlékezetemben / Tartom az írásom.”⁴⁴⁷

Karig Sára József Attila-díjas költő és műfordító⁴⁴⁸ 1947–1953 között politikai fogoly volt, főleg Vorkután raboskodott; egyik versében megerősíti a „fejbeírás” tényét: „A költő itt a hóba ír, / mert nincs papír. / A jég hátán senki sem él, / kemény a tél. / S a lét csak tárgyi tévedés: / az érv kevés. // Ha él, ha vall, ha néha sír, / a hóba ír, / hogy itt is költő – és magyar – / és jót akar, / hogy itt is hinni, írni mer, / hogy írni kell.” (Karig Sára: *Sarkövezet. Versek*, 1995.)

Az ungvári Fedák László, aki a hírhedt kolimai aranybányában sínylődött, közel 30 verset írt fejben, tőle jegyeztem le a 1946–1953-ban született *Kolimai magyar lágerverseket*, amelyből egy ciklust a *Küzdőtér*; a JATE Galiba Kör Társadalomtudományi kiadványa 1988. 2. sz. (45., 106. old.); a *Kor-*

társ 1989. 7. sz. (117. old.) is megjelentette. Ezek közül ismertté vált *A kolimai magyar rabok hitvallása*: „Nem félünk a szenvedéstől, / Nem félünk a kínzástól, / Nem félünk a börtönöktől, / Nem félünk a haláltól. // Attól félünk, hogy rabságba / Éljük le életünket, / Hogy szép hazánk, Magyarország / Rákosinak rabja lesz. // Adjál nekünk, jó istenünk, / Annyi erőt, kitartást, / Hogy hazánkat, nemzetünket / tegyük újból szabaddá.” (1950.)⁴⁴⁹

A lágerversek keletkezését Örkény István a *Lágerek népe* című művében említi: „Sok költőt szült a hadifogság: sajnos, túlnyomórészt rosszakat. De a gyémánt is a saját porával csiszolódik: talán egymáson gyalulják meg a tükröslapjukat ők is, a költők. (...) Dalfoszlányok születtek, nem dalkoszorúk, alkalmi versek és színdarabok íródtak, de nem születtek remekművek... Nem kultúra ez, de szándék és igény. Erős szándék és egyre növekvő igény: íme, a két gyümölcs, amit a hadifogság termelt.”⁴⁵⁰

A fogolyversek témája általában a lágerélet mindennapi valósága, az éhezés, betegség, halál, hideg, az otthon, a honvágy, a hazatérés reménye volt. Megidéztek a családi és vallási ünnepek, erőteljesen a karácsony, a szeretet ünnepe is: „Szent karácsony estje most reánk köszöntött, / Itt ünnepeljük meg a szögesdrót között. (...) Szomorú otthon is a karácsony napja, / Nem ül az asztalnál a jó édesapa. / Nincsen otthon a férj, a sok drága testvér, / Pusztító halálba sodort el a szél. / Nincs, aki megkezdje az esti imát, / Ünnepi asztalhoz ültesse családját. // Ez a mi életünk legsötétebb napja, / Bús szívvel gondolunk a meleg otthonra. / Szemünk könnybe lábad a karácsony szóra, / Vajon nehéz sorsunk mikor fordul jóra? / Pusztít a tifusz itt, arat a döghalál, / Sok jó magyar testvér haza nem jut el már. / Kiviszi szürke ló éjjel a temetőbe, / Jeltelen, dermesztő, jeges sírgödörbe...”⁴⁵¹ (Holozsi Károly: *Fogolykarácsony Szolyván*. Szolyva, 1944 karácsonya).

A fogolytáborban a szilveszter is szívbemarkoló ünnep volt, hazavágyó emlékezés és reménykedés: „Fogoly szilvesztere milyen is lehetne, / Korpa a kenyere, répa a leve. / Patakokban folyik millióknak vére, / Itt arat a halál kényére-kedvére. / Édesanyák jaja, özvegyek sóhaja, / Árvák tenger-könnyre hozzád kiált, Uram, / Fel a magas égbe. / Irgalmazz nekünk e siralom völgyében, / Szánd meg árva néped, bocsásd meg bűneink, / Töröld le arcunkról a bánat könnyeit.”⁴⁵² (*A fogoly szilvesztere*, Szolyva, 1944. december 31. Szerzője ismeretlen.)

⁴⁴⁵ *Áldozatok*. A második világháborús hadifogolytáborok és a sztálini lágerek folklórjából. Összeállította: Küllös Imola–Vasvári Zoltán. Folklórsorozat, L'Harmattan KFT, Budapest, 2006.

⁴⁴⁶ Tarczai Béla: *Szellemi élet a fogolytáborokban* (355.p.). In: http://epa.oszk.hu/02000/02030/00033/pdf/HOM_Evkonyv_40_347-359.pdf

⁴⁴⁷ Balogh Sándor: *Kemény, konok ember...* In: *Istenhez fohászkodva*, 1992, 47. old.

⁴⁴⁸ *Új magyar irodalmi lexikon. H-Ö*. Főszerkesztő: Péter László. Második, javított, bővített kiadás. Akadémiai Kiadó, 2000, 1049. old.

⁴⁴⁹ *Istenhez fohászkodva...* Verses levelek, imák, a sztálini lágerekből 1944–1957. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1992, 44–45. old. A továbbiakban: *Istenhez fohászkodva...*

⁴⁵⁰ Örkény István: *Lágerek népe*. Budapest, 1981, 127. old.

⁴⁵¹ *Istenhez fohászkodva...*, 14. old.

⁴⁵² *Uo.*, 16. old.

A hitéletet, a vallásgyakorlást a foglyok között raboskodó lelkészek titokban biztosították, aki kidőlt, annak tanítványa tartotta az emberekben az istenhitet és a szabadsághitét. Elmondásaik szerint a lágerbeli foglyok – a korábbi ateisták is – igényelték „a hit és a vallás vigasztaló erejét”.

1944. november 18–20. között a szovjetek „háromnapi munkára” hurcolták el a 18-50 éves kárpátaljai férfiakat. Az emberek útközben, a vagonban egyházi énekeket és az emlékezet mélyebb rétegeiből előkerült könyörgéseket énekeltek. Ezek közül szájhagyományként őrződött meg az ismeretlen kárpátaljai szerzőtől származó, legelterjedtebb könyörgés, amely *Ezer fogoly imája 1944-ben* címmel vált ismertté. Idézet az első szakaszból: „Ezer fogoly küldi imáját az égbe, / Hallgasd meg hát, Uram, kérésünket végre. / Könyörögve kérünk, segíts haza minket, / Bűneiben szenvedő fogoly népeidet. / Mi Atyánk, Úr Isten, ki fenn vagy az égbe, / hallgasd meg hát sok-sok kérésünket végre.”⁴⁵³

Ez a lágerima táborról táborra terjedt, csoportosan és egyenként is, hangozva vagy lelkük bensejében mormolták az ima 35 sorát, amely magába foglalta a rabbá tett emberek sorsát, érzéseit (a megalázottságot, a honvágyat, a kétségbeesést, az Istenbe vetett hitet, az éhség miatti gyötrelmet, az otthon maradtok iránt érzett gyöngéd szeretetet és az éltető szerelmet stb.). Ehhez a lágerimához nagyon hasonló tartalmú más versek, verses levelek tucatjai születtek. A túlélők hazahozták, mert magukénak érezték és a továbbiakban szabadon variálták a közös dalokat, verseket.

A lágerekben megfogalmazott könyörgések központi alanya elsősorban az „egék Ura”, az „Úr Isten”, a „kegyes Isten”, „én Istenem”, Jézus, akihez a rabok szabadulásukért fohászkodtak, hogy segítse őket haza, áldást kértek az otthon hagyottakra. Mert várta őket a családi kör: a kedves szülő, a „jó Apa” és a „drága jó Anya”, a „könnyező édesanya”, a „kedves testvér”, a „szerető család”, „otthon lévő szeretteim”, „édes, drága lelkem”, a „hitves”, az „otthon maradt kedves”, az „árván maradt édes hitestárs”, a „jó feleség”, a gyerekekről gondoskodó „hű asszony”, a „kedves gyerek”, az „árván maradt gyermekek.”

A versírók „cselfogdába jutott”, „bűnben szenvedő foglyoknak”, „tarisznyás gyászmagyaroknak” nevezik magukat, akiket „gonosz szellem” hurcolt el fogolytáborba. Itt minden férfi „rab madár”, aki „kalitkájában szabadulásra vár.” A sok-sok szenvedéstől „arat a halál kényére-kedvére” és „Soknak fake-resztjét messze-messze távol, / Idegen országban verdesi a zápor”⁴⁵⁴. Az elcsüg-

⁴⁵³ Istenhez fohászkodva..., 12. old.

⁴⁵⁴ Uo., 17. old.

gedők legyengültek, sorra elhulltak, de aki lélekben, istenhitben erős volt, és akinek lelki mankója a család, a hitves volt, túlélte a borzalmakat.

A lágerimákban egymást és önmagukat biztatták, vigasztalták: „Imádkozzál az Istenhez: / ez egyszer még megsegítsen...” Egy másik versben közösségi felszólítást találunk: „Bajtársak, ne essünk kétségbe, / összekulcsolt kézzel tekintsünk az égre, / küldje el nekünk is a várt szabadulást.”

A lágervers-krónikások nyíltan megnevezték megátkozták az elvesztésükért felelős „gonosz szellemet”: „Sztálin Jóska, te vad hóhér, / megfordulhatsz sírodban, / átok veri porcikádat, / nem pihenhetsz nyugodtan. // Álnok szavad, hazug szavad, / de sok népet ámitott, / megszenvedték hatalmadat / az ártatlan magyarok.”⁴⁵⁵ (Lágerballada, szerzője ismeretlen, Szolyva, 1944.)

Vadnay András *Verses levél kislányaimnak* című írásában (1950) olvashatjuk az alábbiakat: „És bűnöm volt még szókimondó igazságos érzetem, / A 'háromnapos munka' érthetetlen, nagyon fájó végzete. / Számon mertem kérni sok ezer testvérem s apám halálát, / Bírálni az istenített Sztálin embertelen hibáját.”⁴⁵⁶

Részlet Fedák László *Sztálin arcképe* című írásából (Kolima, 1952): „Te vagy, te vagy, Sztálin Jóska, / A gaz postarabló, / Véreskezű tömeggyilkos, Hóhér, gyújtogató. (...) Ott lógsz majd a Vörös téren, / Tested a szél himbálja, / Nem lesz ember a földtekén, / Aki téged sajnálna.”⁴⁵⁷

A lágerben meghalt Holozsi Károly benei gimnazista *Felajánlom neked* című láger-himnuszában (amelynek szövegét egyik rabtársának diktálta le, aki a lágerből hazatérve megzenésítette) a szenvedőkért tett lelki adományt: „Felajánlom neked, Jézusom, az én szívem, / Gyámolítsd, őrizd meg reményem és hitem! / Tárd ki a szívedet, áraszd ránc malasztodat, / Oszlasd szét feletünk, Istenünk, haragodat! / Pusztul a kincs, pusztul az élet, / Örökké él a tiszta lélek, / legyen ezért lelkünk / A legdrágább, mely minden kincssel felér.”⁴⁵⁸

Az el nem csüggedő rabok dalának tartott verset napjainkban a kárpátaljai katolikus templomokban himnusként éneklük.

Több lágerballada foglalkozott a közösségi és egyéni tragédiákkal. Fedák László balladában énekelte meg Nagy Jóska halálát: „Sír az erdő, zúg a tajga, / Haldoklik egy rab magyar, / Sebe vérzik, arca sápadt, / Nem megy többé már haza. // (...) Itt alussza álmát / A vad Kolimán.”⁴⁵⁹

⁴⁵⁵ Istenhez fohászkodva..., 11. old.

⁴⁵⁶ Uo., 46. old.

⁴⁵⁷ Uo., 50. old.

⁴⁵⁸ Uo., 21. old.

⁴⁵⁹ Uo., 52-53. old.

Általános szokássá vált a lágeréletéről szóló hírvérsek költése is: „Egy szép szerda reggel, mikor felébredtünk, / Dobszó útján az iskolába igyekeztünk, / hogy egy kapitánynak beszédét meghalljuk, / Így történt, hogy mink cselfogdába jutottunk. // Átkozott nemzetség, mit tettél hazánkkal, / Sok-sok magyar népet juttattál rabláncra, / Sok-sok anya szívét darabokra szaggatád, / Mikor karjaikból minket kiszakítottál...”⁴⁶⁰ (Egy szép szerda reggel..., 1944, szerzője ismeretlen.)

Az imák, fohászok, könyörgések mellett a lágerírások közt megtaláljuk a lírai népdalok bizonyos műfajait, például kesergők, siratók, illetve a lágerben elvesztett szerető 110. oldalon idézett siratója: „Azt írták a donbászi vidékről, / Véresen ment le a nap az égről, / De sok vér folyt az idegen földre, / De sok bányász aludt el örökre. // Azt írta egy kislány levelébe, / Él-e még a régi szeretője? / Él-e még vagy gondol-e még rája / Valahol ott a nagy Oroszországba. // Válasz jött a kislány levelére, / Hogy öltözzön a szíve feketébe. / Szeretője hűségesen várja / Odafenn a fényes mennyországba.”⁴⁶¹ (Azt írták... 1947, szerzője ismeretlen)

Egy másik változatban a lágerben halt fiú üzen édesanyjának: „Isten veled szülőföldem, / Ahol én születtem, / Szüleimtől, testvéreimtől / Nagyon távol estem. / Nem zúgnak itt a harangok, / Templomba sem járnak, / Szegény fogoly azt sem tudja, / Mikor van vasárnap.”

A kisbégányi születésű Komári András egyik rabtársától jegyezte le a *Fogolyének* című verset: „Megássák a fogoly sírját / A szolyvai völgybe, / Környes-körül ráhajlik / A fenyves erdő zöldje. // Csak egy anya, édesanya / Sírdogál magában, / Mert meghalt a kedves fia / A fogolytáborban. // Jó pajtásaim titeket is / Áldjon meg az Isten, / Keressétek fel a sírom / A szolyvai völgyben. // Írjátok meg az anyámnak, / Ha tudtok felőlem, / Hogy a fiát már ne várja. / Éhség eltemette. // Fogolyima, fogolyének / A búcsúztatója, / Vérrel himzett hótakaró / Lesz a takarója.”⁴⁶² (Makijevka, Donyeci terület, 1947, szerzője ismeretlen.)

A szerelem burkoltan vagy nyíltan több lágerversben felbukkan.

Az otthon maradt kedveshez címzett „életben maradok vagy nem maradok” motívum szintén több verses levélben is megjelenik: „Édes, drága lelkem, / Sajnálhatsz te engem – hiába, / Talán hazamegyek majd / Nemsokára. // Vagy nem megyek innen haza, / S nem csókolom pici piros szádát, / Felejsd el a velem töltött / Holdvilágos nyári éjszakákat. // Felejsd el az ölelésem, / Csókjaimat, ajkam mosolygását, / Hisz valahol Orsa alatt / Közös sírom nekem

⁴⁶⁰ Istenhez fohászodva..., 11. old.

⁴⁶¹ Uo., 27. old.

⁴⁶² Uo., 27-28. old.

is megássák.”⁴⁶³ (Gaál Sándor: *Hó szállong Orsa felett*. Orsa, 1945. decembere.) A vers kisdobronyi illetőségű szerzője, miután megjövendölte saját halálát, az éh- és fagyhalál áldozata lett, az írást barátja és fogolytársa, Úr Sándor hozta haza és adta át az özvegynek.

Több lágervers, verses levél tanúsítja, hogy a szenvedő rabok lelkének gyógyírt jelentett az erőt adó családi háttér, a hitves iránt érzett hatalmas szeretet és szerelem, hogy halálsejtelmüket a szabadságvágy uralta, s hogy a halál küszöbén görcsösen ragaszkodtak az élethez. Az egyik uráli aranybányában robotoló, kígyósi Tar Géza mindennapi fájdalmát leküzdvé, a képzelet szárnyán hazajárt erőgyűjtésre: „Elszálllok én úgys lélekben hozzátok, / Bármily nagy is e hegy, tetején áthágok...! / Lélek előtt nincs gát, sem erős hatalom: / Ölelem asszonyom, drága pici lányom.”⁴⁶⁴ (Tar Géza: *Sötét nagy hegy...* Aranybánya, 1954. május 2.)

A 25 évre ítélt benei Horváth Simon a parasztember tömör bölcsességével fogalmazta meg verses levelében a rab fohását: „Mint virrasztó a hajnalhasadásra, / Úgy vágyok, várok a szabadulásra.”⁴⁶⁵ (Herszon, 1954.) Ő és sok ezer kárpátaljai fogoly csak az 1955-ben meghirdetett amnesztia idején szabadult.

A lágerkultúra szerves részét képezik a fogságba esett, letartóztatott, elítélt hivatásos írók, költők, művészek és más tehetségek munkái is. Örkény István és Karig Sára mellett Lengyel József, Jobbágy Károly és mások élőszóval, írással járultak hozzá fogolytársaik testi-lelki egyensúlyának fenntartásához. Más nemzetek írói is szolidárisak voltak velük, például a Rózsa Jánossal együtt raboskodó orosz Alekszandr Szolzsenyicin; az ungvári Mészáros Sándorné Karig Sárával raboskodott együtt, az ő hatására foglalkozott lágernapló-írással.⁴⁶⁶

A fogságban írt naplókat, leveleket, feljegyzéseket (Badzej Pál festőművész, Deák György beregszászi gimnáziumi tanár) szintén a lágerirodalomhoz⁴⁶⁷ soroljuk; ezeket sok esetben „palackposta” üzenetként, titokban mekítették haza a bátor túlélők a közeli hozzátartozóknak, mivel szerzőik meghaltak a lágerekben. A naplóírók közül néhányan szerencsésen hazatértek, ők az írásaikat felső ruházatuk bélésébe rejtve hozták haza.

⁴⁶³ Istenhez fohászodva..., 21-22. old.

⁴⁶⁴ Uo., 55. old.

⁴⁶⁵ Horváth Simon: *Sötét ég alatt*. Lágerversék, verses levelek. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2004, 118. old.

⁴⁶⁶ Mészáros Sándorné: *Eltárolt éveim a Gulágon*. Emlékirat. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2000, 59. old.

⁴⁶⁷ Lásd bővebben: „Úram... segíts haza minket...” Lágérírások: versek, fohászok, levelek, naplórészletek a sztálini lágerekből 1944–1959 a „malenykij robot” 70.évfordulójára. Dupka György közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2014.

A személyesen átélt fogolyélet szomorú emlékeit, szenvedéstörténeteit utólag, már itthoni környezetben sokan írásos visszaemlékezésekben foglalták össze, mint Nagy László, Nagy Jenő, Horváth László, Mandrik Erzsébet és mások. Ennek ma már jelentős irodalma van Kárpátalján is. A fiatalabb nemzedék irodalmárai, egyetemi, főiskolai és PhD hallgatói (Csordás László, Marcsák Gergely, Vass Szabina, valamint Bimba Brigitta, Mádi Bianka) ezekről az írásokról (nagyapáik és nagyanyáik korosztályának naplóíró sorstársairól) szakdolgozatokat, elemző tanulmányokat készítenek és publikálnak, a kárpátaljai lágerirodalom művelőiről hazai és külhoni konferenciákon számolnak be.

1. 3. *A Munkás Újság a háború után*

1944. november 26. és 1946 nyara között vidékünkön saját minisztériumokkal, főhatóságokkal rendelkező „átmeneti” bábállam jött létre Zakarpatszka Ukrajna néven. A kommunisták delegáltjainak (akik átestek az NKVD szűrőjén) munkácsi kongresszusán (1944. november 26-án, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa vezérkarának jelenlétében és felügyeletével, fegyvereseinek árnyékában) megválasztott Néptanácsát (elnöke *Ivan Turjanica*) végrehajtó hatalmi jogosítványokkal ruházták fel; különböző minisztériumokba tagolt ténykedését, a vidék erőszakos szovjetizálását az NKVD kihelyezett szakértői kézi vezérrelssel irányították, szigorúan felügyelték.

Az új kormány magyarellenos művelődéspolitikájának megfelelően felüggesztette a magyar tanintézetek, művelődési egyletek, társaságok, klubok és egyéb szervezetek működését. Rendelet törölte el, változtatta meg a magyar feliratok, utcanevek, terek, földrajzi elnevezések, települések eredeti nevét. Meggyalázták, lebontották, eltávolították a magyar történelmi és irodalmi emlékhelyeket. A könyvtárak és iskolai könyvtárak állományából kivonták a „károsnak” ítélt magyar kiadványokat. Elkobozták a nyomdákat, megszüntették a közkedvelt napi- és hetilapok, évkönyvek, folyóiratok, szépirodalmi és tudományos könyvek kiadását.

Az ukrán kommunista nacionalizmus és a szovjet személyi kultusz meghatározta a helyi hatalmi szervek politikáját és viszonyát a magyarság képviselőihez. A magyar lakta településeken létrehozott állami apparátus tagjait csakis az NKVD által lekáderezett baloldali, kommunista értelmiség soraiból válogatták ki. A kultúrát, a gazdaságot és más fontos területeket irányító, felügyelő, végrehajtó bizalmi állásokba is jobbára a náci lágerekből, az emigrációból, a rejtkehelyekről előjött magyar zsidó értelmiség képviselői kerültek.

E tekintetben a 30-as évek baloldali mozgalmában „kipróbált, edzett elvtársak” jutottak álláselőnyhöz. Így volt ez a sajtó területén is.⁴⁶⁸ Borkanyuk Cika, Oleksza Borkanyuk özvegye, a káderosztály vezetője, a buchenwaldi koncentrációs táborból kiszabadult Szenes (Kroó) Lászlót kérte fel, hogy vállalja el a *Munkás Újság* szerkesztését, amit már a csehek alatt a *Zakarpatszka Pravda* testvérújságjának tekintettek. Szenes gondolkodás nélkül elfogadta a felkérést. Szervezőkészségének köszönhetően a *Munkás Újság* hétévi kényszerszünet után, 28. évfolyamába lépve, 1945. május 27-én elhagyta az Ungváron állami tulajdonba vett Miravcsik György-féle nyomdát. A lap megjelenésének eseményéhez az antifasiszta mozgalom egyik ungvári hangadója, Rotman Miklós, a *Munkás Újság* hajdani aktivistája, krónikása ezt a magyarázatot fűzte: „Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártjának Központi Bizottsága nagy gondot fordított arra, hogy a terület magyar ajkú lakossága is kommunista újságot kapjon a kezbe.”⁴⁶⁹ A *Munkás Újság* volt tehát az „első fecske”, a magyar nyomtatott szöveg első megjelenítője, amelynek szerkesztésében részt vett a háborús éveket Beregszászon átélő Györy Dezső, Sándor László, a buchenwaldi koncentrációs tábor túlélő Neufeld László, aki azonos Neufeld Béla (1894–1962) nagyszülősi orvossal, közíróval (később Budapestre költözött).

A *Munkás Újság*ban publikált jelentős mennyiségű vers és széppróza túlnyomó többsége nem eredeti alkotás, hanem átvett anyag volt. Az első önálló alkotás, Györy Dezső *Hegyvidék* című verse 1945. augusztus 5-én látott napvilágot, az első kispróza pedig Szenes (Kroó) László *Fordulat* című karcolata volt. Az ungvári *Munkás Újság* szépirodalmi anyaga című dolgozatában Sándor László a következőképpen indokolta a vidék íróinak ritka szereplését: „A helyi írók felsorakozása nyilván nem maradt volna el, ha a *Munkás Újság* továbbra is fennáll.”

A *Munkás Újság* rövid fennállása alatt közreműködött a magyar lakosság politikai, ideológia és kulturális arculatának kialakításában. Többek egybehangzó véleménye szerint a hetilap igyekezett reményt önteni az emberekbe – a megváltozott körülmények közepette is – életük újrakezdéséhez.⁴⁷⁰ A magyar olvasóktól elbúcsúzó lap 37., utolsó száma 1945. december 4-én jelent meg. A *Hírek* rovat bal alsó sarkában közölték az olvasókkal, hogy a hivata-

⁴⁶⁸ Kroó László: *Bölcsum, koporsóm Buchenwald*. Kossuth, Budapest, 1981, 230. old.

⁴⁶⁹ Rotman Miklós: *Faklyavivók*. A *Munkás Újság* rövid története. Uzshorod, Kárpáti Könyvkiadó, 1972, 104. old.

⁴⁷⁰ Dupka György: *Az első „megnyugtató” dokumentum a helyi magyarság életében*. – In: Évgyűrűk '88. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1988, 85-90. old.

losan megszüntetett *Munkás Újság* helyébe az akkor ukránból fordított *Kárpáti Igaz Szó* című napilap lép.

A lap megszüntetésének egyik konklúziója, hogy a szovjet ideológusok a kárpátaljai magyarságra továbbra is bűnös nemzetként tekintettek, még korainak tartották, hogy a közösségnek önálló magyar lapja legyen. Ugyanakkor a felső pártkörökben, a szovjet titkosszolgálat berkeiben a csehszlovák polgári társadalomban nevelkedett magyar zsidó⁴⁷¹ és baloldali magyar alkotó értelmiséggel szemben is fokozódó bizalmatlanság nyilvánult meg.

A rideg szovjet valóság és a „moszkovita párthatalom” részéről irántuk táplált bizalmatlanság, a magyar nyelvű fórumok hiánya a baloldali alkotó értelmiség közül egyesekre kijózanítólag hatott. Ez a tény közrejátszott abban, hogy az 1944 után vidékünkön tevékenykedő írók, költők (Kiss László, Ilku Pál, Neufeld Béla, Saitos Gyula, Győry Dezső, Herpay Ferenc) áttelepültek Magyarországra vagy más államokba.⁴⁷² Az írástudók legjobbainak kívándorlása természetesen szintén okozója volt a magyar irodalmi, kulturális élet további beszűkülésének, tartalmi kiüresedésének. Ezzel lezárult egy bonyolult és ellenmondásokkal telített, erőszakosan szovjetizált „törpeállammal” fémjelzett korszak.

2. Irodalmi élet a Sztálin-korszakban (1946–1953)

Az átmenetet képező, Moszkván kívül más ország által jogilag el nem ismert Zakarpatszka Ukrajna – közel 15 hónapig tartó szovjet–csehszlovák diplomáciai egyeztető tárgyalások után – Sztálin nyomására hivatalosan is kivált Csehszlovákia kötelékéből. A Kreml vezetői 1946. január 22-én már hivatalosan is az USZSZK Kárpátontúli területévé szervezték át, és területén életbe léptették a Szovjetunó, illetve az Ukrán SZSZK törvényeit.

A helyi pártvezetők javaslatai ellenére nem Munkács, hanem Ungvár lett a vidék székhelye. A Kijevben kiadott rendelet értelmében folytatták közel száz magyar falu szláv telepésekkel történő felhígítását, történelmi nevének elszlávosítását, átkeresztelését, amely már a csehszlovák időszakban megkezdődött.

A szovjet állam megyei közigazgatásában a belső Ukrajnából ide vezelyelt kommunista csinovnyikok a magyarokkal szemben továbbra is meg-

különböztető, diszkriminatív káderpolitikát fejtettek ki. Képviselőiket kirekesztették a terület irányításából, politikai életéből. Az abszolút magyar többségű Beregszászi járás első titkára hosszú évekig a helyi munkásmozgalmom résztvevője, a kárpátukrán Dmitro Popovics volt. A magyar kommunisták, szakemberek iránt táplált bizalmatlanság a legkülönbözőbb hatalmi szinteken nyilvánult meg.

Sokak szívében félelem fészkelte. Nem tudhatták, mikor és kit rángatnak ki éjszaka a felesége és gyerekei mellől. A második világháború alatt Londonban tevékenykedő kárpátaljai vezető magyar és zsidó nemzetiségű, „szovjet irányzatú” kommunisták hazatérésük után a gyanú árnyékába kerültek. A szovjet titkosszolgálat „imperialisták” által beszervezett ügynökökként bélyegezték meg őket. Kirekesztették a politikai életből és megfélemlítették Kelemen Miklóst, Fejér Hermant, Morgenthal Istvánt, Petruscsak Ivánt, a Pfeffer fivérek, Dancs Györgyöt, Svéd Ármint. Morgenthal Istvánt kitétték a megyei vezetésből, a beregszászi járási tanács végrehajtó bizottságának elnöke is csak rövid ideig lehetett, a KGB onnan is elmozdította.

Az alaptalan vádaskodások felkavarták a ruszin, illetve kárpátukrán és a magyar értelmiségi körök nyugalma is. Az alkotók közül Erdélyi Bélát, Kárpátalja Párizsban tanult legtehetségesebb festőjét, Zádor Dezső zeneszerzőt és Fegyir Potusnyák ukrán író „kozmozopolitává” nyilvánították. A magyar és kárpátukrán értelmiség legjobbjait, köztük Szalontai Endrét, Fedák Lászlót, dr. Boreczky Istvánt, dr. Banduszyák Dánielt és másokat koncepciós perekben ítélték szibériai börtön-, illetve lágerfogságra. Mikita Sándor, Ungvár egyik volt előjárója és Karbovanec Mihály, az 1946-ban alakult Ragyanszka Skola Tankönyvkiadó első igazgatója önkéntes halálba menekült.

A sztálinisták az egyszerű kisembereket sem kímélték. A kollektivizálás idején kuláklisra került magyar gazdákat kiforgatták javaikból, sokaknak el kellett hagyniuk saját portájukat, ha ellenkeztek, akkor Szibériába száműzték őket.

Akadályokat gördítettek a magyar szellemi élet újjáalakítása elé. Sokan naivan azt hitték, ha 1946 után Kárpátalján is szovjet törvények lépnek életbe, akkor a nemzetiségek, így a kisebbségi magyarok is számarányuknak megfelelően vehetik ki részüket az újjászerveződő politikai és kulturális élet irányításából. Mivel az autonóm jogokat nem élvező magyarságot „nem illette meg” önálló napilap, Sándor László hamarosan a saját bőrén is megtapasztalta, hogy a fordításos *Kárpáti Igaz Szó*ban „...eleinte ugyan még el-elcsúszott

⁴⁷¹ Dupka György–Zubánics László: *A zsidóság múltja és jelene Kárpátalján*. In: Együtt 2012/3., 52. old.

⁴⁷² Lásd bővebben: Botlik József–Dupka György: *Ez hát a hon...* Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991. Mandátum–Universum, Budapest–Szeged, 1991, 58–61. old.

nagy ritkán egy-egy eredeti magyar írás is... de később csak akkor, ha a szerző az eredetivel együtt benyújtotta versének, elbeszélésének, riportjának, cikkének stb. ukrán fordítását is.” Mindez bénítólag hatott a magyar szellemi, kulturális életre, s nem utolsósorban az alkotó értelmiségre.

A magyar szerkesztésű *Munkás Újság*hoz viszonyítva az 1946 elejétől napilapként indult, tükrörfordításos *Kárpáti Igaz Szó* még gyatrább lett. A Keletről jött, magyarul nem tudó ideológusokat ez nem zavarta, mert fontosabbnak tartották a lap szigorú pártellenőrzését. Az „ejtőernyős pártfunkcionáriusok” ellenségesen viszonyultak minden iránt, ami kárpátaljai ruszin vagy magyar volt.

Így lett a *Kárpáti Igaz Szó* a „harcos” ideológiai pártlappá formált *Zakarpatszka Pravda* mutációja, majd tükrörfordítása. Magyarul megírt, ukránra, illetve oroszra lefordított kézirat csak a megyei pártbizottság ideológiai titkárának, illetve az ukrán lap főszerkesztőjének engedélyével jelenhetett meg. Önálló magyar napilap kiadása Fejér Herman felelős szerkesztő és főleg zsidó és magyar nemzetiségű munkatársainak egy része, a tanulatlan-műveletlen cseh-korszakbeli „mozgalmárok” (Fried Lázár, Pfeffer Dávid, Landa Tibor, Székely Pál, Braun Henrik, Svéd Ármin, Jendrék Ödön, Kisasszonyák László, Koppelman Lajos, Uram Pál, Vajdaffy Géza, Katkó Olga, Gáborné Klein Hermína, Amzovejné Koreny Katalin, özv. Hazslinszky Elekné, lánykori nevén Róna Margit, később Balla László felesége, Reismann Menyhért, Figula József) körében is naiv ábrándozásnak tűnt; ez csak húsz évvel később válósulhatott meg. Mások mellett Fejér Hermant (1892–1953), a csehszlovák korszakban kiadott *Munkás Újság* volt szerkesztőjét 1945-től csupán a *Kárpáti Igaz Szó* című fordításos lap szerkesztőségének élén (főszerkesztő-helyettesi rangban) tűrték meg. Később erről a posztról is elmozdították, a területi múzeumban lett osztályvezető, a kiadó magyar szerkesztőségének vezetője. Helyére Holinka Antalt nevezték ki, aki korábban az Ukrajnai Tankönyvkiadó ungvári magyar és lengyel szerkesztőségének élén állt.

Amíg a nép „ellenségei”, köztük a kárpátaljaiak lágerekben sínylődtek, itthon – a nagyvezérhez hű firkászok publikációi szerint – „diadalmenetben” épült a „sztálini szocializmus”. „Hurra-legények” harsogtak taktusra nagy tirádákat, egymást túllicitálva égis magasztalták, istenítették a nagy Sztálint. Néhány példa: „*Sztálin a mi ifjúságunk szárnya, / Sztálin a mi harci dicsfényünk...*” (A. Szurko-Matvej Blanter: *Sztálin-dal*, 1950.); „*Nőtáinkban ott van minden boldogság, / Sztálin elvtárs, rád nevet a sok virág!*” (Antal Péter: *Dalos szóval...* 1950.).

2. 1. A „szovjet szellemű” irodalmi élet úttörői

A szovjet-magyar irodalmat művelő első nemzedék hangadója, Balla (Bakó) László szobrász, képzőművészeti szalonigazgató lett. Ő ahhoz a kárpátaljai magyar férfinemzedékhez tartozott, amelynek zömét donbászi⁴⁷³ munkatáborba vitték. Neki sikerült kibújni a kötelező sorozás alól. Már húszévesen beállt az ekkor formálódó kárpátaljai szovjet–magyar baloldali és kommunista értelmiség soraiba. Legfontosabb istápolója a szintén baloldali Sándor László képtárigazgató lett, akinek ajánlólevelével bekerült a fordításos *Kárpáti Igaz Szó*hoz és a kommunista Fejér Herman lapvezető munkatársa lett. Balla bevitte a laphoz barátját, Andor György ifjú grafikust is, aki évfolyamtársa volt a Képzőművészeti Főiskolán. A lapnál ismerkedett meg Saitos Gyulával⁴⁷⁴, a *Kárpáti Híradó* egykori főszerkesztőjével és feleségével, valamint Fedeles Jenővel, a lap munkácsi szerkesztőjével. A megtúrt, megfélemlített régi világ embereit a párt éber őrei később elbocsátották, mint „fasiszta” újságírókat, így Balla fiatalon beülhetett a megüresedett olvasószerkesztői székbe.

A továbbiakban a felső vezetés elismerésére magasabb beosztásokba törekedett. Ennek érdekében szemtelenül nyomult előre, hiszen a jól művelt primitivizmus alapkövetelmény volt. A később beismert jellemhibából adódóan, nagy ambícióval és becsvágygal, érvényesülési ambícióval dolgozott. Belépett a pártba, hogy az itteni magyar ügyekre, az irodalmi élet elindítására, magyar könyvek megjelentetésére stb. legyen némi befolyása. A fentebb elmondottaknak többek között őszintén hangot ad a 2002-ben megjelent *Visszaemlékezések*-ben⁴⁷⁵, ahol nyíltan bevallotta, hogy 1949–1959 között „megmosolyogni való naiv törekvéssel” kétféle irodalmat művelt: „*igazi irodalmi műveket*” az asztalfióknak, hogyha a későbbiekben módja lesz rá, ezekkel szerepeljen; a „*hivatalos követelményekkel megfogalmazott plakátos*” és „*szovjet szellemű*” írásokat, amelyekkel becsvágyból a nyilvánosság elé lépett, a „szükség hozta létre”. Szavait idézve: „*a jobb meggyőződésem ellenére írt versekkel semmi közösséget nem szeretnék vállalni.*” Az utóbbiak szignálására kreálta a „Bakó, azaz hóhér” nevet. Előre megfontolt szándékkal cselekedett, „*egy bizonyos cél érdekében – saját maga, saját tehetsége ellen végzett hóhérmunkára*” vállalkozott. Ezt az írói nevet egészen 1959-ig megtartotta, így szignálta első három kötetét is, ami-

⁴⁷³ Dupka György: *65 éve történt*. A kényszermunkatáborba hurcolt kárpátaljai fiatalok kálváriája. In: Együtt 2012/1., 66. old.

⁴⁷⁴ Saitos Gyula az újrakezdés időszakára itt maradt, egy ideig, aztán ő is repatriált.

⁴⁷⁵ Balla László: *Szegény ember vízzel főz*. Életem: a Kárpáti Igaz Szó. Visszaemlékezések. 1947–1987. PoliPrint, Ungvár, 2002.

ket nem is akart „letagadni”, és további pályáján igyekezett rendszeresen művelni az „igazi irodalmat.”

Balla (Bakó) László az elkötelezettnek vélt szovjetversek és Sztálin-költemények publikálásával zöld utat kapott a könyvkiadóba. Sándor László lektori és Jurij Hojda írószövetségi elnök támogatásával első verseskötete *Zengj hangosabban!*⁴⁷⁶ címmel látott napvilágot. Az irodalomtörténészek egybehangzó véleménye szerint a Kárpáti Kiadó által kiadott „első szépirodalmi könyv” az 1945 utáni „kezdetet” jelentette. Első, objektíven hiteles, szovjet korszakbeli értékelője Kovács Vilmos és S. Benedek András volt: „E kiadvány jelentősége túlnő irodalmi értékén. A megjelenés pozitív tényét csökkenti bizonyos petőfieskedő hangszerelés. Történelmietlen felfogást tükröz például jelmondatyszerű versora: 'Ezer év óta nem volt itt semmi.' Így önmagát fosztotta meg gyökereitől.”⁴⁷⁷

Ungváron és Beregszászban újra szerveződtek az irodalmi centrumokat megjelenítő írócsoportok, körök, stúdiók

Az első irodalmi műhelynek tartjuk a Beregszászi Irodalmi Kört, amelynek létrehozója az 1940-es évek végén elindított *Vörös Zászló* című járási lap. Alapító tagjai: Svéd Ármin, Győry Dezső, Drávay Gizella, Szenes (Kroó) László, Baraté Ferenc, Sütő Kálmán. Később csatlakozott hozzájuk Bihari Sándor, Iván Tihamér, Kiss Béla, Vántus Bertalan, Karádi László, Bakos Róza.

A csekély publikálási lehetőséget nyújtó lapon kívül magyar kiadványok ebben az időben nem jelentek meg. Később néhányan áttelepültek Magyarországra, köztük Győry Dezső is, aki az indulásnál a kör vezéralakja volt. Önálló verseskötete jelent meg Sütő Kálmánnak és Bihari Sándornak, később ők is elhallgattak. Ezek a szerzők nem tudtak írói nemzedékké szerveződni, írásaik dokumentum értékűek. A 60-as évek végén jelentkező új nemzedék – Kovács Vilmos szellemi vezérletével – már fontos szerepet játszott a helyi magyar irodalmi élet újraindításában.

2. 2. A Kárpátaljai Magyar Irodalmi Egyesület

Verseskötetét belépőként értékelve Balla (Bakó) Lászlót fölverték a szovjet írószövetségbe, ahol 1951 januárjában magyar írócsoportot szervezett.

A háborúvesztés után ez lett – a már idézett *Visszaemlékezésekben* leírtak szerint – „a magyar irodalom első szervezett, intézményes jelentkezése Kárpát-

alján,” amely 1951. február 21-én tartotta alakuló összejövetelét.⁴⁷⁸ A Kárpátaljai Magyar Irodalmi Egyesület elnöke Balla (Bakó) László volt. A csoport keddenként találkozott az írószövetség helyiségében, az egykori vármegyeházán. A meghívókat a magyarbarát Jurij Hojda elnök írta alá, hogy „*bívataltai pozíciójának tekintélyével*” tompítsa a rendezvény „elkülönülő”, „nacionalista” jellegét. A csoport tagjai: Andor (Geréb) György, Balla László, Barzsó Tibor, Sándor László kritikus, műfordító, Csengeri Dezső, Kótyuk (Kincses) István, Kroó (Szenes) László, Keresztes Noémi novellisták, Nemes János, Lusztig Károly, Osvát Erzsébet gyerekversíró (Sándor László felesége), valamint az ugyanebben a műfajban alkotó Szalai Borbála, Zsolt Ádám és mások.

A kör megalakulása után alig egy hónappal, 1951 márciusában felvette a kapcsolatot a Beregszászi Irodalmi Körrel, majd a két csoport szervezetiileg egyesült, de összejöveteleiket továbbra is külön tartották. Az írócsoport tagjai havonta kettő, olykor három alkalommal műsoros esteket, író-olvasó találkozókat szerveztek Ungvártól Aknaszlatináig, felkeresték a nagyobb magyarlakta falvakat is. Az ő nevükhöz fűződött az *Új Hang* című folyóiratalapítási kezdeményezés és más kiadványok, brosúra-sorozatok megindítása. Arra törekedtek, hogy megteremtsék a kárpátaljai magyar írásbeliség elemi feltételeit.

A kárpátaljai magyar írócsoport megyei szinten „a magyar szellemi életnek egy kis tűzhelyét” őrizte, a magyar szót terjesztette az erősen megfélemlített magyarság körében. Többek közt kiemelt rendezvénye volt Ungváron a nagy sikerű, nyilvános Ady-est a költő születésének 75. évfordulóján. A megyei lektórium zsúfolásig megtelt termében emlékeztek Petőfire halálának 100. évfordulóján, az előadások magyarul is elhangzottak a rádióban.

A csoport egybentartása érdekében Balla (Bakó) László bekapcsolódott az országosan meghirdetett, úgynevezett „*kozmodolitaellenes kampányba*”. Az ilyen „*értelmiségi nagygyűléseken*” kipellengéreztek a „kozmodolitákat”, a szovjet rendszer leplezett antiszemitizmusa ezzel nyilvánult meg a zsidó származású alkotók irányában. Az ukrán kommunista-nacionalista alkotók borzalmas primitivizmus szintjén mások mellett letámadták Matvej Tyelvjov Keletről jött orosz zsidó író, a francia posztimpresszionizmus szellemében alkotott festményei miatt Erdélyi Béla festőművészt, a kárpátaljai festőiskola megalapítóját és kimagasló alakját, továbbá Miloszlavszkij ruszin folklórgyűjtőt, a nagyhírű Kárpátaljai Népi Énekkar létrehozóját, a magyar kultúrán felnevelkedett Fegyir Potusnyák író, Petro Lintur kritikust, folkloristát, akiket „kárt okozó” tevékenységükért „imperialista kémeknek”, „az

⁴⁷⁶ A sematizmus akkori uralma idején Magyarországon is felfigyeltek az első verseskötetre. Lásd Gábor Andor: Bakó László: *Zengj hangosabban!*. In: Irodalmi Újság, 1951. szeptember 13.

⁴⁷⁷ Kovács Vilmos–S. Benedek András: *A kárpát-ukrajnai magyar irodalom*. In: A magyar irodalom története 1945–1975, IV. A határon túli magyar irodalom. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981–1990, 163. old.

⁴⁷⁸ Botlik József–Dupka György: *Ez hát a hon...*, 98. old.

imperializmus uszály-hordozóinak”, „*csürrhének*”, „*személyigazolvány nélküli csavargóknak*” kiáltottak ki a rendszernek megfelelni akaró, náluknál sokkal tehetségtelenebb pályatársak.

A magyar írócsoport – különösen Sándor László és Balla (Bakó) László – érdeme, hogy az ungvári hétosztályos magyar iskola (középiskoláról akkor még hallani sem akartak) éléről elmozdították az élesen magyarellenes Aurélia Fedor ukrán igazgatót. 1950 augusztusában beadványban kezdeményezték a Kárpáti Kiadó magyar szerkesztőségének felállítását, amelynek élére Fejér Hermant nevezték ki. Balla (Bakó) László 1951 márciusában a *Kárpáti Igaz Szótól* átigazolt az általa vezetett kiadóba, és 1953 júniusáig a magyar szerkesztőség munkatársa, magyarra fordított Lenin- és Sztálin-művek, társadalompolitikai és termelési élenjárókat propagáló kiadványok kontrollszerkesztője volt. Magyarországtól a kiadó ekkor még hermetikusan el van zárva, a közös kiadásokat Kijev egyelőre nem engedélyezte. A kiadót kötelezték, hogy sorozatban adja ki az orosz és szovjet írók magyarra fordított munkáit, amelyek nyomdai előkészítésébe külső munkatársként a szükséges szakértelemmel rendelkező Rotman Miklós, Sándor László és Lusztig Károly is besegített. A magyar szerkesztőséget a Moszkvából iderendelt Pártos András revizorral és Kroó László szerkesztővel bővítették ki, aki később Szenes László néven novellistaként is szerepel.

Az 1953-as esztendő legemlékezetesebb eseménye Kárpátalján is Sztálin halála volt. A „keleti elvtársak” halálra vált arccal gyászoltak, míg a meghurcolt, megalázott emberek ezrei szívből örültek a gyász hírnék. A kárpátaljai magyar írócsoport elérkezettnek látta az időt egy magyar almanach megjelentetésére, amelynek anyaggyűjtését, szerkesztését Balla (Bakó) László koordinálásával a kiadó magyar szerkesztősége vállalta. Az akadályok leküzdésében nagy szerepet vállalt Rotman Miklós, a területi pártbizottság lektora.

A csoport kemény magja, Balla (Bakó) László és Sándor László Rotman Miklóssal szövetkezve, a magyar szellemi élet kibontakoztatása érdekében programcsomagot állított össze. A hatalom irányában hangoztatott követeléseket három pontban összefoglalva kívánták megvalósítani.

1. Kivívni, hogy végre magyar középiskolák nyílhassanak, és érettségizni lehessen nyelvünkön (ezzel szemben igen nagy ellenállás mutatkozott);
2. Elérni, hogy a *Kárpáti Igaz Szó* önálló magyar lapként jelenhessék meg;
3. Keresztülvinni, hogy a kiadó magyar szerkesztősége ne csak fordítós, hanem eredeti műveket is rendszeresen publikálhasson.

A csoport programját támogatta Kroó (Szenes) László, a kiadó szerkesztője, Lusztig Károly, a területi pártbizottság sajtóosztályának vezetője, Barzsó Tibor, *Az agitátor zsebkönyve* című időszaki kiadvány magyar változatának szerkesztője, Vladimír Mihály, a fordításos *Kárpáti Igaz Szó* 1951-ben kinevezett vezetője is.

A magyar írócsoport nevében *Balla (Bakó) László* más témákat is fölvetett:

1. Magyar középiskolák megnyitása. (Az írócsoport, Rotman és köre, valamint mások szorgalmazó akciói nem maradtak hatás nélkül, az ügyben pozitív döntés született a megyei pártbizottságnál.)

2. Magyar időszaki irodalmi kiadvány létrehozása. (Javaslatukra a kiadó tervébe bekerült az *Új hang* című almanach, amely 1954-ben meg is jelent. Kiadását nagyban elősegítette, hogy Ukrajna és Oroszország „újraegyesülésének” 300. évfordulója alkalmából a kötetbe Balla (Bakó) László úgynevezett pártos vezérvers megírását vállalta.)

3. Szorgalmazták a magyar irodalom tanítását a magyar iskolákban. (Ezt a problémát csak az ötvenes évek legvégén sikerült szakaszosan megoldani.)

4. Napirenden tartották az önálló *Kárpáti Igaz Szó* ügyét. Ezt csak a hatvanas évek közepén sikerült dűlőre vinni.

Voltak olyan kérdések, amelyekben a Rotman köré szerveződött csoport sem tudott eredményeket elérni, mert a legfelsőbb pártfórum nem járult hozzá. Vonatkozik ez elsősorban arra, hogy engedélyezzék a kárpátaljai helységnevek magyar alakjának használatát a sajtóban és a könyvkiadásban. Továbbá, hogy az iskolákban ne használják orosz szokás szerint a pedagógusok megszólítását (például: Kálmán Árpádovics), és magyarul köszönhessenek a tanulóknak.

3. Szovjet–magyar évkönyvek, almanachok (1954–1958)

3. 1. Az Új Hang

Az *Új hang* (Kárpátontúli magyar írók írásai)⁴⁷⁹ című folyóirat megjelenése vidékünk irodalmi életében kultúrtörténeti eseménynek számít. Balla (Bakó) László szerint „*ez volt a kárpátaljai magyar irodalom első lélegzetvétele.*” Azt is hozzáteszi, hogy „*az akkori hivatalos szemantizmus követelményei jegyében*” született. Összeállítását 1951-ben ő kezdte, 1954 őszén Sándor László fejezte be.

A hivatalos kurzus igényeit kielégítő plakátversek szerzői: Bakó (Balla) László (*Testvéri dal, Vége lesz a télnek, Áprilisi eső, Túl a Tiszán, Szabolcsban,*

⁴⁷⁹ *Új Hang*. Kárpátontúli magyar írók írásai. A borítólappal és címlappal Rosenberg Miklós munkája, szerkesztette Sándor László. Kárpátontúli Területi Könyv- és Folyóiratkiadó, Uzshorod, 1954, 76. old.

Nyáresti elégia, Szóke István emlékének, Tudod-e..., Reggel, Dolha); B. Bihari Sándor (*Itt – itthon van a fiam...*, *Tavaszesen, A Tiszához, Vihar után*); Bakos Róza (*Az élő Lenin, Kolhozunk párttitkára, Dalolj!, Szület*); Győri Endre (*Apám kolhozista*); Kalós Sándor (*Dohánysimítás*); Lengyel Rozália (*A komszomol-brigádvezető*); Márton Zoltán (*Őseim mosolyognak, Beszéltem a várral*); Sándor László (*Téltutó, Csen Li, Sokan vagyunk, Július, Madárdal, Este, Levél Frantiskovy Lázneból, A dombon*); Sütő Kálmán (*Jobbágysarjak – hősök*); Szalai Borbála (*Ajándék, Eső után*); Vántus Bertalan (*A vízikirály kincse, Hazafelé, Új dal*); Zsolt Ádám (*Ünnep volt*).

Gyermekekversek szerzői: Kincses (Kótyuk) István (*Petike meg nagyapó*); Nemes János (*Gyermektáncdal, Gyermekébresztő*).

Elbeszélések szerzői: Csengeri Dezső (*Fellegomlás*); Geréb (Andor) György (*Kim*); Iván Tihamér (*Az elvesztett kézirat*); Kerekes Erzsébet (*Vörös zászlók a Tiszaparton, A szent szabadságért*); Kiss Béla (*A dollár hiénái*); Szenes László (*Pártgyűlésen, A kis hordár, Pista bátyám megokosodik*).

Könyvismertető: Barzso Tibor (*Nagy forradalmár költőnk életrajzáról. Hidas Antal könyve Petőfiről*); Tóth István (*Gondolatok Gorkij: Az anya című regényéről*).

Szovjetizmusra jellemző sorok a költeményekből:

„...s mint erős, fűrgé raj, / mennék munkába dallal / most víg komszomolok, / már csákányuk is csattan – / s a barátságról velük dalolok.” (Bakó: *Testvéri dal*.)

„Újra feljött a nap / Beregszászon, a Hősök terén, / új győzelmi oszlop áll büszkén / tizenhat hős felett, / kik értünk elestek.” (B. Bihari: *Itt – itthon van a fiam...*)

„Lelkében ott él Lenin s Sztálin képe... / Dicséretet soha semmiért nem vár. / Erős hittel néz a szebb jövő elébe, / akadályt nem ismer ő, a párttitkár.” (Bakos: *Kolhozunk párttitkára*.)

„Apám kolhozista, / derék, dolgozó ember, / büszke öröm ezért / sugárzik szememben.” (Győri: *Apám kolhozista*.)

„A nappal fényle most kevés, / rövidke most a munkanap, / a szorgos kolhozista kéz / még este is sokra halad.” (Kalós: *Dohánysimítás*.)

„Feketeszemű, barnahajú lány, / alig múlt tizenhétéves talán, / mosolya pajkos, kacaja csengő, / ő a komszomol-brigádvezető: / a tűzről pattant Belian Jolán.” (Lengyel: *A komszomol-brigádvezető*.)

„A tegnap álmai ma testet öltöttek, / s eltűntek átkai az elmúlt koroknak. / Nincsenek itt már többé urak!” – kiáltom / ... és görnyedt hátú őseim mosolyognak.” (Marton: *Őseim mosolyognak*.)

„Akárhogy is mesterkedjék / gaz tőkés és burzsoá, / közénk nem hinthet már konkolyt, / s éket sem verhet soha!” (Sándor: *Sokan vagyunk!*)

„Jöjj, segíts tovább is, idősebb testvérünk, / Jöjj s nézd meg, mit művel Szépi és Gabóda, / s sok más Munka Hőse – / jobbágysarjak utóda! / Új hősök születtek Kárpátontúl... / Dicső a Párt, mely mindezt létrehozta, / s fáklyaként világít győzelmes utunkon.” (Sütő: *Jobbágysarjak – hősök*.)

„Izgatottan jött ma haza az én fiam, / féltett ajándéka a kezében van. / Mikor átnyújtotta, hangja remegett: / „Békegalamb-melltűt hoztam én neked.” (Szalai: *Ajándék*.)

„Nótás patakok szökellnek belém. / Szeret a föld / és szeret a nép: / én nem öregszem meg soha. Virággal a szívemben járok / és fűtyörészek / szép estéli tájon. / Minden ablakot szélesen kitárok, / és új dalt zengek.” (Vántus: *Új dal*.)

„Ünnep volt, nagy ünnep, szerte a vidéken / a munka hőseit ünnepelte minden, / a hegyek üde, zöld ruhában pompáztak, / s a nagy mezők úsztak a fényben és színben.” (Zsolt: *Ünnep volt...*)

„Te nem tudod, mi a szükség, / mi az éhség, a nyomor... / A te élted napsugaras, / vidám, boldog gyerekkor.” (Kincses: *Petike meg nagyanyó*.)

„Gyárakban és üzemekben / vidám, dalos munka serken. / Keljete fel, gyerekek, / iskolába menjete! A tanulás – az is munka, / jó diákok legyetek!” (Nemes: *Gyermekébresztő*.)

A továbbiak során az *Új Hang* folyóirat-alapítási kísérlete megghiúsult. A kiadót felügyelő kijevei hatóság indoklás nélkül kihúzta az 1955-ös tervből.

3. 2. A Szovjet Kárpátontúl

1955-ben, mintegy kárpótlásként az *Új Hang* megszüntetéséért, magyar nyelven is kiadták az ukrán irodalmi almanach, a *Ragyanszka Zakarpattya* soron következő számát, amelynek magyar elnevezése tükörfordítás: *Szovjet Kárpátontúl*.⁴⁸⁰

Az almanachban huszonnyolc ukrán szerző írásai kaptak helyet. Jelentősebb költők: Jurij Hojda, Volodimir Ladizsec, Szemjon Panyko, Feliks Kri-vin, Sztepan Zsupanin; a versek fordítói: Sándor László, Bakó László, Herpai Ferenc, Zoltán Lajos, Iványi Miklós, Csengeri Dezső, Szalai Borbála.

Az ukrán próza ismertebb írói: Matvej Tyjeveljov, Luka Demjan, Olekszandr Márkus, Fegyir Potusnyak, Joszif Zsupan, Mihajlo Tomcsanyij, Iván Csendej; a prózai írások fordítói: Kund Albert, Szenes László, Barzso Tibor,

⁴⁸⁰ *Szovjet Kárpátontúl*. Almanach. 1. A magyar kiadás felelős szerkesztője Kroó László. Kárpátontúli Területi Könyvkiadó, Uzshorod, 1955, 232. old.

Horváth Tibor, Vlagyimír Piroška, Tóth Erzsébet, Iványi Miklós, Béres Sára, Kenderi Endre, Hegyi Béla.

Az Írószövetség magyar csoportjának tagjai közül nyolcan kerültek be, köztük verssel: Sütő Kálmán (*Hatvanegy ház – hej, hol a vége?*); Bakó (Balla) László (*Nem a tavasz Tündére csenget..., Csepeg az eresz*); Sándor László (*Személyvonaton Aknaszlatina és Csap között, Kijevben a Hrescsatikon 1954. március 21-én*); Kovács Vilmos (*Újra szülőfalumban*), B. Bihari Sándor (*A szélbíró*). Elbeszéléssel szerepelt: Szenes László (*A Tisza-part fiai*); Kerekes Erzsébet (*A két batyu*). Riport: Lusztig Károly (*Ahol átugrották a századokat*).⁴⁸¹

Ebben az antológiában már nem voltak Sztálint-dicsőítő versek, azonban az ukrán és a magyar alkotók továbbra is a hivatalos követelmények plakátos stílusában fogalmazták meg írásait.

Ebben a kiadványban két új név tűnt fel Kovács Vilmos költő és Lusztig Károly riportíró személyében. Kovács Vilmos a gyűjtemény markáns egyénisége, itt szereplő költeménye teljesen új hangot és stílust képviselt.

A gyűjtemény végén közreadták a kárpátaljai irodalom és művészet rövid krónikáját, amelyek között néhány magyar vonatkozású információt is olvashatunk. Hírül adták például Bakó László *Zengj hangosabban!* (1951) és *Kitárom karom* (1954) című verseskötetének megjelenését. A magyarországi *Szabad Nép* című lap közölte *Jurij Hojda* több versét Sándor László fordításában.

A gyűjtemény tervbe iktatása, megjelentetése egy politikai eseményhez – Kárpátalja Ukrajnához csatolásának 10. évfordulójára időzítve vált lehetőségé.

3. 3. A Kárpátok

A Balla László által vezetett magyar csoport hosszas egyeztetés eredményeként lehetőséget kapott, hogy az évi négy ukrán almanach közül egy magyar szerkesztésben jelenjen meg. Ennek értelmében az ukrán almanach *Kárpáti (Kárpátok)*⁴⁸² címmel 1958-ban 2. számként került kiadásra. Az ezer példányszámban megjelentett almanach versírói: Bakó (Balla) László, B. Bihari Sándor, Kovács Vilmos, Sándor László, Sütő Kálmán, Baráté Ferenc, Zsolt Ádám, Kecskés Béla, Vántus Bertalan, Bakos Róza, Balogh Balázs.

Gyermekversek: Osváth Erzsébet, Szalai Borbála.

Elbeszélések: Csengeri Dezső, Szenes László, Keresztes Noémi, Kincses István.

⁴⁸¹ A szerző saját fordítása, a riport eredeti szövegét ukránul írta.

⁴⁸² *Kárpátok*. Irodalmi almanach. 1958. 2. Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Bakó László (felelős szerkesztő), Volodimir Ladizsec (szerkesztő), Jurij Mejhes, Vaszil Mikitasz, Vaszil Poliscsuk, Marvej Tyeveljev, Mihajlo Tomcsanyij, Ivan Csenedj. Kárpáton túli Területi Kiadó, Uzshorod, 1958, 136. old.

Riport: Nemes János és Lusztig Károly.

A *Népi kincsek* rovatban Gortvay Erzsébet egyik mesegyűjtése (*Aranyos János*, adatközlő: Horváth Géza 44 éves homoki vályogvető) és Sándor László lejegyzésében 3 népdal, illetve ballada szerepelt (*Kukás kislány, Haragszanak rám a bátyi jányok, Hová siet a kisasszony*. Adatközlő: T. Baráté János 58 éves juhász, Bátyú, 1956. július 1.).

A cikkrovatban Rotman Miklós *Az úgynevezett magyar „nemzeti egységről”* közölt eszmefuttatást.

A szemle- és bírálat-rovatban Sándor László *Új költő bemutatkozása* címmel Kovács Vilmos első verseskötetét mutatta be (*Vallani kell*. Versek, 1957.) Barzsó Tibor *Rohanó évek sodrában*. Bakó László lírájáról címmel írt recenziót (Bakó László: *Rohanó évek sodrában*, 1956.) Szova Péter *Ivan Franko újabb műve magyarul* című írása Ivan Franko *Boriszlav nevet* című kisregényét ismerteti, amely Zoltán Mihály fordításában jelent meg a Ragyanszka Skola Könyvkiadónál.

Az adatközlő rovat Váradi-Sternberg János–Balla (Bakó) László: *Az ungvári vár ostroma 1703–1704-ben* című helytörténeti tanulmányát hozta le.

Az almanachban a magyar írócsoport tagjainak írásain kívül Jurij Hojda verseit Ács Sándor, Volodimir Ladizsec elbeszélő költeményét Sályi László, Ivan Csenedj novelláját Csete Bálint, Mihajlo Tomcsanyijét Szalai Borbála fordításában, a magyarul is tudó Joszip Zsupan kisprózáját és Vaszil Poliscsuk riportjait saját fordításban olvashatjuk.

Az almanach gyűjteményét hírek, szerzőkről közölt adatok zárják. A magyar vonatkozású hírek szerint 1958-ban Kovács Vilmos költőt felvették a szovjet írószövetségbe. Ezzel egy időben az ungvári íróklubban nagy sikerrel zajlott le Kovács Vilmos költői estje. Az Íróklub következő összejövetelén Gortvay Erzsébet, Benkő Katalin, Kincses István írogató egyetemi hallgatók mutatkoztak be. Műveiknek felolvasását élénk vita követte. Ugyanitt irodalmi rendezvény keretében megrendezték az ungvári Sütő János fiatal magyar festőművész munkáinak kiállítását. A Kárpáti Kiadó kötetnyi magyar népmesét adott ki Sándor László válogatásában. Magyar fordításban megjelent Anatole France *Tafi mennybemenetele*, Solohov *Emberi sors* című elbeszélése, egy válogatás a Szovjetunió népeinek meséiből *Gurulj, gurulj borsócskám* címmel.

1958 áprilisában a magyar írói csoport felolvasó körútra indult a Felső-Tisza-vidékre. Bakó László, B. Bihari Sándor, Kovács Vilmos és Szenes László Técsőn, Viskén és Aknaszlatinán tartott nagy sikerű irodalmi estet.

A következő évben meghiúsult a fentebb jelzett megállapodás végrehajtása, mivel egy kijevi központi bizottsági rendelkezés Ukrajna-szerzte megszüntette kiadásának folytatását. A magyar írócsoport folyóirat-alapítási kísérlete torzó maradt, és kárpátaljai ukrán írókollégáik is elvesztették irodalmi fórumukat.

A Kárpátaljai Magyar Irodalmi Egyesületnek 1951–1960 között több mint 30 tagja volt, akik aktív szerepet vállaltak az irodalmi és kulturális életben.⁴⁸³

⁴⁸³ Bakó (Balla) László (Ungvár). Szobrász, újságíró, kiadóhivatali szerkesztő, műfordító. Ekkor már háromkötetes költő, a Szovjetunió Írószövetségének tagja, a Kárpátontúli Magyar Irodalmi Egyesület elnöke, az Ukrajnai Tankönyvkiadó magyar osztályának vezető szerkesztője. A magyar irodalomtörténet tanára az ungvári egyetemen.

Balogh Balázs (Beregsom). Pályakezdő költő, a somi kolhoz tisztviselője.

Bakos Róza (Makkosjánosi). Pályakezdő költő, a balazséri kolhoz könyvelője, később lemorzsolódik.

Baraté Ferenc (Bátyú). Pályakezdő költő, a beregszászi járási lap újságírója, kolhozi párttitkár, a bátyúi községi tanács titkára, később lemorzsolódik.

Barzsó Tibor (Ungvár). Műfordító, szerkesztő, műszerész, középiskolai tanár, *Az agitátor zsebkönyve* című időszakos kiadvány munkatársa, a fordításos *Kárpátontúli Ifjúság* című területi lap helyettes szerkesztője.

B. Bihari Sándor (Beregszász). Költő, tanító, komszomolbizottsági osztályvezető, később középiskolai tanár, a beregszászi járási pártbizottság iskolaügyi osztályának vezetője.

Csengeri Dezső (Nagydobrony). Író, tanár, műfordító, a nagydobronyi középiskola igazgatója.

Geréb (Andor) György (Ungvár) grafikus, fordító, újságíró, pályakezdő prózaíró.

Gortvay Erzsébet (Kincsehomok). Tanárjelölt, irodalmár, folklórgyűjtő.

Győri Endre. Pályakezdő költő, később lemorzsolódik.

Iván Tihamér. Pályakezdő prózaíró, később lemorzsolódik.

Kalós Sándor. Pályakezdő tollforgató, később lemorzsolódik.

Kecskés Béla (Beregsom). Pályakezdő költő, középiskolai tanulmányait végzi.

Kerekes Erzsébet. Pályakezdő tollforgató, később lemorzsolódik.

Keresztes Noémi (Ungvár). Fordító, újságíró, a fordításos *Kárpáti Igaz Szó* munkatársa.

Kincses (Körtük) István (Rát). Gyermekverseket, kisprózákat ír, fordít. A fordításos *Kárpáti Igaz Szó* munkatársa.

Kovács Vilmos (Gát). Költő, Munkácson hosszabb ideig pénzügyi tisztviselő, a *Prapor Peremohi* című munkácsi területi lap könyvelője. Megjelent verseskötete: *Vallani kell* (1957).

Lengyel Rozália. Pályakezdő tollforgató, később lemorzsolódik.

Lusztig Károly (Ungvár). Újságíró, fordító. A területi komszomolbizottság osztályvezetője, a területi pártbizottság sajtószektorának főnöke, majd a beregszászi járási *Vörös Zászló* szerkesztője, a területi rádió magyar osztályának szerkesztője.

Márton Zoltán. Pályakezdő tollforgató, később lemorzsolódik.

Nemes János (Ungvár). Fordító, újságíró, középiskolai tanár, majd igazgató, a fordításos *Kárpáti Igaz Szó* munkatársa.

Osvát Erzsébet (Ungvár). Sándor László felesége, gyermekversíró, okleveles tanítónő.

Rotman Miklós (Ungvár). Jogász, közíró, pártfunkcionárius, a Horthy-korszakban az illegális kommunista párt egyik vezető funkcionáriusa, az ellenállási mozgalom aktív résztvevője. 1945 után területi pártbizottsági titkár, a területi pártbizottság propagandistája.

Sándor László (Ungvár). Magántisztviselő, újságíró, szerkesztő. A 30-as években a kolozsvári *Korunk* munkatársa. 1945 után megszervezte a Kárpátaljai Területi Képtárat, hosszabb ideig igazgatója volt, majd kiadóhivatali szerkesztő lett, aztán a területi rádió magyar osztályának szerkesztője. Több mint egy tucat könyvet fordított magyarra (ukrán, orosz, szlovák, cseh szerzők műveit). Mint műtörténész, tagja a Szovjetunió Képzőművészeti Szövetségének.

Sütő Kálmán (Beregsom). Költő, gazdálkodó, a somi kolhoz tagja. Pályafutását a harmincas években kezdte, *Lelekkel jöttem venni* (1936) címmel jelent meg első verseskötete.

Szalai Borbála (Ungvár). Gyermekversíró, műfordító, szerkesztő, az Ukrajnai Tankönyvkiadó magyar osztályának szerkesztője.

Szenes László (Ungvár). Újságíró, fordító, prózaíró. A Horthy-korszakban részt vett az ellenállási mozgalomban, ezért évekig koncentrációs táborban és börtönben volt. 1944 után a *Munkás Újság*

4. Irodalmi élet a „desztalinizáció” korszakában (1953–1965)

Sztálin halálát⁴⁸⁴ követően elkezdődtek az „enyhülés” évei, amelynek egyik felgyorsítója Hruscsov⁴⁸⁵, a párt első embere lett, akinek nagy érdemei vannak a személyi kultusz országos felszámolásában, a politikai konszolidáció stabilizálódásában. Egyre több börtönajtó, GULAG-tábor és hadifogolylág kapuja nyílt meg, több millió különböző nemzetiségű politikai elítélt és civilként elhurcolt internált, deportált és Szibériába kitelepített népcsoport visszatérése vált lehetővé az életbe, illetve korábbi lakhelyére. Az eddig nyilvánosságra hozott népiertási adatokat orosz történészek is alátámasztják. 1944–1953 között a fogva tartottak több mint harminc százaléka éhség, járványos betegség, fagyhalál, végelgyengülés következtében elpusztult, különösen a zord időjárás övezte távol-keleti munkatáborokban aratott a halál.⁴⁸⁶ A sok ezer ember elpusztítását elrendelő Lavrentij Beriját és bűntársait – akik a sztálini rendszer nagyszabású büntetőakcióit szervezték és hajtották végre – elítélték és kivégezték. Folyamatosan felszámolták a nemzetiségi politikában elkövetett hibákat. A „leningrádi ügy” kapcsán rehabilitálták a zsidó kultúra személyiségeit és az ártatlanul elítélt más nemzetiségű értelmiségieket.

Az emberekkel szemben a sztálinista bünszövetség által elkövetett törvénytelenések kibeszélése, feldolgozása a sajtóban, különösen az irodalmi életben is téma lett. Az „olvadás korszakának” nyitányaként értékelték Vlagyimír Pomerancev bátor cikkét, amelyben a sematizmus ellen lépett fel.⁴⁸⁷ A továbbiakban indulatos vita bontakozott ki a reformirányzatú és a sematizmushoz ragaszkodó moszkvai alkotók körében a szocialista város-, falu- és emberábrázolás sematizáló kánonja ellen. A Sztálin-korszak lágérté-

felelős szerkesztője, 1946-tól a fordításos *Kárpáti Igaz Szó* munkatársa, majd a *Vörös Zászló* című lap szerkesztője lett, majd a Kárpátontúli Területi Kiadó magyar osztályának vezető szerkesztője.

Szova Péter (Ungvár). Régész, helytörténész. Több történelmi munkája és műfordítása jelent meg. 1944 őszétől Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának tagja, majd a Területi Múzeum igazgatója.

Vántus Bertalan (Rafajnaújfalú). Általános iskolai tanító, iskolaigazgató Rafajnaújfaluban. Pályakezdő tollforgató később lemorzsolódik.

Váradi-Sternberg János (Ungvár). Történész, egyetemi tanár, a történelemtudományok kandidátusa, az ungvári egyetem magyar történelem tanára. Több önálló történettudományi műve jelent meg. Kandidátusi címét Rákóczi és Nagy Péter diplomáciai kapcsolatairól írt disszertációjával szerezte.

Zsolt Ádám (Téglás). Pályakezdő tollforgató, a csapi vasúti számvevőség főnöke, később lemorzsolódik.

⁴⁸⁴ Joszif Visszarionovics Sztálin 1953. március 5-én a kuncsevói dácájában halt meg.

⁴⁸⁵ Az SZKP KB első titkárává Nyikita Szergejevics Hruscsovot választották 1953. szeptember 13-án.

⁴⁸⁶ Dupka György: „Hova tűnt a sok virág...” Időutazás az Uralba magyar és német rabok nyomában 1941–1955. Történelmi szociográfia. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2013.

⁴⁸⁷ Vlagyimír Pomerancev: *Ob iszkrenmasztyi v literatury (Az őszinteségről az irodalomban)*. In: *Novij Mir*, 1953/december.

májával először Vaszilij Groszman orosz író foglalkozott egyik kisregényében (*Pantha rhei–Vszó tyecset*, 1955), amely eleinte kéziratban terjedt, csak 1989-ben látott napvilágot, megjelenése még akkor is vihart kavart az ortodox párhívók és az orosz nemzeti értelmiség körében.

Az SZKP 1956 februárjában megtartott XX. kongresszusával elkezdődött közéleti tisztulási folyamat Kárpátját is érintette. A hrucsovi vonal tovább szélesítette a desztalinizációs politikát, meghirdette a „kollektív vezetéshez” való visszatérést, megkezdtek a politikai internáló táborok felszámolását. Felgyorsult a saját közegükre nyomást gyakorló „Berija-banda” tagjainak és követőiknek kivonása a közéletből.

A felgyorsult társadalmi reform lassítását követelő felső pártellenzék Hruscsov ellen szövetkezett, ám az időközben kirobbant 56-os magyar fegyveres felkelés és forradalom véres elfojtásában Hruscsov mellé állva a fegyveres beavatkozás hívei lettek, akik a hadművelet lebonyolítását többek között a KGB csúcsembere, Szerov tábornokra bízta.

Az orosz reformpárti alkotó értelmiség körében a magyar szuverén népi demokrácia fegyveres felszámolása mély megdöbbenést váltott ki. A magyar forradalmárok mellett Moszkvában, Leningrádban és a balti államokban egyéni és csoportos szimpátia-tüntetések, röplapszórásokat szerveztek.

4. 1. 1956: „elhajló” magyar írók, politizáló csoportok

Az 1955. szeptember 3. – 1957. szeptember 27. közötti, a szovjet társadalomra is kiható magyarországi eseményekről a KGB budapesti rezidensei rendszeres jelentéseket küldtek Moszkvának. Ezekből az egykor „szigorúan bizalmas” besorolású jelentésekből az Orosz Állami Katonai Levéltár (ПГБА), az Orosz Állami Újkori Történelem Levéltára (РГАНИ) és más szakszolgálatok gondozásában egy ötszáz oldalas dokumentumgyűjtemény látott napvilágot. A kötet címe magyarul: *„Magyar események 1956-ban az SZSZKSZ KGB és az MVD szemével”*⁴⁸⁸.

A gyűjtemény többek között olyan dokumentumokat adott közre, amelyek a szovjet titkosszolgálat látókörébe került 1956-ban „elhajló” magyar írókat is érinti.⁴⁸⁹ Az oroszul megfogalmazott jelentések szerint a magyar írói társadalom „elhajló” képviselői saját körükben, így a Magyar Írószövetség

⁴⁸⁸ Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. Сборник документов. Составители: руководитель – д.и.н. А. А. Зданович, В. К. Былинин, В. К. Гасанов, В. И. Коротаев, В. Ф. Лашкул. Москва 2009, Объединенная редакция МВД России.

⁴⁸⁹ Dupka György előadása: *Az „elhajló” magyar írók a KGB látókörében*. In: . Eltiltva és elfelejtve 1945–1965. A Tokaji Író-tábor tanácskozásai, 2012. Szerkesztette Serfőző Simon. Bíbor Kiadó, 2013, 249-256. old.

rendezvényein nyíltan gerjesztették „a jobboldali polgári”, a „kispolgári”, a „nacionalizmus”, az „opportunizmus” nézeteit, „megkérdőjelezték a kommunista párt vezető szerepét”, „követelték a szólásszabadságot”, az „alkotás teljes szabadságát”, az „alkotói értékek szabad terjesztését”, „barátságtalan kijelentéseket tettek Moszkva felé” stb. A jelentéstevők többek között aggasztónak tartották a Magyar Írószövetség 1956 áprilisi gyűlésén a személyi kultusz hivatalos elítélésével kapcsolatos kijelentéseket, írói kirohanásokat, ahol felmerült az osztály nélküli társadalom kérdése. Pártellenes kirohanásokat fogalmazott meg Déry Tibor és Zelk Zoltán, valamint az 58-as manifesztum tagjai. Benjámin László költő egyenesen kijelentette, hogy a párt központi vezetőségének egyetlen olyan határozatát sem ismeri el, amelyek az irodalom irányítására vonatkoznak, mert azok tele vannak hazugsággal, a valóságos dolgokat eltorzítják. Déry követelte a munkáspárt decemberi plénümán elfogadott határozat visszavonását. Háy Gyula kijelentette, hogy a párt ne avatkozzon a Magyar Írószövetség életébe, ne javasoljon senkit annak vezetőségébe, az írószövetség legyen autonóm szakmai szervezet. A jelentéstevő hírforrásként Hegedűs Andrászt jelölte meg, aki a szovjet nagykövetet tájékoztatta.

A tucatnyi dokumentum közül kiemelendő az utolsó bejegyzés, amely 1956. november 4-én 10 órára vonatkozik, amikor is a Magyar Írószövetség képviselői utójára léptek fel a Magyar Rádióban: felhívást intéztek a nyugati országok vezetőihez, a nemzetközi szervezetekhez, a világ kultúráját, tudományát képviselő közvéleményhez, hogy segítsék harcukban a magyar népfelkelőket.⁴⁹⁰

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc leverése után Szerov tábornok vezetésével a KGB teljes körű ellenőrzést kívánt gyakorolni Magyarországon: hozzákezdett az ügynökhálózat kiépítéséhez, hogy a szovjet típusú rendszer ellenzőit megfélemlítse, hangadóit begyűjtse.

A gyűjtemény számos Szerov parancsára letartóztatott és a Szovjetunió területére hurcolt személlyel kapcsolatos dokumentumot is tartalmaz. M. N. Holodkov moszkvai belügyminiszter-helyettes főnökéhez, N. P. Dudorov belügyminiszterhez intézett N-40. sz. jelentéséből (1956. november 16.)⁴⁹¹ igen sok érdekes adat olvasható ki. A belügyminiszter-helyettes Szerov tábornokra hivatkozik, amikor arról tájékoztatja felettesét, hogy 4–5 ezer letartóztatott magyarországi személy befogadására kell felkészülniük. Ebből

⁴⁹⁰ Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. 56. old.

⁴⁹¹ ГАРФ (Orosz Föderáció Állami Levéltára). Ф. Р-9401. Оп. 2. Д. 482. Л. 60-65. – In: Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. 164-166. old.

november 15-ig 846 letartóztatott személyt (köztük 23 nőt, 68 kiskorút) regisztráltak az ungvári börtönben⁴⁹², akiket továbbküldtek Sztrij, Drohobics, Csernovci, Sztanyiszlav börtöneibe. A magyarországi és a nemzetközi tiltakozásoknak köszönhetően később az internálást leállították, és nem vitték ki őket Szibériába, hanem visszaszállították őket Magyarországra. Az ungvári börtönt többek között megjárta a nemrég elhunyt Székelyhidi Ágoston író, irodalomtörténész is.

Mialatt Magyarországon az írók döntő többsége az osztálymentes, egységes magyar nemzetért vívott szellemi csatát, és mint ilyenek a forradalom generálói voltak, a kárpátaljai magyar írástudókat bevonták a magyar szabadságharc eltiprásának előkészületeibe. Mint eddigi kutatásainkból ismeretes, Kádár János 1956. november 1–4. között Ókemenecén (Kamjanica), a megyei pártbizottság nyaralójában tartózkodott. Ebben az épületben fogalmazták meg szolnoki rádióbeszédét és a szovjet hadsereg felhívását a magyar néphez és más plakátszövegeket, mégpedig orosz nyelven, amit aztán magyar nyelvre fordítottak le. A gyűjteményben ezek közül az N-16. sz., (1956. november 4.) *A szovjet hadseregnek a magyar néphez intézett felhívása* olvasható (a szerkesztők jelzik, hogy a szöveget „magyarból oroszra fordították.”⁴⁹³). A szövegek stilizálásába, szerkesztésébe bevonták a kárpátaljai újságírókat, szerkesztőket is. Lusztig Károly⁴⁹⁴ író, újságíró, aki abban az időben a *Vörös Zászló* című beregvidéki járási lap szerkesztője volt, élete végéig nem felejtette el a november 3–4. közötti időszakot. A pártbizottság berendelte Ungvárra, ahol személyesen találkozott és utasításokat kapott Nyikolaj Podgornij KB-tagtól, majd kezébe nyomtak néhány oldalnyi orosz szöveget, hogy azonnal fordítsa le. Az egyik a szovjet hadsereg felhívását tartalmazta, a másik a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány felhívását. Lusztig a lefordított szövegeket bediktálta a szedőnek, aztán kiadták korrigálni a levonatokat. Ebbe a munkába az alkotó értelmiség prominens vezetőjét, Balla László⁴⁹⁵ író, főszerkesztőt is bevonták, aki Kádár szolnoki beszédének Lusztig által lefordított szövegét szerkesztette. Barzsó Tibor⁴⁹⁶ műfordító mindezt megerősítette, hiszen eb-

⁴⁹² Lásd: az ungvári börtön bejárata előtti falrészén „1956-os domborműves emléktábla” van. Avatás: 2006. Alkotója: Matl Péter szobrász.

⁴⁹³ РГАНИ. (Orosz Állami Újkori Történelem Levéltár), Ф. 81. Оп. 1. Д. 273. Л. 216-217. – In: Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. 118-119. old.

⁴⁹⁴ Lusztig Károly visszaemlékezése. In: Dupka György: '56 és Kárpátalja. Hatásvizsgálat hivatalos iratok, vallomások tükrében. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2006, 65-67. old.

⁴⁹⁵ Balla László: *Szegény ember vízzel főz*. Életem: a Kárpáti Igaz Szó. Visszaemlékezések 1947–1987. PoliPrint, Ungvár, 2002, 103-105. old.

⁴⁹⁶ Dupka György: '56 és Kárpátalja. Hatásvizsgálat hivatalos iratok, vallomások tükrében. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2006, 79. old.

ben az időben az ungvári nyomdában dolgozott, még pirkadat előtt ki kellett szedniük és nyomtatniuk az elkészített szövegeket.

A kárpátaljai írók által lefordított, megszerkesztett két szöveget azonban nem Szolnokról, hanem Ungvárról sugározták, méghozzá a Kárpátaljai Területi Rádió magyar nyelvű adásában. Szövegét Sándor László, a rádió egyik akkori szerkesztője olvasta mikrofonba. Erről a halála évében készített, később 2009-ben kiadott emlékiratának részlete tanúskodik⁴⁹⁷. Sándor László állítása szerint az ungvári rádión kívül „...a szolnoki adóállomás is sugározta a kormánynyilatkozatot, és a későbbiek során híreket kaptam a határon túlról, elsősorban Salgótarján, Ózd és Diósgyőr környékéről, hogy nagy tömegek hallgatták a két rádió adását...” Botlik József történész úgy tudja, hogy a két szöveget csakis Ungvárról sugározták: „...a két kiáltvány nem a Tisza-parti városból hangzott el először, mint azt a marxista történetírás és a pártideológia évtizedeken keresztül hivatalosan hangoztatta, hanem Ungvárról, ahol a Kárpátaljai Területi Rádió Magyar Adásának a hullámhosszát ideiglenesen áttették a szolnoki rádióállomásra. A magyar adást ekkor az Ungvár közelében, az Ungi-síkon fekvő Rát és Kereknye községek határában álló hatalmas adótoronyra vitték át, amely a moszkvai rádió Nyugat-Európába irányuló, propaganda jellegű angol, francia, német stb. nyelvű külföldi adásait erősítette fel. Így lehetett azt jól venni, és hallani az Ungvártól távoli magyarországi tájakon is. A hatalmas adótoronyt a környék magyarsága egyszerűen csak „zavaró”-nak nevezte, mert úgy tudták, hogy az adóból a müncheni Szabad Európa Rádió adását is zavarták.”⁴⁹⁸

Az SZKP Központi Bizottsága 1956. december 14-i ülésének egyik határozata (64. számú jegyzőkönyv) a szovjet Déli Hadseregcsoport parancsnokának kérésére a legmegbízhatóbb kárpátaljai magyar kommunisták közül „40–50 felelős pártfunkcionáriust” katonai egyenruhában, tiszti rendfokozattal két-három hónapos időtartamra Magyarországra vezényelt. Feladatuk az volt, hogy fordítóként, tolmácsként vegyenek részt „a rendcsinálásban”, a gazdasági, kulturális és politikai élet megszervezésében. Néhányan az 1990-es évek közepén is vezető párt-, illetve állami tisztséget töltöttek be Kárpátalján, például Vladimír Mihály, a *Kárpáti Igaz Szó* című területi (megyei) napilap főszerkesztő-helyettese, Nemes János, a lap rovatvezetője; Veress Gábor, a beregszászi járási pártbizottság első titkára, aki az 1970-es években még hajdani iskolatársai előtt sem volt

⁴⁹⁷ Sándor László: *Három ország polgára voltam*. Egy évszázadnyi élet emlékei, 1909–1993. Madách–Posonium, 2009, 126-128. old.

⁴⁹⁸ Botlik József: *A szabadságharc eltiprását Kárpátaljáról vezényelték (Magyar fiatalok Gulágra hurcolása –ötvenhatos tevékenységük miatt)*. In: Valóság, 2008. december LI. évfolyam, 12. szám. <http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=811&lap=0>

hajlandó megszólalni magyarul (1991 után a Kárpátaljai Állami Közigazgatási Hivatal nemzetiségi ügyekkel foglalkozó osztályának vezetője volt). Egyenruhába kényszerítették és Magyarországra vitték Barzsó Tibort, az ungvári Kárpáti Kiadó magyar osztályának főszerkesztőjét és Szalai Borbálát, az ungvári tankönyvkiadó akkori szerkesztőjét, később gyermekversek ismert költőjét. Erről a küldetésről Vladimír Mihállyal többször szót váltottunk, aki büszkén mesélte, hogy Illyés Gyulánál is gyakran vendégeskedett, amit fényképpel is igazolt.

„Magyarországon lezajlott egy tragédia, és itt szép csöndesen, nyugodtan folydogál a munka” – állítja visszaemlékezésében Balla László. Ezek szerint a kommunista diktatúra által vérbefojtott forradalom hírére sok-sok moszkovita fellelegzett, kommunista jövőjük érdekében bizakodással végezték a párt által rájuk bízott munkájukat az ideológiai front területén, vállalták a küzdelmet a burzsoá nacionalizmus irodalomban megnyilvánuló állítólagos jelenségeivel szemben, írásaikban ostromozták a másként gondolkodókat, elítélték „felforgató” tevékenységüket.

Az ortodox kommunista szellemiségű írókat leszámítva, a kárpátaljai magyarság kezdettől fogva jól érzékelhető rokonszenvvel kísérte az 1956-os magyarországi forradalmat és szabadságharcot. Az ungvári (Benyák Nándor, Orlovsky Vince, Kulcsár János Tibor), a gálóczi (Pasztellák István, Perduk Tibor, Molnár László), a mezőkaszonyi (Szécsi Sándor, Ormos István, Ormos Mária), a nagyszőlősi (Illés József, Varga János, Kovács Zoltán, Milován Sándor, Dudás István) politizáló fiatalok csoportjai⁴⁹⁹, az egyéni akciók hősei (az eszenyi Balla Ilona, az ungvári Volodimír Margitics, Dóri János, Melnik Jenő) szovjetellenes röplapokat, a magyar szabadságharcot éltető plakátokat terjesztettek, majd a KGB letartóztatta őket, több évet töltöttek különböző lágerekben, börtönökben. Voltak olyanok is, akik besorozott katonaként nem voltak hajlandók harcolni magyar testvéreik ellen (a munkácsi Lukács Mátyás, a sásvári Bucsellá József). Őket szintén elítélték, Bucsellá Józsefet golyó általi halálra, de a kivégzést csodával határos módon túlélte: a fejébe fúródott golyót műtéttel eltávolították, felépülése után szibériai száműzetésben élt, csak ötven év múlva térhetett haza.

A gálóczi fegyvert rejtegető fiatalok mellett kiálló Gecse Endre⁵⁰⁰ református papot a KGB ungvári pincéjében 1959. január 7-én kihallgatás közben agyon-

⁴⁹⁹ A politizáló ifjúsági csoportok emlékét az érintett helyszíneken (az ungvári Dayka Gábor Középiskola, gálóczi polgármesteri hivatal, mezőkaszonyi középiskola, nagyszőlősi Perényi Zsigmond Középiskola) emléktábla örökíti meg, amelyekenél 1956 emléknapiján koszorúzással egybekötött megemlékezést tartanak.

⁵⁰⁰ Lásd bővebben: *Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékkönyve*. Felelős szerkesztő: Gortvay Erzsébet. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2003.

verték, és a nyilvánosság kizárásával titokban hantolták el Ungváron a Kapos úti temetőben.⁵⁰¹ A fiatalokat több éves börtönbüntetésre ítélték, a feketeadói Varga János 17 évesen 5 évet kapott. A Mordvinföldön raboskodó fiatalember a következőkről panaszkodott édesanyjának küldött verses levelében: „*Meguntam, meguntam / Börtön kvártélyját, Három krumplicskával / a bűdös létyóját...*”⁵⁰²

A szovjethatalom által üldözött ungvári ügyvéd, Bártfay István agyonhallgatott költő a levert szabadságharcot 1956-ban *Bujdosó ének* című versében siratta el. A vers harmadik szakasza így hangzik: „*Budapest. Síri csend. Maléter menetel / Mártírom sereggel, Ronggyá lőtt szívekkel / megáll az Úr előtt.*”⁵⁰³

A későbbi polgárjogi harcos, Kovács Vilmos ebben az időben a munkácsi *Prapor Peremohi (Győzelem Zászlaja)* című munkácsi lap könyvelője volt, a kulturális rovatot, ukrán és magyar tollforgatók irodalmi stúdióját vezette, és már „egészen jó verseket írt”.

Verseit *Vallani kell* címmel rendezte kötetbe, amely 1957-ben látott napvilágot. Kritikusai szerint már ekkor érzékelhető volt egyéni hangja, látásmódja, alkotói tehetsége, amely még nem volt mentes a kötelező „ideológiai egyértelműség alól”, az ún. „leninista szovjet magyar művek”⁵⁰⁴ közé sorolható alkotásokat is tartalmazott, de irányultsága az akkori reformkommunista szovjet-orosz írók, költők (Jevtusenko, Rozsnyesztvenszkij stb.) eszmei világa felé tendált. Kovács Vilmos egy szovjet-orosz költő nyomán figyelmeztetett: „*mert kezdet nincs, csak folytatás van...*”⁵⁰⁵

5. Könyvkiadás, évkönyvek

Az eddigiekből jól érzékelhető, hogy az '56-os események a „kárpátaljai magyar lakosság problémáira” is rárányították a figyelmet.

A „társadalmi feszültségek enyhülésének” köszönhetően 1957-ben megindult a magyarországi könyvek és lapok behozatala, majd a tömeges előfizetés. Ekkoriban jött létre egy sor magyar közművelődési intézmény: a Beregszászi

⁵⁰¹ Tiszteletői a huszti és református templomban márványtáblát avattak a mártír tiszteletes emlékére. Földi maradványait 1992. október 24-én az ungvári Kapos utcai temetőből átvitték Gálocsra, ott helyezték örök nyugalomra, sírjánál megemlékezéseket tartanak.

⁵⁰² Dupka György: *56 és Kárpátalja*. Hatásvizsgálat hivatalos iratok, vallomások tükrében. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2006.

⁵⁰³ Bártfay István (Eperjes, 1902. okt. 11. – Ungvár, 1990.) kéziratban maradt verseit lánya, az ungvári Bánatiné Bártfay Éva őrizte meg az utókornak és adta át kiadónknak. Összefoglaló címe: *Tarlón maradt kalász*, 178. oldal

⁵⁰⁴ *Görseoldó szél. A „kárpátontúli szovjet magyar” irodalom antológiája 1945–1991*. Összeállította és szerkesztette M. Takács Lajos. Edelény, 2010, 7. old.

⁵⁰⁵ Uo., 8. old.

Népszínház (1962), az Ungvári Állami Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke (1963), a Területi Rádió és Televízió magyar szerkesztősége, az önálló napilapként megjelenő *Kárpáti Igaz Szó* (1965), a magyar tannyelvű iskolarendszer óvodától a középiskoláig stb.

5. 1. A Kárpáti Kiadó magyar szerkesztősége

Az 1946-ban alakult Kárpáti Könyvkiadó⁵⁰⁶ kezdetben leginkább ideológiai jellegű magyar nyelvű kiadványokat, brosúrákat, fordításos műveket jelentetett meg. A Kárpáti Kiadó 1946–1991 között megjelent kiadványai teljesnek mondható bibliográfiája megtalálható a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet⁵⁰⁷ (a továbbiakban: KMMI) honlapján. 1944-től Sztálin haláláig főleg Leninről, Sztálinról szóló könyvek jelentek meg.

1957 után a kiadó kapcsolatba lépett a magyarországi kiadókkal (Móra, Kossuth, Gondolat, Zrínyi, Zeneműkiadó stb.) és 1991-ig a közös kiadvány program keretében közel félezer különböző műfajú könyvet (kilencven százalékban orosz, ukrán szerzők magyarra fordított munkáit) jelentetett meg több mint 16 millió példányban.

Az első szépirodalmi kiadvány, mint korábban jeleztem, Balla László (akkor még: Bakó) *Zengj hangosabban!* című (1951) verseskötete volt, amit több irodalomtörténész a kárpátaljai magyar írásbeliség „kezdetének” tekint, amelynek „jelentősége túlnő irodalmi értékén.” A helyi szerzők szépirodalmi munkáinak kiadásával tulajdonképpen az 1956-os forradalmat követően kezdtek foglalkozni

A kiadó magyar szerkesztősége 1951–1990 között a helyi magyar alkotóktól összesen tíz szépirodalmi antológiát, almanachot, több mint tíz elbeszélés-, illetve verseskötetet, kilenc regényt és kisregényt, ezenkívül tucatnyi gyermekverskötetet, ifjúsági regényt, riport- és publicisztikai gyűjteményt, helytörténettel foglalkozó stb. könyvet adott ki.

A szépirodalmi munkák szerzői: Balla (Bakó) László, Szenes (Kroó) László, Csengeri Dezső, Kovács Vilmos, Lusztig Károly, Sütő Kálmán, Osvát Erzsébet, Szalai Borbála, Györke Zoltán, Kecskés Béla, Balogh Balázs, Füzesi Magda, Balla D. Károly, Finta Éva, Nagy Zoltán Mihály, Dupka György, Horváth Sándor, Móricz Kálmán, Ferenczi Tihamér, Kőszeghy Elemér, Vári Fábíán László.

⁵⁰⁶ 1946-tól viselt nevei: Kárpátontúli Területi Könyv- és Folyóiratkiadó, majd Kárpátontúli Területi Könyvkiadó

⁵⁰⁷ Dupka György: *A Kárpáti Kiadó magyar kiadványai* In: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&sub-menu_id=29&book_id=227

A publicisztika és az irodalmi riport művelői is önálló kötetekkel jelentkeztek: Bihari Sándor, Andor György, Lusztig Károly, Rotman Miklós, Szikszai Aladár, Veress Gábor, Horváth Anna, Balla László, Csanádi György, Márkus Csaba.

A kiadó alkalmanként magyar nyelvű tudományos, helytörténeti stb. műveket is kiadott. A legértékesebb munkák szerzője Váradi-Sternberg János történész professzor volt. Nevesebb műfordítók ebből az időből: Balla László, Bulecza Rozália, Kótyuk István, Jurij Skrobinec, Fejes János, Szalai Borbála. A magyar szerzők munkáit ukránra fordította többek közt Ivaskovics Mihály, Jurij Skrobinec, Volodimir Fedinisinec, Ivan Petrovcij, Petro Szkunc, Konsztantyin Bibikov.

1993-tól a kiadó már alig jelentetett meg szépirodalmi könyveket. A magyar szerkesztőséget megszűnéséig Fejes János vezette két munkatárssal, Dupka György szerkesztővel és Tirkánics Gabriella segédszerkesztővel. A magyar szerkesztőség korábbi vezető szerkesztői és szerkesztő-munkatársai voltak: Fejér Herman, Sándor László, Balla László, Kroó (Szenes) László, Kovács Vilmos, S. Benedek András, Egressy György, Nájpáver Kamil, Groszman Endre, Zékány Éva, Benyák Nándor, Benkő Katalin, Debreceni Mihály, Kulin Zoltán, Kótyuk Ilona és mások.

1994 után a Kárpáti Kiadó élére ukrán nacionalista beállítottságú vezető került, aki teljesen leépítette a magyar szerkesztőséget, végül a kárpátaljai magyar szervezetek tiltakozásának köszönhetően 2000-től esetenként az ukrán állam támogatásával egy-egy magyar könyv kiadására vállalkozott.

Több mint negyven év szépirodalmi könyvterméséből a magyarországi műértékelők⁵⁰⁸ Kovács Vilmos *Lázás a Föld* (1962), *Csillagfényenél* (1968) című versesköteteit és *Holnap is élünk* című regényét⁵⁰⁹ tartották időtálló, értékes kiadványnak (M. Takács Lajos⁵¹⁰, Tóth István⁵¹¹). Kovács Vilmosnak összesen négy verseskötete és egy regénye jelent meg a Kárpáti Kiadó gondozásában. A kötetben megjelent versek formailag és tartalmilag is eredetiek

⁵⁰⁸ Botlik József: *A hűség csapdájában*. Kovács Vilmos (1927–1977) emlékének. Pályakép és korrajz. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2003.

⁵⁰⁹ Kovács Vilmos: *Holnap is élünk*. Regény. Szerkesztette Barzsó Tibor. Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 1965, 234. old.; a második, átdolgozott kiadást sajtó alá rendezte M. Takács Lajos. Debrecen, Csokonai Kiadó–Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1990, 216. old.; A harmadik kiadást sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és az utószót írta: Barzsó Tibor. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2007, 232. old.

⁵¹⁰ M. Takács Lajos: *Regénysors, írórsors, sorsregény* (Utószó). In: *Holnap is élünk*. Második, átdolgozott kiadás, 1990.

⁵¹¹ Tóth István: *Kovács Vilmos „Holnap is élünk” c. regénye megjelenésének körülményeiről*. In: Hitel, 1995. január, 92–110. old.

voltak, amelyekben a költői tisztaság és új világgép nyilvánult meg.⁵¹² Epikai művében, amit egybehangzóan a „*kárpátaljai magyarság regényének*” tartanak, a személyi kultusz fölött tört pálcát. A mű kiadása nem volt „sima ügy”. Körülbelül száz nap alatt majdnem húszan lektorálták, véleményezték.⁵¹³ Megjelenése „pirruszi győzelemnek” bizonyult. A könyvet hamarosan kivonták a forgalomból, könyvtári használatát betiltották. Ez akkor történt, amikor Hruscsovék igyekeztek „móresre tanítani” a szovjet írókat, költőket és képzőművészeket, akiknek a „szovjet valóság elferdítését” tükröző műveit a párt ideológiai frontharcosai igyekeztek kivonni a közéleti forgalomból. A kárpátaljai magyarság regényének értékét az idő igazolta, három kiadást ért meg.

A Kárpáti Kiadó a nagy befolyással bíró Balla László több mint húsz könyvét adta ki, ezek azonban nem nevezhetők magas színvonalúaknak. Penckőfer János szerint „*Balla Lászlónak egészen a rendszerváltásáig leginkább olyan magyar nyelvű könyvek kerültek ki a keze alól, amelyek elsősorban mintha egy-egy párthatározathoz, annak szellemiségéhez igazodtak volna. Egysíkúságuk leegyszerűsített világlátást közvetített.*”⁵¹⁴

5. 2. A Kárpáti Kalendárium

A *Kárpáti Kalendárium*⁵¹⁵ megindítása azért vált szükségessé, mert 1958-ban köztársaság-szerte megszüntették az almanachokat. A helyi magyar alkotóknak több esztendőn át – a magyar szerkesztésű *Kárpáti Igaz Szó* önálló napilapként történő megjelenéséig – ez a fórum biztosított publikációs lehetőséget. Jelentősége vitathatatlan: 1957–1966 között a magyar irodalmi életnek, a magyar szakíróknak is elemi feltételeket teremtett.⁵¹⁶ 1957–1967 között a helyi íróknak, műfordítóknak, képzőművészeknek, történészeknek, tájkatatóknak is egyedül a *Kárpáti Kalendárium* teremtett megjelenési lehetőséget.⁵¹⁷ Az ungvári évkönyv kiadását a Kárpáti Kiadó magyar szerkesztősege gondozta. Első, 1957-re szóló, *Naptár* című kötete 1957 második felében jelent meg 56 lapon, 3000 példányban, összeállítója Kroó (Kroh, Szenes) László, aki a két következő *Naptárt* is szerkesztette.

⁵¹² Pomogáts Béla: *Kovács Vilmos testamentuma* (előadás). In: Együtt, 2007/4, 25. old.

⁵¹³ Barzsó Tibor: *Egy regény kálváriája*. Előadás. In: Együtt, 2007/4, 36. old.

⁵¹⁴ Penckőfer János: *Magyar irodalom a szovjet korszakban: hagyomány és újrateremtés*. In: Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra. 2010, 335. old.

⁵¹⁵ Korábban *Naptár*, *Kalendárium*.

⁵¹⁶ Lásd 40 év bibliográfiáját: *A Kárpáti Kiadó kalendáriuma*. (40 év címszavakban.) Összeállította: Fedinec Csilla. In: *Kalendárium* '96. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1996, 153–167. old.

⁵¹⁷ M. T. L. (M. Takács Lajos): *Kárpáti Kalendárium*. In: Új magyar irodalmi lexikon. Második javított, bővített kiadás. Főszerkesztő: Péter László. Akadémia Kiadó, Budapest, 2000, 1058. old.

1960–64-ben a kiadó *Naptárát* Kovács Vilmos, Kulin Zoltán, Barzsó Tibor, Lusztig Károly és Balla László állította össze. 1965–1976 között az évkönyv címe *Kárpáti Kalendárium*; 1969-ig kisebb, utána nagy albumformában jelent meg Braun Henrik, Barzsó Tibor, Kótyuk István, Lusztig Károly, Egressy György, Groszman Endre, Kovács Vilmos, Konsztantyin Bibikov, Bulecza Rozália és Zékány Éva (Z. Miklósné) szerkesztésében.

1977-től az újabb kötetek *Kalendárium* címmel, egy évig még nagy albumformában, azután keskenyebb alakban láttak napvilágot; szerkesztőik: Zékány Éva, Egressy György, Najpáver Kamil, Fejes János és Réti (Réty, Réthy) Rozália. Technikailag igényes, gazdagon illusztrált kiadvány volt, az egyetlen, amely Kárpátalja magyarságának és magyarul is olvasó lakosságának képet adott az elmúlt év társadalmi, gazdasági és kulturális eseményeiről, eredményeiről. 1987-ig sokszor közölt semmitmondó anyagokat.

1970–73-ban külön füzetben Irodalmi Melléklete volt; az első két évben Kovács Vilmos, utána Balla László szerkesztette. 1988–1993 között *Fórum* címmel, Dupka György gondozásában jelent meg a *Kárpáti Kalendárium* irodalmi melléklete.⁵¹⁸

Tirkánics Gabriella és Fedinec Csilla összeállításában a *Kárpáti Kalendárium* már búcsú-évkönyvként jelent meg, mivel a Kárpáti Kiadó magyar szerkesztőségét 1996–1997 között felszámolták.

6. Az értékelhető irodalom kialakulása, fejlődése (1965–1991)

Az 1964–1965-ös években, Hruscsov leváltását követően a „Brezsnyev-Koszigin-Podgornij trojka” gyakorolta a bolsevista impérium irányítását. A felső állami és pártvezetésben ezzel – öt éves távlatra – megváltozott az eddig eluralkodott hrucsovi szubjektivisták vezetési gyakorlat. Ez a folyamat többek között kihatással volt az országos irodalompolitikára is, amely „revideálta az új hullám társadalmi törekvéseinek megítélését”, köztük az irodalmi élet desztalinizálását elősegítő Alekszandr Szolzsenyicin író, Jevgenyij Jevtusenko és Andrej Vozneszenkij költő, Grigorij Cuhraj és Andrej Tarkovszkij filmrendező, valamint más alkotók vonatkozásában (később a hatalom ismét szembehelyezkedett velük). Mindez „*fordulópontot jelentett az*

⁵¹⁸ M. T. L. (M. Takács Lajos): *Kárpáti Kalendárium*. In: Új magyar irodalmi lexikon, 1058. old.

ország életében, amely a nemzetiségi, köztük a kárpátaljai magyar irodalmat is új utak keresésére készítette.⁵¹⁹

A hatvanas évek második felében a kárpátaljai magyar irodalmi közélet és kultúra fokozatosan kétpólusúvá vált. A rendszert kiszolgáló, illetve az általa kreált szovjet magyarok és a szovjet irodalom ideológiáját Balla László írásaiban is megtestesítette, és ezt a kemény vonalat követőire is ráerőszakolta.

A szellemi ellenállást vállaló másik vonal hangadója Kovács Vilmos⁵²⁰, aki az „új hullámos” orosz írók hatására elfogult baloldaliságát levetkőzve a rendszert bíráló írástudók sorába állt. Élete végéig a kárpátaljai magyar sorskérdések, a magyar nemzeti hagyomány és a kultúra pártdogmáktól mentes fejlesztése foglalkoztatta, mindez írásaiban is megfogalmazást nyert. Legközelebbi küzdőtársa Fodó Sándor egyetemi tanár⁵²¹ és S. Benedek András, az alkotó fiatalok szellemi vezére volt. Mögéjük sorakoztak fel az eleinte „szamizdatos” Együttben publikáló tollforgatók, a Fodó Sándor által alapított népi együttes magyar szakos tanítványai, majd a Forrás Ifjúsági Stúdió tagjai is.

Az irodalmi élet alakulását több fontos esemény is befolyásolta.

Először: egyetérthetünk Vári Fábián László megfogalmazásával, miszerint „Az a fajta művészi fejlődés, amely az igényesebb irodalomesztétika szerint is előrelépésként értékelhető, Kovács Vilmos harmadik kötetével, ... a Holnap is élünk című regényével (1965) veszi kezdetét. Ekkor kezd Kárpátalján a költői látásmód élesedni és kiteljesedni, a líra hangja tisztulni és emberibbé válni.”⁵²²

Másodszor: a fordításos Kárpáti Igaz Szót – Balla László több éves küzdelmének köszönhetően – 1965-ben önállósították. A közölt adatok forrásértékű könyvében⁵²³ megírt visszaemlékezéséből valók. Főszerkesztőhelyettesek: Lusztig Károly, Vladimir Mihály. Felelős titkár: Márkus Csaba. Olvasószerkesztő: Bulecza Rozália. Rovatvezetők: Szabó Béla (pártélet), Andor György (mezőgazdaság), Kroh (Szenes) László (művelődés, 1970 előtt kivált a szerkesztőségből, Magyarországra költözött), Wolf Andor (ipar), Szántó Károly (levelezés). A belpolitikai rovatot Braun Henrik vezette. További munkatársak: Jendrék Ödön, Nemes János, Keresztes Noémi, Zékány Mik-

lós, Lászlóné Nyisztor Vera, B. Csernicskó Katalin. 1967-ben a következő újságírókkal bővült a kollektíva: Györke Zoltán (1970 előtt kivált a szerkesztőségből, Magyarországra költözött), Erdélyi Gábor, Magyar Jánosné Kiss Éva, Barát Mihály, Vorobecné Baksa Lujza, Kovács Margit, valamint Kovács Alfréd fotós. A lap beregszászi tudósítója: Svéd Ármin. Később a laphoz került Rada Katalin, Bornemissza Eszter, Jánki Endre.⁵²⁴ Balla László megfogalmazása szerint „Életünket és vérünket a Kárpáti Igaz Szóért!” jeligével ők testesítették meg a magyar nyelvű szocialista újságírást. A szerkesztőség munkáját a megyei pártbizottság ideológiai osztálya felügyelte, a megjelent cikkeket ügyeletes cenzoraival elemeztette.

Az újság egyre rendszeresebb jelleggel vállalkozott helyi szerzők irodalmi műveinek közlésére. Kezdetben állami ünnepekre (nők napja, győzelem napja, május 1., november 7. stb.) rendelt meg alkalmi verseket a költőktől. Ezt a gyakorlatot az orosz és az ukrán lapoktól vették át. A nagyformátumú napilap 1967-től Neon címmel vasárnaponként (majd szombatonként) irodalmi-művészeti és művelődési magazint indított, amely évente legalább 40 alkalommal jelent meg. Itt többnyire a lap irodalmár-újságíró gárdájának – és alkalmanként magyarországi szerzők – szépirodalmi írásait közltek. A kárpátaljai írók sorából sokat szerepelt Kovács Vilmos, Csengeri Dezső, Szalai Borbála, Horváth Anna szobrásznő. A tudományosság képviselői közül Fodor István botanikus, Balahuri Eduárd régész, Gortvay Erzsébet irodalomtörténész, Kótyuk István nyelvész, Váradi-Sternberg János történész, Sztaskó Gyula művészettörténész, Boniszlavszky Tibor zenetörténész, hegedűművész, Árpai István esztéta, zenepedagógus, Zádor Dezső és Márton István zeneszerző. Festőművészek: Manajló Tivadar, Soltész Zoltán, Koczka András, Habda László. Más lapoknál, kiadványoknál dolgozó újságírók, szerkesztők: Csanádi György, Barzsó Tibor, Benkő Katalin, Balogh Miklós, Juhász Lajos, Barát Ferenc, Bucsinsik Lajos. Rendszeres külső szerzők: Hornungné Keleni Márta és Perduk Zoltán biológus, Szova Péter tájkutató, Fedák László sporttörténész, Drávai Gizella pedagógus-tankönyvíró és műfordító. Jele-

⁵¹⁹ S. Benedek András–Kovács Vilmos: *Kárpát-ukrajnai magyar irodalom*. In: A magyar irodalom története 1945–1975, IV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, 166. old.

⁵²⁰ Kovács Vilmos 1958 októberé és 1971 augusztusa között a Kárpáti Kiadó magyar szerkesztőségének munkatársa, majd osztályvezetője volt.

⁵²¹ Fodó Sándor 1967. szeptember 1-jén az Ungvári Állami Egyetem kinevezett előadója lett.

⁵²² Vári Fábián László: *Az Együtt című folyóirat indulása (1966) és a Forrás nemzedéke*. S. Benedek András emlékének. In: *Együtt*, 1913/5. sz., 44. old.

⁵²³ Balla László: *Szegény ember vízzel főz. Életem: a Kárpáti Igaz Szó*. Visszaemlékezések 1947–1987. PoliPrint, Ungvár, 2002, 186–187. old.

⁵²⁴ 1970–1979 és 1986–1987 között Balla László a szerkesztőség munkatársai közé a következő értelmiségieket vette fel: Balogh József, Dupka György, Fülöp Tekla, Horváth Sándor, Kmetty Atila, Kovács Elemér, Kövy János, Mórincz Kálmán, Orémus Kálmán, Ortutay Péter, Paulisinc György, Tárczy Andor, Turányi József, Turóczy Béla újságírók, Markovics Mátyás fotóriporter, Árokháti Zsuzsa, Danielovics István, Gróf Róbert, Gutiné Juhász Éva, Ivanináné Tóth Éva, Kökényesiné Szántó Zsuzsa fordítók, Angyalné Melega Ilona, Ardóné Rotman Anett, Árpai Péter, Berticsné Köröskényi Katalin, Csmurné Somogyi Katalin, Deskoné Kozma Katalin, Dór Károlyné, Galajdáné Vaskó Valéria, Herdinszkyné Miklós Éva, Komonyi Ilona, Kosz Éva, Landa Tiborné, Lázárné Kovács Edit, Maszkalik Aranka, Petreczkyné Szendrey Mária, Timkóné Híres Ilona, Uram Olga, Vargáné Kóspál Éva, Cséka Judit műszaki és adminisztratív dolgozók, Kohutka Mihály, Rózsa Béla, Szaraj Jurij gépkocsivezetők.

sebb illusztrátorok: Medveczkyné Luták Edit, Manajló Iván, ifj. Tomcsányi Mihály, Mihail Roszkin, Horváth Anna. Állandó cikkíró volt Bíró Andor, Iljas János, Bilics János gazdasági vezetők, Veress Gábor, Ilku Ferenc, Újfalusi István, Pobrąnszky Lajos, Szikszai Aladár, Rotman Miklós vezető tanácsi- és pártfunkcionáriusok.

A lap *Ifjúsági Magazin* című új rovatában az aktuálpolitikai cikkek mellett versek, kisnovellák, tárcák, irodalmi karcolatok jelentek meg fiatalok tollából. Az írások szerzői többségében az ungvári egyetem magyar szakos diákjai voltak, akik tanulmányaikat 1965–1966-ban kezdték: S. Benedek András, Balla Gyula, Györke László, Punykó Mária és mások.

A magyar szerkesztésű megyei lapon kívül bővült a vidék magyarságának szánt sajtópaletta, és egyben az alkotók publikációs lehetősége. Az ukránból fordított, hetente háromszor megjelenő *Kárpátontúli Ifjúság* című megyei, *A Kommunizmus Zászlaja* című nagyszülősi járási és *A Kommunizmus Fényei* című ungvári járási lap 1967-től, a *Vörös Zászló* című beregszászi járási lap már az ötvenes évek elejétől eredeti anyagokat is közölt irodalmi rovatában. A lapok ukrán változatában ukrán tollforgatók, a tükörfordításos, illetve a vegyes szerkesztésű lapok magyar változatában magyar alkotók verseit, kisprózáit közölték.

Harmadszor: az eddigi alkotók egyéni jelentkezéseinek sorát 1965-ben új arculatú csoportos „költő-gárda” törte meg, akik a saját maguk alapította egyetemi irodalmi körbe csoportosulva 1966-ban létrehozták saját fórumukat.

6. 1. Együtt: az első szamizdat irodalmi folyóirat

1963-ban az ungvári egyetemen megnyílt a Magyar Filológiai Tanszék, amelynek rendkívül nagy jelentősége volt a kárpátaljai magyar kultúra fejlődése szempontjából. Egyre több tehetséges diák tanult itt, az új költő-író gárda közülük jelentkezett. „Ők azok, akik Beregszászon, vagy éppen Csappon már kijárták az önképzőkörök monoton imaóráit, s az egyetemre kerülve már nem óhajtották folytatni” – vázolta fel az indulást S. Benedek András.⁵²⁵ 1966-ban S. Benedek András, Balla Gyula, Györke László, Bús Ilona, Punykó Mária és mások „az ungvári egyetem magyar szakos hallgatói, középiskolások 10 éve írnak verset, novellát, kisprózát, hely- és kultúrtörténeti cikkeket. Feltételezhetően ők a tanszék irodalmi körének legaktívabb tagjai, akik tanári, tanszékvezetői jóváhagyással hamarosan létrehozzák az Együtt című, mecha-

nikus trógépen sokszorosított, 35-40 oldal terjedelmű, aprólékos kézimunkával fűzetszerűvé formált, linómetszetekkel feldobott folyóiratukat” – foglalta össze gondolatait Vári Fábián László az *Együtt* című diáklap indulásáról.⁵²⁶ A linómetszeteket a beregszászi fiatal művész, Muszka László és Horváth Anna képzőművész készítette. A „szamizdat” jellegű, gépiratos *Együtt* szűk másfél évfolyamának (1966 őszétől 1967 végéig) számaiban a fentebb említett tollforgatókon kívül jelen volt írásaival Adóba Mária, Tárczy Etel, Balogh Irén, valamint Zselicki József, aki 1967-ben került a kiadvány közelébe. Kovács Vilmos és S. Benedek András így vallott róluk: „A csoport befogadott soraiba másokat is, akik a realitások talaján, a haladó kárpát-ukrajnai hagyományok birtokában, a történelmi ihletésű nemzeti kultúra felől közelítettek hozzá. Tagjainak felkészültsége és tudatos tenniakarása lehetővé tette számukra, hogy a költészet mellett más műfajokban is eredményesen kísérletezzenek (műfordítás, irodalomtörténet és kritika, néprajzkutatás, publicisztika).”⁵²⁷

Az *Együtt* című diáklapot 1967-ben Márkus Csaba mutatta be a Kárpáti Igaz Szó 30 ezres olvasótáborának. Véleménye szerint „Az irodalmi folyóirat lépésről lépésre, egyre jobban megközelíti az irodalmi folyóirat jellegét. Még ha ifjúsági, társadalmi alapon kibocsátott sajtótermék is. S ezért a szerkesztőbizottságot illeti meg a dicséret – a fiatalokat, akik egymaguk megérdemelnék, hogy külön foglalkozzunk velük.” A folyóirat kiadásával kapcsolatban megfogalmazta javaslatát is: „Az *Együtt* népszerűsége is olyan nagy már, hogy felvetődik a kérdés: nem lenne-e célszerű 150–200 példányszámban az egyetemi pártbizottság hozzájárulásával sokszorosítani?”⁵²⁸

Az „olvadás” korszakának Kárpátalján is a végét jelzi, hogy támogatás helyett az egyetem pártbizottsága betiltotta a lapot. Hogy miért? S. Benedek András fentebb említett írásában utal arra, hogy a lap szerkesztőbizottságának tagjai megtagadták a felsőbb pártkörökből érkezett kérést, hogy „erős szakmai kritikával” illessék Kovács Vilmos *Holnap is élünk* című regényét, vagyis az elítéltető „házi feladatot” nem teljesítették. Az addig megjelent *Együtt*-számok jelentőségét később S. Benedek András Gelencei Kálmán néven értékelte: „A lap másfél évfolyama az egyszerű publikációs lehetőségnél sokkal többet jelentett. Rövid időn belül tudatosította az egységes irodalmi élet

⁵²⁶ Vári Fábián László: *Az Együtt című folyóirat indulása (1966) és a Forrás nemzedéke*. S. Benedek András emlékének. In: *Együtt*, 2013. 5. sz., 46. old.

⁵²⁷ S. Benedek András–Kovács Vilmos: *Kárpát-ukrajnai magyar irodalom*. In: A magyar irodalom története 1945–1975, IV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, 166. old.

⁵²⁸ Márkus Csaba: *Az „Együtt” utat keres*. In: Kárpáti Igaz Szó, 1967. május 31.

⁵²⁵ S. Benedek András: *Teremtő mítoszok*. In: Kárpátaljai Minerva, II. kötet 1-2. füzet. Ez volt a Forrás! (Különszám). Budapest–Beregszász, 1998, 6. old.

kialakításának igényét és szükségszerűségét, sokan a hiányzó területi irodalmi fórumot is már-már a lapban látták megvalósítani.”⁵²⁹

6. 2. A Forrás Stúdió

A betiltott Együtt szerzői-baráti köre nem futamodott meg, továbbra is kiállt a történelmi ihletésű nemzeti kultúra és az egységes irodalmi élet kialakításáért meghirdetett programja mellett, amely hamarosan valóságos mozgalommá szélesedett. Az alkotócsoporthoz tagjai vita- és felolvasóesteket rendeztek a diákotthonokban, iskolai diákkörökben. Vezérük az eddig „társtalanul küzdő” Kovács Vilmos lett, aki az egykori ungi vármegyeházban működő Kárpáti Kiadó magyar osztályának szerkesztőjeként egyengette az alkotó fiatalok útját. Ebben az épületben működött a *Kárpátontúli Ifjúság* című megyei lap szerkesztősége is. Főszerkesztője Vaszil Lengyel, a magyar kiadás felelős szerkesztője Fejes János volt, aki megértően viszonyult az ifjú „titánokhoz”, sőt, az ukrán lapszerkesztővel publikációs lehetőséget, fordítói munkát is biztosított számukra. Így 1967 nyarától a fiatalok ennél a lapnál találtak „fedezéket”. Itt helyezkedett el Zselicki József költő is. A lap munkájába besegített Balla Gyula⁵³⁰, S. Benedek András, Györke László. 1967 novemberében ők szervezték meg a Forrás Ifjúsági Stúdió alakuló gyűlését, amelynek elnökévé Zselicki Józsefet választották. A stúdió fővédnöke Kovács Vilmos volt, aki az Ukrán Írószövetség tagjaként a stúdió alapításához előzetesen megnyerte a hozzá eszmeileg közel álló ukrán íróársak, köztük Jurij Kerekes, Szemen Panyko, Jozsip Zsupán, Ivan Csendej, Jurij Skrobinec, Petro Szkunc, Vaszil Váradi jóindulatát és támogatását.

A *Kárpáti Kalendárium* 1969-es évkönyvében Zselicki József a Forrás Ifjúsági Stúdió elnökeként rövid beszámolót közölt a stúdió megszervezéséről, céljairól, kezdeti eredményeiről, tagjairól: „A jelentkező fiatal tollforgatók tehetséggondozása céljából az ungvári egyetem magyar nyelv és irodalom szakán tanuló fiatal költőknek és íróknak (Benedek András, Balla Gyula, Györke László) közreműködésével 1967 novemberében a Kárpátontúli Ifjúság c. területi lap szerkesztősége keretében megalakult a Forrás Ifjúsági Stúdió. A Stúdió hivatonta tartja összejövetelét. A foglalkozásokon a beérkezett írásokat vitatjuk meg, és minden alkalommal egy-egy elméleti kérdést is megtárgyalunk... Munkatervünkben helyet kapott a zene, a publicisztika és a képzőművészet. Csak rövid ide-

je működik a Forrás Ifjúsági Stúdió, de máris szép sikereket könyvelhetünk el. A fokozatos fejlődés folytán a Stúdió egyes tagjai: Fodor Géza, Fábrián László, Füzesi Magda, Peleskei Jenő, Dupka György már több ízben publikáltak a Kárpátontúli Ifjúságban és a Kárpáti Igaz Szóban. És előreláthatólag a további fejlődés sem marad el. A Stúdió tagjainak vezetésével a területen több helyen alakultak irodalmi- és olvasóköri. A jövőben a Stúdió bővíteni szeretné szerepkörét, hogy még eredményesebben egyengetse a terület alkotó ifjúságának útját.”⁵³¹

A stúdió tagjai a beregszászi járási lap mellett – a Kovács Vilmos baráti köréhez tartozó Csanádi György főszerkesztő támogatásával – újjászervezték az irodalmi kört, amelynek vezetői közé tartozott Balogh Miklós költő, a lap munkatársa, Horváth Anna képzőművész, Drávai Gizella tankönyvíró, magyar nyelv és irodalom szakos tanár. Az ungvári Stúdióhoz Kecskés Bélán kívül Balogh Balázs és Györke Zoltán, a *Kárpáti Igaz Szó* munkatársai is csatlakoztak.

A stúdió fontos publikációs fóruma továbbra is a *Kárpátontúli Ifjúság Trembita (Havasi Kürt)* című irodalmi oldala volt. A magyar kiadásban megjelenő irodalmi oldal ukrán anyagát lehetőség szerint a stúdió tagjainak írásával helyettesítették. Az oldal teljes anyagának összeállítását 1967-től Zselicki Józsefre, a lap munkatársára bízta.

A stúdió tagjainak írásából kisugárzott a kurucság nyelvének ereje, a balladák komor fensége, a kisebbségbe szakadt magyarság iránt érzett felelősségtudat; így határolódtak el az ötvenes évek elejétől Sztálin-csaszatuskák bővületében a hatalomhoz „hurra”-versekkel simulóktól.

A stúdió fölött bábáskodott Fodó Sándor és Gortvay Erzsébet, akik elméleti előadásokat is tartottak. A tollforgatók megismerkedtek az egyetemes magyar irodalommal, amelyről a „közoktatás” útján csak tudatosan eltorzított képet nyerhettek. A viski származású Fodó Sándor a tartui egyetemről érkezve az UNE magyar tanszékén folytatta tanári pályafutását és diákjai nagy érdeklődéssel hallgatták magyarságismereti előadásait, közreműködtek az irodalmi műsorok összeállításában és megjelenítésében; zseniálisan irányította a diákság műkedvelő tevékenységét, nevéhez számos, a „népben, nemzetben gondolkodás” szellemiségét tükröző kezdeményezés fűződött. A magyar ügy egyre nyíltabb felvállalása miatt az egyetem vezetése Fodó Sándort elbocsátotta állásából. A diákok sorozatos tiltakozása kemény falakba ütközött, nem tudták elérni, hogy visszahelyezzék tanári állásába. Ezt követően állt össze – az újabb tagok-

⁵²⁹ Gelencei Kálmán (S. Benedek András): *Egy ungvári diáklap: az Együtt*. In: Echinor (Kolozsvár), 1979, október.

⁵³⁰ Balla Gyula 1970-ben áttelepteült Magyarországra.

⁵³¹ Zselicki József: *Fiatalok irodalmi stúdiója*. In: Kárpáti Kalendárium 1969. Kárpáti Könyvkiadó, Uzshorod, 1968, 75. old.

kal bővülő Forrás Stúdió érdekében is – a „Kovács-Fodó-Benedek triumvirátus”, akik a tehetséges fiatalok szellemi irányítását misszionak tekintették.

Buzdításukra a stúdió tagjai Kárpátalja magyar emlékhelyeit bejáró kérekpár-túrákkal, falujárással, néprajzi és folklórgyűjtéssel is foglalkoztak. Például a *Kárpáti Kalendárium* 1971-es irodalmi melléklete Kovács Vilmos szerkesztésében és S. Benedek András összeállításában válogatást közölt gyűjtésükből. A fiatal balladagyűjtők (Balla Teréz, Dupka György⁵³², Györke László, Horváth Gyula, S. Benedek András, Vári Fábán László⁵³³, Zselicki József) az évszázados nyelvi tradíciót saját költészetükben keltették új életre.

1969-ig Györke Zoltán, a *Kárpáti Igaz Szó* kulturális rovatának vezetője közreműködésével jelentek meg a stúdiósok versei, elbeszélései. A lap vezetői „nem lelkesedtek” a stúdiósok – S. Benedek András, Balla Gyula, Ferenczi Tihamér, Kecskés Béla, Fodor Géza, Fábán László, Füzesi Magda, Dupka György és mások írásaiért, egyes versekbe belejavítottak, sorokat írtak át, viszont a plakátverseket szívesen fogadták.

A Forrás nemcsak irodalmi, de közéleti szerepvállalásra is törekedett. Kovács Vilmos ajánlatára 1969 őszén *Nádparipán* címmel a stúdió tíz tagjának (Balla Gyula, Balla Teréz, Balogh Balázs, S. Benedek András, Fábán László, Ferenczi Tihamér, Fodor Géza, Füzesi Magda, Kecskés Béla, Zselicki József) írásaiból összeállított versantológia kéziratát nyújtották be a Kárpáti Kiadóhoz. Balogh Balázs, Kecskés Béla és Ferenczi Tihamér nem tartozott a stúdió alapgárdájához, ők annak megalakulása előtt kezdtek publikálni, már többé-kevésbé ismert nevű költők voltak.

6. 3. A hatalom minősített támadásai

A kiadó által felkért lektorok közül csak Balla László élt – a felső pártvezetés által ráruházott – vétőjogával, ideológiai okra hivatkozva nem támogatta a *Nádparipán* című kézirat kiadását. Vári Fábán László szerint „ez volt a hatalom első minősített támadása a Forrás ellen, de talán valószínűbb, ha azt mondjuk, hogy az antológia a Balla és Kovács között régóta fennálló személyes ellentétnek esett áldozatául.”⁵³⁴

⁵³² Miután nem vették fel az ungvári egyetem magyar szakára, jelen sorok írója mintegy húsz népballadát gyűjtött és jelentetett meg. 1970 őszén behívták tényleges katonai szolgálatra, balasert következtében kilenc hónapot a penzai kórházban töltött, 1973 őszén tért haza, és csak ezt követően kapcsolódott be az irodalmi életbe.

⁵³³ Vári Fábán László a felsorolt népballada-gyűjtők 1969–1971 közötti anyagát később beválogatta *Vannak ringó bölcsők...* című, eddig 3 kiadást megért gyűjteményébe. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest.

⁵³⁴ Vári Fábán László: *Az Együtt című folyóirat indulása (1966) és a Forrás nemzedéke. S. Benedek András emlékének*. In: *Együtt*, 1913/5. sz., 51. old.

Balla a kiadó döntéshozóit álságos és hiteltelen állításokkal, vádakkal traktálta. Amikor jelen sorok írója 1986-ban a kiadóhoz került, megismerkedett a lektori jelentéssel. Ebben Balla a versek és szerzőik politikai éretlenségére, nemzeti elzárkózásukra, apolitikusságukra és más koncepciók kitételeire hívta fel a kiadó vezetőinek figyelmét. Így vált az antológia kézírata és szerzői a Breznyev-korszak szellemi terrorjának célpontjává.

A stúdió publikációs esélyei beszűkültek. Ebből a szellemi gyűrűből a kitörést Kovács Vilmos és S. Benedek András küzdőtársa, műveiknek magyarországi terjesztője, a tiszapéterfalvai származású Kiss Ferenc⁵³⁵ ismert irodalomtörténész szervezte meg, aki a hatvanas évek végén a nyarakat szülőfalujában, Péterfalván töltötte; ilyenkor a húga, Nagyné Kiss Ida otthona afféle átjáróház volt, mert az aktívabb Forrás-tagok egymást váltva jelentek meg, hogy a budapesti irodalomtörténésznek „öntsék ki lelküket”, elpanaszolják sérelmeiket, hogy kulturális hírt adjanak és kapjanak. Ezeknek a Tisza-parti kapcsolatépítő eszmecsereknak, a problémákat elemző, jóízű beszélgetéseknek köszönhetően – Kiss Ferenc biztatására a határon túli magyar irodalmakkal foglalkozó fiatal irodalomtörténészek (Varga Lajos Márton, Szokolczay Lajos, Görömbei András), a befutott szakmabeliek, irodalmi szerkesztők (Kiss Ferenc, Ilia Mihály, Margócsy József, Géczy Lajos, Bessenyei György, Székelyhidi Ágoston, Pomogáts Béla és mások) is odafigyeltek a kárpátaljai magyar irodalmi életre, bemutatkozási lehetőséget biztosítottak a magyarországi kiadványokban. Ez a kapcsolat a későbbiekben is termékeny volt.

A hatalom második minősített támadását a Kovács Vilmos és S. Benedek András szerzőpárosnak a kárpátaljai magyar irodalomról írt és tabukat ledöntő tanulmánya generálta, amely a szegedi *Tiszatáj* folyóirat 1970. októberi és decemberi számában jelent meg⁵³⁶, s amelyben „először mondatik ki nyilvánosan a kárpátaljai magyar lakosság 1944-es sorstragédiája”, követendő hagyománynak tartják a két világháború közötti irodalmi élet nemzethű jeles képviselőit és az egyetemes magyar kultúrát gazdagító munkáit stb. A szerzőpáros publikációját a párt ungvári ideológusai „káros” és „fellázító”, „magyarországi hatásként” értékelték. Míg Magyarországon a szakemberek körében a magyar irodalmi életünkről első ízben hiteles képet adó dolgozatot nagy elismerés

⁵³⁵ Kiss Ferenc tiszteletére a Péterfalvai Kölcsey Ferenc Középiskola falán a MÉKK és a helyi Mórircz Zsigmond Egyesület emléktáblát helyezett el. Az utóbbi évtizedben Tiszabökényben rendezett Együtt-író-tábor résztvevőinek egyik zárandok- és irodalmi emlékhelye lett, az iskola tantestületével együtt emlékezik a falu neves szülöttjére.

⁵³⁶ S. Benedek András–Kovács Vilmos: *A kárpát-ukrajnai magyar irodalom* című tanulmánya új szerkesztésben itt olvasható: *A magyar irodalom története 1945–1975, IV. A határon túli magyar irodalom*. Szerkesztette Beládi Miklós. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, 159–174. old.

övezte, „a honi, festett egekben sütkérezgető szocreál vaskalaposság képviselőinek körében megütközést váltott ki. Mindenekelőtt Balla Lászlóban, akinek futószalagon megjelent műveit illetően a tanulmány csak megerősítette, hogy azok valóban a vegyipar, illetve az osztályharc fellendítését célzó párthatározatok nyomán fogantak. Balla a területi pártbizottság elé vitte sértődöttségében fakadt panaszait. Ezúttal viszont már nemcsak Kovács Vilmos állott támadásainak célpontjában, hanem a Forrás Ifjúsági Stúdió is. A területi pártbizottság, miután meghallgatta Balla kifakadásait, úgy döntött, hogy ez esetben akkor ő vegye kézbe a fiatalokat, s nevelje őket az általa kívánt szellemben.”⁵³⁷

Kovács és S. Benedek „nemzeti érzésektől indítva íródott” tanulmányára reagálva visszaemlékezésében Balla László beismerte, hogy az ilyen jellegű „káros magyarországi hatás” kivédését – a KGB nyomására a megyei központi pártvezetőség – nekik, a Kárpáti Igaz Szónak egyik legfontosabb feladatukul szabták: „Elrendelték, hogy fordítsuk le Kovács Vilmos, S. Benedek András és a körükhöz tartozó fiatalok (Forrás Stúdió) nálunk megjelent írásait, s ezek nyomán megállapították, hogy mi is tettünk ideológiai engedményeket s ezzel közvetve a Tiszatájban megjelent cikk születését is bátorítottuk.” Azt is bevallotta, hogy az egyik pártértekezleten a megyei KGB-főnök megkérdőjelezte a *Neon* című irodalmi oldal létjogosultságát is, kevesellve benne a szovjet hazafias anyagokat. A „magyar szellemi élet termékeinek rendszeresen helyet adó egyetlen fórum lehetőségeinek megszüntetésétől” tartva cselekednie kellett: „menteni, ami menthető – s ekkor támadt az az ötletem, hogy a szerkesztőség égisze alatt irodalmi stúdiót alakítunk.”⁵³⁸

A felső pártvezetés, mint laptulajdonos támogatta Balla kezdeményezését, aki „kettős célt” akart elérni. Elsősorban a „hatalom kiengesztelése” irányában tett lépéseket, hogy megmentse a veszélybe került Kárpáti Igaz Szót, nehogy leminősítsék, átszervezzék, netalán fordításos lappá nyilvánítsák. Másik célja, hogy jelentős irodalmi műhely jöjjön létre, ami a kezdetek nehézségeit leszámítva az évek múlásával meg is történt.

Az 50-es évekből irodalompolitikájában kultivált és jól ismert, „keményvonalasságot” kívánta újra érvényesíteni. Remélte, hogy ebben a Forrás-gárda megértő partner lesz, mert nem „ellenstúdióként” hozta volna létre. Mint írta, „munkált bennünk az a felismerés, hogy a hatalom az említett közösség ellenzé-

kiségét aligha tűri sokáig, s akkor majd a József Attilá-soknak kell irodalmi életünket ’átvinni a túlsó partra.’ Különben az új stúdió ügyében Kovács Vilmossal is tanácskoztam (akkor jó viszonyban voltunk), s ő megértetni látszott ’mentsük, ami menthető’ törekvésünket, sőt meglepéssel vette tudomásul, hogy a Forrás tagjait is hívjuk a mi sorainkba (is), s hogy egyik élvonalbeli költőjüket szándékozom fölkeríteni szervező titkárnak. (Az illető erre rá is állt, de végül mégsem vállalta el.) (...) szembe kellett néznünk a Forrás-gárda bojkottjával.”⁵³⁹

A Balla László által meg nem nevezett költő Fodor Géza volt aki egyik írásában szintén kitért erre a találkozóra: „1971 telének végén e sorok íróját Balla bekérte a Kárpáti Igaz Szó szerkesztőségébe. Ezen a beszélgetésen egy új ifjúsági stúdió megalapításáról volt szó, amelybe a Forrás egyes tagjait is elvárta volna. Az új stúdió elnökevé (Balla felelős titkári posztot említ – megj.) engem szemelt ki, rám bízva a szervezési ügyeket is. Én akkor ott gondolkodási időt kértem és kaptam is. Egy hónap eltelté után aztán úgy döntöttem, hogy nem vállalhatom, nem ohajtottam senkinek a kirekesztését, márpedig a főszerkesztői kikötés eleve ez volt! Másfelől, az új stúdiót illetően a még inkább fenyegető, konok ideológiai-politikai gúzsok tették meggondolandóvá a vállalhatóságot. Morális indítékokból pedig végképp nem fogadhattam el az ajánlatot.”⁵⁴⁰

Visszatérve a Kovács–S. Benedek tanulmányra, Balla László a pártbizottság megbízásából *A nagy szovjet család kis magyar közössége* című publicisztikával reagálta le az ominózus *Tiszatáj*-közlést, amelyre a későbbiekben a „legkevésbé sem volt büszke.” Azóta is megbocsáthatatlanul károsnak tartjuk az írásában hangoztatott téves és hibás nézetet, miszerint „A Kárpátontúlon ma működő szovjet magyar írók elődei semmiként sem azok a különböző rendű és rangú, eszmei meggyőződésű és kötődésű, egymással kapcsolatban alig levő magyar tollforgatók, akik a felszabadulás előtti időkben véletlenül épp az egykori Ung, Bereg, Ugocsa megyében és Észak-Máramarosban tevékenykedtek, hanem – ha mindenáron hagyományok után kutatunk – sokkal inkább azok a szerzők, akik ugyancsak szovjet magyar írókként a mieinkkel teljesen azonos ideológia alapján, ugyanazon esztétikai elvek szerint, egységes csoportba szerveződve tevékenykedtek a Szovjetunióban a két világháború között, a második alatt és még egy ideig utána is. Ha tehát valaki hozzáfogna, hogy irodalomtörténeti igényű esszében elemezze a Kárpátontúlon dolgozó szovjet magyar írók munkásságát (ez azonban véleményem szerint még korai, ehhez az eddiginél jelentősebb

⁵³⁷ Fodor Géza: *Keresztezett égboltok alatt* (Részletek egy nagyobb tanulmányból). In: *Nézz törtetlen homlokomra*. A Forrás Stúdió versantológiája. Fodor Géza összeállításában. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1994, 270. old.

⁵³⁸ Balla László: *Szegény ember vízzel főz. Életem: a Kárpáti Igaz Szó*. Visszaemlékezések, 1947–1987. PoliPrint, Ungvár, 2002, 186–187. old.

⁵³⁹ Balla László: *Szegény ember vízzel főz*, 215. old.

⁵⁴⁰ Fodor Géza: *Keresztezett égboltok alatt*. In: *Nézz törtetlen homlokomra*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1994, 270. old.

műveknek kell születniük), a múltként semmiképp sem Mécs Lászlóék, Simon Menyhérték, Rácz Pálék munkásságát, hanem Zalka Máté, Illés Béla, Hidas Antal, Gergely Sándor, Karikás Frigyes, Gereblyés László, Lányi Sarolta, Gábor Andor, Madarász Emil és mások szovjetunióbeli tevékenységét kellene kutatnia és bemutatnia! Ez utóbbi különben halás téma, fontos feladat lenne irodalomtörténészeink számára, akik – magyarországi kollégáikkal együtt – még mindig adósak a két háború közti, s a Nagy Honvédő Háború alatti szovjetuniói magyar irodalom szerves egészkénti áttekintésével, tudományos feldolgozásával. A Sarló és Kalapács, az Új Hang páratlanul érdekes számai is megérdemeletlenül porosodnak évtizedek óta, szinte alig érintve a Lenin Könyvtárban.

Ha pedig elődeinket ezen a földrajzi területen is meg akarjuk találni, akkor – és ez a másik fontos szempont – aligha ajánlatos csupán nyelvi ismérvek alapján mesterségesen összehozni, együvé kapcsolni, irodalmi táborra deklarálni olyan tollforgatókat, akiknek az égvilágon semmi közük sem volt egymáshoz. Ha már területi, földrajzi szempontot követünk, ha már vizsgálódásainkat mindenáron a mai Kárpátontúl területére akarjuk szűkíteni – ebben az esetben Vakarov és Sáfáry, Ilku Pál és Hojda együtt kell, hogy beletartozzék irodalmi múltunkba, Rácz Pálék legfeljebb egy halvány utalás erejéig érdekelhetnek minket.⁵⁴¹ Ennyit a múlttól, hagyományokról.

Harmadik minősített támadását a felszámolásra ítélt Forrás Ifjúsági Stúdió ellen a hatalom ugyancsak a Balla László által irányított Kárpáti Igaz Szón keresztül vezette le, amelyben *Elidegenedés*⁵⁴² címmel (1971. augusztus 20.) szerkesztőségi cikk jelent meg – ma már tudjuk: szerzője Balla László, a lap akkori főszerkesztője volt –, amely szigorú bírálatban részesítette a fiatal magyar alkotókat.⁵⁴³ Név szerint „palcát tört” Vári Fábián László, Balla Teréz és más Forrás-tagoknak a Kárpátontúli Ifjúságban közölt versei felett. A vád az volt ellenük, hogy elidegenedtek a szovjet társadalomtól, a polgári irányzatok büvkörébe kerültek, semmibe vették a szocialista realizmus eszméit, sőt, a cikkíró szerint a nacionalizmus sem állt távol tőlük.

A későbbiekben meghurcolt Vári Fábián László már idézett írásában csak annyit tart fontosnak hangsúlyozni, hogy „A Forrás Stúdió tevékenysége ezzel

formálisan lezárult, burzsoá nacionalizmussal vádolt tagsága védekező pozícióba kényszerülve várta a megtorlást.”⁵⁴⁴

Az első „hivatalos számonkérés” nem késlekedett: „1971 szeptemberében összehívták a bölcsészkar komszomol (KISZ) gyűlését, s a magyar tanszék tanárai feladatuk kapták, hogy elmarasztaló bírálatot mondjanak a versekről, a gyűlés végén aztán nyilvánosan bűnbánatot kellett gyakorolnunk.”⁵⁴⁵

6. 4. A polgárjogi mozgalom „beadvány-háborúja”

A Forrás Stúdió kapcsán kirobbantott irodalmi harcok indították el a kárpátaljai magyar nemzetiség polgárjogi mozgalmát, és ezekben már „irodalmi-polgárjogi” aktivisták vezetőjeként vett részt Kovács Vilmos és S. Benedek András, akik megalkuvást nem ismerve igyekeztek vitacikkekben is visszavágni a „helybeli irodalompolitika” magyar nyelven író szovjet „janicsárjainak”.

1971 szeptember-októberében Kovács Vilmos, Fodó Sándor, Stumpf Benedek András, továbbá Vári Fábián László, Czébely Lajos, ifj. Sari József és a Forrás Stúdió más tagjai közreműködésével megszületett a 16 oldalas, sűrűn gépelt, terjedelmes tanulmánynak is beillő I. Beadvány⁵⁴⁶, amelynek aláírója a Forrás Stúdió, és amelyhez több mint 250 támogató aláírást csatoltak. Ebben a „szakmai védekezésben” a tagok csoportosan válaszoltak az *Elidegenedés?* vádjaira, amelyet az Ukrajnai KP Kárpátontúli területi bizottsága titkárának, az Ukrajnai Írók Szövetsége Kárpátontúli szervezete felelős titkárának, a Kárpáti Igaz Szó szerkesztőbizottságának és a Kárpátontúli Ifjúság szerkesztőinek címeztek, határozottan visszautasítva a „névtelen” szerző sértegetéseit, rágalmaikat, politikai színezetű vádaskodásait stb. Az utolsó két bekezdés így hangzik: „Befejezésül kérjük valamennyi felvetett probléma kivizsgálását, gondos tanulmányozását és orvoslását. Külön vizsgálatot kérünk Balla László ügyében, ugyanis meggyőződésünk szerint nem szabad megengedni, hogy ez a tisztázatlan, hitét veszített, korrupt egyén továbbra is demagógiával alacsonyítsa, becsapással és hazudozással súllyessze és önös érdekekből lejárássa a párt és a kormány politikáját. Szeretnénk, ha a címzettek megértenék jó szándékunkat, hogy közös gondjainkat – a közvélemény támogatásával – mindaddig nem

⁵⁴¹ Balla László: *A nagy szovjet család kis magyar közössége*. Gondolatok egy Lenin-könyv kiadása kapcsán a nemzetek önrendelkezési jogáról. In: Kárpáti Igaz Szó, 1971. március 21.

⁵⁴² *Elidegenedés?* A Kárpátontúli Ifjúság, az egyetem magyar tollforgatói és a Forrás Stúdió. In: Kárpáti Igaz Szó, 1971. augusztus 20.

⁵⁴³ E sorok írója 1971 augusztusában kéthetes szabadságát töltötte a szüleinél és aznap, augusztus 20-án találkozott Vári Fábián Lászlóval, megdöbbenve olvasták a Forrást támadó szerkesztőségi cikket. A további fejleményekben, illetve a névtelen támadásra reagáló csoportos válaszában már nem vehetett részt, mivel a Penza környéki Kuznyeck-8 városban teljesített sorkatonai szolgálatot.

⁵⁴⁴ Vári Fábián László: *Az Együtt című folyóirat indulása (1966) és a Forrás nemzedéke*. S. Benedek András emlékének. In: *Együtt*, 2013., 5. sz., 54. old.

⁵⁴⁵ Vári Fábián László: *Nem „szovjet magyarok”*. A kárpátaljai magyarság polgárjogi mozgalmának kezdetei, az 1972-es Beadvány előzményei. In: *Napút*, XVII. évfolyam 6. szám, 2015. augusztus, 6. old.

⁵⁴⁶ Nyomtatásban csak 13 év múltán látott napvilágot: *Az I. Beadvány*. *A tűz nem alszik ki...* In: *Nemzetőr* (München), 1983. szeptember 15., 1983. december, 1984. január. Újabb nyolc év múlva ismét megjelent: Botlik József–Dupka György: *Ez hát a hon... című közös kötetében*, 160–166. old.

akarjuk kivinni területünk határain túlra, ameddig úgy érezzük, hogy megoldásukra itt és helyben mód és lehetőség van.”⁵⁴⁷

Fejes János visszaemlékezése szerint egy értekezlet keretében a Kárpáton-túli Ifjúság szerkesztőségében is megvitatták a Kárpáti Igaz Szó szerkesztőségi cikkét, amelynek következtében felfüggesztették a további Forrás-publikációkat, Fejes János felelős szerkesztőt megrovásban részesítették. G. Smanyko, a megyei pártbizottság titkára szintén belső vizsgálatot rendelt el, ám a Beadvány feladójának címére 1971 októbere és 1972 tavasza között nem érkezett hivatalos válasz.

A pattanásig feszült légkört az 1972 tavaszán elkészült II. Beadvány robbantotta fel, amit a szerzők – Kovács Vilmos, S. Benedek András, Fodó Sándor – már a legfelsőbb fórumnak, az SZKP KB Politikai Bizottságának, az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének címeztek. Az általuk szignált dokumentumot további háromszáz kisebbségi, a kárpátaljai magyarság problémáival azonosulni tudó magyar értelmiségi (néhány ruszin is), munkás és gazdálkodó írta alá. Az aláírásgyűjtést a Forrás Stúdió tagjai szervezték. Ez a Beadvány még jobban felkavarta az amúgy is puszkaporos légkört, abban ugyanis nemcsak az alkotó értelmiség sérelmeit vetették föl, hanem az intézményes élet, az oktatás, a művelődés problémáit, a sajtó, a könyvkiadás gondját, a nemzetiségi és kollektív jogokat.

Az Ungvári Állami Egyetem pártbizottsága még ez év tavaszán belső fegyelmi vizsgálatot rendelt el a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéken az érintett magyarszakos diákok ügyében. „Itthon elkezdődtek a kivizsgálások, s nekünk, diákoknak szülői jelenlét mellett kellett magyarázkodnunk és a feltett kérdésekre válaszolnunk a dékán előtt. Ott mindenáron azt firtatták, hogy ki, illetve kik voltak a Beadvány szervezői, szerzői, hol, kinek a lakásán fogalmazódott, kinek az írógépén sokszorosítottuk? Erre azonban felkészültünk, s a kérdésekre egységes válaszokat adtunk. Bizonyára felsőbb utasításra, de az egyetem vezetői eldöntötték, hogy eltávolítanak bennünket a szovjet diákok soraiból, ám a közvélemény nyugtatása végett azt a látszatot igyekeztek kelteni, hogy nem tudunk megfelelni a tanulmányi követelményeknek...”⁵⁴⁸ – írta Vári Fábán László. A végkifejletre így emlékezett vissza: „Az aláírásgyűjtésben való részvételemért a későbbi bírálmtól kapott ’bónuszpontok’ bőven elegendőnek bizonyultak a katonai behívó kiérdemlésére, de nemcsak engem ért ez a ’kitün-

tetés’. Fél évvel előttem vonult be Béni (S. Benedek András – a szerző) és Györke (Györke László – a szerző), fél évvel utánam Fodor (Fodor Géza – a szerző), velem egy napon, 1972. május 16-án pedig Tóth Pista, Magyarország jelenlegi (2013-ban – a szerző) beregszászi főkonzulja. De ez a két esztendő is elszállt, az életnek menni kellett a maga útján.”⁵⁴⁹

Fodor Géza így emlékszik a történetekre: „Ballának nem volt nehéz a maga oldalára billentenie az egyetem pártbizottságát és annak magyar tanszékét. Az ideológiai terror meghozta a továbbiakban gyümölcsseit: Kovács Vimost és a vele szimpatizáló újabb nemzedéket nem csak ’semlegesíteni’, de eltörölni igyekeztek. A Forrás tagjaitól megvonták a tanulás jogát (átmenetileg, néhány évre), egyeseket pedig arra kényszerítettek, hogy a szülőföldjüket is elhagyják...”

1972-ben a hatalom emberei a Kárpáti Könyvkiadóban is elvégeztették a tisztogatást, amelynek következtében Kovács Vilmost (1958-tól 1971-ig a magyar osztály szerkesztője) és S. Benedek Andrást (1969-től 1971-ig vezető szerkesztő) menesztették.

Balla László, a hatalom embere a leszámolást azzal is tetézte, hogy az általa szerkesztett megyei magyar lapban szervezőként helyet adott a Forrás Stúdió – Kovács Vilmos, S. Benedek András és társai – ellen indított rágalomhadjáratnak. Rotman Miklós *Mérges fűvek*. Jegyzetek a magyar burzsoá nacionalizmusról című publicisztikájában a Kovács–Benedek szerzőpáros 1970-ben megjelent *Tiszatáj-tanulmánya* legnagyobb hibájának azt tekintette, hogy „nacionalista előítéleteket jellemző tünetekkel találkozunk az irodalomban, az irodalmi folyamat értékelésében is.”⁵⁵⁰ A szerző az efféle jelenségek elítélésére és megvitatására szólította fel a lap olvasóit. A vitaindító cikkekre Gajdos Béla, a Kárpáton-túli Állami Levéltár igazgatója és Szijártó Sándorné, a levéltár helyettes igazgatója *Kit is szolgálnak a magyar burzsoá nacionalisták?* című írásukban reagáltak. Kifejtették, hogy „kudarcra van ítélve a burzsoáziának minden olyan kísérlete, hogy nacionalista eszméket csempésszen be soknemzeti-szerű szocialista társadalmunkba.”⁵⁵¹

Georgij Ivanovics Smanyko megyei párttitkár (1969 szeptembere–1975 szeptembere között volt ebben a beosztásban) biztatására született meg Balla László tollából a *Szovjet magyarok* című publicisztikai cikksorozat (*Új foga-*

⁵⁴⁷ Az I. Beadvány. *A tűz nem alszik ki...* In: *Ez hát a hon...*, 166. old.

⁵⁴⁸ Vári Fábán László: *Nem „szovjet-magyarok”. A kárpátaljai magyarság polgárjogi mozgalmának kezdetei, az 1972-es Beadvány előzményei.* In: *Napút*, XVII. Évfolyam, 6. szám, 2015. augusztus, 7. old.

⁵⁴⁹ Vári Fábán László: *Az Együtt című folyóirat indulása (1966) és a Forrás nemzedéke.* S. Benedek András emlékének. In: *Együtt*, 2013, 5. sz., 54. old.

⁵⁵⁰ Rotman Miklós: *Mérges fűvek*. Jegyzetek a magyar burzsoá nacionalizmusról. In: *Kárpáti Igaz Szó*, 1973. június 20.

⁵⁵¹ Gajdos Béla, Szijártó Sándorné: *Kit is szolgálnak a magyar burzsoá nacionalisták?* In: *Kárpáti Igaz Szó*, 1973. október 30.

lom⁵⁵², *Hagyományok*⁵⁵³, *Kötődések*⁵⁵⁴, *Nem Koegeisztencia!*⁵⁵⁵), amely szintén a „káros magyarországi hatás” ellen való védekezés szellemében készült el. Állításai nem helytállóak: „szovjet magyaroknak” titulálja a helyi magyar közösséget, újra az emigráns moszkvai kommunista írókat nevezi meg a haladó hagyományok követőinek, akiknek művei a kommunista pártosság követelményei alapján íródtak. Szerinte ezeket a hagyományokat kell követni és nem a két világháború közt vidékünkön alkotó burzsoá írókat (Mécs László, Simon Menyhért, Rácz Pál és mások). Téves Ballának az a nézete is, miszerint a kárpátaljai magyar írók alkotásai semmilyen módon sem sorolhatók az egyetemes magyar irodalomhoz, mert ezek a szovjet irodalom alkotásai. Azt is állította, hogy az itteni „szovjet magyaroknak” csak a Szovjetunió lehet a hazája. Megjelenése után Magyarországról diplomáciai vonalon tiltakozás jött, de Balla végül megúszta egy „rosszallással” a kijevei KB propagandaosztálya részéről. Ez a cikksorozat is munkásságának negatívumai közé sorolható.

Kovács Vilmost megviselte az ellene és elváratai ellen folyó kampány. Egészsége megroppant, így két évvel a halála előtt feladta a küzdelmet és a megyei pártbizottság ukrán nyelvű lapjában közzétett egy cikket *A nagy valóság* címmel, amelyben – követői nagy megdöbbenésére – többek között „hamut szórva a fejére”, felsorolta vélt hibáit, töredezten bevallotta, hogy a *Holnap is élünk* című sokat bírált művét „...ma már teljesen másként írnám meg ezt a regényt. És ha a regény hőseinek eszmei állásfoglalása nem egészen világos, ez azért van, mert akkor némileg félreértettem a pártdokumentumokat, pontosabban fogalmazva: helytelen következtetéseket vontam le belőlük.

Ezért van az, hogy a könyv extravagáns szereplői mellett az egyértelműen pozitív hősök kisebb szerepet játszanak, ami megnehezíti a regényben ábrázolt történelmi változások előtérbe kerülését és azt, hogy teljes nagyságukban az olvasók elé tárulkozhassanak. Ez az én vitathatalan tévedésem volt.

Bírálták a *Tiszatáj* című szegedi irodalmi folyóiratban 1970-ben megjelent *Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában* című tanulmányunkat, amelyet Benedek Andrással közösen írtunk. Ebben a kis terjedelmű munkában nem sikerült megteremtünk az irodalmi folyamat hiteles történelmi-szociográfiai hátterét, pontatlanságokat vétettünk. Ez esetben azonban pozitív szerepet játszott az általunk alapjában elfogadott bírálat és rövidesen nemcsak a megyei, hanem min-

den egyes magyar olvasó elolvashatja a tanulmányt átdolgozott formában.”⁵⁵⁶ Végezetül az irodalmi kritikáról hozott párthatározatra utalva *Lázás a föld* című kötetének egyik verséből (*Válasz egy névtelen levélre*, amit ellenfelének, Balla Lászlónak írt 1962-ben) idézett egy részletet, mintegy megerősítve neki címzett üzenetét: „Hitemet vetted célba, te féreg? / Hát tudod te, hogy születik a hit? / Pergették te eléd gyermekévek / a nyomor kövér könnyeit? / ...Hallgattad te este miatyánk helyett / igazságra éhesen a leckét, / hogy ebben a felbolydult / világban hol a helyed, / hogy van nemzeded, osztályod, / s egyszer majd hazád is lesz még?”⁵⁵⁷

Súlyos és gyógyíthatatlan rákbetegség gyötörte, amelyből Magyarországon remélt gyógyulást. E sorok írója és Fodor Géza 1977 október második hetében az ungvári megyei kórházban találkozott Kovács Vilmostal utoljára⁵⁵⁸. Búcsúzáskor arra intett minket, hogy értelmetlennek tartja a további kultúrpolitikai pereskedést, fogjuk össze a szétesés állapotába került kárpátaljai magyar irodalmi élet alkotóit, egyesítsük a József Attila Irodalmi Stúdió és a Forrás-gárda tevékenységét. Végrendeletét fokozatosan, illetve végérvényesen 11 év múlva tudtuk megvalósítani. A 80-as évektől a már együttműködő, publikáló két irodalmi szervezet tagjai egyesítették erejüket és létrehozták a József Attila Alkotóközösséget.

A Forrás-tagok kálváriájának történetét lezárva, többségük csak közel egy évtized szilencium után térhetett vissza az irodalmi életbe. Tehát Kárpátalján évekig nem, de Magyarországon és Erdélyben – különösen Fodor Géza, Vári Fábán László, Zselicki József – annál többet publikáltak.

A Forrás nem csupán irodalmi mozgalom volt, hanem „Az elmúlt ötven év legtisztább és legbátrabb kárpátaljai magyar irodalmi-polgárjogi kísérlete.”⁵⁵⁹

Fodó Sándor, a KMKSZ tiszteletbeli elnöke utólagos értékelése szerint az 1971-ben szervezett tiltakozó aláírásgyűjtés is ellenállásnak számított, mert ez az időszak volt a polgárjogi mozgalom kezdete: „A ’szovjet magyarok’ fogalmát bevezetni szándékozó, és meglévő iskolahálózatunkat is folyamatosan romboló hatalmi szándék legalább részben megtorpan ellenállásunkon, és így sokban ennek köszönhető, hogy a rendszerváltás után sok mindent sikerült megvalósítani korábbi törekvéseinkből. Az egykori egyetemisták, Forrás-tagok

⁵⁵⁶ Kovács Vilmos: *A nagy valóság*. In: Zakarpatszka Pravda, 1975. február 25. Lásd még: *Vörös Zászló*, 1975. március 1.; *Ez hát a hon...*, 181-185. old.

⁵⁵⁷ KOVÁCS VILMOS: *Lázás a föld*. Versek. Kárpátontúli Területi Kiadó, Uzshorod, 1962, 23. old.

⁵⁵⁸ Dupka György: *Búcsú a körteremben*. In: memoriam Kovács Vilmos. In: Dupka György: *Tavasza születtem*. Versek. Kárpáti Kiadó, 1990, 9-10. old.

⁵⁵⁹ M. Takács Lajos: *Ők nem lettek janicsárná*. In: M. Takács Lajos: *Törődésben*. Sorsok, művek, históriák. Edelény, 1999, 80-83. old.

⁵⁵² Balla László: *Új fogalom*. In: Kárpáti Igaz Szó, Neon, 37. sz., 1975. november 23., 3. old..

⁵⁵³ Balla László: *Hagyományok*. In: Kárpáti Igaz Szó, Neon, 38. sz., 1975. december 7., 3. old.

⁵⁵⁴ Balla László: *Kötődések*. In: Kárpáti Igaz Szó, Neon, 39. sz., 1975. december 21., 4. old.

⁵⁵⁵ Balla László: *Nem koegeisztencia!* In: Kárpáti Igaz Szó, Neon, 1.sz., 1976. január 4., 3. old.

egyéni helytállása jelentette azt a bázist, amelyen immár egy évtizede megalakulhatott a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.”⁵⁶⁰

Elek Tibor irodalomtörténész helyes meglátása és elfogulatlan véleménye szerint „A Forrás jelentőségét ugyanakkor nagymértékben felerősítette az, hogy irodalmi tevékenysége szorosan összefüggött a kárpátaljai kisebbségi magyar lakosság öntudatra ébredésének folyamatával.”

7. A stagnálás évei

7. 1. A Területi József Attila Irodalmi Stúdió (1971–1981)

A „brezsnyevi személytelenség kultusza” idején irodalmi életünk a stagnálás éveit élte át.

M. Takács Lajos irodalomtörténész „Az 1971-ben kierooszakolt rossz kezdet”-ként értékelte a Balla László által 1971. május 22-én Ungváron alapított József Attila Irodalmi Stúdió indulását, amely a *Kárpáti Igaz Szó* című napilap keretében, illetve szerkesztőbizottsága szigorú felügyeletével működött. A lap főszerkesztője kezdetben a Forrás Stúdió aktívabb tagjainak, így Vári Fábíán Lászlónak is meghívót küldött: „Május 9-én – Benedek András kivételével – a Kárpáti Igaz Szó fejléces meghívóját kézbesítette számunkra a posta – ma is örööm! –, mely által 1971. május 22-re meghirdették a József Attila Stúdió alakuló ülését. A szíves invitálást a Forrás tucatnyi tagságából mindössze négyen (Benedek, Fábíán, Fodor, Zselicki) utasítottuk vissza, így az ellencsoport létrejött, s hamarosan olvashattuk előre beharangozott közleményeiket.”⁵⁶¹

Tóth István 1998-ban megírt cikkében a stúdió kezdeti tevékenységét utólag keményen elmarasztaló bírálattal sújtja: szerinte a Balla által irányított csoportosulás „közutalattól övezett” volt, tagjai „szürkék, agitativak és unalmasak.”⁵⁶²

A kör teljes neve: Területi József Attila Irodalmi Stúdió, amelynek támogatói közt Balla Lászlót, Sütő Kálmánt, Csengeri Dezsőt, Szalai Borbálát, Gortvay Erzsébetet és Szenes Lászlót nevezte meg. A stúdió vezetését a megyei pártlap felelős titkárára, Márkus Csabára (elnök) és a művelődési rovat vezetőjére, Erdélyi Gáborra (felelős titkár) bízta.

⁵⁶⁰ Fodó Sándor: *A Forrás: a KMKSZ előképe*. In: Kárpátaljai Minerva, II. kötet 1-2. füzet. Ez volt a Forrás! (Különszám). Budapest–Beregszász, 1998, 52. old.

⁵⁶¹ Vári Fábíán László: *Nem „szovjet magyarok”*. A kárpátaljai magyarság polgárjogi mozgalmának kezdetei, az 1972-es Beadvány előzményei. In: Napút, XVII. Évfolyam, 6. szám, 2015. augusztus, 5. old.

⁵⁶² Tóth István: *A ház*. In: Hatodik Síp, 1998/2., 4. old.

Mint fő alapító, Balla László a „hatalom elvesztett bizalmának visszaszerzése érdekében” igyekezett teljes mértékben elfogadtatni a többi alapító taggal és védnökökkel a pártsajtó megszabta kereteket, az ideológiai elvárások korlátait. Csakis hazafias, szovjet típusú versek közlését helyezték előtérbe. A megkövetelt vonalasság kísértetiesen hasonlított az 50-es évek elején kialakult sematizmus korszakára. A különbség a kettő között csupán annyi volt, hogy az akkori tollforgatók primitívségéhez viszonyítva a mostani alkotók íráskultúrája, alaptudása egy-két szinttel magasabb volt. Mégis, mi volt a közös motívum? A szovjetizált témák: barátság, Iljics és a párt, munka és munkások, május és október, vidám élet, daloló ifjúság stb. A csoportba verbuvált tollforgatókból a béke, az emberiség, a jövő kérdéseit boncolgató lírikusokat akartak kinevelni.

A Forrás-gárda Balla László által megfűrt versantológiája (*Szilaj nádparipán*) helyett az általa javasolt antológiába a József Attila Irodalmi Stúdióba átpártolt és új alapító tagok, főleg vonalas verseit válogatta be. Az 1972-ben megjelent *A várakozás legszebb reggelén* című kiadvány szerzői: Füzesi Magda 20 éves, Balogh Balázs 31, Ferenczi Tihamér 31, Balogh Miklós 38, Kecskés Béla 31 éves. Egressy György szerkesztő a fülszövegben kiemeli: „Ezt a kötetet a benne szereplő öt fiatal kárpátontúli magyar költő a Szovjetunió megalakulása 50. évfordulójának ajánlja.” A születési évszámokból is látható, erős csúsztatás történt, a fiatal jelző csupán Füzesi Magdára illik, a többiek harmincan felüliek. Ez is azt a feltevésünket igazolja, hogy sebtében állították össze, hiszen a Balla László által létrejött stúdióban több közölhetőségi szintet megütő fiatal költő nem volt.

Néhány kiragadott sor az úgynevezett vonalas versekből:

A kötetet Balogh Balázs *Barátság* című verse nyitja: „Tagadhatatlan bizonyosság: / a tiéd marad ez az ország.”

„Nincs hamis aranyglória / boltozatos homlokán. / Iljics. Csak így, egy szóval nevezem, / mint nagyapámat hívnák az öregek. (Füzesi: *Iljics*, 9. o.)

„Munkával munkálom a jelent / és a Jövőben senki előtt / nem sütöm majd le a szememet. (Balogh Balázs: *Meséktől távolodva*, 21. o.)

„Tudom, nehéz egy nap annak, / kire, / mint kohók csapolt vasa, / olvadt, folyékony forróság ömlik.” (Ferenczi: *Munkások*, 33. o.)

„Több éve már, hogy kipróbált barátság / siker, kudarc – mert beüthet balul! – / kapcsolja egybe Fegyát, Lászlót, Hodzsát, / már biztos elválaszthatatlanul.” (Balogh Miklós: *Több éve már*, 51. o.)

„Nézd, versekbe feledkezett arcok. / Erős jelei a jövőnek.” (Kecskés Béla: *Út*, 75. o.)

Öt év leforgása alatt a szerkesztőség irányításával kialakult alkotóműhely mintegy 30 tagot számlált, zömük még nem rendelkezett kötetekkel. Csupán a Kárpáti Igaz Szó *Lendület* című rovatában jutottak publikációs lehetőséghez, azonban írásaik elbírálásánál, közlésénél a Balla László által beígért és megvalósított hivatalos kurzus-vonalhoz igazodó politikai napilap szempontjai érvényesülnek.

1977-ben az Ukrajnai Írószövetség megyei tagozata magyar munkacsoportjának javaslatára *Szívárványszínen* címmel ifjúsági almanach jelent meg.⁵⁶³ Összeállítója Márkus Csaba volt. Gortvay Erzsébet irodalomtörténész a gyűjteményhez írt előszóban kiemelte, hogy az itt közölt írásokból a „szocialista világ képe bontakozik ki”, majd hozzátette, hogy a kötetben szereplő tollforgatók „közös kötetüket a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulójának szentelik.”

A Balla-Márkus-Erdélyi vezette József Attila Irodalmi Stúdió öt év után, 1982-ben fórumteremtési szándékkal kiadta a harmadik antológiát *Lendület* címmel, amely szigorúan a brezsnyevi-szuszlovi irodalompolitika jegyében született írásokat tartalmazta. Ebben a gyűjteményben is jobbra a fentebb megnevezettek szerepeltek. Görömbei András „ünneplőbe öltözött” költőknek nevezte őket. Ezt a józsefaffilások nevében Balla D. Károly is beismerte: „Mindnyáján megírtuk a magunk Lenin-versét, békeversét, pufogtak frázisaink, sugároztunk az optimizmustól. Ha borúsabb, ne adj isten, pesszimista verset akartunk publikálni, mellé tettünk két harsányt, talán így elmegy. Aztán a két harsány megjelent, a borús kimaradt... Jöttek a nyolcvanas évek, egyetlen nagy tapstól zengett az ország.”⁵⁶⁴

A „magyarul alkotó kárpátontúli írók” és a „kárpát-ukrajnai magyar irodalom”⁵⁶⁵ eme korszakát „Kárpátontúl Szovjet-Ukrajnával történt újraegyesülésének 40. évfordulója alkalmából” a *Sugaras utakon. A kárpátontúli magyar nyelvű irodalom antológiája (1945–1985)* című reprezentatív (21–22 íves) antológia zárta le, amely a szovjet korszakbeli kárpátaljai magyar

írástudók válogatott verses és prózai munkáit tartalmazta.⁵⁶⁶ Az antológia szerkesztőbizottsága: Petro Lizanec (elnök), Balla László, Nájpvayer Kamil, Rotman Miklós, Szalai Borbála. Megjelenését az ungvári egyetem filológiai karának magyar tanszéke javasolta. Összeállítói: Petro Lizanec (általános rész, életrajzok, bibliográfiai adatok), Gortvay Erzsébet (költészet, elemző tanulmányok), Vaszőcsik Vera (próza, elemző tanulmányok). Bevezetőt „Összetartó családban” címmel Mikola Szemenyuk, a területi pártbizottság titkára írt.

A három szerző által jegyzett utószó-tanulmány alábbi sorai sokakban megdöbbenést váltottak ki azzal az állítással, miszerint „*A Szovjetunióban megszűnt a magyar nemzetiségű író, költő és közönség úgynevezett kisebbségi helyzete. Ez a polgári demokráciából származó kategória egyes irodalomkritikusok rólunk szóló munkáiban elő-előbukkan ma is. Szerencsére azonban már csak igénytelen szóhasználat, vagy a marxista metodológiai szempontok mellőzésének a bizonyítéka. A valóságban, amelyet e terület új irodalma tükröz, már nem található. Helyét elfoglalta a nagy közösséghez, a szovjet néphez tartozás felelő tudata...*”⁵⁶⁷

Ebből az utószó-tanulmányból kiemelendő Vaszőcsik Vera hamis és hiteltelen, a rágalom szintjére süllyedt ítélete Kovács Vilmos *Holnap is élünk* című regényéről; szerinte a szerző „*torzító képet fest Kárpátontúl társadalmának életéről, mindennapjairól, a felszabadulás utáni első évtizedben...*”

Visszaemlékezésében Balla László erre a gyűjteményre is kitért, közölte, hogy az antológia kiadása az ő kezdeményezése volt, amelyet a megyei pártbizottság is támogatott, és ezt a feladatot a magyar tanszéknek osztották le. Eredetileg két különálló kiadványban gondolkodott: irodalomtörténeti tanulmánykötet és reprezentatív antológia kárpátaljai magyar írók műveiből. Végül az ajánlatát összevonták. Mint írta: „*Akkor a 22 ívnyi, valóban reprezentatív s irodalmunknak újfent rangot biztosító kiadványra nagyon büszkék voltunk, de néhány év múlva jött a nagy változások kora, és a szocialista rea-*

⁵⁶³ A versek szerzői: Balla D. Károly, Balogh Balázs, Balogh Jolán, Balogh Miklós, Demjén Irén, Demjén Miklós, Dupka György, Ferenczi Tihamér, Finta Éva, Füzesi Magda, Horváth Sándor, Imre Sándor, Kecskés Béla, Netrufál Anna, Tóth Klára, Zelikovics Katalin. Elbeszélések, humoreszkék: Balogh Jolán, Barta Zoltán, Erdélyi Gábor, Fehér József, Kasza Rezső, Keresztyén Balázs, Kovács Elemér, Nagy Ida, Somi Nagy Zoltán, Németh-Fennik Júlia, Szabó Béla, Behun János. Riportok: Behun János, Márkus Csaba, Kemetty Attila.

⁵⁶⁴ Balla D. Károly: *Kisebbségi magyar skizofrénia*. Galéria Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993, 49. old.

⁵⁶⁵ „*A kárpát-ukrajnai magyar irodalom*” terminus egy területi és országos viszonylatban is új kulturális jelenség megnevezéseként az 50-es évek derekán honosodott meg a közhasználatban.

⁵⁶⁶ Az antológia versanyagának szerzői: Balla László, Balla D. Károly, Balogh Balázs, Balogh Miklós, Demjén Miklós, Dupka György, Fábán László, Ferenczi Tihamér, Finta Éva, Fodor Géza, Füzesi Magda, Györke Zoltán, Györy Dezső, Horváth Gyula, Horváth Sándor, Imre Sándor, Kecskés Béla, Kovács Vilmos, Kőszeghy Elemér, Osvát Erzsébet, Sándor László, Skrobinec Jurij, Sütő Kálmán, Szalai Borbála, Tárczy Andor, Zselicki József.

Próza: Balla László, Balla D. Károly, Boldog János, Csengeri Dezső, Erdélyi Gábor, Györke László, Horváth Anna, Horváth Sándor, Keresztyén Balázs, Kovács Vilmos, Lusztig Károly, Nagy Zoltán Mihály, Szenes (Kroó) László.

⁵⁶⁷ Petro Lizanec–Gortvay Erzsébet–Vaszőcsik Vera: *A kárpátontúli magyar nyelvű irodalom rövid áttekintése*. In: *Sugaras utakon*. A Kárpátontúli magyar nyelvű irodalom antológiája (1945–1985). Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 1985, 310. old.

lizmus követelményeinek legalább főbb vonalakban való szem előtt tartásával készült könyvön egykettőre túllépett az idő.”⁵⁶⁸

8. Összefogás irodalmunk „felnőtté válásáért”

8. 1. József Attila Irodalmi Stúdió: az elmozdulás, a Lendület évei (1981–1987)
A József Attila Irodalmi Stúdiót 1981. december 20-tól háromtagú elnökség irányította: Balla D. Károly, Dupka György és Horváth Sándor. „Az elnökség munkáját vezetéssegítette, amelynek tagjai – az említettekén kívül – Debreceni Mihály, Finta Éva és Füzesi Magda.”⁵⁶⁹ A stúdió 1986-os szórólapján 35 tag nevét nyomtatták ki.⁵⁷⁰

A békés úton megoldott vezetés- és generációváltásnak az lett a nagy hozadéka, hogy a lefolytatott elvi viták eredményeképpen ez a csapat bátran átértékelte és nem folytatta Balla László és vaskalapos nemzedéktársainak a szovjet modellt épített irodalompolitikáját, amelynek következtében a stúdiót sikerült fokozatosan kivezetni a tízéves stagnálásból, megvalósítani kitörését a bolsevista irodalom-felfogás „babiloni fogságából,” központi célként felvállalni a minőségi irodalmi élet megteremtését. Az összkép jelentős eleme az is, hogy a „Kovács Vilmos-i végrendelet” értelmében sikerült a józsefattilások és a Forrás-stúdiósok közti ellentét felszámolása, a további együttműködés alapfeltételeinek biztosítása, hogy a képzett szellemi erők összefogásával, a magyar nemzeti hagyományokból merítkezve betagozódhassunk az egyetemes magyar irodalomba.

Balla D. Károly – aki apja, Balla László szellemi-elvi nyomvonaláról letérve – ebben az időszakban csapat-vezérként merőben más irodalompolitikát hirdetett és valósított meg, utólagos stúdió-értékelése szerint „...a józsefattilások tevékenysége új lendületet kapott, s a 25–30 fiatal irodalmárból álló műhely néhány év alatt a vidék kulturális életének meghatározó erejévé vált. (...) A józsefattilások a 81-es átszerveződéstől kezdődően célul tűzték ki a Forrás Stúdió⁵⁷¹ részben vagy teljesen elhallgatott tagjainak megszólaltatását, bevonását a

szervezet munkájába. Ez az érintettek érthető és hosszabb-rövidebb ideig tartó idegenkedése után sikerült is. Elmondható, hogy az akkor már több mint egy évtizedes megosztottság, a kárpátaljai magyar irodalom Balla László és Kovács Vilmos ellentétére visszanyúló polarizáltsága a nyolcvanas évek második felére nagyrészt megszűnt és a Lendületben együtt publikáltak a Forrás és a József Attila Stúdió meghatározó egyéniségei.”⁵⁷²

Az 1971–1981 közti évekhez viszonyítva a józsefattilások publikációs lehetőségei mennyiségileg és minőségileg is javultak. A korábbi, de a vezetés-átváltás után formailag és tartalmilag is felújított fórumuk a 38 000 példányszámú Kárpáti Igaz Szóba betördelt, kiálló, összefűzhető Lendület című irodalmi oldal Balla László ötlete eredményeként megmaradt. A sajátos fórum címe azonos Sáfáry László 1931-ben megjelent kötetének címével; ily módon is kifejeztük azonosulásunkat a két világháború közti irodalmi életünk legtehetségesebb költőjével, akinek szellemi hagyatékát nyíltan felvállaltuk.

A lap vezetősége a Kárpáti Igaz Szó 1987-es évfolyamának lezárása után megszüntette a Lendületet. Ma is érdekes a Lendület-bibliográfiát (1982–1987) megvizsgálni, kik voltak a szerzői⁵⁷³, milyen műfajt képviseltek stb.

Az említett Lendület-rovaton kívül a „a folyóirat-funkciókat pótolni igyekvő” Kárpáti Igaz Szó önálló versesköteteknek is helyet adott: a laptestbe tördelve, kivágható és összefűzhető formában 15 kis költői válogatás jelent meg 1979–1986 között (38 ezres példányszámban!). A József Attila Irodalmi Stúdió Könyvtára sorozatban megjelent, egyenként 25 oldalas, borítóval, előszóval ellátott verses füzetek: Horváth Gyula: Pólusok. Előszó: Balla László,

⁵⁷² Balla D. Károly: *A Lendület évei*. Galéria-Ecriture, Ungvár–Budapest, 1994, 6. old.

⁵⁷³ A versanyag, a műfordítások és megzenésített versek szerzői: Balla D. Károly, Balla Teréz, Balogh Balázs, Bartha Gusztáv, Barta Zoltán, Bazsan Mikola, Bernáth Csaba, Berniczky Éva, Czabán Samu, Csorbaj Galina, Demjén Miklós, Dalmay Árpád, Dupka György, Ferenczi Tihamér, Finta Éva, Fodor Géza, Füzesi Magda, György Ferenc, Hanka Ilona, Horváth Gyula, Horváth Sándor, Imre Sándor, Jánki Endre, Kádas Katalin, Kecskés Béla, Kegyes Ilona, Keresztyén Balázs, Kerita Krisztina, Kiss László, Kövy Edit, Kőszeghy Elemér, Kudrjavszkaja Ludmilla, Kuhta Vaszil, Lőrinc Valéria, Majorova Margarita, Matyijiv Volodimir, Mácsa János, Nagy Zoltán Mihály, Némethi Marianna, Orémus Kálmán, Orosz Klára, Palvanova Zinaida, Petróci Iván, Prerau Margit, Sáfáry László, Skrobinec Jurij, Sütő Kálmán, Tar Béla, Tárcazy Andor, Újlaki H. Sándor, Vári Fábán László, Vladkin Vlagyimir. Széppróza, hangjáték, dráma: Balla D. Károly, Balla Teréz, Balogh Csaba, Barta Zoltán, Boldog János, Bundovics Judit, Debreceni Mihály, Durunda Andrij, Fodor Géza, Györke László, Horváth Sándor, Keresztyén Balázs, Kovács Elemér, Kőszeghy Elemér, Nagy Zoltán Mihály, Orémus Kálmán, Prófsz József, Róti (Andor) Ágnes, Skotnyár József, Somi Nagy Zoltán, Stefanyók Etelka, Tárcazy Andor. Kördíj, ismertetés, recenzió, beszélgetés, mélyinterjú, tanulmány, helytörténeti cikk, népköltészeti közlések, szociográfiai riport, üzenetek, dokumentumok: Balla D. Károly, Balla László, Balla Teréz, Balogh Edgár, Barta Zoltán, Boldog János, Bundovics Judit, Dalmay Árpád, Debreceni Mihály, Dupka György, Finta Éva, Fodor András, Fodor Géza, Fülöp Tekla, Füzesi Magda, Gortvay Erzsébet, Györke László, Horváth Anna, Horváth Sándor, Keresztyén Balázs, Kovács Elemér, Nagy Zoltán Mihály, Nemes Nagy Ágnes, Orémus Kálmán, Pál György, Petykó Ágnes, Punykó Mária, Ratkó József, Rotman Miklós, Sütő Kálmán, Tárcazy Andor, Vári Fábán László.

⁵⁶⁸ Balla László: *Szegény ember vízzel főz*, 223. old.

⁵⁶⁹ *A József Attila Irodalmi Stúdió átszervezéséről*. In: *Kárpáti Igaz Szó*, 1981. december 20.

⁵⁷⁰ Vezetőségen kívüli tagok: Balla Teréz, Barta Zoltán, Boldog János, Bundovics Judit, Dalmay Árpád, Demjén Miklós, Fodor Géza, Fülöp Tekla, Györke László, Horváth Gyula, Imre Sándor, Ivaskovics József, Ivaskovics István, Ivaskovics Attila, Kádas Katalin, Keisz Gellért, Keresztyén Balázs, Kovács Elemér, Kőszeghy Elemér, ifj. Kulin Zoltán, Magyar Éva, Nagy Zoltán Mihály, Orémus Kálmán, ifj. Prófsz József, Skotnyár József, Somi Nagy Zoltán, Tar Béla, Tárcazy Andor, Vári Fábán László.

⁵⁷¹ 1981 végén Balla D. Károly a józsefattilások nevében „békekötést” és együttműködést ajánló levéllel kereste fel Vári Fábán Lászlót is, aki többek között erről ír alábbi tanulmányában, és részleteket közöl az említett levélből: *Az Együtt című folyóirat indulása (1966) és a Forrás nemzedéke*. S. Benedek András emlékének. In: *Együtt*, 2013/5. sz., 55–56. old.

1979; Ferenczi Tihamér: *Szívem volt már minden*. Előszó: Keresztyén Balázs, 1979.; Finta Éva: *Vállalkozás az örömré*. Előszó: Horváth Anna, 1979; Dupka György: *Ikarusz éneke*. Előszó: Gortvay Erzsébet, 1979; Balogh Miklós: *A mindenség tenyerén*. Előszó: Györke László, 1980.; Imre Sándor: *Menetrend nélkül*. Előszó: Gortvay Erzsébet, 1980; Horváth Sándor: *Itt és most*. Előszó: Erdélyi Gábor, 1981; Demjén Miklós: *Hív a távol*. Előszó: Balla D. Károly, 1982; Füzesi Magda: *Egy ember a tömegből*. Előszó: Horváth Katalin, 1983; Nagy Zoltán Mihály: *Dolgok ígézetében*. Előszó: Balla D. Károly, 1983; Kőszeghy Elemér: *Teremtő titkok*. Előszó: Balla D. Károly, 1984; Tárczy Andor: *Öllelkező évszakok*. Előszó: Horváth Sándor, 1985; Balla Teréz: *Így jöttem*. Előszó: Horváth Katalin, 1985; Fodor Géza: *Szélűtkör*. Előszó: Skrobinec Jurij, 1986; *Megtart a szó, segít az ének*. Tizenöt költő 15 verse. Gyűjtemény a József Attila Irodalmi Stúdió fennállásának 15. évfordulója alkalmából.

A *Lendület* publikációinak sokasága változó minőségű volt. Még előfordult, de egyre ritkábban, egy-egy szovjet ünnephez kötelezően elvárt béke- vagy Lenin-vers, ezzel az összeállítók „megadták a császárnak, ami a császáré”. Balla D. Károly az általa összeállított bibliográfiai jegyzékhez fűzött írásában arról is szólt, hogy olyan versek és novellák jelentek meg akkor, „amelyek ma is szerzőjük legjobb művei közé tartoznak, bekerültek a későbbi antológiákba, az egyéni kötetekbe, többször publikálták Magyarországon, lefordították más nyelvekre, elemzések születtek róluk.”⁵⁷⁴

A pozitívumok között említhető még, hogy a stúdió egyfajta magyarságinstitúciónnyé nőtte ki magát, berkeiben pezsgő irodalmi, művészeti élet zajlott. A magyarok településeken, tanítázatokban egymást érték az író-olvasó találkozók, felolvasó körutak, irodalmi matinék, zenei műsorok, egyéni és csoportos képzőművészeti kiállítások. Ekkor jelentkeztek az Ivaskovics-testvérek (József, István, Attila), akik létrehozták az Ivaskovics-triót, megzenésítették és előadták a józsefatilások verseit, és akik 1987-től a vidékünk költőinek költeményeit is megzenésítő, illetve a Magyar Rádióban is megszólaló Dinnyés József daltulajdonostól segítő biztatást kaptak.⁵⁷⁵ Tinódi Lantos Sebestyén gitáros utódja először Vári Fábán László, Fodor Géza, Kovács Vilmos, Dupka György, Balla D. Károly és Füzesi Magda verseit szólaltatta meg. Állandósult a kapcsolat a magyarországi és határon túli irodalmi műhelyekkel Nyíregyházától Budapestig, Miskolctól Békéscsabáig, Kassától

Pozsonyig, Aradtól Kolozsvárig. Egyre gyakoribbá váltak a kinti irodalmi publikációk. Mindezek által az ungvári irodalmi műhely „kisebbség-szervező erővé kezdett válni.”

A *Kárpáti Kalendárium* szerkesztői hosszú szünet után (1973-ban leállították az irodalmi mellékleteket, csoportos versrokatokat), 1979–1987 között külön rovatot, majd *Fórum* címmel egy ívnyi csatolt mellékletet nyitottak a józsefatilások közleményeinek. A jelzett időszakban kiemelkedő eseménynek számított, hogy a Kárpáti Kiadó magyar szerkesztősége a fentebb említett antológiákon és almanachokon kívül három verseskötetet (Balla D. Károly⁵⁷⁶, Füzesi Magda⁵⁷⁷, Finta Éva⁵⁷⁸) és egy szociográfiai riportot (Dupka György–Horváth Sándor szerzőpáros⁵⁷⁹) jelentetett meg egyenként másfél-hét ív terjedelemben, 1000-tól 5000-ig terjedő példányszámban.

8. 2. A József Attila Alkotóközösség, 1988

Néhány hónapos előkészület, egyeztetés után a Felvidéken egy kárpátaljai írókból álló előadó körúton és az ottani magyar alkotók körében szerzett tapasztalatok birtokában 1988. január 30-án alakult meg Ungváron a *József Attila Alkotóközösség*, amely jelentősen túllépett az irodalmi kör keretein. Az újabb változáson átesett szervezetben belül megszűntek a műhely műfaji és nemzedéki korlátai, kiszélesedett tevékenységi köre. A közösség célja a kárpátaljai magyar alkotók – írók, költők, festőművészek, szobrászok, zenészek, néprajzosok, történészek, fotóművészek, természettudományi szakemberek, orvosok stb. – tevékenységének összefogása, a magyar szellemi élet – ezen belül különösen az irodalom – fellendítése, a magyar anyanyelv megőrzése és ápolása volt.

A szervezők és alapítók – Árpai István, Bagu Balázs, Balla D. Károly, Balla László, Balla Teréz, Balog Géza, Balogh Balázs, Balogh Béla, Barta Zoltán, Bartha Gusztáv, Barát Mihály, Behun János, Boldog János, Boniszlavszky Tibor, Bulecza Rozália, Bundovics Judit, Dalmay Árpád, Debreceni Mihály, Dupka György, Erdélyi Tibor, Fedák László, Ferenczy Imre, Finta Éva, Fodor Géza, Fülöp Tekla, Füzesi Magda, Gortvay Erzsébet, Györke László, Horváth Anna, Horváth Sándor, Imre Sándor, Jánki Endre, Kádas Katalin, Keresztyén Balázs, Kovács Elemér, Keisz Gellért, Kőszeghy Elemér, Luszti Károly, Magyar Éva, Móricz Kálmán, Matl Péter, Nagy Zoltán Mihály,

⁵⁷⁶ Balla D. Károly: *Tárgyak a világegyetembe*. Versek. Uzshorod, Kárpáti Kiadó, 1984, 43. old.

⁵⁷⁷ Füzesi Magda: *Útban hazafelé*. Versek. Uzshorod, Kárpáti Kiadó, 1984, 25. old.

⁵⁷⁸ Finta Éva: *Időkorongon*. Versek. Uzshorod, Kárpáti Kiadó, 1987.

⁵⁷⁹ Dupka György–Horváth Sándor: *Múltunk s jelenünk*. Balogh Edgár nyomában Kárpáton túl. Uzshorod, Kárpáti Kiadó, 1987.

⁵⁷⁴ Balla D. Károly: *A Lendület évei*, 7. old.

⁵⁷⁵ Dupka György: *Újra és újra együtt... jutunk előre*. Beszélgetés Dinnyés Józseffel. In: *Kalendárium* `89. Uzshorod, Kárpáti Kiadó, 1988, 111. old.

Penckófer János, Penckóferné Punyó Mária, Skrobinec Jurij, Somi Nagy Zoltán, Szöllösy Tibor, Tar Béla, Tárczy Andor, Tóth Károly, Tóth Lajos, Váradi-Sternberg János, Vári Fábián László, Zselicki József – rövid távon a magyarság „jogiért küzdő és érdekvédelmét ellátó „CSEMADOK-szerű”⁵⁸⁰ szervezet megvalósításában is gondolkodtak.

A kilenc tagú Választmány tagja volt Balla D. Károly, Balla László, Dalmay Árpád, Dupka György, Finta Éva, Fodor Géza, Füzesi Magda, Horváth Sándor, Vári Fábián László; az Elnökség három tagból állt: Balla D. Károly (elnök), Dupka György (alelnök), Horváth Sándor (alelnök).

Az Alkotóközösség fóruma 1988–1990 között a *Kárpáti Igaz Szóban*⁵⁸¹ havonta egy alkalommal nyolc oldalon megjelenő *Új Hajtás* című kulturális melléklet lett, amely egyesítette magában az 1997-ben megszűnt *Neon* című művelődési magazint és a *Lendület* című irodalmi oldalt. Első száma 1987. december 13-án jelent meg. A három és fél évfolyamot megélt irodalmi melléklet szerkesztői, összeállítói józsefattilások voltak: Balla D. Károly, majd Horváth Sándor. Az idősebb nemzedéket szerkesztőként Luszti Károly képviselte.

Az *Új Hajtás*ban is nyomon követhető az alkotóközösség pezsgő irodalmi élete, mert számos író-olvasó találkozóról, a szerzők felolvasó estjeiről és előadó körútjairól is beszámoltak a lap tudósítói. Az ungvári, beregszászi rendezvényeken gyakran fellépett Dinnyés József magyarországi vendégművész, akivel többször együtt muzsikált, énekelt az ungvári Ivaskovics József zeneszerző Impulzus⁵⁸² (ismertebb nevén: Ivaskovics-tró) versenklő együttese. A józsefattilások kapcsolatba léptek az Ukrajnai Írószövetség területi tagozata keretében megalakult, és az ukrán/ruszin irodalmárokat tömörítő Területi Fiatal Írók Körével, a magyar alkotó fiatalokat a vezetőségben e sorok írója képviselte. Közös akciót bonyolítottak le a beregszászi Illyés Gyula Irodalmi Klub (elnöke: Dalmay Árpád) tagjaival, például a Petőfi-emléktábla avatását az egykori Oroszlán Szálló falán. Emlékeztet a klub által alapított díj 1988-as átadó ünnepsége, ahol többek között az alkotóközösség választmányi

tagja, Vári Fábián László költő kapott Győry Dezső-érmet. A rendezvények sorából kiemelkedett az 1988. március 17-én a Magyar Népköztársaság kijevi főkonzulátusán rendezett közös magyar–ukrán irodalmi est. Páldi András főkonzul meghívásának köszönhetően vidékünket 18 tagú küldöttség képviselte. A határon átnyúló irodalmi kapcsolatokat erősítette a Vásárosnaményban a *Beregi Napok* március végi megrendezése Balla D. Károly, Vári Fábián László, Füzesi Magda, Nagy Zoltán Mihály, Dalmay Árpád közreműködésével. Majd Hatvanban az Ady Endre Könyvtár első öt kárpátaljai íróvendége volt Balla D. Károly, Dupka György, Debreceni Mihály, Fülöp Tekla és Kovács Elemér. Budapesten, a Kőbányai Sörgyárban az Illyés Gyula emlékének szentelt, a Magyar Rádióban is sugárzott esten részt vett Balla D. Károly, Dalmay Árpád, Vári Fábián László, Ortutay Zsuzsa és Ivan Petrovics. Ennek a rendezvénynek és írói kezdeményezésnek legfontosabb hozadékeként 1989. október 14-én Dalmay Árpád, az Illyés Klub elnökének szervezésében, a Kőbányai Sörgyár támogatásával lehetővé vált Illyés Gyula mellszobrának felállítása Beregszászban; az avatóünnepségen Szűrös Mátyás, a Magyar Népköztársaság országgyűlésének akkori elnöke is részt vett. Az alkotóközösség KMKSZ-tagjai közreműködtek az ungvári Petőfi-szobor felállításában is, amelynek avatásán jelen volt Leonyid Kravcsuk, az ukrán parlament elnöke és Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság Elnöke.

A Duna-Tisza Közi Írócsoport és a Katona József Társaság vendégeként egy hetet Kecskeméten töltött az alkotóközösség négy tagja: Balla D. Károly, Finta Éva, Horváth Sándor, Vári Fábián László.

Dupka György és Horváth Sándor személyében a közösség képviseltette magát a magyarországi Dudaron megrendezett első Nemzetközi Falukutató Táborban, és a határon túli írótársakkal együtt részt vettek a budapesti Hősök terére szervezett, a romániai falurombolási terv elleni tiltakozó megmozdulásban. A magyar–magyar szolidaritás jegyében az alkotóközösségen belül alakult „szervező bizottság tagjai” – Balla D. Károly, Dalmay Árpád, Dupka György, Fodor Sándor – 1988 nyarán táviratot küldtek a Kreml vezetőinek is, hogy tegyenek meg minden lehetőt az emberiség történetében példa nélkül álló esztelenység elhárítása végett.⁵⁸³ A Magyarok Világszövetsége (MVSZ) budapesti jubileumi elnöki ülésére 1988 szeptemberében a külföldön élő magyarok meghívott küldöttei közt Kárpátaljáról Balla László és Dupka György volt jelen. Az alkotóközösség tagjainak egy csoportja (Balla

⁵⁸⁰ M. Takács Lajos: *Utószó*. In: *Vérgődő szél*. A kárpátaljai magyar irodalom antológiája 1953–1988. Magvető Könyvkiadó–Kárpáti Könyvkiadó, Budapest–Ungvár, 1990, 587., old.

⁵⁸¹ Balla László, a Kárpáti Igaz Szó főszerkesztője 1987. augusztus 18-tól nyugdíjba ment, őt a tragikus hirtelenséggel elhunyt Behun János váltotta fel, aki csak 11 hónapig volt főszerkesztő. A megyei pártbizottság 1988 júliusától a megüresedett főszerkesztői beosztásba Egressy Györgyöt nevezte ki. Jóval a rendszerváltás után Erdélyi Gábor lett a *Kárpáti Igaz Szó* főszerkesztője.

⁵⁸² Az Ivaskovics testvérek (József, István, és az unokatestvér Attila) Impulzus néven zenei kisszövetkezeti együttest is alapítottak. Céljuk volt a kárpátaljai magyar, részben ukrán, orosz költők megjelenítése, és szervezett koncerteken történő bemutatása. 1988–1989-ben az Impulzus (*Ivaskovics-trió*) felbomlásáig egyik koncertszervezőjük és műsorvezetőjük Dupka György volt.

⁵⁸³ *Kárpátaljai szolidaritás az erdélyi magyarsággal*. Nyilatkozat. In: Botlik József–Dupka György: *Ez hát a hon...*, 207. old.

D. Károly, Kovács Elemér, Horváth Sándor, Tóth Lajos, Dupka György) író-olvasó találkozókra vett részt a Felvidék magyar lakta városaiban. Ugyanakkor Kárpátalján járt a budapesti Új Idők Kft. szerkesztőbizottságának néhány tagja: Végh Antal, Szakonyi Károly, Hernádi Gyula, Gyurkovics Tibor, Csukás István, Molnár Zsolt.

Az *Új Hajtás*ban publikáló szerzők döntő többsége már a *Lendület*ben is szerepelt. Az *Új Hajtás* 1988–1990-es évfolyamainak szépirodalmi közleményeihez kapcsolódó szerzők névsorából⁵⁸⁴ többek között a folytonosság is kiolvasható, és az is, ki mikor kezdett el publikálni.

Az *Új Hajtás* utolsó száma 1990. május 20-án jelent meg. A *Kárpáti Igaz Szó* sokáig irodalmi rovat nélkül maradt, majd új irodalmi összeállítás-sorozatot indítottak *Vallani kell* címmel, de néhány közlemény után ez is megszűnt.

Ezt követően a kettévált lapnak – „fekete” *Kárpáti Igaz Szó*, „zöld” *Az igazi Kárpáti Igaz Szó* – nem volt irodalmi, művelődési oldala. Később *Az igazi Kárpáti Igaz Szó* beindította *Élet-Jel* című különálló irodalmi mellékletét, amelynek megjelenését. néhány év után anyagi okok miatt felfüggesztették.

8. 3. Józsefattilások kiadványai a Kárpáti Kiadónál

1987–1993 között a József Attila Alkotóközösség néhány tagjának a Kárpáti Kiadóhoz benyújtott kézírata közül több is nyomdafestéket látott: Balla D. Károly: *Valahol tűz van* (1988)⁵⁸⁵, Nagy Zoltán Mihály:

Fehér Eper (1988)⁵⁸⁶, Balla László: *Sosemvolt repülések emléke* (1989)⁵⁸⁷ című prózagyűjteménye; Balogh Balázs *Üzenet* (1989)⁵⁸⁸, ikerkötetben Dupka György: *Tavasza születtem* és Kőszeghy Elemér: *Változom* (1990)⁵⁸⁹, Balla D. Károly: *Sorsomhoz szegezve* (1990)⁵⁹⁰, ikerkötetben Ferenczi Tihamér: *Férfitűd*, Nagy Zoltán Mihály: *Pírban, perben* (1990)⁵⁹¹, Vári Fábián László: *Széphistóriák* (1991)⁵⁹² című versgyűjteménye, továbbá Dupka György–Horváth Sándor–Móricz Kálmán: *Sorsközösség* (1990)⁵⁹³ című könyve, Punykó Mária: *A hétországi király* (1993)⁵⁹⁴ című mesegyűjteménye.

Ezenkívül újrakiadásban 1989-1990 közt M. Takács Lajos által az eredeti kézirattal egybevetve megjelent Kovács Vilmos *Holnap is élünk*⁵⁹⁵ című regénye.

A józsefattilások novellát és értekező prózát, közösségre ható költészeti, szociográfiai jellegű, folklorisztikai, helytörténeti és irodalomtörténeti műveket tartalmazó kiadványait a kibontakozásnak indult irodalmi élet biztató jeleként értékelték, amely felnőtt olvasóvá neveli egyre táguló köreit.

A Kárpáti Kiadó gondozásában megjelenő *Kárpáti Kalendárium* 1988–1993 között minden egyes évkönyvében e sorok írójának összeállításában *Fórum* címmel 16 oldal terjedelemben válogatást közölt a József Attila Alkotóközösség tagjainak új verseiből, prózai írásaiból, grafikáiból. Voltak közöttük újraközölt szépirodalmi írások is, amelyek előbb a *Lendület*ben, illetve az *Új Hajtás*ban jelentek meg.

8. 4. Az Évgűrűk-sorozat

Évi többszöri megjelenés, majd folyóirattá-válás esélyével indítottuk útnak a Kárpáti Kiadónál 1988–1991 között a 6–9 ív terjedelemben, váltakozó példányszámban megjelenő irodalmi, művészeti, társadalompolitikai ki-

⁵⁸⁴ Az *Új Hajtás* számaiban megjelent versek szerzői: Balla D. Károly, Balla Kálmán, Balla László, Balogh Balázs, Balogh Miklós, Barta Zoltán, Bartha Gusztáv, Bella István, Bernáth Csaba, Bozsik Péter, Cséka György, Dancs Anita, Demjén Miklós, Dupka György, Ferenczi Tihamér, Finta Éva, Fodor Géza, Füzesi Magda, Gáll Sándor, Gittai István, Györke Zoltán, Györy Dezső, Horváth Sándor, Imre Sándor, Kádas Katalin, Kecskés Béla, Kőszeghy Elemér, Magyar Éva, Nagy Zoltán Mihály, Pataki Györgyi, Pócs István, Tar Béla, Tárcazy Andor, Vári Fábián László, Zselicki József.

Ukránból, oroszról és más nyelvekből fordított szerzők: Ahmatova Anna, Buonarrotti Michelangelo, Carducci Giosué, Fediniszec Volodimir, Hojda Jurij, Jovenko Szvitlana, Kanapjanov Bahitzsan, Kolomijec Volodimir, Kosztenko Lina, Kudrjavszkaja Ludmilla, Ladizsec Volodimir, Malisko Andrij, Negri Ada, Olijnik Borisz, Pascoli Giovanni, Pavlicsko Dmitro, Perebijnisz Petro, Pervomajszkij Leonyid, Petróczy Iván, Pidpalis Volodimir, Sebatin Polikarp, Sevcenko Tarasz, Sirhasz Ovanesz, Szkunc Petro, Szoszjura Volodimir, Szerbickij Mihajlo, Sztrizsenyuk Sztanyiszlav, Terjab Vahan, Wacker Nelly, Zsilenko Irina, Zsolob Szvitlana.

Széppróza, dráma, hangjáték: Balla D. Károly, Balla László, Balogh Csaba, Barta Zoltán, Bartha Gusztáv, Bedzír Vlagyimír, Bernáth Csaba, Bundovics Judit, Durunda Andrij, Györke László, Horváth Anna, Horváth Sándor, Hreba Vaszil, Jacura László, Keresztyén Balázs, Lajos Mihály, Lusztig Károly, Nagy Zoltán Mihály, Orémus Kálmán, Penckófer János, Reöthy Ágnes, Sömi Nagy Zoltán, Szöllösi Tibor, Tárcazy Andor, Tóth Károly, Varga Gábor.

⁵⁸⁵ Balla D. Károly: *Valahol tűz van*. Elbeszélések, kisregény, színmű. Uzsgorod, Kárpáti Kiadó, 1988.

⁵⁸⁶ Nagy Zoltán Mihály: *Fehér eper*. Elbeszélések. Uzsgorod, Kárpáti Kiadó, 1988.

⁵⁸⁷ Balla László: *Sosemvolt repülések emléke*. Novellák, tárcák, kromok, tollrajzok. Színmű. Uzsgorod, Kárpáti Kiadó, 1989.

⁵⁸⁸ Balogh Balázs: *Üzenet*. Versek. Ungvár (Uzsgorod), Kárpáti Kiadó, 1989.

⁵⁸⁹ Dupka György: *Tavasza születtem*. Versek. Kőszeghy Elemér: *Változom*. Versek. Kárpáti Kiadó, Ungvár (Uzsgorod), 1990.

⁵⁹⁰ Balla D. Károly: *Sorsomhoz szegezve*. Versek. Kárpáti Kiadó, Ungvár (Uzsgorod), 1990.

⁵⁹¹ Ferenczi Tihamér: *Férfitűd*. – Nagy Zoltán Mihály: *Pírban, perben*. Versek. Kárpáti Kiadó, Ungvár (Uzsgorod) 1990.

⁵⁹² Vári Fábián László: *Széphistóriák*. Versek. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1991.

⁵⁹³ Dupka György–Horváth Sándor–Móricz Kálmán: *Sorsközösség*. A kárpátaljai magyarok a 80-as évek végén. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1990.

⁵⁹⁴ *A hétországi király*. Beregyfalui népmesék. Gyűjtötte: Punykó Mária. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1993.

⁵⁹⁵ Kovács Vilmos: *Holnap is élünk*. Regény. Csokonai Kiadó, Debrecen–Kárpáti Kiadó, Ungvár, é. n.

adványt, az *Évgyűrűk*⁵⁹⁶ című almanach-sorozatot, amely az Ukrajnai Írószövetség Kárpátalja megyei szervezete magyar csoportja és a Kárpáti Kiadó gondozásában látott napvilágot. Szerkesztőbizottságának összetétele: Balla László elnök, Dupka György felelős titkár, Balla D. Károly, Füzesi Magda, Gortvay Erzsébet, Jurij Kerekes, Szalai Borbála.

A négy kiadvány szerzőinek száma 28–33 fő között volt, valamennyien a József Attila Alkotóközösség tagjai közül kerültek ki. A kiadvány a második és harmadik generáció tagjai és az újonnan jelentkező fiatalok írásait gyűjtötte egybe a következő műfajokban: vers és kispróza, műfordítás, esszé, helytörténeti tanulmány, könyvismertetés. Az első kötettel az összeállítók nem titkolt célja volt, hogy a gyűjteményben szereplőket elindítsák az „*elmélyedés, kiteljesedés felé*”, hogy „*hagyományaink és valóságunk gazdag talajából táplálkozzanak*.” A második kötet fűlszövegében leszögezték, hogy erejükhöz képest gondozni akarják „*nemzeti irodalmunknak még szerényen, de tisztán szóló hatodik sípját*.” Irodalmi életünk ígéretes kapcsolatfelvételének könyvelhető el 1987. december 20-a, amikor – a Móricz Zsigmond Színház meghívására – az alkotóközösség új almanachját bemutattuk Nyíregyházán. Az esemény alkalmából *Antall István* szerkesztő szervezésében fiatal kárpátaljai alkotók (Balla D. Károly, Dupka György, Györke László, Horváth Sándor és Vári Fábián László) először vettek részt a Magyar Rádió nyilvános felvételén.

Sajnos, az *Évgyűrűk* kezdeményezése a rendszerváltás küszöbén kialakult súlyos gazdasági helyzet miatt „elvérzett”.

8. 5. *Vergődő szél: az első hiteles antológia*

Történelmi jelentőségű mérföldkőnek tekinthető, hogy a Kárpáti Kiadó és a Magvető Könyvkiadó a közös könyvkiadási program keretében megjelentette a kárpátaljai magyar szépirodalom első magyarországi és addig legteljesebb gyűjteményét *Vergődő szél* (1990)⁵⁹⁷ címmel, M. Takács Lajos irodalomtörténész összeállításában. Az összeállító utólag szükségesnek tartotta

⁵⁹⁶ *Évgyűrűk*. A József Attila Alkotóközösség almanachja. Összeállította: Balla D. Károly és Debreceni Mihály. Felelős szerkesztő: Dupka György. Kárpáti Kiadó, Uzgorod, 1987; *Évgyűrűk*, 88. Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány. Felelős szerkesztő: Dupka György. Uzgorod, Kárpáti Kiadó, 1988; *Évgyűrűk*, 89. Összeállította: Balla D. Károly és Debreceni Mihály. Felelős szerkesztő: Dupka György. Kárpáti Kiadó, Ungvár 1989; *Évgyűrűk*, 90. Összeállította: Debreceni Mihály. Felelős szerkesztő: Dupka György. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1991.

⁵⁹⁷ *Vergődő szél*. A kárpátaljai magyar irodalom antológiája 1953–1988. Összeállította, a szöveget gondozta, a jegyzeteket és az utószót írta M. Takács Lajos. Szerkesztő: Csíki László. Magvető Könyvkiadó, Budapest – Kárpáti Könyvkiadó, Ungvár. 1990, 608. old.

közölni az alábbiakat: „*Antológiánk munkálatait – önszántunkból, belső indíttatásra – 1983 nyarán kezdtük el (...) Ennek a kéziratát 1988 november végén zártam le. (...) A művek s az életrajzi adatok összegyűjtésében a legfőbb segítőtársam Dupka György volt Ungváron*.”⁵⁹⁸ Kiemelte, hogy a könyv megjelenését erkölcsi támogatásával segítette Fodor András, az akkori Magyar Írók Szövetsége alelnöke, a bevezetőben pedig azt is leszögezte, hogy az antológia „*mind esztétikai, mind tematikai szempontból sokkal kedvezőbb színben mutatja a kárpát-ukrajnai magyar irodalmat, mintha annak teljességét ismerné az olvasó*...”⁵⁹⁹

A harminchét szerzőt⁶⁰⁰ felsorakoztató antológia fő érdeme a tanúságtétel, miszerint irodalmunk létezik, s teljes joggal rászolgál a figyelemre, a megmérettetésre „*az egyetemes magyar kultúra mércéje szerint*”. Az utószóban biztatást olvashatunk: „*Leereszkedés nélkül, bátran foglalkozzék vele a magyarországi irodalomkritika és íróársadalom*.”⁶⁰¹ A gyűjtemény szerzői az írást mindannyian szolgálatnak tekintették és a kisebbségi létkörülményekről tudósítottak.

Több mint húszéves késéssel, ugyancsak M. Takács Lajos összeállításában és szerkesztésében jelent meg egy újabb gyűjtemény a *Görcsoldó szél. A „kárpátontúli szovjet magyar” irodalom antológiája 1945–1991* címmel, amely 27 kárpátaljai szerző⁶⁰² 1945 és 1991 között megjelent 120 szövegét közli (hasonmás) formában⁶⁰³, az összeállító szerint „*...nem teljes voltában is hű képet mutatva a sztálini negyvenes–ötvenes évek irodalmi személyi kultuszáról, majd a szinte 1991-ig tovább élő „leninista” szovjet magyar művekről*.”⁶⁰⁴ M. Takács Lajos ezzel a gyűjteménnyel kívánt tisztelni egykori barátai/küzdőtársai,

⁵⁹⁸ M. Takács Lajos: *Utószó*. In: *Vergődő szél*, 595. old.

⁵⁹⁹ Uo., 594. old.

⁶⁰⁰ Az antológia szerzői: Balla D. Károly, Balla László, Balla Gyula, Balla Teréz, Balogh Balázs, Balogh Miklós, Bartha Gusztáv, Benedek András, Bundovics Judit, Csengeri Dezső, Demjén Miklós, Dupka György, Erdélyi Gábor, Ferenczi Tihamér, Finta Éva, Fodor Géza, Füzesi Magda, Györke László, Györke Zoltán, Horváth Gyula, Horváth Sándor, Imre Sándor, Kecskés Béla, Keresztyn Balázs, Kovács Vilmos, Kőszeghy Elemér, Luszti Károly, Magyar Éva, Nagy Zoltán Mihály, Orémus Kálmán, Skotnyár József, Sütő Kálmán, Szenes (Kroó) László, Tar Béla, Tárcazy Andor, Vári Fábián László, Zselicki József.

⁶⁰¹ M. Takács Lajos: *Utószó*. In: *Vergődő szél*, 594. old.

⁶⁰² A gyűjtemény szerzői: Bakos Róza, Balla D. Károly, Balla László, Balogh Balázs, Balogh Miklós, Benedek András, Csengeri Dezső, Dupka György, Finta Éva, Fodor Géza, Füzesi Magda, Gortvay Erzsébet, Györke Dezső, Horváth Gyula, Horváth Sándor, Kecskés Béla, Kerekes Erzsébet, Kincses István, Kiss Béla, Kovács Vilmos, Marton Zoltán, Márkus Csaba, Nagy Zoltán Mihály, Sándor László, Sütő Kálmán, Szenes (Kroó) László, Tárcazy Andor, Tóth István.

⁶⁰³ M. Takács Lajos: *Bevezetés*. In: *Görcsoldó szél. A „kárpátontúli szovjet magyar” irodalom antológiája 1945–1991*. Gyűjtötte, összeállította, szerkesztette, a borítót tervezte: M. Takács Lajos. Edelény, 2010, 5–6. old. A Továbbiakban: *Görcsoldó szél*, 2010...

⁶⁰⁴ *Görcsoldó szél*, 2010, 7. old.

Váradi-Sternberg János professzor, dr. Kozma Endre tanár, Csíki László, valamint Balla Gyula és S. Benedek András emléke előtt.

Ez a két antológia zárta le az „add meg a császárnak, ami a császáré” szó-lással részben jellemezhető szovjet korszakot. Egyben hitelesen mutatja be, milyen ideológiai állomásokon és sötét alagutakon haladt keresztül a magyar irodalom Kárpátalján. A két antológiából kiolvasható az is, milyen szellemi értékeket mentett át irodalmunk a képzeletbeli „szerelvénnyen”, amelynek vég-állomása rendszerváltozás és egy újabb államfordulat lett.

8. 6. Írók a nemzetiségi önszerveződés útján

A stúdiókba, körökbe⁶⁰⁵ tömörülő értelmiség a nemzetiségi önszerveződés útjára lépve a József Attila Alkotóközösség vezetőinek kezdeményezésére 1989. február 24-én Ungváron létrehozta a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetséget (KMKSZ).

A kárpátaljai magyarság érdekvédelmét felvállaló KMKSZ tíz tagú kezdeményező csoportjának tagja volt Balla László, Debreceni Mihály, Dupka György, Fodó Sándor, Gazda Albert, Jánki Endre, Móricz Kálmán, Turóczy István, Varga Béla, Zselicki József. A szervezet megalakulásától kezdve a kárpátaljai magyarság legfontosabb politikai szervévé és az egész területre vonatkozóan döntő, meghatározó erővé vált, amelynek első elnöke Fodó Sándor magyar filológiai szakos egyetemi tanár, polgárjogi aktivista lett.

A József Attila Alkotóközösséget 1989-ben már nem sikerült egybehívni, így megszűnését sem tudta kimondani. A „*mégis kiteljesedő, szép eredményeket teremtett*” József Attila Alkotóközösség az 1990-es évek elején de facto teljesen megszűnt. „A régi „józséfattilások” némelyike az idők szorításában politikussá lett, kivándorolt vagy lemorzsolódott. Végleg lezárult egy korszak, s a kárpátaljai magyar irodalomban véget ért „*az ártatlanság kora. Most néhány*

évig nem a művészi felívelés, hanem az érdekcsoportok szerinti megosztottság lesz napirenden...”⁶⁰⁶

A KMKSZ, a magyarság egyetlen érdekvédelmi szervezete időközben politikai pártként kezdett el működni, amely művelődési munkabizottságát is megszüntette, mert a művészetek, az irodalmárok részére nem tudott megfelelő kereteket, szakmai fórumot, illetve irodalmi folyóiratot biztosítani. Ezzel a józséfattilások életében is lezárult egy korszak (kétségtől eseménydús, értékkeremtő, nagy évtizedük az 1981–1991 közötti időszakra esett, amikor az ukrainai magyar irodalom „felnőtté válásán” buzgólkodtak). Penckófer János értékelése szerint „*Az államfordulat körüli időszakban valóságos kulturális lázban alkottak a szerzők. Ez az aktivitás még inkább kiteljesedett, amikor új korszak kezdődött Kárpátalja történetében azáltal, hogy Ukrajna független állammá vált 1991-ben.*”⁶⁰⁷

⁶⁰⁵ Az ungvári Jurij Hojda Irodalmi Stúdió Magyar Szekciója (vezetője Gortvay Erzsébet); Dayka Gábor Társaság (1990, alapítói: Balla D. Károly, Vári Fábán László, Nagy Zoltán Mihály); a beregszászi Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klub (1984, első vezetője Dalmay Árpád); a Tiszapéterfalvi Móricz Zsigmond Magyar Irodalmi Klub (1986, első vezetője ifj. Kálmán Ferenc tanár); az ungvári Drávay Gizella Kör (1987, vezetője Balla László; a munkácsi II. Rákóczi Ferenc Kör (1987, vezetője Popovics Béla tanár); a técsői Hollósy Simon Kör (1988, vezetője Szöllősy Tibor orvos), gát-derceni Kovács Vilmos Kör (1988, vezetője Cébely Lajos), nagyszőlősi Bartók Béla Művelődési Kör (1988, elnöke Keresztyén Balázs tanár, helytörténész), ungvári Magyar Társasklub (1988, vezetője Ivaskovics József zeneszerző), beregszászi Mécs László Irodalmi Klub (1989, vezetője Pócs István egyetemi hallgató), rahói Petőfi Művelődési Kör (1989, vezetője Bilics Éva), bátyúi József Attila Kör (1989, vezetője Bagu Balázs), sárosorszi Arany János Kör (1989, vezetője Bundovics Judit).

⁶⁰⁶ M. Takács Lajos: *Az utóbbi két évtized magyarországi és kárpátaljai magyar irodalmi és filológiai kapcsolatairól*. 1991.

⁶⁰⁷ Penckófer János: *Irodalmi, kulturális élet az 1980-as években*. In: Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra. 2010., 342. old.

V. IRODALMI ÉLETÜNK UKRAJNÁBAN (1991–2016)

1. Válságban vagyunk, de „lobognak őrtüzeink”

A kárpátaljai magyarság életében olyan események következtek be, amelyek alapvetően meghatározták további sorsát. Felbomlott a Szovjetunió, megszűntek a birodalmi keretek, Ukrajna 1991. augusztus 24-én kikiáltotta függetlenségét⁶⁰⁸ és tétován elindult a jogállamiság felé. A kárpátaljai magyarság harmadik kisebbségi korszakába lépett. Továbbra is maradt a mostoha-szerep. Mégis történt valami! S. Benedek András egyik megszívlelendő válasza szerint *„Közel fél évszázad után, birodalmak és eszmék roncsain tapodva az árván maradt gyerekek és a hazugságban felnőtt unokák végre föltérdepelhettek és beleüvölthették a világ pókerarcába fájdalmukat, mindazt, amit elkövetett ellenük az Idő, s amit eltiűrt közönyös mostohájuk: Európa.”*⁶⁰⁹

Az újabb államfordulat után több, korábban használatos fogalom, elnevezés módosult és újak születtek. Például a szovjet magyarokból „ukrán magyarok”, „szovjet földön” élőkől „ukrán földön” élő magyarok lettünk.

A hivatalos adatok szerint Ukrajnában a magyar anyanyelvűek száma ekkor 171 ezer fő volt (a történelmi egyházak becsült adatai szerint 200 ezer). A kárpátaljai magyarság ugyan sokkal több jogot kapott az ukrán államtól, mint a szovjet birodalomtól, amely a magyarság szellemi, vallási, nyelvi hagyományait is fel akarta számolni, ám léte gazdaságilag továbbra is veszélyeztetve volt.

⁶⁰⁸ Az 1991. december 1-jén megtartott referendum eredménye alapján Kárpátalja a független ukrán állam közigazgatási egységévé vált. A választópolgárok 80 százaléka járult az urnához. A leadott szavazatok 93 százaléka Ukrajna függetlenségét támogatta.

⁶⁰⁹ S. Benedek András: *A regény ígérete*. In: Pánsíp, 1997/1.12.old.

Már a rendszerváltás előtti évtizedekben lehetőség nyílt a magyar etnikum szellemi erőinek összefogására. Nevezetesen Kovács Vilmos, S. Benedek András, Fodó Sándor, a Forrás-tagok és a József Attila Alkotóközösség tagjainak közös fellépése eredményezte az identitásformáló mozgalom kiteljesedését, melynek keretében megalakult a KMKSZ, majd újabb érdekvédelmi és szakmai szervezetek jöttek létre; közülük kiemelkedik a Révész Imre Társaság (RIT, 1990), Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ, 1991), Kárpátaljai Magyar Pedagógus Szövetség (KMPSZ, 1991), Kárpátaljai Magyar Cserkész Szövetség (KMCSSZ, 1991), a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportja (MÍKICS, 1992), Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége (MÉKK, 1993), Kárpátaljai Magyarul Beszélő Tudósok Társasága (KMTT, 1993), Kárpátaljai Magyar Szervezetek Fóruma (KMSZF, 1994), Magyar Újságírók Kárpátaljai Szövetsége (MUKSZ), Kárpátaljai Magyar Könyvtárosok Egyesülete (KMKE) stb., amelyek *„úgy mutatták föl a jellegzetes kárpátaljai sajátosságokat, hogy azok egyben az összmagyarság elidegeníthetetlen részeként váltak értelmezhetővé.”*⁶¹⁰ Az 1990–1994 közötti időszakban a kárpátaljai megyei önkormányzatban a magyar érdeket először a Kárpátaljai Megyei Tanács magyar képviselői csoportja⁶¹¹ jelenítette meg, mivel 1990-ben a márciusi-áprilisi választások idején a KMKSZ tizenegy képviselője jutott be a megyei tanácsba. Hasonló képviselői csoportokba tömörültek a KMKSZ által indított jelöltek Ungváron, Beregszászon és másutt. Kárpátalján a községi, járási, városi tanácsokba mintegy 500 magyar képviselőt választottak be. A független Ukrajna parlamentjébe eddig négy magyar nemzetiségű képviselő került be (dr. Tóth Mihály, Kovács Miklós, Gajdos István, Brenzovics László).

2005-től az egymással rivalizáló két mérvadó magyar szervezet (KMKSZ, UMDSZ) két politikai párttal rendelkezik⁶¹², de tíz év után – a kárpátaljai magyarság érdekében – a 2015. évi megyei képviselőválasztásokon egyesítették erejüket, minek következtében a korábban ingatag magyar érdekmegjelenítést újból megszilárdították.

⁶¹⁰ *Ukrajna, Kárpátalja*. In: Magyar világháló. A világban élő magyarok ezredvégi üzenetei. OMIS Kiadó, Budapest, é.n. 138. old.

⁶¹¹ A csoport tagjai: Tóth Mihály (frakcióvezető), Milován Sándor, dr. Kovács Elemér, Lőrincz Lajos, Tuba Magdolna, Majorossi István, Nagy Balázs, Székovszky Natália, Orosz Ildikó, Dupka György és Kovács Imre Zoltán (1990 novemberében elhunyt, a megüresedett muzsalyi körzetben Fodó Sándort választották képviselőnek).

⁶¹² Ukrajna Igazságügyi Minisztériuma 2005. február 17-i dátummal bejegyezte a „KMKSZ”-Ukrajnai Magyar Pártot, melynek megalakítását a KMKSZ kezdeményezte. 2005. márciusi dátummal került bejegyzésre az UMDSZ által kezdeményezett Ukrajnai Magyar Demokrata Párt (UMDP). A két magyar szervezet azért döntött a pártalapítás mellett, mert a módosított választási törvény kizárólag pártok számára tette lehetővé a jelöltállítás.

A rendszerváltás folyamatában a kommunista „vasfüggőnyt”⁶¹³ felváltotta az Ukrajnával szemben bevezetett vízumkényszer, ezzel sok ukrán állampolgár számára továbbra is elérhetetlenné vált a schengeni államokba való beutazás. A kárpátaljai magyarok közül sokan tartottak attól, hogy Magyarország schengeni térséghez való csatlakozása után újabb vasfüggőny ereszkedik az anyaország és az itteni nemzetrész tagjai közé. Ukrajna és Magyarország kormányja 1993. február 26-án Budapesten megállapodást írt alá a két ország határ menti településein élők egyszerűsített határátlépésének rendjéről, amely azóta is érvényben van. A bevezetésre került kishatárforgalom⁶¹⁴, később a biometrikus *kishatárforgalmi* engedélyek és a magyar kormány más intézkedései (a vízum gyorsabb megszerzését könnyítő ingyenes garancialevél⁶¹⁵, illetve felelősségvállalási nyilatkozat, magyar igazolvány⁶¹⁶, a kettős állampolgárság⁶¹⁷ intézménye stb.) arra irányultak, hogy megkönnyítsék a kapcsolattartást az anyaországhoz kötődő gazdasági, tudományos, kulturális, művészeti, irodalmi élet vonatkozásában is.

Súlyos politikai rövidlátásnak tudható be, hogy a rendszerváltás után megkötött alapszerződések véglegesítették a trianoni határokat, így a kárpátaljai magyarságnak sem biztosítottak többletjogokat⁶¹⁸, elvetették a legális népszavazáson kifejezett autonómia-törekvéseiket és Kárpátalja a „különleges” politikai, közigazgatási, és gazdasági státust⁶¹⁹ sem kapta meg. Tóth Mihály sommás meg-

⁶¹³ A kárpátaljai magyarok voltak leginkább megfosztva az anyaországgal való érintkezés lehetőségétől.

⁶¹⁴ Az engedéllyel a határ menti terület azon településeire lehet beutazni, amelyek a határtól számított 50 kilométeres sávban helyezkednek el. A magyar–ukrán kishatárforgalmi megállapodás Kárpátalján 300, Magyarországon pedig mintegy 200 települést érint. Az eddig kiadott engedélyek azért népszerűek a kárpátaljai lakosok körében, mert gyors határátlépést biztosítanak, és nem kerül pecsét az útlevelebe.

⁶¹⁵ A magyar kormány felhatalmazásával 2008 augusztusától a KMKSZ és az UMDSZ által (figyelembe veszik a történelmi egyházak, a KMPSZ ajánlásait is) kiadott „garancialevelek” meggyorsították a shengeni vízum megszerzését. (2010 nyarán a Magyar Külügyminisztérium az UMDSZ-től visszavonta a garancialevelek kiadási jogát, a megkülönböztetett helyzet azóta sem változott).

⁶¹⁶ Kárpátalján több mint száznegyvenezen rendelkeznek ilyen okmánnyal.

⁶¹⁷ 2016 elejéig több mint száz ezer kárpátaljai lakos szerzett magyar állampolgárságot az egyszerűsített honosítási eljárás során – adta hírül a *mukachevo.net* hírportál 2016. február 29-én. A magyar törvényeknek megfelelően a határon túli magyarok továbbra is igényelhetik az egyszerűsített honosítást. Ez azokra a kárpátaljai magyarokra vonatkozik, akik igazolni tudják magyar származásukat, és beszélik a nyelvet. A magyar állam által biztosított lehetőséget nem Ukrajna elleni lépésként kell értékelni, mivel a helyi magyarok őshonosok Kárpátalján, hiszen egykor ez a terület Magyarország része volt.

⁶¹⁸ 1991. május 31-én Ukrajna és Magyarország együttműködési megállapodást írt alá az egymás területén élő kisebbségek kölcsönös védelméről.

⁶¹⁹ Az 1991. december 1-jén több kérdésben is megtartott referendum eredménye alapján a Kárpátaljai terület különleges státusú önkormányzatának megteremtését a szavazók 78 százaléka óhajította. Ugyanezen a népszavazáson a beregszászi járás szavazópolgárai elsőprő többséggel foglaltak állást a magyar nemzetiégi körzet megalakítása mellett. Leonyid Kravcsukra a szavazók, köztük a magyarok több mint 50 százaléka voksolt, abban a hiszemben, hogy a független Ukrajna első elnökéként támogatni fogja a kárpátaljai autonómia-törekvések megvalósítását. Sajnos, ennek az ellenkezője történt. A kijevi parlament érdemben aztóta sem foglalkozott a kárpátaljai népszavazás ide vonatkozó eredményeivel, válasz nélkül hagyta az autonómia-kérelmet követelő KMKSZ-beadványt is. Lásd bővebben: Dupka György: *Autonómia-törekvések Kárpátalján*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2004, 58–62. old.

határozása máig érvényes: „*A kárpátaljai magyarság mint a volt Szovjetunió és a mai Ukrajna társadalmának része, válságban van.*”⁶²⁰ Különösen súlyos sokak számára a megélhetési gond, de szemtanúi vagyunk a hagyományok, a nemzeti értékek visszaszorításának, pusztulásának is, bőrünkön érezzük a nemzetiségi jogok lábbal tiprását, az anyanyelv használatának korlátozását, a nemzetiségi iskolahálózat felszámolására irányuló törekvéseket stb.

A rendszerváltás korszakában a szovjet totalitárius rend egykori bajnokai, az élet-halál urai, a „posztkommunista” és „reformista” elit tagjai új ideológiát cserélve hol „alvilági morál” álarcában, hol „reketőr”⁶²¹ szerepben vagyón-harácslással vannak elfoglalva, miközben Ukrajna gazdaságának a többi kelet-európai államhoz hasonlóan a piaci viszonyokra való áttérés nehézségeivel kell megküzdenie. A kitűzött cél: integrálódás Európába. Ebbe a forrongó, változó társadalomba beágyazottan a kárpátaljai magyarság és érdekvédelmi szervezeteinek vezetői egy olyan korszak elé néznek, amelyben Magyarország „csak korlátozott módon védelmezheti meg a határon túli kisebbségeket. Nem politikai nyomással, nem kulturális exporttal, hanem a térség gazdasági elmaradottságának felszámolásával.”⁶²²

Az is fontos megállapítás, hogy „*a kárpátaljai magyarság hazaképe (...) nem államokhoz, hanem a szűkebb szülőföldhöz kötődik.*”⁶²³ A rendszerváltás után bekövetkezett az „*anyaország oltalmát, védelmét*” kereső elvándorlás, de mindenki nem költözhet át. Mi, irodalmárok is azokért vagyunk, teszünk, akik itt maradnak. Az itthon maradt kárpátaljai magyar értelmiségiek következetesen valósítják meg azokat az alapgondolatokat, melyeket megfogalmaztak a kultúra, a közművelődés, a tudomány, a gazdaság, az önkormányzatiság és az ifjúsági politika gazdagítása érdekében.⁶²⁴ Mindnyájunkban tudatosult a felismerés, miszerint a közösség, az iskola, a templom a magyar nyelvet megtartó őrhelyek s ezekre vigyázni kell. Dr. Kovács Elemér polgárjogi aktivista üzenetében szintén kiemeli: „*A kisebbségben élő magyarság egyetlen ment-svára: anyanyelvének a megőrzése. Azok a közösségek, amelyekben már nincsenek magyar iskolák és óvodák, ahol már csak az idősebb generáció beszéli nyelvünket, végveszélyben vannak. Az az erdő, amelyben nincs aljnövényzet, nincs*

utánpótlás, halálra van ítélve. Ez a természet rendje.”⁶²⁵ A rahói közösségépítő Bilics Éva példája is arra int, hogy a magyar létünkért folyó küzdelmet nem szabad feladni: „*1989 nyarán elindultam házról házra aláírást gyűjteni, hogy a járási tanfelügyelőség engedélyezze, legalább fakultatívan tanulhassuk az iskolában a magyar nyelvet. Több mint 70 aláírás gyűlt össze. Meg is kaptam az engedélyt a rahói 1. sz. középiskolában. Ha akkor, a nyolcvanas évek végén, a huszonnegyedik órában nem fogjuk meg egymás kezét, beletörődünk abba, hogy elveszünk, most már nagyon kevesen lennénk magyarok. Azt sem tudnák, hogy itt a végeken magyarok is élnek. Nem hagytuk magunkat.*”⁶²⁶ Saját területén Orosz Ildikó tanügyi szakértő is a következetes, álhatalmas küzdelem elkötelezett híve, mert nyíltan vallja: „*Minden reménytelennek tetsző helyzetből van felemelkedés. Szolgáljon példaként a kárpátaljai magyar oktatás, melyet az úgynevezett internacionalista iskolák nyelv- és nemzetromboló, asszimiláló erőfeszítései sem tudtak megtörni. Új magyar iskolák, növekvő magyar létszámú osztályok nyílnak megyeszerte, s ez erőt ad további munkánkhoz.*”⁶²⁷ Gortvay Erzsébettel együtt hisszük, hogy „*igen, a világ ettől az ezredvégtől is óriási ajándékot kapott: a téboly és a gonosz vírusának végelgyengülését, Magyarország pedig függetlensége fényes napjának felragyogását. Legyen tartós e tünemény maradék hazánk felett az új évezredben, hogy bebizonyosodjon: magyarnak lenni nem sorscsapás, hanem sorskegy.*”⁶²⁸ Fodó Sándor kisebbségi politikus szerint „*Hatalmas nehézségek tornyosulnak előttünk. Mert ha le is dőlnek a sötétség falai, még nincs világosság (...)* De bármilyen kilátástalannak tűnik is a jövő, mégis van remény! Ezt máig ható érvénnyel szerintem a legpontosabban Pál apostol fogalmazta meg: 'Mindenütt üldöztetünk, de el nem hagytunk, tiportatunk, de el nem veszünk' (Pál 2. lev. a korinthusiaknak, 4., 8-9.) Ez a remény éltesen bennünket, erősítse megmaradásunk hitét. Így legyen!”⁶²⁹ Ivaskovics József zeneszerző ars poetikája, hogy itt kell élnünk, halnunk és „*szolgálni azt a maroknyi közösséget, amelyet az egyre táguló köztudat kárpátaljai magyarságként próbál elfogadni.*”⁶³⁰ Vári Fábán László költő úgy véli, „*Ha nem bizakodnánk a reményteljes folytatásban, feladhatnánk máris, átadva e sokat látott küzdőteret nálunk életerősebb, helyünket elfoglalni máris kész*

⁶²⁰ Válaszol Tóth Mihály, az ukrán parlament képviselője (A Kárpátalja 2000 ankét kérdéseire). In: Pánsíp, 1997/2., 7. old.

⁶²¹ Reketőr: orosz, ukrán szervezett bűnszövetkezet tagja, akik védelmi pénzt követelnek. Lásd bővebben: *Kárpátaljai szójegyzék*. Összeállította Csernicskó István. In: Pánsíp, 1997/2., 28-29. old.

⁶²² Pócs István: *A félelem bére*. In: Pánsíp, 1997/2., 5. old.

⁶²³ Csernicskó István: *A kárpátaljai magyarság hazaképe*. In: Pánsíp, 1997/3., 4. old.

⁶²⁴ Dupka György: *A Kárpátok alján lobognak őrüzeink*. In: Magyar világháló. A világban élő magyarok ezredvégi üzenetei. OMIS Kiadó, Budapest, é.n. 141-142. old.

⁶²⁵ Dr. Kovács Elemér üzenete. In: Magyar világháló. A világban élő magyarok ezredvégi üzenetei. OMIS Kiadó, Budapest, é.n. 141. old.

⁶²⁶ Bilics Éva üzenete. Uo., 140. old.

⁶²⁷ Orosz Ildikó: *Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség*. Uo., 139. old.

⁶²⁸ Gortvay Erzsébet üzenete. Uo., 143. old.

⁶²⁹ Fodó Sándor üzenete. Uo., 146. old.

⁶³⁰ Ivaskovics József üzenete. Uo., 144. old.

*népek fiainak, de nekünk gyermekeink vannak, s magunk fölött ítélkeznénk, ha nem lenne elegendő az irántuk való bizodalmunk!*⁶³¹

Az egyetemes magyar kultúra több évtizedes széttagoaltsága után a 90-es évek elejétől nyílt újra lehetőség Kárpátalján is az egységes magyar szellemi égbolt megteremtésére. A rendszeres értelmiségi találkozók napirenden tartják anyanyelvi intézményeink problémáit, igyekeznek orvosolni azokat, halatják hangjukat anyanyelvünk és kultúránk védelmében. A tanácskozások résztvevői évről évre mérleget készítenek arról, milyen viszonyban vannak egymással az egyházak és az anyanyelvi intézmények, hogyan áll anyanyelvi kultúránk, azon belül az irodalom, a művészet, a könyvkiadás és közművelődést támogató gazdaság. Gyakran elhangzanak olyan megfogalmazások a kárpátaljai magyar fórumokon, hogy a súlyos ukrán gazdasági helyzetben is talpon tudtak maradni szellemi kulturális életünk alapintézményei, ha kis lánggal is, de lobognak őrüzeink, melynek parazsát az anyaország táplálja, az onnan jövő támogatás nélkül minden kezdeményezés hiábavaló volna.

2. Az állami könyvkiadás monopóliumát megtörő magánkönyvkiadók

A rendszerváltás után több mint tíz könyvkiadó, köztük a kárpátaljai szépirodalmat, honismeretet is népszerűsítő Intermix, Galéria, Tárogató, Mandátum, később a Hatodik Síp Alapítvány, az UngBereg Alapítvány, a KMKSZ, valamint az oktatási, értekező és egyházi jellegű munkákat megjelentető Cserkészszövetség, Pedagógusszövetség, később a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, az UNE Magyar Filológia Tanszéke, a Hungarológiai Intézet, az UNE magyar kara, a római katolikus, a görög katolikus és a református egyház kiadója jött létre.

Alapításukat főleg az állami könyvkiadás általános válsága indokolta. A kis példányszámú, elkerülhetetlenül ráfizetési könyvek kiadása szinte lehetetlenné vált. Mindez súlyosan érintette a nemzetiségi irodalmakat, így a kárpátaljai magyar írók és olvasók érdekeit is. Az ungvári és a beregszászi irodalmi centrumokban létrehozott orgánusok köré tömörülő szerzők, szerkesztők ezt az áldatlan helyzetet előbb alapítványok létrehozásával, a különböző néven futó könyvsorozatok beindításával igyekeztek áthidalni,

⁶³¹ Vári Fábán László *üzenete*. In: Magyar világháló. A világban élő magyarok ezredvégi üzenetei. OMIS Kiadó, Budapest, é.n. 145. old.

és a kis létszámú mobil szellemi műhelyeknek szereztek lap- és könyvkiadói, könyvterjesztői jogokat.

Az alábbi szervezetek, intézmények vers, próza, dráma, műfordítás, gyermek- és ifjúsági irodalom, életrajz, memoár, interjú, riport, esszé, publicisztika, irodalomtörténet, honismeret stb. tárgykörébe tartozó művek kiadásával foglalkoztak.

2. 1. A Kárpáti Kiadó magyar szerkesztőségének felszámolása

A Szovjetunió megszűnte és az új Ukrajna létrejött (1991) után az 1945 óta fennálló és az állami szektorba sorolt Kárpáti Kiadó sorsa megpecsételődött: a rendszerváltás a csőd szélére juttatta, már nem tudta vállalni a ráfizetési könyvek kiadását. 1992-ben pénzühiány miatt magyar könyvet már nem jelentetett meg.

Némi javulás 1993-tól volt tapasztalható, mivel a Kárpáti Kiadó állami struktúrában maradt, így az ukrán kormány nemzetiségi könyvkiadást szorgalmazó alapítványa újabb 10 könyv megjelentetését tudta dotálni. A magyar szerkesztőség finanszírozását azonban az ukrán kormány nemzetiségi alapja nem vállalta fel.

Az 1958 óta megszakítás nélkül megjelenő *Kárpáti Kalendárium* utolsó számát 1996-ban adták ki. 1998-ban Fejes János felelős szerkesztő nyugdíjaztatásával a magyar szerkesztőséget megszüntették. Azóta a kiadó külsős magyar szerkesztőket kér fel egy-két magyar kézirat gondozására, nyomdai előkészítésére, magyar szépirodalmi művek⁶³² azonban egyre ritkábban látnak nyomdafestéket.

⁶³² A Kárpáti Kiadó fontosabb szépirodalmi és helytörténeti stb. kiadványai 1991–2004 között:

Vári Fábán László: *Széphistóriák*. Versek. Ungvár, 1991.

Égyütrűk, 90. Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány. Ungvár, 1991.

Kalendárium'92. Összeállította: Réthy Rozália. Ungvár, 1991.

A hétországi király. Beregújfalui népmesék. Ungvár, 1993.

Kántalások. Ungvár, 1993.

Kalendárium'93. Összeállította: Fejes János. Ungvár, 1993.

Kalendárium'94. Összeállította: Tirkánics Gabriella, Fedinec Csilla. Ungvár, 1994.

Zseliczky Béla–Zselicky Csilla: *Magyar–orosz–ukrán társalgási zsebkönyv*. Ungvár, 1995.

Ivánka, a mester. Ukrán népmesék. Illusztrálta: Medveczky Ágnes. Ungvár, 1995.

'96. *Kalendárium*'97. (A Kárpáti Kiadó kalendárium /40 év címszavakban.) Összeállította: Tirkánics Gabriella, Fedinec Csilla. Ungvár, 1996.

Ukrajna emlékkönyve. Kárpátontúli terület. I. Ungvár, 1997.

A nyuszi álma. Kisgyermekes verseskönyve. Ungvár, 2001.

Balla László: *A lét határán*. regények, Ungvár, 2001.

Balla László: *Szobor a fűtőren*. Novellák, regény. Ungvár, 2001.

Balla László: *Szegény ember vízzel főz*. Visszaemlékezések. Ungvár, 2002.

Balla László: *Arva aranyesők*. Tárca. Ungvár, 2004.

2. 2. Galéria Kiadó, UngBereg Alapítvány

Az állami könyvkiadás válságát tapasztalva a kárpátaljai szerkesztők közül néhányan beindították a magánkönyvkiadást magyarországi alapítványok támogatásával.

A magánkönyvkiadás úttörői közül Balla D. Károly a rendszerváltás után, 1992 januárjában Galéria⁶³³ néven (1994-től 1995-ig Galéria-Ecriture) elsőként szervezett magánkönyvkiadót Ungváron. Alapítói: Balla D. Károly (főszerkesztő, kiadóvezető) és Vereckey Béla (igazgató). 1995-ig a javarészt festőművészek alapította Galéria Kisvállalaton belül, majd közel két éven át a Balla D. Károly alapította Galéria-Ecriture Magánvállalat keretében működött. A kiadó főállású szerkesztői voltak: Berniczky Éva és Nagy Zoltán Mihály.

A Galéria „fő profiljának a kárpátaljai magyar irodalmárok műveinek megjelentetését és az olvasóközönséghez történő eljuttatását tekinti. A tevékenységéhez szükséges anyagi feltételek megteremtésében szponzorok támogatására számít.”⁶³⁴ Ennél a kiadónál több mint 30 könyv jelent meg. Ezzel a teljesítménnyel beírta nevét a kárpátaljai magyar irodalom történetébe. A Galéria Könyvtár⁶³⁵ sorozatban, majd az UngBereg Alapítvány gondozásában önálló könyvalakban kiadta Sütő Kálmán, Kecskés Béla, Balog Sándor, Balla László, Balla D. Károly, Berniczky Éva, Horváth Sándor, Id. Balog Sándor, Kőszeghy Elemér, Finta Éva, Barthá Gusztáv, Cséka György, Pócs István és mások műveit. Összeállításában mintegy félszáz kárpátaljai szerzőt felvonultató antológiák, gyűjtemények jelentek meg.⁶³⁶ Nagy visszhangot váltott ki a Bendász-szerzőpáros (apa és fia) monográfiája, amely a GULÁG-táborokba hurcolt görög katolikus papok, egyházi személyek kálváriáját mutatta be.⁶³⁷

Balla D. Károly nevéhez fűződik az 1992-ben megrendezett magyar könyvvásár, amely néhány év alatt több száz látogatót vonzó és tucatnyi könyves műhely részvételével zajló jelentős kulturális eseménnyé nőtt ki magát. 1996-ban átadta a rendezés jogát.

⁶³³Forrás: *A Galéria Kiadó működése*. In: <http://szamizdat.balla.biz/>

⁶³⁴A *Galéria Kiadó felhívása*. In: Sütő Kálmán: Holdarcba nézve. Galéria Könyvtár 1. Galéria Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992.

⁶³⁵A *Galéria Kiadó fontosabb könyveiből* 1993–1995. In: <https://ungparty.wordpress.com/author/ungparty/>

⁶³⁶*Ótágú síp*. Kiadja az Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klub. Ungvár: Galéria Kiadó, 1992.; *Mezsgyén állva*. Szerk.: Balla D. Károly. Galéria Kiadó, Ungvár–Budapest 1993, 1999; *Razzia*. Ifjúsági antológia, (szerk.: Pócs István. 1993, 104. old.); *Töredék Hazácska*. Szerk.: Berniczky Éva. Galéria-Ecriture, Ungvár–Budapest, 1994; *Száz szomorú szonett*. Kárpátaljai magyar költők tizennégysorosai az ezredvég küszöbén. Szerk.: Berniczky Éva. Pallas–UngBereg, 1998; Füzesi Magda–Berniczky Éva–Balla D. Károly: *Reggel madár, délben kőtel*. Pánsíp–UngBereg, Ungvár–Budapest.

⁶³⁷Bendász István–Bendász Dániel: *Heblyátlás és tanúságtétel*. Galéria-Ecriture, Ungvár–Budapest, 1994.

Magánkiadója 1992–1995 között 3 folyóiratot (*Pánsíp*, *Irka*, *Közoktatás*) adott ki. 1996. január 1-jén megszüntette a kiadót, amelynek bizonyos tevékenységi köreit az 1995-ben alapított UngBereg Irodalmi és Művelődési Alapítvány vette át, illetve a *Pánsíp* szerkesztősége vitte tovább.

A leginkább kiadóként, könyvterjesztőként és kulturális szolgáltatóként működő UngBereg Alapítvány – az itt publikáló kárpátaljai szerzők sajnálatára – 2002-ben beszüntette működését, a *Pánsíp* szerkesztőségének intézményi-jogi keretei is megszűntek, így működése gyakorlatilag Balla D. Károly szerkesztői magántevékenységeire korlátozódott: 2000-től a lap nyomtatásban már nem jelent meg, internetes folyóiratként működött.

2002-ben Balla D. Károly felfüggesztette az Alapítvány működését is, amely hivatalosan 2004-ben szűnt meg.

2. 3. Mandátum, Hatodik Síp Alapítvány, Hatodik Síp Könyvek sorozat

1991-ben a Hatodik Síp Alapítvány (más néven Mandátum Kiadó) a Hatodik Síp Könyvek sorozat beindításával (egyben a *Hatodik Síp* kiadója is) az állami könyvkiadás monopóliumát azzal törte meg, hogy „az ungvári szerkesztőség gondozásában, ungvári nyomdai előállítással és kárpátaljai szerkesztésben, majd terjesztésben – ám budapesti kiadói háttérrel! – kezdetét vette az első darabjainak a kiadása. Ez óriási inspirácót adott nem csupán az itt élő alkotóknak, hanem egyszersmind előkészítette a helyi magánkiadók alakulását.”⁶³⁸

1989–1999 között jelentős könyvkiadóként működött, sorozatában 37 könyv látott napvilágot. Köztük voltak a jelentősebb kárpátaljai szerzők művei is: Nagy Zoltán Mihály, Finta Éva, Vári Fábián László, Balla D. Károly, Botlik József, Dupka György, Kovács Vilmos, Móricz Kálmán, Pálóczi Horváth Lajos, Penckófer János, Sáfáry László, Szöllősy Tibor, Tamás Mihály, Csátáry György stb.⁶³⁹ Különösen

⁶³⁸Forrás: *A Hatodik Síp Alapítvány kiadványai*. In: <http://szamizdat.balla.biz/>

⁶³⁹Fontosabb könyvcímek: *A sátni fattya*, 1991; *Tölgyek alkonya*, 1996 (Nagy Zoltán Mihály); *A lét dicsérete*, 1991 (Finta Éva); *Kivont kardok közt*, 1991 (Vári Fábián László); *Hóban és homokon*, 1991 (Balla D. Károly); *Ez hát a hon...* 1991 (Botlik József–Dupka György); *EXTRA HUNGARIAM*. Antológia, 1992; *Régi versek*, 1995; *A megmaradás esélyei* Tanulmánygyűjtemény, 1996. (S. Benedek András); *Fejezetek az üvegházból*. Mese, 1999. (Berniczky Éva); *Évszakok ösvényein*. Versek. *Napló 1976–1989*, 1996 (Czébely Lajos); (szerk.): *Beregszász és környéke. Andruskó Károly fametszetei*, 1997 (Dalmay Árpád); *Fenyvesek árnyékában*. Versek, 1997 (Fodor Géza); *A lét dicsérete*. Versek, 1991 (Finta Éva); *Tűz gesztenyékkel*. Versek, 1998 (Füzesi Magda), *Folytatás*. Versek, 1993 (Kovács Vilmos); *Nagydobronya*. Falumonográfia, 1993 (Móricz Kálmán); *Két világ határán*. Regény, 1993 (Pálóczi Horváth Lajos), *Mert*. Versek, 1993; *Marad a part, a víz*. Versek, 1997 (Penckófer János); *Hómezők előtt*. Versek, 1995 (Sáfáry László); *A kigyó önmagába mar*. Regény, 1999 (Szöllősy Tibor); *Szép Angéla háza és más történetek*. Novellák, 1994 (Tamás Mihály); *Zorja-Hajnal*. (Kárpátaljai Tudományos Társaság, 1995 (Csátáry György) stb.

értékesek voltak Kárpátalja néprajzával és történelmével foglalkozó tanulmányköteteik.⁶⁴⁰

Nagy Zoltán Mihály a *Hatodik Síp* munkatársaként eltöltött 3 év legjelentősebb hozadékának tartja, hogy „*sikerült elkészülnöm A sátán fattya sokadik (egészen pontosan negyedik) változatával, amely aztán 1991 őszén jelent meg a Hatodik Síp Könyvek című sorozat első darabjaként. Biztos vagyok abban, hogy építőmunkásként képtelen lettem volna megírni, befejezni. Az új munkámból eredő körülmények közt akár naponta elővehettem, csiszolgathattam. Egész fejezeteket írtam át. Sem előtte, sem utána nem volt ehhez hasonló zavartalan alkalmam az íráshoz.*”⁶⁴¹

Balla D. Károly 1993-as kiválását követően a *Hatodik Síp* Alapítvány a Németh István vezette budapesti Új Mandátum Könyvkiadóval és a beregszászi bejegyzésű, Penckófer János vezette Mandátum Kiadóval közreműködve több időszaki kiadványt is megjelentetett (*Hatodik Síp, Emberhalász, Kisebbségkutatás*). Az Új Mandátum 1999 után már nem adott ki a kárpátaljai műhellyel közösen könyveket.⁶⁴²

2. 4. Tárogató Lap- és Könyvszerkesztőség

1992–2001 között tucatnyi helyi szerző (Kovács Vilmos, Füzesi Magda, Horváth Sándor, Tárczy Andor és mások)⁶⁴³ könyvének megjelentetésére vállalkozott az eleinte *Tárogató* című satirikus orgánum kiadását elindító Tárogató Lap- és Könyvszerkesztőség. Felelős vezetője Ivaskovics József zeneszerző, szerkesztői: Tárczy Andor és Palkó István. Főleg a zeneművészettel kapcsolatos gyűjtemények kiadására szakosodtak (Márton István, Ivaskovics József zenei műveit).⁶⁴⁴ Az említett satirikus lapon kívül 1992–2004 közt

⁶⁴⁰ P. Punykó Mária (szerk.): *Tűzoltó nagymadár* (beregújfalusi népmesék és mondák), 1995; „*Szem látta, szív bánta...*” (néprajzi és honismereti írások), 1996; „*Hét kereszt alatt felkelek...*” (néprajzi írások), 1997; „*Madarak voltunk*” (néprajzi írások) stb.

⁶⁴¹ Nagy Zoltán Mihály: *En is fűjtam a sípot...* In: Tízévkönyv, 23. old.

⁶⁴² Forrás: *A Hatodik Síp Alapítvány kiadványai*. In: <http://szamizdat.balla.biz/>

⁶⁴³ Füzesi Magda: *Mosolykérő*. Tárogató Lap- és Könyvszerkesztőség, Ungvár, 1995.

Kovács Vilmos: *A kis kakas gyémánt felkarcárja*. Tárogató Lap- és Könyvszerkesztőség, Ungvár, 1995.

Tárczy Andor: *Tegnapután*. Tárogató Lap- és Könyvszerkesztőség, Ungvár, 1995.

Horváth Sándor: *Kishaza*. Tárogató Lap- és Könyvszerkesztőség, Ungvár, 1995.

Király Benedek Lőrinc: *A szerelmes tücsök és társai*. Tárogató Lap- és Könyvszerkesztőség, Ungvár, 1998.

Tárczy Andor: *Kalandozások elkunában*. Tárogató Lap- és Könyvszerkesztőség, Ungvár, 1998.

⁶⁴⁴ *Zenés versgyűjtemény*. Szerk.: Tárczy Andor. Tárogató Kiadó, Ungvár–Dunaszerdahely, 1992.

Ének két hangra. Kárpátaljai magyar költők megzenésített versei. Tárogató Lap- és Könyvszerkesztőség, Ungvár, 1995.

Márton István: *Megy a Tiszán, megy egy csónak*. Tárogató Lap- és Könyvszerkesztőség, Ungvár, 1995.

Márton István: *A kicsi madárka*. Népdalfeldolgozások. Tárogató Lap- és Könyvszerkesztőség, Ungvár, 1996.

Márton István: *Missa*. Tárogató Lap- és Könyvszerkesztőség, Ungvár, 1998.

kiadták a magyar fiataloknak szánt, *Bóbita* című gyermek- és ifjúsági magazint is (*Bóbita-Füzetek*). Főleg az iskolákban terjesztették, innen a KMPSZ egyre népszerűbbé váló *Irka* című gyermeklapja szorította ki.

A szintén általuk kiadott, gazdag képanyagot is tartalmazó, a történelmi egyházak (római katolikus, görög katolikus és református) templomairól készült honismereti albumok művelődés- és vallástörténeti értéket képviselnek.⁶⁴⁵ Magyarországi alapítványok támogatásával több mint 20 kiadványt rendeztek sajtó alá. A Tárogató Kiadót 1998-ban hivatalosan megszüntették. A továbbiakban az Ivaskovics József által 1998. október 2-án alapított és bejegyzett Kárpátaljai Magyar Egyházi Kulturális Újjászületési Zene- és Képzőművészeti Crédo Alapítvány⁶⁴⁶ (ismertebb néven: Credo Alapítvány) lett a kortárs magyar zeneművészet képviselője és a verséneklő és a népzenei hagyományokat is népszerűsítő mozgalom generátora, CD-lemezek, könyvek⁶⁴⁷ kiadója, illetve hangstúdiót működtetett.

2. 5. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség kiadványai

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség 1996-tól szintén kiadói tevékenységet vállalt. A kilencvenes évek második felében Nagyszőlősen Ugocsa Print néven, magyarországi kormánytámogatással közös lap- és könyvnyomdat hozott létre, amelynek felelős vezetője a beszüntetéséig Milován Sándor, a KMKSZ alelnöke volt.

Az Ugocsa Print nyomdán kívül azóta az ungvári Patent Rt. Nyomda és a Kovács Dezső által alapított PoliPrint magán kisnyomda, Grandzsa Kft., valamint a Zakarpattya Kiadó és Nyomda biztosít lehetőséget az újabb könyvek nyomtatására.

A KMKSZ kiadója eddig több mint 60 különböző tematikájú (történelem, művelődéstörténet, egyháztörténet, politika, politológia, kisebbségi jog, néprajz, népművészet, oktatás stb.) kiadványt jelentetett meg.⁶⁴⁸ Az 1996–

Ivaskovics József: *Rigók, riügyek, ibolyák*. Tárogató Lap- és Könyvszerkesztőség, Ungvár, 1996.

Ivaskovics József–Tóth Lajos: *Ének a porban*. Tárogató Kiadó, Ungvár, 1999.

⁶⁴⁵ *Római katolikus templomok*. Kárpátalja templomai. Összeállítók: Palkó István–Ivaskovics József–Tárczy Andor. Fényképezte: Kohán László. Tárogató Lap- és Könyvszerkesztőség, Ungvár, 1997.

Kárpátaljai református templomok. Összeállítók: Ivaskovics József–Palkó István–Kohán László. Fényképezte: Szírohman Mihály. Tárogató Kiadó, Ungvár, 2000.

Görög katolikus templomok. Kárpátalja templomai (ukrán és magyar nyelven). Összeállítók: Ivaskovics József–Szírohman Mihály–Palkó István–Kohán László. Fényképezte: Szírohman Mihály. Tárogató Kiadó, Ungvár, 1998–2001.

⁶⁴⁶ Lásd a Credo Alapítvány honlapját: <http://credo.def.hu/fooldalCA.htm>

⁶⁴⁷ Ivaskovics József–Tóth Lajos: *Gyertyaláng*. Megzenésített versek. Credo Alapítvány–Intermix Kiadó, Ungvár, 2003.

⁶⁴⁸ *A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség kiadványai*. In: KMKSZ honlapja, <http://kmksz.com.ua/kiadvanyok/>

2014 közötti időszakban kiadott könyvek között néhány kárpátaljai szerző szépirodalmi műve, esszéje, tanulmánya is olvasható.⁶⁴⁹ Az ezredforduló után – a KMP SZ és az ungvári tankönyvkiadó közreműködésével – elektronikus könyvekkel (tankönyvek, módszertani anyagok) bővítette a profilját. Az elemi, az általános és a középiskolák számára a kijevi oktatási minisztérium által jóváhagyott és a lembergi Szvit kiadónál papíralapon megjelentetett tankönyvek magyarra fordított változatait digitalizálták. A „tankönyvtár” mindenki számára elérhetővé, letölthetővé tették.⁶⁵⁰

2. 6. Az Intermix Kiadó, Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozat

Az 1992. március 26-án alapított Intermix Kiadó (Intermix Kft. ukrán–magyar vegyesvállalat, kárpátaljai alapítója: Dupka György) működése az egyik legeredményesebb. Kárpátaljai Magyar Könyvek című sorozatában szépirodalmi, helytörténeti, politikatörténeti, szociográfiai és művelődéstörténeti kiadványok egyaránt megtalálhatók. 2016-tal bezárólag mintegy száz kárpátaljai alkotótól⁶⁵¹ közel 260 könyv jelent meg. (Az 1992–2016-ban nyom-

⁶⁴⁹ Krüszely Erzsébet: *Titkok keresése*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1996.
Kovács Vilmos: *Kik voltak...? Nyelv- és őstörténeti írások a honfoglaló magyarság kialakulásáról* I-II. Kötet. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1997.
Vári Fábán László: *Világtalan csillag*. Versek és műfordítások. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2001.
Becske József: *Indián szívek a kövön*. Versek. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2002.
Öcsák Veronika: *Flóra Szivárványföldön*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2004.
Milován Sándor: *Kárpátaljai mozaik*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2004.
S. Benedek András: *Itthonatlanul*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2006.
Pap Ildikó: *Holtunkiglan*. Naplőregény. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2006.
Fodor Géza: *Hamvazó Hold a jávoron*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2006.

⁶⁵⁰ A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség tankönyvtára, elektronikus könyvek. In: KMK SZ honlapja, <http://kmsz.com.ua/mediatar/tankonyvtar/>

⁶⁵¹ Az Intermix Kiadónál megjelent kötetek, gyűjtemények szerzői, műfordítói, összeállítói, szerkesztői és grafikusai, illusztrátorai 1992–2016 között:
Amorth Angelika (Nagyszőlős), Andor György (1925–1995), Arany János (1817–1882), dr. Árpá István (1925–1996), Badzey Imre (Románia), Badzey Pál (1899–1944), Bagu Balázs (1932–2011), Bakos Kiss Károly (Beregújfalú), Bakura Sándor (Eszény), Balla Gyula (1948–2000), Balla Teréz (Nagypalád–Miskolc), Bánszky Hajnalka (Nyíregyháza), Baráté Ágnes (Mezőkaszony), Baráth Mihály (Ungvár), Bárdos Ilona (Magyarország), Bartha Gusztáv (Nagybereg), Barzsó Tibor (1930–2012), Becske József Lajos (Visk), Benedikta nővér (Ungvárt), Berecz Margit (Ungvár), Bergelyi István (Ungvárt), Bicsák Péter (Budapest), Bimba Brigitta (Bátyú), Bohán Béla (Beregszász), Boniszlavszky Tibor (Magyarországt), dr. Botlik József (Budapest), Czébely Gabriella (Beregszász–Budapest), dr. Csátary György (Beregszász), dr. Csernicskó István (Beregszász), Csordás László (Eszény), dr. Csúrbirka Magdolna (Ungvár), Danielovics Emmi (1924–2004), Dayka Gábor (1769–1796), Dupka György (Tiszabökény–Ungvár), dr. Deák Ferenc (Bátyú), Doma István (Sárosorosi), Dupka Zsolt (Ungvár–Budapest), Erdélyi Béla (1891–1955) Fakász Mihály (Barkasózt), dr. Fatula Mihály (Ungvárt), Fedák Anita (Ungvár), Fedinec Csilla (Bátyú–Budapest), Fejes János (Ungvárt), Ferenczi Tihamér (Badaló), Fekete Erzsébet (Szalóka), Finta Éva (Beregszász–Sárospatak), Fodor Géza (Deren), Fuchs Andrea (Ungvár), Füzesi Magda (Nagybereg–Budapest), Gajdos István (Beregszász), Galgóczy Tibor (Nagykapost), Gazdag Vilmos (Zápszony), dr. Gortvay Erzsébet (1936–2013), György Horváth László (Magyarország), Halász József (Ungvár), Hajas Csilla (Bátyú), Hajas

dafestéket látott kiadványok katalógusát lásd a Függelékben). A könyvsorozat induló címei voltak: Füzesi Magda: *Biztató* (versek), 1992; Fodor Géza: *Erdőn, mezőn gyertyák* (versek), 1992; Kovács Vilmos: *Testamentum* (versek), 1992; Vári Fábán László: *Vannak ringó bölcsők* (Kárpátaljai magyar népballadák) 1992; *Kisebbségi ének a beregi rónán* (Kárpátaljai írók antológiája 1919–1944.) Összeállította: Dupka György, Váradi-Sternberg János, 1992; *Sors, megírva* (a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának antológiája.) Összeállította: Füzesi Magda, 1993; *Nézz töretlen homlokomra* (A Forrás Stúdió versantológiája.) Összeállította és az utószót írta: Fodor Géza, 1994.

István (Bátyú), Heé Gizella (Gát), Héder Ingrid (Fancsika), Hodinka Antal (1864–1946), Holomb R. (Ungvár), Horváth Anna (1924–2005), Horváth László (Bene†), dr. Horváth Katalin (Ungvár), Horváth Sándor (Ungvár), Horváth Simon (1899–1972), Horváth (Bojcsuk) Zsanett (Beregszász), Halpert Tilda (Ungvár), Huber Béla (Ungvár), Hudák Elvira (Nagyszőlős), Igyártó Gyöngyi (Visk–Budapest), Imre Ádám (Beregszász), Imre Éva (Ungvár–Magyarország), Illár Krisztina (Ungvár), Ilku Marion József (1933–2003), Istvánfi (Bilák) Erzsébet (Magyarország), Ivaskovics József (Ungvár), Jankovics Mária (1962–2007), Juhász András (Magyarország), Juhász László (Sárosorosi), József Attila (1905–1937), Kalitics Erika (Munkács), Kádas Katalin (Beregszász–Nyíregyháza), Kárpáti P. Zoltán (Mezőkaszony), Kenyeres Mária (Beregszász), Kereszttyén Balázs (Nagyszőlős †), Kész Barnabás (Salánk), Alekszej Korszun (Ungvár), Koós M. (Budapest), Kincses (Körtük) István (Ungvár), Király Benedek Lőrinc (Tiszabökényt), dr. Kiss Éva, (Ungvár), Kobulej Emil (1929–2004), Kolozsvári László (1950–2013), Kovács Elemér, Kovács Erzsébet (Beregszász), Kovács Eleonóra (Szalóka), Kovács Gábor (Ungvár), Kovács Katalin (Nagyszőlős), Kovács Vilmos (1927–1977), Kosztyó Gyula (Beregúda), Kövy Márta (Ungvár), Kőszeghy Elemér (Fertőszalmás–Szürte), Kudla György (Ungvár), Kulín Ágnes (Ungvár), Kurmai–Ráti Szilvia (Beregszász), Kutasi Xénia (Bene), Kocsis Csaba (Berettyóújfalu), Koszták István (Beregszász–Budapest), Lajos Mihály (Salánk), dr. Latorcai Csaba (Budapest), Jaroszlav Lazur (Ungvár), Lengyel János (Beregszász–Budapest), Lengyel Vanda (Nagybégány), Leszja Ukrajinka (1871–1913), Lizák Alex (Beregszász), Dr. Lizanec Péter (Ungvár), Lőrincz Katalin (Ungvár), Lőrincz P. Gabriella (Beregszász), Lovász Noémi (Kolozsvár), Lusztig Károly (1922–2012), dr. M. Takács Lajos (Edelény), Mádi Bianka (Verbőc), Mandrik Erzsébet (Beregszászt), Márton István (1923–1996), Marcásák Gergely (Kincseshomok), Matl Péter (Munkács), Matkovits–Kretz Eleonóra (Pécs), Mester Magdolna (Budapest), Mészáros Sándorné (1910–2001), Mihók Richárd (Ungvár), Mikszáth Kálmán (1847–1910), Mihályi Molnár László (Szlovákia), Mikola Lukás (Kijev), Mitsa V. (Ungvár), Mihajlo Misjuk (Ungvár), Molnár D. Erzsébet (Beregszász), dr. Murádin János Kristóf (Kolozsvár), Nagy Emese (Péterfalva), Nagy János (Magyarország), Nagy Zoltán Mihály (Csonkapapi), Némethi Anett (Palló–Darmstat), Olasz Tímea (Beregszász), dr. Orosz Ildikó (Beregszász), dr. Orutay Elemér (1926–1995), Osváth Lajos (Királyháza–Budapest†), P. Lator Ilona (Ungvár), Palkó István (Csap), Pák Diana (Karácsfalva), Pap Ildikó (Csap), dr. Papp István (Ungvár), Pomogáts Béla (Budapest), Pálffy István (Magyarország), Ivan Petrovics (Ungvárt), Perduk Zita (Magyarország), dr. Pilipkó Erzsébet, (Salánk–Veszprém), Puskás László (Ungvár–Magyarország), Pusztay–Tárczy Beatrix (Beregszász), Répá Jenő (1895–1942), Réti János (Ungvár), Réthyne Bulecza Rozália (Ungvárt) Riskó Marianna (Nagyszőlős), Romza Tódor (1911–1947), S. Benedek András (1947–2008), Serbestyén Gyula (Budapest), Simon Menyhért (1897–1952), Skultéti Csaba (Ambrus Márton) (Budapest†), Jurij Skrobinec (1927–2000), dr. Soós Kálmán (1962–2011), Schöber Ottó (Beregszász–Budapest), Spenik Sándor (Ungvár), Szabó György (Ungvár †), dr. Szabó László (1927–2007), Szakáll (Fakász) Mihály (Barkasózt), Szalai Borbála (1926–2011), Szemere Judit (Beregszász), dr. Szöllőssy Tibor (Técső–Nyírmada), Tárczy Andor (Ungvár), Tirkánics Gabriella (Ungvár), Tóth Gábor (Ungvár–Budapest), Tóth Lajos (1948–2006), dr. Tóth Mihály (Zápszony–Kijev), Tóth Zsuzsanna (Beregszász), Turák Angéla (Ungvár), Jurij Turjanica (Ungvár), Úr Sándor (Kisdobrony), Dr. prof. Váradi-Sternberg János, (1924–1992), Vakiv Marietta (Ungvár), Vass Szabina (Nagyszőlős), Vári Fábán László (Tiszaújlak–Mezővári), Vagva János (Feketeárdó), Veres Ágota (Beregszász), Veres M. (Budapest), Veres Péter (1943–2004), Weinrauch Katalin (Beregszász), Zádor Dezső (1912–1985), Zubánics László (Gut), Zselicki József (Kisgejőc).

A Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozat önálló kötetes szerzői:

(költők) Füzesi Magda, Fodor Géza, Kovács Vilmos, Zselicki József, Kádas Katalin, Simon Menyhért, Balla Teréz, Nagy Zoltán Mihály, Ferenci Tihamér, Becske József Lajos, Bartha Gusztáv, Mester Magdolna, Bakos Kiss Károly, Lőrincz P. Gabriella, Czébely Gabriella, Finta Éva, Czébely Lajos, Kenyeres Mária, Tártsy Andor;

(prózaírók) Tártsy Andor, Horváth Sándor, Horváth Anna, Nagy Zoltán Mihály, Schober Ottó, Lengyel János, Kovács Vilmos, Bartha Gusztáv, Papp Ildikó, Weinrauch Katalin, Hájas Csilla;

(műfordítók) Kótyuk István, Skrobinec Jurij, Kudla György, Ivan Petrovics és mások;

(a gyermek és ifjúsági irodalom művelői) Király Benedek Lőrinc, Kincses István, Szalai Borbála, Weinrauch Katalin, Kész Barnabás, Olasz Tímea, Turák Angéla, Kurmai-Ráti Szilvia és mások;

(memoárok, életrajzok szerzői) Nagy Jenő, Ortutay Elemér, dr. Répay Jenő, Badzey Pál, Mandrik Erzsébet, Mészáros Sándorné, Danielovics Emmi, Istvánffi Erzsébet, Lusztig Károly, Horváth László, Szalai Borbála és mások;

(interjúk, riportok szerzői) Balla Gyula, Kovács Elemér, Horváth Sándor, Lengyel János és mások;

(irodalomtörténet, esszé, publicisztika) Gortvay Erzsébet, Keresztyén Balázs, Botlik József, S. Benedek András, Kovács Gábor, Csordás László, Pomogáts Béla, Finta Éva és mások;

(nyelvészeti írások) dr. Kótyuk István;

(építészet, képző- és iparművészet) Szöllősy Tibor, Ilku Marion József, Tóth Lajos,

(színház, zene) Ivaskovics József, Boniszlavszky Tibor, Schober Ottó, Kobilej Emil,

(oktatás, nevelés) Bagu Balázs, dr. Árpá István, dr. Deák Ferenc, Orosz Ildikó, Imre Éva, Zubánics László, dr. Spenik Sándor és mások;

(hitélet, teológia) Szabó György, Nagy János, Bohán Béla, dr. Ortutay Elemér, Puskás László, Pilipkó Erzsébet;

(történelem, művelődéstörténet, politika, jog) Dupka György, S. Benedek András, Botlik József, dr. Szabó László, dr. Csáthy György, dr. Lizanec Péter, M. Takács Lajos, Horváth Sándor, dr. Soós Kálmán, dr. Szöllősy Tibor, dr. Csernicskó István, Szakáll Mihály, Ozsváth Lajos, Riskó Mariann, dr. Veres Jenő, dr. Fatula Mihály, dr. Papp László, Alekszej Korszun, Zubánics László, Bakura Sándor, Kovács Elemér, Kovács Erzsébet, Molnár D. Erzsébet, Tóth

Zsuzsanna, Bagu Balázs, dr. Kiss Éva, Kosztyó Gyula, dr. Tóth Mihály, Jaroszlav Lazur, Gajdos István és mások;

(néprajz, népművészet) Vári Fábán László, Keresztyén Balázs, Dupka György, György Horváth László, Lajos Mihály, Galgóczy Tibor, Kovács Katalin, Fekete Erzsébet, Bagu Balázs, P. Lator Ilona, Fedák Anita és mások;

(természetismeret) Andor György, Úr Sándor, dr. Fodor István, dr. ifj. Fodor István, Kovács Elemér.

(kézikönyv, évkönyv) Dupka György, dr. Csubirka Magdolna, Horváth Sándor, Zubánics László, Fuchs Andrea.

Mint ismeretes, a rendszerváltás óta katasztrofális a helyzet a magyarországi könyvek hivatalos behozatala terén, ugyanis az ukrán vámtörvények előírása miatt akadozik a könyvtárak, iskolák, civil intézmények kötelező példányokkal való ellátása, mert a szállítmányokat közel 50 százalékos vámadóval sújtják. A magyar olvasók nem juthatnak hozzá a legújabb magyarországi kiadványokhoz sem. A könyvtárak magyar napi és heti folyóirat-előfizetését nem biztosítja az ukrán költségvetés.

Az Intermix-könyvek kezdettől fogva az Országos Széchényi Könyvtár ISBN számaival jelennek meg. A köteles példányokat (az utóbbi időben elektronikus változatát is) megjelenés után leadják az OSZK ISBN osztályára. Korábban a magyar kultuszminisztérium, majd az Illyés Közalapítvány vissza nem térítendő támogatásával jelentek meg, 2007-től az eddig megjelent kötetek a Szülőföld Alap, majd a Bethlen Gábor Alap, a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Művészeti Akadémia támogatásának köszönhetően láttak napvilágot. Több fórumon szóvá tettük, hogy a „*A mostani magyar könyvkiadás kimondottan a magyar állam támogatása révén tud működni, mivel az ukrán állam egy árva fityinget nem ad. (...) nem szólnak bele, bármilyen könyvet megjelentethetünk, tehát nem cenzúráznak minket, ez a támogatásuk.*”⁶⁵²

A kiadási pályázatra ajánlott kéziratokat tapasztalt szerkesztők, köztük Barzsó Tibor (nemrég elhunyt) szakmai körökben elismert olvasószerkesztő, Nagy Zoltán Mihály író, Csordás László, az *Együtt* folyóirat olvasószerkesztője lektorálja és állítja össze. A kéziratok gondozásában többek közt Kövy Márta, Szemere Judit vesz rész. A könyvek tördelését, művészi megformálását kezdetben Fábán Zoltán végezte el, manapság Dupka Zsolt végzi. Neves kárpátaljai grafikusok illusztrálják kiadványainkat: Réti János, Matl Péter, Berecz Margit, Turák Angéla, Juhász István és mások.

⁶⁵² Dupka György: *A magyar könyvkiadás helyzetéről*. In: Magyar könyvkiadás munkacsoport. A Tokaji Íróklub tanácskozásai 2010, 108. old.

A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesületének felkérésére kiadónk 1992-től minden évben részt vesz a budapesti Ünnepi Könyvhéten; kiadványaival, amelyek közül a legjobbak felkerülnek az ünnepi könyvheti listára; egyedül képviseli a kárpátaljai magyar könyvkiadást. A könyvbarátok a Kárpátaljai Magyar Könyvkiadók sátrában juthatnak hozzá a legfrissebb kiadványokhoz.

Közös kulturális fejlesztési program keretében együttműködünk a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségével, a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjával, a Kárpátaljai Magyar Könyvtárosok Egyesületével, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézettel, Nagyszőlősen az Ugocsa, Beregszászban a Bereg, Ungváron az Ung Könyvesbolttal. Az Intermix Kiadó szerzői köréhez tartozik a kárpátaljai alkotók mintegy 95 százaléka.

A megjelent könyvek elektronikus változatát folyamatosan feltöltik a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet honlapjára, a megjelent könyvek bibliográfiája is itt található. (www.kmmi.org.ua).

Az Intermix-kiadványok 60–70 százaléka a kárpátaljai települési és iskolai könyvtárakhoz kerül adományként. Különböző iskolai vetélkedőkön a díjazottak könyvjutalomban részesülnek. Könyvsorozatunk kiadványainak megjelenésekor író-olvasó találkozókat, irodalmi esteket, könyvbemutatókat tartunk. Az elmúlt tíz év alatt az Intermix mérvadó könyvkiadóvá fejlődött Kárpátalján, amely hivatalosan licenzált könyvkiadási engedéllyel rendelkezik.

3. Irodalmáraink anyaországi szellemi műhelyekben

Az új lapok, könyvek, köztéri szobrok, emléktáblák, magyarságintézmények stb. megjelenésének korszakában a kárpátaljai magyar irodalmárok szerveződése, illetve kapcsolatainak keresése az anyaországi, illetve a többi kisebbségi magyar irodalommal – az ungvári és a beregszászi irodalmi centrum esetében – erőteljesen felgyorsult. Penckófer János a Tokaji Írótáborban 2010-ben elhangzott nagyívű előadásában többek között arról beszélt, hogy ami 1991 után történt, a „kibontakozás, a kiteljesedés és az egységesülés” korszaka, ahol az „egyéni életművek kiteljesedése folytatódott,” és „önálló irodalmi lapokban nyilvánult meg az irodalom”, a létrejött magánkiadók pedig a kárpátaljai szerzők tollából „hatalmas mennyiségű” könyvet jelentettek meg, amelyre korábban nem volt példa. Szerinte „Második a kiteljesedés. Ami a magyar irodalomban megtörtént, ez pedig az internet. S ez leginkább Balla D. Károly nevéhez fűződik, mert ő hozott létre egy olyan formát, amely nemcsak a blogos szférában

lett népszerű és tette ismertté őt, hanem egyszerre ötvözni tudta a hírek világát, a naplóírást és szépirodalmi alkotásait.” Penckófer János az egyesüléssel kapcsolatosan arra gondolt, hogy „ami korábban a különválást jelentette, az most teljesen megszűnt.” Véleménye az, hogy „...’91 után a Magyarországon élő vagy az Ukrajnában élő, Kárpátalján élő szerzőket egyszerre kell kárpátaljinak tekinteni”, mert a költészetükben, prózáikban és egyéb műfajban megformált alkotásaikban „a világmegélés, a problémalátás, az jellegzetesen kárpátaljai. Tehát mégis létezik valami ilyesmi. S ez az egységesülés megtörtént, megtörténik.”⁶⁵³

Irodalmi életünket is pozitívan érintette a változás – hangsúlyozottan, hosszú évtizedek után – újra Budapest irányultságú együttműködés alakult ki az egyéni és közösségi magyar–magyar kapcsolatrendszerben, a különböző irodalmi-kulturális műhelyekkel, szervezetekkel és intézményekkel: Magyar Írószövetség, Tokaji Írótábor, Budapesti Ünnepi Könyvhét, Berzsényi Irodalmi Társaság, Irodalmi Társaságok Szövetsége, a pécsi Határon Túli Magyarok Fesztiválja, Anyanyelvi Konferencia, Kárpátaljai Szövetség, Európai Protestáns Szabadegyetem, Magyarok Világszövetsége stb.

3. 1. A Magyar Írószövetségben

A Magyar Írószövetség Jókai Anna író elnöksége idején (1990–1992) szélesre tárta kapuját a határon túli és a nyugati magyar alkotók előtt is. A magyar írók legrangosabb szakmai szervezetébe 1990-ben Kárpátaljáról Balla D. Károlyt (többször volt választmányi tag), Balla Lászlót, Horváth Sándort, Füzési Magdát és Vári Fábián Lászlót (többször volt választmányi és elnökségi tag), 1991-ben Dupka Györgyöt és Fodor Gézárt vették fel.

Ez idő tájt lett az írószövetség tagja az anyaországba áttelepült⁶⁵⁴ S. Benedek András és Finta Éva, nem sokkal később Kecskés Béla, Sütő Kálmán, Nagy Zoltán Mihály és Kőszeghy Elemér, 2000 és 2016 között pedig Penckófer János, Bartha Gusztáv, Lengyel János, Szöllősy Tibor.⁶⁵⁵

A Magyar Írószövetség elnökei közül 1992–2007 között Tornai József és Kalász Márton is tartott felolvasó körutakat vidékünkön.

A kárpátaljai alkotók 1992. augusztus 17-18-án először kaptak meghívást a Magyar Írók I. Világtalálkozójára, amelynek a keszthelyi Festetics kastély

⁶⁵³ Penckófer János: *Az irodalom közvetítettség szerint megjelenő formáiról*. Előadás. In: A Tokaji Írótábor tanácskozásai, 2011, 229–233. old.

⁶⁵⁴ A háborúvesztés után Kárpátaljáról települt át Magyarországra és lett írószövetségi tag Győry Dezső (1900–1974), Sándor László (1909–1993), Kiss Ferenc (1928–1999), Lator László és Szepesi Attila.

⁶⁵⁵ *A Magyar Írószövetség tagjai*. In: <http://www.iroszovetseg.hu/tagjaink/>

adott otthont, ahol Finta Éva előadást tartott a kárpátaljai helyzetről. Többek között felhívta a jelenlévők figyelmét a következőkre: „*A napjainkban működő generációt (...) kudarok nevelték fel. Elődeik sikertelen vagy többé-kevésbé sikeres kísérletei. (...) A kárpátaljai magyar irodalom és ezen belül a költészet – minden hibája, hiányossága mellett – igenis megszületett. Alkalmassá vált arra, hogy elődje lehessen egy majdan következőnek, hogy megtagadva vagy folytatva hagyományait, továbblépjen. Mert a hagyomány már mi vagyunk. Alap vagyunk. Kovács Vilmostal és Balla Lászlóval sürgetem hát egy olyan becsületes munka felmérését, mely tudomásul veszi a kényszerek szorítását, és alkotóink rangját ezen belül is meghatározza. Olyan szintézisre gondolok, amely domináns helyzetünket életkörülményként és nem alkotóink minősítéseként értékeli. Mert a kárpátaljai irodalomnak elsősorban az ottani magyarság szellemi igényeit kell szolgálnia. És másodlagosan a teljes magyarságét. Otthon kell otthonosnak lennie. Áramlataiban, divatjaiban az otthoni áramlatokba kell elsősorban bekapcsolódnia.*”⁶⁵⁶

3. 2. A Tokaji Író táborban

A Magyar Írószövetség kezdeményezésére 1972-ben életre hívott Tokaji Író tábor⁶⁵⁷ műhelymunkájába határon túli magyar alkotók csak a rendszerváltás után kapcsolódhattak be. M. Takács Lajos irodalomtörténésznek, és az ő révén a miskolci *Napjaink* című folyóiratban megjelent publikációknak köszönhetően 1990-ben a 17. Tokaji Író tábornak először voltak kárpátaljai résztvevői. Mint egyesület, ebben az évben már jogi személyként is bejegyzésre került. Kiemelkedő állomásnak számított a 2010. évi író tábor, amikor első alkalommal valamennyi előadó a határon túlról érkezett Tokajba.

Nyilvánosságát szolgálja az eddigi tanácskozásokról megjelent 25 évkönyv és újság, amelyek lapjain nyomon követhető többek között az is, hogy Kárpátaljáról ki és mikor, milyen témakörben tartott előadást, illetve szolt hozzá azokhoz, vagy csak hallgatóként volt jelen.

Egy alkalommal volt a tábor vendége Csernicskó István, Fuchs Andrea, Kovács Elemér, Kudla György, Lengyel Tamás, Zubánics László és előadói minőségben Bakos Kiss Károly⁶⁵⁸.

⁶⁵⁶ *Magyar Írók I. Világtalálkozója*. Keszthely, 1992. augusztus 17-18. Kaposvári művészeti fórum. Kaposvár, 1992. március 20-21. Szerkesztette Laczkó András. A Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság kiadása, 1993, 86-87. old.

⁶⁵⁷ Lásd bővebben: *Új magyar irodalmi lexikon P-ZS*. Főszerkesztő: Péter László. Második, javított, bővített kiadás. Akadémiai kiadó, 2000, 2260. old.

⁶⁵⁸ Bakos Kiss Károly: *Hagyomány és folytonosság a kárpátaljai irodalomban* (2010).

2010 óta visszajáró résztvevőnek és gyakran felkért előadónak számít Vári Fábián László⁶⁵⁹, Dupka György⁶⁶⁰, Penckófer János⁶⁶¹ és Csordás László.⁶⁶²

2014-ben a tábor irodalmi estjének keretében Vári Fábián László, Csordás László és Dupka György bemutatta az *Együtt* című folyóiratot. 2015-ben a Tokaji Író tábor Kis hordó díját a „kárpátaljai költészet csillaga”, Vári Fábián László kapta meg.

Akik megfordultak fontossá vált nemzeti irodalmunk műhelyében, egy életre azonosultak a Tokaji Író tábor távlati céljával: „...*fenntartani, tovább működtetni, a magyar irodalom égtájainak otthont adó Tokaji Író tábor a térség más művészeti nagyrendezvényeivel összhangban és hatékonyabb együttműködéssel. A tokaji irodalmi út fokozatos kiterjesztésével pedig kapcsolatot teremteni és ápolni Szlovákia, Lengyelország, Ukrajna és Románia határos megyéivel, ezen országok közös kulturális, turisztikai érdekeinek sajátos, civil szolgálatával.*”⁶⁶³

3. 3. A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Író csoportja

A szellemi erőket összefogva hat írószövetségi tag, Balla D. Károly, Dupka György, Fodor Géza, Füzesi Magda, Horváth Sándor és Vári Fábián László 1992. szeptember 20-án Ungváron, a Kárpátaljai Magyar Könyvnapon létrehozta a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Író csoportját, amelynek célja: „*Mindazon alkotók tevékenységének összefogása, akik Kárpátalján művészileg mind értékesebb egyéni műveket hoznak létre, s mind teljesebben kívánnak bekapcsolódni az egyetemes magyar művelődésbe... Az író csoportnak joga van Kárpátaljáról tagokat javasolni a Magyar Írószövetség tagságának sorába, melynek grémiumával szoros kapcsolatban áll, szervezeti szabályzatának szellemében fejti ki tevékenységét.*”⁶⁶⁴

⁶⁵⁹ Vári Fábián László előadásainak, hozzászólásainak témái: *Helyzetkép a kárpátaljai irodalmi nevelésről, a magyar nyelv és irodalom oktatásáról* (2006); *Kárpátaljai folyóiratügyek, Az Együtt és előzményei* (2010); *Az Együtt folyóiratról és a Forrás nemzedékéről* (2013); *Az Együtt folyóirat bemutatása* (2014).

⁶⁶⁰ Dupka György előadásainak, hozzászólásainak témái: *56 Kárpátalján az író és történész szemével* (2006); *Helyzetkép a könyvkiadásról, Az iskola, a templom, az írástudók hármassága kisebbségi életünkben* (2010); *Elhajló magyar írók a KGB látókörében 1956 után* (2012); *Az Együtt folyóirat bemutatása* (2014); *56 és Kárpátalja* (2016).

⁶⁶¹ Penckófer János előadásainak, hozzászólásainak témái: *A stúdiók kora (előtt és után)*. Irodalmi-kulturális irányultságok, folyamatok, szerveződések, fórumok Kárpátalja eddigi kilencven évében. Vázlat.; *Az irodalom közvetítettség szerint megjelenő formái, papír alapon és digitálisan* (2010).

⁶⁶² Csordás László előadása: *Új írói generáció jelentkezése Kárpátalján* (2010); *Az Együtt folyóirat bemutatása* (2014).

⁶⁶³ Sáray László: *A Tokaji Író tábor története*. In: <http://www.tokajirotabor.hu/rolunk/>

⁶⁶⁴ A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Író csoportjának Alapítólevele. In: *Sors, megírva*. Antológia. Összeállította és az utószót írta: Füzesi Magda. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993, 121-122. old.

Az első MIKICS-antológia *Sors, megírva* címmel, 1993-ban az Intermix Kiadó gondozásában jelent meg.⁶⁶⁵ Füzesi Magda összeállítótól választ kapunk arra a kérdésre, miről szól a gyűjtemény: „*A Nagy Zoltán Mihálytól kölcsönzött verscím szándékunk szerint utal a kötet tartalmára is. Sors megírva... A kisebbségi lét krónikájaként sorakoznak egymás mellett a versek és novellák, Balla D. Károly tanulmánya (Kisebbségi magyar skizofrénia) pedig arra utal, hogyan vészeli át a történelem hullámvásait itt és most egy kárpátaljai magyar. Elsősorban Balla D. Károly, Nagy Zoltán Mihály és Vári Fábán László műveinek prizmáján keresztül ismerhet rá az olvasó. Hogyan él meg a periférián vergődők a hétköznapokat és a ritka ünnepeket. (...) Sok olyan mű születik még ezen a tájon, amely számot tarthat az olvasók érdeklődésére az anyaországban és mindenütt, ahol magyarok élnek.*”⁶⁶⁶

A MIKICS informális szervezetként kezdte meg tevékenységét, tehát nem volt Ukrajnában hivatalosan bejegyezve, mert az alapítók – Pomogáts Béla és más írószövetségi vezetők javaslatát elfogadva – úgy határoztak, hogy a továbbiakban az anyaszervezet, a Magyar Írószövetség egyik területi írócsoportjaként működik, hasonlóan az írószövetség délvidéki és észak-magyarországi írócsoportjához stb.⁶⁶⁷

A MIKICS első elnöke 1992–2002 között Balla D. Károly volt. Ügyvezető Dupka György lett, aki koordinálta az operatív kapcsolatteremtést a csoport tagjai és a Magyar Írószövetség között. A MIKICS több alkotót javasolt tagfelvételre a Magyar Írók Szövetségének soraiba, előadó-körutakat, költészeti napokat, könyvbemutatókat szervezett idehaza és a Kárpát-medencei régió magyar közösségeiben. Tagjai részt vettek a budapesti Ünnepi Könyvhét rendezvényein, a szövetség klubjában lezajlott író-olvasó találkozók, kiadványaik bemutatóján. Meghívta rendezvényeire az írószövetség vezetőit, munkatársait. Például Tölcsér Éva, az írószövetségi Tájékoztató felelős szerkesztője zsűritagként részt vett a nagybereg-i Költészeti Napokon (1993. április 13.). A kárpátaljai irodalmárok kíséretében Tornai József elnök 1993. május 1-jén ott volt a técsői Hollós-szobor avatásán. A „magyar irodalom utazó nagykövete” ismert Pomogáts Béla irodalomtörténész MI-elnökként 1995–2001 között és utána is aktív résztvevője a kárpátaljai irodalmi élet formálásának, véleményére sokan odafigyeltek, javaslatait sorra megvalósították; napjainkban is a kárpátaljai írók barátja, segítője, az *Együtt* című fo-

⁶⁶⁵ Szerzők: Balla D. Károly, Dupka György, Fodor Géza, Füzesi Magda, Horváth Sándor, Kecskés Béla, Nagy Zoltán Mihály, Sütő Kálmán, Vári Fábán László.

⁶⁶⁶ *Sors, megírva*, 120. old.

⁶⁶⁷ Lásd: Területi csoportok. In: <http://www.iroszovetseg.hu/szervezet/felepites/>

lyóirat védnöke. Kalász Márton költő, aki 2001–2007 között volt a Magyar Írószövetség elnöke, szintén elfogadta a MIKICS meghívását, és beregszászi, ungvári rendezvényeken találkozott a helyi alkotókkal.

Balla D. Károly tíz évig töltötte be a MIKICS elnöki tisztségét. Elnöki ciklusának utolsó két-három évében a csoport tagjaival megromlott a kapcsolata, a közösségi szerepvállalásnak is hátat fordított. Ezért és egyéb okok miatt 2002 tavaszán a kárpátaljai írószövetségi tagok elmozdították tisztségéből. Leváltását több jegyzetben is sérelmezte,⁶⁶⁸ miközben ellhallgatta, hogy a mintegy húsz éven át egy csapatban küzdő íróársait, akiknek a 80-as és 90-es években egyik szellemi vezére volt – az ezredforduló után cserbenhagyta. A 2000-es évek elejétől fokozatosan kihátrált a kárpátaljai irodalmi életből, „felszámolta közéleti és irodalomszervezői kötöttségeit”⁶⁶⁹, sőt, papíralapú lap- és könyvkiadói tevékenységét is beszüntette. Teljes mértékben szembefordult a korábban nyíltan, írásaiban is megvallott közösségi elkötelezettséggel, illetve a „kollektív tudatra alapozott nemzeti-kisebbségi elhivatottsággal” és annak követőit a blogjában kezdte rendszeresen kipellengérezni. Azóta „avantgárd eszményekbe” és a „posztmodern irodalmi szemléletbe” ágyazottan „meglehetős visszavonultságban él,” azonban az „interneten intenzív a jelenléte.” Mint elkötelezett blogger, létrehozta egyszemélyes „bdk blog bázis” net-intézményét, itt vezetett webnaplójában „remek érveléstechnikával,” „évek óta különös hévvel, übermensch-i szemlélettel, már-már napi penzumként becsmerli a Kárpátalján művelt magyar irodalmat stb.”⁶⁷⁰

2002. augusztus 9-én a tiszapéterfalvai jurtatáborban ülésző MIKICS tagjainak döntő többsége Vári Fábán Lászlót választotta a MIKICS elnökévé, akit az eltelt ciklusokban többször megerősítettek tisztségében. A csoport ügyvezetője változatlanul a jelen sorok írója. Ugyanitt bemutatták a MÉKK gondozásában és *Nagy Zoltán Mihály* főszerkesztésében megjelenő *Együtt* folyóirat első és második számát is.⁶⁷¹ Azóta az 1993-ban alakult Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége keretében működő MIKICS sok közös programot bonyolított le Budapesten és Kárpátalján.⁶⁷² Az „irodalmi Karaván” kárpátaljai íróvendége volt Botlik József, Módos Péter, Lukács András,

⁶⁶⁸ Balla D. Károly: *Lemondásaim*. In: <http://bdk.blog.hu/2008/08/07/lemondasaim>

⁶⁶⁹ Lásd: *Balla D. Károly*. https://hu.wikipedia.org/wiki/Balla_D._Károly

⁶⁷⁰ Nagy Zoltán Mihály: *Ellenvélemény*. In: Kárpáti Igaz Szó, 2004. április 6. Digitalizált változat: <http://hhrf.org/karpatiigazszo/040406/kultur01.html>

⁶⁷¹ *A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportja (MIKICS) 1992–2002..* Összeállította: Dupka György, a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának szervező titkára. Ungvár, 2002. december 13., 15. old.

⁶⁷² Lásd bővebben: *Öt éves a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet 2008–2013; 20 éves a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége 1993–2013.* KMMI kiadása, Beregszász, 2013. szeptember 20., 48. old.

Farkas János László, Lázár Ervin, Vathy Zsuzsa, Sturm László, Bertha Zoltán, Szakolczay Lajos, Sarusi Mihály, Gulyás Imre, Kocsis Csaba, Dinnyés József, a Vajdaságból Nagy Abonyi Árpád, Örcsik Roland, Szögi Csaba, Csík Mónika, Sándor Zoltán és Szabó Palócz Attila, Felvidékről Hizsnay Zoltán és Hodossy Gyula, Erdélyből H. Szabó Gyula, Gazda Árpád, Csetrik Elek, Lakatos Mihály, Király Zoltán, Karácsonyi Zsolt, akik Ungváron, Szürtében, Munkácson, Szolyván, Beregszászon, Gáton, Benében, Beregsomban, Mezőváriban, Nagyszőlösön, Tiszabökényben, Péterfalván, Visken, Técsőn és más településeken találkoztak az olvasókkal.

3. 4. A Hármashatár Irodalmi Társaság (HIT)

A kárpátaljai irodalmárokkal is eredményesen együttműködő regionális műhelyek, szervezetek közül kiemelkedik a Hármashatár Irodalmi Társaság.⁶⁷³ A magyarországi Fehérgyarmaton 1992. január 22-én jött létre a kárpátaljai és szatmárnémeti alkotók részvételével (Márton István lett a HIT titkára). A titkársági ügyvitelt 3 tagú koordinációs bizottság segítette, mások mellett Füzesi Magda (alkotók) és a nevetlenfalui Kosztia Margit (közművelődés) aktivizálta a kárpátaljai irodalmárokat. Az elfogadott alapszabály szerint kölcsönösen támogatják egymást a területek irodalmi hagyományainak megismerésében és ápolásában, a meglévő publikációs lehetőségek kihasználásával, újak teremtésével segítik a szerzők műveinek megjelentetését, ismertetését, és terjesztését. Füzesi Magda hozzáértő válogatásában, Varga Domokos lektorálásában, Osváth Miklós és Kádas Katalin illusztrációival kiegészítve a HIT-hez tartozó szatmárnémeti és Nagykároly-környéki (Burján Gál Emil, Elek György, Farkas Elek, Gál Elemér, Gál Éva Emese, Gúzs Imre, Irinyi Kiss Ferenc, Kádár Ferenc), Nagyszőlös és Beregszász-térségi (Dalmay Árpád, Dupka György, Füzesi Magda, Keresztyén Balázs, Kőszeghy Elemér, Vári Fábián László) és a kelet-magyarországi régióban élő költők, írók, műfordítók (Bakos Pál, Hudák Erzsébet, Kardos M. Zsöte, Nagy István Attila, Udud István) első közös antológiája *Gyóntató*⁶⁷⁴ címmel 1995-ben jelent meg Fehérgyarmaton. A HIT-füzetek sorozatában néhány kiadvány még megjelent, azonban a jobb sorsra érdemes társaság anyagi támogatás, menedzser beállítottságú vezető hiányában (a vezetésben történt személyi változások nem vál-

⁶⁷³ *Kárpátalja magyar személyi és intézményi adattára*. Dupka György közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993, 47. old.

⁶⁷⁴ *Gyóntató*. Válogatott versek és elbeszélések. A Hármashatár Irodalmi Társaság antológiája. Szerkesztette Füzesi Magda. Irodalmi Társaságok Szövetsége–Hármashatár Irodalmi Társaság, Fehérgyarmat, 1995. 120. old.

tották be a hozzájuk fűzött reményeket) az ezredforduló előtt felfüggesztette tevékenységét. Utolsó irodalmi megnyilvánulásuk, a *Hármashatár-antalanul*⁶⁷⁵ című antológia (szerkesztői: Füzesi Magda és Zubánics László) 2004-ben látott napvilágot az Intermix Kiadó gondozásában, amelyhez Udud István, a társaság alapító tagja és tiszteletbeli elnöke írt bevezetőt. Beismerte, hogy a Társaság tevékenysége működésképtelenné vált, mert a vállalt feladatok közül a Kölcsény Társasággal együttműködve csupán Szatmárcsekén⁶⁷⁶ a magyar kultúra napjának január végi méltatására redukálódott. Mint írta: „*Hitünk megrendült, reményeink meghervadtak. Csak a barátság, a szeretet kötőanyaga tartotta össze közösségünket. Már-már a társaság feloszlásának gondolata is felvetődött. A kilenc év után megjelenő újabb antológia, melyet szeretettel ajánlunk olvasóink figyelmébe, talán megerősíti hitünket, feléleszti reményeinket, együttműködő és alkotó kedvünket.*”⁶⁷⁷ A 23 szerzőt felvonultató „búcsú-antológiában” csupán öten (Füzesi Magda, Zubánics László, Keresztyén Balázs, Vári Fábián László, Weinrauch Katalin) képviselték a kárpátaljai magyar irodalmi életet. Az antológiából kisugárzó hit és biztatás 12 esztendő múltán is kevésnek bizonyult a Hármashatár Irodalmi Társaság újraélesztéséhez.

4. Folyóiratok a rendszerváltás előtt és után

Közvetlenül a rendszerváltás előtt a józsefattilások hajdani kontingensének vállalkozó kedvű irodalmárai közül egyesek – az „*átépítés, a demokratikus átalakulások, a nyíltság korszakában*” – éltek az újakezdés lehetőségével. Elképzeléseiket (állami támogatás hiányában) csak a magánszektorban tudták megvalósítani. Az összeomlott bolsevik birodalom romjain a kárpátaljai magyar kisebbség kultúrájára odafigyelő alapítványok, új kiadók, lapok, folyóiratok stb. jöttek létre. Ami fontos, a megírt művek cenzúra nélkül kerültek kiadásra, immár hatósági beavatkozás nélkül beindult a lap- és könyvkiadás.

Budapesti közreműködéssel és anyagi segítséggel immár több irodalmi folyóirata (*Hatodik Síp, Pánsíp, NetPánSíp* digitális irodalmi folyóirat, *Véletlen Balett*) és közel tíz kiadója (Intermix Kiadó, Új Mandátum Könyvkiadó,

⁶⁷⁵ *Hármashatár-antalanul*. Irodalmi antológia. Összeállította: Füzesi Magda és Zubánics László. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2004.

⁶⁷⁶ Itt élt Kölcsény Ferenc költő 1815-től 1838. augusztus 24-én bekövetkezett haláláig, itt írta a *Himnusz*t 1823. január 22-én. A Kölcsény-kúria helyén álló Művelődési Házban emlékszobát rendeztek be tiszteletére. Hagyománnyá vált a magyar kultúra napjának megrendezése és a Kölcsény emléklapok átadása. Az épület előtt Kölcsény Ferenc egész alakos bronzszobra áll, amit a Himnusz születésének 150., a költő halálának 135. évfordulójára állítottak fel.

⁶⁷⁷ Udud István: *Bevezető*. In: *Gyóntató*, 7. old.

Pánsíp-UngBereg Alapítvány Kiadó, Tárogató Lap- és Könyvszerkesztőség, MKKSZ-Kiadó és Ugocsa Print, KMPSZ-Kiadó, KÁMCSSZ-Kiadó, Kárpátaljai Református Egyház Kiadó, Római Katolikus Egyház Kárpátaljai Apostoli Adminisztratúrája Kiadó, PoliPrint Kft. Nyomda és Kiadó ukrán–magyar vegyesvállalat stb.) is lett a kárpátaljai magyar irodalomnak. 1992-től magyarországi támogatással több mint 350 könyv jelent meg több mint 100 kárpátaljai szerző tollából. Összességében mintegy 200 alkotó kapcsolódott be a kárpátaljai szellemi műhelyek munkájába.

Lator László szavaival elmondhatjuk, hogy „*A magára valamit is adó kárpátaljai író, költő ma már nem csupán az ottaniakhoz méri, kell, hogy mérje magát, hanem a teljes magyar irodalomhoz. Ide kötődik, de úgy kell idetartoznia, hogy ne oldódjanak el ottani kötése. Tudjon mindent, amit mi, anyaországiak tudunk, de legyen valami olyan birtoka is, ami csakis az övé.*”

4. 1. A Hatodik Síp

A rendszerváltást megelőzően került kiadásra az „*első független sajtótermék Kárpátalján*”, amely Balla D. Károly nevéhez fűződik⁶⁷⁸, aki bátor hangú rendszerkritikai írásaival már korábban felhívta magára a figyelmet.⁶⁷⁹

A kiadvány előzményeként: az 1944 után jelentkező magyar tollforgatókat már az 50-es⁶⁸⁰, majd a 60-as években foglalkoztatta a folyóiratalapítás szándéka. Ennek egyik fontos epizódja a Forrás Stúdióba tömörült magyar szakos egyetemisták rövid életű, gépiratos szamizdatja⁶⁸¹, az *Együtt*, továbbá a *Kárpáti Kalendárium* irodalmi melléklete, a *Kárpáti Igaz Szó Lendület* és *Új Hajtás* című melléklete, az *Évgyűrűk* című almanach stb. A rendszeresen megjelenő, folyóiratpótló és pártfüggetlen periodika hiánya megoldásra váró problémaként továbbra is napirenden szerepelt.

Irodalmi életünk akkori agilis és elszánt szellemi vezére, Balla D. Károly ebben a válságos helyzetben a lapalapítással „mérőföldkőnek” számító, irodalomtörténeti jelentőségű tettet hajtott végre. A szovjet rendszer végén, a glasznosztiból kiteljesedő alkotói szabadságot is kihasználva, 1989-ben egy budapesti magánkiadó közreműködésével életre hívta a *Hatodik Síp* című folyóiratot, a kárpátaljai magyar irodalom fórumát. Ezzel az öt körülvevő írástudók számára folyamatos publikálási lehetőséget biztosított. A *Hatodik*

Síp megjelenése hozzájárult a korábban legyengült közösségi irodalmi élet megerősödéséhez, az irodalmárok szakmai fejlődéséhez is. Ekkor a magyar demokratikus ellenzék már Budapesten is egyre erősebben hallatta hangját a hatósági engedélyek nélkül kiadott szamizdat-kiadványokban. Például az 1981 decemberétől megjelenő *Beszélő*-ben a 90-es évektől rendszeresen megjelentek Balla D. Károly írásai is.⁶⁸² Irodalmáraink egyre gyakrabban hallatták hangjukat az anyaországi fórumokon, találkoztak az olvasókkal, sorra publikálták műveiket, barátkoztak a Magyar Írószövetség tagjaival, meghívást kaptak a Tokaji Írótáborba stb.

Balla D. Károly 1993-ig volt a *Hatodik Síp* főszerkesztője.⁶⁸³ A lapot a Budapesten bejegyzett Hatodik Síp Alapítvány az Új Mandátum Könyvkiadó közreműködésével adta ki. Felelős kiadója Németh István volt. Több szervezet és személyiség „közös erőfeszítése révén létrejött kiadványunk – olvassuk a szerkesztőbizottság beköszöntőjében –, az *Illyés Gyula megfogalmazta ÖTÁGÚ SÍP, a sokhangú magyar irodalom hatodik, sokáig mostohán kezelt sípját kívánja megszólaltatni abban a reményben, hogy ez a hang majd tisztán, hamis felhangok nélkül illeszkedik a Zene egészébe. Célunk, hogy folyóiratunk hozzájáruljon a kárpátaljai magyar irodalom folytonosságához, fejlődéséhez, népszerűsítéséhez az iránta érdeklődők legszélesebb körében.*”⁶⁸⁴

Az első igazi fórum szerkesztői közösségének tagjai: Dalmay Árpád, Horváth Sándor, Kisantal Gyula, Nagy Zoltán Mihály, Németh István, Tölgyes Péter, Vári Fábán László. A társadalmi szerkesztőbizottság tagjai: Balla D. Károly, Fodor András, Kiss Ferenc, Lator László, Pomogáts Béla, Váradi-Sternberg János, Vitányi Iván.

A rendszerváltó nemzedéket képviselő irodalomkedvelők széles körében már az első-két évfolyam megjelenése után közkedvelté vált az első „igazi”, független folyóirat. Tíz év alatt negyedévente, lapszámonként 36-38 oldalon, önálló mellékletekkel elérte a beköszöntőben kitűzött célt. Minőségi vers, próza és társadalomtörténeti írások, egyéb tematikájú publikációk szárai valóban hozzájárultak irodalmunk, illetve irodalmi életünk folytonosságához, fejlődéséhez, népszerűsítéséhez.

A folyóirat szerkesztői 1990-ben *Toll-díjat* alapítottak és minden évben a folyóirat születésnapjának évfordulóján került sor a díj átadására. Az elsőként között tüntették ki a folyóiratban publikált színvonalas versekért, novellá-

⁶⁷⁸ Lásd Balla D. Károly honlapját: <http://szamizdat.balla.biz/>

⁶⁷⁹ Lásd: https://hu.wikipedia.org/wiki/Balla_D._Károly

⁶⁸⁰ A Kárpáti Kiadó gondozásában 1954-ben jelent meg az *Új Hang* című periodika egyetlen száma. 1958-ban a *Kárpátok* 1958/2. számát sem követték újabbak, az almanach megszűnt.

⁶⁸¹ *Szamizdat*: engedély nélküli magánkiadás, a cenzúrát megkerülő kiadvány, illegálisan sokszorosított mű.

⁶⁸² *A Beszélő szerepe a 1980-as években*. In: <http://szamizdat.balla.biz/>

⁶⁸³ Honlapja: www.c3.hu/~hatodik_sip.

⁶⁸⁴ A Szerkesztőbizottság. *Új kenyér egy kisebbség asztalára*. In: Hatodik Síp. Próbaszám, 1989. augusztus, 1. old.

kért 1990-ben *Vári Fábián Lászlót*, 1991-ben *Penckőfer Jánost*, 1994-ben *Czébely Lajos helytörténészt*, 1995-ben *Bartha Gusztávot* és más irodalmárokat. Alkotóink műveire az anyaországi szakmai körök is felfigyeltek, olyannyira, hogy 1996. október 27-én Balla D. Károly az Írószövetség klubjában Arany János-jutalomban részesült. A folyóirat egy-egy számának megjelenése alkalmából Ungváron, Beregszászban és más településeken műsoros esteket szerveztek, a szerzők találkoztak az olvasókkal, felolvasó körúton vettek részt. 1990. június 17-én a *Hatodik Síp* szerkesztői (Balla D. Károly, Vári Fábián László, Horváth Sándor, Nagy Zoltán Mihály, Dalmay Árpád) létrehozták a Dayka Gábor Társaságot⁶⁸⁵, mint „a kárpátaljai magyar irodalmárok szabad társulását”, amely meríteni kívánt a korábban megszűnt irodalmi csoportok, műhelyek (Forrás Stúdió, Vörös Zászló Irodalmi Stúdió, József Attila Irodalmi Stúdió és Alkotóközösség) tapasztalataiból. A Társaságnak nem volt alapszabálya, nem kérte a bejegyeztetését semmilyen hatóságtól, választott vezetői testülete sem volt; független, szabad alkotói társulásként kívánt működni, tagjának tekintett mindenkit, aki céljaival azonosul. Az alapítók egyéves időközönként felváltva láttak el elnöki teendőket. Első elnöke Vári Fábián László volt, aki a magyar művelődés egyetemessége jegyében kívánta egyesíteni az erőket. Sajnos, a Dayka Gábor Társaság lényegében csak papíron létezett, deklarált tevékenységét nem kezdte el.

A *Hatodik Síp* 1989–1991-es évfolyamai alapján *Extra Hungariam*⁶⁸⁶ címmel antológiát jelentetett meg, amelyben 52 szerzőt vonultatott fel, akik közül 10 alkotó nem Kárpátalján élt. A 214 oldalas gyűjtemény nagyobbik felét helytörténeti dolgozatok, dokumentum-közlések töltik ki.

A folyóirat teret nyújtott az újonnan jelentkező költő-tehetségeknek (Bagu László, Benkő György, Czébely Lajos, Kovács Gábor, Lengyel Tamás, Mester Magdolna, Pálffy Anna, Weinrauch Katalin), prózaíróknak (Berniczky Éva, Bús Ilona, Czébely Lajos, Kacsur Gusztáv, Tóth Károly), értékes feltárásokat végző helytörténészeknek, néprajzosoknak, nyelvészeknek (B. Kótyuk Erzsébet, Beregszászi Anikó, Brenzovics László, Csernicskó István, Doma István, Fodor Gusztáv, Józán Lajos, Kész Barnabás, Kovács Elemér, Medvecz Andrea, Pilipkó Erzsébet, Razgulov Valerij, Szakáll Mihály, Zubánics László), társadalompolitikai kutatóknak, politológusoknak (Gulácsy Géza, Kovács Miklós) és egyéb műfajokban jeleskedő irodalmároknak, pedagógusoknak (Gazda Al-

⁶⁸⁵ *A Hatodik Síp folyóirat szerkesztői bejelentik*. In: *Hatodik Síp*, 1990. 3. szeptember, 20. old.

⁶⁸⁶ *Extra Hungariam*. A *Hatodik Síp* antológiája. *Hatodik Síp* Könyvek 7. Sorozatszerkesztő: Németh István és Balla D. Károly. Összeállító és felelős szerkesztő: Balla D. Károly. *Hatodik Síp*, Budapest–Ungvár, 1992.

bert, Kovácsné Marton Erzsébet, Orosz Ildikó), akik az egykori Forrás-tagok és a józsefattilások csoportos megjelenése után jelentkeztek írásaikkal.

A fentebb megnevezetteken kívül megszólaltatták a folyóiratot támogató neves magyarországi (Balla Gyula, Botlik József, S. Benedek András, Kovács Vilmosné, Küllös Imola, Küllös Imre, Molnár Ambrus, Székelyhidi Ágoston, Szepesi Attila, Szűrös Mátyás, Takáts Gyula, Tóth István), határon túli (Hodossy Gyula, Kányádi Sándor), nyugati magyar (Gömöri György, Monoszlói Dezső, Skultéti Csaba) és kárpátaljai (Fodó Sándor, Gortvay Erzsébet, dr. Ortutay Elemér, Váradi-Sternberg János) patrónusokat is, akik közül többen írásaikkal is jelen voltak a kiadványokban. A folyóirat képzőművészeknek is (Benkő György, Horthy Béla, Jankovics Mária, Kádas Katalin, Keisz Gellért, Koszták István, Kovács A. Vadim, Medveczky Ágnes, Pálffy István, Réti János, Tóth Lajos, Veres Péter), fotóművészeknek (Alekszandrov Borisz, Gábor Viktor, Iskander Bahget, Mádi Antal, Szabó Sándor, Takáts Sándor, Zátonyi Tibor) fórumot biztosított, illusztrációkat, reprodukciókat közölt.

Különösebb értékvesztés nélkül bár, de ezt a folyóiratot is bizonyos törésvonalak, valamint a szépirodalmi anyag vonatkozásában észlelhető lassú „elértelenedés” jellemezte. Utóbbit részben az a körülmény okozta, hogy a már befutott kárpátaljai irodalmárok közül az idősebb nemzedék, valamint – S. Benedek András megfogalmazása szerint – „*A késő szovjet korszak felkapott üdvöskéi csoportosan távoztak szűkebb szülőföldjükről. Budapestig, vagy még tovább. Legtöbben írói affinitásukat is elvesztették valahol útközben.*”⁶⁸⁷ Erre a tragikus fejleményre M. Takács Lajos is rámutatott, jelezve, hogy az utóbbi két évben hat kárpátaljai költő, író és újságíró települt át Magyarországra. A két neves irodalomtörténész elsősorban az idősebb nemzedék (Balla Gyula, Benedek András, Bús Ilona, Györke Zoltán, Györke László, Dalmay Árpád) és a fiatalabb generáció (Imre Sándor, Tar Béla, Barta Zoltán, Bagu László, Balla Teréz, Bundovics Judit, Cséka György, Finta Éva, Füzesi Magda, Gazda Albert, Jánki Endre, Lengyel Tamás, Móricz Kálmán, Pilipkó Erzsébet, Pócs István) tehetséges, befutott irodalmárait, néprajzosait, történészeit gondolhatott, akik távozása egy jó ideig áthidalhatatlanul nagy űrt okozott.

A másik törésvonal 1992 végén–1993 elején nyilvánult meg, amikor Balla D. Károly lapalapító hivatalos indoklás nélkül lemondott főszerkesztői posztjáról. Megmagyarázhatatlannak tűnő elhatározása nagy megdöbbenést váltott ki. Különböző találgatások, legendák keletkeztek és terjedtek saájáról

⁶⁸⁷ S. Benedek András: *Készülődés*. A kárpátaljai magyar írás. Irodalomtörténeti esszé. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2007, 36. old.

szájra. A szerkesztői-kiadói viszony megromlása, szakadást előidéző belső szerkesztőségi viták, a lapfinanszírozási kérdések tisztázatlansága, a lap budapesti megjelenésének további tarthatatlansága stb. mellett S. Benedek András felvetése szerint „*A valódi ok az lehetett, hogy alapító-főszerkesztője ekkor már eltávolodott attól a közösségi szerepvállalástól, amely egykor Kovács Vilmos és a Forrás-tagok írásaiban fogalmazódott meg és látenszen ott volt a József Attila korszak írásbeliségében is. Lehet, hogy véletlen egybeesés, de a magyarországi írók egy része ekkoriban próbálkozott egy új kánon megfogalmazásával, amely a történelemben gyökerezett egész magyar irodalmat korszerűtlennek tartotta és elindult az úgynevezett európai irodalom-felfogás felé.*”⁶⁸⁸

Különben a *Hatodik Síp* repertórium 1989–1998 adata szerint – hét lapszám bojkottálása után – Balla D. Károly írásai az 1994/Tél (4.) számtól az utolsó számig újra megjelentek, de ezekből a publikálásokról amolyan gesztusértékű hozzáállás olvasható ki, mintegy tiszteletét teszi egy olyan lapnál, amelynek bölcsőjét ő kezdte el ringatni. Talán szolidaritásból, de 1993-tól 1999-ig a *Hatodik Síp Tízévkönyv* című antológiájáig Finta Éva, Horváth Sándor, Kacsur Gusztáv, Kőszeghy Elemér és mások írásait nem találjuk. Nagy Zoltán Mihály „*a szakítás után újjáalakuló szerkesztőségből való kimaradottság okán*” a következőket írta: „...inkább az ugyancsak Balla D. Károly-alapította új kulturális magazin, a *Pánsíp* felé orientálódtam, a *Hatodik Síp*ben 1992 óta talán csak kétszer publikáltam. (...) Azt viszont elismerem, hogy a *Hatodik Síp* így, megváltozott formájában is a szívem csücskében van. (...) A vészjósló hírek ismeretében jogosan aggódom sorsáért, negyedévenkénti megjelenéséért. De csak remélhetem, hogy szerkesztői megtalálják azokat a szponzorokat, akik minden időben készek fedezni a kiadás folyton növekvő költségeit, vagyis a tizedik születésnapját megért folyóirat életben maradását.”⁶⁸⁹

A lapszerkesztői funkciót Balla D. Károlytól Penckófer János⁶⁹⁰ vette át. Munkáját tanácsaikkal is segítette Vári Fábián László, Fodor Géza, Dalmay Árpád, a budapesti kiadó képviselőiben Kisantal Gyula és Németh István. Ez a csapat a továbbiakban elfogadható színvonalon adta ki a *Hatodik Síp*ot,

⁶⁸⁸ S. Benedek András: *Készülődés*, 36. old.

⁶⁸⁹ Nagy Zoltán Mihály: *Én is fíjtam a sípot...* In: *Tízévkönyv. Hatodik Síp antológia 1989–1999*. Szerkesztette: Németh István, Penckófer János. Hatodik Síp–Mandátum, 1999, 23. old.

⁶⁹⁰ Penckófer János első publikációit, írói pályázatait a 90-es évek elején siker koronázta. A Magyar Rádió Rádió-színháza 1992-ben bemutatta *Köpögatnak* című hangjátékát, melyet az 1993-ban megjelent, *Mert* című kötetében közölt. Lásd bővebben: Ekler Andrea: Penckófer János. Íróportré. In: Szépirodalmi Figyelő, 81–89. old. Digitalizált változata: http://www.szepirodalmifigyelo.hu/pdf/2006/06-4-017_portre_penckofer.pdf

összesen 32 lapszámot. A helytörténészek dolgozatait külön mellékletekben jelentette meg.

1999-ben a *Hatodik Síp* összevont, ünnepi számában, Németh István és Penckófer János a jelzett problémák „föltárása” nélkül a következőket írták: „*A Hatodik Síp ezúton mond köszönetet minden kedves Olvasójának, Szerzőjének és Segítőjének, akik az elmúlt tíz év alatt hozzájárultak ahhoz, hogy a lap elvégezze a rá bízott feladatot!*”⁶⁹¹ A *Tízévkönyv* antológia hátoldalán 152 „Kárpátaljához kötődő alkotó” névsora olvasható. A felsorolt kárpátaljai, anyaországi és határon túli szerzők, akik műveikkel és élelőszóval szolgálták „az első tíz évet”, meghívást kaptak a „lap tizedik születésnapjára” elképzelt ünnepi asztalhoz.

A lapgazdák 2002-ben még négy számra találtak támogatót, ezek egyik vendégszerkesztője Beregszászi Anikó volt. A kárpátaljai magyarság érdekvédelmi fórumának tekintett folyóirat 1998-tól fekete-fehér fedőlapjának gyászos külsejével is azt sugallta, hogy ez a folyóirat utolsó évfolyama.

4. 2. *A Pánsíp, Pánsíp-almanachok*

Füzesi Magda egyik írásában találóan jegyezte meg, hogy a 90-es években „*a kárpátaljai magyar irodalmi folyóiratok osztódással szaporodnak: a Hatodik Sípnek már két testvére van, a Pánsíp és a Véletlen Balett.*”⁶⁹² Ebben az időszakban jó dolga volt vidékünk magyar tollforgatóinak – volt, aki a „szívéhez legközelebb álló lapban”, vagy mind a háromban közölte írásait, illetve a lapok szerkesztői vetélkedtek a szerzők alkotásaiért. A megvizsgált folyóiratok szerző- és szerkesztőgárdája több helyen fedte egymást. Döntő többségük az egykori Forrás-gárda, a József Attila Stúdió és az Alkotóközösség hajdani kontingenséből került ki. A három műhely, ha nem is nyíltan, de eléggé érzékelhetően háromféle irodalom-felfogást tükrözött, és mindegyiknek volt belső köre, amelynek tagjai ragaszkodtak a lapvezetők elképzeléseinek terjesztéséhez, megvalósításához.

Kik is voltak a lapszerkesztők, szerzők? A *Pánsíp* alapító-főszerkesztője szintén Balla D. Károly, s szerkesztőség tagjai: Kovács Elemér, Kőszeghy Elemér, Nagy Zoltán Mihály (utóbbi 1995-ig főszerkesztő-helyettes, ezt követően kivált a csapatból). Az 1996-tal kezdődő „fiatalítás” jegyében lett két éven át szerkesztőségi tag Csernicskó István, Bagu László, Berniczky Éva. Állandó külső munkatársak: Lengyel Tamás, Kovács Elemér, Horváth Sándor, Penc-

⁶⁹¹ *Tízévkönyv. Hatodik Síp antológia 1989–1999*, 5. old.

⁶⁹² Uo., 9. old.

kóferné Punykó Mária, Szöllősy Tibor. Tanácsadó testület: Dalmay Árpád, Fodor András, Lator László, Pomogáts Béla, Vári Fábián László, Vitányi Iván, később Ilia Mihály). (Ugyanazok a prominens személyiségek, mint a *Hatodik Sípnál*). A lap a Galéria Kiadó gondozásában jelent meg. Felelős kiadója Balla D. Károly és Vereckey Béla volt.

A lap *Beköszöntőjében* a főszerkesztő többek között megválaszolta a kérdést, miért *Pánsíp* a kulturális magazin címe. Hogyan egyeztethető össze az Illyés Gyula-i „ötágú síppal”, amely a szétszóródott magyarság egységesnek hitt irodalmát jelképezi? Szerinte az egymás mellé illesztett ágak „pánsípot képeznek” (ősregi pásztor-hangszer), és amikor távozott a *Hatodik Síp* szerkesztősége éléről, a „síp” fogalmát így mentette át új folyóiratába, amely más szellemiséget, nívót, szerzőgárdát fejez ki. Ugyanakkor a görög származású „pán” szó az ógörögök pásztoristenét is jelenti, de ma már összefoglaló fogalomként is használják, ilyen például a Páneurópa, pánszláv stb. Ilyen jelentésben szerinte a lap a „*sokágú síp egységét is szimbolizálhatja*.” Ebből kiindulva a kiadvány a sokágú művészetet (irodalom, festészet, zene) kívánta Kárpátalján szolgálni, terjeszteni. A szépirodalmi művek közlése mellett a kultúra tágabb értelemben vett területéről is tájékoztatott (hírek, információk, tudósítások, dokumentumok stb.). A szerzőktől elméleti megközelítésű társadalomrajzokat, szociográfiákat, kommentárokat, vagy irodalmilag értékelhető tárcákat, glosszákat, irodalmi riportokat, mélyinterjúkat stb. várt. Mint független szellemi műhely, „*tevékenységünkkel egyetemes emberi értékek szolgálatába szeretnénk szegődni. (...) azon munkálkodni, hogy a kárpátaljai magyarság művelődési igényeit kielégítsük. Ha kell: felébresszük.*”⁶⁹³

A *Pánsíp* 1993 áprilisától havonta 32 oldalon, A–4-es irkafűzéses formátumban látott napvilágot. Eleinte 5 ezer példányszámban került az olvasókhoz. Később irodalmi periodikává vált, 2000-ig jelent meg nyomtatásban. „*A Pánsíp fokozatosan 'behúzódott' az irodalomba, leszűkült szerzői és szerkesztői gárdája, példányszáma előbb 1000, majd 500 alá esett. (...) A lap egyre nívósabb és korszerűbb lett – de a kárpátaljai érdeklődők egyre kisebb rétegéhez kezdett szólni és szerzői gárdája is számról számra ugyanarra a néhány alkotóra korlátozódott. Mivel – itt nem részletezhető okokból – a kiadvány fenntartása anyagilag is lehetetlenné vált, a Pánsípot ekkor kiadóként jegyző Balla D. Károly úgy döntött, hogy a rendszertelenül megjelenő periodikát éves almanachká alakítja, remélve, hogy így jobban koncentrálhatók az anyagi és alkotói erők, és egyszer egy esztendőben talán az olvasói érdeklődés is jobban felkelthető. A*

⁶⁹³ Balla D. Károly: *Pásztorsíp és varázsfúvóla*. Beköszöntő. In: *Pánsíp*, 1993/április, 3. old.

Pánsíp-almanachok sorát az UngBereg 1999 nyitotta, amelyben – a 2000-es és 2001-es számban is folytatódó gyakorlatként – nem csupán a frissen született és a szerkesztőségnek felajánlott írások kaptak helyett, hanem szabadon meritettek azokból az anyagokból is, amelyek a magyar nyelvterület más orgánumaiban jelentek meg kárpátaljai (kötődésű) szerzőktől – vagy volt más itteni vonatkozásuk. (...) Az UngBereg 2001 megjelenésével lezárul egy fejezet a Pánsíp történetében.”⁶⁹⁴ Az ezredforduló után internetre költözött.

A lap fennállása idején egyik fontos gernerátora volt irodalmi életünknek mert Kárpátalja magyarlakta településein, valamint Magyarország nagyobb városaiban (Nyíregyháza, Békéscsaba, Gyula, Budapest, Pécs, Nagykanizsa, Celldömölk, Kecskemét stb.) irodalmi rendezvényeket, rendhagyó irodalmi órákat, irodalmi esteket, előadó-körutakat, író-olvasó találkozókat, Kárpátaljai Magyar Könyvnapokat szervezett és bonyolított le, ahol a szerzők (Balla D. Károly, Berniczky Éva, Dupka György, Füzesi Magda, Nagy Zoltán Mihály és mások), a magyarországi olvasóknak bemutatták és dedikálták könyveiket. A találkozók kárpátaljai és anyaországi helyszínei: gimnáziumok, könyvtárak, művelődési házak, könyvfesztiválok, ünnepi könyvhetek, kulturális központok, Művészetek Háza, Budapesti Kongresszusi Központ stb. Új tehetségeket felkutató vers, próza és irodalmi, könyvkritika és műbíráló stb. pályázatot, szonett- és novellapályázatot, műfordítói pályázatot hirdetett, létrehozta az UngBereg Irodalmi és Művelődési Alapítványt, 1995-ben megalapította a Kárpátaljai Magyar Irodalmi Nívódíjat (Kármin-díj)⁶⁹⁵, kitüntettei 1996–2000 között: Penckófer János (Beregszász), Vidnyánszky Attila (Beregszász), Bagu László (Bátyú), P. Punykó Mária (Beregszász), Németh István (Budapest), Cséka György (Beregszász), Lengyel Tamás (Ungvár); ugyancsak 1995-ben alapította a Váradi-Sternberg János díjat⁶⁹⁶, melynek kitüntetettjei 1996–2000 között: Kobály József történész (Ungvár), Orosz Ildikó pedagógus (Nagybobrony), Fedinec Csilla egyetemi tanár (Ungvár), Botlik József irodalomtörténész (Budapest); a *Pánsíp* ösztöndíjakat is osztott, *Kárpátalja–2000* címmel pedig ankétot szervezett.

A *Pánsíp* és a *Hatodik Síp* folyóiratban némi eltéréssel ugyan, de szinte ugyanazok a szerzők szerepeltek. A korábban felkarolt fiatal tehetségeken

⁶⁹⁴ *A Pánsíp keletkezése, rövid története*. In: <http://www.hhrf.org/netpansip/>

⁶⁹⁵ A Kármin-díj bizottság tagjai 1996-ban: Balla D. Károly (elnök), Móricz Kálmán, Nagy Zoltán Mihály, valamint a korábbi díjazottak. Az UngBereg Alapítvány a díjat a magyar kultúra napja alkalmából 1995-ben alapította.

⁶⁹⁶ Az UngBereg Alapítvány a díjat 1995-ben családjának egyetértésével Váradi-Sternberg János (1924–1992) történész professzorról nevezte el születésének 75. évfordulója alkalmából.

kívül (Bagu László, Cséka György, Kacsur Gusztáv, Lengyel Tamás, Mester Magdolna, Pócs István) a *Penna* rovatban debütált Rácz Zsuzsa, Mitro Csaba, Nagy Melinda, Megyesi László, Kristofori Attila, akik az ezredforduló táján eltűntek az irodalmi köztudatból. Új prózaírókat nem fedeztek fel. Viszont a helytörténetírás, néprajz és folklórkutatás, társadalompolitikai elemzés – akár a *Hatodik Síp* esetében – vezető műfaj lett. Ennél a lapnál is jelentkeztek szakírók (Fedinec Csilla, Gulácsy Géza, Hutterer Éva, Józán Lajos, Keresztyén Balázs, Ködöböcz Zsuzsa, Kálmán Ferenc, Kiss Erzsébet, Kobály József, Márku Anita, Medvecz Andrea, Orosz Ildikó, Prófusz Marianna és mások), akik közül többen a tudományosság terén nevet, címet, elismerést szereztek. A tanácsadó tesület tagjai mellett más magyarországi (Ladányi Mihály, Takáts Gyula, Lázár Ervin, Lisztóczy László, Kovács Imre Attila, Böhm Edit és mások), határon túli (Szócs Géza, Lászlóffy Aladár, Tófalvi Zoltán és mások) alkotók műveit is közölték. A műfordítás gyéren volt képviselve. Lengyel Tamás az ukrán Okszana Zabuzsko verseit, Berniczky Éva a kárpátaljai ruszin Volodimír Fedinisinec néhány írását fordította le a lap számára. Az 1995/4. lapszámban meghirdetett műfordítói pályázat kudarcot vallott, többé nem is erőltették.

A magazin illusztrációs, illetve képzőművészeti anyaga gazdag volt. A leggyakrabban szereplő kortárs fotóművészek (Alekszej Popov, Kovács Alfréd, Markovics Mátyás, Ferenczy Imre és mások) és képzőművészek (Benkő György, Tóth Lajos, Matl Péter, Kádas Katalin, Veres Péter, Medveczky Ágnes, Medveczkyné Luták Edit, Horváth Anna, Hidi Endre, Kovács A. Vadim, Jankovics Mária, Pálffy István, Petky Péter, Soltész Zoltán, Hrabár Natália, Réty János, Koszták István, Sütő János, Medveczky Miklós, Ilku Maron József, Riskó György és mások) illusztrációi, festményeinek reprodukciói felettebb színesítették a lapot.

A *Pánsíp* I–VI. évfolyamának tartalommutatója (1993–1998, 1–22. szám) szerint a költészetet 52 (ebből kb. 30 kárpátaljai), a prózát 26 (20 kárpátaljai), a tanulmányt, riportot, kritikát, publicisztikát 70 (38 kárpátaljai), az egyéb írásokat 11 kárpátaljai és zömében magyarországi szerző publikációja képviselte. A *Pánsíp* esetében szintén hazai „húzóágazat” volt a líra, az epika, a helytörténet és a képzőművészet. Összességében a lap jelentősége úgy is értékelhető, hogy közel száz kárpátaljai alkotó értelmiségit tudott megszólaltatni, mozgósítani.

1999-től a megfelelő anyagi háttér hiánya miatt évkönyvként jelent meg, mint az *UngBereg 1999*, a *Pánsíp* irodalmi, kritikai és művelődési alma-

nachja. Szerkesztette Berniczky Éva, az összeállításban részt vett: Csernicskó István és Fedinec Csilla. Kiadta az UngBereg Irodalmi és Művelődési Alapítvány (alapító főszerkesztő, felelős kiadó: Balla D. Károly.) Három *Pánsíp*-almanach jelent meg, egyenként 120–140 oldalnyi terjedelemben.

A megvizsgált, elemzett szerzők és publikációk számából ítélve megállapítható, hogy fölösleges szellemi erőforrás-pazarlás, időpocsékolás, értelmetlen költekezés volt egyidőben két irodalmi kiadványt (*Hatodik Síp*, *Pánsíp*) működtetni. A két fórum ütötte egymást irodalmi életünk porondján. A vezető szerkesztő(k) taktikai és stratégiai hibáira S. Benedek András is rámutatott: „Nyilvánvaló volt azonban, hogy a kárpátaljai magyarság két párhuzamosan létező irodalmi folyóirat színvonalas anyagokkal való megtöltésére képtelen. A konkurenciaharc elég keserű eredménnyel zárult. (...) Különböző nehézségek miatt a *Pánsíp* alakult át évkönyv-jellegűvé, míg végül a szerkesztő az interneten talált magának fórumot, virtuális világot.”⁶⁹⁷

4. 3. A Véletlen Balett

A 90-es évek második felében Magyarországra áttelepült fiatal kárpátaljai magyar irodalmárok folyóirata, a *Véletlen Balett* című irodalmi és kulturális kiadvány elindításában a Budapesten élő, Beregszászról elszármazott Cséka György posztmodern költő nagy szerepet vállalt. A folyóirat első száma 1998-ban jelent meg. Alapította és szerkesztette (1998–1999) Cséka György, Bagu László, Lengyel Tamás, Pócs István. Munkatársak: Pécsi Györgyi, Szlafkai Attila. Terjedelme: 92 oldal. Web: <http://www.vbalett.hu> Kiadója a Budapesten bejegyzett Véletlen Balett Alapítvány volt, amelynek a lapban is meghirdetett célja „a határon túli magyarság, elsősorban a Kárpátalján élő magyarság kultúrájának megóvása, ápolása és továbbörökítése, a Kárpátalján élő magyar kisebbség és az anyaország irodalmi és kulturális értelemben vett kapcsolatainak szorosabbá tétele.”

A félig-meddig kárpátaljai kötődésű szépirodalmi folyóirat 1998-tól a szerkesztők egybehangzó nyilatkozata szerint „elsősorban a fiatal és a határon túli magyar irodalom szolgálatában áll, közben megpróbálva szellemi igényességgel válogatni a teljes kortárs magyar irodalom, ill. a világirodalom képviselőinek alkotásaiból is.” Három munkatársát (Cséka György, Bagu László, Lengyel Tamás) a folyóirat egyik fő patrónusa, Balla D. Károly a *Pánsíp* szerkesztősége nevében KÁRMIN-díjban részesítette, indoklása szerint az

⁶⁹⁷ S. Benedek András: *Készülődés*, 36. old.

elmúlt időszakban publikált verseik kiemelkedő színvonaláért és a *Véletlen Balett* megjelenítése érdekében végzett munkájukért.

A *Pánsíp* és a *Véletlen Balett* kölcsönös érdekkapcsolatok mentén való összefonódása alapján gyakran publikáltak egymás lapjában, más kiadványokban, irodalmi rendezvényeken is közösen mutatkoztak be. A szerkesztőkön kívül a *Véletlen Balett* állandó szerzője volt Balla D. Károly, Berniczky Éva, Kovács Gábor (mindhárman ungváriak), Brenzovics Marianna esztéta (Beregszász–Budapest), Penckófer János (Beregszász), Borody László (Aknaszlatina), Pócs István (Ungvár–Budapest) és mások. A posztmodern szépirodalmi közlemények mellett publikált elméleti tanulmányok, esszék, kritikák egy része vidékünk írásbeliségéhez kapcsolódott. Ezek közül kiemelkedett Vass Tibor⁶⁹⁸ és Lengyel Tamás⁶⁹⁹ elismerő jellegű recenziója a *Lecke. Kárpátaljai magyar elbeszélők a XX. századból* című kötetről.

A fentiekből akár arra is lehet következtetni, hogy a fiatalok budapesti lapja mintha Balla D. Károly „műhelyének” budapesti fiókintézménye lett volna. A pánsíposok és a véletlenbalettsek szoros kapcsolata azzal is magyarázható, hogy 1998 tavaszától a *Pánsíp* irodalmi és kulturális magazin papíron való kiadása megszűnt, az internetre költözött. A nyomdai úton megjelenő *Véletlen Balett* ezt a kialakult űrt töltötte be. Közös rendezvényeik sorába tartozik többek között a 2002. május 5-én a Petőfi Irodalmi Múzeum *Fiatalok Lapja sorozat – Véletlen Balett, Kárpátalja* címmel szervezett bemutató estje, amelynek vendége volt Lengyel Tamás, Bagu László, Balla D. Károly, Berniczky Éva és Cséka György.⁷⁰⁰ 2002-ben a felvidéki *Szörös Kő* negyedik száma összeállítást közölt a budapesti lap anyagaiból, viszont a sajtóban úgy tálták az eseményt, hogy „a lap vendége a kárpátaljai *Véletlen Balett* című irodalmi folyóirat, amely 1999-ben indult. Cséka György bevezetője után Berniczky Éva és Lengyel Tamás novellái, Bagu László versei révén kaptunk ízelítőt a kárpátaljai folyóiratról.”⁷⁰¹

Csordás László meglátása szerint „állandó, fiatalnak mondott szerzői közül Cséka György, Pócs István, Lengyel Tamás, Bagu László bekerült a kárpátaljai irodalomtörténet-írás kánonjába. Más, ekkoriban és e lapban publikálni kezdők (például Brenzovics Marianna) csak sokkal később és a *Véletlen Balett*től

nagy részt függetlenül jutottak el arra a szintre, hogy bekerüljenek kulturális tudatunkba.” A folyóiratról azt is elmondja, hogy „radikális szellemiségének a mai fiatal kárpátaljai magyar irodalomra való hatása rendkívül csekély.”⁷⁰²

A hét éven át anyagi gondokkal küszködő lap búcsúszáma 2005 novemberében jelent meg. Ezt a lehangoló hírt közzétették budapesti internetes kiadványok is (Terasz.hu, Kultúra.hu). Az egyik portálon ilyen megfogalmazással találkozunk: „A megváltozott pénzügyi folyóirat-konstelláció miatt haldokló irodalmi folyóiratok első fecskéje, a fiatalok szerkesztette Utolsó Balett tartja legutolsó számának bemutatóját november 22-én. Nevezhetnénk hattyúdálnak is.” A közreadott meghívó szerint a búcsúestre 2005. november 22-én a budapesti Litea Könyvesboltban került sor és két programpontra volt: „Az est során a kötetlen beszélgetés mellett véletlenszerűen felolvashatnak a lap szerzői. Az est előtt/alatt/után térítésmentesen kapható némi házbő, pogácsa és a folyóirat korábbi számai.”⁷⁰³

4. 4. A rendszerváltás alatti független sajtótermékek Kárpátalján

A rendszerváltás alatt szépirodalmi és helytörténeti anyagot is közlő második független sajtótermék vidékünkön a *Kárpátalja*⁷⁰⁴, a KMKSZ kétheti lapja volt, amely 1990. április 30-án jelent meg először A/4-es formátumban, 12 oldalon, 5 ezer példányban. A szerkesztőbizottság elnöke Fodó Sándor volt, főszerkesztő Mankovits Tamás (Miskolc), ungvári szerkesztők: Mórícz Kálmán, Horváth Sándor, Bornemissza Eszter, 1991-től Tárczy Andor. Külső munkatársak: Bagu Balázs, Simig Katalin, Szöllősy Tibor. A lapot Miskolcon, Mankovits Tamás lakásán szerkesztették, az ottani városi nyomdában szedték és nyomtatták. 1992 márciusától már nem a KMKSZ lapja, függetlenné vált, közéleti és kulturális lapként határozta meg magát. 1993-tól havonta egyszer jelent meg, kárpátaljai szerkesztője ekkor már Nagy Zoltán Mihály. Megjelenését négy éven át különböző alapítványok támogatták.

1990 végétől ide sorolható a KMKSZ támogatásával, Tárczy Andor szerkesztésében megjelenő *Tárogató*⁷⁰⁵ című élc, amely 1992-től független satirikus magazinként jelent meg. Főszerkesztő-helyettese: Palkó István, főmunkatársa: Balogh Csaba, felelős kiadója Ivaskovics József zeneszerző,

⁶⁹⁸ Vass Tibor: *Leckekönyv*. In: *Véletlen Balett*, 2002, 1. sz., 84-86. old.

⁶⁹⁹ Lengyel Tamás: *Tanár, kérem!* In: *Véletlen Balett*, 2002, 1. sz., 87-92. old.

⁷⁰⁰ Lásd a Petőfi Irodalmi Múzeum hírlevelét: http://www.museum.hu/e/Fiatalok_Lapja_sorozat_-_Véletlen_Balett-Karpatalja

⁷⁰¹ Lásd: *Vendég a Véletlen Balett*. In: Új Szó tárolt változata: <http://ujsozom.com/cimkek/kultura/2002/10/11/vendeg-a-veletlen-balett>

⁷⁰² Csordás László: *A felkészüléstől a szétszóródásig*. A fiatal nemzedékek helyzete a kortárs kárpátaljai magyar irodalomban. Tárolt változat: <http://www.kortaronline.hu/2011/11/a-felkeszulestol-a-szetszorodasig/1958>

⁷⁰³ *Véletlen Balett* – búcsúsám. In: Terasz.hu: http://www.terasz.hu/main.php?id=egyeb&cikk_id=9189&page=cikk

⁷⁰⁴ Kárpátalja magyar személyi és intézményi adattára, 60. old.

⁷⁰⁵ Uo., 136. old.

zenekarvezető volt. Az Ungváron megjelenő lapot különböző magyarországi alapítványok és kárpátaljai vállalkozók támogatták. Ugyanez a csoport indította el a Bóbita-füzeteket a fiataloknak. A megszűnésével maga után hagyott úrt 1995-től a KMPSZ *Irka* című, a kisiskolások körében nagy népszerűségnek örvendő gyermeklap tölti be. A művelődési élet hírmorzsái még felfedezhetők a KMPSZ *Közoktatás*, a református egyház⁷⁰⁶ *Küldetés*⁷⁰⁷, a római katolikus egyház *Új hajítás*⁷⁰⁸, a magyar görög katolikusok *Kárpátikon* (1999–2009-ben: *Megmaradni*) című havilapokban is.

Az irodalmi és kulturális élet eseményeiről rendszeresen tudósított az 1993–2000 között havonta megjelenő *Kárpátaljai Szemle*⁷⁰⁹, a KMKSZ közéleti és kulturális lapja. A KMKSZ orgánumát 2000-től felváltotta a *Kárpátalja*⁷¹⁰ című hetilap, amely *Versajánló* rovatot is indított Penckófer János hozzáértő gondozásában, hétről hétre az egyetemes magyar líra gyöngyszemeiből válogatva közöl költeményeket elismert magyar költőktől rövid értékelő jegyzet kíséretében.

A hetilapok közül említésre méltó a példányszámot tekintve második legnagyobb, 2016-ban már huszadik évfolyamát jegyző *KárpátInfo*⁷¹¹ (1997–2003 közt *BeregInfo*), mint családi és ifjúsági magazin, megyei terjesztésű lap. A pártsemleges lap nyomon követi a kulturális, irodalmi megmozdulásokat, bemutatja egyes szerzők könyveit, de szépirodalmi alkotásokat nem közöl. A hetente háromszor, 2005-től „fekete” *Kárpáti Igaz Szóból* kiszakadva megjelenő „zöld”, vagyis (*Az igazi*) *Kárpáti Igaz Szó*⁷¹² országos közéleti lapként 2008-ban bejegyeztette és 2009-től külön kiadta *Élet-Jel*⁷¹³ című közművelődési magazinját. A verseket, kisprózákat, recenziókat is közlő magazin induló oldalára *Pomogáts Béla* írt biztató sorokat: „*A most induló folyóiratnak szoros és szerves kapcsolatai lesznek a többi magyar folyóirattal, kulturális intézménnyel, és az induló folyóirat nyitott lesz minden gondolat, minden érték előtt, amely az egyetemes magyarság szellemét, értékeit, érdekeit képviseli.*”⁷¹⁴ Ez a

fórum pénzühiány miatt 2010-ben megszűnt, azóta a *Kárpáti Igaz Szó* az irodalmi élet eseményeiről rendszertelenül informálja olvasóit.

A korábban hetente háromszor napvilágot látó járási, kizárólag állami fenntartású lapok – *Beregi Hírlap*⁷¹⁵ (1912), az *Ung-Vidéki Hírek*, és a *Nagyszőlős-vidéki Hírek* – csak heti egy alkalommal jelennek meg az ukrán változat tükörfordításaként, kivétel a *Beregi Hírlap*. A járási lapokban elvértve olvasható a magyar művelődési életéről hírt adó krónika. Ugyanez vonatkozik a *Beregszász* (2000) című kétnyelvű hetilapra is.

A kárpátaljai magyar internetes portál igazából az ezredforduló után vált ismertté és a net-olvasók körében elérhetővé.

Kárpátalja leglátogatottabb portáljai közé tartozik a beregszászi *Szoboszlai István* által alapított *KárpátInfo.net*⁷¹⁶ Ezt követi a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Főiskola *Kárpátalja.ma*⁷¹⁷ című hírportálja. Nemrég került a világhálózatra a *Kárpát Hír*.⁷¹⁸ A kulturális életre vonatkozó cikkeik, adatbázisuk figyelemre méltó, a közreadott szervezetek, intézmények stb. forrásanyaga is felhasználható.

Több intézménynek és a magyar kultúrát szolgáló szervezetnek már saját honlapja és elektronikus hírlevele van. Ezekből kiemelkedik a MÉKK és a KMMI közös honlapja⁷¹⁹, amely több ezres látogatót regisztrál. Széles körben vált ismertté a *Kárpátaljai Magyar Krónika*⁷²⁰ című, havi két számban kiadott elektronikus hírlevél, amely külön még kb. háromezer e-mail címre jut el. A 2008-ban indult Krónika-számok digitalizált változatához bárki hozzáférhet.

Kulin Zoltán médiakutató felméréséből kiderült, hogy „*egyetlen médium sem képes nyereségesen működni, legtöbbjüknek a szinten maradás is felemészti erejüket. Valamennyi periodika, beleértve az államilag támogatott sajtót és elektronikus médiát is, anyaországi támogatásból fedezi a megjelenést, illetve a működési költségek egy részét. Egyes lapok teljes mértékben alapítványi juttatásokra szorulnak. A magyar nyomtatott sajtó egy része mögött érdekvédelmi, társadalmi vagy szakmai szervezet áll, amely a sajtóterméket támogató kft.-t, alapítványt működtet, vagy anyaországi pályázatokon nyert pénzeket pályázattal tovább többek között a vállalkozásban működő lapok számára is. A kárpátaljai magyarság elitjét képező értelmiség politikai értelemben megosztott. Ez a megosztottság jellemzi az általa irányított, létrehozott vagy felügyelt sajtót is. (...) So-*

⁷⁰⁶ A Kárpátaljai Református Egyházkerület portálja: <http://refua.tirek.hu/>

⁷⁰⁷ A *Küldetés* digitális változata: <http://itmagyarulis.eu/item/kuldetes/>

⁷⁰⁸ Az *Új Hajítás* digitális változata: <http://www.ujhajitas.net.ua/>

⁷⁰⁹ A *Kárpátaljai Szemle* 1993–2000-ben megjelent és digitalizált számainak tárhelye: <http://www.karpatszeme.uz.ua/>

⁷¹⁰ Lásd a *Kárpátalja* című hetilap honlapját: <http://www.karpataljalap.net/>

⁷¹¹ A *KárpátInfo* című hetilap digitalizált változata: <http://www.karpatinfo.net/karpatinfo-hetilap-archivum>

⁷¹² Lásd a *Kárpáti Igaz Szó* kulturális rovatát: <http://kiszo.hhrf.org/?module=news&target=category&id=4>

⁷¹³ Lásd az *Élet-Jel* digitalizált változatát: <http://www.hhrf.org/karpatiigazszo/életjel.html>

⁷¹⁴ *Élet-Jel*, 2009. január. In: <http://www.hhrf.org/karpatiigazszo/cj200901.pdf>

⁷¹⁵ A *Beregi Hírlap* internetes változata. In: <http://www.beregihirlap.uz.ua>

⁷¹⁶ Lásd: <http://www.karpatinfo.net/>

⁷¹⁷ Lásd: <http://www.karpatalja.ma/>

⁷¹⁸ Lásd: <http://karpathir.com/>

⁷¹⁹ Lásd: <http://kmmi.org.ua/>

⁷²⁰ Lásd: http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=30&booktype_id=5

kan vallják, hogy az internet belátható időn belül kiszorítja a nyomtatott sajtót mindennapjainkból. Kárpátalján ez a folyamat lassabban halad, mint másutt. Sokáig csak egyetlen hírportál működött a megyében, de talán mire leírom ezeket a sorokat, ez az állapot is megváltozik. Valamennyi nyomtatott sajtóterméknek van internetes változata, ahol pdf formátumban akár a teljes lap is letölthető. A tévé és rádió adásai online nézhetők, hallgathatók és műholdon foghatók.”⁷²¹

4. 5. A Kárpátaljai Minerva

A vidékünk irodalmi életéhez közelebb álló *Hatodik Síp* és a *Pánsíp* megszűnése után a kárpátaljai alkotók ismét szépirodalmi folyóirat nélkül maradtak. Egyéb helyi sajtókiadványokban ritkán közöltek verseket, elbeszéléseket, a helytörténeti vonatkozású cikkek előnyt élveztek. Szépiróinknak csupán a magyarországi fórumok tudtak publikálási lehetőséget biztosítani.

A szakírók kedvezőbb helyzetbe kerültek, mivel S. Benedek András művelődéstörténész 1997-ben életre hívta a *Kárpátaljai Minerva* című kiadványt, a humán tudományosság fórumát. Szerkesztőbizottsága: Lator László, Soós Kálmán, S. Benedek András, Udvari István, Vári Fábián László. A gyűjteményt a Budapest–Beregszász közti nyílt térben a Minerva Műhely adta ki. Felelős kiadója S. Benedek András volt. 1998–2000 között négy kötet, nyolc füzet jelent meg 112–132 oldal tejedelemben. Lator László már a *Beköszöntő* elején feltette a kérdést: „Van-e szükség még egy évkönyvre, rendszeres fórumra ebben a szűkös, hosszabb-rövidebb életű kiadványsorozatokban mégis bővelkedő korban? A Kárpátaljai Minervára bizonyosan, hiszen olyasmit céloz, amit, legalábbis így senki sem. Félig nekünk, anyaországiaknak, félig a keleti határon túliaknak szól. (...) Mi védheti inkább a kárpátaljai magyar kisebbséget, mint az okosan gerjesztett emlékezés? A félig elfelejtett, talán már nem is tudott adatok, dokumentumok felmutatása? Kötődéseink, kapcsolataink más ott élő népekkel, hol szerencsésen összefutó, hol széttartó, de mindenképpen megkerülhetetlenül közös sorsunk ismerete? Szóval: higgadtan, makacsul, elfogultság nélkül beszélni mindenről.”⁷²²

A vidékünk történelmi, néprajzi múltját feltáró régi, megporosodott forrásmunkák újraközlése mellett mai szakírók (Vári Fábián László folklórkutató, S. Benedek András művelődéstörténész, Fedinec Csilla helytörténész, Engi Pál, Pilipkó Erzsébet néprajzos, Pál György és Sára Péter irodalomtörténész, Cieger András régiótörténész) olyan irodalom-, művelődés, folklór- és

⁷²¹Kulin Zoltán: *A kárpátaljai magyar média*. In: Határon túli magyar nyelvű médiumok 2010/2011. Kutatási jelentések. <http://mek.oszk.hu/13500/13500/13500.pdf>, 213-214. old.

⁷²²Lator László: *Beköszöntő*. In: Kárpátaljai Minerva. I. kötet, I. füzet. Minerva Műhely, Budapest–Beregszász, 1997, 3-4. old.

regiótörténeti dolgozatai is helyet kaptak, amelyek további gondolkodásra ösztönözhetik a jövő kutatóit.

Tájegységünk irodalmi életének egy-egy szakaszával, jeles képviselőivel több dolgozat is foglalkozik. Mások mellett Kovács Vilmos életművének elemzésére Pál György, Sára Péter, Fedinec Csilla és S. Benedek András vállalkozott (IV. kötet, 1. füzet).

Az évkönyv szerkesztői a második kötet (az 1-2. füzet összevonásával) külsőszámát *Ez volt a Forrás!* gyűjtőcím alatt teljes egészében a 30 éve alakult Forrás Stúdió bemutatásának szentelték. A szerkesztők összeállításukkal jól érzékeltették a Forrás „nyílt téri” jelenségeit, feltárták a jelenség kialakulásának gyökereit. A *Forrás és tükör* című fejezetben S. Benedek András, Vári Fábián László, Fodor Géza, Zselicki József, Tóth István, Fodó Sándor kortanúként szólalt meg. Személyes emlékeket idéző, korelemző, eredményeket számbavevő írásaikból hitelesen bontakozik ki a Forrás múltja. A „Együtt” utat keres című fejezetben az 1966–1967 között megjelent diákfolyóiratot méltató anyagok (Márkus Csaba, Kiss Ferenc, Varga Lajos Márton, Szakolczay Lajos, Gelencei Kálmán) követik egymást. A „Vérző testünkre dermedt páncél” című fejezetben Lator László indító szavainak kíséretében az egykori Forrás-tagok (Balla Gyula, S. Benedek András, Dupka György, Vári Fábián László, Fodor Géza, Füzesi Magda, Zselicki József) verseiből adtak közre egy válogatást. Az *Origó* című fejezetben a Forrást támadó cikkeket helyezték el. Az évkönyv utolsó fejezetét írói portrék, műelemzések (M. Takács Lajos, Tóth István és mások) zárták.

A megrajzolt írói sorsok, a lezárt kényszerpályák, a közösségi létben is a folytatást vállalók élete „tanulság kell legyen (...) a ma jelentkező fiataloknak (is). A ma újra nem létező kárpátaljai magyar irodalom megjelenítésében gondolkodva, számot kell vetniük a hagyománnyal s benne ezzel a nem mindennapi kísérlettel.”⁷²³

5. Fórumok, irodalmi szerveződések az ezredforduló után

Az ezredforduló óta három nagy egység, fórum, illetve „szellemi műhely” alakítja, formálja és „pörgeti fel” irodalmi életünket.

Ide sorolható Balla D. Károly internetes fóruma (BDK-blog), amely 2000-től „a magyar irodalom és irodalmi élet Kárpátaljához kötődő részének korszerű műhelyévé alakult.”

⁷²³S. Benedek András: *Teremtő mítoszok*. In: Kárpátaljai Minerva. II. kötet, 1-2. füzet. Minerva Műhely, Budapest–Beregszász, 1997, 9. old.

Az előbbivel szemben álló második nagy egységet 2002-től az *Együtt* című folyóirat és annak széles összefogást hangsúlyozó szellemi műhelye jeleníti meg, melynek 2002–2008 között Nagy Zoltán Mihály volt a főszerkesztője, 2009-től pedig Vári Fábián László a szerkesztőbizottság elnöke. Az Ungváron bejegyzett kiadvány felelős kiadója Dupka György, a MÉKK elnöke. A kéthavonta megjelenő folyóirat Kárpátalja eddigi kilencven évének leghosszabb életű papíralapú irodalmi fóruma.

A harmadik irányultságot, fórumot és szervezetet a Magyarországra áttelepült írástudók hívták életre. Ez vonatkozik a fentebb bemutatott, az ezredforduló előtt Budapesten alapított *Véletlen Balett* című irodalmi és kulturális folyóiraatra, amely a „*kiemelkedően közhasznú irodalmi és kulturális szervezet*”-ként jegyzett Véletlen Balett Alapítvány közreműködésével 2005 novemberéig jelent meg. A Magyarországra áttelepült írók képzeletbeli „stafétáját” a *Kárpátaljai Hírmondó* című, Füzesi Magda (2016-tól: Szemere Judit) főszerkesztő nevével fémjelzett orgánium és a köréje szervezett *Kárpátaljai Írók, Költők és Művészek Magyarországi Alkotóközössége* (KIKMMAK) vette át.

5. 1. *A netPánsíp, BDK-blog*

Balla D. Károly a főleg anyagi problémákkal járó nyomtatott kulturális kiadványoknak fordított hátat, és a „Guttenberg-galaxistól” eltávolodva a „digitális Univerzumban” talált végleges otthonra.⁷²⁴

A „papír-verzió megszűnésével” 2001-től 2004-ig *netPánsíp* címen „*digitális irodalmi és kritikai iratfolyamot*” megjelenítő folyóiratot működtetett⁷²⁵, amelynek 9-12. évfolyama csak digitális kiadásban olvasható és főleg posztmodern írások közlésére vállalkozott, szakosodott.⁷²⁶

Kezdeményező kísérleteihez a következő megjegyzést fűzte: „*A Pánsíp előbb nyomtatott folyóiratként, majd almanachként, végül digitális iratfolyamként működött; később a hasonló nevű virtuális irodalmi szalonnal összeolvadva tematikus szövegsorozatok és internetes irodalmi interakciók színterévé vált.*”⁷²⁷

Feleségével, Berniczky Éva íróval – családi házukban – beindította a Pánsíp Irodalmi Szalon összejöveteleit is. Néhány évi működés után a szalon is virtuális formában, a webre költözve él tovább. Az eseménnyel kapcsolatban így rögzítette gondolatait *Naplójában*: „*A Pánsíp-szalon az égbe ment! Hír-*

telen jött ötlettel elhatároztam, hogy a Pánsíp Irodalmi Szalon „összejöveteleit” ezentúl az Interneten tartjuk. Zalán Tibi októberi, Hízsnyai Zolit novemberi vendégnek nyertem meg, és e-mailen elérhető 20-25 barátomat, irodalmár társainkat kértem fel arra, hogy kérdezzenek a vendégünkötől. A magam számára is meglepően komolyan vették a felkérést, mint ahogy a fiúk is a válaszadást. Komoly, okos feleleteket adtak, a ‘kollektív interjú’ szövege szerintem bármely komoly folyóiratban megállná a helyét.”⁷²⁸

A virtuális Pánsíp Szalon keretében könyvbemutatókat, internetes konferenciákat, beszélgetéseket stb. szervezett és valósított meg, amely köré aktív és véleményt nyilvánító olvasók sorakoztak fel.

Feleségével párhuzamosan kiépítették a világhálón működő internetes, sok szalon futó adatszolgáltatást, szöveggközlést is. Többek között Balla D. Károly életrajzában is olvasható, hogy „*2006 decemberétől új felépítésű komplex blogot indít BDK.BLOG.HU néven és címen. A webhely egyesíti a kultblog, közblog, íróblog, magánblog és játékblog kategóriáit. Ezen a webhelyen naponta jelentkezik új jegyzeteivel, illetve folyamatosan újraközlő más orgániumokban megjelent írásait.*”⁷²⁹

Penckófer János több tanulmányban és előadásban elemezte a „*BDK-blogot*”. Balla D. Károly internetes vállalkozását minden tekintetben sikeresnek értékeli, amely „a magyar irodalom és irodalmi élet Kárpátaljához kötődő részének korszerű műhelyévé alakult. (...) A BDK blog az utóbbi évtized alatt olyan ismert és elismert fórum lett, melyet Kárpátaljához (is) köt a széles közvélemény.” Arra is felhívta a figyelmet, hogy a blogger közegét „*még tovább erősítette Berniczky Éva jelenléte, irodalom- és valóságértése. A fórum sokféle jellegű bejegyzései mellett prózájának könnyedség-közvetítése, költői motiváltsága, anekdotikussága, kifigurázásai és külön alakjai, valamint ironikus-groteszk nyelvi világának kárpátaljaiként (is) értelmezendő sajátos vonásai zavar nélkül illeszkednek a BDK-blog eszmerendszerébe. Így aztán az elmúlt évtized széles körben elismert prózaírója jelentékeny módon növeli e (virtuális) tér és megjelenés irodalmi-kulturális súlyát, különállóságát, messzeható voltát.*” Természetesnek tűnik az a megállapítása is, miszerint Balla D. Károly az irodalomszervező, folyóirat- és kiadóalapító, a szépiró és publicista, a közíró és költő, a novellista, a dráma-, esszé- és regényíró a saját útját kereső „*bojlongásai*” után az irodalmárok élő közösségét internetes magányra cserélte fel. Mint korának elismert bloggere és „*piréze*”, végleges otthonra talált az

⁷²⁴ *Ki kicsoda a magyar haiku világában.* Szerkeszti: Terebes Gábor. <http://terebeess.hu/haiku/kicsoda.html>

⁷²⁵ Lásd a NetPánsíp digitális irodalmi folyóiratot: <http://www.netpansip.ini.hu>

⁷²⁶ A Pánsíp digitális folytatása: <http://hhrf.org/ungparty/pansip>. A folyóirathoz kapcsolódik a *Netpánsíp* című digitális folyóirat: www.hhrf.org/netpansip.

⁷²⁷ <http://hhrf.org/netpansip/ungparty/pansip/pansip.php>

⁷²⁸ Balla D. Károly: *Naplórészlet* (2001. november). In: <http://hhrf.org/netpansip/ungparty/szalon/>

⁷²⁹ Lásd: Balla D. Károly *részletes életrajza*. In: http://bdk.blog.hu/2015/07/25/balla_d_karoly_eletrajza

internet világában, ahol „közismertek irodalmi projektumai és webakciói, egy-egy megmozdulása a kárpátaljai olvasókban gyakran vált ki értetlenséget és sokakban kelt ellenérzést. Újabban asszociációs feladványsorozatot is indított a BDK BLOG keretében.”⁷³⁰

5. 2. Vélemények a kárpátaljai magyar irodalomról

A rendszerváltás után irodalmi életünk szereplői által létrehozott kultúra- és irodalomszemléleti egység 2000-ben felbomlott. A törésvonalak okozója, az elkülönülés, a különállóság kezdeményezője Balla D. Károly, aki a 90-es évek második felétől, majd az ezredforduló után vitát provokált a „kárpátaljai magyar irodalom létéről vagy nemlétéről.” Úton-útfélen hangoztatott különállósága abban nyilvánult meg, hogy új digitális szellemi net-műhelyében (BDK-blog) felülvizsgálta, majd felfüggesztette az irodalmi-kulturális közösséghez, az írókhoz, korábbi küzdőtársaihoz fűződő szerzői-alkotói viszonyát. Ekkor írt esszéiben egyes alkotók munkásságát értékelve komoly kritikákat, vádakokat és provokatív kirohanásokat fogalmazott meg. Aki válaszolt írásaira, azzal szellemi párbajt vívott meg. A nemzetiségi sérelmek nyilvános felvetésében is jeleskedett.

Kirekesztő gondolkodásmóddal ironikusan kifigurázta a magyar szervezetek vezetőit. Elmarasztalóan írt az egykori Forrás-tagokról, a vele együtt induló józsefatillásokról, az ifjabb nemzedék befutott íróiról, költőiről. Ezek a viták – a nagy látogatottságnak örvendő, virtuális akcióival olvasókat gyarapító BDK internet-fórumokon – olykor személyeskedéssé, az egymás iránti gyűlöletkeltéssé fajultak. Több magyarországi és külhoni nyomtatott periodikában (*Beszélő*, *Mozgó Világ*, *ÉS*, *HVG*, *Népszabadság*, *Népszava*, *Kortárs*, *Új Forrás*, *Magyar Napló*, *Bárka*, *Új Horizont*, *Pannon Tükör*, *Holnap*, *Látó* stb.) közzétett írásában, több esszékötetében⁷³¹ boncolgatta a Kárpátaljára vonatkozó irodalmiság és a „szolgáltatós irodalom” fogalmát, s azt a következtetést vont le, hogy „ha szigorú kritériumok alapján határozzuk meg, akkor kárpátaljai magyar irodalom valószínűleg nem létezik.” A közhasználatban lévő és meghonosodott terminusok sorát jelölte meg: kortárs magyar irodalom Kárpátalján, irodalom, kárpátaljai magyar irodalom, irodalom Kárpátalján, kortárs irodalom, határon túli magyar irodalom, kárpátaljai magyar nemzeti

kisebbség stb. A felsorolás hiányosnak mondható, mert minden korszaknak megvolt a saját terminusa. Ez a fogalomosztozkodás nem mai keletű, mint sok más egyéb, ezt is Trianon számlájára írhatjuk. Az egyetemes magyar irodalomhoz tartozó, de politikai-geográfiai értelemben, az anyaországtól elszakított régió 1920–1938 közötti sajtójában, nyomdai kiadványaiban bukkanak fel és honosodtak meg az alábbi terminusok: ruszinszkoí magyar irodalom, ruszinszkoí magyar költők és írók, ruszinszkoí magyar irodalmi élet, kárpátaljai magyar irodalom, kárpátaljai magyar írók és költők stb. A kárpátaljai – akkor még: ruszinszkoí – magyar írók listáját ebben a korszakban Sáfáry László állította össze egy készülő antológiához. A „magyar irodalmi centrumok” kifejezés Móricz Zsigmondtól eredően honosodott meg.

Az államfordulat után megjelent szovjet kiadványokban újabb terminusokat találtak ki és vezettek be a köztudatba a sajtón, kiadványokon keresztül: kárpátontúli magyar írók, magyar irodalom a Kárpátontúlon, kárpátontúli magyar ajkú írók, kárpátontúli szovjet magyar író, szovjetuniói/szovjet magyar irodalom, szovjet magyar (Balla László kreációja: „*kisebbségi magyar író nincs, csak szovjet író van*”), kárpát-ukrajnai magyar irodalom, kárpátontúli magyar nyelvű irodalom. Balla László találta ki azt is, hogy „*a kárpátontúli magyar írók munkái (...) semmi módon nem sorolhatók az egyetemes magyar irodalomhoz. Minden tekintetben a szovjet irodalom alkotásai.*” Egyértelműen tagadta meg a magyar nemzeti irodalomhoz való kötődést, mert „*a szovjet magyaroknak csak egy hazája van, a Szovjetunió.*”⁷³²

A legutóbbi államfordulat után Balla D. Károly a *Hatodik Síp*ban honosította meg a következő terminusokat: a kárpátaljai magyar irodalom fóruma, kárpátaljai magyar irodalom, kárpátaljai magyar írók stb. Az újabb pálfordulással felérő szemléletváltás nyomán követhető a *Hatodik Síp* 1992/1. számától, ezek szerint a kiadvány „*A magyar irodalom kárpátaljai fóruma*” és nem a „*kárpátaljai magyar irodalom fóruma.*” 1993-ban, a „*se ide, se oda nem tartozás*” elvét alkalmazva, az új főszerkesztő, Penckófer János egyetértésével a lap fejlécéből végleg eltávolították „A magyar irodalom kárpátaljai fóruma” elnevezést.

A *Pánsíp* beköszöntőjében (1993/április) arról is szólt, hogy az Illyés Gyula-i „ötágú síp” kifejezést tovább fejlesztve, azért választotta a magyar nemzeti irodalom egységét szimbolizáló *Pánsíp* lapcímet, mert az általuk vállalt értékek között ott „*szerepel a nemzeti identitás, az anyanyelvi kultúra, a történelmi-kulturális hagyomány.*” 1995-ben megalapította a *Kárpátaljai Magyar Iro-*

⁷³⁰ Balla D. Károly: *Életrajz*. In: <http://bdk.balladium.hu/eletrajz/>

⁷³¹ Lásd Balla D. Károly munkáit: *Kis(ebbségi) magyar skizofrénia*. Publicisztikák. Galéria Kiadó, Ungvár – Budapest, 1993; *A bontalanság metaforái*. Publicisztikák, esszék, vallomások. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest, 2000; *Kisebbségi áramszünet a schengeni fal tövében*. Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2000.; *Peresztrójkáska*. Válogatott publicisztikai írások, 1985–1990. CyberBooks Kiadó, 2005.; 2000±3. *Az ezredforduló hét esztendeje*. Egy manzárdór naplója. Pro Pannonia, Pécs, 2007; *Magyarul beszélő magyarok*. Esszék, publicisztikák, írójegyzetek, kritikák. EÖKIK, 2008.

⁷³² Lásd Balla László: *Szovjet magyarok (Új fogalom, Hagyományok, Kötődések. Nem koegzisztencia!)* In: Kárpáti Igaz Szó, 1975. november 23., december 7., december 21., 1976. január 4.

dalmi Nívódíjat (KÁRMIN-díj), amit azok a „Kárpátalján élő írók” kapnak, akik „leginkább hozzájárultak a magyar irodalom kárpátaljai gazdagításához.” Az ő olvasatában mégis létezik kárpátaljai magyar irodalom, de ezzel párhuzamosan használja a „magyar irodalom Kárpátalján” terminust is. 1996–1997 között újabb irodalomszemléletbeli változásának lehettünk tanúi: a *Pánsíp* negyedik évfolyamától kezdve a fejlécből törölte a „kárpátaljai magyar kulturális magazin” terminust. Ezután csak *Pánsíp*; a *Pánsíp-almanach* előfizetési felhívásában viszont feltűnik „a kárpátaljai magyar szellemi élet” megfogalmazása és marad a Kárpátaljai Magyar Irodalmi Nívódíj elnevezés is.

2000-ben szintén szemléletet váltott, többek között kijelentette: „A kárpátaljai magyar irodalom megszűnőben van: az a része, amely kifejezetten kárpátaljai, az egyre kevésbé irodalom, az a része pedig, amely valóban irodalomnak tekinthető, az egyre kevésbé kárpátaljai.” 2011-ben ráerősített: „A rendszerváltással megszűnt cenzurális viszonyok és a szabad információáramlás adta lehetőségek ellenére a kárpátaljai magyar irodalom magamagát zárja szellemi rezervátumba azzal, hogy sem a megújulásra, sem a teljesítmény- és minőségelvű szemlélet érvényesítésére nem képes és nem hajlandó...”

Amint a fentebbiekből is látjuk, Balla D. Károly lépésről lépésre eltávolodott a magyar nemzeti identitás, a történelmi-kulturális hagyományok, a népszolgálati irodalom korábban vállalt értékrendjétől. Beállt az olyan magyarországi liberális írók sorába, akik „a történelemben gyökerezett egész magyar irodalmat korszerűtlennek tartják”, a magyar irodalom nemzeti jellegzetességét megkérdőjelezi, akik az „européai irodalom-felfogással” egy új kánon megfogalmazásával próbálkoznak, a posztmodern irányzat lelkes követői és művelői.

Balla D. Károly mindenkitől elzárkózva, az általa felépített virtuális birodalomból indít szellemi hadjáratokat a neki nem tetsző közéleti személyiségek ellen. Nyíltan bevallja: „Mivel irodalmi érdeklődésem a megújulás felé fordult, és az idősebbek által követett hagyományokat egyre inkább merevebb béklyónak, az esztétikumot háttérbe szorító szerepnek, provinciális bizonyítási kényszernek kezdtem érzékelni – a szakítás kollégáim többségével elkerülhetetlennek látszott. Mindeközben – részben esztétikai, részben etikai fenntartásaim miatt – hátat fordítottam szellemi életünk összes intézményi és szervezeti formájának. Egyszer s mindenkorra kivonultam a kárpátaljai magyar irodalomból. Valamiféle szellemi emigráns lettem saját pátriámban.”⁷³³ Legutóbbi, frissített életrajzában egyes

⁷³³ Balla D. Károly: *Kárpátaljai magyar irodalma*. In: BÉDÉKÁ Online - SEO, <http://bdk.hhrf.org/seo/karpataljai-magyar-irodalom.php>

szám harmadik személyben fogalmaz önmagáról: „Az irodalom szerepéről váltott nézetei, a kárpátaljai irodalom problémáiról írt éles, nem ritkán ironikus hangvételű írásai és az egyes szerzők teljesítményét érintő kritikus észrevételei (illetve valószínűleg gyakran öncélú blogbejegyzései) miatt személyes szakmai kapcsolatai is megszűntek Kárpátalján. Voltak évek, amikor hazai kollégáival kizárólag budapesti és más magyarországi rendezvényeken találkozott. Mindezekkel a történetekkel párhuzamosan a 2000-es évek kezdetétől mindinkább az internet világa felé fordult, mára ez vált működésének legfontosabb színterévé...”⁷³⁴

Összegzésként szóljunk az általa élesen meghatározott három „különálló irányultságról” is, amelynek definiálásával e sorok írója szintén egyetért.

Penckófer János szerint az említett három „különálló irányultság” közül az első fóruma a net-szintér, az „egyszemélyes intézményként” elkönyvelt *UngParty Virtuálé* című internetes rendszer, amelynek létrehozója, működtetője Balla D. Károly. Az *UngParty Virtuálé* alá több irodalmi honlap és blog tartozik.

A második irányultság szellemi műhelye a tömeges és szakmai támogatottságot elért *Együtt* című folyóirat és a Magyar Írószövetség köréje tömörülő kárpátaljai írócsoportja, amelynek szellemi vezére Vári Fábián László, a szerkesztőbizottság elnöke.

A harmadik ilyen irányultság a budapesti Kárpátaljai Szövetséghez tartozó Kárpátaljai Írók, Költők, Művészek Magyarországi Alkotóközössége (elnöke: Kovács Sándor), amelynek fóruma a *Kárpátaljai Hírmondó*. Itt tömörülnek szervezetbe és publikálnak a Magyarországon letelepedett kárpátaljai írók.

A különböző tömörülésektől nem választhatók el az anyaországi egyéni és kívülálló alkotói teljesítmények sem. Penckófer János összességében helyesen látja, hogy a „BDK-blog, az *Együtt* és a *Kárpátaljai Hírmondó* nevével jelölhető három széles és nyitott, különálló irodalmi-kulturális egységnek közös múltja és motiváltsága is létezik, akárcsak azon (öregebb és fiatalabb) alkotóknak, akik szorosan nem kötődnek egyik egység irányultságához sem. A magyar irodalomnak egy olyan, kicsit külön is szemlélhető folyamatát hozzák létre közösen, melyet a kárpátaljai jelző (is) megilletet.”⁷³⁵

5. 3. Az Együtt

A kárpátaljai magyar írók a *Hatodik Síp* megszűnésével és több, hosszabb-rövidebb folyóirat-alapítási kísérlet (*Pánsíp*, *Véletlen Balett*, *Kárpátaljai Minerva*)

⁷³⁴ Balla D. Károly: *Életrajz*. In: <http://bdk.balladium.hu/eletrajz/>

⁷³⁵ Penckófer János: *Asztúdiók kora*. In: *Együtt* 2011/3. 91-92. old. http://epa.oszk.hu/00500/00595/00039/pdf/EPA00595_Egyutt_2011_3_082-092.pdf

után fórum nélkül maradtak. Vári Fábián László múlt-idézése szerint: „2002-ben aztán Nagy Zoltán Mihály és Dupka György felvetették az Együtt⁷³⁶ újraindításának ötletét, amelyet a Kárpátaljai Magyar Írócsoporthoz tagjainak nagy többsége lelkesen támogatott. Az új Együtt Nagy Zoltán Mihály főszerkesztése alatt (2002–2008) évi négy lapszámmal még az esztendő tavaszán útjára indult.”⁷³⁷ Ide kívánczik Nagy Zoltán Mihály kiegészítő története is: „A lapalapítási kezdeményezést 2002 februárjában nem csupán az írócsoporthoz tagjainak túlnyomó többsége karolta fel, hanem a tagságon kívülként alkotó költők és írók, a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége révén pedig egy, az itteni közéletben mindinkább meghatározó szerepet betöltő társadalmi szervezet is. (...) Az új folyóirat alapító okiratát 2002 nyarán fogadta el a közgyűlés.”⁷³⁸

S. Benedek András, az egykor ugyanezen címmel sokszorosított diáklap alapító-főszerkesztője az (újra)induló folyóirat beköszöntőjében arra hívta fel a szerkesztők figyelmét, hogy „A Szovjetunió összeomlását követő lelkesedés ma már végképp elparázslott. Maradt a hirtelen áradás után visszamaradt iszap, ami termő talaj lehet ugyan, de önmagában nem érték. Ma már gyászindulókat zengenek a kultúra egykori élharcosai és temetik a kárpátaljai magyar irodalmat. Valóban, ha az irodalmat csupán szépirodalomként fogjuk fel, négyöt elfogadható teljesítményen kívül nincs mivel dicsekednünk. Ha azonban az irodalmat a humán tudományok teljességének spektrumában képzeljük el, van esélyünk. De csak Együtt, együtt.”⁷³⁹

Nagy Zoltán Mihály főszerkesztő 2002–2008 között kialakította a kiadvány markáns arculatát, a lap köré tömörítette a vidék valamennyi alkotóját, mert a folyóirat indulásától kezdve tisztában volt irodalmi életünk megosztottságával. Már 2002-ben az írástudók összefogását sürgette: „Kevesen vagyunk, de megosztottak. Ugyanazt tesszük – próbáljuk tenni – ’kicsiben’, ami az anyaországi irodalmi életben történik. Ne tegyük. Sorscsapások alatt vergődő kor- és sorstársaink nem ezt várják. Az írott szó hitele és felelőssége kell, jövőhítt fecske-hussanással építő igék. Fajtánk megszólítása, a szüntelen kommunikáció szükségszerű, mert közös jellemzőnk a megmaradás akarása. Együttgondolkodás, együtt-cselekvés nélkül menthetetlenül beleveszünk az Idő könyörtelen hullámverésébe. Számunkra nem lehet játékeszköz az írott szó, ok

⁷³⁶ Az Együtt 2002–2006 közt megjelent 1–20. számainak digitalizált változata a MÉKK honlapján olvasható: www.hhrf.org/mekk.

⁷³⁷ Vári Fábián László: *Az Együtt című folyóirat indulása (1966) és a Forrás nemzedéke*. In: Együtt, 2013/5., 48. old.

⁷³⁸ Nagy Zoltán Mihály: *Együtt. A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoporthoz tagjainak folyóirata*. In: Tiszta lappal. Mai magyar irodalmi lapok (Tokaji Íróklub, 2003.) Szerkesztette: Székelyhidi Ágoston, 27. old.

⁷³⁹ S. B. A. (S. Benedek András): *Együtt. Újra Együtt?! In: Együtt, 2002/1., 3. old.*

a félreállásra mégoly fájó sérelmek sokasága sem. Muszáj megtanulnunk felülemelkedni a sérelmeken, mert a sebek – esetenként fantomsebek – túlzásba vitt nyalogatása gyarlóságra, élehetlenségre vall.”⁷⁴⁰

Nagy Zoltán Mihály az általa meghirdetett Együtt-program kapcsán csak Balla D. Károllyal került összetűzésbe, aki az Együtt szerző-gárdáját cinikusan „szolgálatosoknak” titulálta. Nagy Zoltán Mihály további szerkesztői jegyzeteiben elítélte Balla D. Károlynak az UngPartyban elindított elkülönülési akcióit, irodalmi vitáit, az irodalmi életet megosztó szellemiséget visszautasította, megvédte a folyóirat íróit, költőit. Az Együtt–BDK-blog szellemi párbajban Balla D. Károly csatát veszített. Így látta ezt Penckőfer János is „...a (kárpátaljai) magyarság történelmével, közösségi sorskérdéseivel azonosuló szerzők méltán helyezkednek szembe egykori vezérük megváltozott magatartásával, s tömörülnek a régi-új Együtt köré. Az esztétikai megtérsítés és a szakmai színvonal kérdése ezáltal ismét jelentősen megváltozik, és az újból világnézeti, társadalmi-politikai-hatalmi távlatot kap. Tóth István gondolatát, mely szerint ’az egykori irodalmi vita törésvonala kisebb kiigazításokkal megfelel a mai kárpátaljai magyar politizálásban meghúzódó választóvonalnak is’, most így módosulhat: az egykori kárpátaljai magyar politizálás törésvonala, kisebb kiigazításokkal megfelel a mai irodalmi szembehelyezkedés választóvonalának, miközben számos alkotó egyszerre foglal helyet a törés- és választóvonal mindkét oldalán. Az egykori ’kettős kötődés’ újabb groteszkje ez.”⁷⁴¹

Az Együtt a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoporthoz tagjainak irodalmi, művészeti, kulturális folyóirata. Felelős kiadója a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége. A 2002 májusától újraindított kiadvány jelenleg a kárpátaljai alkotók egyetlen fóruma. Terjedelme 100–110 oldal, 2012-től kéthavonta jelenik meg. A kiadvány összeállítását, a szövegek gondozását a szerkesztőbizottság végzi, amelynek jelenlegi elnöke Vári Fábián László József Attila-díjas költő, folklórkutató, a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatának tagja. Munkáját aktívan segíti a korábbi főszerkesztő, Nagy Zoltán Mihály József Attila-díjas író, a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatának tagja, valamint Füzesi Magda költő, aki szintén a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatának tagja. A szerkesztőbizottság tagjai elismert írók, költők történészek: Csordás László, Bakos Kiss Károly,

⁷⁴⁰ Nagy Zoltán Mihály: *A folytatás felelőssége*. In: Együtt, 2002/1., 11. old.

⁷⁴¹ Penckőfer János: *Téttben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében*. Tárolt változat: <http://www.karpatszemia.uz.ua/>

Zubánics László. A kiadvány védnöke és tanácsadója mások mellett Pomogáts Béla, dr. Botlik József.

Az *Együtt* a Kárpátalján élő és alkotó, az innen elszármazott, de szülőföldjükhöz kötődő szak- és szépirodák, néprajzkutatók, helytörténészek stb. fóruma, amely nyitott az anyaországi és más elszakított országrészekben alkotó írók, költők művei és a vidékünkön élő más népek, nemzetiségek irodalma iránt is. A folyóirat szerkesztői fontos feladatnak tartják továbbra is a fiatal tehetségek felkutatását, bemutatását.⁷⁴² A legígéretesebb szerzőket bemutatja az *Új Vetés*, majd a *Szárnyp próba* című rovatban. Eddig közel 20 új tehetséget fedezett fel, többségük azóta rendszeresen publikál a folyóiratban, egyesek már önálló kötetekkel is rendelkeznek. Az *Együtt* felfedezettjei: Bakos Kiss Károly, Lengyel János, Becske József Lajos, Csordás László, Lőrincz P. Gabriella, Kurmai–Ráti Szilvia, Hájas Csilla, Marcsák Gergely, Shrek Tímea és mások.

Az *Együtt*-találkozókon az olvasók, az alkotók, művészet- és irodalomkedvelők megosztják egymással gondolataikat, megbeszélnek előadásokat és a maguk körében továbbadják az itt szerzett tapasztalatokat. Egészében véve szellemi hozadéknak tekintjük a magas kultúra kárpátaljai fejlesztését, szellemi értékekkel történő gazdagodását.

A folyóirat egyik feladata, hogy ízelítőt nyújtson a társ művészetek terméséből is az érdeklődőknek; ezt a célt szolgálják a képzőművészek alkotásai, amelyek a lapszámokat illusztrálják, valamint a megzenésített versek rovata, amelyben az egyetemes, azon belül a Kárpátalján művelt magyar költészet értékes darabjait nyújtja a nyilvánosság elé Ivaskovics József és mások megzenésítésében.

Az *Együtt* folyóirat az ukrán állam részéről semmilyen támogatásban nem részesül, kizárólag anyaországi pályázatokon megítélt támogatásokból tartja fenn magát, vagyis a lap hosszú távú, zavartalan megjelenésére lényegében nincs garancia, holott évek óta az egyetlen magyar nyelvű irodalmi, művészeti, kulturális folyóirat páttriánkban.

A magyarországi alapítványok támogatásának köszönhetően megjelenése kiegyensúlyozottá vált, a szerzők immár késedelem nélkül megkapják tiszteletdíjukat. Egyre nagyobb fókú érdeklődés nyilvánul az új lapszámok bemutatója iránt is. *Együtt*-bemutatók zajlottak le Ungváron a megyei könyvtárban, az Ungvári Hungarológiai Központban, a Kárpátaljai Nemzetiségek Kulturális Központjában, a Szlavisztikai Egyetem ungvári diákságának körében, a Munkácsi Tanítóképzőben, a Bereg és Ugocsa könyvesboltban stb.

⁷⁴² Bertha Zoltán: *Fiatal nemzedékek a kárpátaljai magyar irodalomban*. In: *Együtt*, 2010/1., 72. old.

A támogatásoknak köszönhetően az *Együtt* lezárult évfolyamában publikált műveik színvonalának elismeréseként a szerzők 2006 januárjától a magyar kultúra napja⁷⁴³ alkalmából nívódíjban részesülnek.⁷⁴⁴

2002–2016 között a folyóiratban közel 200 szerző (költő, író, helytörténész, néprajzos, szakíró, műfordító, képzőművész stb.) munkája jelent meg⁷⁴⁵,

⁷⁴³ A MÉKK szervezésében Pomogáts Béla részvételével a magyar kultúra napját 1993 óta ünneplik január 22-én annak emlékére, egyben a kárpátaljai irodalmárok és képzőművészek „téli seregszemléjeként” vonult a köz tudatba.

⁷⁴⁴ Lásd az *Együtt-nívódíjasok* listáját. 2006-ban Bakos Kiss Károly költő, Bartha Gusztáv író, Horváth Sándor író, Penckőfer János irodalomtörténész, költő, író. 2007-ben Fodor Géza költő, Lengyel János író, Kovács Gábor esszéíró. 2008-ban Czébely Lajos költő, Penckőfer János író, S. Benedek András irodalomtörténész, Lengyel János történész. 2009-ben Bakos Kiss Károly műkritikus, Fodor Géza esszéíró, Becske József Lajos költő, Vári Fábrián László író. 2010-ben Fodor Géza esszéíró, Füzesi Magda költő, Nagy Zoltán Mihály író. 2011-ben Csordás László műkritikus, 2012-ben Finta Éva költő, 2013-ban Lőrincz P. Gabriella költő, 2014-ben Német Anett költő, 2015-ben dr. Dupka György történész, 2016-ban Marcsák Gergely író.

⁷⁴⁵ Az *Együtt* kárpátaljai és innét elszármazott szerzői 2002–2016 között: Ambrus Flóra (Visk), Ámorth Angelika (Nagyszőlős), Bagu Balázs (Bátyú), Bagu László (Bátyú–Budapest), Bakos Kiss Károly (Beregújfalú), Balla Andrea (Nagygejőc), Balla Gyula (Eszeny–Budapest), Balla Pál (1930–2008), Balla Teréz (Nagypalád–Miskolc), Baráté Ágnes (Mezőkaszony), Bartha Gusztáv (Nagybereg), Barzsó Tibor (1930–2012), Bayerné Sipos Mónika (Nagybereg–Pécsvár), Becske József Lajos, Becske Pál Zsolt (Visk), Mihajlo Beleny (Kamjanica), Benkő György (Beregszász), Berecz Margit (Ungvár), Berniczky Éva (Ungvár), Bihari Csaba (Mezőkaszony), Bimba Irén (Bótrágy), Borbély Sándor (Péterfalva–Miskolc), dr. Botlik József (Budapest), Bujdosó István (Botfalva), Brenzovics Marianna (Zápszony), Czébely Lajos (Visk), Czébely Gabriella (Beregszász–Budapest), dr. Csatáry György (Beregszász), Cseh Sándor (1949–1913), dr. Csernicskó István (Beregszász), Cséka György (Beregszász–Budapest), Csordás László (Eszeny), Csornyij Dávid (Beregszász), dr. Deák Ferenc (Bátyú), Danielovics Emmi (1922–2004), Dávid Sass Piroška (Bátyú), Dobos Sándor (Beregszász), Duncsák Attila (Ungvár–Kassa), Dupka György (Tiszabökény–Ungvár), Erfán Ferenc (Ungvár), Fakász Mihály (1950–2011), Ferenczi Imre (Beregszász–Nyíregyháza), Ferenczi Tihamér (Badaló), Finta Éva (Beregszász–Sárospatak), Fodor Géza (Dercen), Fodor–Nagy Gergely (Beregszász), Fuchs Andrea (Ungvár), Füzesi Magda (Nagybereg–Budapest), dr. Gortvay Erzsébet (1936–2013), Hadar Éva (Beregszász), Hájas Csilla (Bátyú–Budapest), Héder Ingrid (Fancsika–Budapest), Hídi Tünde (Nagydobrony), Híres László Kornélia (Beregszász), Homoki Gábor (Péterfalva), Horváth Anna (1924–2005), Horváth Attila, Horváth Sándor (Ungvár), Erneyi Beáta, Igyártó Gyöngyi (Visk–Budapest), Ilku Marion József (1933–2003), Ivaskovics József (Ungvár), Iván Zsuzsa (Ungvár–Szeged), Jankovics Mária (1962–2007), Kádas Katalin (Beregszász–Nyíregyháza), Kalitics Erika (Munkács), Kecskés Béla (1941–1997), Keminy Mihail (Ungvár), Kenyeres Mária (Beregszász), Keresztesi Szilárd (Beregszász), Kopasz Angéla (Dercen), Koszták István (Beregszász–Budapest), Kosztyó Gyula (Beregdeda), Kosztyu Katalin (Beregszász), Kopasz Gyula (Dercen), Kovács András (Beregsom), Kovács Éva (Budapest), Kovács Eleonóra (Szalóka), Kovács Gábor (Ungvár), Kovács Katalin (Nagyszőlős), Kovács Péter (Ungvár), Kovács Vilmos (1927–1977), Kopriwa Nikolett (Munkács), Kőszeghy Elemér (Fertőszőlős–Szürte), Kudla György (Ungvár), Kulin Ágnes (Ungvár), Kurmai–Ráti Szilvia (Beregszász), K. Roják Angéla (Beregsom), Lator László (Sásvár–Budapest), Lechner Ilona (Mezővári), Lengyel János (Beregszász–Budapest), Lengyel Tamás (Ungvár–Budapest), Lengyel Vanda (Kisbégány), Ljuré Quk (Bíró Gergely, Bótrágy), Lőrincz P. Gabriella (Beregszász), Lusztig Károly (1922–2012), Ludmilla Kudravszkaja (Ungvár), Magyar László (1955–2016), Manajló András (Vác), Mandrik Jenő (Visk), Marcsák Gergely (Kincseshomok), Marinics Sándor (Nagyszőlős), Matl Péter (Munkács), Mester Magdolna (Nagybereg–Budapest), Micska Zoltán (Munkács), Minya József (Tiszapéterfalva), Molnár Anita (Beregújfalú), Molnár Ferenc (Beregszász), Molnár Georgina (Beregújfalú), Molnár Krisztina (Beregszász), Nagy Anita (Beregsom), Nagy Emese (Tiszapéterfalva), Nagy Tamás (Beregszász), Nagy Zoltán Mihály (Csonkapapi), Nagy Viktória (Dercen), Nigriny Edit (Ungvár), Németi Anett (Palló–Stolberg), Orosz Júlia (Bátyú), Ortutay Mária (Budapest), Ortutay Péter (Ungvár–Bélaapátfalva), Pák Diána (Karácsfalva), Pallagi László (Csonkapapi), Paládi Viktória (Mezővári), Penckőfer János (Beregszász), Papp Adrienn (Kígyós), Pap Ildikó (Csap), Pasztellák István (1942–2006), dr. Pilipkó Erzsébet (Salánk–Veszprém), Iván Petrovics (Ungvár), Picur Zoltán (1946–2010), Pomogáts Béla (Budapest), Posták Gabriella (Lőrincz P. Gabriella)

köztük magyarországi, nyugati és Kárpát-medencei (Erdély, Felvidék, Vajdaság, Mura-vidék stb.) magyar közösségek alkotóié.

Emlékeztet a MÉKK-Együtt társrendezésben 2011 nyarán Jánosiban megtartott *I. Újnautilus Szabadegyetem*, amelynek fő szervezője és előadója a kolozsvári Borbély András, az *Újnautilus* című internetes folyóirat főszerkesztője és csapata volt.

A folyóirat mintegy 80 magyarlakta település könyvtárába jut el. Író-olvasó találkozókra kerül bemutatásra. A szerkesztőbizottság döntése értelmében a folyóiratot nem árusítják, hanem adományként folyamatosan eljuttatják a kárpátaljai magyar intézményeknek, könyvtáraknak, köztük az Országos Széchényi Könyvtárnak is. Újdonság, hogy a folyóirat 2002–2016 között megjelent valamennyi számának elektronikus változata a KMMI honlapján olvasható.⁷⁴⁶ Az OSZK Elektronikus Periodika Archivum és Adatbázis (EPA) szintén folyamatosan feltölti a folyóirat aktuális számait.⁷⁴⁷

Az *Együtt* az eddig eltelt tizenöt esztendő alatt tudatosan szerkesztett, az újonnan jelentkező fiatalokra fokozottabban odafigyelő, de klasszikus értékeket is megbecsülő, irodalomépítő fórummá fejlődött. A Kárpát-medencében sokan szakmai elismeréssel értékelik és becsülik az *Együtt* következetes irodalom- és művészetszervező tevékenységét.

5. 4. Az Együtt-írótábor

Az Együtt-írótábor (egyéb, a sajtóban előforduló címkék: Irodalmi karaván, Magyar Irodalmi Napok Kárpátalján) 2006-tól évi rendszerességgel kerül megszervezésre a Magyar Értelmiségi Kárpátaljai Közössége és a 2008 szeptemberétől működő Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI) támogatásával és az 1992 júniusában alakult Kárpátaljai Magyar Könyvtárosok Egyesületének közreműködésével. A szervezők minden esztendőben tartalmas programmal várják az irodalmárokat Beregvidékre és Ugocsába. A

Tiszabökenyből, az állandó táborhelyről irányított rendezvénysorozat több magyarlakta települést, magyarság-intézményt érint: az ungvári Dayka Gábor Középiskola és a Drugeth Gimnázium, az ungvári járási Téglási Könyvtár, az Eszenyi Bocskai Középiskola, a Munkácsi Tanítóképző és a Sz. István Líceum, a Nagyberegi Református Líceum, a Beregszászi Bethlen Gábor Gimnázium, a Beregszászi Járási Könyvtárhálózat, a Mezővári Középiskola, a Karácspalvi Sztojka Sándor Líceum, a Tivadarfalui Református Líceum, a Péterfalvai Kölcsey Középiskola, a Péterfalvai Könyvtár, a Péterfalvai Képtár és helytörténeti Múzeum, a Tiszabökényi Művelődési Ház, a Nagypaládi Móricz Zsigmond Középiskola, a Nagyszőlősi Perényi Középiskola, a Nagyszőlősi Járási Könyvtárhálózat, a Viski Kölcsey Középiskola, a Técsői Református Líceum, a Hollósy Simon Középiskola stb. A felsorolt találkozók a magyar kultúra és az irodalom barátaival közösen színes körképet nyújtanak Kárpátalja értéktelítő, -őrző és alkotóműhelyeinek munkájáról, a szavalóversenytől a kortárs irodalomig, az író-olvasó találkozótól a rendhagyó irodalomórákig, az ismeretterjesztéstől a szépirodalomig, a helyzetelemző irodalmi fórumtól az 56-os nemzeti ünnepi megemlékezésig, a történelmi emlékhelyek felkeresésétől ezredéves értékeink számbavételéig. Természetesen arra is marad idő, hogy egy-egy irodalmi tanácskozás keretében évről évre áttekinthessék a könyv- és folyóiratkiadás aktuális problémáit, illetve a kiadványok anyaországi támogatásának mértékét, irodalmi életünk helyzetét Kárpátalján.

A visszatérő nehézségek ellenére a MÉKK előkészítette a 2016-os, 10. Együtt-írótábort is. A hagyományos találkozók, rendhagyó irodalmi órák keretében könyv- és folyóiratkiállítás, fotóalbum bemutatása is szerepel a tervekben. Az évtizedes múlttal rendelkező írótábor képes-története a KMMI honlapján⁷⁴⁸ is olvasható és kutatható. A tábor utózőngéi a helyi sajtóban is érzékelhetők.⁷⁴⁹ Irodalmi életünk egyik legfontosabb rendezvénye forrásanyagként vidékünk irodalomtörténetének gazdagításához járulhat hozzá.

5. 5. A Kárpátaljai Hírmondó

Az 1989-ben megalakult, budapesti székhelyű Kárpátaljai Szövetség⁷⁵⁰ a Kárpátalja különböző vidékeiről Magyarországra áttelepülteket egyesíti,

⁷⁴⁸ KMMI-honlap, Adattár rovat, Hírlevelek. http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=30&booktype_id=5

⁷⁴⁹ Bodnár Diána: *IX. Irodalmi Karaván Péterfalván*. In: KárpátInfo, 2015. november 12., 5. old. Digitális változata: http://www.karpatinfo.net/hetilap/2015/info_201546.pdf

⁷⁵⁰ Az 1989-ben alakult Kárpátaljai Kört az 1993. március 27-i közgyűlés Kárpátaljai Szövettséggé alakította át. Első kihelyezett elnökségi ülését 1993. június 22-én Beregszászban tartotta, ahol jelen volt Csoóri Sándor költő, a Magyarok Világszövetségének elnöke is. A szövetség célja az, hogy folyamatosan

(Beregszász), Pógyor Adrián (Tiszaujlak), Pusztai Beatrix (Beregszász), Riskó Éva (Bátyú), Réti János (Ungvár), Révész Mónika (Tiszaujlak), Roják Vince (Beregsom), Séra Magdolna (Barkaszo), Shrek Tímea (Beregszász), Sütő László (Mezőkaszony), Sütő Kálmán (1910–1997), Soltész Péter (Ungvár), S. Benedek András (1947–2008), Schöber Ottó (Budapest), Sz. Molnár Ferenc (Zápszony), Szalai Borbála (1926–2011), Szemere Judit (Beregszász), Szennyes Andrea (Jánosi), Szendrey Anita (Beregszász), Szepesi Attila (Ungvár–Budapest), Szilágyi Sándor (Csetfalva), Szocska László (Ungvár), dr. Szöllősy Tibor (Técső–Nyírmada), Tar Béla (Szernye–Szombathely), Tárchy Andor (Ungvár), Tóth Dominika (Beregszász), Tóth Ferenc (Gut), Tóth Enikő (Halábor), Tóth István (Budapest), Tóth Lajos (1948–2006), Tóth Péter (Sűrte), Varga Sándor (Nagydobrony), Vári Fábán László (Mezővári), Veres Ágota (Beregszász), Veres Péter (1943–2004), Weinrauch Katalin (Beregszász), Zicherman Sándor (Beregszász–Budapest), Zubánics László (Gut), Zselicki József (Kisgejőc), Zselický Zoltán (Beregszász).

⁷⁴⁶ Lásd a KMMI honlapján: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=27&booktype_id=2

⁷⁴⁷ <http://epa.oszk.hu/html/vgi/boritolapuj.php?id=595>

majdnem ezer tagot számlál. Penckófer János meglátása szerint „*Legszervezettebb formában a budapesti Kárpátaljai Szövetség (...) közössége erősíti ezt a Kárpátaljához kötődő, de Magyarországon szerveződő léte.*”⁷⁵¹ A Szövetség létjogosultságát – honlapjának múltidéző anyagában – többek között azzal indokolják, hogy „*egyrészt egzisztenciális problémák, másrészt az értelmiség gondolati, lelkiismereti szabadsághoz való ragaszkodása készítetett sokakat a szülőföld elhagyására és áttelepülésre. Ismerve a kárpátaljai körülményeket, ez érthető. 2005-ben – különösen a második generációs fiatalokkal együtt – nagyobb a kárpátaljai írók, költők, művészek száma az anyaországban, mint Kárpátalján.*”⁷⁵²

A Kárpátaljai Szövetség tagsága heterogén összetételű, Magyarország különböző településein élnek, ezért az alföldi nagyvárosokban helyi szervezetekbe tömörültek. A vidéki és társszervezetek értékmentő tevékenységet folytatnak, köztük a debreceni (elnöke Kövér László⁷⁵³), a kisvárdai (Udvari István) és a miskolci (Tóth Antal József), illetve a Nyíregyházán Dalmay Árpád vezetésével működő Beregszászárt Alapítvány, amellyel a Kárpátaljai Szövetség együttműködési megállapodást kötött. Az anyaországi szervezetek közül legfontosabb pártfogójuk a Rákóczi Szövetség.

Az utóbbi években a szövetség fő célkitűzése és rendezvényeinek központi témája a kárpátaljai kulturális élet fejlődésének bemutatása, fórumok biztosítása az íróknak, költőknek, képzőművészeknek Magyarországon. Ennek érdekében 2005-ben elindították a *Kárpátaljai Hírmondó*⁷⁵⁴ című önálló folyóirat kiadását, amelynek főszerkesztője 2005–2015 között Füzesi Magda költő, Táncsics-díjas újságíró volt, akinek irányításával a pártsemleges közéleti folyóiratban közölt írások a „ködoszlatást” szolgálták. A szerkesztőbizottság tagjai: Pomogáts Béla, Dupka György, Szöllősy Tibor, Zubánics László, Schober Ottó és Kovács Sándor írásaikkal, ötleteikkel, javaslataikkal

alakítják a lap arculatát. A 2015-ös balatonföldvári találkozón Füzesi Magda leköszönt tisztségéről. Az új főszerkesztő, Szemere Judit a hagyományokat folytatva nagy súlyt helyez arra, hogy a megjelent írások a szövetség alapszabályához híven politikamentes álláspontot képviseljenek.

A *Kárpátaljai Hírmondó* szerzői körében felmerült a gondolat, hogy célkitűzésük megvalósításához szükséges a kárpátaljai írókat, költőket, művészeket összetartó egyesület létrehozása. Rövid idő alatt kiderült, hogy az alkotóegyesület régi hiányérzetet elégít ki a Kárpátaljáról elszármazottak körében. A Kárpátaljai Írók, Költők és Művészek Magyarországi Alkotóközössége a szövetség 2005. szeptember 9-i balatonföldvári találkozóján alakult meg⁷⁵⁵, születésénél ott bábáskodott Füzesi Magda költő, Lator László költő, S. Benedek András költő, művelődéstörténész, Katona Tamás történész, a Kárpátaljai Szövetség elnöke, Benda István nyugdíjas újságszerkesztő, Schober Ottó közíró, Papp Lászlóné közgazdász, Kutlán András festőművész. Lator László személyében elnököt, S. Benedek András és Kutlán András személyében társelnököket választottak. Az alkotóközösség titkára Benda István lett. A Kárpátaljai Írók, Költők, Művészek Magyarországi Alkotó Közössége nyitott, tagja lehet bárki, aki egyetért a közösség céljaival és képzőművészeti, illetve irodalmi vagy publicisztikai alkotásainak színvonala (képzőművészeti kiállítások, publikációk) erre feljogosítja. A tisztségviselőkön kívül az egyesület tagja lett Kádas Katalin, Koszták István, Cserniga Gyula, Prófus Marianna, Dupka György, Horváth Sándor, Füzesi Magda, Barzsó Tibor, Bornemissza Eszter, Nagy Zoltán Mihály, Bundovics Judit, Györke László, Schober Ottó, Weinrauch Katalin, Szöllősy Tibor, Csanádi György, Kudla György, Lengyel János, Bakos Kiss Károly. Függetlenül attól, hogy most éppen hol élnek, mindannyian kárpátaljai magyarok. Különböző műfajokban alkotnak, de abban egyetértenek, hogy az alkotóegyesületre szükség van, mert a határok „légiesítése” igazából csak egy virtuális szellemi hazában képzelhető el. Azóta a KIKMMAK számos író-olvasó találkozó, csoportos és egyéni képzőművészeti kiállítás házigazdája volt, amelyek eseményeiről a *Kárpátaljai Hírmondó* részletes, képekkel illusztrált tudósításokat közölt, illetve a szerzők írásainak publikációs fórumot biztosított. Évekkel később a Kárpátaljai Írók, Költők és Művészek Magyarországi Alkotóközössége (KIKMMAK) elnevezést rövidítették: Kárpátaljai Irodalmárok, Művészek, Alkotók Közössége (KIMAK), amelynek elnöke 2016-tól Kovács Sándor útikönyv-író.

tájékoztassa az ország lakosságát, a hazai és a nemzetközi szervezeteket a kárpátaljai magyarság életének eseményeiről, ébren tartsa az érdeklődést a kisebbségben élő kárpátaljai magyarság sorsa iránt. A Kárpátaljai Szövetség eddigi elnökei: Balla Gyula, dr. Kecskés Mihály, dr. Katona Tamás, dr. Damjanovits Imre. 2016. május 21-től a szövetség XXVIII. közgyűlésének döntése értelmében Benza György az elnök és dr. Damjanovits Imre tiszteletbeli elnök. Lásd bővebben a Kárpátaljai Szövetség honlapját <http://www.ksz.egalnet.hu/object.033479BE-A3E5-4149-9664-C94FF82E24B6.ivy>

⁷⁵¹ Penckófer János: *A stúdiók kora (előtt és után). Irodalmi-kulturális irányultságok, folyamatok, szerveződések, fórumok Kárpátalja eddigi kilencven évében.* Vázlat. In: „A magyar irodalom égtájai – sokágú síp Tokajban”. A Tokaji Íróklub tanácskozásai 2010. –Tokaji Íróklub Évkönyvek XX. Szerkesztő: Serfőző Simon. Bíbor Kiadó, 2011, 88. old.

⁷⁵² *A Kárpátaljai Szövetségről dióhéjban.* In: <http://www.ksz.egalnet.hu/object.974FF992-507F-410D-AFED-DA650F1C3576.ivy>

⁷⁵³ Kövér László 2016-ban Ungváron tragikus hirtelenséggel elhunyt.

⁷⁵⁴ Lásd a folyóirat számainak tárhelyét: <http://epa.oszk.hu/02600/02628>

⁷⁵⁵ *Kárpátaljai Hírmondó*, 2005. 1. évfolyam, 2.szám, 4.old. Digitális változata: http://epa.oszk.hu/02600/02628/00032/pdf/EPA02628_karpataljai_hirmondo_2005_02.pdf

A lapkiadáson kívül a szövetség további fórumteremtő intézményei a hagyományos balatonföldvári találkozók, amelyeken a képzőművészek és egyéni tárlatok mellett Bakos Kiss Károly, Barzsó Tibor, Csanádi György, Dupka György, Gortvay Erzsébet, Lőrincz P. Gabriella, Nagy Zoltán Mihály, Vári Fábán László, Weinrauch Katalin, Zubánics László és más szülőföldön maradt alkotók, Czébely Gabriella, Füzesi Magda, Kovács Sándor, Lator László, Lengyel János, Mester Magdolna, S. Benedek András, Schober Ottó, Szepesi Attila, Szöllősy Tibor áttelepült irodalmár, illetve a vidék múltjával foglalkozó anyaországi művelődéstörténész, politikai szakíró (dr. Botlik József, Elbe István, Skultéty Csaba, Pomogáts Béla) gyakran tartott könyvbemutatóval egybekötött előadást. Az utóbbiak – mint „hídverők” – jól képviselik Kárpátját az anyaországban a *Kárpátaljai Hírmondó* közvetítésével is.

A balatonföldvári találkozókkal együtt elindították az emléktábla-állítási programot is (Kerényi Gyula Pro Urbe-díjas építész, polgárjogi aktivista, 1921–1998).⁷⁵⁶ A Kárpátaljai Szövetség tagjaiként S. Benedek András és Füzesi Magda először képviselték a kárpátaljai irodalmárokat a Kárpát-mendencei Napokon Budapesten, akik kárpátaljai kiadványokat mutattak be.⁷⁵⁷ Hasznosnak bizonyult a „Könyvek Kárpátjában” és számos más, vidékünk-re irányuló program működése.

A különös folyóiratnak számító *Kárpátaljai Hírmondó* tíz esztendő fennállása alkalmából *Gyökérszakadás előtt* címmel, visszatekintésként és számvetesként értékelhető antológiát jelentetett meg, a negyven megjelent lapszám anyagából csemegézve. A szerkesztők Czébely Lajos költő egyik versének címével (ez lett a gyűjtemény címe is) üzentek haza kérdő- és felkiáltójelekkel is: „*Gyökérszakadás előtt?! Fájdalmas belegondolni, hogy megtörténhet: amit nem vitt véghez török, tatár és más horda, azt megteheti a világpolgárrá válás, a beolvadás, a nemzettudat elvesztése. Vagy mégsem? Mégsem! Kovács Vilmos kárpátaljai költő Testamentum című verse szerint '...marad itt még néhány bold / vigyázzunk rájuk ott a porondon'. Antológiánk is ezért született.*”⁷⁵⁸

⁷⁵⁶ A *Kerényi-emléktáblát* 2008. április 25-én a Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium falán avatták fel. <http://www.karpatinfo.net/latnivalok/kerenyi-gyula-emlektablaja-beregszasz>

⁷⁵⁷ XIII. Kárpát-mendencei Napok Budapesten. Forrás: <http://www.ksz.egálnet.hu/object.4F6064C2-BA62-4770-90CD-FA8629D357C5.ivy>

⁷⁵⁸ *Gyökérszakadás előtt. A Kárpátaljai Hírmondó antológiája 2005–2015.* Szerkesztette: Füzesi Magda. Kárpátaljai Szövetség, Romanika Kiadó, Budapest, 2015. Az antológia szerzői: Bakos Kiss Károly, Bartha Gusztáv, S. Benedek András, Botlik József, Czébely Gabriella, Czébely Lajos, Csanádi György, Dalmay Árpád, Debreceni Mihály, Dupka György, Elbe István, Finta Éva, Fodor István, Fuchs Andrea, Füzesi Magda, Harsányi Ferenc, Horváth Sándor, Hudák Rudolf, Katona Tamás, Kádas Kati, Kecskés Béla, Kótyuk Erzsébet, Kovács Sándor, Kovács Vilmos, Lator László, Lengyel János, Lőrincz P. Gabriella, Matl Péter, Mester Magdolna, Nagy Zoltán Mihály, Orémsz Kálmán, Pomogáts Béla, Popovics Béla,

5. 6. Tehetséggondozási színterek, újabb írógenerációt indító kiadványok

Az *Együtt-összefogást* hangsúlyozó MÉKK és KMMI tehetséggondozó programokat, pályázatokat, klubot és fórumot (*Kárpátaljai Magyar Krónika, KMMI-füzetek*) szervezett a fiatal, pályakezdő alkotók részére. A Kreatív Alkotók, Művészek Klubtalálkozói (KAMK), a szakmai megbeszélések a széles nyilvánosság bevonásával zajlottak le, amelyek munkájában részt vettek az idősebb generációhoz tartozó alkotók is, de megtisztelték jelenlétükkel a rendezvényeket az irodalom, a művészet barátai, újságírók, diplomaták, egyetemisták, az értelmiség prominens képviselői is.

A megrendezett programok mentorai voltak: Vári Fábán László, Zubánics László, Bakos Kiss Károly, Lőrincz P. Gabriella, Csordás László és mások. Céljuk, hogy kineveljék és helyzetbe hozzák a tehetséges fiatalokat, szerzői utánpótlást biztosítsanak az *Együtt* folyóirat számára.

Igazat kell adnunk Lengyel Tamásnak, aki szerint „*A kárpátaljai irodalom fő 'műfaja' a gyűjteményes összeállítás.*”⁷⁵⁹ Igen, a rendszerváltás után több gyűjteményes kiadvány megjelentetésével sikerült útnak indítani újabb generációkat. A sort a Galéria Kiadó gondozásában megjelent *Razzia* (1993)⁷⁶⁰ című, pályakezdő fiatalok (Bagu László, Bartha Gusztáv, Bernáth Csaba, Bíró Csaba, Csete Erika, Cséka György, Kacsur Gusztáv, Kovács Gábor, Lengyel Tamás, Mester Magdolna, Mitro Csaba, Oláh Katalin, Pócs István, Rác Zsuzsa) Pócs István által összeállított antológiája nyitotta meg. Az ötödik generáció másfél tucatnyi tagja közül önálló kötettel rendelkezik a Magyarországon élő Bagu László⁷⁶¹, Cséka György⁷⁶², Lengyel Tamás⁷⁶³, Pócs István⁷⁶⁴, Mester Magdolna⁷⁶⁵. A legtermékenyebb író, Bartha Gusztáv⁷⁶⁶ Nagyberegen

Réti János, Révay László, Schober Ottó, Skultéty Csaba, Szemere Judit, Szepesi Attila, Szöllősy Tibor, Tárcey Andor, Tuba Magdolna, Újfalu István, Vári Fábán László, Weinrauch Katalin, Zubánics László.

⁷⁵⁹ Lengyel Tamás: *Tanár, kérem.* In: Véletlen Balett, 2002/1., 82. old.

⁷⁶⁰ *Razzia.* Pályakezdő fiatalok antológiája. Összeállította: Pócs István. Galéria Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993, 104. old.

⁷⁶¹ Bagu László: *Halálsinál.* Versek. Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Ungvár–Budapest, 1998.; Az argentin típusú családok lemezárólása. Versek Tinta Kiadó, Budapest, 2001.

⁷⁶² Cséka György: *Klondájk: egymillió fallikus csillogás.* Galéria-Écriture, Ungvár–Budapest; 1994. A *megválaszolatlan kérdés*. Tandori Dezső prózájáról. Az Egyetemi Könyvtár Évkönyve, 11. Budapest.

⁷⁶³ Lengyel Tamás: *S. K. arabus.* Versek. Kortárs Kiadó, Budapest, 1998.

⁷⁶⁴ Pócs István: *Alarcosbál.* Versek. Ungvár, 1995.

⁷⁶⁵ Mester Magdolna: *Zéró-állapot.* Versek, versprózák. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2006.

⁷⁶⁶ Bartha Gusztáv: *Korok.* Színművek. Galéria Kiadó, Ungvár–Budapest, 1994; *Borzsa.* Novellák. Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Könyvkiadó, Budapest–Beregszász, 1995; *Kékben, feketében.* Versek, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2005; *Talált történetek.* Novellák és színművek, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2006; *Sajgás.* Kisregény. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2008; *P pont, P pont, P pont.* Drámák. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2009; *jelen-lét 1991–2009.* Elbeszélések, drámák. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2011; *A gabonafarkas legendája.* Válogatott novellák.

él, 2016-ig tíz kötete jelent meg és a MIKICS javaslatára a Magyar Írószövetségbe is felvették. A többiek elhallgattak, lemorzsolódtak, illetve önálló kötettel még nem rendelkeznek.

Erre az időszakra esik Balla D. Károly kiadásának második emlékezetes vállalkozása: Berniczky Éva 21 költő nemzeti-közösségi sorskérdéseket megjelenítő művét felvonultató összeállításában *Töredék hazácska* (1994) címmel reprezentatív versantológiát adott ki, amelyben „a kárpátaljai magyar költők vallanak szülőföldjükéről, az anyanyelv megtartó erejéről, a kisebbségi sorsról. (...) E tekintetben nincs különbség a nyolcvannégy éves parasztköltő, Sütő Kálmán, az idősebb generációhoz tartozó, több kötetes, sokműfajú, irodalmunk meghatározó alakjává vált Balla László, a középnemzedéki Vári Fábián László, Fodor Géza, Füzesi Magda, Balla D. Károly, vagy a kötettel még nem rendelkező, legifjabb, húszas éveik elején járó fiatal tehetségek között. Hitvallásukat ugyan más-más hangütéssel, különböző formában fogalmazza meg, ám a lényeg tekintve ugyanarról szólnak: az így csak itt és csak most átélhető fájdalom megismételhetetlen egyszerűségéről – és örök emberi változatlanágáról.”⁷⁶⁷

A pályakezdő fiatalok második antológiája az Intermix Kiadónál jelent meg *Új vetés*⁷⁶⁸ címmel, Kovács Gábor összeállításában. Szerzői: Bakos Kiss Károly, Becske József Lajos, Horváth Attila, K. Roják Angéla, Lengyel János, Mester Magdolna, Roják Vince, Szilágyi Sándor, Tóth Ferenc (vers); Bimba Irén, Lengyel János, Papp Ildikó, Tóth Ferenc (széppróza); Borbély Sándor, Iván Zsuzsa, Kovács András, Kovács Gábor (tanulmány, esszé); műfordítás: Kudla György.

Az *Új vetés*-csoporttal kapcsolatban Csordás László egyik interjújában nyíltan kimondta, hogy a 2007-ben megjelent *Új vetés* című antológia „a kárpátaljai magyar irodalom új nemzedékét ígérte”, azonban „az ígéretből végül valószínűleg azért nem lett erős nemzedéki fellépés, mert hiányzott ebből a kezdeményezésből az együtt gondolkodás, illetve az együtt haladás eszménye. Minden szerző külön-külön, egyéni kiállásban próbált meg jelen lenni az itteni irodalmi életben.”⁷⁶⁹

Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2014; *Jelenések*. Kilenc egyfelvonásos. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2016.

⁷⁶⁷ *Töredék hazácska*. Fülszöveg. Galéria Könyvtár 22. Összeállító: Berniczky Éva. Galéria-Écriture, Ungvár–Budapest, 1994. Az antológia szerzői a válogatás sorrendjében: Kovács Vilmos, Fodor Géza, Mitro Csaba, Nagy Zoltán Mihály, Vári Fábián László, Tárca Andor, Zselicki József, Balla László, Dupka György, Füzesi Magda, Kőszeghy Elemér, Horváth Sándor, Czébely Lajos, Balla D. Károly, Pócs István, Bagu László, Ferenczi Tihámér, Sütő Kálmán, Bartha Gusztáv, Kecskés Béla, Penckőfer János.

⁷⁶⁸ *Új vetés*. Pályakezdő fiatalok antológiája. Összeállította: Kovács Gábor. Illusztrációk: Becske József Lajos. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2009, 100 old.

⁷⁶⁹ *Megalakult a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság*. In: <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/kultura/megalakult-a-kovacs-vilmos-irodalmi-tarsasag/>

Az *Új Vetés* című antológia 18 pályakezdő szerzője közül többen önálló kötettel rendelkeznek: Lengyel János⁷⁷⁰, Bakos Kiss Károly⁷⁷¹, Becske József Lajos⁷⁷² (az utóbbi időben elhallgatott), Pap Ildikó⁷⁷³, Mester Magdolna, Kovács Gábor⁷⁷⁴; Kudla György⁷⁷⁵ műfordításait több kiadványban, könyvben közölték.

Ehhez a korosztályhoz (antológián kívüliek) sorolható a háromkötetes Lőrincz P. Gabriella⁷⁷⁶ lírikus, a verset és kisprózáit művelő Kenyeres Mária⁷⁷⁷, Czébely Gabriella⁷⁷⁸, valamint a *Véletlen Balettben* költőként induló Brenzovics Marianna prózaíró. Ez utóbbinak sikeres regényei (*Kilátás*, 2010, *Darabolás*, 2013, *Hasadás*, 2015) jelentek meg a budapesti Kalligram Kiadónál. Ugyancsak az *Együtt* felfedezettje Csordás László, akinek *A szétszóródás árnyékában* című tanulmánygyűjteményét az Intermix Kiadó adta ki 2014-ben.

A fiatalok harmadik antológiája szintén az Intermix Kiadónál látott napvilágot *Szárnypróba*⁷⁷⁹ címmel. Összeállította és az előszót írta Csordás László. Szerzői: Ámorth Angelika, Gazdag Vilmos, Hájas Csilla, Héder Ingrid, Horváth (Bojcsuk) Zsanett, Kovács Eleonóra, Kurmai-Ráti Szilvia, Lengyel Wanda, Marcsák Gergely, Nagy Emese, Némethi Anett, Pák Diána, Pusztai-Tárczy Beatrix. Borítógrafika: Fuchs Andrea. Belső illusztrációk: Baráté Ágnes, Imre Ádám, Juhász László, Kalitics Erika, Kárpáti P. Zoltán, Kulin Ágnes, Kutasi Xénia, Lizák Alex, Lőrincz Katalin.

⁷⁷⁰ Lásd: *Kárpátaljáról jöttem*. Kisprózák. Antológia Kiadó, Lakitelek, 2003; *A valóság szaga*. Kisprózák. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2006; *Fallal az arcnak*. Történetek. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2008; *Lyukkal bélelt zsebem, avagy Hogyan írjunk angolokat*. Aforizmák. Magánkiadás, Budapest, 2009; *Halott ember karácsonya*. Interjúkötet. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2009; *Mitracsek úr elfuserált életének hiteles története*. Elbeszélések. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2012; *Életbe töltve*. Esszék, tanulmányok, elbeszélések. Bercsényi Miklós Alapítvány, Nagykanizsa, 2013; *Archeo-poeticák*. Beszélgetni jó. Interjúk. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2015.

⁷⁷¹ Bakos Kiss Károly: *Legyen vers*. Versek. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2007; *Része még* Versek. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2012.

⁷⁷² Becske József Lajos: *Indián szívek a kövön*. Versek. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2002.; *Barlangok mélyén*. Versek. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2005; *Átkozott szerepben*. Versek. Ungvár–Budapest, 2007.

⁷⁷³ Pap Ildikó: *Holtunkiglan*. Naplóregény Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2006; *Táltosok*. Történelmi regény. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2008.

⁷⁷⁴ Kovács Gábor: *Az önvaló dicsérete*. Esszék. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2008.

⁷⁷⁵ *Hon... Szerelem... Elmúlás*. Kétnyelvű kiadvány. Dupka György, Horváth Sándor, Somos Béla versei. Válogatta és ukránra fordította: Kudla György. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2004, 108. old.

⁷⁷⁶ Lőrincz P. Gabriella: *Karok*. Versek. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2009; *Fény-bíány*. Versek. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2012; *Szürke*. Versek. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2016.

⁷⁷⁷ Kenyeres Mária: *Szándobbanások*. Versek és novellák. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2009., *Számkivetve*. A reménykedés versei, 2009. március–augusztus, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2016

⁷⁷⁸ Czébely Gabriella: *Holló hajam vánkossán*. Versek. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2009.

⁷⁷⁹ *Szárnypróba*. Pályakezdő fiatalok antológiája. Összeállította, az előszót írta: Csordás László. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2013, 88. old. Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=413

Lásd még: <http://mek.oszk.hu/11400/11490/11490.pdf>

A kötethez Vári Fábián László írt ajánlást, amelyben többek közt ezt olvashatjuk: „Áll a fészek szélén a félcseperedett madárka, majd aláveti magát a semminek látszó ismeretlen közegbe. Ha szárnyai elég erősek, túléli, s egyúttal megtapasztalja a repülés csodáját. Ki mondhatná meg, melyik öröme nagyobb: a szárnyait próbáló madaré, vagy az őt szemmel kísérő szülőé, aki táplálta, tanítgatta, s most saját szárnyaira bízta? Épp ilyen madárka a nyilvánosság elé először lépő poéta, de neki – már közönsége is van. Ennek egy része ünnepel, másikja szigorú szemmel bírál...”

Csordás László a bevezetőben kiemelte: „Egyáltalán nem tudhatjuk biztosan, melyik szerző lép túl az első szárnypróbálgatáson, melyik nem ragad meg soha többé tollat/billentyűzetet, nem utolsó sorban pedig: melyik marad örök pályakezdő (...), de valamennyiben benne van a továbblépés lehetősége.”⁷⁸⁰

A Szárnypróbások közül eddig Németi Anett két verseskötete, Hájas Csilla (*A fele komoly*, kispórák, 2016) prózakötete, Kurmai-Ráti Szilvia (*Törékeny szentek*, 2011) ifjúsági regénye látott napvilágot.

Az Intermix Kiadó felkérésére Szemere Judit összeállította a *Különjárat* című ifjúsági antológiát, amely az *Együtt Szárnypróba* című rovatában a 2013–2017 között bemutatott fiatal tollforgatók legjobb írásait tartalmazza (az antológia szerzői: Ambrus Flóra, Ámorth Angelika, XI. Bíró Gergely, Csornyi Dávid, Hájas Csilla, Kopriva Nikolett, Kovács Eleonóra, Marcsák Gergely, Németi Anett, Pák Diána, Pógyor Adrián, Shrek Tímea és mások).

Összegzésként megállapítható, hogy a 90-es évek után a kárpátaljai magyar irodalomban korszakváltás történt; „*A szárnyukat bontogató fiatalabb írástudók együttes kirajzását és megmutatkozását*” Bertha Zoltán irodalomtörténész „*a babiloni fogsághoz hasonlítható körülmények közül történő sikeres kitörésnek*” nevezi a felpettségű kulturális életben. Irodalmi tevékenységüket és írásaikat értékelve szöve teszi, hogy „*az egészséges, önazonos magyarságtudatot és a természetes nemzeti összetartozásérzetet nemhogy nem veszélyeztet, hanem inkább árnyalatosan bővíti és erősíti az az esztétikai-művészi sokszínűség és belletrisztikai gazdagodás, amely tehát az utóbbi időben a kárpátaljai magyar irodalom minden területén oly örömdolgozóan kibontakozott.*”⁷⁸¹

⁷⁸⁰ Csordás László: *A szárnypróbáról*. In: Szárnypróba. Pályakezdő fiatalok antológiája. Összeállította, a szöveget gondozta és az előszót írta: Csordás László. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2013, 8-9. old.

⁷⁸¹ Bertha Zoltán: *Sorsmetszetek*. Kortárs Kiadó, 2012, 146. old. A szerző *Fiatal nemzedékek a kárpátaljai magyar irodalomban* című tanulmánya megjelent az *Együtt* 2010/1. számában és a *Magyar Napló*-ban is.

5. 7. Kovács Vilmos Irodalmi Társaság: az új írógeneráció szellemi műhelye
Az *Együtt* folyóirat köré tömörült fiatal irodalmárok, akik az együttgondolkodást, a rendszeres műhelymunkát, a folytonosságot igényelték, Csordás László fiatal irodalomtörténész kezdeményezésére 2014 tavaszán megalapították a Kovács Vilmos Irodalmi Társaságot (rövidítve: KVVIT). Ez a testület a kárpátaljai magyar kultúra megőrzésének, erősödésének érdekében jött létre, valamint a helyi irodalmi, művészeti élet fellendítését, régiókban működő kulturális szervezetekkel való kapcsolattartást, nemzeti értékeink ápolását és gyarapítását, vidékünk irodalmi és művészeti értékeinek megújítását, a fiatal pályakezdők kibontakozását segíti elő. Már alakulásuk előtt, 2013-ban bekapcsolódtak a vidék kulturális vérkeringésébe, irodalmi életébe. Ide sorolható az irodalmi rendezvények, programok szervezése és lebonyolítása, jelenlétük a partnerszervezetek (MÉKK, KMMI, ArtTisza stb.) által szervezett rendezvényeken.

A fiatal tollforgatókban tudatosult a felismerés, miszerint a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet székhelye, a beregszászi Európa–Magyar Ház a vidék mérvadó irodalmi, kulturális centrumává nőtte ki magát és otthont ad összejöveteleiknek. 2008-tól ebben az impozáns és tágas épületben működik az *Együtt* folyóirat szerkesztősége is, ahol Vári Fábián László elnök-főszerkesztő a szerkesztőségi fogadóórákon pályakezdő fiataloknak is ad tanácsokat. Többek között itt tartottak szakmai beszélgetéseket a folyóirat, a tehetséggondozási program, irodalmi pályázatok, műelemzések és más témák kapcsán. Az egyik ilyen összejövetelen a jelenlévők – Csordás László, Lőrincz P. Gabriella, Kovács Eleonóra, Gálfi Dezső, Marcsák Gergely, Pák Diána, Shrek Tímea, Pusztai-Tárczy Beatrix, Kurmai-Ráti Szilvia, Ámorth Angelika – körében merült fel az ötlet, miszerint a fiatal pályakezdő tollforgatókat egy csokorba kellene gyűjteni. A társasághoz később Bakos Kiss Károly mellett csatlakozott, Kertész Dávid, Horváth Attila, Csornyi Dávid, Ráti Emese, Pógyor Adrián és Pógyor Levente, akik az *Együtt* folyóirat *Szárnypróba* rovatában debütáltak.

A Kovács Vilmos Irodalmi Társaság tagjai Csordás Lászlót, az *Együtt* olvasószerkesztőjét elnökké, Vári Fábián Lászlót tiszteletbeli elnökké választották, akik azóta gazdag tematikájú műhelybeszélgetéseket, szövegelemzéseket folytatnak a pályakezdő fiatalokkal. Csordás László a 2014-es Tokaji Írótáborban az *Együtt* folyóirat bemutatkozó estjén így számolt be irodalmi életünk eme rendkívüli eseményéről: „*2014-től ezek a fiatalok, akiket megjelentettünk a Szárnypróba rovatban, egy közösséget hoztak létre (...) Ezzel is alátámasztva*

a hagyomány folytonosságát, lehetőségét, illetve valamilyen újítási szándékot. Nemzedék – mint irodalomtörténeti kategória – a kárpátaljai magyar irodalomban a Forrás után még nem igazán jelentkezett. 2007-ben volt egy próbálkozás: Kovács Gábor szerkesztésében megjelent az Új Vetés, a pályakezdő fiatalok antológiája, amely ugyan nemzedéki fellépéssel szeretett volna élni, de maga a narratíva sem jött létre, ugyanis semmilyen értelmező írás nem jelent meg, amely a nemzedéki létre kérdezett volna rá. Hogy az antológiában megjelent írások mitől tartoznak eggyé, mitől többek, mint egy-egy írás külön-külön?! 2013-ban megjelent egy másik próbálkozás, a Szárnypróba, amelyben számba vettük az eddigi próbálkozásokat, azután a fiatalok körében próbáltunk meg kialakítani egy egységes narratívát, amit vagy elfogadtak, vagy tagadtak. Ez az antológia működőképesnek bizonyult minden hibájának ellenére és minden egyenetlenségének ellenére. És ezekből az alkotókból alakult meg később a KVIT...⁷⁸² A jelen sorok írója szintén részt vett a folyóirat-bemutatón, felszólalásában megerősítette, hogy a Szárnypróba-raj jelentkezése rácsúszott ama rosszakaratúak jóslataira, akik a folyóirat „meghalását” jelezték. Hogy a mi nemzedékünk után (Vári Fábián Lászlóra, Nagy Zoltán Mihályra és másokra gondolva) meg fog halni az irodalmi élet is, nem lesz utánpótlás. Az idő mostani állása mást mutat.. Vagyis a fiatalok jelentkezésével „a kárpátaljai magyar irodalmi élet él és élni fog.”⁷⁸³

A társaság tagjai 2014. szeptember 26-án a beregszászi Európa-Házban találkoztak a Magyar Művészeti Akadémia (MMA) Irodalmi Tagozatának Kárpátalján tartózkodó tagjaival, ahol Lőrincz P. Gabriella, Shrek Tímea és Pusztai-Tárczy Beatrix felolvastak írásaikból. Tevékenységük köre egyre kiterjedtebb lett. Csordás László, Marcsák Gergely, Kertész Dávid, Pógyor Adrián, Gálfi Dezső, Kovács Eleonóra, Ámorth Angelika, Pák Diána, Ráti Emese, Shrek Tímea és Pusztai-Tárczy Beatrix, Dupka György, a MÉKK elnöke meghívására részt vettek a 2014. október 8-12. közt megrendezett VIII. Együtt-író-táborban és az Irodalmi Karaván Kárpátalján rendezvénytársaságban, amelynek „főhadiszállása” Tiszabökény volt. A kirajzások eredménye: 17 helyszínen (Tiszabökény, Péterfalva, Tivadarfalva, Nagypalád, Nagyszőlős, Karácsfalva, Beregszász, Nagyberég, Munkács, Ungvár, Téglás, Visk, Técső stb.) tartottak felolvasást, rendhagyó irodalmi órát, író-olvasó talál-

kozót. Ezek a fiatalok azóta az évente megrendezett tiszabökényi író-tábor társaságai.

2015-ben Zubánics Lászlónak, a KMMI elnökének és Dupka György ügyvezető igazgatónak köszönhetően a KVIT saját helyiséget kapott az Európa-Magyar Ház legalsó szintjén, jól felszerelt könyvtárral és irodával, ahol már fogadni tudták a magyarországi, erdélyi, délvidéki és felvidéki irodalmi élet prominens tagjait, szépirodalmi kiadványok szerkesztőit, különböző intézmények munkatársait, akikkel szakmai kapcsolatban állnak. A KVIT-tagok túlnyomó többsége már diplomás (tanár, egyetemi oktató, újságíró stb.), illetve diplomászerzés előtt álló főiskolás és egyetemista, vagy valamelyik anyaországi egyetem doktori iskolájának PhD-hallgatója.

Testületileg bekapcsolódtak a MÉKK és a KMMI által felkarolt beregszomi Sütő Kálmán és Kecskés Béla-szavaloversenybe, az elhangzott szavaltokat zsűritagként értékelik. Ott vannak a magyar kultúra napja alkalmából megrendezésre kerülő beregszászi értelmiségi fórumokon, a magyar költészet eredeti ötleteikkel megtűzdelt napján és számos más irodalmi, kulturális, képzőművészeti, közéleti jellegű megmozduláson.

Az internet, illetve a korszerű kommunikációs eszközök alapos ismeretének birtokában megannyi csapatépítő programban vesznek részt. A Net-nemzedék tehetséges képviselői ők, akik egyben saját weboldalt is működtetnek, net-jegyzeteket, naplókat is író bloggerek, otthonosan szörföznek a „net-univerzumban.” Azonban a realitások talajához is kötődnek, például tehetséggondozó pályázatokat hirdetnek vers, próza, műfordítás és egyéb kategóriákban, pályaműveket értékelnek, helyezetteket jutalmaznak.⁷⁸⁴

Az Együtt továbbra is fórumot biztosít „az újonnan jelentkező fiataloknak, akik kipróbálhatják tehetségüket, egyben a jövőt is szolgálják, és ha tizből kettő megmarad a pályán, kettő továbbra is tudja bizonyítani a tehetségét, rátermettségét, akkor azt hiszem, hogy a kárpátaljai magyar irodalom nyer ezzel az üggyel.”⁷⁸⁵

⁷⁸² Lásd: Tokaji esték II. Bemutakozik az Együtt folyóirat. Csordás László előadása. In: A Tokaji Író-tábor tanácskozásai 2014, 233-234. old.

⁷⁸³ Lásd: Tokaji esték II. Bemutakozik az Együtt folyóirat. Dupka György előadása. Uo., 236. old.

⁷⁸⁴ Lásd a KVIT-honlapot: <http://kvit.hu/kvit-tortenet/>

⁷⁸⁵ Lásd: Tokaji esték II. Bemutakozik az Együtt folyóirat. Vári Fábián László felszólalása. In: A Tokaji Író-tábor tanácskozásai 2014, 232. old.

EPILOGUS

Az eddigiekben megvizsgáltuk a vidék magyar irodalmi életének, szerveződéseinek, fórumainak keletkezését, kialakulását, a „magyar szó” terjedésének irányultságait, a fórumokat, a befogadó olvasói közeget, a régió kultúrtörténetében és szellemi műhelyeiben fontos szerepet betöltő írástudók értéktérítő és közösséget szolgáló tevékenységét. Vázlatosan bemutattuk főbb típusait, kultúrtörténeti jellegzetességeit, amelyekből a kárpátaljai magyar írásbeliség eredeztethető, amelyekből a Trianon utáni Kárpátalja irodalmi élete összevődött; kezdve az egyetemes magyar kultúrtörténettel mint egésszel, a vidékünkre vonatkozó történéseit kihangsúlyozva, s eljutva egészen a két világháború közt kisebbségben élő magyar közösségeihez, a szervezett irodalmi, kulturális testületek legkisebbjeihez, amelyek a helyinél nagyobb jelentőségre tudtak emelkedni. Még ezen a szerény szinten is a szellemi elit köreiben mozgunk, különböző ideológiai irányultságot megtestesítő makroszervezetek között. Vizsgálódásunk határain ott sorakoznak a kisebbségi létbe szorult hazai szellemi műhelyek, kulturális, irodalmi egyesületek, fórumok, e körön kívül pedig az anyaországi testvéri közösségek, távolabbi körben a határon túli irodalmi gyülekezetek. Ezeket a köröket láthatatlan köldökszinór köti össze, amelyek táplálják, támogatják, segítik egymás értéktérítő munkáját.

Tanulmányunk célja az volt, hogy nyomon kövessük, miként alakította környezetük a kulturális életet mozgó itézményeket, s hogy észleljük a társadalmi és gazdasági változások hatását azokra a testületekre, fórumokra, amelyek leginkább kifejezésre juttatták az egymást követő korszakok „irodalmi energiáit.” Áttekintettük vidékünk irodalmi életének külső megjelenési formáit, hogy megértsük azoknak az irodalmi szervezeteknek, egységeknek belső energiáit, mozgó rugóit, amelyeknek eddigi kutatóink csak a körvonalait vázolták fel. Megtapasztaltuk, hogy ez a feladat rendkívül komplex, és nagysága meghaladja azt a mértéket, amelyről reményünk lenne bármilyen megfelelő áttekintést készíteni; konkrétan: egyes irodalmárok alkotói pályá-

jának, világképének, életművének, morális értékjegyeinek részletes elemzésére gondolunk, ami a hivatásos irodalomtörténészek vállalkozási területe.

Viszont azok az irodalmárok, akikkel munkánkban foglalkoztunk, irodalmi közösségük legkifejezőbb képviselői, szellemi vezérei voltak. A vizsgált intézmények, az irodalmi életet generáló szervezetek, szellemi műhelyek fejlesztése, fenntartása általában egyes személyiségek felkészültségén múltott. Gyakran előfordult ennek ellenkezője is – a közösségeket megosztó személyiségeket is ideszámítva –, az átgondolatlan, tehát rossz döntések és szemléletváltozások következtében az általuk menedzselte program elbukott.

A vidékünkön kialakult irodalmi élet, illetve irodalmi centrumok és irodalmi kisközösségekkel kapcsolatos forrásanyag több mint száz évre visszamenőleg mérhetetlenül bőséges, és a kutatás számára elérhető anyag mennyisége a rendszerváltás óta egyre gyarapodik. Ide sorolható a nyomtatott, kiadott, tudományos célokra előkészített forrásanyag és mindezek internetre is feltöltött digitális változata, illetve a különböző net-tárhelyek adatbázisai, a honlapok, blogok stb.

Jelenlegi tanulmányunk lényegében nem több, mint bevezetés a kárpátaljai magyar irodalom, az irodalmi élet és az ezen a szinten megnyilvánuló közgondolkodás, tapasztalat hatalmas anyagának részletekbe menő tanulmányozásához. De ez a bevezetés – ha hézagos is – szükséges számvetés. Az a korábbi, rendszerváltás előtti gyakorlat, melynek során a kárpátaljai irodalomtörténetet elválasztották az egyetemes magyar nemzeti irodalomtörténettől, oda vezetett, hogy minden kárpátaljai irodalomtörténeti vonatkozást sokkal primitívebbnek mutattak, mint amilyen valójában volt. Irodalmi életünk korlátait és lehetőségeit, az anyaországitól elválasztó szellemi távolságot csak akkor tudjuk térben és időben felmérni és megérteni, ha a kárpátaljai irodalomtörténetet az egyetemes magyar irodalomtörténet egyik aspektusaként tanulmányozzuk. Hasonló következtetésre jutott *Szokolczay Lajos* a múlt század 70-es éveiben vidékünk irodalmával is foglalkozó dolgozatában: „*A kárpátaljai magyar irodalom 1945 utáni meggyökeresedésére – noha volt idő, amikor a szlovenszkói magyar irodalommal szoros 'kapcsolatban' állt, mert egy volt vele – az indulás a legjobb szó. Indulni úgyszólván a semmiből, méghozzá az egyetemes magyar irodalom hagyományait évtizedekig elutasítva, lapok, folyóiratok nélkül még ott is nehéz, ahol a nemzetiségi irodalom a kárpátaljainál komolyabb háttérrel indul.*”

Tudatában vagyunk annak a felismerésnek, hogy a szlovenszkói magyar irodalom árnyékában önálló magyar irodalmi arculata ennek a régióknak nem

alakult ki, bár a magyar lakosság kisebbségbe kerülésétől kezdődően beszélhetünk kárpátaljai magyar irodalmi kezdeményezésekről. A csehszlovák korszak jelentős alkotói közé tartozó Tamás Mihály és Sáfár László műveit Magyarországon, Felvidéken és Kárpátalján is újra kiadták, alkotói tevékenységükkel tanulmányok, esszék sora foglalkozik.

A szovjet korszakban főleg két író, Balla László és Kovács Vilmos szellemi teljesítménye magaslik ki. Majd a hatvanas évek végétől egy fiatalabb nemzedék (Forrás-nemzedék, józsefattilások) tagjai alkottak figyelemre méltót.

A vidékünkön született „*valamennyi mű olyan alkotói magatartásról tanúskodik, amely egy létező nemzeti eszme (kánon) kárpátaljai részről való gazdagítását tekintette feladatának.*”⁷⁸⁶

Balla László 1951–1989 között született munkáinak (versek, regények, elbeszélések) „*szépirodalmi értéke nincs*” és „*nem nevezhetők magas színvonalúaknak*”, mivel Penckófer János megállapítása szerint „*egysíkúságuk leegyszerűsített világlátást közvetített.*”⁷⁸⁷ Életművének elemzői szerint marandó értéket képvisel a rendszerváltás után megírt és kiadott *Ikebana* című, válogatott verseket tartalmazó könyve (1994), és a *Végtelenben találkoznak* című, személyes családi életét feldolgozó regényfolyama (*Azt bünteti, kit szeret* (regény, 1990), *A Nagy Semmi* (regény, 1994), *A végtelenben találkoznak* (regény, 1994), *Borbélyműhely a Vakhoz* (regény, 1995), *Ároni áldás* (regény, 1996), *Szobor a főtéren* (novellák, regények, 2001). A szerző ezekkel a művekkel – Penckófer János szerint – „*mintegy elismerte túlkapásait, tévedéseit, esetleges kárt okozó tetteit.*” Balla D. Károly 2000-ben megkerülhetetlen fontosságúnak és „vezeklésnek” tekintette a regényfolyamot, Görömbei András pedig 1999-ben úgy látta, hogy „*amit Balla korábban kiszolgált, azt most elveti.*”⁷⁸⁸ Balla László életművében forrásértékű még az *Erdélyi Béla és kortársai. A kárpátaljai magyar képzőművészet három nemzedéke* című képzőművészeti monográfia (1994) is.

Az irodalomtörténészek egybehangzóan úgy vélik, a szovjet korszakban egyértelműen Kovács Vilmos személyesítette meg az értékfelmutatást, első sorban *Holnap is élünk* című regényével (1965), amit halála után először Magyarországon, majd Ungváron újra kiadtak. Az 1959–1977 között született,

⁷⁸⁶ Penckófer János: *Tettben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében.* Magyar Napló–Kárpátaljai Magyar Pedagóguszövetség, Budapest, 2003. Tárolt változat: <http://www.karpatszemle.uz.ua/>

⁷⁸⁷ Penckófer János: *Magyar irodalom a szovjet korszakban: hagyomány és újateremtés.* In: Kárpátalja 1919–2009, 335. old.

⁷⁸⁸ Penckófer János: *Kultúra- és irodalomszemléleti egység az 1990-es években.* In: Kárpátalja 1919–2009, 525. old.

sematizmustól mentes költeményeiből a rendszerváltás után eddig négy versválogatás (*Testamentum*, 1993; ... *folytatás*, 1993; *Ha rám szakad a Végtelen idő*, 1997; *Ma kiáltsatok*, 2007) látott nyomdafestéket. Egyes versei (*Verecke*, *Bikaháton*, *Korom*, *Testamentum* stb.) számos magyarországi és kárpátaljai reprezentatív kiadás és szavalóverseny elmaradhatatlan részei. Kovács Vilmos élete és életműve öntörvényű és önépítő, amelynek elemzéséről számos tanulmány és monográfia jelent meg, ezzel bekerült a „nemzet szellemi vérkeringésébe”. S. Benedek András ennek kapcsán állapította meg, hogy „a kárpátaljai magyar irodalom II. világháborút követő alkotó nemzedékeinek tagjai elismerik és folytatják Kovács Vilmos szellemi örökségét. Ezért formálhat jogot Balla D. Károly, Vári Fábián László, Füzesi Magda, Fodor Géza, Finta Éva, Nagy Zoltán Mihály, Dupka György írói teljesítménye immár az egész magyar irodalom megbecsülésére.”⁷⁸⁹

Görömbei András szintén elismerően állapította meg: „A kárpátaljai magyar irodalom előtt azzal nyílt meg a nagyívű kibontakozás lehetősége, hogy végre ez az irodalom is számot vehet az itteni magyar ember sorsával, létkérdéseivel. Nem magára vett program, hanem az alkotó ember belső parancsa szerint.”⁷⁹⁰ Ez a „belső parancs” nyilvánul meg Vári Fábián László, Nagy Zoltán Mihály, Füzesi Magda és mások személyiségében és munkáiban.

Tanítómesterének gondolatait megerősítve, Eperjesi Penckófer János így vélekedik: „A legfontosabb érv, amely a kárpátaljinak mondható irodalom tanulmányozása mellett szól, az a nyelv közösségmegtartó erejével hozható kapcsolatba. Így ennek a régiónak szinte valamennyi műve alakítója e kultúrának. Valamennyi szellemi termék egy igen súlyos körülmények közé taszított népcsoport arra vonatkozó bizonyítéka, hogy 'az Élet él és élni akar.’”⁷⁹¹

A rendszerváltás után a kárpátaljai alkotók értékeremtő munkáját első ízben 1993-ban ismerték el. Berzsenyi-díjat kapott Gortvay Erzsébet, Vári Fábián László, Dupka György és Balla D. Károly, akik a későbbiekben más állami és szakmai kitüntetésben is részesültek.

Vidékünk írói közül hárman – Balla D. Károly, Vári Fábián László és Nagy Zoltán Mihály – József Attila-díjban részesültek, Berniczky Éva pedig elsőkötetesként Déry Tibor-díjat kapott, később Márai-díjban is részesült.

⁷⁸⁹ S. Benedek András: *A tettenérhető történelem*. Kárpátaljai nemzetiség- és kultúrtörténeti vázlat. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993, 94. old.

⁷⁹⁰ Görömbei András: *A kárpátaljai magyar irodalom fő sajátosságai*. In: Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen. Debrecen, 2000.

⁷⁹¹ Eperjesi Penckófer János: *Tettben a jellem*. A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében. <http://www.karpat szemle.uz.ua/>

Az ezredforduló után Füzesi Magda, Nagy Zoltán Mihály és Vári Fábián László a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatának tagja lett.

Nagy Zoltán Mihály kiváló prózai művekkel gazdagította a kárpátaljai, illetve az egyetemes magyar kultúrát és irodalmat. *A sátán fattya* (1991) című kisregénye 2000-ben Magyarországon az év regénye lett, azóta három kiadást, színpadi változatot, rádiójátékot, játékfilmet is megért alkotás. Kovács Vilmos *Holnap is élünk* című műve után ez a kárpátaljai magyarság második sorsregénye, amelyben a szerző az egyén és a közösség szovjet-korszakbeli szenvedéstörténetét írta meg sajátos nyelvi, formai eszközökkel. Kritikusai (Bertha Zoltán, Márkus Béla, N. Pál József és mások) a „legjobb magyar tudatregények” sorába állítják. Lengyel Tamás szerint „A sátán fattya olyan, valóban kárpátaljai regény, aminek az erőnyeit mindmáig nem sikerült másnak újratерemtenie, nem véletlen a József Attila-díj.”

Penckófer János *Hamuther* című regénye Az Erdély Magyar Irodalmáért Alapítvány 1999-es pályázatán kiemelt díjat nyert. A *Hamuther* előbb a Pallas-Akadémia (2000), majd a Magyar Napló kiadásában (2002) jelent meg, szintén kiérdemelve „az év regénye” megtisztelő címet. Márkus Béla így értékelte: „Penckófer János regénye, a *Hamuther*, amelyik mind életanyaga gazdagságában, mind előadásmenete, cselekményvezetése fordulatosságában, ügyességében, mind szerkezete megtervezésének ötletességében, mind gondolati, (nyelv) bölcséleti tartalmasságában, mind pedig stílusának igényességében olyannyira kimagaslik, hogy helyét a szűkebb haza, Kárpátalja legértékesebb szépprózái, Kovács Vilmos és Nagy Zoltán Mihály regényei mellett kereshetni.” Balla D. Károly szerint ebben a műfajban „az utóbbi évek legjobb kárpátaljai teljesítménye, de még ennél is több, jelentősebb, olyasmí, ami ezen a tájékon nemigen született még: pszichológiai regény.”⁷⁹²

Vári Fábián László költészete szintén a „nemzet szellemi vérkeringésébe” került. Ezt a költészetet Penckófer János szerint jól jellemzi „a nemzeti történelmi eseményekre való hivatkozás, a nemzet hőseinek, nagyjainak a szellemét megidéző magatartás is... Az elődökhöz és a kortársakhoz kötődő magyarság önazonosságát ez is alakítja, ám igazi távlatait mégis a közösségi lelkiület adja meg.”⁷⁹³ Balla D. Károly szerint: „Versei nemcsak hogy 'kiállták az idő próbáját', hanem a legáltalánosabb (ha tetszik: összmagyar) szempontból nézve is magas nívón reprezentálják poézisünknek azt az ágát, amelyet népi gyökerűnek és nemzeti elkö-

⁷⁹² Balla D. Károly: *Valóságpróza és látszatvalóság*. In: <https://sites.google.com/site/balladkaroly/konyvek/magyarul-beszelo-magyarok/valosagproza-es-latszatvalóság>

⁷⁹³ Penckófer János: *Kultúra- és irodalomszemléleti egység az 1990-es években*. In: Kárpátalja 1919–2009, 529. old.

teleztségének szokás nevezni. E versei alapján VFL minden engedmény nélkül besorolható abba a kortársi vonulatba, amelyet Ágh István, Bella István, Buda Ferenc, Csoóri Sándor, Farkas Árpád, Mezey Katalin, Nagy Gáspár, Szepesi Attila, Utassy József – és folytathatnám – neve fémjelez.”⁷⁹⁴

Értékgyarapítónk a költészet területén Füzesi Magda, akinek eddig megjelent tizenkét kötetéből kiolvasható, hogy erősen kötődik a szülőföldhöz, ugyanakkor az egész emberiséghez tartozónak érzi magát, osztozik gondjaiban. A közösséghez tartozás témái mellett jelentős helyet foglalnak el lírájában az emberi lét örömeit, gondjait kifejező versek. Költészetének fő erőssége az egyszerűség és természetesség. Szenzitív, képekben gazdag lírája a népköltéssel rokon.

Fodor Géza eddig megjelent öt verseskötete alapján Bakos Kiss Károly úgy véli, hogy szerzőjük „*sajátos hanghordozású költeményeivel, kötetivel érdemben gazdagította az otthonunkként tisztelt kishazánk kultúráját..., a költészet titkosírásának alapos ismerője, rejtelmek tudója, gyakorlott mágus. József Attila-i értelemben is a való világ varázsainak mérnöke.*”⁷⁹⁵

A költő Balla D. Károlyt megjelent kötetei alapján a gondolati, intellektuális líra művelőjeként tartják számon. Kedvenc műfajai: szonettek, a „klasszikus modern” kategóriájába sorolható intellektuális versek, haikuk és limerickek. Mindemellett eddig három, kisprózákat tartalmazó kötetet és ugyancsak három posztmodern regényt produkált.

Az irodalomtörténészek a költő és prózíró Balla D. Károllyal szemben az esszéíró Balla D. Károlyt részesítik előnyben, aki „ostorozó” cinikus hozzáállással elemzi a kárpátaljai magyarság társadalmi és kulturális életét, annak közszereplőit. A *Kisebbségi magyar skizofrénia* című mű megjelenésével indult el esszéírói kibontakozása. Ezt a könyvét Görömbei András után Penckófer János is „*egyenesen műfajváltó remeklésnek*” látja. A debreceni irodalomtörténész szerint: „*Eszmei és esztétikai értelemben egyaránt a kárpátaljai magyar irodalom élvonalába helyezte*” szerzőjét. A XXI. század első évtizedében könyvalakban is megjelent, a kárpátaljai magyarság problémáival foglalkozó irodalmi publicisztikái kapcsán Lengyel Tamásnak is az a véleménye Balla D. Károlyról, hogy „*kiváló elemző elme, akinél én az értekező műfajt, esszéit, cikkeit, naplóját gondolom a legizgalmasabbnak.*”⁷⁹⁶

⁷⁹⁴ Balla D. Károly: *Újraközlő irodalom?* Nagy Zoltán Mihály és Vári Fábián László új kötetéről. <http://bdk.hhrf.org/se0/vari-fabian-laszlo-kossuth-dij.php>

⁷⁹⁵ „*A való világ varázsainak mérnöke...*” Szemelvények, versek. Összeállította: Dupka György. KMMI-Füzetek VIII., Ungvár, 2010, 4. old.

⁷⁹⁶ Lásd Lengyel János interjúját „...Önerőből maradtam senki” címmel. In: *Halott ember karácsonya*. Interjúk. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2009, 156. oldal.

Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=216

Ehhez a nemzedékhez tartozik a beregszászi származású Finta Éva költő, aki 1990-ben települt át Magyarországra. Sárospatakon él és alkot, a helyi főiskolán tanít, elmélyült Sáfáry-kutató. Ettől függetlenül irodalmi-kulturális életünkben, főleg Horváth Anna képzőművész kultuszának ápolásában aktívan részt vesz, az *Együtt* szerzői körébe tartozik. Legutóbbi verseskötete is Ungváron, az Intermix Kiadónál látott napvilágot 2013-ban. Pécsi Györgyi szerint *Szapphó a szírtén* című kötetének anyaga részben szerves folytatása eddigi költészetének, másrészt viszont annak „*igen erőteljes megújulása, s egyúttal kiteljesedése*”. A hagyományokat is kedvelő szerző legutóbbi kötete a görög verselési formákat keltette életre. Gyökereit, amelyek Beregszászhoz, Kárpátaljához kötik, nem szakította el, de lírájában kezdettől fogva egyetemességre törekszik.

A műkritikusok a fentebb említetteken kívül jelentős és ígéretes alkotónak tartják Bakos Kis Károly költőt, Berniczky Éva, Brenzovics Marianna, Bartha Gusztáv és Lengyel János prózaíróit. A fiatalabb költőgeneráció közül feljövőben van Lőrincz P. Gabriella, aki többször szerepelt költeményeivel a Budapesten kiadott *Az év versei* című gyűjteményben is. A lírikusok mezőnyéből kiemelkedik Bakos Kiss Károly, aki „*mára megkerülhetetlen a kárpátaljai magyar irodalomban.*”⁷⁹⁷

A szépirodalom mellett a szakirodalmat művelők közül ismertté vált Beregszászi Anikó és Csernicskó István nyelvész. A szociográfia, táj kutatás, honismeret és demográfia területén Dupka György, Horváth Sándor, Czébely Lajos, Csatáry György, Molnár D. István, Molnár D. Erzsébet, Várady Natália, Zubánics László jeleskedik. Az irodalomtörténet és -kritika műfajában Gortvay Erzsébet, Penckófer János, Balla D. Károly, újabban Csordás László alkotott eddig magas színvonalú tanulmányokat. Jelentős a vidék magyar újságíróinak száma, akik közül többen szépírással is foglalkoznak.

A kárpátaljai magyar irodalmárok legértékesebbnek ítélt művei helyet kapnak *Az év novellái*, *Az év versei*, *Az év esszéi*, a *Szép versek* és más igényesen összeállított, rangos sorozatban kiadott antológiákban, amelyekben az összeállítók szerint „*szerepelni nagyobb dolog, mint kötetet megjelentetni.*”⁷⁹⁸ Költőink és íróink az anyaországi és a Kárpát-medencei irodalmi folyóiratok megbecsült, gyakran közölt szerzői. Számon tartják őket az *Új magyar iro-*

Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/11000/11010/11010.pdf>

⁷⁹⁷ Csordás László előadása a fiatal írónemzedékről. In: A Tokaji Írótábor tanácskozásai, 2010, 342. old.

⁷⁹⁸ Lásd: <http://www.litera.hu/hirek/a-szep-versekben-szerepelni-nagyobb-dolog-mint-kotet-megjelentetni>

*dalmi lexikon*⁷⁹⁹ és más fontosabb kézikönyvek szócikkei, főleg M. Takács Lajos megfogalmazásában.

A magyar irodalom történetéhez szervesen kapcsolódó, a határon túli magyar irodalom életéről és alkotóiról készült irodalomtörténeti dolgozatok a Kárpátalján élő írókról is vázlatos áttekintést adnak. Egyes írói életutakról külön irodalomtörténeti tanulmányok, illetve kis monográfiák, életinterjú-kötetek születtek. A róluk készült irodalomtörténeti igényű összefoglalások egy része (cikkek, tanulmányok, esszék stb.) digitalizált változatban az internetre is felkerültek. A különböző egyetemek, főiskolák mellett működő doktori iskolák PhD-hallgatói disszertációkban mutatják be a vidék irodalmi, kulturális életét és a kiemelkedő alkotók tevékenységét. Ezekre az irodalomtörténetesekre hárul a feladat, hogy kielemezzék a több évtizedes történeteket, az idő örvényében hullámozó alkotókat és műveiket.

⁷⁹⁹ *Új magyar irodalmi lexikon A-Gy.* Főszerkesztő: Péter László. Második, javított, bővített kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000.; *Új magyar irodalmi lexikon H-Ö.* Főszerkesztő: Péter László. Második, javított, bővített kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000.; *Új magyar irodalmi lexikon P-Zs.* Főszerkesztő: Péter László. Második, javított, bővített kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000. A lexikonban szereplő, önálló kötettel rendelkező kárpátaljai irodalmárok, közírók, kutatók (1918–2000): Balla (Bakó) László, Balla Teréz, Balla D. Károly, Balla Gyula, Balogh Balázs, Bellyei (Zapf) László, S. Benedek András, Csengeri Dezső, Demjén Miklós, Dupka György, Ferenczi Tihamér, Finta Éva, Fodor Géza, Fülöp Árpád, Füzesi Magda, Gortvay Erzsébet, Györke Zoltán, Horváth Gyula, Horváth Sándor, Ilku Pál, Jaczkó (Nátolyáné) Olga, Ják Sándor, Kecskés Béla, Kovács Vilmos, Kőszeghy Elemér, Kroó (Szenes) László, Lizanec, Petro Mikolajevics, Lusztig Károly, Mécs László, Megela, Ivan Petrovics, Nagy Zoltán Mihály, Osvát Erzsébet, Rácz Pál, Sáfáry László, Sándor László, Simon Menyhért, Süttő Kálmán, Szalai Borbála, Tamás Mihály, Tárczy Andor, Váradi–Sternberg János, Vári Fibián László, Zselicki József.

FÜGGELÉK

AZ IRODALMI ÉLET FONTOSABB ESEMÉNYEI 1918–2016

*A monarchia végromlása, út a csehszlovák köztársasághoz
(1918. IV. 8.–1919. IX. 10.)*

1918

Új Bereg címmel, Reisman Simon ügyvéd szerkesztésében megjelent Beregszász első, szociáldemokrata irányultságú napilapja.

Ugyancsak Beregszászban, Simon Mózes szerkesztésében megjelent a *Beregi Munkás*.

A kárpátaljai olvasók körében is népszerűvé vált a *Kassai Napló*, az 1883-ban alapított *Felsőmagyarország* jogutódja. Fábry Zoltán szerint „*az induló magyar írás lényegében itt startolt*”. Ungvári munkatársaként tartották számon Merényi Gyulát, Jaczkó Olgát, Simándy Pált, Sebesi Ernőt, Sárosi Árpádot, Szende Pált, Szerényi Ferdinándot és Mécs Lászlót.

Egybeolvadt a Beregszászban megjelenő *Beregi Hírlap* és a *Beregi Közlöny*. Az új lap címe: *Beregi Hírlap*. Szerkesztők: Klein Jenő, Radics Mihály.

Megjelent Hegyaljai Kiss Géza: *A legdrágább gyűrű*. Prédikációk. Székely-Illés nyomda, Ungvár.

1919

Március 7. Csehszlovák katonák Ungváron, a nyílt utcán megölték Pós Alajos újságíró.

Április 20-21. A román időszak beregszászi sajtóorgánuma az *Új Élet* című lap volt Papp László szerkesztésében.

Május 23. Budapesten megjelent Szabó Dezső háromkötetes regénye, *Az elsodort falu*, amit Ungváron kezdett el írni. 1921. január 23-án nyilatkozta a *Határszéli Újságnak*: „Nagyon jól emlékszem Ungvárra. Sokat dolgoztam, szenvedtem ott. Egyik legkedvesebb helye volt az életemnek és hiszem, hogy fejlődésemre is nagy befolyást gyakorolt.”

***Kárpátalja (Podkarpatszka Rusz)
az első csehszlovák köztársaságban
(1919. IX. 10.–1938. X. 11.)***

Szeptember 5. Az e napon kelt 607. sz. kormányrendelet 3. cikkelye többek közt kimondta, hogy „A csehszlovák állam egysége és fennállása ellen irányuló művek nem sorolhatók be a nyilvános könyvtárakba (...) el kell távolítani.”

A csehszlovák hatóságok felfüggesztették az ungvári *Gyöngyösi Irodalmi Társaság* tevékenységét.

Megjelent az 1920. évi *Családi Naptár*. Szerkesztő: Rácz Pál, Ungvár; Krúdy Gyula: *Havasi kürt*. Ruszin-Krajna kistükre. Garai ny. Budapest; Domokos László: *Ruszka-Krajna a népek ítélőszéke előtt*. Ráth Korvin ny., Budapest.

1920

Február 29. Elfogadták a Csehszlovák Alkotmányt. Az annak részét képező nyelvtörvény a nemzeti kisebbségek hivatalos nyelvhasználati jogára vonatkozóan 20 százalékos határt állapított meg.

Április 20. Ungváron megindult a *Munkás Újság*. 1921 májusától a kommunista párt hivatalos orgánuma.

Ungváron megjelent a *Ruszenszkói Magyar Hírlap* első száma. A fejléc szerint a Ruszenszkói Magyar Jogpárt politikai napilapja. Felelős szerkesztő: Zombory Dezső. Szerkesztők: Boldizsár Boldizsár, Rácz Pál. A kiadásért felelős: Lapkiadó Vállalat Rt., Ungvár.

Augusztus 28. Megalakult a Ruszenszkói Újságírók Szindikátusa. Elnök: Eperjessy József. Alapító: Tárczy Károly. Ügyvezető titkár: Havasi Emil. Jegyző: Rácz Pál. Pénztáros: Kováts Miklós.

December 20. Ungváron új napilap jelent meg *Déli Újság* címmel. Szerkesztő: Reisman Henrik. Ezzel 27-re emelkedett az Ungváron megjelenő újságok száma, közte magyar nyelvűek: *Ruszenszkói Magyar Hírlap*, *Déli Hír-*

lap, *Ungvári Közlöny*, *Határszéli Újság*, *Kárpáti Napló*, *Munkás Újság*, *Zsidó Néplap*, *Köztársasági Újság*, *Toll*, *Modern Szemle*.

December. Ruszenszkóban a kormányzó elrendelte a köztéri Habsburg-szobrok, emlékjelek eltávolítását.

1920 folyamán. Demkó Mihály szerkesztésében Munkácson megjelent a *Kárpáti Futár* című hetilap. Beregszászban újraindult a *Beregi Hírlap*.

1921

Március 8. A *Ruszenszkói Magyar Hírlap* írta: „Padlásra, pincébe, kamrákba kerültek az iskolák magyar ifjúsági, tanítói és tanári könyvtárai (...), amiket a megszálló hadsereg nemzeti fanatizmusa (...) már nem tartott szükségesnek.”

Április. Az illetékes minisztérium megtiltotta az 1918. október 28. után Magyarországon megjelent nyomdatermékek behozatalát.

Április vége. Megszűnt a *Kárpáti Napló*, a keresztényszocialista párt hivatalos lapja.

Május 3. Ungváron a hagyományos tavaszi kálváriai búcsú alkalmával a magyar prédikációt Mécs László premontrei kanonok, kaposi plébános és költő tartotta, akinek első verseskötete Ungváron jelent meg.

Május 8-tól. A *Határszéli Újság* lett a kárpátaljai keresztényszocialista párt hivatalos lapja (előtte: *Kárpáti Napló*).

Június 22. Munkácsi lapok szerkesztői (Demkó Mihály – *Kárpáti Futár*, Voith György – *Keleti Újság*, Tárczy Károly – *Munkács*) tiltakoztak az egyre szigorodó cenzúra ellen.

1921 folyamán. Munkácson a *Keleti Újság* szerkesztője R. Vozári Aladár. Megjelent Rácz Pál: *A rongyszedő és más elbeszélések*. Borító: Grünwald (?). Földesi Gyula ny., Ungvár; Simon Menyhért: *Hitetlenek testvérisége*. Pallas, Kassa.

1922

Január 29. Megalakult a Ruszenszkói Hivatásos Újságírók Szindikátusa. Elnök: Havasi Emil, az *Új Közlöny* szerkesztője. Alelnökök: Rácz Pál és Demkó Mihály.

Szeptember 24. Beregszászban ezen a napon kétféle *Beregi Újság* jelent meg: a Simon Mózes-féle és a Davidovics Herman-féle.

Október 24. Gömöri Jenő Tamás költő, író az *Új Modern Könyvtár* sorozat kiadója, a *Tűz* (Pozsony–Bécs) szerkesztője nyílt levélben kérte fel

Mécs Lászlót, hogy „*Szlovenszkó és Ruszinszkó írói és újságírói köreiben*” kezdeményezze „*magyar írói és újságírói konföderáció*” létrehozását.

November 12-17. Beregszászban és Munkácson magyarországi művészek léptek fel: Sándor Erzsi operaénekes és Karinthy Frigyes író.

November 21. Ungvár magyar civilszervezetei közös bizottságot alakítottak, hogy méltóképp előkészítse a december 31–január 1-jei Petőfi-ünnepségeket.

December 31. Az ungvári rendőrség nem engedélyezte a Kossuth téri állami elemi iskola falán lévő Petőfi-emléktábla megkoszorúzását. A városban a Mozaik Kultúregyesület irodalmi szakosztálya szervezte az ungvári Petőfi-ünnepséget. Az egybegyűlték előtt Mécs László és Rácz Pál tartott előadást, illetve olvasta fel az alkalomra írt verseit, dolgozatát. Beregszászban Tamás Mihály volt a fő szónok. Visken, Nagyszőlősen, Tiszaújlakon Hokky Károly, a *Határszéli Újság* felelős szerkesztője, Munkácson Bertók Béla református főesperes tartott ünnepi szónoklatot.

December folyamán. Új lapok indultak: *Ruszinszkói Fórum* címmel Ungváron képes hetilap (szerkesztő: Bálint Miklós), *Napsugár* címmel képes irodalmi hetilap (szerkesztő: Kun István).

Megjelent György Ferenc: *Napisten ölen.* (Versek, karcolatok, színdarabok). Előszó: Beregi Oszkár. Atheneum Könyvnyomda, Kassa; Simon Menyhért: *Emberhez – szent utunk.* (Versek) Munkácsi Művész-Club. Grosz ny., Munkács; *Ruszinszkói Almanach* (szerkesztette: Bíró Gyula és Dankó Mihály). Munkács, Kassai Újság. *Kárpátaljai Magyar Gazda Naptár*, hangsúlyozottan „*Ruszinszkó és Zemplén magyarsága számára*”.

1923

Január 23. Petőfi-ünnepséget tartottak Huszton. Az ünnepi szónok Ivan Kurtyák ruszin politikus volt.

Március 25. A keresztényszocialista párt ungvári női szervezete és a Katolikus Legényegylet tagjai Horny Oszkár római katolikus hittantanár betanításában színre vitték Fülöp Árpád *A Megváltó* című hatfelvonásos Krisztus-drámáját.

Március 30. A *Ruszinszkói Magyar Hírlap* megemlékezett a legnagyobb ruszin írónak tartott Alekszandr Duchnovics (1803–1865), a ruszin himnusz szerzője halálának évfordulójáról.

1923 folyamán. Új lapok indultak: Ungváron a *Grimasz* (szerkesztő: Kreisler Géza), *Színházi Újság* (szerkesztő: Orosz Lajos), Munkácson a *Szeretet* (szerkesztő: Bertók Béla református püspök).

Megjelent Mécs László: *Hajnali harangszó.* Versek. Földesi ny., Ungvár; Tamás Mihály: *Novelláskönyv.* Kassai Kazinczy Társaság kiadása, Beregszász.

1924

Július 1. Munkácson megjelent a *Kárpáti Híradó* első száma. Főszerkesztő: Simon Menyhért. Kiadó: Katrics József.

1924 folyamán. Új magyar pártlapok: *Kárpáti Szemle*, *Új Közlöny*, *Kéleti Újság*.

Megjelent Fülöp Árpád: *Az ember.* Drámai költemény. Popper ny., Monor; Simon Menyhért: *Szívet, csak szívet.* Versek. Hermann és Welber ny., Munkács; *Kárpátaljai Magyar Almanach* (Szerkesztette: Hamvai Kún István). Lám, Ungvár.

1925

Február 21-22. A kulturális szervezetek közös Jókai-ünnepséget tartottak Ungváron.

Július 9. *Máramaros* címmel új hetilap jelent meg Nagyszőlősen. Felelős szerkesztő: Schweiger Sámuel.

Kárpátalja-szerte Jókai-ünnepségek zajlottak le az író születésének 100. évfordulója alkalmából.

Megjelent Fülöp Árpád: *Kapisztrán.* Színjáték. Popper ny., Monor; Jacsó Olga: *Csendes mederben.* Elbeszélések.. Földesi ny., Uzshorod.

1926

Január. A Kazinczy Társaság Fleischmann Gyula felajánlására pályázatot írt ki irodalomtörténeti értekezés megírására, amely „*1918 óta kritikailag feldolgozza a szlovenszkói és ruszinszkói magyar irodalmat.*”

Március 16. Munkácson betiltották Herczeg Ferenc *Híd* című darabjának előadását, amit a Horváth Kálmán vezette Kárpátaljai Magyar Színtársulat mutatott volna be.

Május 31. Ungváron megalakult a Ruszinszkói Magyar Újságírók Szövetsége. Elnök: Havasi Emil. Alapító tisztségviselők: Kovács Béla (alelnök), Garas Nándor (titkár), Bálint Miklós (pénztáros). Ellenőrök: Rácz Pál, Simon Menyhért. Választmányi tagok: Voith György, László Ernő, Zombory Dezső, Katrics József, R. Vozáry Aladár.

Augusztus 8. Kétéves szünet után újjáéledt a Beregszászi Irodalmi és Műpártoló Egyesület.

Október 23. Ungváron előadást tartott Kunos Ignác turkológus, az MTA levelező tagja.

November 24. Az ungvári Mozaik Kultúregyesület szabadegyetemének vendége volt Móricz Zsigmond író, aki Rácz Pál kíséretében meglátogatta Fülöp Árpád költőt, előadást tartott Munkácson és Beregszászban is.

December 5. Rákóczi-ünnepélyt tartott a nagyszőlősi Népművelési Egyesület.

December 23. Szabó Dezső előadást tartott Beregszászban.

Megjelent Rácz Pál: *A könyvnyitó asszony*. Regény. Ludwig Voggenreiter Verlag, Berlin; Tamás Mihály: *Tavaszi vallomás*. Fialat évek regénye. Concordia ny. (Bratislava), Ludwig Voggenreiter Verlag, Berlin.

1927

Január 24. A Kárpátaljai Magyar Színtársulat Ungváron bemutatta Fülöp Árpád ungvári gimnáziumi tanár *Kapisztrán* című színművét.

Január 25. Megjelent a *Ruszinszkói Színházi Élet* első munkácsi száma. Szerkesztők: Kelembéri Sándor és Bernáth Pál.

Március 6. Munkácson megjelent *Az Őslakó* című független hetilap első száma. Felelős szerkesztő és laptulajdonos: R. Vozáry Aladár.

Március 7. II. Rákóczi Ferenc tiszteletére Munkácson országos emlékünnepeket tartottak.

Április 1-től. A munkácsi Csillag étterem hetente kétszer kulturális, irodalmi jellegű kávéházi esték szervezését határozta el.

1927 folyamán. Megjelent Simon Menyhért: *Életünk lényege*. Versek. Welber ny. Munkács; Tamás Mihály: *Szép Angéla háza*. Regény. A Reggel, Pozsony; Mónus Gyula: *Zilárd királyfi*. Gyermekszínmű. Népmesék nyomán. A Néplap Műkedvelő Színtára, 2., Skolnaja Pomosc ny. Uzhorod; Sas Andor: *Szabadalmas Munkács város levéltára 1376–1850*. A régi városi archívum történetének, anyagának és csoportosulási rendjének ismertetése. Grünstein ny., Munkács.

1928

Április 22. A Munkácsi Kereskedelmi Akadémia magyar tagozatának hallgatói mások mellett méltatták Ady Endre születésének évfordulóját.

Október 7. *Az Őslakó* írta: Kárpátalján nem kerülhetnek áruforgalomba Balassi Bálint, Csokonai Vitéz Mihály és Gárdonyi Géza művei.

1928 folyamán. Megjelent Fülöp Árpád: *Betlehem*. Színjáték. Ungvár-Uzhorod; Kiss László: *Minden az élet*. Versek. Bécsi Európa Könyvtár,

Uzshorod; Rácz Pál: *A szomorú ember*. Regény. Concordia ny. Pozsony, Kazinczy Társaság, Kassa; N. Jaczkó Olga: *Virágzó cseresznyék*. Elbeszélések, Kassa; N. Jaczkó Olga: *Ispilángi rózsza*. Regény. Pozsony; Sas Andor: *Beregi szálfák útja Munkáctól Danzigig*. A munkácsi uradalom exportvállalkozása a napóleoni háborúk idején 1796–1803. Grünstein ny., Munkács.

1929

November vége. Munkácson járt a huszti születésű Szép Ernő színházi író, a budapesti *Az Újság* munkatársa.

December 15. A csehszlovákiai magyar könyvhét munkácsi napján részt vett többek között Mécs László, Simon Menyhért.

1929 folyamán. *Szabadság* címmel új lap indult Beregszászban.

Megjelent: *Kazinczy Évkönyv 1898–1928*. Szerk. Sziklay Ferenc. Kazinczy Kiadóvállalat, Kassa. (A szerkesztői előszó szerint ez a könyv „a szlovenszkói és ruszinszkói magyar irodalomnak seregszemléje akar lenni”. Kárpátaljai szerzők: Jaczkó Olga, Simon Menyhért, Rácz Pál.

1930

Május 19-21. Létrejött a magyar írókat, költőket tömörítő ún. Szentiváni Kúria.

Augusztus. Balogh Edgár és három sarlós társa – Lőrincz Gyula duna-szerdahelyi festőművész, Bertók János munkácsi diák, Sáfáry László költő, munkácsi tanár – a kárpátaljai falvakat járták. A riportsorozat *Tíz nap szegényországban* címmel jelent meg a *Prágai Magyar Hírlap*ban 1930 szeptembere és 1931 januárja között.

Szeptember 13. T. G. Masaryk köztársasági elnök Losoncon bejelentette: „Hogy a kultúra iránt érzett őszinte tiszteletemet tettekkkel is bizonyítsam, elhatároztam, hogy a nyolcvanadik születésnapom alkalmából létesített alaptól egy magyar tudományos, irodalmi és képzőművészeti társulat céljaira megfelelő összeget juttatok.”

1930 folyamán. Megjelent Czabán Samu: *Mese az erdőben*. Alkalmi gyermekdarab. Merkur ny., Beregszász; R. Vozári Aladár: *Elszállt a turul*. Studium, Budapest.

1931

Március 25. Ungváron a Ruszinszkói Közművelődési Egyesület jótékonyági rendezvényét megtisztelte jelenlétével Mécs László költő.

Március 28. A Nagyszőlősi Sportegyesület műsoros estjén szerepelt többek között Mécs László és Rác Pál.

Május 4-5. Budapesten, a magyarországi könyvnapokra időzítve, *Koszo-rú* címmel megjelent az elszakított országrészek íróinak antológiája.

Augusztus vége. Kárpátaljai előadókörúton járt Fábry Zoltán író.

Szeptember 27. Móra Ferenc író részt vett a Munkács környéki archeológiai ásatásokban, és találkozott a munkácsi alkotó értelmiség képviselőivel.

1931 folyamán. Kárpátalján szerepelt Nagy Endre író és konferanszié.

A munkácsi könyvtárban végzett felmérés szerint a legtöbben Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza és Hugo Bettauer műveit olvasták.

Megjelent Sáfáry László: *Lendület*. Versek. Welber ny., Munkács; Haraszi Károly: *Az ungi református egyházmegye történetéhez*. S.a.r. Kőműves Sándor. Református Egyházi Könyvtár, Nagykapos; Ijjász Gyula: *A magyar nyelv eredete*. Földesi ny., Ungvár; Prerau Margit: *Kiáltás*. Atheneum, Kassa.

1932

Január 3. *Az Őslakó* megírta, hogy a cseh hatóság több irodalmi, művészeti kiadványt, köztük a *Nyugat* című folyóiratot kitiltotta Kárpátalja területéről.

Március. Munkácson *Magyar Írás* címmel irodalmi havilap indult Daró István szerkesztésében. Az első szám Móricz Zsigmond üdvözlő sorait közölte.

Az ínség sújtotta Verhovinát felkereste Fábry Zoltán szlovákiai író.

Április 11. Hatósági rendelet a magyarországi nyomtatott kiadványok Szlovénzkóba és Kárpátaljára történő behozatalának megkönnyítéséről.

Május 29. Munkácson előadást tartott Móra Ferenc író.

Július 20. A munkácsi rendőrség könyvrazziát tartott az egyik munkácsi könyvkereskedésben, és lefoglalta többek között Zilahy Lajos, Benedek Elek, Jósika Miklós, Széchenyi István műveit.

Szeptember közepe. Az ungvári római katolikus Mária Kongregáció leányklubjában megemlékeztek Arany János halálának 50. évfordulójáról. Az ünnepi beszédet Rác Pál tartotta.

December 18. A *Magyar Írás* Munkácson kultúrestet tartott, amelyen jelen volt többek között Bellyei (Zapf) László, Tamás Mihály, Simon Menyhért.

1932 folyamán. Megjelent Czabán Samu: *A főpróba*. Egyfelvonásos színdarab gyermekek számára. Merkúr nyomda, Beregszász; György Ferenc: *Címtelen levél*. Versek. Lám Rt. Könyvnyomda és Litográfiai Műintézet,

Ungvár; Tamás Mihály: *Mirákulum*. Regény. Kazinczy, Kassa; Fábry Zoltán: *Az éhség legendája*. Kárpátalja.

1933

Február. Rozsnyón megalakult a Csehszlovákiai Magyar Katolikus Szent Pál Irodalmi Szövetség irodalmi, tudományos, hírlapírói és hitbuzgalmi szakosztálya. Elnök: Pfeiffer Miklós. Az országos választmány tagja Ungvárról Rác Pál író, szerkesztő.

Március eleje. Az Ungvári Katolikus Legényegylet irodalmi szakosztályt és önképzőkört alakított. Elnök: Fülöp Árpád költő, ny. gimnázium tanár.

Április 20. Ungváron a Katolikus Legényegylet és a Kiss Terézke Leányklub színtársulata bemutatta Fülöp Árpád *A megváltó* című hatfelvonásos drámai költeményét.

Június 22. Munkácson letartóztatták R. Vozáry Aladár közírót, *Az Őslakó* szerkesztőjét. A vád: „katonai jellegű árulás” (kémkedés).

1933 folyamán. Megjelent Demjén Ferenc: *Versek*. A szerző kiadása. Tipográfia Könyvnyomda, Beregszász; Kiss László: *A nagy párba*. Versek. Előszó: Móra Ferenc. Címlap: Erdélyi Béla. Európa Könyvtár, Bécs-Wien; Stepan Vaskó: *Proc?* Prelozil Jan Dusánek, Václav Rybárik. Autorizované vydání, Mukacev. (Vaskó István *Miért?* című háborús visszaemlékezése cseh nyelven.)

1934

Április 15. A PRMKE Mécs László-estet tartott Ungváron.

Szeptember 2. A Kárpátaljai Magyar Akadémikusok Egyesületének ungvári kultúrestjén a beregszászi Bellyei (Zapf) László író tartott előadást *Emberi vagy társadalmi ideálok* címmel.

Szeptember 5. A Pozsonyban e napon kelt 6709/III. sz. rendelkezés értelmében indexre került 271 könyv, közte Prohászka Ottokár, Babits Mihály, Gárdonyi Géza, Gulácsy Irén, Herczeg Ferenc, Móra Ferenc, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső, valamint Sziklay Ferenc, R. Vozáry Aladár és mások művei.

Július 14. Sziklai Ferenc előadást tartott a PRMKE ungvári matinéján.

1934 folyamán. *Kárpátalja* címmel új, független, pártunkívüli, demokratikus hetilap indult Beregszászban. (Szerkesztők: Nádas József, Kiss László).

Hegyvidéki bokréta címmel megjelent a szlovénzkói és ruszinszkói magyar írók prózai antológiája. Összeállította: Wallentinyi Samu. Rábely ny.,

Rimaszombat; Rácz Pál: *Hangyaboly*. Regény. Vasárnap ny., Arad; Ilku Pál: *A munka himnusza. Az anyaszív*. Ifjúsági színművek. Kálvin ny., Beregszász; Mónus Gyula–Szerényi Ferdinánd: *Benes-Bena község jelene és múltja*. Szociográfiai tanulmány. Kálvin ny., Beregszász.

1935

Március 15. Ezen a napon Munkácson 16 magyar, 6 ruszin/orosz/ukrán és 4 zsidó újság jelent meg.

Április 7. A PRMKE népes zárandoklatot szervezett a tiszabecsi Rákóczi-emlékoszlophoz. A sajtóbecslések szerint mintegy 10 ezres tömeg vett részt az eseményen. Sor került a koszorúzásra, megszólalt a tárogató, a Rákóczi-induló, magyar, ruszin és román nyelven tartottak ünnepi beszédet. Utána „közébéd” volt Tiszaújlakon.

Beregszászban bemutatták Bellyei (Zapf) László *Bujdosók* című darabját.

Április 8. A salánki református templom karzatára került az alábbi felírás: „II. Rákóczi Ferenc fejedelem salánki országgyűlésének és utolsó itt tartózkodásának emlékére. 1711. febr. 11-18. Halála 200. éves évfordulóján. 1935. április 8.”

Augusztus 11. Első ízben mutatkozott be a Szernyei Gyöngykaláris, melyet a költőként és lapszerkesztőként is jól ismert Balogh Sándor tanító kezdeményezett.

1935 folyamán. Komáromban megalakult a Csehszlovákiai Magyar Irodalmi Szövetség (a Jókai Egyesület, a Toldy Kör, a Kazinczy Társaság egyesülésével).

Megjelent Demjén Ferenc: *Hegyek alján*. Versek. Merkúr ny., Beregszász; Sáfáry László: *Verhovina*. Versek. Typografia ny., Munkács.

1936

Szeptember 26. Ungváron, Munkácson és Beregszászban könyvnapot tartottak.

November 27. A Beregszászi Irodalmi és Műpártoló Egyesület Ady-esttel méltatta fennállásának 52. évfordulóját.

November 29. Ady-est volt Ungváron.

Szlovénzkóban és Kárpátalján is elérhető budapesti lapok: *Népszava*, *Újság*, *Magyar Hírlap*, *Esti Kurír*.

1936 folyamán.

Ungváron a 44 nyilvántartott újságból 9 magyarul jelenik meg.

Munkácson új lap indult *Független Újság* címmel (szerkesztője: Róth Béla).

Megjelent Ilku Pál: *Lendület*. Regény. Kultúra. Slovenská Grafia, Pozsony; Sütő Kálmán: *Lelkeket jöttem venni*. Versek. Merkúr ny., Beregszász; Tamás Mihály: *Két part közt fut a víz*. Regény. Franklin, Budapest; Tamás Mihály: *Szép szerelmes nyár*. Regény. Kassa; *Új magyar líra*. A szlovénzkói és kárpátaljai magyar költők lírai antológiája 1919–1936. Szerk. Wallentiny Samu. Karpatia ny., Kassa; Balogh Sándor: *A szernyei gyöngykaláris*. Magánkiadás; *Szlovénzkói Magyar Írók antológiája I. és II.* Nyitra, A Híd.

1937

Április 11. A PRMKE alapszervezeteiben Jókai-emlékünnepséget tartottak. A bevételt a komáromi Jókai-szobor javára ajánlották fel. Az ungvári ünnepség egyik vendége Mécs László volt.

December 6-8. A PRMKE és a Mozaik Kultúregyesület Ungváron, Munkácson, illetve Beregszászban megszervezte az erdélyi magyar írók estjét. Itt járt Janovics Jenő, Molter Károly, Szentimrei K. Jenő, Tamási Áron.

1937 folyamán. Új irodalmi folyóirat jelent meg: *Tátra*, a magyar élet és irodalom szlovénzkói és ruszinszkói szemléje. Megjelenik 10-szer egy évben. Szerkeszti: Tamás Mihály. Szerkesztőség: Kassa. Kiadótulajdonos: „Tátra” Könyv-, Lapkiadó és Könyvkereskedelmi Részvénytársaság.

Megjelent Herpay Ferenc: *Mozgóképek*. Elbeszélések. A szerző kiadása. Welber ny., Munkács; Simon Menyhért: *Kisebbségi ének*. Versek. 2. kiadás. Kazinczy Könyv- és Lapkiadó, Munkács; Simon Menyhért: *Testvéreknek üzenem*. Versek. A szerző kiadása. Munkács; Tamás Mihály: *Sziklán cserje*. Elbeszélések. Tátra, Pozsony; Havas Emil: *Amerika „felfedezése”*. Riportsorozat. Viktória ny., Ungvár; Zatlukál Jenő–Zatlukál Elemér: *Adatok Podkarpatszka Rusz praehistóriájához*. Nekudah Könyvnyomda, Munkács; Szabó István: *Ugocsa megye*. MTA, Budapest.

1938

Március 14. Beregszászban járt Várnai Zseni költő.

Augusztus 14. A Kárpátaljai Magyar Faluszövetség Petőfi-emléktáblát avatott Badalóban.

Szeptember 22. Bebörtönözték Simon Menyhértet, a *Kárpáti Híradó* szerkesztőjét, szeptember 24-én pedig R. Vozáry Aladárt, *Az Őslakó* szerkesztőjét.

*A visszacsatolt Kárpátalja kormányzóságának időszaka
(1939. III. 20–1944. X. 19.)*

1938

November 2. A bécsi Belvedere-kastély aranytermében kihirdették a tengelyhatalmak (Németország és Olaszország) döntőbírósi határozatát, az úgynevezett első bécsi döntést.

1938 folyamán.

Megjelent Ják Sándor: *Neked írom...* Versek. Haladás, Beregszász; Prerau Margit: *Minden pária nevében.* Versek. Címlap: Nagy Márton., Viktória ny., Ungvár.

1939

Január 28. E naptól az ungvári *Kárpáti Magyar Hírlap* „Ung-Bereg-Ugocsa egyesített vármegyék és a Felvidéki Egyesült Magyar Párt Kárpátaljai Kezletének hivatalos lapja.” Szerkesztő: Kováts Miklós.

Március 19. A honvéd vezérkar főnökének 10 órakor kiadott hivatalos jelentése: „Kárpátalja területének katonai megszállása befejezést nyert.”

November 4. 21 évi szünet után Ungváron újjáalakult a Gyöngyösi Irodalmi Társaság (alapítva 1905-ben). A társaság elnökévé Antal Miklós pápai kamarást választották.

1939 folyamán. Megjelent Csomár Zoltán: *Húsz év Ungvár történetéből 1918–1938.* A csehszlovák uralom elnemzetietlenítő törekvéseinek története. (Magyar Társaság Könyvei, 1./ Budapest; *A visszacsatolt Felvidék és Ruténföld címtára.* KSH. Budapest.; Pataki Mária: *Rákóczi földje.* Officina, Budapest.

1940

1940 folyamán. A beregszászi városi könyvtárból a legtöbben Zilahy Lajos és Harsányi Zsolt könyveit kölcsönözték ki.

Megjelent Kiss László: *Nincs megállás.* Versek. Viktória ny., Ungvár; *Ungvár és Ung vármegye.* Szerk. Csikvári Antal. Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala, Budapest; Bonkáló Sándor: *A rutének* (ruszinok). Franklin Nyomda, Budapest; *Útmutató Kárpátalja fontosabb gyógynövényeinek gyűjtéséhez Száhlender Károly irányítása mellett.* Összeállította: Fodor István, Martin János, Állami ny., Ungvár.

1941

Január 21. A költő személyes részvételével Mécs László-estet tartottak Szolyván.

Január 26. Ungváron megalakult a Kárpátaljai Tudományos Társaság (KTT). Elnök: Hodinka Antal.

Május 17–június 8. Művészeti Hetek rendezvénysorozat Ungváron. Az irodalmi és zenei est keretében többek között előadást tartott Harsányi Zsolt, Cs. Szabó László, Szabó Zoltán.

Május 25. A KTT díszközgyűlésén felszólalt Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter, Antal Miklós, a Gyöngyösi Irodalmi Társaság elnöke.

December 15. Széchenyi-est Csapon.

1941 folyamán. Megjelent *A Kárpátaljai Tudományos Társaság alapszabálya.* KTT. ny., Ungvár; *Művészeti Hetek.* Ungvár, 1941. május 17–június 8. Országos Irodalmi és Művészeti Tanács. Atheneum, Budapest.

1942

Január 2. Simon Menyhért, az Északkelet-magyarországi Magyar Kultúr egyesület kárpátaljai területi titkárságának vezetője emlékiratot terjesztett be a miniszterelnökséghez „Az északkeleti végek szórványmagyarságának gondozása” címmel.

Június 1–2. A magyar könyv napja volt Munkácson a város református diákságának Soli Deo Gloria szervezete rendezésében.

Június 3. Ilnczky Sándort a KTT új elnökévé választották.

December 18. Nagyszőlősen eltemették Czabán Samu tanítót, a kárpátaljai ifjúsági irodalom művelőjét és a gyermekszínház agilis szervezőjét, akinek munkásságát Fábry Zoltán is nagyra értékelte. Életét Györy Dezső örökölte meg *A veszedelmes ember* (1950) című regényében.

1942 folyamán. Kárpátalján is Corvin Mátyás éve volt. A Kárpátalján megjelent fontosabb magyar (engedélyezett) lapok: *Kárpátaljai Közlöny*, a kormányzói biztosság hivatalos hetilapja (szerkesztői: Sinka István, Balázs Vilmos); *Kárpáti Híradó*, politikai napilap (szerkesztő: Bártfai László); *Kárpátaljai Magyar Hírlap*, politikai napilap (szerkesztő: Kováts Miklós); *Az Őslakó*, politikai hetilap (szerkesztő: R. Vozáry Aladár); *Kárpátalja* (szerkesztő: Nádas Józsefné sz. Schmidt Etelka); *Tiszaháti Magyar Gazda*, politikai hetilap, *Beregszász* (szerkesztő: Balogh Sándor), *Ung Vármegye Hivatalos Lapja*, hetilap (szerkesztő: Pereszlenyi Ernő); *Bereg Vármegye Hivatalos Lapja*, hetilap (szerkesztők: Fekesházy Zoltán, Stéger László).

Megjelent Kiss László: *Magányos csillag.* Versek. Viktória ny., Ungvár; R. Vozáry Aladár: *A magyar és a magyar nyelvű újságírás a volt Csehszlo-*

vákiában (Adatok a magyar újságírás történetéhez). Felvidéki Egyesületek Szövetsége, Kálvin ny., Munkács; *A Gyöngyösi Irodalmi Társaság Évkönyve*, Ungvár.

1943

Május 23. A munkácsi várban nagy ünnepség keretében emlékeztek meg Zrínyi Ilona születésének 300. évfordulójáról. Az ünnepi szónoklatot Pataky Mária néprajzos, az Országos Zrínyi Ilona Emlékbizottság vezetője tartotta. Ez alkalomból a vár felső udvarán ideiglenes jelleggel újra felállították a csehszlovák időszakban ledöntött Turul-emlékművet.

Június 2-5. Munkácson könyvnapokat rendezett a Magyar Országos Véderő Egyesület és az ÉMKE helyi szervezete.

Június 3. Könyvnap Ungváron az Iskolán Kívüli Népművelési Bizottság szervezésében. Az utcai könyves standok is megjelentek. Ezen kívül Győr város estje és képzőművészeti kiállítás volt.

Június 27. Ungváron felavatták a gimnáziumalapító Drugeth János szobrát.

November 6-7. Herczeg Ferenc író a Gyöngyösi Irodalmi Társaság vendége volt Ungváron.

1943 folyamán.

Megjelent Fülöp Árpád: *Hunyadi*. Hősköltemény 48 énekben. Arany János ny., Budapest; R. Vozáry Aladár: *Munkács*. Officina, Budapest.

1944

Január 22. Mécs László-est Ungváron a költő személyes részvételével az Iskolán Kívüli Népművelési Bizottság szervezésében.

Január 29. Ungváron előadást tartott Bárczi Géza *A magyarság őstörténete* címmel.

Február 20. Munkács város képviselőtestülete díszközgyűlésen emlékezett meg Munkácsy Mihály festőművész születésének 100. évfordulójáról.

Június 6-8. Könyvnapokat rendezett Munkácson a Soli Deo Gloria Szövetség és az Északkelet-magyarországi Kultúregyesület. Könyvnapok voltak Ungváron is.

1944 folyamán. Megjelent Gáspár János: *A keleti szlávok antropológiája, különös tekintettel a kárpátaljai ruszinokra*. Irodalmi és Tudományos Könyvtár 42. Kárpátaljai Tudományos Társaság, Ungvár; Szova-Gmitrov Péter: *Ungvár múltja*. Ungvár.

Szovjet Kárpátalja – Kárpátontúli terület (1944. X. 28. – 1991. VIII. 24.)

1945

Május 27. Hétévi kényszerszünet után Ungváron megjelent a *Munkás Újság* első száma.

Augusztus 5. A *Munkás Újság*ban megjelent az első, helyi magyar költemény (a Beregszászon élő Győry Dezső *Hegyvidék* című verse, és *Vérke-parti vázlat* című karcolata).

Augusztus 14. Ungváron létrehozták a Területi Könyv- és Lapkiadó Vállalatot, ezen belül a magyar osztály szerkesztőségét.

December 2. Beregszászban *Vörös Zászló* címmel járási lap jelent meg, eleinte hetente kétszer. (1991. február 1-től *Beregi Hírlap*). A lap mellett megalakult a Beregszászi Magyar Irodalmi Kör.

December 4. A *Munkás Újság* 37. utolsó száma ezen a napon jelent meg.

December 5. A megszűnt *Munkás Újság* helyébe a *Kárpáti Igaz Szó* című napilap lépett, amely a *Zakarpatszka Pravda* megyei lap tükörfordítása volt.

1945 folyamán. Ungváron megalakult a Területi Általános Tudományos Könyvtár Idegen Nyelvű Osztálya. A gondozott állomány közel nyolcvan százaléka magyar könyv volt.

1946

Január 22. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége rendeletet hozott a Kárpátontúli terület megalakításáról az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság kötelékében.

Június. Megalakult az ukrainai Ragyanszka Skola Tankönyvkiadó magyar szerkesztősége.

1946 folyamán. Ungváron megkezdte tevékenységét a Szovjetunió Írószövetségének Kárpátaljai Írócsoportja.

1947

1947 folyamán. Megjelent Julius Fučík: *A hóhér kötelén*. Visszaemlékezés. Cseh eredetiből fordította: Gyömöri Dénes (Győry Dezső). Területi Könyv- és Lapkiadó, Uzshorod.

1948

1948 folyamán. A Huszti Tanítóképzőben magyar tagozat indult.

1949

1949 folyamán. Megjelent: *A boldogság útján*. Karcolat- és elbeszélésgyűjtemény a kolhozról. Fordította: Braun Henrik, Balla László. Területi Könyv- és Lapkiadó Uzshorod; *Műsorgyűjtemény*. Színdarabok, jelenetek, konferanszok, versek. Területi Könyv- és Lapkiadó, Uzshorod; *Orosz és ukrán népmesék*. Orosz eredetiből fordította: Sándor László. Területi Könyv- és Lapkiadó, Uzshorod.

1950

Szeptember. A Husztról Munkácsra áthelyezett tanítóképző magyar tagozata évente 15-30 tanítót, óvónőt bocsát ki.

1950 folyamán. Megjelent Mihajlo Kocjubinszkij: *A lovak nem bűnösök*. Fordította Jurij Skrobinec. Területi Könyv- és Lapkiadó, Uzshorod; *Műsorgyűjtemény*. Színdarabok, jelenetek, konferanszok, versek. Területi Könyv- és Lapkiadó, Uzshorod; V. Sztefanik: *Elbeszélések*. Fordította: Balla László. Területi Könyv- és Lapkiadó, Uzshorod.

1951

Február 21. Balla (Bakó) László elnökletével megtartotta első összejövetelét az Ungvári Irodalmi Kör (Magyar Irodalmi Egyesület).

1951 folyamán. Megjelent Bakó László: *Zengj hangosabban!* Versek. Területi Könyv- és Lapkiadó, Uzshorod, 100 old.; *Műsorgyűjtemény*. Színdarabok. Területi Könyv- és Lapkiadó, Uzshorod,

1952

1952 folyamán. Megalakult a Beregszászi Népszínház. Vezetője: Schober Ottó. Megjelent: *Műsorgyűjtemény*. Könyv- és Lapkiadó, Uzshorod.

1953

1953 folyamán. Megjelent: *Műsorgyűjtemény*. Könyv- és Lapkiadó, Uzshorod.

1954

1954 folyamán. Megjelent Bakó László: *Kitárom karom*. Versek. Könyv- és Lapkiadó, Uzshorod; *Műsorgyűjtemény*. Színdarabok, versek, humoreszkek. Könyv- és Lapkiadó, Uzshorod; *Új Hang*. Almanach. Szerkesztő: Sándor László. Könyv- és Lapkiadó, Uzshorod, 76 old.

1955

1955 folyamán. Megjelent: *Tavaszi napsütés*. Kisgyermekes verseskötet. Összeállította: Bakó László. Területi Könyvkiadó, Uzshorod; *Szovjet Kárpátontúl*. Almanach. Területi Könyvkiadó, Uzshorod.

1956

1956 folyamán. Megjelent Bakó László: *Rohanó évek sodrában*. Versek. Területi Könyvkiadó, Uzshorod; *Kárpátontúli elbeszélések*. Területi Könyvkiadó, Uzshorod; *Műsorgyűjtemény*. Színdarabok, versek, humoreszkek. Könyv- és Lapkiadó.

1957

Március 21. Ungváron hetente háromszor jelenik meg a *Kommunizmus Fényei* (1991 után *Ung-vidéki Hírek*), a *Vohnyi Kommunizmus* című ungvári járási és városi lap tükörfordítása.

Március 27. Nagyszőlősen hetente háromszor jelenik meg a *Prapor Kommunizmus* járási lap tükörfordítása *Kommunizmus Zászlaja* (1991 után *Nagyszőlős-vidéki Hírek*) címmel.

1957 folyamán. Megindul a magyarországi könyvek, folyóiratok, napilapok behozatala, később tömeges előfizetése is.

Megjelent a magyar nyelvű *Naptár* (később: *Kárpáti Kalendárium*) első kiadványa, ettől kezdve évente kiadják.

Megjelent Kovács Vilmos: *Vallani kell!* Versek. Területi Könyvkiadó, Uzshorod; Szenes László *Sóvirágok*. Elbeszélések, riportok. Területi Könyvkiadó, Uzshorod; *Naptár* 1957. Területi Könyvkiadó, Uzshorod; *Naptár* 1958. Területi Könyvkiadó, Uzshorod, 127 old., 12 000 példány.

1958

1958 elején. Megjelent a *Mology Zakarpattya* tükörfordítása, a *Kárpátontúli Ifjúság* (1991. február 1-től *Kárpátaljai Ifjúság*).

1958 folyamán. A Kárpáti Kiadó közös könyvkiadást indít Magyarországgal (Móra Ferenc Könyvkiadó, Kossuth, Gondolat, Magvető, Zrínyi, Zeneműkiadó), Csehszlovákiával (Madách Kiadó), Romániával (Kriterion Kiadó).

Megjelent: *Kárpátok 2., 1958*. Irodalmi almanach. Kárpátontúli Területi Kiadó, 135 old.; *Gurulj-borsócska*. A Szovjetunió népeinek meséi. Fordította: Drávai Gizella. Területi Kiadó, Uzshorod; *Műsorgyűjtemény*. Színdarabok,

versek, humoreszkek. Könyv- és Lapkiadó; *Ének Igor hadáról*. Hősköltemény a XII. századból az oroszok és palócok harcáról. Fordította és a bevezetést írta: Szova Péter. Területi Kiadó, Uzshorod; *Magyar népmesék*. Összeállította: Sándor László. Területi Kiadó, Uzshorod; *Naptár 1959*. Összeállító: Szenes László. Területi Könyvkiadó, Uzshorod, 160 old., 27 000 példány.

1959

1959 folyamán. A népszámlálás adatai szerint az országban élő magyarok száma 154 738 fő.

Megjelent Balla László: *Kip-kop kalapács*. Óvodásoknak és kisiskolásoknak. Területi Kiadó; Kovács Vilmos: *Tavaszi viharok*. Versek. Területi Kiadó, Uzshorod; Osvát Erzsébet: *Csivi csivi, megérkeztünk*. Gyermekversek. Területi Kiadó; Csengeri Dezső: *Fellegomlás*. Elbeszélések. Területi Kiadó, Uzshorod; *Naptár 1960*. Összeállítók: Kovács Vilmos és Kulin Zoltán. Területi Könyvkiadó, Uzshorod, 143 old., 15 000 példány.

1960

1960 folyamán. Megjelent: *Műsorgyűjtemény*. Színdarabok, versek, humoreszkek. Területi Kiadó; *Naptár 1961*. Összeállítók: Barzsó Tibor és Kovács Vilmos. Területi Kiadó, Uzshorod, 148 old., 16 000 példány.

1961

1961 folyamán. Megjelent Balla László: *Nyári lángok*. Versek. Területi Könyv- és Lapkiadó; Balla László: *És felgördül a függöny*. Területi Könyv- és Lapkiadó; Sütő Kálmán: *Kacagó faluvégek*. Versek. Területi Könyv- és Lapkiadó; *Naptár 1963*. Összeállítók: Barzsó Tibor és Lusztig Károly. Területi Könyvkiadó, Uzshorod, 160 old., 12 000 példány; *Magyar–ukrán szótár*. Összeállították az Uzshorodi Állami Egyetem tudományos munkatársai: P. P. Csucska, O. M. Rot, J. M. Szák. Akadémiai Kiadó–Kárpátontúli Területi Kiadó, Budapest–Uzshorod.

1962

1962 folyamán. Megjelent Balla László: *Ez az a város*. Riportok. Területi Könyv- és Lapkiadó, Uzshorod; Kovács Vilmos: *Lázás a föld*. Versek. Területi Kiadó, Uzshorod; Osváth Erzsébet: *Csipkebokor vendéget vár*. Gyermekversek. Területi Könyv- és Lapkiadó, Uzshorod; *Műsorgyűjtemény*. Színdarabok, jelenetek, konferanszok, versek. Összeállította: Schober Ottó. Területi

Könyv- és Lapkiadó, Uzshorod; *Naptár 1963*. Összeállítók: Barzsó Tibor és Lusztig Károly. Területi Könyvkiadó, Uzshorod. 160 old., 12 000 példány.

1963

Szeptember 1. Megnyílt az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszéke. Tanszékvezető: Petro Lizanec nyelvész professzor.

1963 folyamán. Megjelent Kecskés Béla: *Izzó parazsak*. Versek. Területi Kiadó, Uzshorod; Szenes László: *Hajnalra kitisztul*. Elbeszélések, riportok. Területi Kiadó, Uzshorod.; Balla László: *A „Juventus-1” úrutasai*. Ifjúsági regény. Területi Kiadó, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Uzshorod–Budapest; *Naptár 1964*. Összeállítók: Balla László és Barzsó Tibor. Területi Könyvkiadó, Uzshorod, 161 old., 15 000 példány; *Ukrán–magyar szótár*. Akadémiai Kiadó–Kárpátontúli Területi Kiadó, Budapest–Uzshorod; Vercs Gábor: *Térjünk be a könyvtárba*. Területi Könyv- és Lapkiadó, Uzshorod.

1964

1964 folyamán. Megjelent Balla László: *Meddőfelhők*. Regény. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod; *Műsorgyűjtemény*. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod; *Magyar népmesék*. Összeállította: Sándor László. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 1964; *Naptár 1965*. Összeállította: Balla László, Barzsó Tibor, Braun Henrik. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 161 old., 19 000 példány.

1965

1965 folyamán. Megjelent: *Kárpáti zsongás*. Válogatás a kárpátaljai ukrán prózaíróktól. Összeállította: Vaszil Pop. Szerkesztő: Kovács Vilmos. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod; Balla László: *Hidi Pista biciklista*. Regény. Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó–Kárpáti Kiadó, Budapest–Uzsgorod; Kovács Vilmos: *Holnap is élünk*. Regény. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod; Szenes László: *Kiszakított lapok*. Elbeszélések. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod; *Kárpáti kalendárium 1966*. Összeállította: Barzsó Tibor, Kótyuk István, Lusztig Károly. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 160 old., 17 000 példány.

1966

Szeptember–október. Az ungvári egyetem magyar szakos hallgatóinak egy csoportja *Együtt* címmel diáklapot alapított.

1966 folyamán. A kárpátaljai televízió Ungváron megkezdte a magyar nyelvű műsorok sugárzását.

Megjelent Lusztig Károly: *Házavatás*. Riportok Nagybereg életéből. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod; *Kárpáti Kalendárium* 1967. Összeállította: Barzsó Tibor, Egressy György, Groszman Endre. Kárpáti Könyvkiadó, Uzsgorod, 144 old., 12 000 példány; Balla László: *Az olvasók emlékeztetője*. (Kárpátontúli írók.) Kárpáti Kiadó, Uzsgorod.

1967

1967 folyamán. Megjelent Balla László: *Parázs a hóban*. Novellák. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; *Műsorgyűjtemény*. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; *Kárpáti Kalendárium* 1968. Összeállította: Barzsó Tibor, Egressy György, Kulin Zoltán. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 144 old., 14 000 példány; *Kaleidoszkóp*. (Válogatás a szovjet lapokból). Kárpáti Kiadó, Uzsgorod.

Március 8. Önálló napilappá vált az addig ukránból fordított *Kárpáti Igaz Szó*, az egyetlen magyar nyelvű hetilap. Főszerkesztő: Balla László. A nagyformátumú napilap ettől az évtől kezdve eleinte vasárnaponként, majd szombatonként „folyóiratpótló” irodalmi, művelődési és művészeti magazinnal jelenik meg (*Neon*, *Lendület* stb.)

A *Vörös Zászló* című lap keretében (szerkesztő: Csanádi György) újraindították a beregvidéki alkotókat tömörítő irodalmi stúdiót. A műhelybeszélgetések gyakori vendége volt Kovács Vilmos, Drávai Gizella, Horváth Anna is.

November. Ungváron megalakult a Forrás Ifjúsági Stúdió. Vezetői: Zselicki József (elnök), S. Benedek András, Balla Gyula. Szellemi vezérük Kovács Vilmos.

1968

1968 folyamán. Munkácsy Mihály-ünnepséget rendeztek a művész szülővárosában, Munkácson. A szülőháza helyén álló épületre emléktáblát helyeztek el.

Megjelent Györke Zoltán: *Homokszemek*. Versek. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; Kovács Vilmos: *Csillagfénynél*. Versek. Kárpáti Könyvkiadó, Uzshorod, 1968; *Kárpáti Kalendárium* 1969. Összeállította: Barzsó Tibor, Kovács Vilmos. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 144 old., 15 000 példány.

1969

1969 folyamán. A népszámlálás adatai szerint a Szovjetunióban élő magyarok száma 166 ezer fő.

Megjelent: *Műsorgyűjtemény*. (Műkedvelő együttesek számára). Kárpáti Kiadó, Uzsgorod; Szalai Borbála: *Dongó Dani danája*. Gyermekversek. Móra Könyvkiadó–Kárpáti Kiadó, Budapest–Uzsgorod, 1969; *Kárpáti Kalendárium* 1970. Összeállította: Bibikov Konsztantyin, Kovács Vilmos. Irodalmi melléklettel. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 144 old., 15 000 példány.

1970

1970 folyamán. Megjelent Balla László: *A világóra ketyegése*. Novellák. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod; *Kárpáti Kalendárium* 1971. Összeállította: Bibikov Konsztantyin, Kovács Vilmos. Irodalmi melléklettel. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 104 old., 16 000 példány; *A mukacsevoi vár*. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod.

1971

Május 22. Ungváron a *Kárpáti Igaz Szó* keretében megalakult a Területi József Attila Irodalmi Stúdió, melynek alapítója Balla László, a lap főszerkesztője. Elnöke 1981-ig Márkus Csaba, a lap főszerkesztő-helyettese. Titkára 1981-ig Erdélyi Gábor, a lap kulturális rovatának vezetője.

Augusztus 20. *Elidegenedés?* címmel a *Kárpáti Igaz Szó*-ban szerkesztőségi cikk jelent meg a Forrás Ifjúsági Stúdió és irodalmárai ellen. Ezt követően a stúdió gyakorlatilag beszüntette működését.

Szeptember-október. A Forrás Ifjúsági Stúdió a területi pártbizottság titkárának, a helyi írószövetség felelős titkárának, a *Kárpáti Igaz Szó* szerkesztőbizottságának, a *Kárpátontúli Ifjúság* szerkesztőinek megküldött *Beadványban* (ismertebb nevén: *I. Beadvány. A tűz nem alszik ki...*) visszautasítja a *Kárpáti Igaz Szó* augusztus 20. számában *Elidegenedés?* címmel megjelent szerkesztőségi cikkben megfogalmazott vádak.

1971 folyamán. Megjelent: *Körkép 1-4. sz.* Politikai, társadalmi, tudományos-műszaki és kulturális szemle. Szerkesztő: Stumpf András. Fordították: Balla Teréz, Czébely Lajos, Fábián László, Zselicki József. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; Váradi-Sternberg János: *Utak és találkozások*. Tanulmányok az orosz–ukrán–magyar kapcsolatok történetéből. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; *Kárpáti Kalendárium* 1972. Összeállította: Bulecza Rozália és Zékány Miklósné. Irodalmi melléklettel. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 104 old., 15 000 példány.

1972

1972 tavasza. Kovács Vilmos, Fodó Sándor és S. Benedek András tolalából megszületett a *II. Beadvány*, amelyet a szerzők az SZKP KB Politikai

Bizottságának, az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének címezték, s amit a kárpátaljai magyar értelmiség több mint ezer képviselője írt alá. A *Beadványban* felsorakoztatják az itteni magyarságot ért sérelmeket, a megoldatlan problémákat. Szervezőit a későbbiekben meghurcolták.

1972 folyamán. Megjelent Szenes László: *Fej vagy írás?* Kárpáti Kiadó, Uzshorod; Füzesi Magda–Balogh Balázs–Ferenczi Tihamér–Balogh Miklós–Kecskés Béla: *A várakozás legszebb reggelén.* Versek. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; Balla László: *Tapsi-titok.* Gyermekversek. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; *Neked, hazám!* Műsorgyűjtemény az SZSZKSZ megalakulásának 50. évfordulójára. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; *Kárpáti Kalendárium 1973.* Összeállította: Bulecza Rozália és Zékány Miklósné. Irodalmi melléklettel. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 104 old., 15 000 példány; *Körkép (1)* Politikai, társadalmi, tudományos-műszaki és kulturális szemle. Szerkesztő: Benyák Nándor. Fordították: Balogh Balázs, Erdélyi Gábor, Erdélyi Lenke, Groszman Endre, Tirkánics Gabriella, Zékány Miklósné. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; *Körkép (2)* Politikai, társadalmi, tudományos-műszaki és kulturális szemle. Szerkesztő: Benyák Nándor. Fordították: Balogh Balázs, Barát Mihály, Egressy György, Erdélyi Lenke, Groszman Endre, Zékány Miklósné. Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 32 old.

1973

1973 folyamán. Megjelent Balla László: *Értekezem, tehát vagyok.* Humoreszkek, szatírák, krokik. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; Szalai Borbála: *Hinta-palinta.* Versek, mesék. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; Márkus Csaba: *Nevünk: Ifjúság.* Kárpáti Kiadó, Uzshorod; Szova Péter: *10 medvetörténet.* Kárpáti Kiadó, Uzshorod; *Kárpáti Kalendárium 1974.* Összeállította: Bibikov Konsztantyin és Egressy György. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 128 old., 15 000 példány; *Három arany nyilvessző.* Móra Könyvkiadó–Kárpáti Kiadó, Budapest–Uzsgorod.

1974

Szeptember-október. Az ungvári egyetem magyar szakos irodalmárai (Dupka György, Fodor Géza, Balogh Jolán, Imre Sándor, Horváth Sándor, Debreceni Mihály, Kovács Elemér, Orémusz Kálmán és mások) Gortvay Erzsébet tanár irányításával magyar szekciót alapítanak az ukrán Jurij Hojda Irodalmi Stúdióban.

1974 folyamán. Megjelent Balogh Balázs: *Kaláris.* Versek. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; Lusztig Károly: *Mielőtt megvirradt.* Kárpáti Kiadó, Uzshorod; Váradi-Sternberg János; *Utak, találkozások, emberek.* Kárpáti Kiadó–

Gondolat Könyvkiadó; *Kárpáti Kalendárium 1975.* Összeállította: Bibikov Konsztantyin és Egressy György. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 128 old., 15 000 példány; *Az aranycipellő.* Ukrán népmesék. Móra Könyvkiadó–Kárpáti Kiadó, Budapest–Uzsgorod.

1975

1975 folyamán. Megjelent Balla László: *Csillogó, lobogó, vibráló tájak.* Riportok kárpátontúli képzőművészekről. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; Márkus Csaba: *A legenda folytatása.* Riportkönyv. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; *Kárpáti Kalendárium 1976.* Összeállította: Zékány Miklósné. Felelős szerkesztő: Egressy György. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 128 old., 15 000 példány.

1976

1976 folyamán. Megjelent Balla László: *Nevető csillagok.* Versek. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; *Kalendárium 1977.* Összeállította: Zékány Éva és Egressy György. Felelős szerkesztő: Egressy György. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 128 old., 15 000 példány.

1977

November 13. Nem sokkal Budapestre költözése után, gyógyíthatatlan betegség következtében, ötvenéves korában meghalt Kovács Vilmos költő.

1977 folyamán. Megjelent: *Szívárványszímben.* Ifjúsági almanach. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; Füzesi Magda: *Gyöngyvirágok.* Versek. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; Balla László: *Visszapillantó tükör.* Válogatott írások. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; *Kalendárium 1978.* Összeállította: Nájpvér Kamil és Fejes János. Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 140 old., 12 000 példány; *Dicsőség a munkáskésznek.* Műsorgyűjtemény. Kárpáti Kiadó, Uzshorod.

1978

1978 folyamán. Megjelent Csengeri Dezső: *Szél zúg a Latorcán.* Elbeszélések. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; *Kalendárium 1979.* Összeállította: Nájpvér Kamil és Fejes János, Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 144 old., 15 000 példány; Szikszai Aladár: *A kálvinizmus szépítés nélkül.* Kárpáti Kiadó, Uzshorod.

1979

1979 folyamán. A népszámlálás adata szerint a Szovjetunióban élő magyarok száma 171 ezer fő.

Megjelent Balla D. Károly: *Álmodj zenét*. Versek. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; Lusztig Károly: *Láttelel*. Elbeszélések, irodalmi riportok. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; Balogh Balázs: *Csillagzene*. Versek. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; *Kalendárium '80*. Összeállította: Nájpáver Kamil és Fejes János. Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 144 old., 15 000 példány.

1980

1980 folyamán. Megjelent: *Győzelmi küldetés*. Műsorgyűjtemény. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; Csengeri Dezső: *A Tiszánál, pirkadatkor*. Kisregény. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; Szalai Borbála: *Giling-galang csengettyű*. Gyermekekversek. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; *Dolgos kézfogás*. Karcolatgyűjtemény. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; *Kalendárium '81*. Összeállította: Nájpáver Kamil, Fejes János. Szerkesztőbizottság: Balla László, Csanádi György, Gortvay Erzsébet, Kótyuk István, Rotman Miklós, Szikszai Aladár. Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 144 old.

1981

December 20. A Területi József Attila Irodalmi Stúdióban vezetőváltás következett be. A továbbiakban háromtagú elnökség – Balla D. Károly, Dupka György, Horváth Sándor, valamennyien társelnökök – irányítja.

Elhunyt Drávai Gizella tanár, tankönyvíró, a fiatal írógárda patrónusa.

1982

1982 folyamán. Megjelent: *Lendület*. Ifjúsági almanach. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; *Kalendárium '83*. Összeállította: Nájpáver Kamil, Fejes János. Szerkesztőbizottság: Balla László, Csanádi György, Gortvay Erzsébet, Kótyuk István, Szikszai Aladár, Veress Gábor. Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 144 old.

1983

1983 folyamán. Megjelent: *Amikor virít az árniká*. Riportgyűjtemény. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; Balla László: *Totális fényben*. Novellák, regény. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; Szalai Borbála: *Örködő csillagok*. Gyermekekversek, mesék, találós kérdések. Móra Könyvkiadó–Kárpáti Kiadó, Budapest–Uzgorod; *Kalendárium '84*. Összeállította: Zékány Éva, Réti Rozália. Szerkesztőbizottság: Balla László, Csanádi György, Gortvay Erzsébet, Rotman Miklós, Szikszai Aladár. Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 144 old.; *25 évi együttműködés (1958–1983)*. Közös gondozásban. Kárpáti–Kossuth–Európa–

Magvető–Gondolat–Zrínyi–Móra–Madách Kiadó, Uzsgorod–Budapest–Bratislava; *40 éves a Kárpáti Kiadó*. Uzsgorod.

1984

Június. Beregszászban megalakult az Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klub. Vezetője: Dalmay Árpád.

1984 folyamán. Balla D. Károlyt és Füzesi Magdát felvették a Szovjetunió Írószövetségébe.

Megjelent Sütő Kálmán: *S az életem most széjjelosztom...* Versek. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; Füzesi Magda: *Útban hazafelé*. Versek. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; Balla D. Károly: *Tárgulok a világegyetembe*. Versek. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; *Kalendárium '85*. Összeállította: Nájpáver Kamil, Fejes János. Szerkesztőbizottság: Balla László, Gortvay Erzsébet, Kótyuk István, Szikszai Aladár. Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 144 old.

1985

1985 folyamán. Megjelent: *Sugaras utakon*. A kárpátontúli magyar nyelvű irodalom antológiája 1945–1985. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; *Szovjet-honban*. Műsorgyűjtemény. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; *Kalendárium '86*. Összeállította: Zékány Éva, Réti Rozália. Szerkesztőbizottság: Balla László, Gortvay Erzsébet, Kótyuk István, Szikszai Aladár. Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 144 old.

1986

Február. Péterfalván megalakult a Móricz Zsigmond Magyar Irodalmi Klub. Elnöke: ifj. Kálmán Ferenc.

1986 folyamán. Megjelent Szalai Borbála: *Csipkebokor, csipkeág*. Válogatott gyermekversek. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod; Balla László: *A legfőbb parancs*. Válogatott novellák. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod–Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, Budapest; *Kalendárium '87*. Összeállította: Nájpáver Kamil, Fejes János. Szerkesztőbizottság: Balla László, Gortvay Erzsébet, Kótyuk István, Szikszai Aladár. Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 128 old.

1987

Június 19. Megjelent a *Kolhoz a Tiszaháton* című hetilap, a nagyszőlősi járási péterfalvai Határőr Agrárcég lapja.

Július 27. Ungváron megalakult a Nyelvművelők és Irodalombarátok Drávai Gizella Köre (1988-tól Drávai Magyar Közművelődési Egyesület, rövidítve: Drávai Gizella Kör). Elnöke: Balla László.

Augusztus. Tiszapéterfalván az egykori György-kastélyban felavatták a Tiszapéterfalvai Képtárat. Alapítója: a helyi Határőr-Agrárcég. Állandó tárlatán közel 200 kárpátaljai képzőművész munkája tekinthető meg.

November 10. Munkácson megalakult a II. Rákóczi Ferenc Kör. Elnöke: Vaszőcsik Tilda.

December. Ungváron megalakult az Impulzus Zenei Kisszövetkezet. Vezetője: Ivaskovics József.

1987 folyamán. Kitüntették Balla László író. A *Kárpáti Igaz Szó* nyugdíjba vonuló szerkesztőjének a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa a Magyar Népköztársaság aranykoszorúval díszített Csillagrendjét adományozta.

Megjelent Dupka György, Horváth Sándor: *Múltunk s jelenünk*. Balogh Edgár nyomában Kárpátontúlon. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; Finta Éva: *Idő-korongon*. Versek. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod; Lusztig Károly: *Tükör*. Lírai etűdök, humoros elbeszélések. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod; *Évgyűrűk*. Almanach. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod; *Kalendárium '88*. Irodalmi melléklettel. Összeállította: Zékány Éva, Réti Rozália. Szerkesztőbizottság: Balla László, Gortvay Erzsébet, Kótyuk István, Szikszai Aladár. Szerkesztő: Dupka György. Kárpáti Kiadó, Uzshorod; *Ünnepi könyvhét*. Közös gondozásban, Ungvár.

1988

Január 30. Ungváron a József Attila Irodalmi Stúdió utódjaként megalakult a József Attila Alkotókörösség. A választmány tagjai: Balla D. Károly (elnök), Dupka György és Horváth Sándor (alelnökök), Balla László, Füzesi Magda, Dalmay Árpád, Vári Fábán László, Finta Éva, Fodor Géza.

Április 17. Técsőn megalakult a Hollósy Simon Kör. Elnöke: dr. Szöllősy Tibor.

Április 17. Gáton megalakult a Kovács Vilmos Kör. Elnöke: Czébely Lajos.

Május 28. Nagyszőlősen megalakult a Bartók Béla Művelődési Kör. Elnöke: Keresztyén Balázs.

Június 26. Ungvári közgyűlésén a József Attila Alkotókörösség egyhangúlag elfogadta a Szervezeti Szabályzatot.

Július. A magyarországi Dudaron szervezett Nemzetközi Falukutató Tábor meghívott résztvevője volt Dupka György és Horváth Sándor.

Augusztus 8. Elhunyt Behun János, a *Kárpáti Igaz Szó* főszerkesztője.

Szeptember. Budapesten megtartotta jubileumi ülését a Magyarok Világszövetsége. Ezen a rendezvényen első ízben vettek részt a Magyarországgal szomszédos országokban élő magyarok küldöttei. Területünket az elnöki

ülésen Balla László író, a Kárpáti Igaz Szó nyugalmazott szerkesztője és Dupka György, a Kárpáti Kiadó szerkesztője képviselte.

Szeptember 19-23. A Kárpáti Kiadó vendégeként területünkön tartózkodott Klimits Lajos, a pozsonyi Madách Könyv- és Lapkiadó igazgatója. Itt-tartózkodása során találkozott a József Attila Alkotókörösség aktivistáival.

Október. Rahón a kartonpapírgyár könyvtárában megalakult a Petőfi Sándor Anyanyelvi és Művelődési Kör (elnök: Bilics Éva).

November 10. A Duna–Tisza Közi Írócsoport és a Katona József Társaság vendégeként töltött egy hetet Kecskeméten a József Attila Alkotókörösség négy tagja: Balla D. Károly, Vári Fábán László, Finta Éva és Horváth Sándor.

November 18. A területi Politikai Oktatási Házban több mint ezer könyvből álló könyvkiállítás nyílt a magyarországi könyvkiadók és a Kárpáti Kiadó együttműködésének 30 éves jubileuma alkalmából. A jubileumi rendezvénysorozat emlékezetes színfoltja volt az ungvári Tisztek Házában megrendezett zenés irodalmi est, ahol fellépett Ratkó József költő, Dinnyés József daltulajdonos, valamint a Szélrózsa együttes.

November. Ungváron megalakult a Magyar Társas Klub. Vezetői: Ivaskovics József, Tártsy Andor és Tóth Lajos.

1988 folyamán. Az Ukrajnai Írószövetség területi tagozata keretében megalakult a Terület Fiatal Íróinak Köre. A harminctagú közösségnek tíz magyar fiatal író is tagja lett. Őket a vezetőségben Dupka György képviseli.

Beregszászban az Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klub tagjai Petőfi-emléktáblát avattak.

Técsőn Hollósy Simon-emléktáblát avattak a festőművész egykori lakóházának falán.

Az Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klub vezetősége által alapított díjakat 1988-ban a következők kapták: Czabán Samu-érem: Polczér Endre, a Nagyberegi Középiskola volt tanára; Győry Dezső-érem: Vári Fábán László költő; Ilku Pál-érem: Tóth Mihály, a Beregszászi Városi Tanács VB-elnöke.

A területünkön élő magyar nemzetiségű értelmiségiek, írók egy csoportja táviratot küldött Mihail Szergejevics Gorbacsovnak, amelyben kifejezte aggodalmát a romániai falurombolási tervvel kapcsolatban, s arra kérte az SZKP KB főtitkárát, hogy tegyen meg minden lehetőt az emberiség történetében példa nélkül álló esztelenység elhárítása végett.

A kárpátaljai magyar kiadványokban eredeti nevükön kezdik használni a magyarlakta települések nevét. Feltűnnek a kétnyelvű feliratok.

Megjelent: *Évgyűűrűk* '88. Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod; Balla D. Károly: *Valahol tűz van*. Elbeszélések, kisregény, színmű. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod; Nagy Zoltán Mihály: *Fehér Eper*. Elbeszélések. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod; *Kalendárium* '89. Irodalmi melléklettel. Összeállította: Nájpváer Kamil, Fejes János. Szerkesztőbizottság: Balla László, Dalmay Árpád, Gortvay Erzsébet, Kótyuk István, Szikszai Aladár. Szerkesztő: Zékány Éva. Kárpáti Kiadó, Uzshorod.

1989

Január eleje. A beregszászi járási Orosziban működő amatőr szintársulat színre vitte Sütő András *Vidám sirató egy bolyongó porszemért* című kétfelvonásos vígjátékát.

Február elején. A Tecsői 3. Sz. Középiskola műkedvelő csoportja a Hollosy Simon Művelődési Kör népes összejövetelén előadta Petőfi *János vitézét*. A Munkácsi II. Rákóczi Ferenc Művelődési Kör meghívásának eleget téve Munkácson vendégszerepelt a Beregszászi Népszínház társulata, amely Kertész Imre darabjával, a *Csacsifogattal* lépett a közönség elé.

Február 22. Budapesten aláírták a Magyar Írók Szövetsége és a Szovjetunió Írószövetsége közötti, egy esztendőre szóló munkatervet, amely először tartalmazza a kapcsolatok szorosabbá tételét a kárpátaljai magyar írókkal is.

Február 26. Ungváron a kárpátaljai magyar települések képviselői megalapították a Kárpátalja Magyar Kulturális Szövetséget. Elnök: Fodó Sándor. Felelős titkár: Dupka György. Alelnökök: Móricz Kálmán, Tóth Mihály.

Március 1. Tsaújlak–Tiszabecs, Asztély–Beregsurány, Mezőkaszony–Barabás és Harangláb–Lónya között új határátkelőhelyek nyíltak. A nagyszőlősi, ungvári, munkácsi, beregszászi járás lakosai útlevél nélkül, határátlépővel utazhatnak Szabolcs-Szatmár-Bereg megyébe.

Március 15. A nemzeti ünnep alkalmából – hatósági engedéllyel – Kárpátalja magyar lakta vidékein először került sor széleskörű megemlékezésekre.

Április. Ungváron a Barátság könyvesboltban megnyitották a hagyományos magyar könyvnapokat.

A Moszfilm vendégeként területünkön tartózkodott Gulyás Gyula és Gulyás János, a két ismert magyar filmrendező, akik filmszociográfiát forgattak a vidék magyarságának életéről.

A József Attila Alkotóközösség íróinak egy csoportja író-olvasó találkozón vett részt Szlovákiában.

Május. A KMKSZ társszervezésében Csapon megrendezték az I. Kárpátaljai Magyar Folklórfesztivált.

Bibó-konferenciát tartottak Szegeden, ahol a KMKSZ-t Dupka György képviselte.

A helyi II. Rákóczi Ferenc Művelődési Kör tagjainak kezdeményezésére emléktáblát avattak a munkácsi Rákóczi-ház falán.

Területünkön járt a budapesti *Új Idő* Kft. szerkesztőbizottságának néhány tagja: Végh Antal, Szakonyi Károly, Hernádi Gyula, Gyurkovics Tibor, Csukás István, Molnár Zsolt.

Július 16. A péterfalvai Határőr Agrár-cég Kolhoz jóvoltából Tiszaújlak határában, a Rákóczi-szabadságharc első győztes ütközetének színhelyén felavatták az újjáépített turulmadaras emlékművet, melynek eredetijét a háború után sztálinisták rombolták le.

Augusztus. *Hatodik Síp* címmel, a budapesti Mandátum Kiadó gondozásában megjelent a kárpátaljai magyar irodalom fórumának próbaszáma. Főszerkesztő: Balla D. Károly.

Kecskeméten megrendezték a VI. Anyanyelvi Konferenciát. Dupka Györgyöt, a KMKSZ felelős titkárát megválasztották a mozgalmat megreformáló munkabizottság kisebbségi tagjává.

Várad-Sternberg Jánost a Magyar Népköztársaság Csillagrendjével tüntették ki.

Október 14. Beregszászban felavatták Illyés Gyula mellszobrát. A szobrot a Kőbányai Sörgyár Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klubja és a város lakossága állíttatta.

November 10. Ungváron, az egykori Bródy-villában megnyílt a Szovjet Hungarológiai Központ.

November 18. A KMKSZ Beregszászban nemzetközi emlékkonferenciát rendezett a sztálnizmus kárpátaljai áldozatai emlékére. Az elhurcolás napját a kárpátaljai magyarság gyásznapijává nyilvánították.

December. Kijevben megalakult a Magyarok Kijevi Egyesülete. Elnök: Vigh János. Alelnök: Vass Tibor. Titkár: Rudnyik Ibolya.

1989 folyamán. Budapesten megalakult a Kárpátaljai Kör (1993-tól Kárpátaljai Szövetség).

Magyar nyelvet, irodalmat és művelődést szolgáló körök, klubok alakultak: Bátyuban József Attila Kör (elnök: Bagu Balázs, nevéhez fűződik a Battyúti Költészeti Napok elindítása), Sárosoroszában Arany János Kör (elnök: Bundovics Judit) stb.

Megjelent: *Évgyűrűk* '89. Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány. Kárpáti Kiadó, Ungvár (Uzsgorod); Balogh Balázs: *Üzenet*. Versek. Kárpáti Kiadó, Ungvár (Uzsgorod); Balla László: *Sosemvolt repülések emléke*. Novellák, tárcák, kromok, tollrajzok, színmű. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod; Kovács Vilmos: *Holnap is élünk*. Regény. Csokonai Kiadó–Kárpáti Kiadó, Debrecen–Ungvár. É.n.; *Kalendárium* '90. Irodalmi melléklettel. Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 112 old.

1990

Április 30. Megjelent a KMKSZ kétheti lapja, az Ungváron szerkesztett és Miskolcon kiadott *Kárpátalja* című közéleti és kulturális lap. Főszerkesztő: Mankovits Tamás.

Május 21. A *Hatodik Síp* szerkesztősége bejegyeztette a Hatodik Síp Alapítványt.

Június 11. A KMKSZ Kovács Vilmos Irodalmi Díjat alapított, kiosztására évente, a költő születésnapján, június 5-én kerül sor. A kuratórium az első díjat Nagy Zoltán Mihály írónak és M. Takács Lajos debreceni irodalomtörténésznek ítélte oda (később a díj kiosztását felfüggesztették).

Június. Beregszászban megalakult a Mécs László Irodalmi Klub. Elnöke: Pócs István (Bátfa).

Szeptember 29. Ungváron Petőfi-szobrot avattak. Az eseményen jelen volt a Magyar Köztársaság államfője és Ukrajna parlamentjének elnöke.

December. Megjelent a *Tárogató* című független havi élclap. Főszerkesztő: Tárczy Andor. Felelős kiadó: Ivaskovics József.

December 26. Ungváron megalakult a Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társasága. Elnöke: Tóth Lajos.

December. Az Ungvári Művészeti Iskolában megnyitotta kapuit a Petőfi Sándor Irodalmi Múzeum. Alapítói: Váradi-Sternberg János történész professzor, Anatolij Donyec, a művészeti iskola igazgatója.

1990 folyamán. A *Hatodik Síp* szerkesztői *Toll-díjat* alapítottak. 1990-ben Vári Fábián László költő részesült ebben az elismerésben.

Megszűnt az *Új Hajtás*, a *Kárpáti Igaz Szó* irodalmi melléklete.

Megjelent Dupka György–Horváth Sándor–Móricz Kálmán: *Sorsközösség*. A kárpátaljai magyarok a 80-as évek végén. Kárpáti Kiadó, Ungvár; Dupka György: *Tavasza születtem*. Versek. Kőszeghy Elemér: *Változom*. Versek. Kárpáti Kiadó, Ungvár; Balla D. Károly: *Sorsomhoz szegezve*. Versek. Kárpáti Kiadó, Ungvár; Ferenczi Tihamér: *Férfidő*. Versek. Kárpáti

Kiadó, Ungvár; Nagy Zoltán Mihály: *Pírban, perben*. Versek. Kárpáti Kiadó, Ungvár; *Kalendárium* '91. Irodalmi melléklettel. Összeállította: Fejes János. Szerkesztő: Debreceni Mihály. Kárpáti Kiadó, Ungvár (Uzshorod), 112 old., 10 000 példány; *Vergődő szél*. A kárpátaljai magyar irodalom antológiája 1953–1988. Magvető Könyvkiadó–Kárpáti Kiadó, Budapest–Ungvár.

1991

Március. Ungváron megalakult a Zádor Dezső Zenei Társaság. Elnök: dr. Árpai István zenetörténész. Titkár: Boniszlavszky Tibor zenei előadó.

Március 26. Jogi személyként hivatalosan bejegyezték az Ungváron létrejött Intermix Kiadót, az amerikai–ukrán–magyar vegyesvállalat Korlátozott Felelősségű Társaságát.

Április. Ungváron megjelent a *Társ*, a KMKSZ diák-tagozata lapjának első száma. Felelős szerkesztő: Zubánics László.

Kárpátalja (Kárpátontúli terület) a mai Ukrajnában (1991. VIII. 24-től)

1991

Augusztus 24. Az Ukrán SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa törvényt fogadott el Ukrajna állami függetlenségéről.

Szeptember 29. Beregszászban megalakult a Kárpátaljai Magyar Néprajzi Társaság (KMNT). Elnök: Vári Fábián László. Titkár: Bagu Balázs.

Október 5. Kijevben megalakult az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ). Alapítói: a KMKSZ, az LMKSZ és a Magyarok Kijevi Egyesülete. Elnöke: Fodó Sándor, a KMKSZ elnöke. Társelnökei: Vigh János, az MKE elnöke, Ilku Marion József, az LMKSZ elnöke.

November. Megalakult a Kárpátaljai Magyar Pedagógus Szövetség (KMPSZ). Elnöke: Orosz Ildikó.

December 15. Munkácsban megalakult a Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetség. Elnöke: Popovics Béla.

1991 folyamán. Megjelent Vári Fábián László: *Széphistóriák*. Versek. Kárpáti Kiadó, Ungvár; *Évgyűrűk* '90. Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány. Kárpáti Kiadó, Ungvár; Nagy Zoltán Mihály: *A sátna fattya*. Regény. Hatodik Síp Kárpátaljai Kulturális Alapítvány, Budapest–

Ungvár; *Kalendárium* '92. Irodalmi melléklettel. Összeállította: Réthy Rozália. Szerkesztő: Fejes János. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 112 old.

1992

Január 22. Hármashatár Irodalmi Társaság alakult Fehérgyarmaton e térségbeli, valamint kárpátaljai és szatmárnémeti alkotók részvételével.

Június. Beregszászban megalakult a Kárpátaljai Magyar Könyvtárosok Egyesülete. Elnöke: Lőrincz Livia.

Június 16. *Kis Újság* címmel a KMKSZ elnöksége belső használatra sokszorosított hírközlőnyt indított útjára. Főszerkesztő: Kacsur Gusztáv.

Szeptember 26. Ungváron megalakult a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportja (MIKICS). Elnök: Balla D.Károly. Ügyvezető elnök: Dupka György.

1992 folyamán

Hirmondó címmel a KMPSZ időszaki kiadványt adott ki. Felelős szerkesztő: Bagu Balázs.

Megjelent a *Hármashatár* első száma a Nyíregyháza-Ungvár-Beregszász-Szatmárnémeti városnevekkel jelzett régiók közös lapja, főként a kultúra, a gazdaság, sport fóruma. Kárpátaljai társszerkesztője: Kőszeghy Elemér.

Az ungvári egyetem magyar szakos hallgatói *Harso(g)na* címmel szatirikus diáklapot adtak ki.

1993

Február 6. A MIKICS megrendezte az I. Ungvári Értelmiségi Találkozót az ungvári református templomban. A tanácskozás témája: *A kárpátaljai magyar egyházak és anyanyelvi intézmények együttműködése anyanyelvi kultúránk védelmében, határon túli könyv- és lapkiadás.*

Február 6. Ungváron, a Korona étteremben könyvnapi ünnepség keretében rendezték meg az Intermix Kiadó *Kárpátaljai Magyar Könyvek* című sorozatának bemutatását.

Március. Ungváron megjelent a *Pánsíp* kulturális magazin első száma. Alapító-főszerkesztő: Balla D. Károly.

Április 30. Ungváron megalakult a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége. Megválasztott vezetői: Dupka György (elnök), Molnár Bertalan (tiszteletbeli elnök); Társelnökök: Gortvay Erzsébet, Balla D. Károly, Tóth Mihály. Főtitkár: Szöllősy Tibor.

Április. Ungváron a Hungarológiai Központban megalakult a Kárpátaljai Magyar Tudományos Társaság (KMTT). Elnöke: Petro Lizanec nyelvészprofesszor. Alelnökök: dr. Almásy Sándor, dr. Perduk Zoltán.

Május. Ungváron megjelent a *Kárpátaljai Szemle*, a KMKSZ közéleti és kulturális havilapja. Főszerkesztő: Kacsur Gusztáv.

Október 27. A MÉKK meghívására megyénkbe látogatott az Anyanyelvi Konferencia és az *Európai Utas* című lap küldöttsége.

Október 27. Az Anyanyelvi Konferencia nevében Pomogáts Béla, a MÉKK nevében pedig Dupka György együttműködési szerződést írt alá a kölcsönös információcseréről, egymás rendezvényeinek látogatásáról.

1993 folyamán. Szöllősy Tibort, a MÉKK főtitkárát Széchenyi-díjjal tüntették ki.

Kárpátalján élő négy alkotónak — Balla. D. Károly, Dupka György ungvári íróknak, Gortvay Erzsébet egyetemi tanárnak és Vári Fábán László költőnek odaítélték a *Berzsenyi-díjat*.

Emlékkonferencia a MÉKK szervezésében Váradi-Sternberg János professzor életéről és munkásságáról.

Megjelent: *A hétországi király*. Beregújfalui népmesék. Kárpáti Kiadó, Ungvár; *Kalendárium* '93. Irodalmi melléklettel. Összeállította: Fejes János. Szerkesztő: Tirkánics Gabriella. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 112 old.

1994

Április 10. Dayka Gábor emlékkonferencia a Dayka-szobor újraavatása alkalmából.

1994 folyamán. Tóth Mihály, a MÉKK tiszteletbeli elnöke Köztársasági Elnöki Aranyérmes kapott a Szolyvai Emlékpark felépítésének megszervezéséért.

A MÉKK nívódíjasai: dr. Árpai István zenetudós, Horváth Anna képzőművész, Gortvay Erzsébet irodalomtörténész, Kótyuk István nyelvész.

Megjelent: *Kalendárium* '94. Összeállította: Fejes János, Tirkánics Gabriella, Fedinec Csilla. Szerkesztő: Tirkánics Gabriella. Kárpáti Kiadó, Ungvár.

1995

Január 3. MÉKK-aktivisták támogatásával a vidék történetében először jelent meg Szolyván önálló magyar nyelvű újság *Szolyvai Krónika* címmel.

Március 17. A MÉKK szervezésében bemutató találkozó zajlott le Beregszászban az új írószövetségi tagok: Nagy Zoltán Mihály, Kecskés Béla, Kő-

szeghy Elemér, Sütő Kálmán részvételével. Jelen volt Tornai József, a Magyar Írószövetség elnöke, Szepesi Attila költő, S. Benedek András irodalomtörténész és mások.

Április 7. A MÉKK vendége volt Botlik József irodalomtörténész, a *Magyar Nemzet* fõmunkatársa.

1995 folyamán. Dupka Györgyöt, a MÉKK elnökét Nagy Imre-emlékplakettel tüntette ki Göncz Árpád köztársasági elnök. A MÉKK nívódíjasai: Keresztyén Balázs helytörténész, dr. Szabó László kutató orvos, Bagu Balázs tankönyvíró.

Megjelent Zseliczky Béla–Zselicky Csilla: *Magyar–oros–ukrán társalgási zsebkönyv*. Kárpáti Kiadó, Ungvár; *Ivánka, a mester*. Ukrán népmesék. Illusztrálta: Medveczky Ágnes. Kárpáti Kiadó, Ungvár.

1996

Március 9. Megtartották az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség Fórumát. A Szövetség új elnökévé Tóth Mihályt választották. A KMKSZ, mivel nem tartotta legitimnek az összejövetelt, nem vett részt rajta.

Március 30. Nagyszőlősen került sor a KMKSZ VII. tisztújító közgyűlésére. Fodó Sándor elnök lemondott tisztségéről. A küldöttek két jelölt – Vári Fábíán László és Kovács Miklós — közül az utóbbit választották meg a Szövetség új vezetőjévé.

Dr. Ortutay Elemér görög katolikus teológus Köztársasági Elnöki Aranyérmet kapott.

Dupka Györgyöt a POFOSZ 1956-os *Vaskeresztjével* tüntették ki.

A MÉKK nívódíjasai: Vaszócsik Matild nyugdíjas pedagógus, közösségi szervező; Heveli Antal szolyvai római katolikus plébános, pápai prelátus, tiszteletbeli kanonok.

1996 folyamán. Megjelent többek között: *Kalendárium '97*. A Kárpáti Kiadó kalendárium, 40 év címszavakban. Összeállította: Fedinec Csilla, Tirkánics Gabriella. Szerkesztő: Fejes János. Kárpáti Kiadó, Ungvár.

1997

Január 15. Emlékezés Mikszáth Kálmánra. Irodalmi délután a megyei könyvtárban.

Január 18-19. A Fehérgyarmati Hármashatár Alapítvány, a Hármashatár Irodalmi Társaság, a MÉKK és a Szatmári Kölcsey Egyesület megszervezte az *Együttgondolkodás – 97* című konferenciát. Terítékre került az ukrán–

magyar–román hármashatár térségi, kulturális, önkormányzati és gazdasági kapcsolatok bővítésének kérdésköre.

Március 18-21. A Kaposvári Berzsenyi Társaság szervezésében Balla D. Károly, Dupka György, Horváth Sándor, Kőszeghy Elemér Celldömölkön, Marcaliban és Kaposváron író-olvasó találkozókra vett részt.

Április 19. Az Anyanyelvi Konferencia és a MÉKK Ungváron megrendezte a IV. Kárpát-medencei Kisebbségi Értelmisségi Fórumot, amely a civil szervezetek és a kisebbségi közösségek helyzetével foglalkozott.

Április 23. A *Magyar Nemzet* terjedelmes interjút közölt Dupka Györgygel, a MÉKK elnökével.

Május 24-27. A MÉKK többek között Munkácson és Beregszászon író-olvasó találkozót szervezett Szépfalussy István Ausztriában élő magyar író részvételével.

Június 12. A MÉKK aktivistái Budapesten a Magyar Írószövetségben Kovács Vilmos-estet, illetve könyvbemutatót szerveztek.

Június 14. Ungváron és a beregszászi járási Gáton a MÉKK szervezésében megemlékeztek a 70 éve született és 20 éve elhunyt Kovács Vilmosról.

December 3-4. Az Anyanyelvi Konferencia Budapesten nemzetközi fórumot szervezett *Nyelvpolitika és anyanyelvhasználat* címmel. *Anyanyelv-védelem – mint emberi jog – Kárpátalján* címmel előadást tartott Dupka György.

Ukrajna elnöke az Érdeméért Érdemrend III. fokozatával tüntette ki Tóth Mihályt.

A MÉKK nívódíjasai: Andor György okleveles mezőgazdász, nyugalmazott újságíró; a Salánki Hagyományörző Tábor vezetősége; a Viski Gazdálkodók és Farmerek Szövetsége; a Kárpátaljai Megyei Könyvtár.

1997 folyamán. Megjelent: *Ukrajna emlékkönyve*. Kárpátontúli terület. I. Kárpáti Kiadó, Ungvár.

1998

Január 21-22. Magyar kultúra napja rendezvénysorozat keretében a MÉKK konferenciát szervezett *Mit jelent nekünk a magyar Himnusz* címmel. Vitaindító előadást tartott Pomogáts Béla és Gortvay Erzsébet irodalomtörténész.

Február 16. Író-olvasó találkozóra vett részt Dupka György és Horváth Sándor Nevetlenfaluban.

Április 17. A magyar költészet napja Bátyúban a MÉKK közreműködésével.

Június 26–28. A MÉKK meghívására a Kárpátaljai Szövetség mintegy 40 tagja kereste fel Ungvárt, ahol közösen tartottak kibővített elnökségi ülést és felavatták a Bercsényi-emléktáblát.

1999

Horváth Sándor költőt, újságírókat a MÉKK nívódíjával tüntették ki.

A magyar kultúra napja alkalmából Nagyszőlősen az Ugocsa könyvesbolt megnyitására került sor, melynek vezetője dr. Kovács Elemér, a MÉKK lap- és könyvterjesztő munkabizottságának elnöke. Ugyanitt író-olvasó találkozót tartottak, melynek vendége Pomogáts Béla volt, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága és a Magyar Írószövetség elnöke.

Március 11. A MÉKK és a Magyar Újságírók Kárpátaljai Szövetsége közösen emlékezett meg *Pós (Posch) Alajos* mártír újságíróról, akit Ungváron 80 esztendővel ezelőtt csehszlovák légiósok gyilkoltak meg.

Március 14. A MÉKK megszervezte az I. Nemzeti dal-mondó versenyt az Ungvári Dayka Gábor Középiskolában.

Június 1–5. Az immár 70. alkalommal megrendezett magyar könyvhéten bemutatásra került Dupka György *Kárpátaljai Magyar Gulag-lexikon* című kötete és Horváth Sándor Rátról írt kismonográfiája.

2000

Balla D. Károly író, költő és lapszerkesztő József Attila-díjat kapott.

Január 21. A magyar kultúra napja és a Hármashatár Irodalmi Társaság megalakulásának évfordulója szolgáltatta az apropót Fehérgyarmaton a társaság soros összejöveteléhez. Kárpátaljáról jelen volt Gortvay Erzsébet, Dupka György, Kőszeghy Elemér, Weinrauch Katalin, Zubánics László.

Január 21. A magyar kultúra napja alkalmából a MÉKK által szervezett rendezvénysorozat keretében tudományos konferenciára került sor *A magyar kultúra a túlélésért küzd Kárpátalján* címmel. Előadást tartott és felszólalt: Horváth Sándor, Dupka György, Pomogáts Béla, Gortvay Erzsébet, Kordobán Irén, Árpá Péter.

Október 26. Kárpátaljai írókkal és költőkkel találkoztak a Kijevi Kulturális és Művészeti Egyetem etno-kulturológiai tanszékének magyar nyelvet tanuló hallgatói. A rendezvényen jelen volt Zubánics László, Füzesi Magda és Horváth Sándor.

2000 folyamán. Megjelent: *A nyuszi álma*. Gyermekes verseskötve. Kárpáti Kiadó, Ungvár.

2001

A magyar kultúra napján a Magyar Írószövetség Elnökének elismerő oklevelét kapta Horváth Sándor, Dupka György és Fodor Géza.

Az MNYKNT oklevelében részesült Szöllősy Tibor közíró, a Hollósy Simon Közművelődési Kör elnöke.

Pomogáts Béla a Magyar Írószövetség díszoklevelével jutalmazta Füzesi Magda költőt, Nagy Zoltán Mihály írókat, Penckófer János írókat, szerkesztőket.

Január 21. A MÉKK és az Anyanyelvi Konferencia közösen szervezte meg az ungvári értelmiségi fórumot *Többközpontúvá (pluricentrikussá) válik-e a magyar nyelvhasználat és a magyar kultúra a Kárpát-medence régióiban vagy nem?* címmel. Vitaindító előadást Pomogáts Béla irodalomtörténész tartott.

Irodalmi est zajlott le az Ugocsa könyvesboltban. A kerekasztal-beszélgetés résztvevői: Pomogáts Béla, Komlós Attila, Gortvay Erzsébet, Kovács Katalin, Minya József, dr. Kovács Elemér. A jelenlévők megtekintették a péterfalvai Borbély Sándor és Homoki Gábor kiállítását. Dupka György dedikálta *Kárpátalja magyarsága* című kötetét.

Február 28. Dinnyés József ismert daltulajdonos a MÉKK szervezésében előadókörúton vett részt az Ung-vidéki falvakban.

Április 26. A MÉKK kezdeményezésére Nagydobronyban emléktáblát helyeztek el annak a háznak a falán, amelyben száz esztendője, 1901-ben Ady Endre vendégeskedett (ma református líceum).

December 1. A MÉKK szervezésében Gáton megemlékeztek a falu jeles szülöttéről, Kovács Vilmos költőről. A költőre emlékezett mások mellett Dupka György, Gortvay Erzsébet, Fodor Géza, Kovács Éva, a poeta felesége, Lőrincz Béla, Gát polgármestere. Ezt követően a középiskolában *Autonómia-törekvések Kárpátalján a XX. században* címmel rendeztek konferenciát. Dupka György bevezetője után Botlik József a kérdés történelmi áttekintését adta. A vitában részt vett Fodó Sándor, a KMKSZ tiszteletbeli elnöke, Gajdos István és Zubánics László. A tanácskozás nyilatkozat elfogadásával zárult, majd bemutatták Botlik József *Gát* című monográfiáját.

2001 folyamán. Megjelent Balla László: *A lét határán*. Regények, Ungvár; Balla László: *Szobor a főtéren*. Novellák, regény, Ungvár.

2002

Gortvay Erzsébet irodalomtörténész, a MÉKK társelnöke dr. Ortutay Elemér-díjban részesült.

A magyar kultúra napja alkalmából a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia okleveleit adta át Pomogáts Béla elnök mások mellett Kótyuk István nyelvésznek és Zubánics László helytörténésznek.

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia oklevelét adta át Pomogáts Béla elnök április 12-én az ötvenéves Dupka György költőnek, művelődéstörténésznek, a MÉKK elnökének.

A Magyar Tudományos Akadémia köztestületi tagjai közé fogadta Gortvay Erzsébet irodalomtörténészt, a MÉKK társelnökét, az ungvári Kiss Éva történészt, a történelemtudományok kandidátusát.

Az Ungvidéki Magyar Szövetség nívódíját a kárpátaljai magyarság szolgálatában kifejtett tevékenységéért mások mellett Vári Fábián László költő kapta meg.

Január 18. *A magyar kultúra és a világháló* címmel – a MÉKK szervezésében, a magyar kultúra napja alkalmából – tanácskozás zajlott le Ungváron.

Nagyszőlősen az Ugocsa Könyvesboltban Kovács Katalinnak, a MÉKK elnökségi tagjának szervezésében lezajlott író-olvasó találkozón Vári Fábián László, Keresztyén Balázs, Pomogáts Béla, Dupka György új munkáit mutatták be.

Megtartotta tisztújító ülését a határon túli könyvkiadást támogató testület kárpátaljai alkuratóriuma. A testület új elnökévé a leköszönő Perduk János helyett Varga Bélát, a Lvivi Szvit Tankönyvkiadó ungvári magyar szerkesztőségének vezetőjét választotta meg. Az alelnök Dupka György lett.

Április 10. A megyében széleskörűen méltatták a magyar költészet napját. A Bányai Középiskolában került sor a megyei vers- és prózamondó versenyre.

Az Ungvári Dayka Gábor Középiskola két érettségiző osztályában Vári Fábián László és Dupka György tartott élő irodalomórát.

Péterfalván érdekes programsorozatot indított be a Mórícz Zsigmond Kulturális Egyesület. Minya József elnök vezetésével az egyesület a MÉKK támogatásával legutóbb emléktáblát helyezett el a helyi középiskola falán a falu szülőtte, Kiss Ferenc irodalomtörténész tiszteletére.

Május 1. A MÉKK kezdeményezése nyomán Ady Endre emlékére szerveztek szavalóversenyt a Nagydobronyi Református Líceumban.

Május 30. A MÉKK és az Intermix Kiadó szervezésében Nagy Zoltán Mihály *Páros befutó* című regényét Gortvay Erzsébet irodalomtörténész, Horváth Sándor *Álmos tájakon járok* című novelláskötetét R. Bulecza Ro-

zália, a kötet szerkesztője mutatta be Ungváron a Kárpátaljai Nemzetiségek Kulturális Központjában.

Június 1. A MÉKK védnöksége alatt működő MIKICS néhány tagja: Dupka György, Füzesi Magda, Horváth Sándor, Nagy Zoltán Mihály megbeszélést folytatott Kalász Mártonnal, a Magyar Írószövetség új elnökével.

Június 1. A MÉKK által indított *Együtt* című folyóiratot, a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának negyedéves kiadványát Kárpátalján bemutatta és terjedelmes cikkben üdvözölte a *Kárpáti Igaz Szó*, a *BeregInfo*, a *Beregi Hírlap*, a *Határmenti Szociáldemokrata*, Balla D. Károly honlapja, az Ungvári Rádió és TV Magyar Nyelvű Adások Szerkesztősége és az ukrán *Novini Zakarpattya* című napilap.

Június 28. Irodalmi estet szervezett a Budapesti Magyarok Házában a Kárpátaljai Szövetség, ahol Dupka György és S. Benedek András Tóth István társaságában bemutatta a folyóiratot, Horváth Sándor pedig az *Álmos tájakon járok* címmel nemrég megjelent novelláskötetét ajánlotta a magyarországi olvasók figyelmébe.

Augusztus 9. A tiszapéterfalvi jurtatáborban ülésezett a MIKICS. A résztvevők megtárgyalták az *Együtt* című kulturális és művészeti folyóirat kiadásával kapcsolatos tennivalókat. A testület Vári Fábián Lászlót elnökké, Dupka Györgyöt titkárrá választotta.

Augusztus 9. A tiszapéterfalvi jurtatáborban lezajlott író-olvasó találkozó keretében bemutatásra került az *Együtt* 2. száma, valamint Kovács Katalin *Ha a lelkek...* Lélekhiedelmek Salánkon című monográfiája.

Szeptember 13. A MÉKK Kölcsey-emléktáblát avatott a viski magyar középiskola falán.

Szeptember 20. A Kárpátaljai Szövetség balatonföldvári találkozóján Dupka György, a MÉKK elnöke előadást tartott a kárpátaljai magyarság aktuális problémáiról, Nagy Zoltán Mihály pedig bemutatta az *Együtt* című folyóiratot, illetve az Intermix Kiadónál megjelent *Páros befutó* című kisregényét.

A MÉKK kezdeményezésére Kossuth-emléktáblát állítottak Ungváron.

A Kossuth-év jegyében helytörténeti konferenciára került sor a munkácsai vár lovagtermében a MÉKK és a II. Rákóczi Ferenc Irodalmi és Művelődési Kör szervezésében. Előadást tartott Fakász Mihály, Zubánics László, Dupka György, Fülöp Lajos.

Az Ukrán Írószövetség, az UMDSZ és a Kijevi Magyarok Egyesülete közös szervezésében, magyar irodalmi napokat tartottak Kijevben. A kárpátal-

jai alkotók közül jelen volt többek közt Fodor Géza, Horváth Sándor, Tárczy Andor, Vári Fábián László, Zselicki József, Zubánics László.

A *Kárpáti Igaz Szó* és a Magyar Újságírók Kárpátaljai Szövetsége rendezésében élő irodalomórát tartottak a técsői magyar református liceumban. A meghívott vendég Horváth Sándor költő volt.

A *técsői református egyház története* címmel megjelent Szöllősy Tibor közíró, helytörténész legújabb kötete, melynek értékét növeli a gazdag illusztrációs anyag.

Az ungvári járási Homokon megtartott élő irodalomóra vendége volt Tárczy Andor költő.

A Zápszonyi Általános Iskola élő irodalomóráján Kőszeghy Elemér költő, publicista találkozott az ifjú olvasókkal.

A kiskunhalasi református kollégium könyvtárában író-olvasó találkozón vett részt Horváth Sándor költő, író.

A Szegedi Bartók Béla Művelődési Központ és az Ötágú Síp Kulturális Egyesület *Haza a magasban* címmel szervezett irodalmi estjének ugyancsak Horváth Sándor volt a vendége Kárpátaljáról, aki „az elfelejtett ág” – vidékünk irodalma – életét mutatta be.

Horváth Sándor részvételével élő irodalomórát tartottak a Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnáziumban.

December 13–14. Kétnapos rendezvénysorozattal zárta a Kossuth-emlékét a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közossége. A meghívott díszvendég Kalász Márton, a Magyar Írószövetség elnöke volt. A rendezvénysorozat keretében megkoszorúzták Kovács Vilmos ungvári emléktábláját, tanácskozást tartottak *A magyar irodalom jelene és jövője Kárpátalján* címmel, találkoztak a munkácsi II. Rákóczi Ferenc Irodalmi és Közművelődési Kör tagjaival, a várban megkoszorúzták Petőfi Sándor emléktábláját, Mezőváriban felavatták Kossuth Lajos emléktábláját, Beregszászban koszorút helyeztek el Illyés Gyula mellszobránál, végül a *Beregi Hírlap* szerkesztőségében kötetlen beszélgetés zajlott le a Vérke-parti város értelmiségének képviselőivel. Kalász Márton kíséretében a rendezvényeken jelen volt és előadásokat tartott S. Benedek András költő, művelődéstörténész, az *Együtt* című folyóirat főmunkatársa.

2002 folyamán. Megjelent Balla László: *Szegény ember vízzel főz*. Visszaemlékezések. PoliPrint, Ungvár.

2003

Mádl Ferenc, a Magyar Köztársaság elnöke megbízásából Görgey Gábor kulturális miniszter a budapesti Iparművészeti Múzeumban művészeti díja-

kat adott át. Vári Fábián László költő, folklórkutató, műfordító, kiemelkedő irodalmi tevékenységéért József Attila-díjban, Füzesi Magda költő, újságíró, a Beregi Hírlap felelős szerkesztője kiemelkedő újságírói munkásságáért Tánicsics Mihály-díjban részesült.

Eddigi tevékenysége elismeréséül a magyar kormány Kisebbségekért Díjjal tüntette ki a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségét.

Január 25. Bereg néven könyvesbolt nyílt Beregszászban. A MÉKK szervezésében a Bereg könyvesboltban bemutatták Vári Fábián László *Harminchárom év* című, válogatott verseket tartalmazó kötetét.

Kontos Ferenc ungvári web-mester szerkesztésében felkerült a világhálóra az *Együtt* című folyóirat. Elérhető a MÉKK honlapján: <http://www.hhrf.org/mekk/egyutt>.

Április folyamán. A Kárpátaljai Magyar Diákok és Fiatalkutatók Szövetségének kezdeményezésére a magyar ifjúsági szervezetek vezetői, képviselői adtak randevút egymásnak Ungváron. Ennek keretében író-olvasó találkozóra is sor került, ahol a diákoknak Balla D. Károly íróval nyílt lehetőségük találkozni.

A Vári II. Rákóczi Ferenc Középiskola versmondói, valamint Füzesi Magda és Horváth Sándor részvételével rendeztek irodalmi barangolást a beregszászi járási könyvtár olvasótermében.

Erdélyi magyar írók küldöttsége érkezett Kárpátaljára a MÉKK meghívására. A viski magyar iskolában emlékezetes író-olvasó találkozóra került sor, majd a vendégek Kárpátalja történelmi nevezetességeinek megtekintése után találkoztak az ungvári magyar alkotókkal a MÉKK székházában.

A Vérke-parti Bereg könyvesboltban az Intermix Kiadó a MÉKK szervezésében bemutatót tartott legújabb kiadványaiból. Füzesi Magda: *A bohóc dala*, Nagy Zoltán Mihály: *Új csillagon*, Botlik József: *A hűség csapdájában*, Danielovics Emmi: *Tiszaborkúttól Ungvárig* című kötetét mutatták be. Az *Együtt* című folyóirat ötödik számának és a fentebb említett könyvek bemutatásában és megvitatásában részt vett Zubánics László, Horváth Sándor, Barzso Tibor, Kovács Katalin, dr. Kovács Elemér, Szoboszlai István, Kovács Erzsébet, Dupka György.

A Drávai-kör összejövételén Kiss József (1843–1921) költő és folyóirat-szerkesztő életéről, munkásságáról tartott érdekes előadást Gortvay Erzsébet irodalomtörténész.

A Kárpátaljai Magyar Diákok és Fiatalkutatók Szövetsége első ízben szervezett szabadegyetemet Péterfalván, amelynek keretében neves hazai és

anyaországi meghívott szakemberek tartottak előadásokat, A szabadegyetem hallgatói közelebből megismerkedhettek a kárpátaljai magyar irodalmi élettel, amelyről Vári Fábián László, Horváth Sándor és Nagy Zoltán Mihály beszélt. A diákok számára ugyancsak emlékezetes élményekkel szolgált Turczy István író, költő, műfordító.

Augusztus 13–15. A Tokaji Írótáborban megtartották a Kárpát-medencei magyar irodalmi lapok fórumát, amelyen az *Együtt* című folyóirat képviselőjében Vári Fábián László és Dupka György vett részt

Augusztus 19. *Bennünket is éltet Szent István öröksége* címmel irodalmi délutánt szervezett a MÉKK és a Kárpátaljai Megyei Könyvtár Magyar és Idegennyelvű Osztálya, amelyen Gortvay Erzsébet tartott előadást, és bemutatták Nagy Zoltán Mihály nemrég megjelent *Új csillagon* című kötetét.

Szeptember 23. A Deák-emlékév alkalmából, a haza bölcse születésének 200. évfordulója tiszteletére a MÉKK és a Kárpátaljai Megyei Könyvtár Magyar és Idegen-nyelvű Osztálya rendezvénysorozatot indított. Deák Ferencről Zubánics László történész tartott vitaindító előadást.

2004.

Vári Fábián László költőt *Ballassi Emlékkarddal* tüntette ki a Balassi Társaság. Március 15-én nyújtották át az UMSZ alapította Kárpátaljai Magyar Nívódíjat. A kitüntetettek között volt Nagy Zoltán Mihály író is.

Ukrajna függetlenségének 13. évfordulója alkalmából a megyei állami közigazgatás elnöke a régiók fejlesztéséért érdemmel tüntette ki Dupka Györgyöt, a MÉKK elnökét.

Január 24. A beregszászi Bereg könyvesboltban szervezett találkozón Komlós Attila, az Anyanyelvi Konferencia ügyvezető elnöke tartott előadást a Himnusz mai hatásáról. Ezt követően a jelenlévők megismerkedtek az Intermix Kiadó legújabb könyveivel.

Január folyamán. Győrben megtartották a II. Határon Túli Összművészeti Fesztivált. Az író-olvasó találkozó kárpátaljai résztvevője Horváth Sándor költő volt.

Február folyamán. *Szólj, ötágú síp Kárpátaljáról!* címmel egyhetes rendezvénysorozat zajlott le a Miskolci Lévy József Református Gimnáziumban, amelynek keretében író-olvasó találkozót tartottak Nagy Zoltán Mihály íróval, az *Együtt* főszerkesztőjével.

Dupka György és Fülöp Lajos Budapesten, a ruszin önkormányzat székházában tartott előadást *Ezeréves ruszin–magyar együttélés a történelem tüké-*

rében címmel. A jelzett témakörhöz társelőadóként hozzászólt többek közt S. Benedek András művészettörténész és dr. Botlik József történész.

Bátyúban lap- és könyvbemutatóval egybekötött író-olvasó találkozót szervezett Bagu Balázs nyugalmazott tanár, amelyen Dupka György, Gortvay Erzsébet, Barzsó Tibor, Vári Fábián László és Nagy Zoltán Mihály vett részt.

Április 2-4. A MÉKK és a Wass Albert Alapítvány szervezésében, magyarországi előadóművészek részvételével Ungváron, Beregszászon és Derencben zenés irodalmi műsorokat rendeztek Wass Albert, a hányatott sorsú erdélyi író emlékére. A rendezvényeket Dupka György elnök koordinálta. A Wass Albert-műsor budapesti előadói: Petrás Mária, Cs. Szabó István.

Április 11. A Magyar Költészet Napjának nyitórendezvényét az Ungvári Bródy András Művelődési Központban tartották a MÉKK IT szervezésében. A rendezvényen előadást tartott Dupka György, Gortvay Erzsébet, Horváth Sándor, valamint Horváth Katalin, az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar filológiai karának docense.

Június 3-7. Budapesten lezajlott a 75. ünnepi könyvhét. Dupka György, mint a rendezvény kárpátaljai szervezője, hét új kárpátaljai kiadványt mutatott be az ott felállított könyvsátorban, Fekete Erzsébet, Gortvay Erzsébet, Nagy Zoltán Mihály, Penckőfer János és Zubánics László dedikált.

Június 26. A MÉKK és a helyi civil szervezetek szervezésében a 125 évvel ezelőtt született Móricz Zsigmond íróra emlékeztek a nevét viselő nagypaládi középiskolában. A zenés-irodalmi program után megkoszorúzták az író emléktábláját.

Szeptember folyamán. A Magyarok Világszövetsége Szent László Akadémiájának rendezvénysorozata keretében a Magyarok Házában Lator László Dupka Györggyel, az Intermix Kiadó igazgatójával és fiatal kárpátaljai alkotókkal: Becske József Lajossal, Horváth Attilával, Nyeste Júliával, Kudla György műfordítóval beszélgetett. Az említettek bemutakoztak a Kárpátaljai Szövetség hagyományos balatonföldvári találkozóján is.

2005

A magyar társadalmi és kulturális élet fejlesztése érdekében kifejtett eredményes tevékenység elismeréseként, a MÉKK felterjesztésére a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága díszoklevelében részesült Nagy Zoltán Mihály író és Fakász Mihály helytörténész.

Munkássága elismeréseként Nagy Zoltán Mihály író József Attila-díjban részesült.

Zöld erdőben, zöld mezőben... című gyermekverskötetért Fegyir Potusnyak-díjat kapott Szalai Borbála költő.

Január 17. A magyar kultúra napja alkalmából élő irodalomóra zajlott le az ungvári Dayka Gábor Középiskolában. Horváth Sándor *A XXI. század és a magyar kultúra szerepe* címmel tartott előadást.

Január 19. *A magyar kultúra stratégiája Kárpátalján* címmel értelmiségi fórumot rendeztek Ungváron. Előadók: Pomogáts Béla, Dupka György, Horváth Sándor, Gortvay Erzsébet, Nagy Zoltán Mihály, Szabó Tibor.

Március 4. Író-olvasó találkozó a Kárpátaljai Szövetségben Dupka György és Nagy Zoltán Mihály, valamint Varga Katalin énekes részvételével.

Április 8. Emlékezés József Attilára az Ungvári Drugeth Gimnáziumban.

Április 11. Irodalmi műsor az ungvári Bábszínházban. Ünnepi beszédet mondott: Gortvay Erzsébet, Nagy Zoltán Mihály, Dupka György, Horváth Sándor. Közreműködött a Credo Verséneklő Együttes Ivaskovics József vezetésével.

Április 25. Találkozó Arvo Valton észt íróval (Nagy Zoltán Mihály, Vári Fábián László).

Június 2-4. Ünnepi Könyvhét Budapesten. Kárpátaljai résztvevők: Dupka György és Igyártó Gyöngyi.

Június 4. A MÉKK nevében Dupka György elnök és az Országos Széchényi Könyvtár nevében dr. Monok István főigazgató együttműködési megállapodást kötött arról, hogy az *Együtt* folyóirat digitális változata az OSZK Magyar Elektronikus Könyvtár gyűjtőrendszerébe kerül.

Augusztus 7. Vári Fábián László elnökletével megtartotta soros ülését az *Együtt* szerkesztőbizottsága. Dupka György, mint lapigazgató a folyóirat gazdasági helyzetéről informálta a jelenlévőket. Nagy Zoltán Mihály főszerkesztő egy sor javaslatot terjesztett a szerkesztőbizottság elé. A vitában részt vett Barzsó Tibor olvasószerkesztő, Horváth Sándor költő és Pomogáts Béla irodalomtörténész.

Augusztus 7. A Móríc Zsigmond Kulturális Egyesület Minya József elnök vezetésével író-olvasó program keretében találkozott Kárpátalja magyar alkotóival, az *Együtt* folyóirat szerzőivel. A lapot is bemutató rendezvényen részt vett Bartha Gusztáv és Horváth Sándor, Dupka György, Nagy Zoltán Mihály, Kovács Katalin néprajzos, Fakász Mihály, Magyar László, Marinics Sándor, Tóth Lajos valamint Frech Ottó budapesti szobrász.

Augusztus 20. A MÉKK és a Kárpátaljai Megyei Könyvtár Magyar és Idegen Nyelvű Osztálya *Szent István ébresztése* címmel irodalmi-művészeti

találkozót szervezett. Sor került az *Együtt* folyóirat legújabb számának bemutatójára.

December 2. Az ungvári Hungarológiai Központ és a MÉKK emléktáblát állított a hatvan éve elhunyt Szabó Dezső tiszteletére.

A MIKICS és az *Együtt* szerkesztőbizottsága az *Együtt* 2002–2005. évfolyamában publikált művei színvonalának elismeréseként nívódíjban részesítette Bakos Kiss Károly költőt, Bartha Gusztáv író, Horváth Sándor író és Penckófer János irodalomtörténészt, kritikust.

A MÉKK Elnöksége Barzsó Tibor olvasószerkesztőnek az *Együtt* 2002–2005. évfolyamában publikált művei színvonalának elismeréseként MÉKK Nívódíjat adományozott.

Az UMDSZ 2006. évi Kárpátaljai Magyar Nívódíjának kitüntettetje: Füzesi Magda költő.

Nagy Zoltán Mihály a Bethlen Gábor Alapítvány Teleki Pál-éremérmében részesült.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulója alkalmából a Magyar Köztársaság Ungvári Főkonzulátusa 1956-os emlékéremmel tüntette ki többek között az '56-os események kárpátaljai történéseinek kutatásáért és hiteles megvilágításáért Horváth Sándor költőt, az UMDSZ OT alelnökét és Dupka Györgyöt, a MÉKK elnökét.

2006

Január 27. A Bereg könyvesboltban dr. Kovács Elemér és Kovács Katalin jóvoltából ismét találkozhattak írók, olvasók, irodalombarátok. Az *Együtt* folyóirat legújabb számának, valamint a legújabb Intermix-könyvek bemutatása után került sor az *Együtt* folyóirat nívódíjainak átadására, amelyben közreműködött Füzesi Magda szerkesztőbizottsági tag. Vári Fábián László, Dupka György és Nagy Zoltán Mihály laudációi után Bakos Kiss Károly (költészet), Bartha Gusztáv és Horváth Sándor (próza), valamint Penckófer János (tanulmány, kritika) vehette át a díjat.

Június folyamán. A Kárpátaljai Szövetség megtartotta kihelyezett ülését Beregszászban. A rendezvény a Bereg Könyvesboltban folytatódott. Baranyi András *Munkács, ahogy nagyszüleink látták* című könyvét Popovics Béla mutatta be. Bemutatták az Intermix Kiadó legújabb könyveit is.

Augusztus 4. A MÉKK támogatásával tájházat avattak Viskén. Itt tartotta harmadik fórumát az *Együtt* folyóirat alkotócsoportja. A találkozón részt vettek a kárpátaljai magyar írói társadalom jeles képviselői: Vári Fábián

László, Dupka György, Nagy Zoltán Mihály, Czébely Lajos, Szöllősy Tibor, Lengyel János, Bakos Kiss Károly, Becske József Lajos, Kovács Gábor, Görei Pap Ildikó. A fórumon bemutatták a kárpátaljai írók, költők közelmúltban megjelent legújabb köteteit.

Augusztus 16-17. *Bartók Béla – 1956 – Irodalmi nevelés.* Ez volt az idei témája a Tokaji Írótábornak. A kárpátaljai irodalmi nevelés aktuális problémáiról Vári Fábián László, *1956 és Kárpátalja* címmel Dupka György tartott előadást.

Augusztus 20. A Csonkapapi Általános Iskola falán emléktáblát állítottak Kecskés Béla költő tiszteletére, aki évtizedeken át tanított ebben az iskolában. A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportja és a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közossége nevében Dupka György emlékezett tanítómesterére. Barátja, pályatársa, egykori tanítványa, Nagy Zoltán Mihály a kiskisrégió legkiemelkedőbb személyiségének nevezte a költőt, és javasolta egy, Kecskés Béláról elnevezett kulturális alapítvány létrehozását, amely a községet övező kiskisrégió kulturális felpezsdülését lenne hivatott elősegíteni.

Szeptember 20. A Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közossége kezdeményezésére emléktáblát állítottak a beregsomi költő, Sütő Kálmán tiszteletére.

Szeptember 22. A Kárpátaljai Szövetség megrendezte hagyományos balatonföldvári fórumát, ahol bemutatkoztak az *Együtt* szerzői körének tagjai is: Szöllősy Tibor, Füzesi Magda, Schober Ottó, Mester Magdolna költő, Bakos Kiss Károly költő és Lengyel János író-újságíró. A kárpátaljai magyarság aktuális problémáiról tartott előadást Zubánics László és Dupka György.

2007

Az *Együtt* folyóirat nívódíjában részesült Fodor Géza költő, Lengyel János író, Kovács Gábor esszéíró.

Nagy Zoltán Mihály író a Magyar Kultúra Lovagjává avatták. Laudációt mondott Németh Sándor előadóművész.

A Magyar Köztársaság elnöke P. Punyó Mária-nak, az *Irka* című gyermeklap főszerkesztőjének a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjét adta át.

Január 20. A MÉKK szervezésében író-olvasó találkozóra került sor a beregszászi Bereg könyvesboltban Dupka György, Vári Fábián László, Nagy Zoltán Mihály és Barzsó Tibor részvételével. Dupka György bemutatta a pályakezdő fiatalok *Új Vetés* című antológiáját.

Március 30. Budapesten a Magyarok Háza adott otthont a Kárpátaljai Szövetség által szervezett Kárpátaljai Napok rendezvénysorozatnak.

Az irodalmi fórumon Lator László Kossuth-díjas költő S. Benedek András *Itthonatlanul* című verseskötetét, illetve Szöllősy Tibor *Áthallatszik a harangszó* című interjúkötetét mutatta be. Az irodalmi fórum zárásaként Dupka György, a MÉKK elnöke tartott tájékoztatót a kárpátaljai magyarság mindennapjairól, majd bemutatta az *Együtt* legújabb számát. Az Intermix Kiadó legújabb kiadványaként Budapesten került bemutatásra Füzesi Magda *Szöttes pirossal, feketével* című verseskötete is.

Április 27. Kovács Vilmos-emléknapot rendeztek Gáton. Dupka György Kovács Vilmosra, a költőre, íróra, polgárjogi harcosra, Barzsó Tibor, az *Együtt* olvasószerkesztője a barátára, kollégára emlékezett. Az iskola falán elhelyezett emléktáblát Román Erika, a tanintézet igazgatója, Kovács Gábor, Kovács Vilmos fia és Lőrincz Béla, Gát polgármestere leplezte le.

Május 17. A MÉKK és az UMSZ ISZ megrendezte a XIV. Ungvári Művészeti Napokat. Dupka György kiemelte, hogy Kárpátalja 2007-ben emlékévvvel tiszteleg Kovács Vilmos, a kiváló költő születésének 80., és halálának 30. évfordulója előtt.

Május 31-június 3. Ünnepi Könyvhét Budapesten. A Kárpátaljai Magyar Könyvkiadók sátrában Dupka György bemutatta S. Benedek András beregszászi és Pilipkó Erzsébet salánki származású művelődéstörténész és néprajzkutató új könyvét. A könyvhét nyíregyházi nyitórendezvényének egyik ünnepi szónoka Nagy Zoltán Mihály volt, aki a budapesti Vörösmarty téren, a Magyar Napló könyvsátrában dedikálta *Tölgyek alkonya* című, újra kiadott regényét.

Június 12. Pilipkó Erzsébet könyvének bemutatója a Karácsfalvi Görög Katolikus Líceumban. Közreműködött Zubánics László és Dupka György.

Október 9. A Kárpátaljai Szövetség szervezésében lezajlott a Kárpátaljai Magyar Irodalom Napja Budapesten, amelyen Kovács Vilmos *Holnap is élünk* című regényének harmadik kiadását Barzsó Tibor szerkesztő mutatta be.

Október folyamán. A MÉKK és a Somi Irodalmárok Egyesülete, a községi könyvtár és a Somi Általános Iskola szavalóversenyt szervezett a falu két jeles szülőtte, Sütő Kálmán és Kecskés Béla költő halálának 10. évfordulója alkalmából,

December 6. A Kárpátaljai Nemzetiségi Központ konferenciatermében sor került a XIV. Ungvári Művészeti Napok záró rendezvényére. A jelenlévők megismerkedtek a karácsonyi könyvhétre megjelent új Intermix-könyvekkel, Füzesi Magda és Bakos Kiss Károly verseskötetével, valamint az *Együtt* folyóirat legutóbbi számával.

2008

A magyar társadalmi és kulturális élet fejlesztése érdekében kifejtett eredményes tevékenység elismeréseként, a MÉKK felterjesztésére a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága díszoklevelében részesült Pap Ildikó író, Kenyeres Mária és Bodnár Diána újságírók.

Az *Együtt* nívódíját költészet kategóriában Czébely Lajos, próza kategóriában (megosztva) S. Benedek András és Lengyel János kapta; a díjakat Vári Fábián László és Nagy Zoltán Mihály nyújtotta át.

Zubánics László, az UMSZ OT elnöke az UMSZ Kovács Vilmos Nívódíját nyújtotta át Vári Fábián László költőnek.

Január 25. A Bereg könyvesboltban beregvidéki és ugocsai értelmiségiek találkoztak Pomogáts Béla irodalomtörténésszel és az Intermix Kiadó új kiadványainak szerzőivel.

Április 25. A gáti középiskolában másodszor rendezték meg a Kovács Vilmos Szavalóversenyt.

Május 18. Beregszászban az idén is megemlékeztek Dsida Jenőről. Megkoszorúzták a vasútállomás falán lévő emléktáblát, a Bereg könyvesboltban pedig a költő életművét elemezték a kárpátaljai és a határon túli vendégek.

Június 6-7. 79. Ünnepi Könyvhét Budapesten. Kárpátaljáról jelen volt: Dupka György, Kovács Gábor, Pap Ildikó.

Augusztus 13-15. Tokaj, a magyar kultúra városa adott otthont a XXXVI. Tokaji Írótabornak, amelynek ideai mottója *Irodalmi értékrendek, pályakezdés, érvényesülés* volt. Az *Együtt* folyóiratot S. Benedek András alapító-főszerkesztő, Vári Fábián László, a szerkesztőbizottság elnöke és Dupka György lapigazgató mutatta be.

Augusztus 26. A Viski Tájházban került sor Becske József Lajos *Átkozott szerepben* című, legújabb verseskötetének bemutatójára.

Szeptember 12. A Kárpátaljai Szövetség hagyományos balatonföldvári találkozóján bemutatásra került Pap Ildikó legújabb regénye.

Szeptember 26. A Kárpát-medencei magyar kulturális szervezetek képviselői a beregszászi Európa–Magyar Házban tanácskoztak. Ezt követően a filmbemutatóval párhuzamosan került sor *A Kárpát-medencei magyar művelődési intézetek jelene, jövője és kapcsolatai a civil társadalommal és más intézményekkel* elnevezésű kerekasztal-megbeszélésre. Vitaindító előadást tartott Vári Fábián László, a KMMI tudományos és kutatómunkáért felelős munkatársa, aki felvázolta azokat az elképzeléseket s az elvégzendő munkát, amely a közeljövőben az intézet keretében elkezdődik. A vitá-

ban részt vett dr. Kötő József, az EMKE főtanácsosa, Muzsnay Árpád, az EMKE alelnöke, dr. Könczei Csongor, a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet igazgatója, Hajnal Jenő, a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet igazgatója, Sutus Áron, a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet munkatársa, Köteles László parlamenti képviselő, a CSEMADOK általános alelnöke, Huszár László, a CSEMADOK Dunaszerdahelyi Művelődési Intézetének igazgatója, Fáber Tímea, a CSEMADOK kassai titkára, Kepe Lili, a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet igazgatója, Pomogáts Béla irodalomtörténész, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia elnöke és mások.

November 19. „*Megaláznai sikerült, de megtörni nem!*” Szavalóverseny az 1944-ben elhurcolt magyar férfiak emlékére a KMMI-ben.

A MÉKK kiadásában megjelent a *Tiszaháti Hírmondó*, a térségi közösségfejlesztők havilapja (főszerkesztő: Bodnár Diána).

2009

Január. Az Európa–Magyar Házban *Beregszászi Értelmiségi Fórum 2009* címmel tartottak tanácskozást, illetve méltatták a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége fennállásának 15. évfordulóját.

Február. Író-olvasó találkozó zajlott le a badalói polgármesteri hivatal nagytermében, ahol a falu születőjét, Ferenczi Tihamért mutatták be az érdeklődőknek. A találkozón a gróf Gvadányi József nevét viselő helyi iskola növendékei Ferenczi-verseket adtak elő.

A beregszászi Európa–Magyar Házban Dinnyés József daltulajdonos műsorát hallgathatták meg a jelenlévők.

Április 8–11. A költészet napja, író-olvasó találkozó a KMMI és a MÉKK szervezésében. A beregszászi Európa–Magyar Ház konferenciatermében az egybegyűltek megismerkedtek Lőrincz P. Gabriella *Karcok* című verseskötetével, amit Bakos Kiss Károly mutatott be. Schober Ottó a *Statisztika így kívánta* című kötetéről Zubánics László mondta el gondolatait, majd felolvasta Nagy Zoltán Mihály szerkesztő elemzését. Vári Fábián László az *Együtt* folyóirat külsejében is megújított idei első számának tartalmáról számolt be.

A csonkapapi könyvtárban író-olvasó találkozót tartottak Nagy Zoltán Mihály részvételével.

A Magyar Írószövetségben a *Csikófogat* című előadássorozat keretében sor került Bakos Kiss Károly költő estjére, munkásságáról Vári Fábián László beszélt.

A mezőkaszonyi klubban Bodnár Ilona könyvtáros szervezésében nagyon jó hangulatú, telt házas író-olvasó találkozó zajlott le Nagy Zoltán Mihály részvételével.

A KMMI és a BMKSZ szervezésében Győry Dezső szavalóversenyt tartottak a beregszászi Európa–Magyar Ház konferenciatermében.

A Magyar Írószövetség klubjában Bakos Kiss Károly és Vári Fábián László bemutatta az *Együtt* folyóirat idei első számát.

Május 3. A tiszabökényi könyvtár író-olvasó találkozót szervezett Dupka György íróval, Tiszabökény díszpolgárával.

Május 15-16. XXI. Berzsényi Helikon Napok Fonyódon a Berzsényi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság szervezésében. A fórumon Dupka György előadást tartott *A kárpátaljai Együtt című irodalmi folyóirat az egység szolgálatában* címmel.

Június 17. Bartha Gusztáv *Flanc* című drámáját először vitték színre Ungváron Síp Okszana rendezésében. A színdarabot az Ungvári Közművelődési és Művészeti Főiskola végzős, rendező szakos diákjai államvizsgaként mutatták be a megyei bábszínházban.

Augusztus 12-14. *Élő nyelv, élő irodalom – Hagyomány és kihívás* címmel rendezték meg a 37. Tokaji Írótábort, amelynek résztvevői idén Kazinczy Ferencre és Radnóti Miklósról is emlékeztek. A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportját és az *Együtt* folyóiratot Vári Fábián László és Dupka György képviselte. A szakma képviselői elismerően nyilatkoztak az Intermix Kiadónál Nagy Zoltán Mihály összeállításában megjelent *Viszontlátás*. Versek és novellák az *Együtt* című folyóirat hét évfolyamának (2002–2008) lap-számaiból című antológiáról.

Szeptember 23. A Magyar Írószövetség klubjában került sor az egri *Agria* és a kárpátaljai *Együtt* folyóirat bemutatkozó estjére.

Szeptember 24. Egerben az Agria Estek a Kálvin Házban program keretében lezajlott a *Kárpátaljai Palackposta az Agriában* című est, amelynek házigazdája dr. Ködöböcz Gábor, az *Agria* című folyóirat főszerkesztője volt. A találkozón a kárpátaljai költők közül Vári Fábián László, Bakos Kiss Károly, Dupka György vett részt.

Szeptember 25. A Rákospalotai temetőben a gyászoló család és barátai örökre elbúcsúztatták a nemrég elhunyt dr. Stumpf-Benedek András költőt, irodalom- és művelődéstörténészt, kisebbségkutatót, könyvtárost, tiszteletbeli ruszint, Kárpátalja hűséges szülöttét, aki 2009. szeptember 8-án, életének 63. évében, hosszan tartó betegség után hunyt el. Az *Együtt* folyóirat alapí-

tó-főszerkesztőjének (1965–1967) temetésén a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának nevében Vári Fábián László mondott búcsúbeszédet.

Szeptember 25-27. A Magyar Kultúra Alapítvány XI. alkalommal rendezte meg a *Kárpát-medencei Napok* című kulturális találkozót, amelynek programjában kárpátaljai alkotók is részt vettek.

November 10. Az *Irodalmi Karaván* című programsorozat keretén belül mutatták be az *Együtt* folyóiratot Edelény város könyvtárában.

November 24. A budapesti Heltai Gáspár unitárius könyvesboltban az Osztováta Együttes *Kézfogás határok nélkül* címmel zenés irodalmi estet szervezett. Az egybegyűltek előtt fellépett Czébely Gabriella költő és Lengyel János író, akik az *Együtt* folyóirat szerzői köréhez tartoznak.

December 5. Csíkszeredán a helyi református templomban rendezték meg a csíkszeredai Julianus Alapítvány díjkiosztó ünnepségét. A 2009-es Julianus-díjak egyikét (oklevél, kerámia Julianus-szobor – Pálffy Árpád keramikus művész alkotása) „a magyarság szolgálatában hivatástudattal végzett munkájáért” Dupka György ungvári írónak, közéleti személyiségnek adományozták.

December 12. Petőfi-szobor avatás Kijevben. A Magyarok Kijevi Egyesülete a napokban ünnepelte fennállásának 20. évfordulóját. Ebből az alkalomból az Ukrainai Magyar Napok 2009 rendezvénysorozat keretein belül több program megrendezésére került sor. Petőfi Sándor bronz mellsobrát – Kutas László Magyarországon készült alkotását – Kijev belvárosában, a Vorovszkij utcai parkban állították fel.

2009 folyamán. Kisebbségekért Díjjal tüntették ki Fedinec Csilla történetíró, kisebbségkutatót.

Megjelent: *Az utánozhatatlan Zsazsa*. Fedák Sári születésének 130. évfordulójára. Szerkesztette: Zubánics László. KMMI-füzetek II.; Zubánics László: *Túl a Tiszán van egy város, Beregszász...*. Tanulmány. KMMI-füzetek, IV.

2010

Január. A magyar kultúra napja alkalmából az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) az idén is kiosztotta a Kárpátaljai Magyar Nívódíjakat: Lehoczky Tivadar Tudományos Díj; dr. Botlik József; Kovács Vilmos Irodalmi Díj; Fodor Géza. A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet Munkácsy Mihály Emlékplakettjét Pomogáts Béla irodalomtörténész vehette át.

A MÉKK által alapított Együtt-nívódíjat a folyóirat szerkesztőbizottsága tanulmány kategóriában Fodor Gézának, vers kategóriában Füzesi Magdá-

nak, széppróza kategóriában Nagy Zoltán Mihálynak ítélte oda. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia okleveleit Pomogáts Béla elnök adta át többek között Szemere Juditnak, a *Beregi Hírlap* főszerkesztő-helyettesének.

Sor került a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet II. Tehetséggondozási Programja keretében meghirdetett alkotói pályázat eredményhirdetésére, a díjak kiosztására vers, széppróza, grafika, műfordítás és fotó kategóriákban.

Március 19. Kárpátaljai Napokat szervezett Budapesten a Kárpátaljai Szövetség. Dupka György a kárpátaljai könyvkiadás helyzetéről tartott előadást. Kiállítás nyílt Réti János grafikáiból. Pomogáts Béla irodalomtörténész közreműködésével bemutatásra került Czébely Gabriella: *Holló hajam vánkasan* című verseskötete, Lengyel János: *Halott ember karácsonya* című interjúkötete, Singer Zsuzsa: *Nyomok a lelkekben*. A sztálini munkatáborok kényszerű öröksége című tanulmány-kötete.

Március 23-26. Kárpátaljai irodalmi karavánt fogadott Székelyföld. Az *Együtt* folyóirat bemutató körútján részt vett Bakos Kiss Károly, Vári Fábián László, Zubánics László és Dupka György.

Április 6. A Tiszaháti Tájékoztató múzeumban kárpátaljai bemutakozó körúton résztvevő író-vendégeket Dupka György, a MÉKK elnöke mutatta be, akik egyben a vajdasági irodalmi karaván tagjai: Nagy Abonyi Árpád prózaíró, a zentai Gimnázium tanára, Orcsik Roland költő, műfordító, esszéíró, a Szegedi Tudományegyetem Szlav Tanszékének tanára, Szögi Csaba költő, író, a *Magyar Szó* ifjúsági mellékletének szerkesztője. Jó hangulatban zajlott le az író-olvasó találkozó.

Április 7. A Beregszászi Európa–Magyar Házban folytatódott a vajdasági irodalmi karaván. Vajdasági magyar írók, mint a *zEtna* szerzői, Nagy Abonyi Árpád, Orcsik Roland, Szögi Csaba alkotók találkoztak a kárpátaljai *Együtt* folyóirat szerkesztőbizottságának tagjaival. Az eszmecsere jelen volt Vári Fábián László, Dupka György, Bakos Kiss Károly, Zubánics László, továbbá a kiadvány aktívabb szerzői: Fodor Géza, Lőrincz P. Gabriella, valamint az irodalom barátai, a beregszászi főiskola diákjai.

Április 19-22. Az EMKE meghívására kárpátaljai irodalmi karaván kereste fel az erdélyi városokat. Az *Együtt* című folyóirat bemutató körútján részt vett és előadást tartott Vári Fábián László József Attila-díjas költő és Bakos Kiss Károly költő.

Május 15. A benei Faluházban „A Kráter a Kárpátaljáért!” program keretében író-olvasó találkozóra, könyvbemutatóra került sor Turcsány Péter író és kiadóvezető szervezésében. A rendezvényen előadást tartott Vári Fábián László is.

Június 3-7. Ünnepi Könyvhét Budapesten. A Kárpátaljai Magyar Könyvkiadók sátrában bemutatásra kerültek az Intermix Kiadó új könyvei: Bagu Balázs: *Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc Kárpátalján*; Nagy Zoltán Mihály: *Fogyó fényben*. A könyvhét vendége volt Vári Fábián László, Dupka György. Kárpátaljai vonatkozású esemény: az Írók Szakszervezete kiadásában megjelent Vári Fábián László legújabb verseskötete *Jég és korbács* címmel, valamint Brenzovics Marianna *Kilátás* című prózagyűjteménye a pozsonyi Kalligram Kiadó gondozásában.

Augusztus 11-13. Lezajlott *A magyar irodalom égtájai – A sokágú síp Tokajban* címmel megrendezett 38. Tokaji Írótábor. Az elhangzott előadások közül élénk érdeklődést váltott ki Penckőfer János *A stúdiók kora, irodalmi cselekedetek Kárpátalján a Szovjetunió fennállása idején és Együtt? Folytonosság, változás és gazdagodás a hagyományos és a digitális irodalmi tereken* című előadása, valamint Vári Fábián László, Dupka György, Csordás László és Bakos Kiss Károly előadásai.

Ungváron a MÉKK Kreatív Alkotók Klubjában 60. születésnapja alkalmából köszöntötték Fodor Géza költőt, esszéírót, akit a jubileumon a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet Munkácsy Mihály Emlékplakettjével tüntettek ki.

Szeptember 13-15. Berekfürdő Község Önkormányzata és a Bereki Irodalmi Társaság ez évben is megrendezte a Körmenyi Lajos Írótábort. Az író-tábor résztvevői rendkívüli irodalomórákat tartottak a hajdúsági, nagykunsági, sárréti településeken. Vári Fábián László és Dupka György a kisújszállási Móricz Zsigmond Gimnázium osztályaiban mutatkoztak be, és meséltek a diákoknak a kárpátaljai magyarságról, kitértek múltjára és jelenére, az iskola és a templom magyarságmegtartó szerepére.

Szeptember 21. A MÉKK szervezésében az ungvári Váralja múzeum-kávézóban beindult a klasszikus irodalmi kávéházak hangulatát megidéző Kreatív alkotók és művészek klubja rendezvénysorozat. A hagyományteremtő összejövetelt a szervezők nevében Dupka György nyitotta meg. Az irodalmi rendezvényen közreműködött Filep Anita versenklő. Ebben a meghitt légkörben Csordás László irodalmár, a rendezvény moderátora Vári Fábián László költővel az idei Ünnepi Könyvhétre megjelent *Jég és korbács* című verseskötetéről beszélgetett.

Szeptember 24-25. *XV. Kárpát-medencei Napok* címmel irodalmi találkozót szervezett a Magyar Kultúra Alapítvány. Kárpátalját képviselve Dupka György író, felelős kiadó az *Együtt* folyóiratot és az Intermix Kiadó szocio-

gráfiai könyveit, Zubánics László történész pedig legújabb kötetét („*Perli-e még ezt a hont más!*”) mutatta be.

Október 11–17. A MÉKK és a KMMI szervezésében irodalmi karaván kereste fel Kárpátalja magyarlakta településeit. Vendégeink: Sarusi Mihály író és újságíró és a debreceni Gulyás Imre költő, újságíró író-olvasó találkozón vettek részt Rahón, Técsőn, Visken, Péterfalván, Beregszászban, Mezőváriban.

November 27. Lezajlott a Magyar Írószövetség tisztújító közgyűlése. A választmány tagja lett Vári Fábián László. A kárpátaljai írócsoportot Dupka György, Füzesi Magda és Finta Éva képviselte.

November 30. Ungváron a Váralja múzeum-kávézóban ülésezett a Kreatív Alkotók, Művészek Klubja a MÉKK és a KMMI szervezésében. Az *Együtt* folyóirat legújabb számát Dupka György és Csordás László mutatta be. Utána Csordás László beszélgetett Marcsák Gergellyel Brenzovics Marianna *Kilátás* című regényéről.

Megjelent Magyar Tímea–Varga Márta: *Kulcslyuk*. Arcképcsarnok, interjú-gyűjtemény. Magyar Újságírók Kárpátaljai Szövetsége, Ungvár; Babják Zoltán: *Részletek a Verke történetéből*. Beregszász; Nagy András: *...Dobszóra elsöpört a fűvös zivatar a sztálini munkatáborokba*. Emlékfoszlányok. KMMI-füzetek IX., Beregszász–Ungvár; „*Véred tinta / lelkedben oldalak...*” Válogatás Bakos Kiss Károly és Lőrincz P. Gabriella verseiből. Összeállította: Csordás László. KMMI-füzetek X. Ungvár–Beregszász; Molnár Eleonóra–Orosz Ildikó: *Oktatásügy a határon*. Tanulmánykötet. KMKSZ Kiadó, Ungvár.

2011

A MÉKK felterjesztésére Vári Fábián László a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága–Anyanyelvi Konferencia elnöki oklevelében részesült.

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportja és az *Együtt* nivódiját Vári Fábián László és Dupka György Csordás Lászlónak nyújtotta át.

A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet a Tehetséggondozási Program keretében immár harmadik alkalommal hirdette meg alkotói pályázatát vers, széppróza, grafika, műfordítás és fotó kategóriákban.

Január 17. A magyar kultúra napja alkalmából rendhagyó irodalomórára került sor a berettyóújfalui Arany János Gimnáziumban *A hatodik síp – Kárpátalja bemutatkozik* címmel, amelyen részt vett Kocsis Csaba énekmondó és író, valamint Dupka György.

Január 18. *A hatodik síp – Kárpátalja bemutatkozik* címmel Nagyrábén is rendhagyó irodalomórát tartottak, amelyen Dupka György *A magyar mű-*

velődés intézményei és lehetőségei Kárpátalján címmel tartott előadást, majd Vári Fábián László *Határtalan irodalom* címmel osztotta meg gondolatait a jelenlévőkkel. Kocsis Csaba énekmondó, a rendezvény házigazdája Vári Fábián László megzenésített verseit adta elő.

Január 20. A beregszászi Európa–Magyar Házban lezajlott a beregszászi Értelmiségi Fórum – 2011. *Magas kultúra és tömegkultúra* címmel ünnepi előadást tartott Pomogáts Béla irodalomtörténész.

Január 26. Az ungvári Váralja múzeum-kávéházban megtartották a Kreatív alkotók, művészek klubjának IV., évnnyitó összejövetelét. Az üdvözlő beszédek elhangzása után Dupka György lapkiadó bemutatta az *Együtt* folyóirat legújabb számát. A folyóiratban először publikáló Marcsák Gergely felolvasta néhány írását, utána Csordás László mutatta be Bakos Kiss Károly és Lőrincz P. Gabriella fiatal költőt.

Február 14. A MÉKK és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet szervezésében az ungvári Váralja múzeum-kávézóban a Kreatív alkotók, művészek klubjának sorrendben ötödik összejövetelén Balassi Bálintra emlékeztek, majd Csordás László készített élő interjút Vári Fábián Lászlóval.

Február 24. A Magyar Írószövetség költői szakosztálya Open Reading, azaz szabad felolvasási rendezvényt tartott Budapesten, amelyen Vári Fábián László és Csordás László olvasott fel verseiből.

Március 18. A MÉKK és a KMMI szervezésében *Együtt* irodalmi délután volt a beregszászi Európa–Magyar Házban Vári Fábián László születésének 60. évfordulója alkalmából.

Március 30. A MÉKK és a KMMI szervezésében sor került a Kreatív alkotók, művészek klubjának VI. összejövetelére. Az *Együtt* új számának bemutatása után élő interjú készült Tárczy Andor költővel, íróval és újságíróval.

Március 31. Kárpátaljai alkotók estjét rendezték meg Mátészalkán, amelynek vendégeivel, Vári Fábián Lászlóval és Dupka Györggyel Oláh András költő készített élő interjút.

Április 11. A Somi Irodalmárok Emlékmúzeuma, a községi könyvtár és az általános iskola költészet-napi ünnepségét a falu szülöttei, Kecskés Béla és Balogh Balázs költők 70. születésnapjának szentelték.

Április 14. A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet székházában került sor az *Együtt* szavalóversenyére.

Május 25. A Gáti Középiskolában megrendezték a hagyományos Kovács Vilmos Emléknapot. Az ünnepség keretében könyvhét előtti író-olvasó találkozót tartottak és megkoszorúzták Kovács Vilmos emléktábláját.

Május 31. A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum *Kortárs irodalmi műhely* című tehetséggondozó foglalkozásán Dupka György Kárpátalja művelődési életéről, irodalmi műhelyeiről tartott előadást.

Június 2-6. Ünnepi Könyvhét Budapesten. Az ország mintegy ötven településére kiterjedő könyvünnepet Tóth Krisztina író, költő, műfordító nyitotta meg. A kárpátaljai magyar könyvkiadók sátrában Dupka György, Vári Fábián László, Kovács Sándor és Zubánics László dedikálta legújabb kötetét.

Június 9. A KMMI és az *Együtt* folyóirat szerkesztősége a beregszászi Európa–Magyar Házban megrendezte az irodalmi folyóiratok találkozóját, amelyen vendégül látta a *Partium* folyóirat szerkesztőit és szerzőtársait.

Június 24. A beregszászi Európa–Magyar Ház adott otthont a könyvtárosok nyári fórumának, amely egyben az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézete által lebonyolított továbbképzés első félévi záró foglalkozása volt.

Június 30. A Jánosi Helikon Hotelben megnyitották a *Nyári Szabadegyetem 2011: Magyar tájak – magyar kortárs irodalom – egységes, egyetemes magyar kultúrával a megmaradásért a Kárpát-medencében* elnevezésű fórumot, amelynek szervezői: Újnautilus Egyesület, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia, a MÉKK és a KMMI.

A fórumon bemutatkoztak és előadást tartottak az *Újnautilus* internetes folyóirat szerzői, és előadói: Balla Csenge Mikolt, Bánki Éva, Borbáth Péter, Borbély András, Csépe Csilla, Dobás Kata, Kondor Péter, Kránicz Gábor, Orbán Gyöngyike Enikő, Szegi Enikő, Vassányi Miklós, Vincze Ferenc.

Július 9. Elhunyt Bagu Balázs (1932–2011) pedagógus, tankönyvíró, helytörténész.

Augusztus 7. Hosszas betegség után, életének 86. évében elhunyt Szalai Borbála költő, gyermekíró, tankönyvkiadói szerkesztő.

Augusztus 10–12. Több mint 200 író részvételével lezajlott a Tokaji Író-tábor *A magyar irodalom élete és állapota* című háromnapos tanácskozása, amelyen Kárpátaljáról Csordás László vett részt.

Augusztus 20. A Balatongyöröki Honismereti Kör Egyesület által szervezett V. Nemzeti Hét keretében sor került a *Határon túli testvéreink napja* című rendezvényre. A kenyérszentelés és a Szent István-napi megemlékezés után Dupka György tartott előadást.

Szeptember 9–11. Balatonföldváron a Kárpátaljai Szövetség szervezésében Kárpátaljai Napokat rendeztek. Dr. Katona Tamás bemutatta a bátyúi születésű Fedinec Csilla *Kárpátalja: 1919–2009* című könyvét. Kovács Sán-

dor szakíró ezúttal a millenniumi magyar emlékművek sorsáról vetített izgalmas dokumentumfilmet.

Szeptember 11-18. Megrendezésre került a Körmenyi Lajos Berekfürdői Író-tábor a berekfürdői önkormányzat szervezésében. A tábor fővédnöke Jókai Anna író volt. A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportját Vári Fábián László és Dupka György képviselte, akik többek között rendhagyó irodalomórát tartottak a Karcagi Nagykun Református Gimnáziumban.

Szeptember 19. A Magyar Írószövetség kuratóriuma Arany János-díjat ítelt oda Vári Fábián Lászlónak.

Szeptember 22–25. A pécsi Határon Túli Magyarok XX. Fesztiválja keretében Mohácson, a helyi Széchényi Ifjúsági Központban *Hazám, Abszurdisztán* témakörben Dupka György kárpátaljai és Huncik Péter felvidéki íróval beszélgetett Sándor György Kossuth-díjas előadóművész. *Magyar irodalom Kárpátalján* címmel Vári Fábián Lászlóval zajlott le beszélgetés a pécsi Dél-Dunántúli Regionális Könyvtár- és Tudásközpontban.

Október 14. A Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium klubtermében rendhagyó irodalomóra keretében került sor az Intermix Kiadó új könyveinek, valamint az *Együtt* folyóirat legutóbbi számának bemutatójára. Az *Együtt* idei harmadik számát Vári Fábián László ismertette.

Október 19. A MÉKK, a KMMI, a Somi Általános Iskola tantestülete, valamint a Somi Irodalmárok Emlékmúzeuma szervezésében idén is megrendezésre került a Sütő Kálmán- és Kecskés Béla-szavalóverseny.

Október 20-23. A MÉKK szervezésében Tiszapéterfalván Kiss Ferenc irodalomtörténész emléktáblájánál tartottak emlékünnepséget.

Október 19-23. Alkotó értelmiségiek V. Találkozója: Együtt-fórum a MÉKK szervezésében és a KMMI közreműködésével a Beregvidéken és Ugocsában.

November 3-5. A Nemzeti Erőforrások Minisztériuma irodalmi pályázati programjának keretében és a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet (igazgató és házigazda: Hajnal Jenő) szervezésében ismét útra kelt a Kárpát-medencei Irodalmi Karaván, amelynek vendégei a kolozsvári székhelyű Erdélyi Magyar Írók Ligájának tagjai (Orbán János Dénes költő, prózaíró, Muszka Sándor költő, Vass Ákos költő), az ungvári *Együtt* (Vári Fábián László, Nagy Zoltán Mihály, Dupka György) és a lendvai *Muratáj* (Bence Lajos, Göncz László, Halász Albert) kulturális és irodalmi folyóiratok munkatársai voltak.

November 5. Budapesten megtartotta közgyűlését az időközben köztestületté vált Magyar Művészeti Akadémia. Az alakuló ülésen jelen volt Erfán

Ferenc festő- és iparművész, Füzesi Magda költő, Magyar László festőművész, Nagy Zoltán Mihály író, Vári Fábián László költő, író, műfordító, néprajzkutató, Vidnyánszky Attila színházi rendező.

November 10. A XX. századi kárpátaljai magyar irodalom egyik legnagyobb alakjára, Kovács Vilmos költőre emlékeztek szülőfalujában, Gáton.

November 16. A kárpátaljai kortárs irodalom képviselői, Lőrincz P. Gabriella, Bakos Kiss Károly, Lengyel János és Marcsák Gergely ellátogattak a Beregszászi 4. Sz. Kossuth Lajos Középiskolába.

November 24. A 70 éves Ferenczi Tihamér költő tiszteletére irodalmi délutánt szerveztek a badalói könyvtárban. A rendezvényen köszöntő beszédet mondott Dupka György, a MÉKK elnöke, az Intermix Kiadó vezetője. A kiadó gondozásában ez alkalomra látott napvilágot az ünnepelt *Tölgyből gerincet* című verseskötete. Nagy Zoltán Mihály író, a kötet felelős szerkesztője mutatta be a válogatást, amely stílusosan 70 verset tartalmaz.

2011 folyamán. Megjelent: „*Véred tinta/lelkedben oldalak...*” Válogatás Bakos Kiss Károly és Lőrincz P. Gabriella verseiből. Összeállította: Csordás László. KMMI-füzetek X.; „*A „bajvivó vonulat örököse...*” Vári Fábián László 60 éves. Szemelvények, versek. Összeállította: Csordás László és Dupka György. KMMI-füzetek XI.; „*Kettős pálya bolygó vándora*”. Sütő Kálmán (1910–1997) emlékére. Összeállította: Nagy Zoltán Mihály. KMMI-füzetek XII.; „*Hogy ti is ragyogjatok*”. *Kecskés Béla* (1941–1997) emlékére. Összeállította: Nagy Zoltán Mihály. KMMI-füzetek XIII.; Kurmai-Ráti Szilvia: *Malenykij robot a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében*. Mélyinterjú id. Pocsai Vincével és Nagy Andrással. Felelős szerkesztő: Zubánics László. KMMI-füzetek XIV.; A kiadványok elektronikus változata megtalálható a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet honlapján: www.kmmi.org.ua

2012

2012 folyamán. A magyar kultúra napja alkalmából a beregszászi Értelmiségi Fórum – 2012 rendezvényen kitüntetések átadására került sor. A MÉKK javaslatára a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia a kárpátaljai magyar kultúra fejlesztésében végzett áldozatos munkájáért elismerő oklevelet vehetett át Pomogáts Béla elnöktől: Marcsák Gergely, dr. Horváth Katalin nyelvész, Barzsó Tibor, az *Együtt* folyóirat nyugalmazott olvasószerkesztője, a MÉKK tiszteletbeli elnöke. Az *Együtt* nívódíjában Finta Éva költő részesült.

A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet a Tehetséggondozási Program keretében immár negyedik alkalommal hirdette meg alkotói pályázatát vers, széppróza, grafika, műfordítás, fotó és tanulmány kategóriákban.

Január 19-21. A magyar kultúra napja alkalmából a KMMI és a MÉKK Ungváron, Munkácson, Beregszászban több civil szervezettel közösen ünnepi rendezvénysorozatot szervezett. A beregszászi Európa–Magyar Házban lezajlott értelmiségi fórumon *Az értelmiség szerepe a jelenben és a jövőben* címmel vitaindító előadást tartott Pomogáts Béla irodalomtörténész.

Március 14. Nemzeti ünnepünk alkalmából az Ungvári Nemzeti Egyetem Humán–Természettudományi Magyar Karának diákjai zenés-irodalmi műsorral emlékeztek az 1848–49-es forradalom és szabadságharc 164. évfordulójára. Dupka György, a MÉKK elnöke a tízéves *Együtt* folyóirat legújabb számát, illetve szerzőit mutatta be.

Március 15. Az *Együtt* folyóirat újraalapításának 10. évfordulója alkalmából, nemzeti ünnepünk tiszteletére író-olvasó találkozóra került sor a Munkácsi Állami Egyetem Humán–Pedagógiai Kollégiuma magyar tagozatának hallgatóival.

Április 11. A *Magyar Napló* szervezésében Versmaratont rendeztek a Thália színházban. 96 költő 24 órán át egymást váltva olvasta fel verseit, köztük Lőrincz P. Gabriella.

Április 11. Az *Együtt* folyóirat szerkesztőbizottságát látták vendégül a Nagyszőlősi Perényi Zsigmond Középiskola irodalomkedvelő tanulói a költészet napja alkalmából rendezett ünnepségen. A vendégek bemutatták az *Együtt* legújabb számát, beszéltek a folyóirat indulásáról, a kiadvány mostani szerzőiről és a kortárs irodalomról.

Április 11. A költészet napja alkalmából író-olvasó találkozóra került sor az *Együtt* folyóirat kárpátaljai szerzőivel a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola olvasótermében.

Május folyamán. A Magyarok Kijevi Egyesülete az ukrainai magyarság fennmaradása, identitásának megőrzése, nyelve, kultúrája, hagyományai továbbélésének érdekében kifejtett kimagasló tevékenysége elismerésül, születésének 60. évfordulója alkalmából Etelköz-díjjal tüntette ki Dupka Györgyöt.

Május 23. Nyíró József emlékkonferenciára került sor a Magyar Írószövetségben. Az *Együtt* szerkesztőbizottságát Vári Fábián László képviselte, aki az összejövetelen Nyíró József emlékére írt versét mondta el.

Megjelent KMMI-füzetek: Dupka György: *Szilaj lettem*. Versek, szemelvények. Válogatás Dupka György műveiből születésének 60. évforduló-

ja alkalmából. KMMI-füzetek XV., Ungvár; Füzesi Magda: *A mutatóványos monológja*. Versválogatás a költő születésének 60. évfordulója alkalmából. KMMI-füzetek XVI., Ungvár.

Június 1. A KMMI szervezésében megrendezésre került az Irodalmi Karaván Kárpátalján elnevezésű író-olvasó találkozósorozat, amelyen ezúttal felvidéki, vajdasági írók és költők vettek részt. A Tiszabökenyi Művelődési Házban kezdődő író-olvasó találkozó a beregszászi járási könyvtárban folytatódott. A vendégek és vendéglátóik felkeresték a beregszászi Európa–Magyar Házat, ahol kerekasztal-beszélgetés zajlott le az *Együtt* folyóirat szerkesztőivel, szerzőivel, a KMMI tehetséggondozási program résztvevőivel. Az Irodalmi Karavánt a gáti könyvtárban is fogadták, ahol Kovács Vilmos költőre emlékeztek születésének 85. évfordulója alkalmából.

Június 2. Az irodalmi karaván résztvevői – Hizsniai Zoltán, Hodossy Gyula, Csík Mónika, Sándor Zoltán, Szabó Palócz Attila – a Nagyszőlősi Járási Központosított Könyvtárban is bemutatkoztak, ahol meséltek életükről, pályafutásukról, irodalmi élményeikről, felolvastak műveikből.

Június 7–11. 83. Ünnepi Könyvhét Budapesten. Az Intermix Kiadó Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozatban megjelent új kötetét a Kárpátaljai Magyar Könyvkiadók Sátrában Vári Fábián László, Lengyel János, Lőrincz P. Gabriella és Dupka György dedikálta.

Június 21. Június első hetét követően újabb négynapos kulturális programsorozat (Művészeti és Irodalmi Karaván) zajlott le Ugocsa, Felső-Tisza-vidék, Bereg- és Ung-vidék magyarlakta településein a KMMI szervezésében. Az erdélyi irodalmi karaván első útja a Beregszászi Járási Központosított Könyvtárba vezetett, ahol Varga Éva igazgató köszöntötte az Erdélyi Magyar Írók Ligájának küldöttségét, Király Zoltánt és Karácsonyi Zsoltot.

Augusztus 15–17. A Tokaji Ferenc Gimnáziumban lezajlott a 40. Tokaji Írótábor tanácskozása *Eltiltva és elfelejtve – A hallgatás és elhallgattatás évei a magyar irodalomban* címmel. Kárpátaljáról jelen volt Csordás László, Marcák Gergely és Dupka György.

Augusztus 23. Életének nyolcvanegyedik évében, hosszas betegség után elhunyt Barzsó Tibor, a kárpátaljai magyar kulturális élet egyik meghatározó alakja, a Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közösségének tiszteletbeli elnöke.

Berekfürdő Község Önkormányzata Tőkés Sándor-díjat adományozott Dupka Györgynek a Körmenyi Lajos Írótáborban éveken át végzett eredményes alkotómunkájáért és testvértelepülési kapcsolatainak kialakításában nyújtott meghatározó, segítő munkájáért.

Szeptember 4. Az *Együtt* folyóirat bemutatkozott a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeumban.

Szeptember 16–23. Lezajlott a Körmenyi Lajos Írótábor Berekfürdőn. Kárpátaljáról a rendezvénysorozat meghívott vendége volt Dupka György, Nagy Zoltán Mihály, Vári Fábián László, akik az egyéb programok mellett a kunmadarasi és a kenderesi tanintézményben író-olvasó találkozón, irodalmi eszmecsereken, képzőművészeti kiállításon, könyvbemutatókon és falunapon vettek részt.

Szeptember folyamán. Az ungvári Drávai Gizella Közművelődési Egyesületben Balla László életére és munkásságára, a kör egykori alapítójára emlékeztek. Írói pályáját Gortvay Erzsébet irodalomtörténész elevenítette fel.

Október 13. A Hallgatói Önkormányzat (HÖK) közreműködésével a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán, október 14-én pedig a MÉKK és az ungvári református lelkész hivatalt közös szervezésében az ungvári református templomban vendégszerepelt a Miskolci Minorita Plébánián működő Éltető Lélek Irodalmi Kör, az *Éltető haza* címmel előadott történelmi zenés irodalmi összeállítás szereplői.

Október 24–27. A MÉKK a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet közreműködésével és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával megrendezte a Kárpátaljai Alkotó Értelmisségek VI. Találkozóját.

Október 29. Botlik József történész és Dupka György közíró rendhagyó történelemórát tartott Kárpátalja múltjáról az UNE magyar karán egybeült diákoknak.

November 14. Sütő Kálmán- és Kecskés Béla-szavalóverseny zajlott le Somban.

November 29. A berettyóújfalui Bella Costa étteremben Dupka György megnyitotta Kocsis Csaba fotóművész *Adventtől vízkeresztig* című kiállítását. Az alkotások között számos kárpátaljai vonatkozású munka is szerepelt.

December 11. A Petőfi Irodalmi Múzeumban átadták a Kortárs Költőverseny 2012 díjait. A díjazottak között volt Vári Fábián László is.

Dél előtt író-olvasó találkozó és könyvbemutató volt a Munkácsi Állami Egyetem Humán–Pedagógiai Kollégiuma magyar tagozatán, délután pedig a Beregszászi Járási Központosított Könyvtárhálózat beregszászi könyvtárában.

December 28. Bagu Balázs pedagógusra és közíróra emlékeztek a bátyúi könyvtárban. A rendezvényen Bagu Balázs pályafutásával kapcsolatosan emlékbeszédet tartott Dupka György, Nagy Zoltán Mihály és dr. Deák Ferenc.

Az *Együtt* folyóirat szerkesztőbizottsága nívódíjban részesítette Lőrincz P. Gabriella költőt.

A magyar kultúra napja alkalmából a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia oklevelét kapta dr. Györke Magdolna nyelvész, Tárchy Andor újságíró, az *Ung-vidéki Hírek* munkatársa, Kovács Elemér újságíró, a *Kárpátinfo* munkatársa, Kovácsné Marton Erzsébet, a *Közoktatás* című folyóirat főszerkesztője

Január 24. Beregszászban értelmiségi fórumot tartottak, amelyen *A kulturális nemzetegyesítés rögzös útján* címmel Pomogáts Béla tartott vitaindító előadást.

Január 25. A józsefvárosi Polgárok Házában tartotta meg szokásos havi kulturális estjét a Kárpátaljai Írók Költők Művészek Magyarországi Alkotó Közössége. Az est fő vendége, Lőrincz P. Gabriella röviden bemutatta az *Együtt* 2012/6. számát és egy frissen megjelent kiadványt, a pályakezdő kárpátaljai fiatal irodalmárok *Szárnypróba* című antológiáját.

Február 15. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség Nagyszőlősi Középszintű és Városi Szervezete *Kárpátaljai kortárs magyar költészet* címmel irodalmi estet szervezett. Az est vendége Vári Fábián László volt, aki életéről, munkásságáról beszélt és felolvasott műveiből.

Február folyamán. Hetedik alkalommal rendezték meg Gáton a Kovács Vilmos- szavalóversenyt a költőről elnevezett középiskolában.

Március 1. A budapesti Polgárok Háza dísztermében került sor a Kárpátaljai Írók, Költők, Művészek Magyarországi Alkotó Közösségének tavaszkiöszöntő kulturális estjére. A rendezvény moderátora ezúttal is Lengyel János történész-újságíró volt. Az első előadó, Kovács Sándor Kárpátalja-szakértő, gimnáziumi tanár a millenniumi emlékművekről tartott filmvetítéssel egybekötött élvezetes előadást. Dupka György a kárpátaljai magyar könyvkiadásról beszélt.

Április 5. Tari Erika, a Harangláb Községi Könyvtár vezetője szervezésében a Harangláb Általános Iskola-óvodában író-olvasó találkozóra került sor a gyerekek és felnőttek körében egyaránt nagy népszerűségnek örvendő Weinrauch Katalin írónővel.

Április 9. Az egri Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtárban megszervezték Füzesi Magda *Kagylóének* című verseskötetének bemutatóját. Közreműködött Dr. Lisztóczy László irodalomtörténész, Okos Tibor, a Népművészet Ifjú Mestere, Ungvári P. Tamás előadóművész.

Április 9. Az ungvári Dayka Gábor Középiskolában író-olvasó találkozó keretében mutatkoztak be az *Együtt* folyóirat szerzői.

Április 10. Jánosik Júlia, a Tiszaújlaki Községi Könyvtár vezetője szervezésében a Tiszaújlaki Községi Könyvtárban író-olvasó találkozóra került sor Weinrauch Katalin írónővel.

Április 11. A KMPSZ szervezésében a Nagyberegi Középiskolában lezajlott az általános iskolák szavalóversenye.

Április 11. A Magyar Napló Kiadó idén is megrendezte a Versmaratont. A versfelolvasóra Kárpátaljáról Bakos Kiss Károly, Fodor Géza, Lőrincz P. Gabriella, Vári Fábián László költő is meghívást kapott.

Április 11. A magyar költészet napjáról megemlékeztek Kárpátalja magyar tanintézeiteiben, így a Verbőci Középiskolában, a zápszonyi könyvtárban, a papi általános iskolában, a beregújfalui könyvtárban is.

Április 11. A magyar költészet napját ünnepelte az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar filológiai tanszéke Horváth Sándor költő, író és újságíró társaságában.

Április 11. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán költészet-napi rendezvényre került sor a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet rendezésében. Saját írásaiból olvasott fel Marcsák Gergely és Pusztai-Tárchy Beatrix költő. Sütő Réka, Bodor Viktória és Simon Dávid főiskolai hallgatók előadásában magyar költők megzenésített versei hangzottak el. A zenés előadásba bekapcsolódott Marcsák Gergely is, aki kárpátaljai költők verseit zenésítette meg.

Április 13. A Rahói 1. Sz. Középiskola adott otthont a szórványvidéken élő magyar tanulók szavalóversenyének, ahol többek között Nemes Nagy Ágnes, Kányádi Sándor, Zelk Zoltán, Petőfi Sándor, Osváth Erzsébet és Weinrauch Katalin versei hangzottak el.

Április 20. A Millenáris Parkban megrendezett XXII. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon a Magyar Napló könyvsátrában Nagy Zoltán Mihály író *A sátán fattya* című regényét dedikálta. A regény sokadik kiadásban jelent meg.

Április 26. Budapesten a Polgárok Házában sor került a Kárpátaljai Írók, Költők, Művészek Magyarországi Közösségének havi kulturális estjére. Az est moderátora Lengyel János író-újságíró volt, aki élő interjút készített Pap Ildikó íróval.

Április 29. A budapesti *Kuckó* irodalombarátainak Füzesi Magda költőt dr. Lisztóczy László egri irodalomtörténész mutatta be. Versek is elhangzottak Füzesi Magda *Kagylóének* című, nemrég megjelent kötetéből.

Április 30. Író-olvasó találkozót szerveztek az UNE Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kar történelem szakosai részére. A rendezvényt Zubánics László, a Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének adjunktusa nyitotta meg. Ezúttal Dupka György mutatta be *Hová tűnt a sok virág?* című szociográfiai kötetét.

Április folyamán. Ukrán nyelvű antológia látott napvilágot Ungváron, amelybe egyedüli magyarként Lőrincz P. Gabriella verseit válogatták be. A verseket Kudla György nyersfordításának felhasználásával Huszti Vaszil költő ültette át ukrán nyelvre.

Szemere Judit, a *Beregi Hírlap* magyar kiadásának felelős szerkesztője és Lőrincz P. Gabriella költő a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Karcagon, az itt letelepedett bátyúi Tuba Magdolna szervezésében író-olvasó találkozón vett részt.

Június 6-12. A 84. Ünnepi Könyvhéten és a 12. Gyermekkönyvnapokon az Intermix Kiadó 6 könyvheti újdonságát mutatták be. A kárpátaljai magyar könyvkiadók sátrában Bakos Kiss Károly, Finta Éva, Dupka György, Lőrincz P. Gabriella, Nagy Zoltán Mihály dedikált.

Irka-napot rendeztek Somban. A KMPSZ gyermeklapjáról Punykó Mária főszerkesztő és Kovács Erika szerkesztő beszélt a fiataloknak.

A kárpátaljai magyar ferencesek jóvoltából 480 év után újra megjelent az első magyar részleges bibliafordítás: Komjáti Benedek Bibliája, illetve Szent Pál leveleinek fordítása.

Vári Fábián László az Erdélyi Magyar Írók meghívására író-olvasó találkozón vett részt Erdélyben.

Augusztus 14-16. *Eltiltva és elfelejtve – II. A hallgatás és elhallgatás évei a magyar irodalomban 1965–1990* címmel lezajlott a 41. Tokaji Írótábor tanácskozása. Kárpátalját Vári Fábián László, Dupka György és Csordás László képviselte.

Augusztus 21. Életének 78. esztendejében elhunyt Gortvay Erzsébet irodalomtörténész, egyetemi docens, tanszékvezető, a kárpátaljai magyar művelődési élet meghatározó személyisége.

Szeptember 20. A MÉKK és a KMMI szervezésében író-olvasó találkozót tartottak a Beregszászi Magyar Gimnáziumban.

Szeptember 20-21. *Történelmi emlékezet, szociográfia és fikció a mai magyar prózában* címmel a Magyar Napló konferenciát rendezett az ELTE Eötvös Collegium Dísztermében. Többek között két előadás foglalkozott Nagy Zoltán Mihály kárpátaljai író munkásságával. Bertha Zoltán iroda-

lomtörténész: *Nagy Zoltán Mihály regénypoétikája* és Szabó Palócz Attila: *Gyermek a fűben, avagy valóság és fikció Nagy Zoltán Mihály A sátán fátya c. trilógiájában.*

Szeptember 20-26. Vári Fábián László erdélyi felolvasó-körúton vett részt.

Szeptember 27. A Kárpátaljai Írók Költők Művészek Magyarországi Alkotó Községe *Szárnypróba – A kárpátaljai magyar irodalom legújabb nemzedéke* címmel kulturális estet szervezett a Polgárok Házában Budapesten.

Október 2. Megnyitotta kapuit az olvasók előtt a felújított Péterfalvai Könyvtár.

Október 2–6. A MÉKK szervezésében és a KMMI közreműködésével megrendezték a VII. *Együtt* Írótábort és résztvevőinek felolvasó-körútját. Az egyhetes gazdag rendezvénytársulat különböző állomásaihoz az *Együtt*ben publikáló kárpátaljai írók, költők, helytörténészek, kritikusok illetve újságírók, pályakezdő alkotók csatlakoztak. Az írótábor résztvevői a Nagyberegi Református Líceum ünnepi rendezvényén találkoztak Jókai Anna Kosuth-díjas írónővel és Zombori Ottó csillagásszal.

Október 24. A MÉKK, a KMMI, a Somi Általános Iskola tantestülete, valamint a Somi Irodalmárok Emlékmúzeuma Sütő Kálmán és Kecskés Béla tiszteletére szavalóversenyt rendezett a két költő szülőfalujában.

Füzesi Magda költő, valamint Ortutay Zsuzsanna keramikus volt a vendége a Beregszászi Alapítvány közreműködésével a nyíregyházi Bencs-világban szervezett művészeti estnek. A kárpátaljai művészek életéről, alkotásairól szakértők és pályatársak beszéltek.

November 16. A Héttorony Fesztivál *Ugocsában itthon vagyunk* címmel emlékezett Kiss Ferenc irodalomtörténészre születésének 85. évfordulóján a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán. Az emlékkonferenciát Vári Fábián László költő nyitotta meg. Bemutatták a *Kiss Ferenc Emlékkönyvet*, amelynek tiszteletpéldányait a kárpátaljai könyvtárak, oktatási intézmények kapták. Ezt követően Kiss Ferenc kedves dalai hangzottak el, majd közös éneklésre került sor ifj. Kiss Ferenc és Szabó Zoltán közreműködésével. Az ünnepség keretében felavatták Kiss Ferenc domborműves emléktábláját a főiskola előterében. Rieger Tibor szobrászművész alkotását Lezsák Sándor leplezte le.

November 16. Kiss Ferenc irodalomtörténészre emlékeztek születésének 85. évfordulóján Tiszapéterfalván. A résztvevők ellátogattak a Péterfalvai Képtárba, majd megkoszorúzták Kiss Ferenc emléktábláját a Kölcsey Ferenc Középiskolánál.

Királyházán Komjáthy Benedek-emléktáblát helyeztek el a királyházi Nyalábvárban lévő római katolikus kápolna falán.

December 12. A beregszászi Európa–Magyar Házban megtartották az *Együtt* folyóirat idei 6. számának bemutatóját. Vári Fábián László szemlétet a folyóiratban idén megjelent műveket, ismertette a körvonalazódó főbb tendenciákat. Utána Zubánics László, Csordás László, Bartha Gusztáv és Kurmai-Ráti Szilvia vetette fel a folyóirattal kapcsolatos meglátásait.

2013 folyamán. Megjelent: *Mint az aranyalma ezüsttányéron...* Prédikáció-gyűjtemény Taracközi Ferenc, Dancs Róbert, Kincses Margaret és Mak-sai Attila lelkészek tolmácsolásában. Komjáti Benedek Alapítvány, Kálvin Nyomda, Beregszász.

2014

Az *Együtt* folyóirat szerkesztőbizottsága nívódíjban részesítette Bartha Gusztáv író.

A magyar társadalmi és kulturális élet fejlesztése érdekében kifejtett eredményes tevékenység elismeréseként a MÉKK felterjesztésében a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia díszoklevélben részesült: Kurmai-Ráti Szilvia meseíró, a Bagolyvár Bábszínház Társulat tagja; Kovács András, a Nagyberegi Református Líceum magyar nyelv és irodalom szakos tanára; Czébel Lajos író, helytörténész, a Viski Kölcsey Ferenc Középiskola magyar nyelv és irodalom szakos tanára.

A KMMI Munkácsy Mihály emléklapettjét kapta Finta Éva költő (Beregszász–Sárospatak), Tárczy Andor költő (Ungvár), Weinrauch Katalin gyermekíró (Beregszász).

Január 11. Az alkotómunka folyamatáról beszélgettek az *Együtt* folyóirat szerkesztőbizottságának tagjai, fiatal kárpátaljai költők, valamint pályakezdő szerzők. Vári Fábián László javasolta, hogy a pályakezdők a jövőben a műhelymunka során felmerülő problémákkal bővebben foglalkozzanak. Majd azt tanácsolta, hogy a szerzők havonta egyszer gyűljenek össze a kitűzött célok megvalósításának érdekében. Ezt követően Csordás László szorgalmazta, hogy minden jelenlévő mondjon véleményt a felolvasandó írásokról. Lőrincz P. Gabriella pozitívan értékelte a több éve tervezett alkotóműhely megvalósulási esélyeit. Ezt követően a pályakezdő alkotók közül Marcsák Gergely, Pák Diána, Shrek Tímea, Kovács Eleonóra olvasta fel írását. Lőrincz P. Gabriella és Bakos Kiss Károly verstani kérdésekben, Vári Fábián László a fiktív frontnapló írásának témakörében adott útmutatást. Ámorth Angelika

a Marcsák Gergely által felolvasott naplótöredékekkel kapcsolatban fejtette ki gondolatait. Ehhez kapcsolódva Gálfi Dezső az anyaggyűjtés problematikájáról beszélt. Élénk eszmecsere alakult ki Pák Diána versfelolvasását követően. Shrek Tímea verset és mesét osztott meg a jelenlévőkkel. Az esemény a következő találkozó időpontjának meghatározásával, valamint kötetlen beszélgetéssel zárult.

Január 19. Szatmárcsekén a magyar kultúra napja alkalmából Kölcsey-emlékérmet vett át és ünnepi beszédet mondott Vári Fábián László.

Január 23. Az Európa–Magyar Házban lezajlott a Beregszászi Értelmi-ségi Fórum – 2014, a kárpátaljai magyar alkotók, a kultúra napszámosainak hagyományos évértékelő összefoglalója. *Nemzeti imádságaink üzenete* címmel Pomogáts Béla tartott vitaindító előadást.

Január 24. A Munkácsi Állami Egyetem Humán–Pedagógiai Kollégiuma magyar tagozatán a magyar kultúra előtt tisztelve és a Munkácsy-év alkalmából került sor ünnepi műsorra, illetve író-olvasó találkozóra. Kocsis Csaba (Berettyóújfalu) költő, dalszerző, aki ismert fotográfus és író is, ezúttal *Kádár vitéz útja* című, nemrég második kiadásban megjelent történelmi regényét és újabb verseskötetét ismertette. Az *Együtt* szerzőit és a folyóirat legújabb számát Dupka György mutatta be.

Február 22. Megtartotta soros ülését a KMMI mellett működő irodalmi műhely, amely a pályakezdő írók, költők munkáját hivatott segíteni. A megbeszélés mostani témája a pályakezdés és a dilettantizmus közötti különbség volt. A több mint 4 órás ülés munkájában részt vettek az *Együtt* szerzői, szerkesztői, köztük Vári Fábián László.

Február 27. A gáti középiskolában Kovács Vilmos emléknapot tartottak, ennek keretében megszervezték a Kovács Vilmos-szavalóversenyt.

Március 29. Negyedszer került sor a múlt év elején megjelent *Szárnypróba* című, pályakezdő fiatalok írásait tartalmazó antológia szerzőinek és az azóta jelentkező alkotók találkozására Beregszászban. Az irodalmi műhelybe-szélgetés-sorozat mostani találkozásán a fiatal irodalmárok Weöres Sándor *A vers születése* című műve alapján folytattak diskurzust.

Április 11. Az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar tagozatán hagyománnyá vált, hogy a költészet napja alkalmából valamelyik költővé, íróvá érett egykori hallgatójukat kéri fel, mutassa be műveit egy író-olvasó találkozó keretében. Ebben az évben Lengyel Tamás költő, író, műfordító tisztelte meg az egyetemet,

Május 10. Megtartotta soros havi irodalmi műhelymunkáját a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság (KVIT). Az alkalom különlegességét az adta, hogy

ez volt az első olyan találkozó, amit már a társaság újonnan választott neve fémjelzett. Mint az már szokássá vált, a beszélgetések most is egy adott irodalmi téma köré épültek. Ez alkalommal az irodalmi apagyilkosságról esett szó. A témát Boldog Zoltánnak az *Irodalmi Jelenben* olvasható *Az apagyilkos generáció* című esszéje adta.

Május 29. Az ungvári Drugeth Gimnázium szervezésében, Kovács Péter igazgató és Kövy Márta magyar szakos tanárnő megnyitójával került sor a *Szépasszony dombja* című, kárpátaljai történeti és helyi mondákat tartalmazó gyűjtemény (<http://www.mek.oszk.hu/12900/12907/>) bemutatójára. Összeállította: Dupka György és Zubánics László.

Június 5. Weinrauch Katalin legújabb könyvét mutatták be a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola olvasótermében.

Június 7. A KVVIT tiszteletbeli elnökévé Vári Fábián Lászlót választották. Ezt követően egyöntetű döntés alapján Csordás László kapta az elnöki tisztséget. Alelnök és egyben titkár: Kovács Eleonóra. A rendezvények szervezéséért Lőrincz P. Gabriella felel, a gazdasági ügyeket Shrek Tímea intézi. A külső kommunikációért Kertész Dávid felel, helyettese Marcsák Gergely. Az Ellenőrző Bizottság tagjai: Pák Diána, Gálfi Dezső, Marcsák Gergely.

Június 12. A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése 2014. június 12-16. között 85. alkalommal szervezte meg az Ünnepi Könyvhétet és hozzá kapcsolódóan a 13. Gyermekkönyvnapokat Budapesten. A könyvhét ideje alatt a kárpátaljai magyar könyvkiadók sátrában Dupka György, Csordás László, Kovács Sándor, Lengyel János dedikálta a közelmúltban megjelent könyveit.

Augusztus 9. Csordás László, Kovács Eleonóra, Ámorth Angelika, Pák Diána, Ráti Emese, Shrek Tímea, Kertész Dávid, Pógyor Levente, Kurmai-Ráti Szilvia, Gálfi Dezső és Pusztai-Tárczy Beatrix részvételével megtartotta soros összejövetelét a KVVIT. A téma ezúttal a húzás művészete volt, amit Kosztolányi Dezső *Egy és más az írásról* című esszéje alapján vitattak meg.

Augusztus 13-15. A 42. Tokaji Írótáborban sor került az *Együtt* folyóirat bemutatkozására. Közreműködött Csordás László olvasószervező, Dupka György felelős kiadó, Vári Fábián László szerkesztőbizottsági elnök.

Szeptember 5-7. A Kárpátaljai Szövetség hagyományos balatonföldvári találkozóján Lőrincz P. Gabriella bemutatta az Intermix Könyvkiadó legújabb kiadványait.

Október 6-8. Székesfehérváron megrendezték a Határon Túli Magyar Irodalom Napjait. A rangos eseményen az *Együtt* folyóiratot Vári Fábián László képviselte.

Október 8-11. A MÉKK a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet közreműködésével és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával megrendezte a VIII. *Együtt* Írótábort. Az irodalmi karavánban ezúttal a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság tagjai vettek részt. A program Dupka György, a MÉKK elnökének kalauzolásával zajlott le.

Október 17. Miskolcon bemutatták Erdélyi Béla nemrég nyilvánosságra került és publikált naplótöredékét.

November 3. A Beregszászi Főiskolai Református Ifjúsági Gyülekezet (FRIGY) szervezésében az élő kárpátaljai magyar irodalom témakörében irodalmi estet tartottak, amelyen részt vett Bakos Kiss Károly, Bartha Gusztáv, Lőrincz P. Gabriella, Marcsák Gergely, Pógyor Adrián, Shrek Tímea. Az estet az Almanach együttes és Marcsák Gergely színesítette megzenésített versek előadásával.

November 15. A Héttorony Fesztivál alkalmából a Péterfalvai Képtárban Vári Fábián László költővel készült zenés beszélgetés a népzenei gyűjtésről, a folklór és a kortárs költészet viszonyáról, a kisebbségi létről. A moderátor Kiss Ferenc népzeneész volt.

November 20. Mintegy húszévesnyi időszakot ölel fel Skultéty Csaba *Vannak vidékek, féltett kishazák* című könyve. A kiadványt a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán is bemutatták.

November 25. A Berzsényi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság *Irodalmi beszélgetések* című rendezvényén sor került az *Együtt* folyóirat és a legújabb kárpátaljai könyvek bemutatójára. Közreműködött Vári Fábián László és Dupka György.

Vári Fábián László Bárka-díjban részesült.

December 13. Évzáró és éértékelő találkozóra gyűlt össze a KVVIT tag-sága. A 2014-es év utolsó összejövetelén jelen volt a társaság tiszteletbeli elnöke, Vári Fábián László is.

2015

Január 17. A beregszászi Európa–Magyar Házban kapott saját helyiségében megtartotta idei első műhelymunkáját a KVVIT, amelyen sor került a KMMI által meghirdetett tehetséggondozó pályázatra érkezett munkák elbírálására. Három KVVIT-tag és egy vendég felolvasta írását. A KVVIT elfogadta ideit, tartalmasnak ígérkező cselekvési programját.

Január 22. A beregszászi Európa–Magyar Házban került sor a KMMI és a MÉKK szervezésében a hagyományos értelmiségi fórumra, amelyen a

hagyományokhoz híven Pomogáts Béla irodalomtörténész tartott gondolatébresztő előadást az anyanyelv és a kultúra ápolásának fontosságáról, nemzet-építő és -megtartó erejéről.

Az *Együtt* folyóirat szerkesztőbizottsága a 2014-ben kifejtett irodalmi tevékenysége elismeréseként nívódíjban részesítette Németi Anett író, költőt (jelenleg Németországban él). A KMMI IV. Tehetséggondozó Pályázatának eredményeit Zubánics László hirdette ki.

A kitüntetések átadását követően a jelenlévők Pomogáts Béla irodalomtörténészt köszöntötték 80. születésnapja alkalmából.

Február 14. *Miért nem lehettem régi költő? – A szerelmi költészet nehézségeiről* címmel zajlott le a KVVIT soron következő műhelybeszélgetése.

Február 25. Kilencedik alkalommal rendezték meg a Kovács Vilmos-szavalóversenyt a Gáti Kovács Vilmos Középiskolában.

A magyar költészet napja alkalmából a KVVIT első ízben hirdette meg internetes versmondó versenyét: <http://kvit.hu/hirek/>

Március 7. A KVVIT legutóbbi műhelybeszélgetésének vendége volt Füzesi Magda költő.

Március 19. Beregszászba látogatott Ugron Zsolna népszerű magyar író-nő, és író-olvasó találkozón vett részt a Rákóczi-főiskola dísztermében.

Április 7. Rendhagyó történelemórát és könyvbemutatót tartott az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Karán dr. Dupka György, a MÉKK elnöke.

Április 10. A magyar költészet napja alkalmából ünnepséget rendeztek az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Filológiai Tanszékén. Az ünnepségen részt vett Horváth Sándor költő, a magyar tagozat volt diákja.

Április 10. Az eszenyi könyvtár, az Eszenyi Bocskai István Középiskola és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet szervezésében könyvbemutatóval egybekötött író-olvasó találkozóra került sor a KVVIT tagjaival.

Április 11. A magyar költészet napja alkalmából tárlattal egybekötött ünnepi rendezvényt tartottak Beregszászban. Az ünnepségen elsőként Vári Fábán László szólalt fel, aki örömet fejezte ki, hogy sok fiatal tollforgató van Kárpátalján, s hogy a líra – a vélekedésekkel ellentétben – nem haldoklik, hanem nagyon is él.

Április 11. A KVVIT csatlakozott a Gittegyelet *Posztolj verset az utcára!* című felhívásához. A költészet napján a társaság tagjai kárpátaljai költők versét nyomtatták, majd ragasztották ki Beregszász lámpaoszlopaiba, hirdetőtábláira stb., illetve szétosztották a járókelők között. Ezt követően

a főtéren elszavalták József Attila *Tiszta szívvel* és Kovács Vilmos *Verecke* című költeményét. Marcsák Gergely megzenésített verseket adott elő gitárkísérettel.

Április 14. Több mint 30 év után újra magyar költészeti antológia jelent meg oroszul. A válogatásban erdélyi, vajdasági, kárpátaljai, felvidéki írók, köztük Bodor Ádám, Lovas Ildikó, Gion Nándor, Grendel Lajos, Bartha Gusztáv írásai szerepelnek. A magyar irodalmi köteteket Szentpéterváron is bemutatták az ottani Majakovszkij könyvtárban.

Április 20. A Mikszáth Kálmán Kulturális és Média Alapítvány a polgári értékeket képviselő, kiemelkedő színvonalú sajtómunkásságért járó díjat Vári Fábán Lászlónak ítélte oda.

Május 9. Az *Együtt* folyóirat szerkesztőbizottsága, a KVVIT és a KMMI anyaországi és vajdasági folyóiratok munkatársait, elismert írókat, költőket, újságírókat, lapszerkesztőket látott vendégül Beregszászban.

Május 12. Kürti László költőt fogadta a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet a Fodó Sándor Kulturális Központban. Az irodalomkedvelők között a Rákóczi-főiskola szakképző intézetének hallgatói is helyet foglaltak.

Vári Fábán László író-olvasó találkozón vett részt a Karácsfalvai Sztójka Sándor Görög Katolikus Líceumban.

Június 4. A 86. Ünnepi Könyvhét és a 14. Gyermekkönyvnapok alkalmából számos kárpátaljai vonatkozású kötet látott napvilágot budapesti kiadók gondozásában: Bartha Gusztáv: *Világvég.* (Széphalom Könyvműhely); Brenzovics Marianna: *Hasadás.* (Pozsony, Kalligram); Füzesi Magda: *Kapunyitogató.* Gyermekversek évszakonként. (Budapest, Kráter Kiadó); Nagy Zoltán Mihály: *Fogott figurák.* (Budapest, Magyar Napló Kiadó); Vári Fábán László: *Ereimben az idő.* Versek. (Budapest, Magyar Napló Kiadó).

Június 7. Határon túli tagjainak és íróvendégeinek új, könyvheti kötetit mutatta be a Magyar Művészeti Akadémia a 86. Ünnepi Könyvhéten. A *Vendégségben itthon* című bemutatkozás házigazdája Jankovics Marcell, az MMA alelnöke és Tamás Menyhért, az MMA elnökségi tagja volt. A program első részében Vári Fábán László *Ereimben az idő* című verseskötetét és Füzesi Magda *Kapunyitogató* címmel kiadott gyermekverseit mutatták be, a szerzőkkel Banner Géza, az MTVA munkatársa beszélgetett.

Június 15. Beregszászban tartotta soron következő kihelyezett ülését a Magyar Művészeti Akadémia Határon Túli Bizottsága. A rendezvénynek a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola adott otthont.

Június 16. Árkosi Árpád rendezésében, Tarpai Viktória főszereplésével, a Magyar Művészeti Akadémia támogatásával Beregszászban bemutatták Nagy Zoltán Mihály *A sátán fattya* című művéből készült monodrámát.

Június 13. A határtalan irodalom jegyében zajlott le irodalmi műhelymunka a KVVIT szervezésében, ahol a kárpátaljai és erdélyi magyar irodalom művelői találkoztak.

Július 5. Megrendezték a IX. Nemzeti Hét rendezvénysorozatot Balatonyörökön, ahol *Múlt és jelen Kárpátalján* címmel Marcsák Gergely irodalmár tartott előadást.

Július 12. A Pro Cultura Subcarpathica (PCS) civil szervezet negyedik alkalommal rendezte meg hagyományörző fesztiválját, a KurucFesztet a péterfalvai Vidámparkban.

Augusztus 12-14. A 43. Tokaji Író tábor fő előadója volt Vári Fábián László, aki megkapta a tábor Hordó-díját.

Augusztus 29. Lezajlott a KVVIT következő műhelybeszélgetése, amelyen a résztvevő alkotók megvitatták a társaság egész nyári munkáját, további terveit, valamint Vári Fábián Lászlóval beszélgettek a regényírás nehézségeiről új visszaemlékezés-regénye, a *Vásártér* kapcsán.

Szeptember 4-6. Jubileumi emlékülés és a kárpátaljaiak hagyományos találkozója a Kárpátaljai Szövetség megalakulásának 25. évfordulója alkalmából. *Gyökérszakadás előtt* címmel bemutatták a Kárpátaljai Hírmondó antológiáját.

Szeptember 26. *Nyelvújítás a múlt és a jelen irodalmában* címmel irodalmi kerekasztal-beszélgetés zajlott le a KMMI és a KVVIT szervezésében. Vitaindító előadást tartott Vári Fábián László és Csordás László.

Október 4-6. *A politikai és társadalmi változások jelei az irodalomban és hatásuk az irodalmi közösségekben* – ez volt a fő témája *A határon túli magyar irodalom napjai* programsorozatnak, amelyet Székesfehérváron rendeztek meg. Vári Fábián László *Mítosztalanul* címmel osztotta meg gondolatait az egybegyűltekkal.

Október 9-10. Nagyberegen lezajlott a Csipkebogyó- és Beregi Szótes-fesztivál, ennek keretében felavatták az új polgármesteri hivatalt. Csok Márta polgármester ünnepélyes keretek között nyújtotta át a falu neves szülöttjének, Füzesi Magdának azt a tanúsítványt, amely igazolja, hogy a település díszpolgárává választották.

Október 15. Budapesten a Műcsarnokban az *Együtt* folyóirat bemutatójára került sor a Magyar Művészeti Akadémia szervezésében, Nagy Zoltán Mihály, Vári Fábián László, Dupka György közreműködésével.

November 4-7. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolában író-olvasó találkozó zajlott le a Magyar Művészeti Akadémia és az Európai Utas Alapítvány szervezésében Ferdinandy György, Száraz Miklós György írókkal, Vári Fábián Lászlóval és Módos Péter irodalmárral.

November 3-8. A KMMI a MÉKK közreműködésével megrendezte hagyományos találkozóját, a IX. *Együtt* Író tábor – a Kárpátaljai Magyar Irodalmi Napokat.

November 8. Vári Fábián László a Győri Könyvszalon vendége volt.

December 11-12. *Kárpát-medencei fiatal magyar írók találkozója* címmel az Erdélyi Magyar Írók Ligája, a Kolozsvár 2015 Ifjúsági Fővárosa eseménysorozat keretében megszervezte a fiatal magyar írók seregszemléjét a Bulgakov Kávéház és Kultúrbisztróban. A kétnapos rendezvényen délvidéki, erdélyi, felvidéki, magyarországi és kárpátaljai fiatal szerzők (Marcsák Gergely, Shrek Tímea, Lőrincz P. Gabriella) olvastak fel műveikből.

2016

Január 1. Petőfi Sándor születésének 193. évfordulója alkalmából megemlékezést tartottak Ungváron.

Január 21. Az *Együtt* folyóirat 2015. évi nívódíját Dupka György író kapta a folyóiratban a tárgyév során megjelent írásaiért.

A KMMI és a MÉKK az Európa–Magyar Házban *Beregszászi Értelmiségi Fórum 2016* keretében méltatta a magyar kultúra napját. A fellépéseket követően Pomogáts Béla átadta a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia okleveleit azoknak a személyiségeknek, akik a kárpátaljai magyar kultúra fejlesztésében jeleskedtek. Csordás László és Lőrincz P. Gabriella az V. tehetséggondozási pályázat díjait osztotta ki.

Február 23. Nyolcadik alkalommal csatlakozhattak az irodalmat, az olvasást szerető magyarok szerte a világban a 2009-ben Székelyudvarhelyen indított felolvasó-marathonhoz. Ebben az évben, halálának 50. évfordulója tiszteletére Tamási Áron műveiből olvastak fel részleteket. Kárpátalján többek között a Tiszaújlaki 2. Sz. Középiskola tanulói csatlakoztak a marathonhoz.

Február 26. *Közelkép írókról* címmel tartott könyvbemutatót a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozata a Pesti Vigadó Makovecz termében. Papp Endre és Vári Fábián László beszélgetése során a kötet szerzője röviden ismertette kárpátaljai élményeit, Vári Fábián Lászlót élő klasszikusnak nevezte. Vári Fábián László válaszolt a feltett kérdésekre. A rendezvényen mások

mellett jelen volt Dupka György Füzesi Magda, Kutlán András, Lengyel János és Ortutay Mária helytörténész.

Március 1. Az UNE magyar karának Bercsényi Miklós Könyvtárában dr. Dupka György előadást tartott az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar történelem és európai integráció szakos hallgatói számára a kárpátaljai magyarság XX. századi sorstragédiáiról.

Április 8. Az Ungvári 10. Számú Dayka Gábor Magyar Tannyelvű Középiskola tanulói és tanárai a költészet napja alkalmából megzenésített versek előadását élvezhették. Gál Natália színművésznő és Kacsur András színművész *Koszorú* című zenés műsorán klasszikus és kortárs költők énekelt versei hangoztak el.

Április 8. A magyar költészet napja alkalmából rendhagyó irodalomóra-ra, író-olvasó találkozóra került sor a Tiszabökenyi Községi Könyvtárban dr. Dupka György részvételével.

Április 9-10. A MÉKK, a KMMI és a KVVIT négynapos rendezvényt szervezett Kárpátalján a költészet napja alkalmából. A szervezők részéről Lőrincz P. Gabriella költő bemutatta a kárpátaljai, magyarországi, vajdasági, erdélyi és felvidéki műhelyek képviselőit, majd Vári Fábián László tartott előadást az irodalom lényegéről, szerepéről, a kárpátaljai magyar irodalom múltjáról, jelenéről. Ezután a határon túli irodalmi műhelyek (*Helikon, Napút, Sikoly, Partium, Irodalmi Szemle*) képviselői számoltak be munkájukról, terveikről.

Április 11. A költészet napja alkalmából rendezett programsorozat részeként Dupka György, Pomogáts Béla irodalomtörténész, Lőrincz P. Gabriella költő, Shrek Tímea, Bolyán Sándor fotóművész, Ladányi András író, Borbély Ida, a Tiszapéterfalvai Tájmuzeum és Képtár nyugalmazott igazgatója ellátogatott a Munkácsi Állami Egyetem Humán-Pedagógiai Kollégiumába, ahol rendhagyó irodalomórán vettek részt. A délutáni órákban író-olvasó találkozó volt a beregszászi járási könyvtárban. A rendezvénysorozat utolsó állomása a Nagyberegi Református Líceum volt, ahol Kovács András igazgató vezetésével a diákok ünnepi műsort adtak elő, majd a vendégek mutatkoztak be.

Április 11. Ünnepi műsorral emlékeztek meg a magyar költészet napjáról a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán.

Április 11. A Bányai Középiskolában a KMPSZ szervezésében lezajlott a Bányai Költészetnap Szavalóverseny.

Április 11. Vári Fábián László a Berettyóújfaluban megrendezett költészetnap ünnepség díszvendége volt. Közreműködött a megzenésített verseket előadó Körömvirág együttes Kocsis Csaba vezetésével.

Április 12. Rendhagyó irodalomóra keretében *József Attila versűzenetei* címmel tartott előadást az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Karán Pomogáts Béla irodalomtörténész.

Április 20-21. Kétnapos vendégszereplésen járt Beregszászban Torma Mária Radnóti- és Latinovits-díjas versmondó.

Április 28. Ungváron, a Váralja múzeum-kávézóban szervezett író-olvasó találkozót a KMDFKSZ a KVVIT-tagok egy csoportjának részvételével.

Május 29. Jótékonysági koncertet rendeztek Miskolcon a Művészetek Házában a kárpátaljai Tiszabökeny, Mezővári és Verbóc javára az Éltető Lélek Irodalmi Kör Egyesület szervezésében. Az esten dr. Dupka György tartott helyzetjelentést Kárpátaljáról.

Június 3. A Beregszászért Alapítvány Kuratóriuma szervezésében felavatták Gróf Gvadányi József emléktábláját a badalói Gvadányi József Általános Iskola homlokzatán. A tábla bronz domborműve a közelmúltban elhunyt Ortutay Zsuzsa utolsó alkotása.

Június 4. A Nemzeti Összetartozás Napján a jászszentandrás Szent István parkban álló Trianon-emlékműnél dr. Dupka György tartott előadást. A koszorúzás után bemutatásra került a *Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak* című gyűjtemény.

Június 6. A beregszászi Európa–Magyar Házban *Világot versből?* címmel került sor a KVVIT és a KMMI által Kovács Vilmos születésének 89. évfordulója alkalmából rendezett megemlékezésre és díjkiosztóra, amelyen Vári Fábián László felolvasta Kovács Vilmos Drávai Gizellának írt, 2007-ben megtalált levelét, amelyet a jelenlévő fiatal pályakezdőknek ajánlott. Csordás László, a KVVIT elnöke mesélt a résztvevőknek a társaság névválasztásáról és céljairól. Dupka György, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet igazgatója felidézte a költővel kapcsolatos emlékeit, a Forrás Stúdió és a József Attila Alkotóközösség létrejöttének körülményeit, hangsúlyozva Kovács Vilmos örökségének ápolását. Felvetette az ötletet, miszerint állítsanak szobrot az író születésének közelgő 90. évfordulója alkalmából. Végül kihírdették a KVVIT által szervezett internetes versmondó verseny eredményeit.

Június 9-12. Budapesten lezajlott a 87. Ünnepi Könyvhét és 15. Gyermekkönyvnapok. A rendezvényt Esterházy Péter író nyitotta meg. A kárpátaljai könyvkiadók sátrában Hájas Csilla, Lőrincz P. Gabriella, Finta Éva, Dupka György, Kovács Sándor dedikálta legújabb könyvét. Erre az alkalomra az Intermix Kiadó többek között a következő könyveket jelentette meg: Lőrincz P. Gabriella: *Szürke* (vers); Hájas Csilla: *A fele komoly* (kisprózák);

Finta Éva: *Hazamegyek*. A kárpátaljai Sáfáry László (irodalomtörténet); *Váldolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak* (politika, történelem Dupka György válogatásában).

Június 18. Rendhagyó műhelymunkát tartott a KVIT. Az eseményen a Fiatal Írók Szövetsége jóvoltából vendégként jelent meg az erdélyi származású, de Budapesten élő Vincze Ferenc író, irodalomtörténész, egyetemi tanár.

Június 18. A KMKSZ szervezésében Kölcsey-emléktáblát avattak a huszti Várhegyen. A táblára felvésték Kölcsey örökérvényű gondolatait: „Messze jövőddel komolyan vess össze jelenkort; Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!”

Július 9. A Beregszásziért Alapítvány támogatásával Bányában Bagu Balázs-emléktáblát avattak. A községi könyvtár falán elhelyezett táblánál beszédet mondott Dalmay Árpád, a Beregszásziért Alapítvány Kuratóriumának elnöke, Nagy Zoltán Mihály, Sass Piroska, a Bagu Balázs Társaság tagja és mások.

Július 16–17. A kolozsvári *Helikon* folyóirat vendége volt Lőrincz P. Gabriella. Marcsák Gergely és Shrek Tímea irodalmár felolvasó-körúton vett részt Erdélyben az Árkosi Írótáborban.

Augusztus 11. Megrendezték a 44. Tokaji Írótábort. Témája: '56 a művészetben. Meghívott résztvevői: Csordás László, a KVIT elnöke és dr. Dupka György, aki '56 és Kárpátalja témakörben tartott előadást.

Szeptember 5–10. Berekfürdői Körmendy Lajos Írótábor kárpátaljai vendége volt Vári Fábán László, Nagy Zoltán Mihály és Dupka György.

Október 12–16. X. Együtt Írótábor – Kárpátaljai Irodalmi Napok.

November 26. KVIT műhelymunka: milyen tabutémák merünek fel az irodalomban.

December 21. Író-olvasó találkozó a Beregszászi járási központosított könyvtárban. Weinrauch Katalin, Kenyeres Mária, Hájas Csilla új kötetét Dupka György mutatta be. Végezetül a szerzők dedikálták könyveiket.

2016 folyamán. Megjelent Papp Endre: *Vári Fábán László*. A monográfia a *Közelképek írókról* elnevezésű sorozat része, sorozatszerkesztője Ács Margit. A Magyar Művészeti Akadémia kiadásában megjelent kötet válogatott bibliográfiát és másfél íves képmellékletet is tartalmaz.

Az Intermix Kiadó gondozásában megjelent: Weinrauch Katalin: *Cirkuszvarázs* (versek, mesék óvodásoknak, kisiskolásoknak), Kenyeres Mária: *Számkivetve* (versek).

AZ INTERMIX KIADÓ KÁRPÁTALJAI MAGYAR KÖNYVEK SOROZATÁBAN MEGJELENT KIADVÁNYOK KATALÓGUSA 1992–2016

ANTOLÓGIÁK

1. *Kisebbségi ének a beregi rónán*. Kárpátaljai írók antológiája 1919–1944. Összeállította: Dupka György, Váradi-Sternberg János. Ungvár–Budapest. (Sorozatszám 4.) 1992, 258 old.
2. *Sors, megírva*. A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának antológiája. Összeállította: Füzesi Magda. (24) 1993, 128 old.
3. *Nézz töretlen homlokomra*. A Forrás Stúdió versantológiája. Összeállította és az utószót írta: Fodor Géza. (52) 1994, 247 old.
4. *In memoriam Dayka Gábor*. Versek, tanulmányok a költőről. Összeállította és az előszót írta: Gortvay Erzsébet. (78) 1996, 96 old.
5. *Lecke*. Kárpátaljai magyar elbeszélők a XX. századból. Összeállította és az utószót írta: Gortvay Erzsébet. (106) 2001, 176 old.
6. *Verecke*. Kárpátaljai magyar költők a XX. századból. Összeállította és az utószót írta: Gortvay Erzsébet. (119) 2003, 200 old.
7. *Hármashatártalanul*. Összeállította: Füzesi Magda és Zubánics László. Jankovics Mária illusztrációival. (126) 2004, 147 oldal.
8. *Új vetés*. Pályakezdő fiatalok antológiája. Összeállította: Kovács Gábor. Illusztrációk: Becske József Lajos. (151) 2007, 100 oldal.
9. **** Viszontlátás**. Versek és novellák az Együtt folyóirat hét évfolyamának (2002–2008) lapszámaiból. Összeállította: Nagy Zoltán Mihály.

** A két csillaggal jelölt szerző művének tárolt változata megtalálható a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet KMMI-honlapján (www.kmmi.org.ua) és a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) honlapján (<http://mek.oszk.hu>).

Illusztrációk: Becske József Lajos, Jankovics Mária, Kádas Kati, Kocsis Csaba, Koszták István, Réti János, Soltész Péter, Szent Ernő, Tóth Lajos, Veres Péter. (190) 2009, 204 oldal.

Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=219

Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/11000/11018/11018.pdf>

10. ****Szárnypróba.** Pályakezdő fiatalok antológiája. Összeállította és az előszót írta: Csordás László. Belső illusztrációk: Baráté Ágnes, Imre Ádám, Juhász László, Kalitics Erika, Kárpáti P. Zoltán, Kulin Ágnes, Kutasi Xénia, Lizák Alex, Lőrincz Katalin. (122) 2013, 88 old.
Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=413
Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/11400/11490/11490.pdf>

VERS

11. Füzesi Magda: *Biztató.* Versek. (2) 1992, 96 oldal.
12. Fodor Géza: *Erdőn, mezőn gyertyák.* Versek. (1) 1992, 96 oldal.
13. Kovács Vilmos: *Testamentum.* Versek. Összeállította és az utószót írta: Fodor Géza. (5) 1992, 152 oldal.
14. Zselicki József: *Rokonok, csillag.* Versek. S. Benedek András előszavával. Illusztráció: Tóth Lajos. (31) 1994, 88 old.
15. Kádas Kati: *Ego* (Kép, szó), (Versek). (67) 1995, 78 old.
16. Simon Menyhért: *Írtam lelkes ifjúi hittel.* Válogatott versek. Összeállította: Bagu Balázs. (94) 1998, 102 old.
17. Balla Teréz: *A hallgatás oszlopai.* Versek. Illusztrációk: Réti János. (60) 1995, 80 old.
18. Kovács Vilmos: *Ha rám szakad a végtelen idő* (70 vers a hetvenedik születésnapra). Összeállította és az előszót írta: Gortvay Erzsébet. (85) 1997, 168 old.
19. Mihályi Molnár László: *Fohászok virradatért.* 99 vers. (101) 2000, 148 old.
20. Füzesi Magda: *A bobóc dala.* Versek. Jankovics Mária illusztrációival. (116) 2003, 68 old.
21. Nagy Zoltán Mihály: *Új csillagon.* Versek. Jankovics Mária Illusztrációival. (115) 2003., 91 old.
22. Ferenczi Tihamér: *A csenden túl.* Versek. Illusztrációk: Horváth Anna. (124) 2004, 110 old.

23. Becske József Lajos: *Barlangok mélyén.* Versek. Illusztrációk: Becske József Lajos. (136) 2005, 156 old.
24. Bartha Gusztáv: *Kékben, feketében.* Versek. Illusztrációk: Matl Péter. (137) 2005, 96 old.
25. Mester Magdolna: *Zéró-állapot.* Versek és prózák. Illusztrációk: y-art stúdió. (146) 2006, 80 old.
26. Kovács Vilmos: *Ma kiáltsatok.* Válogatott versek a költő születésének 80., halálának 30. évfordulójára. Összeállította: Nagy Zoltán Mihály. (154) 2007, 112 old.
27. Zselicki József: *Hír.* Versek. Illusztrációk: Tóth Lajos. (156) 2007, 72 old.
28. Füzesi Magda: *Mérsékelt égöv.* Régi és új versek. (167) 2007, 80 old.
29. Bakos Kiss Károly: *Legyen vers.* Versek. Illusztrációk: Koszták István. (162) 2007, 88 old.
30. Becske József Lajos: *Átkozott szerepben.* Versek. Illusztrációk: Becske József Lajos. (163) 2007, 126 old.
31. ****Lőrincz P. Gabriella: *Karcok.*** Versek. Illusztrációk: Lőrincz Katalin. (188) 2009, 80 old. Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=-26&book_id=217 <http://mek.oszk.hu/11000/11011/>
32. ****Czébely Gabriella: *Holló hajam vánkosság.*** Versek. Illusztrációk: Czébely Gabriella. (196) 2009, 88 old.
Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=234
33. ****Fodor Géza: *Angyalok kezéből kihulló tájon.*** Válogatott versek. (213) 2011, 119 old.
Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=-408; <http://mek.oszk.hu/11300/11364/>
34. ****Ferenczi Tihamér: *Tölgyből gerincet.*** 70 vers a költő 70. születésnapjára. (212) 2011, 88 old.
Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=359 <http://mek.oszk.hu/12300/12324/12324.pdf>
35. ****Lőrincz P. Gabriella: *Fény-hiány.*** Versek. Illusztrációk: Ordó Sándor. (219) 2012, 100 old.
Tároltváltozat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=395 <http://mek.oszk.hu/12300/12342/12342.pdf>

36. **Bakos Kiss Károly: *Része még*. Versek. (220) 2012, 83 old.
Tároltváltozat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=394 <http://mek.oszk.hu/12300/12326/12326.pdf>
37. **Finta Éva: *Örök partok*. Versek (1990–2009). A fedélterv Horváth Anna rajzának felhasználásával készült. (226) 2013, 276 old.
Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=-26&book_id=423; <http://mek.oszk.hu/11700/11724/11724.pdf>
38. **Czébely Lajos: *Fehérbe fogyó láng*. Régi és új versek. (225) 2013, 80 old.
Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=422
Online hozzáférés: <http://mek.oszk.hu/11700/11720/>
39. **Ferenczi Tihamér: *A magány templomában*. Versek. Illusztrációk: Horváth Anna. (229) 2014, 124 old.
Tárolt változat: http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=453 <http://mek.oszk.hu/13000/13033/13033.pdf>
40. **Tárczy Andor: *Úgy szépen*. Versek. Illusztrációk: Réti János. (235) 2014, 94 old.
Tárolt változat: http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=477 <http://mek.oszk.hu/13800/13828/>
41. Lőrincz. P. Gabriella: *Szürke*. Versek. Illusztrációk: Réti János. (246) 2016, 72 old.
Tárolt változat: http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=507

PRÓZA

42. Tárczy Andor: *Mitől nem ér az égig*. Szatirikus írások. Illusztrációk: Pálffy István. (39) 1994, 64 old.
43. Horváth Sándor: *Az ugató lány*. Novellák és más írások. Illusztrációk: Veres Péter. (59) 1994, 104 old.
44. Horváth Anna: *Az a régi nyár*. Történetek, jegyzetek, vallomások, rajzok. (68) 1994, 120 old.
45. Mikszáth Kálmán: *Válogatott elbeszélések*. Válogatta és a szöveget gondozta: Bagu Balázs, dr. Deák Ferenc. (84) 1997, 188 old.
46. Nagy Zoltán Mihály: *Az idő súlya alatt*. Novellák. (105) 2001, 107 old.

47. Nagy Zoltán Mihály: *Páros befutó*. Kisregény. Illusztrációk: Jankovics Mária. (111) 2002, 127 old.
48. Horváth Sándor: *Álmos tájakon járok*. Válogatott elbeszélések, szociográfiák. Illusztrációk: Jankovics Mária. (112) 2002, 88 old.
49. Schober Ottó: *Ki hitte volna?* Komor humor egy letűnt korból. (107) 2002, 95 old.
50. Nagy Zoltán Mihály: *A teremtés legnehezebb napja*. A sátán fattya című trilógia 3. része, 2. kiadás. (144) 2006, 207 old.
51. Lengyel János: *A valóság szaga*. Szatirikus írások és versek. Illusztrációk: Magurszky Norbert. (142) 2006, 180 old.
52. Kovács Vilmos: *Holnap is élünk*. Regény, 3. kiadás. Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és az utószót írta: Barzsó Tibor. (155) 2007, 232 old.
53. Bartha Gusztáv: *Sajgás*. Kisregény. (181) 2008, 112 old.
54. Lengyel János: *Fallal az arcnak*. Történetek. (180) 2008, 120 old.
55. **Schober Ottó: *A statisztika így kívánta*. Történetek kesernyés humorral. (185) 2008, 92 old.
Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=-222; <http://mek.oszk.hu/11000/11038/>
56. **Nagy Zoltán Mihály: *Messze még az alkonyat*. Versesregény-variáció, (179) 2008, 156 old.
Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=406; <http://mek.oszk.hu/11300/11391/11391.pdf>
57. **Pap Ildikó: *Táltosok*. Regény. (164) 2008, 172 old.
Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=400; <http://mek.oszk.hu/11400/11400/>
58. **Weinrauch Katalin: „... majd azt mondom neki...” Novellák és elbeszélések. (187) 2008, 160 old.
Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=225; <http://mek.oszk.hu/11000/11024/>
59. **Nagy Zoltán Mihály: *Fogyó fényben*. Versesregény, II. rész. (199) 2010., 196
Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=218; <http://mek.oszk.hu/11000/11022/11022.pdf>
60. **Nagy Zoltán Mihály: *Túl a fényeken*. A *Messze még az alkonyat* című versesregény-trilógia harmadik része. (217) 2012, 172. old.

- Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=372; <http://mek.oszk.hu/11000/11035/>
61. **Lengyel János: *Mitracsék úr elfuserált életének hiteles története*. (Lengyelbeszélések. Illusztrációk: Kiss Judit. (218) 2012, 172 old. Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=371; <http://mek.oszk.hu/11000/11034/>
62. **Nagy Zoltán Mihály: *Az árnyék völgye*. Novellák. A borítón Matl Péter grafikája. (224) 2013, 148 old. http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=421 <http://mek.oszk.hu/11700/11718/>
63. **Bartha Gusztáv: *A gabonafarkas legendája*. Válogatott novellák 1988–2012. Illusztrációk: Matl Péter. (228) 2014, 128 old. http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=450 <http://mek.oszk.hu/13000/13025/13025.pdf>
64. **Nagy Zoltán Mihály: *Ünnep Szodomában*. Regény. Borítóterv: Matl Péter. (230) 2014, 208 old. http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=452 <http://mek.oszk.hu/13000/13032/13032.pdf>
65. Hájas Csilla: *A féle komoly*. Kisprózák. (243) 2016, 182. old. http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=508

DRÁMA

66. **Bartha Gusztáv: *P pont, P pont P*. (194) 2009, 140 old. http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=233 <http://mek.oszk.hu/11000/11008/>
67. Bartha Gusztáv: *Jelenések*. Kilenc egyfelvonásos. (247) 2016, 95 old. Tárolt változat: http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=514

VEGYES MŰFAJÚ IRODALOM

68. Horváth László: *Élet a halál árnyékában*–Horváth Simon: *Sötét ég alatt*. Visszaemlékezések és lágerversek. (133) 2004, 148 old.
69. Bartha Gusztáv: *Talált történetek*. Novellák és színművek. (143) 2006, 151 old.
70. **Kenyeres Mária: *Szindobbanások*. Versek és novellák. Illusztrációk: Imre Ádám. (191) 2009, 80 old.

http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=215

<http://mek.oszk.hu/11000/11031/>

71. **Bartha Gusztáv: *jelen-lét*. Elbeszélések, drámák. (210) 2011, 116 old. http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=357
Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/11100/11118/>

MŰFORDÍTÁS, KÉTNYELVŰ KIADVÁNYOK

72. Leszja Ukrainka: *Erdei rege*. (Tündérajáték három felvonásban ukránul és magyarul, ukránból fordította Kótyuk István). (33) 1993, 308 old.
73. Arany János: *Toldi*. Magyarul és ukránul. Ukránra fordította Skrobinec Jurij. (34) 1994, 160 old.
74. *Pisznji nasih predkiv*. Száz ruszin népdal. Összeállította: Udvari István, Árpá István, Jurij Turjanica. Sorozatszám nélkül, 1993, 168 old.
75. *Hon... Szerelem... Elmúlás*. Dupka György, Horváth Sándor, Somos Béla versei ukrán és magyar nyelven. Válogatta és magyarról ukránra fordította: Kudla György. Illusztrációk: Molnár Anita Kamilla. (131) 2004, 108 old.
76. Аттіла Йожеф / József Attila: *Знав я... / Tudtam én...* Вірші / Versek. Вибір: Іван Петровцій. Válogatta: Ivan Petrovtsij. Переклад: Іван Петровцій, Юрій Шкробінець, Микола Лукаш. Fordították: Ivan Petrovtsij, Jurij Skrobinec, Mikola Lukas. Illusztrációk: Horváth Anna. (140) 2005, 87 old.
77. Füzesi Magda: *Szöttes pirossal, feketével*. Versek magyarul, ukránul. Ivan Petrovtsij válogatásában. Ukrán műfordítók: Ivan Petrovtsij, Dmitro Medencij, Mihaj Junger, Volodimir Fedinisiniec, Jurij Skrobinec, Sztanyiszlav Zincuk. (153) 2007., 96 oldal.

GYERMEK- ÉS IFJÚSÁGI IRODALOM

78. Király Benedek Lőrinc: *A hős turulmadár*. Mesék kicsiknek és nagyoknak. Sajtó alá rendezte: Tárczy Andor, Palkó István. (35) 1993, 128 old.
79. Kincses István: *Rongybaba*. Gyermekversek. Illusztrációk: Bergelyi János. (70) 1995, 80 old.
80. Szalai Borbála: *Csillagföldön jártam*. Gyermekversek. Illusztrációk: Berecz Margit. (74) 1995, 84 old.

81. Weinrauch Katalin: *Pöttyös labdi útra kél*. Gyermekversek. Illusztrációk: Jankovics Mária. (86) 1997, 106 old.
82. *Honfoglaláskori magyar mondák képekben*. Írta és rajzolta: Kész Barnabás. (91) 1998, 22 old.
83. *Hónapsoroló*. Óvodások verseskönyve. Összeállította: Füzesi Magda. Illusztrációk: Jankovics Mária. (108) 2002, 120 old.
84. Szalai Borbála: *Gyalogösvény, gyalogút*. Versek, mondókák, tréfák gyerekeknek. Illusztrációk: Jankovics Mária. (117) 2003, 122 old.
85. Olasz Tímea: *Tücsök meséi*. Gyermekmesék. Illusztrációk: Jankovics Mária. (130) 2004, 80 old.
86. Király Benedek Lőrinc: *Megálmodott szivárványok*. Gyermekmesék. Illusztrációk: Jankovics Mária. (138) 2005, 64 old.
87. *Róka koma*. Ukrán népmesék. Fordította: Barzsó Tibor. Illusztrációk: Turák Angéla. (160) 2007, 136 old.
88. Weinrauch Katalin: *Ezüst barka gömbölyödik*. Versek és mesés történetek gyerekeknek. Illusztrációk: Turák Angéla. (175) 2007, 180 old.
89. **Király Benedek Lőrinc: *Tündérsziget*. Ifjúsági kisregény. (169) 2007, 140 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=401
<http://mek.oszk.hu/11400/11403/11403.pdf>
90. **Turák Angéla: *Ózike ajándéka*. Mesék. Illusztrációk: Turák Angéla. (186) 2008, 82 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=224
<http://mek.oszk.hu/11000/11025/>
91. **Kurmai-Ráti Szilvia: *Törékeny szentek*. Mesék, tárcanovellák. Ifjúsági kiadvány. Illusztrációk: Juhász László. (206) 2011, 108 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=323 <http://mek.oszk.hu/12300/12343/>
92. **Szalai Borbála: *Mesevásár*. Verses mesék iskolásoknak. Fedélterv, illusztrációk: Berecz Margit. (211) 2011, 84 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=358 <http://mek.oszk.hu/12300/12323/12323.pdf>
93. **Weinrauch Katalin: *Kunkorodó kutyahang*. Versek, mesék iskolásoknak. Fedélterv, illusztrációk: Veres Ágota. (214) 2012, 280 old. <http://>

www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=370

Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/11000/11013/>

ÉLETRAJZ, LEVELEZÉS, MEMOÁR

94. Dr. Ortutay Elemér: „... holnap is felkel a nap” Visszaemlékezés. (36) 1993, 112 old.
95. Répay Jenő: *Életre ítélve*. Naplójegyzetek 1916–1920. (66) 1994, 146 old.
96. *A haláltáborból*. Badzey Pál szolyvai lágernaplója. Összeállította: Badzey Imre. (87) 1996, 56 old.
97. Mandrik Erzsébet: *A pokol bugyraiban*. Napló. (79) 1996, 104 old.
98. Mészáros Sándorné: *Elrabolt éveim a GULAGON*. Emlékirat. (102) 2000, 90 old.
99. Danielovics Emmi: *Tiszaborkúttól Ungvárig*. Önéletírás. (118) 2003, 126 old.
100. Istvánffi Erzsébet: *Visszapillantó*. Vázlatrajzok szénceruzával. Utószó: Füzesi Magda. (122) 2003, 139 old.
101. Mandrik Erzsébet: *A pokol tornácain*. Napló. (172) 2007, 124 old.
102. Lusztig Károly: *Töredékek*. Napló. (171) 2007, 85 oldal.
103. Szalai Borbála: *Morzsák*. Emlékirat. (173) 2007, 112 old.

INTERJÚ, RIPORT

104. Balla Gyula: *Az Ung partjától a Szabad Európa Rádióig*. Beszélgetések Skultéty Csabával (Ambrus Mártonnal). 1992, 104 old.
105. Kovács Elemér: *Élőlátók* (Sorsok, életképek). (38) 1993, 128 old.
106. Horváth Sándor: *Rát*. Szociográfia. (96) 1999, 76 old.
107. **Lengyel János: *Halott ember karácsonya*. Interjúk. (195) 2009, 156 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=216
<http://mek.oszk.hu/11000/11010/11010.pdf>
108. Lengyel János: *Arcpoeticák*. Beszélgetni jó. Interjúk. (241) 2015.
http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_type_id=1
109. Kovács Elemér: *Az igazság mindenek felett!* Kárpátaljai ötvenhatosok: Varga János. (250) 2016.

IRODALOMTÖRTÉNET, ESSZÉ, PUBLICISZTIKA

110. Gortvay Erzsébet: *Ezer évig nem volt itt semmi?* (Irodalmi publicisztika). (17) 1993, 112 old.
111. Keresztyén Balázs: *Magyar művelődési hagyományok kárpátaljai lexikona*. (46) 1995, 376 old.
112. Barát Mihály: *Válogatott találkozások*. Életpálya - és portrévázlatok 1970–1996. (81) 1996, 108 old.
113. Keresztyén Balázs: *Irodalmi barangolások a Kárpátok alján*. (19) 1993, 280 old.
114. Botlik József: *A hűség csapdájában*. Kovács Vilmos (1927–1977) emlékének. Pályakép és korrajz. (114) 2003, 238 old.
115. Gortvay Erzsébet: *Emlékezni szükséges*. Esszék, emlékezések, jegyzetek. (127) 2004, 154 old.
116. S. Benedek András: *Készülődés*. A kárpátaljai magyar írás. Irodalomtörténeti esszé. (158) 2007, 100 old.
117. Kovács Gábor: *Az önvaló dicsérete*. Esszék. (178) 2008, 92 old.
118. **Csordás László: *A szétszóródás árnyékában*. Tanulmányok, esszék, kritikák. (231) 2014, 188 old.
http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=451 <http://mek.oszk.hu/13000/13026/13026.pdf>
119. **Pomogáts Béla: *A lélek térképe*. Kárpátalja szellemi életével kapcsolatos tanulmányok, előadások. (233) 2014, 274 old.,
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=468
<http://mek.oszk.hu/13500/13588/13588.pdf>
http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=515
120. Finta Éva: *Hazamegyek*. A kárpátaljai Sáfáry László. Monográfia. (244) 2016, 100 oldal.

NYELVÉSZETI ÍRÁSOK

121. Kótyuk István: *Anyanyelvünk peremén*. Tanulmányok. (58) 1995, 128 old.

ÉPÍTÉSZET, KÉPZŐ- ÉS IPARMŰVÉSZET

122. *Kárpát-medencei magyar paletta*. Técsői Hollósy Simon napok, 1993. Összeállította: Szöllősy Tibor. (32) 1993, 136 old.

123. Ilku Marion József: *Portré-karikatúrák*. Kárpát-medencei arcképcsarnok. (92) 1998, 126 old.

SZÍNHÁZ, ZENE

124. Ivaskovics József–Tóth Lajos: *Tavaszwáró*. Kárpátaljai magyar költők megzenésített és illusztrált versei. (12) 1993, 192 old.
125. Boniszlavszky Tibor: *(Magyar) zenei élet Kárpátalján*. (18) 1993, 88 old.
126. Schober Ottó: *Színfalak előtt, mögött, nélkül*. Epizódok a Beregszászi Népszínház történetéből. (82) 1996, 212 old.
127. Boniszlavszky Tibor: *Kárpátaljai kantáta*. Zádor Dezső élete és munkássága. A Zádor Zenei Társaság dokumentumokban. (93) 1998, 70 old.
128. Boniszlavszky Tibor: *És a hegyek is hallották*. Kismonográfia Márton István (1923–1996) zeneszerzőről. (103) 2000, 104 old.
129. Boksay János–Malinics József: *A Munkácsi Görög Katolikus Püspöki Egyházmegyében használt és megállapított Egyházi közénekek*. Az 1906. évi kiadvány reprint kiadása. Sorozatszám nélkül, 2000, 120 old.
130. Dupka György–Ivaskovics József: *Vallomás*. Versek Ivaskovics József megzenésítésében. Grafika: Veres Péter, Kolozsvári László, Benkő György, Tóth Lajos, Riskó György. (110) 2002, 36 oldal.
131. Ivaskovics József–Tóth Lajos: *Gyertyaláng*. Megzenésített versek, kórusok, grafikák. Előszó: Zselicki József. (123) Intermix kiadó–Credo Alapítvány, 2003, 102 old.
132. Ivaskovics József: *Indián ének*. Megzenésített versek. (147) 2006, 120 old.
133. **Ivaskovics József: *Aranyág*. Megzenésített gyermekversek. Illusztrációk: Jankovics Mária. (168) 2007, 81 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=213
<http://mek.oszk.hu/12300/12328/12328.pdf>

OKTATÁS, NEVELÉS

134. Bagu Balázs: *Népismereti Tanterv*. Óvodák, elemi és általános iskolák számára. (30) 1993, 144 old.
135. Dr. Árpá István: *Integrált művészeti nevelés*. Módszertani ajánlások óvodások és általános iskolák alsó osztályos tanulóinak esztétikai neveléséhez. (76) 1994, 102 old.

136. Dr. Árpai István: *Ének-zene*. Módszertani segédkönyv. (55) 1995, 104 old.
137. Dr. Deák Ferenc: *Jövőbe tekintve*. Iskolapedagógiai írások. (71) 1994, 110 old.
138. Dr. Deák Ferenc: *Fiatalok fiataloknak önmagukról*. (78) 1995, 62 old.
139. Orosz Ildikó: *A magyar nyelvű oktatás esélyei Kárpátalján*. Dokumentum-gyűjtemény. (43) 1995, 254 old.
140. Imre Éva: *Szöveggyűjtemény*. Segédkönyv a magyar nyelv tanításához. (90) 1997, 84 old.
141. Bagu Balázs–dr. Deák Ferenc: *Beszéljünk magyarul*. Magyar nyelvi tanterv és segédanyag a nem magyar iskolákban tanulók és tanítók számára. (182) 2008, 64 old
142. **„Feheruuaru rea meneh hodu utu rea”. Magyar történelmi szöveggyűjtemény. Összeállította és a jegyzeteket írta: Zubánics László. (183) 2008, 143 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=207
<http://mek.oszk.hu/11000/11051/11051.pdf>
143. **Mitsa V.–Holomb R.–Veres M.–Koós M.: *Raman szórás nano-szerkezetű kalkogenid üvegekben*. Az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán-Természettudományi Kar Fizika-Matematika Tanszékének módszertani kiadványa. (189) 2009, 104 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=404
144. **„Verecke híres útján jöttem én...” Kárpátaljai honismereti és irodalmi gyűjtemény. Összeállította és a jegyzeteket írta: Zubánics László. (201) 2010, 140 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=206
<http://mek.oszk.hu/11000/11046/11046.pdf>
145. **Spenik Sándor: *A parciális differenciálegyenletek osztályozása (klasszifikációja)*. Hiperbolikus egyenletek. Egyetemi jegyzet. Az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán-Természettudományi Kar Fizika-Matematika Tanszék kiadványa. (203) 2010, 100 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=407
<http://mek.oszk.hu/11300/11379/11379.pdf>

HITÉLET, TEOLÓGIA

146. *Hitéletünk őre*. Görög katolikus imakönyv. Összeállította: Szabó György. (3) 1992, 336 old.
147. *Az első képes Bibliám*. Összeállította: Kenneth N. Taylor. Illusztrációk: Jankovics Mária. (14) 1993, 256 old.
148. *Útravaló bérmlákosoknak*. Római katolikus hittani alapismeretek, imádságok, énekek. Összeállította: Bohán Béla, Juhász András, Benedikta nővér, Bárdos Ilona. (26) 1993, 344 old.
149. *Katekizmus*. Görög katolikus hívők és hittanosok számára. Összeállította: Szabó György, dr. Ortutay Elemér, Perduk Zita. (15) 1993, 152 old.
150. Nagy János: *Általános református hittankönyv*. (23) 1993, 383 old.
151. Nagy János: *Üzenet az éter hullámain*. Emlékeztető levelek. (37) 1993, 416 old.
152. Forgon Pál: *Ábeltől Antipásig*. Verses Biblia-értelmezések. (51) 1994, 215 old.
153. Nagy János: *A Biblia arcképcsarnokában*. Élőhalottak (leprások) között Asztrahányban. (53) 1994, 344 old.
154. *Tövises út az egységhez*. Fejezetek a kárpátaljai görög katolikus egyház történetéből. Szabó György atya gondozásában. (95) 1999, 102 old.
155. *Romzsa Tódor püspök hitvallása és vértanúhalála*. Puskás László atya boldoggá avatási életrajzi anyagai nyomán. (104) 2000, 61 old.
156. Pilipkó Erzsébet: *Ütköző identitások*. A kárpátaljai magyar görög katolikusok etnikai és vallási identitásának vizsgálata az 1989-es változások kapcsán. Monográfia. (159) 2007, 187 old.
157. **Pilipkó Erzsébet: *Identitás és hit I*. A kárpátaljai magyar görög katolikusok identifikációs útjai. Tanulmánygyűjtemény. (174) 2007, 116 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=405 <http://mek.oszk.hu/12300/12371/12371.pdf>
158. **Pilipkó Erzsébet: *Identitás és hit II*. (193) 2009, 79 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=220
<http://mek.oszk.hu/11000/11017/11017.pdf>
159. **Pilipkó Erzsébet: *Identitás és hit III*. (204) 2010, 116 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=236
<http://mek.oszk.hu/11000/11016/>

TÖRTÉNELEM, MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET, POLITIKA, JOG

160. *Egyetlen bűnünk magyarságunk volt.* Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól 1944–1946. Közreadja: Dupka György. (9) 1993, 328 old.
161. S. Benedek András: *A tettenérhető történelem.* Kárpátaljai nemzetiség- és kultúrtörténeti vázlat. (28) 1993, 120 old.
162. Nagy Jenő: *Megaláztatásban.* A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén. Magnófelvételtől lejegyezte és közreadta: Dupka György. (7) 1992, 100 old.
163. „*Élő történelem*”. Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből 1944–1992. Dupka György közreadásában. (22) 1993, 120 old.
164. „*Sötét napok jöttek...*” Konceptiós perek magyar elítélteinek emlékkönyve 1944–1957. Dupka György közreadásában. (10) 1993, 168 old.
165. Botlik József–Dupka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján.* Monográfia. (11) 1993, 360 old.
166. *A KMKSZ történetéből.* Dokumentumok, tények, adatok 1989–1993. Dupka György közreadásában. (27) 1993, 168 old.
167. Dr. Szabó László: *Kárpátaljai demográfiai adatok.* (16) 1993, 88 old.
168. Csatáry György: *Levéltári kalászatok.* Tanulmányok, szöveggözzlemények. (21) 1993, 216 old.
169. *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye.* Összeállította: Lizanec Péter, Horváth Katalin. (20) 1993, 168 old.
170. Dr. Árpai István: *A tiszaháti nemzetiségek életéből.* Pillanatképek múltunkból. (13) 1993, 104 old.
171. „*Itt élned, halnod kell...*” Kárpátaljai honismereti olvasókönyv. Összeállította és a jegyzeteket írta: S. Benedek András. (41) 1994, 151 old.
172. *Aprópénz a történelem színpadán.* A kárpátaljai magyar nyelvű sajtó 1945–1948. Összeállította: M. Takács Lajos. (40) 1994, 328 old.
173. Dupka György–Horváth Sándor: *56 Kárpátalján.* Dokumentum-gyűjtemény. 1993, 172+40 old.
174. Csatáry György: *Múltunk írott erekllyei.* Tanulmányok, dokumentumok. (62) 1995, 232 old.
175. Soós Kálmán: *Perlekedő évszázadok.* Históriai mozaikok vidékünk múltjából. (63) 1993, 192 old.
176. Szöllősy Tibor: „*Teccő nekem ez a hely*” Técső mondák és tények tükrében. (54) 1994, 136 old.
177. *Istenhez fohászkodva...* 1944, Szolyva. Második bővített kiadás. (69) 1995, 85 old.
178. *Acta Hungarica III. évfolyam,* 1992. Lizanec Péter összeállításában. (47) 1994, 146 old.
179. *Tiszán innen...* Társadalomtudományi tanulmányok. Összeállította: Csernicskó István. (72) 1994, 128 old.
180. Bagu Balázs–Szakáll Mihály: *A szabadságharc nemzetőrei.* Vidékünk nemzetőrségének történetéből 1848–1849. (42) 1994, 168 old.
181. Ozsváth Lajos: *Királyháza korok váltóin.* Emlékfoslányok a legrégibb időktől 1945-ig. (56) 1995, 80 old.
182. Riskó Marian: *Az eskü mindvégig kötelez.* A kárpátaljai görög katolikus egyház kálváriája 1944–1991. Tanulmány. (75) 1995, 40 old.
183. Dr. Veres Jenő: *A magyar középkor egészségügyének története.* (88) 1997, 143 old.
184. Dr. Fatula Mihály–Dr. Papp István–Dr. Szabó László: *Környezetünk, egészségünk...* (73) 1996, 128 old.
185. *III. Kárpát-medencei kisebbségi értelmiségi fórum.* A Kárpát-medencei kisebbségi magyar értelmiségiek és az anyanyelvi intézmények szerepe a magyarságtudat megtartásában az ezredfordulón. Előszó: Dupka György. A szöveget gondozta: Gortvay Erzsébet, Horváth Sándor, Kószeghy Elemér. Sorozatszám nélkül. 1995, 88 old.
186. Dupka György–Alekszej Korszun: *A „malenykij robot” dokumentumokban.* (83) 1997, 164 old.
187. Dupka György: *Kárpátaljai magyar Gulag-lexikon.* Lefejezett értelmiség 1944–1959. (95) 1999, 116 old.
188. Bagu Balázs–Fakász Mihály–dr. Deák Ferenc: *Tanulmányok az 1848–49-es szabadságharcról.* Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyékben. (99) 1999, 92. old.
189. Zubánics László: *Guti körkép.* (100) 2000, 95 old.
190. Zubánics László: *Régmúlt virágok illata.* Tanulmánygyűjtemény. (113) 2002, 150 old.
191. *Jó pásztor volt.* Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete. Összeállította: Gortvay Erzsébet. (120) 2003, 100 old.
192. Dupka György: *Autonómia-törekvések Kárpátalján.*(121) 2004, 232 old.
193. **Dupka György: „*Keressétek fel a sírom...*”. Szolyvai emlékkönyv a „malenykij robot” 60. évfordulójára a sztálinizmus kárpátaljai magyar áldozatairól 1944–2004. (134) 2004, 107 old.
<http://www.umdsz.uz.ua/book/szolyva.html>

194. Bagu Balázs: *Életutak*. Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival. (128) 2004, 160 old.
195. **Dr. Tóth Mihály: *Nemzeti kisebbségek nemzetközi és ukránjai jogvédelme*. Monográfia. Magyar és ukrán nyelven. (129) 2005, 159 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=223
<http://mek.oszk.hu/11000/11041/11041.pdf>
196. Igyártó Gyöngyi: *A máramarosi koronavárosok*. Monográfia. (135) 2005, 80 old.
197. Dupka György: *'56 és Kárpátalja*. Hatásvizsgálat hivatalos iratok, vallomások tükrében. (152) 2006, 144 old.
198. Dupka György: *'56 és Kárpátalja*. Második, javított kiadás. (152) 2006, 136 old.
199. ** Jaroszlav Lazur–Gajdos István: *Kisebbségek nemzeti-kulturális autonómiájának jogi státusza: külföldi és hazai tapasztalatok*. Kismonográfia. (148) 2006, 112 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=214
<http://mek.oszk.hu/11000/11032/index.phtml>
200. **Zubánics László: *Víz tükrére történelmet írni...* Helytörténeti írások. (157) 2007, 91 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=204
<http://mek.oszk.hu/11000/11061/>
201. **Zubánics László–Vargáné Katona Mária: *Boszorkányok pedig nincsenek?! Tanulmányok*. (176) 2007, 88 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=205
<http://mek.oszk.hu/11000/11060/11060.pdf>
202. Sebestyén Gyula: *Az Árpádok története*. 3., átdolgozott kiadás. Szerkesztők: Jöröss Béla, Holovács Irén, Szabó Erzsébet. (177) 2007, 184. old.
203. **Bakura Sándor–Dupka György–Kovács Elemér–Kovács Erzsébet–Molnár D. Erzsébet–Tóth Zsuzsanna: *„Otthon a könny is édes”*. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok hivatalos iratok, vallomások tükrében. (197) 2009, 104 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=212
<http://mek.oszk.hu/11000/11023/11023.pdf>
204. **Bagu Balázs: *Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc Kárpátalján*. (198) 2010, 180 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=210
<http://mek.oszk.hu/11000/11021/>
205. **Zubánics László: *„Perli-e még ezt a hont más?”* Honismereti tanulmányok. (200) 2010, 260 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=203
<http://mek.oszk.hu/11000/11045/>
206. **Kiss Éva: *Magyarország útja a parlamenti demokrácia felé*. Társadalmpolitikai átalakulás Magyarországon 1966-1990 között. Monográfia. (202) 2010, 139 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=375
<http://mek.oszk.hu/11000/11006/>
207. Kosztyó Gyula: *Az osztrák–magyar monarchia propaganda-tevékenysége 1914–1915-ben a korabeli „kárpátaljai” sajtóban*. Tanulmány. (205) 2010. 44 old.
208. **Dupka György: *Fogyó, gyarapodó nemzetiségek*. Érdekképviseltek Kárpátalján. (208) 2011, 220. old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=324 <http://mek.oszk.hu/12300/12394/12394.pdf>
209. ***A magyar–ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér folatok”*. Nemzetközi tudományos konferencia anyagai 2010. február 26. Összeállította, szerkesztette: Zubánics László. (209) 2011, 190 oldal.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=353
210. **Zubánics László: *Tájba írt történelem*. Kultúrtörténeti időutazás Kárpátalja legmagyarabb városában és vonzáskörzetében. (207) 2011, 115 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=322 <http://mek.oszk.hu/12300/12350/12350.pdf>
211. **Dupka György: *A mi Golgotánk*. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben. Szolyvai Emlékparkbizottság–Intermix Kiadó. (215) 2012, 376 old.

- http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=380
<http://mek.oszk.hu/10900/10996/>
212. **Dupka György: „*Hova tűnt a sok virág...*” Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941–1955) nyomában. Történelmi szociográfia. (221) 2013, 224. old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=409
<http://mek.oszk.hu/11300/11392/>
213. ***Magyar Művészet Kárpátalján*. Kultúr- és művészettörténeti vázlat. Dupka György közreadásában. (223) 2013, 380 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=415
<http://mek.oszk.hu/11400/11492/index.phtml>
214. **Dupka György: *A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991)*. (232) 2014.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=463
http://kmmi.org.ua/uploads/books/books-pdf/szovjet_hatosag_szobor_szoveggel.pdf
<http://mek.oszk.hu/13300/13350/>
215. **Tóth Mihály–Csernicskó István: *Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajnának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényéhez*. (234) 2014.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=467 <http://mek.oszk.hu/13500/13589/>
216. **Dupka György: *Halottaink – 1944–1959*. A kárpátaljai szovjet népi irtás eddig ismert áldozatainak névsora. (237) 2014. http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=482
<http://mek.oszk.hu/13900/13956/13956.pdf>
217. **„*Uram... segíts haza minket...!*” Versek, imák, levelek, naplórészletek a sztálini lágeremből (1944–1959) a „malenykij robot” 70. évfordulójára. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: Dupka György. (236) 2014, 326 old.
http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=474
<http://mek.oszk.hu/13800/13830/13830.pdf>
218. ***Zsidósors Kárpátalján: a deportálástól az internálásig*. Magyar holokauszt emlékévként 2014 Kárpátalján. A kárpátaljai zsidóság gettóba zárásának és deportálásának 70. évfordulója (2014. április 24.) kapcsán tartott beregszászi emlékkonferencia anyagai
Szerkesztette: Dupka György, Zubánics László. (239) 2014 http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=481
<http://mek.oszk.hu/13900/13963/13963.pdf>
219. Zubánics László: *Világok végein*. Északkelet-Magyarország a XVI–XVIII. században: politika, gazdaság, kultúra. (240) 2015, 158 old.
http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=487
220. Dupka György: „*Ne ítéljete el...!*” Zsidó népi irtás, antiszemiták üldözése Kárpátalján a náci és a kommunista eszmék nevében 1938–1991. (238) 2015, 358 old.
221. *Vádolnak a kárpátaljai túlélőket és a meggyalázottakat*. Szemelvények a szovjet fogságból hazatért túlélők vallomásaiból, visszaemlékezéseiből, valamint a hozzátartozók adatközléseiből. Dr. Dupka György közreadásában. (242) 2016, 224. old.
http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=504
222. „*Ezer fogoly küldi imáját az égbe... Mi atyánk, Úristen segíts haza minket!...*” Internálás és genocídium a Kárpát-medence régióiban. Nemzetközi emlékkonferencia a GUPVI-GULÁG-emlékévként alkalmából a Szolvyvai Emlékparkbizottság és a Kárpátaljai Művelődési Intézet szervezésében. Beregszász, 2015. november 20. (252) 2016.
http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=511

NÉPRAJZ, NÉPMŰVÉSZET

223. Vári Fábián László: *Vannak ringó bölcsők*. Kárpátaljai magyar népbaladák. (6) 1992, 412 old.
224. *Rákóczi virágai*. Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Összeállította: Keresztyén Balázs. (8) 1992, 136 old.
225. *Égig érő mesefák*. Magyar népmesék, mondák, történetek. Válogatta: Dupka György. (49) 1995, 117 old.
226. *Hét csillag*. Minden napra egy mese óvodásoknak és kisiskolásoknak. Válogatta: Dupka György. Sorozatszám nélkül. 1993, 122 old.

227. *Gizi mama népi receptjei*. Heé Gizella saját és gyűjtött receptjei. Sajtó alá rendezte: Tárczy Andor és Palkó István. (65) 1996, 180 old.
228. György Horváth László–Lajos Mihály: *A Hömlöc lábainál*. Salánk, Feketepatak és Verbóc történetéből. Falumonográfia. (93) 1998, 178 old.
229. Galgóczy Tibor: *Az Ung-vidék pásztorművészete*. (98) 1999, 112 old.
230. Kovács Katalin: *Ha a lelkek...* Lélekhiedelmek Salánkon. Néprajzi monográfia illusztrációkkal. (109) 2002, 197 old.
231. Fekete Erzsébet: *Kender, kender, de szép tábla kender*. A Szalókai Általános Iskola Hagyományörző együttesének helybeli népszokások alapján színpadra feldolgozott jelenetei. Intermix kiadó–Credo Alapítvány (125) 2004, 80 old.
232. Bagu Balázs: *Bátyúi jeles napok és szokások*. (149) 2006, 196 old.
233. P. Lator Ilona: „*Kimegy a lelke, marad a test*”. A halállal és temetkezéssel kapcsolatos szokások, hiedelmek Visken. (139) 2005, 352 old.
234. Vári Fábán László: *Vannak ringó bölcsők*. Kárpátaljai magyar népballadák. II., bővített kiadás. (150) 2006, 304 old.
235. Bagu Balázs: *Hosszúlábú gólya*. Battyúi gyermekjátékok. (161) 2007, 148 old.
236. *Kongózás, muzsákolás, gubázás Kárpátalján*. Összeállította: Fedák Anita. (165) 2007, 96 old.
237. **Vári Fábán László: *Kárpátaljai magyar népballadák és népdalok*. III., bővített kiadás. (216) 2012, 332 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=381
<http://mek.oszk.hu/10900/10995/>
238. ***Szépasszony dombja*. Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Összeállította: Dupka György és Zubánics László. (227) 2014, 240 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=29&book_id=444 <http://mek.oszk.hu/12900/12907/12907.pdf>

TERMÉSZETISMERET

239. Andor György: *Gazdanapló*. (77) 1996, 84. old.
240. Úr Sándor: *Mezőgazdasági alapismeretek*. (141) 2006, 160 old.
241. **Úr Sándor: *Az állattenyésztés alapismeretei*. (184) 2009, 144 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=221
<http://mek.oszk.hu/11000/11037/>

242. ***A Kárpátok büvöletében élt*. Fodor István botanikus centenáriumi emlékkönyve. Összeállította: ifj. Fodor István. (166) 2007, 196 old.
http://www.magtudin.org/Fodor_Istvan_A_Karpatok_buveleteben_elt.pdf
243. **Kovács Elemér: *Szőlészet, borászat Beregvidéken*. (192) 2009, 108 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=235
<http://mek.oszk.hu/11000/11015/>

KÉZIKÖNYV, ÉVKÖNYV

244. *Kárpátalja magyar személyi és intézmény-adattára*. Dupka György közreadásában. (29) 1993, 160 old.
245. *Kistermelők és gazdálkodók naptára 1994*. Összeállította: Dupka György. (48) 1994, 370 old.
246. *Magyar–ukrán, ukrán–magyar biológiai szótár*. Összeállította: dr. Csubirka Magdolna. (132) 2004, 136 old.
247. *Élet-Jel. Az igazi Kárpáti Igaz Szó krónikája 2005–2006*. Összeállította: Horváth Sándor. (145) 2006, 63 old.
248. ***Kárpátaljai magyar kalendárium*. Reneszánsz Év 2008. Mátyás-emlékkönyv. Összeállítók: Zubánics László, Dupka György, Fuchs Andrea. (170) 2008, 116 old.
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=402
<http://mek.oszk.hu/11400/11404/11404.pdf>